

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ตามต้นฉบับของกรมราชบัณฑิต)

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกเอก เจ้าพระยาศิริพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี

(ม.ร.ว. มุล ธารากร)

959.33

W 171 W

ณ สำนักหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

959.33
W171P3

ที่ ๓๐๔๖/๒๕๐๓

กรมวิชาการ

๓๕ กรกฎาคม ๒๕๐๓

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ

เรียน นายอาทรณ์ กฤษณามระ

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๐๓

ตามที่ท่านขออนุญาตพิมพ์หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ภาคที่ ๑-๒ ฉบับ
กรมราชบัณฑิต จัดพิมพ์เมื่อ ๑๔ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๓๑ เพื่อใช้แจกในการพระราช
ทานเพลิงศพเจ้าพระยาศรพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดีนั้น บัดนี้กระทรวงศึกษาธิการได้
พิจารณาอนุญาตให้จัดพิมพ์ขึ้นได้ตามความประสงค์แล้ว

จึงเรียนมาเพื่อทราบ.

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
จุฬารัต ๒๒ พระโขนง กรุงเทพมหานคร โทร. ๖๐๒๑๖๖, ๖๐๒๑๐๘

ขอแสดงความนับถือ

(นายสุมาน สิงห์วิทย์)

หัวหน้ากองตำรา รักษาการในตำแหน่ง

อธิบดีกรมวิชาการ

แจ้งความกรมราชบัณฑิต

พระราชพงษาวดารที่กรมราชบัณฑิตจดพิมพ์ขึ้นครั้งใดไซ้หนังสือต้องเล่มที่
หมอบรัดเลพิมพ์เมื่อจุลศักราช ๑๒๒๖ เป็นต้นฉบับ ธรรมดาหนังสือพิมพ์ขึ้นเกือบห้าสิบ
ปีมาแล้วเช่นหนังสือต้องเล่มนี้ ตัวสักรการันต์และวรรคตอนย่อมผิดแปลกไปจากที่นิยมใช้
กันอยู่ในปัจจุบันนี้มาก ทั้งการตรวจตัวพิมพ์ในสมัยนั้นก็มิจะกวาดขันเท่าใดด้วย จึง
มีถ้อยคำผิดเพี้ยนตกหล่นอยู่ต่งแต่ต้นจนปลาย และในที่บางแห่งถึงกับพิมพ์ข้อความ
อย่างเดียวกันต่ง ๆ ครั้งหน้า บางแห่งก็ถึงเลขาฉบับหน้าไม่เรียงกัน เป็นที่ฉงน
สับสนให้แก่ผู้อ่านผู้เรียนอยู่ตลอดมา ในการพิมพ์ครั้งนกรมราชบัณฑิตได้พยายามตรวจ
แก้ถ้อยคำและวรรคตอนให้ถูกต้องตลอดแล้ว ส่วนข้อความที่ยังมีคลาดเคลื่อนจะเจือ
อยู่บ้าง ก็ได้สอบถามกับต้นฉบับสมุดไทย (ฉบับกรมหลวงมหิศวรินทร์) ของหอพระ
สมุดวชิรญาณ และได้แก้ไขข้อที่เคลือบแฝงนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้นแล้ว อนึ่งเพื่อให้
เหมาะแก่การเล่าเรียน กรมราชบัณฑิตได้เลือกเฟ้นและจัดแยกเนื้อเรื่องออกพิมพ์เป็น
ตอนๆ คือ พระราชพงษาวดารกรุงเก่า เริ่มตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาเมื่อ
จุลศักราช ๗๑๒ ที่สุดเพียงแต่ยกกรุงเก่ามา จัดเป็นตอนหนึ่งมต้องภาคๆ ละเล่ม พระ
ราชพงษาวดารกรุงธนบุรี (แผ่นดินพระเจ้าตากสิน) จัดเป็นตอนหนึ่งมเล่มเดียวจบ ต้อง
ตอนนั้นคิดมาแต่ฉบับซึ่งพิมพ์โรงพิมพ์หมอบรัดเล ส่วนพระราชพงษาวดารตอนกรุงเทพฯ
จะได้หาต้นฉบับมาพิมพ์จำหน่ายให้ราคาราย่อมเยาอีกต่อไป

ณวันที่ ๑๔ กันยายน ร.ศ. ๑๓๓

พระจรัสชวณะพันธ์

เจ้ากรมกรมราชบัณฑิต

บัญชีเรื่อง

หน้า

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)	๑
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี (ครั้งที่หนึ่ง)	๒
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพงษ์)	๒
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ (เจ้าท้องถิ่น)	๓
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี (ครั้งที่สอง)	๔
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมราชาธิราช	๖
แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑ (พระนครอินทร์)	๖
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (พระเจ้าด้ามพระยา)	๖
แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	๗
แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒	๘
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระบรมราชา)	๑๐
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร	๑๑
แผ่นดินสมเด็จพระรัชฎาธิราชกุมาร	๑๒
แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช	๑๒
แผ่นดินสมเด็จพระยอดฟ้า (และขุนวรวงษาธิราชซึ่งยกจากลำดับกษัตริย์)	๑๓
แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)	๑๘
แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)	๕๐
แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๒)	๕๕

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๒)	๖๓
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)	๗๒
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)	๓๐๙
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)	๓๘๒
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔ (เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์)	๓๙๕
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ (พระเจ้าทรงธรรม)	๓๙๕
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช)	๓๙๗
แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศวงศ์	๒๐๐
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง)	๒๐๐
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๖ (เจ้าฟ้าชัย)	๒๓๕
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๗ (พระศรีสุธรรมราชา)	๒๓๕
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)	๒๓๙
แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)	๒๙๐
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)	๓๒๐
แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๙ (ขุนหลวงท้ายสระ)	๓๔๕
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)	๓๕๕
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (กรมขุนพรพินิต)	๓๗๔
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)	๓๗๗

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

ศุภมัตตศักราช ๗๑๒ ปีชาด โทศก วันศุกร์ เดือนห้า ขึ้นหกค่ำ เพลาสามนาฬิกาเก่า
บาท สฐาปนากรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ซึ่งพ่อพราหมณ์ให้ฤกษ์ตั้งพิชิตอุปบาท ได้
ตั้งขัณฑ์นิมิตาธิปไตยต้นหมันขอนหนึ่ง และสร้างพระที่นั่งไพศุริยัมหาปราสาททองคำหนึ่ง สร้าง
พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาททองคำหนึ่ง สร้างพระที่นั่งโสภาธรรมมหาปราสาททองคำหนึ่ง แล้ว
พระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาครองราชสมบัติ ซึ่งพ่อพราหมณ์ถวายพระนามว่าสมเด็จพระรามา
ธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตน
ราชธานีบรมมยุ จึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรขึ้นไปครองราชสมบัติในเมือง
ลพบุรี ครองหนพระยาประเทศราชชน ๑๖ เมือง คือเมืองมณฑกา เมืองชวา เมืองคนาศรี
เมืองนครศรีธรรมราช เมืองทวาย เมืองเมะตะมะ เมืองเมะด้าเจิง เมืองสงขลา เมือง
จันทบุรี เมืองพิศณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร เมือง
กำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์ แล้วให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรลงมา
แต่เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่าขอมแปรภักตร์จะให้ออกไปกระทำเสียดิ พระราเมศวร
ได้ฤกษ์ยกพลห้าพัน ไปตั้งกรุงกัมพูชาธิบดีเพลาพลบค่ำ พระยาอุปราชราชบุตรพระเจ้า
กัมพูชาธิบดีทูลว่า ทพเจ้าชงยกมาเสียดิอยู่ ยังมีได้พร้อมมุด จะขอออกโจมตีพ พระเจ้า
กัมพูชาธิบดีเห็นด้วย พระยาอุปราชก็ออกโจมตีพ ทพหนายังไม่ทันตั้งค่าย ก็แตกฉานมา
ประทะทัพหลวง เสียดิพระศรีสวัสดิ์แกชาวกัมพูชาธิบดี มีชาวเขมาถึงพระนคร มีพระ
ราชโองการให้ขุนตำรวจออกไปอัญเชิญ สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ผู้เป็นพระเชษฐา
อยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ให้อัญเชิญ

ท่านออกไปช่วยหลานท่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าจึงยกทัพออกไปถึงกรุง
กัมพูชาธิบดี ได้รับเอาชัยชนะได้ให้กวาดเข้าถ้ำยครวัดชาวกัมพูชาธิบดี เข้าในพระนคร
เป็นอันมาก

ศักราช ๗๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก วันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นค่ำหนึ่งเพลาสองนาฬิกา
ห้าบาท ทรงพระกรุณาตรัสว่า ท้าหนักเวียงเหล็กนั้นให้สร้างนาพระวิหาร และพระ
มหาธาตุเป็นพระอารามแล้ว ให้นำชื่อวัดพุทไธสวรรย์ มาขึ้นสุวรรณพิณจยตกตูกัษะ
เดียว ตัวเป็นสองตัวแปดเท่าซึ่งกัษะกัน ไก่พระศรีมหาโพธิ์ ฟักฟองตกตูกตัวเดียว
สองกัษะ

ศักราช ๗๓๕ ปีเถาะเบญจศก ทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าแก้วเจ้าไทยออกอหิ
ตกโรคตาย ให้ชดเชนเผาศรี ที่ปลงศพนั้น ให้สร้างนาพระเจดีย์และพระวิหารเป็นพระ
อารามแล้ว ให้นำชื่อว่าวัดป่าแก้ว

แผ่นดินสมเด็จพระรามศวร (ครั้งที่ ๑)

ศักราช ๗๓๑ ปีระกาเอกศก สมเด็จพระรามธิบดีเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ
๒๐ ปี สมเด็จพระรามศวรเสด็จมาจากเมืองฉะบuri ขึ้นครองราชสมบัติ

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๑

(ขุนหลวงพงษ์)

ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ ปีจอโทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เข้ามาแต่เมือง
สุพรรณบุรี เสด็จกลับกราบทูลว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา สมเด็จพระ
รามศวรก็ออกไปอัญเชิญเสด็จเข้ามาพระนคร ถวายราชสมบัติ แล้วถวายบังคมจากดบั
ขึ้นไปฉะบuriดังเก่า

แผ่นดินสมเด็จพระรามาเสว (ครั้งที่ ๑)

๓

ศักราช ๗๓๓ ปีกุนตรศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองฝ่ายเหนือ และได้เมืองเหนือทั้งปวง

ศักราช ๗๓๔ ปีชวดจัตวาศก เสด็จไปเอาเมืองนครพังกาและเมืองแขงเทรา

ศักราช ๗๓๕ ปีนดเบญจศก เสด็จไปเอาเมืองซากังราว และพระยาไชยแก้ว พระยากำแหงเจ้าเมือง ออกค่อรบท่าน ๆ ได้ตัวพระยาไชยแก้วตาย แต่พระยากำแหงและไพร่พลทั้งปวงหนีเข้าเมืองได้ ทพหุดวงก็เสด็จจากดับคั่นพระนคร

ศักราช ๗๓๖ ปีชวดนศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า พระมหาเถรธรรม กัตญาณ แรกสร้างนาพระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพทิศ หน้าพระบันชันสูงถึง ๓๙ วา ยอดนภศูลสูง ๓ วา

ศักราช ๗๓๗ ปีเถาะฉศก เสด็จไปเอาเมืองพระพิศณุโลก และได้ตัวขุนสามแก้ว เจ้าเมือง กวาดครัวอพยพมาครั้งนั้นมาก

ศักราช ๗๓๘ ปีมะโรงอัฐศก เสด็จไปเอาเมืองซากังราว ได้พระยากำแหง และท้าวผากองคิดกันว่าจะยกตัวทพหุดวง ครั้นทำมิได้ท้าวผากองเด็กทพหนี เสด็จยกทพหุดวงตามคตท้าวผากองแตก ได้ท้าวพระยาเจ้ามาชนหม่นครั้งนั้นมาก แล้วทพหุดวงเสด็จจากดับคั่นพระนคร

ศักราช ๗๔๐ ปีมีเมียสัมฤทธิศก ไปเอาเมืองซากังราวแล้ว ครั้นนั้นมหาธรรมราชา ออกมาถวายนังคม

ศักราช ๗๔๒ ปีวอกโทศก เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ และให้เข้าปล้นเมืองนครจำปาศมิได้ จึงแต่งหนังสือให้เข้าไป หมิ่นนครให้เจ้าเมืองนครจำปาศออกมาถวายนังคม แล้วทพหุดวงเสด็จจากดับคั่นพระนคร

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ (เจ้าทองลั่น)

ศักราช ๗๔๔ ปีจอจัตวาศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคตอยู่ในราชสมบัติ ๓๓ ปี จึงเจ้าทองจันทร์ราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติได้เจ็ดวัน สมเด็จพระ

ราเมศวรเสด็จลงมาแต่เมืองลพบุรี เข้าในพระราชวังกุมเอาตัวเจ้าทองจันทร์ได้ให้พิฆาต
เสีย ณ วัดโคกพระยา

แผ่นดินสมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๒)

ศักราช ๗๔๖ ปีชวดคคก สมเด็จพระราเมศวรให้เลียบพลไวกุขันไปเมืองเชียงใหม่
ตั้งค่ายหลวงใกล้คูเมือง ๑๕๐ เส้น ให้นายทัพนายกองตั้งค่ายล้อมและแต่งการปล้นเอา
จงได้ ฝ่ายเจ้าหน่อกษัตริย์เชียงใหม่ออกมาถูกกำแพงเมืองพังประมาณห้าวา พระเจ้าเชียงใหม่
สนทนากับพญายมราชแห่งสิบสองจุไทยถึงสิบวัน ในหนังสือว่าขอ
พระราชทานให้ตั้งตั้งเจ็ดวัน จะนำเครื่องพระราชบรรณาการออกไปจำเริญพระราชไมตรี
พระเจ้าอยู่หัวจึงปรึกษาด้วยมุขมนตรีว่า พระเจ้าเชียงใหม่ให้หนังสือออกมาดังนั้นควร
จะให้ตั้งไว้ประการใด มุขมนตรีนายทัพนายกองปรึกษาว่า เกิดอกพระเจ้าเชียงใหม่จะ
เตรียมการมิทันจึงคิดกลอุบายมา ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจงได้ สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวตรัสว่า เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่เราไม่รบแล้วเราจะให้รบนั้นไม่ควร ถึงมาครทว่า
พระเจ้าเชียงใหม่จะมีได้คงอยู่ในสัตยาณสัตย์กต ไซ้ว่าจะพนมมือทวาทเราเมื่อไร ฝ่าย
ในเมืองเชียงใหม่หนักแต่บงกชกำแพงทะลายแล้วหนีให้กอน ครั้นถึงเจ็ดวันแล้ว
พระเจ้าเชียงใหม่มิได้แต่งเครื่องจำเริญพระราชไมตรีออกมา นายทัพนายกองข้าทวารร้อง
ทุกข์ว่า เข้าในกองทัพนานจะสืบถึงหาพิฆาตได้ จะขอพระราชทานเร่งปล้น พระเจ้า
อยู่หัวบัญชาตามนายทัพนายกอง ทรงพระกรุณาตั้งให้เด็กกองทัพฝ่ายหนึ่ง ให้เร่ง
ปล้น ณ วันจันทร์เดือนสี่ขึ้นสี่ค่ำ เพลาสามทุ่มต้องบาทเดือนตก เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่
น้อยระดมทั้งสามด้าน เข้านับได้หกพันคนกำแพงพังไป พระเจ้าเชียงใหม่ด้านทานมิได้
ก็พาครัวอพยพหนีออกเพลา ๓๓ ทุ่มทหารเข้าเมืองได้ ได้แก่นักด้างบุตรพระเจ้าเชียงใหม่

แผ่นดินพระเจ้าทองจันทร์ (เจ้าท้องถิ่น)

๕

องค์หนึ่งมาถวาย พระเจ้าอยู่หัวตรัสต่อนักดั่งว่า พระเจ้าเชียงใหม่บิดาท่านหาดีดีย์มิได้
เราคิดว่าจะออกมาหาเราโดยดัดยี่เราจะให้ครองราชสมบัติ ครั้นตั้งนั้นแล้วก็ให้นักดั่ง
ถวายดัดยานดัดยี่ พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้พอสมควร เหลื่อนั้นให้กวาดครัว
อพยพหญิงชายลงมา ให้นักดั่งลงมาตั้งเสด็จถึงเมืองสว่างคบุรี ทรงพระกรุณาให้
นักดั่งกลับขึ้นไปครองราชสมบัติ ณ เมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยังในเมืองพระ
พิศณุโลก นมัสการพระชินราชขึ้นศรัปเลื่องเครื่องต้นถวายทรงสการบูชาสมโภชเจ็ดวัน
แล้วเสด็จลงมาพระนครและลาวซึ่งตอนลงมานั้นให้ส่งไปไว้เมืองพิทลุง เมืองสงขลา เมือง
นครศรีธรรมราช เมืองจันทบุรี แล้วเสด็จออกทรงตั้งยังพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก เพลา
๑๐ โมงทอดพระเนตรไปโดยฝ่ายทิศบูรพา เห็นพระตำหนักบรมราชาภิหาร เรียกปลัดวัง
ให้เอาพระราชยานทรงเสด็จออกไป ให้กรุยขั้วขึ้นไว้ตั้งฐานาพระมหาราชาคู่หนึ่งสูง ๑๘ วา
ยอดนกคู่สูง ๓ วา แล้วขานนามให้ชื่อวัดมหาธาตุ และให้ทำพระราชพิธีประเจคณ์
พระนครและเฉลิมพระราชมณเฑียร ขณะนั้นพระยาแก้วมุกษายกเข้ามาถึงเมืองชลบุรี กวาด
ครัวอพยพหญิงชายในเมืองชลบุรีและเมืองจันทบุรี คนประมาณหกพันเจ็ดพันกลับไปยังเมือง
แก้วมุกษารับดี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้พระยาไชยณรงค์เป็นทัพหน้ายกไปถึงตะพานแยก
ชาวแก้วมุกษาออกมาค้ำทัพพระยาไชยณรงค์ ได้รับพุงกันเป็นสามารภ พระยาแก้วมุกษาแตก
ฉาน พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจำทัพอยู่สามวัน แล้วยกเข้าแตกฉานเข้าเมืองได้พระยา
แก้วมุกษาลงเรือหนี พระเจ้าอยู่หัวลงจากช้างให้ยิงปืนนกสับลงไปต้องหม้อดินเป็นเพลิงลุกขึ้น
พระยาแก้วมุกษาหนีไปรอด จับได้แต่พระยาอุปราชบุตรพระยาแก้วมุกษา ให้พระยาไชยณรงค์
อยู่เมืองแก้วมุกษาไว้ค้ำหน้าทัพ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระนครศรีอยุธยา ครั้นอยู่มาญวน
ยกมารบ ถ้ามาน้อยชาวแก้วมุกษาเป็นใจรบ ถ้ามามากก็เรวหนีไป พระยาไชยณรงค์บอก
หนังสือมากราบทูล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้หนังสือตอบไป ให้กวาดครัวอพยพยกมาถึง
พระนครแล้วให้ทำพระราชพิธีประเจคณ์พระนคร แล้วมีรับสั่งให้จางวางนายทัพนายกอง

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช

ศักราช ๗๔๘ ปีเถาะนพศก สู่สถาปนาวัฏฏะของ เพลาเย็นเสด็จไป ณ พระที่นั่ง
มังคลารักษ์ ท้าวมณเฑียรซึ่งถึงอนิจกรรมแต่ก่อนนั้นมานั่งขวางทางเสด็จอยู่ด้วยและ
หายไป สมเด็จพระรามเมศร์บรมบพิตรก็เสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติหกปี จึงพระยา
รามผู้เป็นพระราชบุตรได้ครองราชสมบัติได้ห้าปี สมเด็จพระยารามเจ้ามีความพิโรธแก่
เจ้าพระยามหาเสนาบดี ดำรัสสั่งให้คุมเอาตัวไป เจ้าพระยามหาเสนาบดีหนีรอดไปอยู่ปาก
ปรธาคูจาม จึงให้เชิญเสด็จสมเด็จพระอินทราชา ณ เมืองสุพรรณบุรีเสด็จเข้ามาถึง
จึงเจ้าพระยามหาเสนาบดียกเข้าปล้นเอาพระนครศรีอยุธยาได้

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราช ที่ ๑

(พระนครอินทร์)

จึงเชิญสมเด็จพระอินทราชา ขึ้นครองราชสมบัติในศักราช ๗๖๓ ปีมะเส็ง ตรัส
ให้สมเด็จพระยารามไปกินเมืองปรธาคูจาม แล้วพระราชทานเป็นบำเหน็จแก่เจ้าพระยา
มหาเสนาบดี บุตรพระذنมองคหิง เจียดทองคำหนึ่งพันทองคำหนึ่งเตานาทอง กระบ
กนหยนเสดียงงาเสดียงกตบว

ศักราช ๗๖๕ ปีมะแมเบญจศก มีชาวพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองพิษณุโลก
เสด็จสวรรคต และเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล จึงเสด็จขึ้นไปเมืองพระบางพระยา
บาดเมือง พระยารามออกมาถวายบังคม พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับยังพระนคร แล้วจึง
ให้สมเด็จพระเจ้าตากเรือเจ้าชายพระยาครองเมืองสุพรรณบุรี เจ้าพระยาครองเมือง
แพรวศรีราชา เจ้าสามพระยาครองเมืองไชยนาท

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒

(พระเจ้าสามพระยา)

ศักราช ๗๘๐ ปีจอสัมฤทธิศก สมเด็จพระอินทราชาเสด็จสวรรคตอยู่ในราช-

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (พระเจ้าสามพระยา)

๗

สมัยที่ ๓๕ ปี เจ้าอ้ายพระยาเจ้าอู่พระยายกเข้ามาชิงราชสมบัติแก่กัน เจ้าอ้ายพระยามาตั้งอยู่ตำบลป่ามะพร้าว ณ วัดพลับพลาไชย เจ้าอู่พระยามาตั้ง ณ วัดไชยภูมิ จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม ข้างต้นมาปะทะกันเข้าที่เชิงสะพานบ้านท่าน ท้องตองพระองค์ทรงพระแสงของ้าวต้องพระล่อชาดพร้อมกันท้องตองพระองค์ มุขมนตร้ออกไปเฝ้าเจ้าสามพระยา ทูลอาการซึ่งพระเชษฐาธิราชขาดคอกข้างท้องตองพระองค์ แล้วเชิญเสด็จเข้ามาในพระนครครองราชสมบัติทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า จึงมีพระราชดำรัสให้ขุดพระศพเจ้าอ้ายพระยา เจ้าอู่พระยา ไปถวายพระเพลิง ที่ถวายพระเพลิงนั้นให้สร้างปนาพระมหาธาตุและวิหารเป็นพระอารามแล้ว ให้นามชื่อวัดราชบูรณะ ที่เจ้าอ้ายพระยา เจ้าอู่พระยาชนกันถึงทวงคตนั้น ให้ก่อพระเจดีย์ท้องตองพระองค์ไว้ที่เชิงสะพานบ้านท่าน

ศักราช ๗๘๓ ปีฉลูตรีศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ จึงให้พระราชบุตรอยู่ครองเมือง พระนครอินทร์เจ้าครองราชสมบัติ ณ เมืองพระนครหลวง ท่านจึงให้เอาพระยาแก้วพระยาไทยและครอบครัวกับทั้งรูปพระโครูปสิงห์สัตว์ทองปวงมาด้วย ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา จึงให้เอารูปสัตว์ทองปวงไปบูชาไว้ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง ไปไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง

ศักราช ๗๘๖ ปีมะโรงฉก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครศรีธรรมราชผู้เป็นพระราชกุมารเสด็จไปเมืองพระพิษณุโลก ครั้นนั้นเห็นหน้าพระเนตรพระพุทธรูปราชศกออกเป็นโลหิต

ศักราช ๗๘๗ ปีมะเมียอัฐศก ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระราชมณเฑียรสถาน

ศักราช ๗๘๘ ปีมะแมพศก ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งครมูข

ศักราช ๗๙๐ ปีวอกธัมมฤทธิศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ และเข้าปล้นเมืองมิได้ พยทวงพระประจวรทัพหลวงเสด็จกลับคืน

ศักราช ๗๙๒ ปีจอโทศก เสด็จขึ้นไปต่อเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง และตั้งทัพหลวงตำบลท้ายเกษม ครั้นนั้นได้ขลุ่ยแค้นต้องหมัน ทัพหลวงเสด็จกลับคืน

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ศักราช ๗๙๖ ปีชวดตศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเดิศจักรวรรค์คัต อยู่ใน
 ราชสมบัติ ๑๖ ปี สมเด็จพระรามเดศวรผู้เป็นพระราชกุมาร ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระ
 นามชื่อพระบรมไตรโลกนาถ ยกวงทำเป็นวัดพระศรีรัตนเพียร เดิศจดลงไปตั้งพระราช
 นิเวศน์ประทับอยู่ริมน้ำ จึงให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาททองคำหนึ่ง สร้างพระ-
 ทิงงรัตนเพียรปราสาททองคำหนึ่ง แล้วพระราชทานชื่อขุนนางตำแหน่งนา ให้เอาทหารเป็น
 สมุหพระกตาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาลเมือง เอา
 ขุนวังเป็นพระขรรฆมาริกรณ เอาขุนนาเป็นพระเกษตรรา เอาขุนคลังเป็นโกษาธิบดี ถ้อย
 คักคินาหมื่นหนึ่ง และทอถวายพระเพลิงสมเด็จพระเจ้ารามาริขิตทพระองค์สร้างกรุงนั้น
 ให้ตั้งฐานพระมหาธาตุ และพระวิหารเป็นพระอาราม แล้วให้นามชื่อวัดพระราม

ศักราช ๘๐๒ ปีวอกโทศก ครึ่งนั้นคนออกทรพิชตายมากนัก

ศักราช ๘๐๓ ปีระกาตรีศก แต่งทัพไปเอาเมืองมตะกา

ศักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศก แต่งทัพไปเอาเมืองศรีสัตตเพิน ครึ่งนั้นเดิศจักรุนทัพ
 ขึ้นไป ตั้งทัพหลวงตำบลบ้านโคก

ศักราช ๘๐๕ ปีกุนเบญจศก เข้าเปิดอกแพ่งเป็นทนานละ ๘๐๐ เบย เบยเพื่องละ
 แปดร้อยเบย เกวียนหนึ่งเบยเงินสามชั่งกับสิบบาท

ศักราช ๘๐๖ ปีชวดตศก ให้บำรุงพระพุทธศาสนาบริบูรณ์ และหล่อรูปพระ
 โพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ

ศักราช ๘๐๗ ปีชวดอัฐศก เล่นการมหรศพลดองพระ และพระราชทานสมณ
 ชีพราหมณ์ และวรรณพิภท่งปวง ครึ่งนั้นพระยาชะเลียงคิตขบถ พากรวท่งปวงไปแต่
 มหาราช

ศักราช ๘๐๘ ปีเถาะนพศก พระยาชะเลียงนำทหารมาเอาเมืองพระพิษณุโลก
 เข้าปล้นเมืองเป็นสามารมิได้ จึงยกทัพไปเอาเมืองกำแพงเพชร เข้าปล้นเมืองถึงเจ็ดวัน

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒

๕

มิได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า และสมเด็จพระอินทราชาเสด็จขึ้นไปยังเมือง
กำแพงเพชรทัน และสมเด็จพระอินทราชาเจ้า คทัพพะยาเกียรตแตก ทพท่านมาปะทะ
ทัพหมั่นนคร ได้ชนช้างด้วยหมั่นนคร และข้าศึกถวาทงตั้งช้าง เขารุมเอาช้างพระที่นั่ง
ช้างเดียว ครั้นนั้นพระอินทราชาเจ้าต้องปืน ณ พระภักตร์ ทพทหารชนนเล็กกดับคืบไป

ศักราช ๙๓๐ ปีมโรงสัมฤทธิศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า สร้างพระ
วิหารวัดจุฬามณี

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชา ที่ ๒

ศักราช ๙๓๑ ปีมเสงเอกศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า ทรงผนวช ณ วัด
จุฬามณีได้แปดเดือน แล้วลาผนวช

ศักราช ๙๓๓ ปีมแมตรีศก ครั้นนั้นมหาท้าวบุญชิงเมืองเชียงใหม่มกกันแก้วท้าวลูก

ศักราช ๙๓๕ ปีมกาเบญจศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ช้างเผือก

ศักราช ๙๓๖ ปีมจฉศก สมภพพระราชโอรสท่าน

ศักราช ๙๓๘ ปีชวดอัฐศก เสด็จไปเมืองสระบุรี

ศักราช ๙๓๙ ปีเถาะเอกศก แรกตั้งเมืองนครไทย

ศักราช ๙๔๒ ปีมโรงโทศก พระสังหาราชเดโชถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๔๔ ปีมเมียจัตวาศก พระยาด่านช้างถึงแก่กรรม พระราชทานให้อภิเศก
พระยาชาวขวา เป็นพระยาด่านช้าง

ศักราช ๙๔๖ ปีวอกฉศก ทรงพระกรุณาให้เงินการมหรสพ ฉลองพระศรีรัตน
มหาธาตุ ๓๕ วัน

ศักราช ๙๔๘ ปีจออัฐศก พระบรมราชาผู้เป็นพระราชโอรสทรงผนวช

ศักราช ๙๔๙ ปีกุนนพศก สมเด็จพระราชโอรสเจ้าหลานผนวช พระราชทานอภิเศก
พระบรมราชาราชบุตรไว้ในที่พระมหาอุปราช

ศักราช ๘๓๐ ปีชวดสัมฤทธิศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าไปวังข้างตำบล
สัมฤทธิบริบูรณ์

ศักราช ๘๓๑ ปีฉลูเอกศก महाराजทำวสุถึงแก่พิราลัย

ศักราช ๘๓๒ ปีชวดโทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จยกทัพไปตีเมือง
ทวาย และเมืองทวายจะเดียนั้น เกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ โคตกลูกตัวหนึ่งเป็น
แปดเท้า ไก่ฟักฟองคตลูกตัวหนึ่งเป็นสี่เท้า ไก่ฟักฟองคตลูกเป็นหกตัว อนึ่งเขาดาร์
งอกเป็นโพธิ์ในป่านนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๘ ปี

ศักราช ๘๓๔ ปีมโรงจัตวาศก แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิไชย

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒

(พระบรมราชา)

ศักราช ๘๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ขึ้นครองราชสมบัติ
ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระรามาธิบดี

ศักราช ๘๓๖ ปีเมียจศก ประดิษฐานพระอัฐิธาตุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เจ้าในพรหมหาสถูป

ศักราช ๘๓๘ ปีวอกอัฐศก ท่านประพาศการเบญจเพศ พระองค์ให้เล่นการ
ตีกดามรพร

ศักราช ๘๓๙ ปีรگانพศก ให้ทำการประถมกรรม

ศักราช ๘๔๑ ปีกุนเอกศก แรกสร้างพระวิหาร วัดพระศรีรัตนเพช สมเด็จพระ
รามาธิบดี แรกหล่อพระศรีรัตนเพช ในวันอาทิตย์เดือนหกชนแปดค่ำ

ครั้นถึงศักราช ๘๔๕ ปีเถาะเบญจศก วันศุกร์เดือนแปดชนดับเอ็ดค่ำ ถอดพระ
พุทธเจ้าพระศรีรัตนเพช ถอนพระพุทธรูปมากริเจ้านั้น แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีสูง

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร

๑๑

ได้ ๘๖๖ พระภักตร์นั้นยาวได้ ๔ ศอก โดยกว้างได้สามศอก พระอรุณกว้างได้สิบเอ็ดศอก และทองหล่อพระพุทธรูปมีมารเจ้าหนักห้าหมื่นสามพันชั่ง ทองคำหุ้มหนักสองร้อยแปดสิบหกชั่ง ข้างหน้านั้นทองเนื้อเจ็ดหน้าสองขา ข้างหลังนั้นทองเนื้อหกหน้าสองขา

ศักราช ๘๖๐ ปีมะเมียธัมมฤทธิศก สมเด็จพระรามาธิบดีแรกให้ทำตำราพิชัยสงคราม และแรกทำตำราบายพระราชาพิชิตทุกเมือง ขณะนั้นคตองดำโรงที่จะไปคตองคีรีชะจรเข้ คตองทับนางที่จะไปปากน้ำเจ้าพระยาคน เรือใหญ่จะเดินไปมาขัดสนจึงให้ข้าราชการได้รูป เทพารักษ์สององค์ หล่อด้วยทองสำริดจากอุกองค์หนึ่งชื่อพระยาแผ่นดินคา องค์หนึ่งชื่อบาทสังฆกรในที่รวมคตองดำโรง กับคตองทับนางต่อกัน จึงให้ปลัดกรรมบวงสรวง แล้วรับออกมาปลุกศาล เชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ เมืองพระประแดง

ศักราช ๘๖๖ ปีชวดคณศก ครวงนงาเบองขวาข้างต้น เจ้าพระยาปราบแตกออกไป อนึ่งในเดือนเจ็ดนั้น คนทอคมบัตรต้นเทห์ ครวงนงให้ฆ่าขุนนางเสียมาก

ศักราช ๘๖๗ ปีฉลูสุปัดศก นาน้อยเข้าตายฝอยมากสน อนึ่งแผ่นดินไหว และเกิดอุบาทว์หลายประการ

ศักราช ๘๖๘ ปีชวดอัฐศก เข้าแพงเป็นสามทนานค่อเฟื่อง เบยแปดร้อยค่อเฟื่อง เกวียนหนึ่งเบนเงินชั่งหนึ่งกับเกวียนห้าถึง ครวงนงประดิษฐานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระอาทิตย์วงศ์ ไว้ในทึมหอปราศ ให้ชนครองเมืองพระพิษณุโลก

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร

ศักราช ๘๗๓ ปีมะเส็งเอกศก ในเพดราชครุภาค เห็นอากาศนิมิตรเป็นอินทชน แต่ทิศเหนือผ่านมาทิศพายัพมีพรณต์ขาว อยู่มา ณ วันอาทิตย์เดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ สมเด็จพระรามาธิบดีได้จัดจตุรคคต อยู่ในราชสมบัติ ๔๐ ปี สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์เจ้าชนด้วยราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ศักราช ๘๗๕ ปีระกาเบญจศก สมเด็จพระบรมราชาเจ็ดจตุรศกคต อยู่ใน
ราชสมบัติ ๕ ปี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ครองราชสมบัติ

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ศักราช ๘๗๖ ปีจอฉศก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ็ดจตุรศกคต แล้วสมเด็จพระ
ไชยราชาธิราชเจ้า ได้เสวยราชสมบัติ

ศักราช ๘๘๐ ปีชวดสัมฤทธิศก แรกให้ขุนดินวัดชัยเซียง ถึงเดือนสิบเอ็ดเสด็จไป
เซียงไทรเซียงคราน ถึงเดือนสิบเก้าค่าเพลาประมาณยามหนึ่ง เกิดลมพายพัดหนัก
คอเรืออ้อมแก้วแล่นเมืองมานนทก เรือไกรแก้วนั้นแตก ชนงัดเสด็จมาแต่เมืองกำแพงเพชร
นั้น พระยานารายณ์เป็นชนก ให้กุมเอาพระยานารายณ์ ข่าเสี้ยนในเมืองกำแพงเพชร

ศักราช ๘๘๗ ปีระกาฉศก ณ วันพฤหัสบดีเดือนเจ็ดขึ้นห้าค่ำ สมเด็จพระไชย
ราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเซียงใหม่ ให้พระยาพระพิษณุโลกเป็นแม่ทัพ ยกพลออกตั้งทัพไชย
ตำบลบางนา

วันเสาร์เดือนเจ็ดขึ้นสิบห้าค่ำ จึงยกทัพหลวงจากทัพไชย ไปถึงเมืองกำแพงเพชร

วันอาทิตย์เดือนเจ็ดแรมสิบห้าค่ำ ยกทัพไปตั้งเมืองเซียงทอง แล้วยกไปถึงเมือง
เซียงใหม่

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือนเก้าขึ้นห้าค่ำ เสด็จยกพยุหบาตรทัพหลวง กลับคืนยัง
พระนครศรีอยุธยา

อยู่ ณ วันพุธเดือนสามขึ้นห้าค่ำ เกิดเพลิงไหม้ในพระนคร แต่ท่ากดาโหมลงไป
ถึงพระราชวังท้ายท่อดดาดยอด ลมหอบเอาตูกเพลิงไปตกตะแดงแกง ไหม้ตามลงไปป่า
ตองโรงครามฉะไกร สามวันจึงดับ มีบาญชีเรือนค่าจากภู่วิหารไหม้แล่นห้าสิบ

แผ่นดินสมเด็จพระยอดฟ้าและขุนวรวงษาธิราช

๑๓

ศักราช ๘๘๘ ปีกชอัฐศก ณ วันอาทิตย์เดือนขึ้นสิบเอ็ดค่ำ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จยกพลยกบาตราทไปเมืองเชียงใหม่ ดำรัสให้พระยาพระพิษณุโลก ถือนพลต้องหมั่นเป็นกองหน้า เสด็จยกพลยกแสนยากรรอนแรมไปโดยระยะทาง สิบสอง เวณถึงเมืองกำแพงเพชรเสด็จประทับแรมอยู่สิบห้าวัน

ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนสามชนหกกัา เสด็จจงดทัพไชยถึง ณ วันเสาร์เดือนสาม ชนแปดค่ำ จึงยกทัพหลวงเสด็จจากทนน

ครั้น ณ วันอังคารเดือนสี่ชนสามค่ำ ได้เมืองลำพูนไชย ถึง ณ วันจันทร์เดือนสี่ ชนเก้าค่ำ ได้เมืองเชียงใหม่

ณ วันศุกร์เดือนสี่ชนสิบสามค่ำ บังเกิดอุบาทว์นิมิตรเห็นโลหิตตกอยู่ ณ ประตูบ้าน และเรือนชนท่งปวง ในเมืองนอกเมืองทุกตำบล

ครั้น ณ วันจันทร์เดือนสี่แรมสิบสี่ค่ำ เสด็จยกพลยกบาตราททัพหลวงจากเมือง เชียงใหม่ จะมายังพระนครศรีอยุธยา

แผ่นดินสมเด็จพระยอดฟ้า (และขุนวรวงษาธิราช ซึ่งยกจากลำดับกษัตริย์)

ศักราช ๘๘๘ ปีกุนนพศก สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จจงดรรคคต ณ มัชฌิมวิถ้ประเทศ มุขมนตรีเชิญพระบรมศพเข้าพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระไชยราชา ธิราชเจ้าอยู่ในพระราชสมบัติคัมไหสรวรรยสืบตั้งพรรษา มีพระราชโอรสสองพระองค์ และ พระราชโอรสผู้พี่ ทรงพระนามพระยอดฟ้าพระชนม์ได้สิบเอ็ดพรรษา พระราชโอรสผู้น้อง ทรงพระนามชื่อพระศรีคิตป พระชนม์ได้ห้าพรรษา ครั้นถวายพระเพลิงพระไชยราชา เสด็จแล้ว ฝ่ายพระเชษฐราชา ซึ่งเป็นเชษฐพระวงศ์สมเด็จพระไชยราชานัน จึงดำริว่า ครั้นจะอยู่ในพระราชสมบัติ เห็นภัยจะบังเกิดเป็นมั่นคง ไม่เห็นสิ่งใดที่จะเป็นท่วงได้ เห็นแต่พระพุทธเจ้า และผ้ากาฬาวพัตร อันเป็นธงไชยแห่งพระอรรหรรต จะเป็นท่วงนัก

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

พญายอ บัณฑิตราย ครั้นดำริห์แล้ว ก็ออกไปอุปสมบทเป็นภิกษุภวจะอยู่ใน ณ วัดราช
ประดิษฐาน ฝ่ายสมณพราหมณาจารย์ มุขมนตรีกระทรวงราชนักปราชญ์ราชบัณฑิต โหรา
ราชครู สโมสร์พร้อมกันประชุมเชิญพระยอดฟ้า พระชนม์ได้สิบเอ็ดพรรษา เด็ดเจ้าผ่าน
พิภพพลวดยราชประเวณี สืบศรัทธาธิษฐานต่อไป และนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ ผู้เป็น
สมเด็จพระชนนีช่วยทำนุบำรุงปกครองราชการแผ่นดิน ในแผ่นดินใหญ่

ครั้นศักราช ๘๘๐ ปีชวดตัมฤทธิศก ณ วันเสาร์เดือนห้าขึ้นหาค่า สมเด็จพระ
ยอดฟ้าเจ้าอยู่หัวออกท่องสำนัม พร้อมด้วยหมู่หม่อมอำมาตย์มนตรี เฝ้าพระบาทยุคลเป็นอันมาก
ดำรัสสั่งให้เอาช่างต้นพระฉัททันต์บำรุงจากนั้น บังเกิดทศฤทธินิมิตรางข้างพระยาไฟนหัก
เป็นลำท่อน ครั้นเพลาค่าช่างต้นพระฉัททันต์ไฟส่องเป็นแสงคนร้องไห้ ประการหนึ่ง
ประตูปุไสยขึ้นตรึงเป็นอุบาทว์ ครั้นอยู่มานางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์เสด็จไปประพาศ
เถิน ณ พระที่นั่งพม่ารัตยาหอพระข้างหน้า ทอดพระเนตรเห็นพันบุตรศรีเทพผู้เฝ้าหอพระ
ก็มีความเด่นหารักใคร่พันบุตรศรีเทพ จึงสั่งสาวใช้ให้เอาเมี่ยงหมากห่อผ้าเช็ดหน้า ไป
พระราชทานพันบุตรศรีเทพ ๆ รับแล้วกราบทูลพระอัยยาดิฉันว่า นางพระยามัพระไทยยินดีรักใคร่
พันบุตรศรีเทพจึงเอาดอกจำปาส่งให้สาวใช้ ให้เอาไปถวายแก่นางพระยา นางพระยากย
มีความกำหนัดในพันบุตรศรีเทพเป็นอันมาก จึงมีพระเสาวนึ่งตั้งพระยาราชภักดีว่า พันบุตร
ศรีเทพเป็นข้าหลวงเดิม ให้เอามาเป็นทูลขุนชินราช รักษาหอพระข้างใน ให้เบียดยันทูล
ชินราชออกไป เป็นพันบุตรศรีเทพรักษาหอพระข้างหน้า ครั้นพันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราช
เข้าไปอยู่รักษาหอพระข้างในแล้ว นางพระยากก็ดลัดลัดมิดังวาทกับด้วยขุนชินราชมา
ช้านาน แล้วดำริห์จะเอาราชสมบัติให้สืบทอดแก่ขุนชินราช จึงตรัสสั่งพระยาราชภักดีให้ขุน
ชินราชเป็นขุนวรลงษาราช ให้ปลุกจอนอยู่ริมศาลาดารบาญชี ให้พิจารณาเลขสม
ดังกัศพรัก หวังจะให้กำดังมากชน แล้วให้เตี้ยงท่อนเป็นราชอาคัน ไปตั้งไว้ข้างหน้า
ตำหรับขุนวรลงษาราชหนึ่ง เพื่อจะให้ขุนนางท่งปองอ่อนน้อมยำเกรง แล้วนางพระยา
ให้ปลุกจอน ให้ขุนวรลงษาราชว่าราชการ ณ ประตุนิมนต์หมั้น อยู่มาพระยามหา
เสนาพบพระยาราชภักดี จึงพูดว่า เมื่อแผ่นดินเป็นทรยศฉะนั้นเราจะคิดเป็นประการใด ครั้น

รุ่งขึ้นนางพระยารูว่า พระยามหาเสนาพุดกัณกับพระยาราชภักดี จึงสั่งให้พระยามหาเสนา
เข้ามาเฝ้าที่ประตูคิน ครั้นเพลาค่ำพระยามหาเสนากลับออกไป มีผู้มาแทงพระยามหาเสนา
ล้มลง เมื่อใกล้จะสิ้นใจพระยามหาเสนาจึงว่า เมื่อเราเป็นดังนี้แล้ว ผู้อยู่ภายหลังจะเป็น
ประการใดเล่า ขณะนั้นนางพระยาแม้อยู่หัวครัวสุตาจันทน์มีครรภ์ด้วยขุนวรวงษา จึงมีพระ
เสาวนตรีตั้งปฤษาด้วยหม่อมขุนทรทงปวงว่า พระยอดฟ้าไอรัดเรายังเยาว์นักสดจนแต่จะเล่น
จะว่าราชการแผ่นดินเห็นเหลืออดก็บุญยาก อนึ่งหัวเมืองฝ่ายเหนือเล่าก็มีเป็นปรกติ จะ
ไวใจแก่ราชการมิได้ เราคิดจะให้ขุนวรวงษาธิราชว่าราชการแผ่นดิน กว่พระราชบุตร
เราจะจำเวณด้วยชนจะเห็นเป็นประการใด ท้าวพระยามขุนทรทงพระยาศรีณรงค์ก็ทูลว่า ซึ่ง
ครัดโปรดมานควรอยู่แล้ว นางพระยาจึงมีพระเสาวนตรีสั่งให้ปลัดวงไปเฝ้าราชยาน และ
เครื่องสูงแตรสังข์กับขัตติยวงษ์ออกไปรับขุนวรวงษาธิราชเข้ามาในพระราชนิเวศน์มณเฑียร
สถาน แล้วตงพระราชพิธีราชาภิเศกยกขุนวรวงษาธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพกรุงเทพทวารวดี
ศรีอยุธยา จึงเอานายจันผ่นองขุนวรวงษาธิราช บ้านอยู่มหาโลก เป็นมหาอุปราช แล้ว
ขุนวรวงษาธิราชผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน ครัดปฤษาแก่นางพระยาว่า บัดนี้ราชการผู้ใหญ่ผู้
น้อยรักเราบ้างชังเราบ้าง หัวเมืองเหนือทงปวงก็ยกกระด้างกระเดื่องอยู่ เราจำจะให้หา
มาลัดเปลี่ยนเสียใหม่จึงจะจงรักภักดีต่อเรา นางพระยาเห็นด้วย ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออก
ขุนนางสั่งสมุหนายกให้มัตราชนไปหาเมืองเหนือทงเจ็ดหัวเมืองตงมา

ครั้นที่กราช ๘๘๓ บิดเลขศึก ณ วันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นห้าค่ำ ขุนวรวงษาธิราช
เจ้าแผ่นดิน คิดกัณกับแม้อยู่หัวครัวสุตาจันทน์ ให้เฝ้าพระยอดฟ้าไปประหารชีวิตเสีย ณ วัด
โคกพระยา แต่พระศรีคีรีปถ่องชายพระชนม์ได้เจ็ดพรรษานั้นเพียงไว้ ส้มเด็จพระยอดฟ้า
อยู่ในราชสมบัติได้สองปีกับหกเดือน ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพเชอพระวงษ์ กับขุนอินทรเทพ
หมื่นราชเสน่หา หลวงศรียศบ้านตานตากฟ้า ลี้คนไวใจกันเข้าไปในที่ลับ แล้วปฤษา
กันว่า เมื่อแผ่นดินเป็นทรยศดังนี้ เราจะละไว้ดูไม่ควร จำจะกุมเอาตัวขุนวรวงษาธิราช
ประหารชีวิตเสีย ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสน่หา หลวงศรียศ จึงว่าถ้าเราทำได้สำเร็จ

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

แล้วจะเห็นผู้ใดเล่าที่จะปกป้องครองประชาราษฎร์สืบต่อไป ขุนพิเรนทรเทพจึงว่า เห็นแต่พระเชียรราชาที่บวชอยู่นั้น จะเป็นเจ้าแผ่นดินได้ ขุนพิเรนทรเทพ หมั้นราชเด่นหา หลวงศรียศจึงว่า ถ้าฉนั้นเราจำจะไปเฝ้าพระเชียรราชาปฤษาให้เรารู้จะได้ทำด้วยกัน และขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมั้นราชเด่นหา หลวงศรียศ ก็พากันไปยังวัดราชประดิษฐาน เข้าไปเฝ้าพระเชียรราชานมัสการ จึงแจ้งความว่าทุกฉนั้นแผ่นดินเกิดทุรยศข้าพระบาทเจ้าท่งตักคึกจะจับขุนวรวงษาธิราชฆ่าเสีย แล้วจะเชิญพระองค์ตามนวงษนครองศิริราชสมบัติ จะเห็นประการใด พระเชียรราชาเห็นด้วย ฝ่ายขุนอินทรเทพ หมั้นราชเด่นหา หลวงศรียศ จึงว่า เราคิดการทั้งปวงนเป็นการใหญ่หลวงนัก จำจะไปอธิษฐานเลี้ยงเทียนเจดีย์พระภักตร์ทพระปฏิมากรเจ้า ขอเอาพระพุทธรูปเป็นท้าวหนักให้ประจักษ์แจ้งว่า พระเชียรราชาประกอบด้วยบุญบารมี จะเป็นทีเจ้าแผ่นดินปกครองอาณาประชาราษฎร์ได้ถ้ามิได้ประการใดจะได้แจ้ง พระเชียรราชาเห็นชอบด้วย ขุนพิเรนทรเทพจึงว่า เราคิดการใหญ่หลวงถึงเพียงนี้ อนึ่งก็เตรียมการพร้อมแล้ว ถ้าเลี้ยงเทียนนมัสตังเจดีย์จะมีเสียงยี่งอดังตมลงคลไปฤา ถ้ามิเสียงเทียนคกจะไม่ทำฤาประการใดว่าแล้วต่างคนต่างก็ไป ครั้นค่ำลงวันนั้น ฝ่ายขุนอินทรเทพ หมั้นราชเด่นหา หลวงศรียศ พระเชียรราชาทชวณกันพันเทียนดองเล่มขมลงหนักเท่ากัน ด้ายได้เทียนนั้นนับเส้นเท่ากัน เล่มเทียนต้นยาวเล่มอกัน แล้วก็พากันไปอุโบสถวัดป่าแก้ว ฝ่ายพระเชียรราชากราบถวายนมัสการพระพุทธรูปปฏิมากรเจ้าโดยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วจึงกระทำเลี้ยงวจัสตัยอธิษฐานว่า ปางเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า เด็ดจยังเทยวตถิดโปรดสัตว์อยู่ ย่อมยังโลกอันมีความวิมิตในสันดานให้บริสุทธสันตงสัย ด้วยพระญาณดัพพันธุ ครั้นพระพุทธรูปคเด็ดจเข้าสู่พระมหาปรินพพานแล้ว ก็ยังทรงพระมหากรุณาประดิษฐานพระเจดีย์ทงห้า คือพระปฏิมากร พระมหาโพธิ พระสถูป พระชินชาตุ พระไตรปิฎกไว้ถ่นองต่างพระพุทธรูปคเป็นทงพแกตวัดโลกอันเกิดมาภายหลัง เป็นความดัดยแห่งข้าพระพุทธเจ้าฉนั้น ประการหนึ่งข้าพระพุทธเจ้าคิดจะใคร่ได้ราชสมบัติครั้งน ด้วยโลกยจิตรจะใคร่เป็นใหญ่ จะได้จัดแจงราชการกิจานุกิจ ให้สถิตอยู่ในยุคธรรม จะได้เป็นทงพ่านักในนิกรราชบรรณัทใหม่

คู่ขสมบุรณ ตามบุราณราชประเพณี เป็นความดีด้วยแห่งข้าพระพุทธเจ้าคณะนาคำบสอง
และยังมีความสงสัยอยู่จะสมดังมโนเรดถั่วฤ ฤมิสมดังประการใดมิได้แจ้ง ข้าพระ-
พุทธเจ้าขอพระบวรคุณานุภาพพระมหาเจดีย์ฐานเจ้าทงห้า มีพุทธปฏิมากรเจ้าเป็นอาทิ
อันพระพุทธองค์ทรงพระประดิษฐานไว้ต่างพระองค์ และวงศ์ดยาธิษฐานทั้งสองด้วยแห่ง
ข้าพระพุทธเจ้า จึงเป็นทพนักัดความสงสัย ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำด้วยดีเยี่ยมของ
ข้าพระองค์เดิมหนึ่ง ของขุนวรวงษาธิราชเดิมหนึ่ง ถ้าข้าพระองค์จะสมดังมโนเรดความ
ปรารถนาด้วยบุญญาธิการบุราณ และปัจจุบันกรรมควรจะได้มหาเสดถณครดกธวัชฐาธิ-
ไดยจะได้ร้างบทรยศุกเขญเป็นจลาจล แห่งสมณพราหมณเสนาบดีไพร่ฟ้าประชาราษฎร
ได้ความเดือดร้อน และได้เป็นมหาอรรคฐานทวยกอุปถัมภกพระบวรพุทธศาสนา ในวรรา-
ไชยธรรมสืบไป ขอให้เทียนขุนวรวงษาธิราชดับก่อน ถ้ามีสมดังมโนเรดความปรารถนาแล้ว
ขอให้เทียนข้าพระองค์ดับก่อน ขอพระบวรคุณานุภาพและความดีทั้งสองแห่งข้าพเจ้า
จงมาตัดความสงสัยให้ปรากฏตามเสด็จวงศ์ดยาธิษฐาน อันข้าพระพุทธเจ้าอุทิศเทียนสอง
เล่มนี้ เป็นพุทธศการบูชาและเสด็จกระทำด้วยดีด้วยเคารพนเถด ครนอริษฐานเสด็จแล้ว ก็
จุดเทียนทั้งสองเล่มนเขา ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพไปถึงเห็นเทียนขุนวรวงษาธิราช ยาวกว่า
เทียนพระเชยราชาภิเษก จึงว่าห้ามมิให้ทำดีเช่นท่าเด่า ก็คายขานหมากดิบทงไป จะได้
ตงใจทงเขาเทียนขุนวรวงษาธิราชนห้ามได้ เป็นศุภนิมิตเรดพทงไปต้องเทียนขุน-
วรวงษาธิราชดับตง คนทงห้าก็บังเกิดโลมณคียนตงนถ ขณะนหมพระสงฆ์องค์หนึ่งครองไตร-
จีวรครบถือตาดับตร เตินเข้าไปในพระอุโบสถให้พรว่า ทานทงห้าจะได้ดำเรจมโนเรด
ความปรารถนาเป็นแท้ ทงห้าคนก้นมดถารับพร พระสงฆ์คนถดับออกมากทหายไ้ ต่าง
คนต่างก็ถดับมายทอยู่ ครนประมาณตงห้าวัน กรมการเมืองลพบุรีบอกตงมาว่า ข้าง
พลายตงหคคอกตงนหวางธรรพตงถกษณตดิโฆตง สมุหนายกกราบทลตรดว่า เราจะ
ชนไปจับ อยู่อกตงวันเราจะเสด็จ แล้วตงให้มิตราชนไปว่าให้กรมการจับเสดถเกิด ครน
อยู่มาประมาณเจ็ดวันโฆตงชกปกเถอน เขามาทางวัดเม่นางปดมเขาพระนยคดคของ สมุห-
นายกกราบทลตรดว่า พรงนเราจะไปจับ ครนเพลาค่าขุนพิเรนทรเทพตงตงหมนราชเตนหา

นอกราชการ ให้ออกไปคอยทำร้ายมหาอุปราชอยู่ที่ท่าเรือ ตั้งแล้วพอพระยาพิไชย
พระยาสุวรรณโลกตมมาถึง ขุนพิเรนทรเทพจึงให้ไปบอกโดยความลับ พระยาพิไชย
พระยาสุวรรณโลกตมก็ใจ จึงไปชุมนุมอยู่ที่คลองบางปลาหมอกกับด้วยขุนพิเรนทรเทพ หลวง
ศรียศ ห่มราชเส้นห่านนอกราชการเรือคนตระดำ พดพายมีผ้าตราวุธครบมือ ฝ่ายห่ม
ราชเส้นห่านนอกราชการถอยไปแอบคอยอยู่ทำอาการดูหนึ่งตนายเล็ก ครั้นเห็นมหา
อุปราชซึ่งจะไปพระเนียด ห่มราชเส้นห่านก็ยิงถูกมหาอุปราชตกข้างลงตาย ครั้นเข้าตัว
ขุนวรวงษาธิราชกับแม้อยู่หัวศรีสุตาจันทร์ และราชบุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้น ทั้งพระศรีศิลป์
ก็ตมเรือพระที่นั่งดำเดียวหนี มาตรงคลองสระบัว ขุนอินทรเทพก็ตามประจามา

ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ พระยาพิไชย พระยาสุวรรณโลก หลวงศรียศ ห่มราชเส้นหา
ในราชการ ครั้นเห็นเรือพระที่นั่งชนมา พร้อมกันออกสกัด ขุนวรวงษาธิราชร้องไปว่าเรือ
ใครตรงเข้ามา ขุนพิเรนทรเทพร้องตอบไปว่า กูจะมาเอาชีวิตเอ็งทั้งต้อง ฝ่ายขุนอินทร-
เทพให้พายเรือกระหนาบเรือพระที่นั่งชนมาแล้ว ช่วยกันถล่มมัจฉาขุนวรวงษาธิราชกับ
แม้อยู่หัวศรีสุตาจันทร์ และบุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้นฆ่าเสีย แล้วให้เอาศพไปเสียบประจานไว้
ณ วัดร้าง แต่พระศรีศิลป์หนีเอาไว้ ขุนวรวงษาธิราชอยู่ในราชสำนักห้าเดือน ขุนพิเรน-
ทรเทพ ขุนอินทรเทพ กับขุนนางทั้งปวง กลับเข้ามารักษาพระราชวัง

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงให้หลวงราชินิกุล พระรักษมณเฑียร และเจ้าพนักงานทั้งปวง
เอาเรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงส์ไปยังวัดราชประดิษฐฐาน อัญเชิญพระเชษฐราชาให้
ประวิตรตามนุษ แล้วเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงส์ ออกลงการประทับด้วย
เครื่อง สูงมยุรฉัตรพัด โบกจามรมาศด้วยเครื่องกางกั้นแห่แหนเป็นชนิดแน่นโดยขตมารคิถิ
เสด็จถึงประทับณวนนา แล้วเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง ครั้นได้มีห้ามหุดิการศุภฤกษ์-
พิไชยคฤถิ จึงประชุมสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ คามวาสีอริยวาถิ มุขมาตยา

มนตรีกระฉ่อนโรราราชครู หม่อมพราหมณ์ประโรหิตาจารย์ ก็โหมอ่านอิศวรรเวทวิชฌณมณฑ์
พร้อมทั้งพุทธจักรอำนาจจักร มออบเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ถวายอภิเษกโกทมูรธา
ปราบดาภิเษกถวัลย์ราชประเพณีสืบศรีสุริยวงศ์กษัตริย์ ดำรงแผ่นดินพิภพมณฑลเดิม
อาณาจักร กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา มหาดีดกภพพรตน์ราชธานี บรรรมย์อุดมพระราช
นิเวศน์มหาสถานสืบไป ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ฝ่ายขุนพิ-
เรนทรเทพจึงพาเอาตัวพระศรีศิลป์ ไปถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ทรง
พระกรุณาพลึงพระศรีศิลป์ไว้ ครั้นรุ่งขึ้นจึงได้ตั้งออกหม่อมขุนมาดยามนตรีทองพร้อม
แล้ว ครั้นได้ปลุกษาคความชอบขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หม่อมราชเด่นหา หลวงศรียศบ้าน
ตานตากฟ้า ล้วนเป็นปฐุมคิด แล้วพระหลวงขุนหมื่นหัวเมืองทองป่องเป็นผู้ช่วยราชการ
พระมหाराชครูทั้งสี่เชิญพระธรรมมณเฑียรทองมาปลุกษาคความชอบ เอาบำเหน็จครั้ง
มหาเดนมบัติ รับพระอินทรวาษาเข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรีเข้าพระราชวัง ได้เอามาเปรียบ
ในบำเหน็จนั้น พระราชทานลูกพระด้นมองคหิง เจียดทองคำหิง พานทองคำหิง เต่า
นาทอง กระบี่กนกหยัน เสด็จยงา เสด็จยงดลิมบัว เอาคำปลุกษากราบบังคมทูล ทรงพระ
กรุณาตำรวัดว่าน้อยนัก คนล้นคนเอาชีวิตและโคตร และความชอบไว้ในแผ่นดิน แล้วครั้น
ว่าขุนพิเรนทรเทพเด่า บิดาเป็นพระราชพงษ์พระร่วง มารดาใช้เป็นพระราชพงษ์แห่งสมเด็จพระ
ไชยราชาธิราชเจ้า ขุนพิเรนทรเทพเป็นปฐุมคิด เอาเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชา-
ธิราชเจ้า ให้รับพระราชบัณฑูรครองเมืองพระพิษณุโลก จึงครั้นเรียกสมเด็จพระเจ้าลูก
เชอพระดัดดีตราช ถวายพระนามชื่อพระวิสุทธิกษัตริย์ เป็นตำแหน่งพระอรรคมเหษเมือง
พระพิษณุโลก เครื่องราชูประโภคให้ตั้งตำแหน่งศักดิ์ฝ่ายทหารพลเรือน เรือไชยพนด้า
พนแดงคหิง และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าตั้งขึ้นไป
เอาขุนอินทรเทพเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช พระราชทานลูกพระด้นมองคหิง เจียด
ทองคำหิง เต่านาทอง กระบี่ กนกหยัน เสด็จยงา เสด็จยงดลิมบัว เครื่องสูง เอาหลวง
ศรียศเป็นเจ้าพระยามหาเดนมบัติ เอาหม่อมราชเด่นหาเป็นเจ้าพระยามหาเทพ พระราชทาน

ลูกด่นมและเครื่องสังเครื่องทอง เสด็จยังงา เสด็จยังกัณฑ์บัว เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยา
มหาเทพ เหมือนกันกับเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ห่มนราษเด้นห่านอกราชการ ทิ้ง
มหาอุปราชตกข้างตายนับนุบำเห็นใจให้เป็นพระยาภักดีนุชิต เจียดทองซ้ายขวา กระบี่
บังทอง เต้านาทอง พระราชทานลูกด่นมเป็นภรรยา ฝ่ายพระยาพิไชยพระยาสุวรรณโค
ณิน พระราชทานโปรดให้เป็นเจ้าพระยาพิไชยเจ้าพระยาสุวรรณโคณิน พระราชทานเจียดทอง
ซ้ายขวา กระบี่บังทอง เต้านาทอง พระหัตถ์ขันทมหนักนอสนั้น พระราชทานบำเหน็จ
ความชอบโดยอนุกรมลำดับ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำรัสแข่งสาบานไว้ว่า
ถ้ากษัตริย์พระองค์ใดได้ครองพิภพภายหลัง อย่าให้กระทำการร้ายแก่ญาติพี่น้องพวกพ้อง สมเด็จพระ
พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า และเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช เจ้าพระยามหาเสนา
เจ้าพระยามหาเทพ ให้โศกิตกในแผ่นดินเลย ถ้ากษัตริย์พระองค์ใดมิได้กระทำตามเรา
สาบานไว้ อย่าให้กษัตริย์พระองค์นั้นคงอยู่ในเสถียรนคร ครั้นนั้นได้ช้างเชือกข้างหนึ่ง

ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาเป็นทราย ก็ปรากฏขึ้นไปถึงกรุงหงสาวดี
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งประพาศเหตุไปว่า สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าแผ่นดิน
พระนครศรีอยุธยาสวรรคตแล้ว เสด้นาบัดยกพระยอดฟ้าราชกุมารพระชนม์สิบเอ็ดขวบ
ขึ้นครองราชสมบัติ เมื่ออยู่หัวศรีสุดาจนท์มารดาพระยอดฟ้า กระทำทุจริตด่ามกักรัสถ์งา
ด้วยขุนชินราชให้ฆ่าพระยอดฟ้าเสีย ยกขุนชินราชขึ้นผ่านพิภพ กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
เสนาพฤตามาตย์มีความพิโรธเคืองแค้นคิดก่นฆ่าขุนชินราช และเมื่ออยู่หัวศรีสุดาจนท์เสีย
แผ่นดินเป็นจลาจล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริเห็นว่าพระนครศรีอยุธยาเป็น
ดังจริง เห็นว่าหัวเมืองขอบขันฑ์เดมา และเสนาพฤตามาตย์ทงปวงกระดางกระเดื่อง
มิปรกติถ้ายกกองทัพไปโจมตีเอา เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย ทรงพระ-
ดำริห์แล้ว ก็ตรัสให้จัดพลทหารรบสามหมื่น ข้างเครื่องสามร้อย ม้าสองพันเศษ สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพมารับมาโดยทางด้านพระเจดีย์ดามองค์ ตมเมืองกาญจนบุรี จับ
ได้กรมการตามให้การว่า พระนครเป็นจลาจลจริง แต่บัดนั้นพระไชยราชาได้ครองราช
สมบัติเสนาพฤตามาตย์ และหัวเมืองทงปวงเป็นปรกติพร้อมมูลอยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้า

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๒๑

หงสาวดีคิดว่า ได้ดวงเงินมาถึงแล้ว จะกลับเสียนี้ ดูไม่มีเกียรติยศเลย จำจะเข้าไปเหยียบให้ถึงฐานเมือง พอเห็นพระนครแล้วจะกลับ ประการหนึ่งจะได้มอหทารกรุงศรีอยุธยา ผู้ใดจะออกมาจับทัพเราบ้าง ครั้นแล้วก็ยกทัพไปตั้งเมืองสุพรรณบุรี แล้วเดินคัตทุ่งเข้าท้ายป่าโมก ข้ามพุดเข้าไปถึงค่ายหลวงตำบลชุมพล

ณ วันอังคารเดือนยี่ชนหาค่า ลุศักราช ๙๙๒ ปี ขาดโทศก ขณะนั้นมอหทารเมืองสุพรรณบุรี บอกข้าราชการเข้าไปถึงกรุง พอทัพพระเจ้าหงสาวดีถึงทุ่งชุมพลพร้อมกัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตกพระทัย ครั้นให้เร่งคนในเมืองนอกเมืองรักษาหน้าทเป็นโกธาคด สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งอยู่ชุมพลสามวัน พอทอดพระเนตรดูกำแพงพระนครศรีอยุธยา และปราสาทราชมนเฑียรแล้ว ก็เลิกทัพกลับไปกรุงหงสาวดีโดยทางมา

ขณะเมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมานั้น ฝ่ายพระยาตเวทียว่า พระนครศรีอยุธยาผิดแผ่นดินใหม่ ก็ยกทัพมาตั้งเมืองปราจีนบุรี ตั้งจับได้คนถามให้การว่า พระเชษฐาธิราชครองราชสมบัติ เสด็จมาพร้อมมอหทาร พระยาตเวทียก็มาจกเข้ามา กวาดแต่ครัวอพยพชาวปราจีนบุรีแล้วกลับไปเมืองตเวทีย ครั้นพระเจ้าหงสาวดียกทัพกลับไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า คิดแค้นพระยาตเวทียว่า กรุงหงสาวดีคิดหันแล้ว เมืองเขมรมาดหันด้วยเจ้า ถ้าราชการฝ่ายหงสาวดีส่งบงเมื่อไร เราจะไปแก้แค้นให้จงได้ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ซ่อมแซมพระนครซึ่งชำรุดปรักหักพังให้มั่นคงโดยรอบคอบแล้ว สถาปนาที่พระตำหนักวังเป็นพระอุโบสถ แล้วสร้างพระวิหาร เป็นพระอารามให้นามชื่อวัดวังไชย เจ้าอริการให้ชื่อพระนิกรม แล้วคิดว่าเมื่อเราอุปสมบทนั้น บิณฑบาตขึ้นไปป่าไทรป่าถ่านจนถึงป่าสมญ อารกซึ่งชนสัตว์พากรหลดงนั้น ให้เถร เณรไปขอเอาเป็นกับมียังหรรเกิด

ลุศักราช ๙๙๓ ปีเถาะตรีศก เดือนแปด ขึ้นสองค่ำ ทำการพระราชพิธีประณมกรรม สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ตำบลท่าแดง พระกรรมวาจาเป็นพฤตมิลาคี พระพิเชษฐเป็นหัตตอาจารย์ พระอินทโทรเป็นธรรมการ

ฤกษ์กราช ๘๘๔ ปีมโรงจัตวาศก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า พัง
 ชาวราชการข้างกรุงหงสาวดีตั้งมอยู่ ก็ตรัสให้เตรียมทัพ ณ พระเนียดท่าหมื่น ให้เกณฑ์
 หัวเมืองปากใต้เป็นทัพเรือ ให้พระยาเยว่เป็นแม่ทัพ พระศรีไชยภูมิกเป็นกองหน้า ถึง ณ วัน
 อาทิตย์เดือนยี่ชนหกกั เพลาเช้าต่องโมงสามบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกกองทัพ
 หลวง ไปโดยทางบกของเมืองดเวก ฝ่ายทัพเรือไปปากน้ำพุทไธมาศ เข้าคลองเชิง
 กระซุม และกองหน้าตั้งท่าเมืองสืบเส้น ทัพหลวงตั้งใกล้เมืองร้อยห้าสืบเส้น ฝ่ายพระยา
 ดเวกเห็นจะมีอภัยได้ จึงให้มัสกุอักษรแต่งเสนาบดี ถือนามกราบถวายบังคมสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว ในลักษณะนั้นว่า ข้าพระองค์ผู้ครองกรุงกัมพูชาธิบดี ขอถวายบังคมมา
 แทนพระบาทมงกษมาศ สมเด็จพระนั่งเกล้าพระองค์ผู้ทรงอิศราภาพเป็นปิ่นกรุงเทพทวา
 ราชวงศ์ร้อยทวยหาติดกภพพรตน์ราชานันบรมมยุธุดมพระราชมหาสถาน ด้วยข้าพระองค์
 เป็นคนโมหะจริต มิได้คิดเกรงพระเดชเดชาภาพ และยกทัพเข้าไปกวาดเอาชาวปรา-
 จินบุรี อันเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพมหานครมานั้น ผิดนักหนาอยู่แล้วขอสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าได้โปรดอดโทษแก่ข้าพระองค์เถิด อย่าเพื่อยกพยุหิโยธาเข้าหักเมืองก่อนเลย
 งดสามวันข้าพระองค์จะแต่งเครื่องราชบรรณาการออกไปถวาย ขอเป็นข้าพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าไปทราบเท่าที่กล่าวมานั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ทรง
 พระกรุณาภาพแก่พระยาดเวก ครบกำหนดนายทัพนายกองให้จัดการซึ่งจะเข้าหักเอาเมือง
 โดยศุภอักษรพระยาดเวก ครั้นถวนกำหนดสามวันพระยาดเวกก็นำเครื่องบรรณาการ
 กับนักพระสุโท นักพระสุทัน อันเป็นราชบุตรออกมาเฝ้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็น
 ข้าพระบาท สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็สนความพิโรธ จึงตรัสแก่พระยา
 ดเวกว่า ท่านจงรักษาแผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบดี โดยยุติธรรมราชประเพณีสืบมาแต่ใน
 กาลก่อนนั้นเถิด แล้วพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า นักพระสุโท นักพระสุทันนั้น เราจะขอไปเลี้ยง
 เป็นโอรส พระยาดเวกก็มีอาชวที่จะขัดได้ ก็โดยบัญชาพระเจ้าอยู่หัว แล้วพระยาดเวก
 ก็ถวายบังคมดาเข้าไปเมือง จัดแจงเครื่องราชูปโภคชายหญิงให้แก่ราชบุตร แล้วกว
 มาถวายทูลเฝ้า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ท่านอย่าวิตกเลย อันบุตรท่านทั้งสองนัก

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๒๓

เหมือนโอรสแห่งเรา พระยาตเวทิมมีความยินดีนัก ให้เสนาบดีไปต้อนรับอภัยพยขาว
ปราจิณบุรีมายังค่ายหลวง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกทัพบกทัพเรือ และครวอภัยพ
๒๒ ๒๒ ๒๒
ทงหนักกลับมากรุงพระนครศรีอยุธยา จึงทรงพระกรุณาให้พระสุทิน ขึ้นไปครองเมือง
สุวรรณโลก

ศักราช ๘๘๕ ปีมะเมียเบญจศก ครั้นนั้นพระเจ้าอยู่หัวให้แปลงเรือแซ่เป็นเรือไชย
และเรือศรีษะสัตว์ต่าง ๆ

ศักราช ๘๘๖ ปีมะเมียศกเดือนแปด ทำการพระราชพิธีสมโภช สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตามตไชยนาทบุรี

ศักราช ๘๘๗ ปีมะแมฉศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวังข้างตำบลบางตมุง
ได้ช้างพลายพัง ๖๐ ช้าง หนึ่งในเดือนสิบสองนั้นได้ช้างเผือกพลายตำบลกาญจนบุรี ส่ง
ตั้งคอกเค็ชชื่อพระคเชนทโรดม ครั้นนั้นข่าวมาว่าเมืองตเวทิมแคว้น สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวแจ้งว่า นักพระสัตถายกมารบเมืองตเวทิม แคว้นนักพระสุโทนักพระสุทินแคว้น
แล้ว จำจะให้ออกไปกำจัดเอาเมืองคืนให้จงได้ ทรงพระกรุณาตรัสแก่มุขมนตรีว่า จะ
ออกไปเมืองตเวทิมครั้นจะเห็นใครที่จะเป็นแม่ทัพออกไป มุขมนตรีปรึกษาพร้อมกัน
กราบทูลว่า เห็นแต่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอบรมบุญธรรม ที่ไปครองเมืองสุวรรณโลก
ออกไป จะได้เอาใจแก่ชาวตเวทิม จึงมีพระราชกำหนดให้หาพระองค์สุวรรณโลกลงมาเฝ้า
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า จะให้เจ้าเป็นแม่ทัพออกไปครั้งนี้ พระองค์สุวรรณโลกจึง
กราบทูลว่า พระชนม์พรรษาวัยถึงชราแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า มุขมนตรีปรึกษา
พร้อมกันแล้ว ประการหนึ่งแผ่นดินกรุงกัมพูชาติดักเป็นของเจ้าอยู่จำจะไป

ศักราช ๘๘๘ ปีวอกอัฐศกเดือนสิบสอง พระองค์สุวรรณโลกเป็นแม่กองถือ
พลตามห่ม พระมหามนตรีถืออาญาสิทธิ พระมหาเทพถือฉวักเกวียน ฝ่ายทัพเรือ
พระยาเขาวเป็นนายกอง ครั้นนั้นสมทบทัพเรือมิทันทัพบก ทัพบกใกล้ถึงเมืองตเวทิม และ
พระยารามลักษณซึ่งเกณฑ์เข้ากองทัพกันนั้น เข้ามาจับทัพในกลางคืน ทัพญวนแต่งรบ

เป็นตำมารถ และทัพพระยารามลักษณะแตกมาปะทะทัพใหญ่ ครั้นนั้นเสียดพระองค์
สวรรคโลกกับคอช้างเสียดช้างม้ารพลเป็นอันมาก

ลุศักราช ๘๘๘ ปี ปรกานพศก ณ วันอาทิตย์เดือนห้า ขึ้นค่ำหนึ่ง เกิดเพลิงไหม้
ในพระราชวัง อนึ่งเดือนสามนั้นทำการพระราชพิธีจรียาภิเศก และกระทำการพระราชพิธี
อินทราภิเศกในพระราชวัง อนึ่งในเดือนห้าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
พระราชทานสัตตตศกมหาทาน และให้ช้างเผือกมกรองเชิงเงินดีเท้าช้าง เป็นพันหกร้อยชั่ง
ราชรถเจ็ดเล่มเทียมด้วยม้า ม้านางสำหรับรถเล่มมกรองจะเจ็ดนาง อนึ่งในเดือนเจ็ดเสด็จไป
วังข้างตำบลโตรกพระ ได้ช้างพลายพังหกสิบช้าง

ลุศักราช ๘๙๐ ปีจอ สัมฤทธิศก เสด็จไปวังข้างตำบลแสนคอ ได้ช้างพลายพัง
สี่สิบช้าง

ลุศักราช ๘๙๒ ปีชวด โทศก เสด็จไปวังข้างตำบลวัดกะได ได้ช้างพลายพัง
ห้าสิบช้าง

ลุศักราช ๘๙๔ ปีชวดจัตวาศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวังข้างตำบลไทรน้อย
ได้ช้างพลายพังเจ็ดสิบช้าง

ลุศักราช ๘๙๕ ปีเถาะเบญจศก สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีทรงพระราชดำริว่า
ครั้งก่อนเรายกกองทัพไปพระนครศรีอยุธยา พลแต่สามหมื่นดวงเข้าตงถึงชานเมือง
ตำบลลุมพดี ห้ามผู้ใดมาปะทะมือไม้ แต่หากทว่าพลน้อยจะทำการมิถนัต ครั้นจะยกไป
ให้มากสักสิบเท่า ก็เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีทรงพระดำริห์
แล้ว ให้เกณฑ์พลสามหมื่น ช้างเครื่องเจ็ดร้อย ม้าสามพัน ให้พระมหาอุปราชเป็น
กองหน้า พระเจ้าแปรเป็นเกียกกาย พระยาพดิมเป็นกองหลัง

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือนสามขึ้นสองค่ำ เพลายุทธโยค สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี
ก็ทรงเครื่องศรีวิราชบิณฑนาถการาภรณ์ มหาสังฆาตเนาวรัตนสังพัทพระองค์ชาดองกฏอง
คาวพยอย่างอรรคราชวามัญวิสัย สำหรับมหาพิชัยณรงค์เสด็จ เสด็จทรงช้างพระที่นั่ง
พลายปราบทอแปเป็นราชพาหนะ ประคัมเครื่องคเชนทราถการาภรณ์บรมมหาสังฆาต

เนาวิคณ์ พร้อมด้วยเสนาวงศนิกรพิริยโยธาหาญ พดดาบเขนขันต์แน่น แล่นเดโถ้โตมร
 ทองมาศทวนทองเป็นทิวแถวตาชดา คุมโหฬารเลิศพันภูกอชกด้วยรชวษรงฉานรงไชย รุจิต
 ไพโรจน์อัมพรวิถ์ เคียรตาสด้วยทัพท้าวพระยารามัญรายเรียงเป็นระยะ โดยกระบวน
 พยุหบาตราหน้าหลังทั้งปวงพร้อมเสร็จ ได้เฝ้าตามหาศุภฤกษ์โหราธิบดีตั้งขังไชย เจ้า-
 พนักงานประโคมแตรสังข์กังสดาลดนตรีศัพท์ช้องกลองก้องถึนันทนาท คำเนินรงคดา
 พยุหโยธาทัพออกจากกรุงหงษาวดีรอนแรมมาเจ็ดวัน ข้ามแม่น้ำเมระตะมะเดินโดยทางส้ม
 ชนระณัน มีหนังสือบอก เมืองกาญจนบุรี เข้ามาว่า ชาวด่าน ไปถึง ด่านถึง ตำบลจอยยะ ได้เฝ้า
 ความว่า ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดียกมาข้ามพลเมืองเมระตะมะ ถึงเจ็ดวันจึงถึงส้มเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิราชา บัญชาครัดให้เทครัวเมืองศรีจักรา และแขวงจังหวัดเข้าพระนคร
 แล้วมีพระราชกำหนดขึ้นไปถึงเมืองพระพิษณุโลกว่า ถ้าศึกหงษาวดีมาตีพระนครศรี-
 ออยุธยาเมื่อใดให้ส้มเด็จพระมหาธรรมราชาเอาทัพเหนือเป็นทัพกระหนาบ แล้วครัด
 ให้พระยาจักรีออกตั้งค่ายตำบลพลพดพดหม่นห่าพัน ล้วนได้เสื้อแดงหมวกแดง ฝ่าย
 พระมหานาคบวชอยู่ณวัดกุเขาทอง คักออกรับตั้งค่ายกันทัพเรือ ตั้งค่ายแถววัดกุเขาทอง
 ลงมาจนวัดป่าพลู พวกส้มก่าตั้งญาติโยมทาสชายหญิงของมหานาคช่วยกันขุดคูนอกค่าย
 กันทัพเรือ จึงเรียกว่าคลองมหานาคเจ้าพระยามหาเสนาถิอพลหม่นหม่น ออกตั้งค่าย
 บ้านดอกไม้บ่อมทองนาหันตรา พลได้เสื้อเขียวหมวกเขียว พระยาพระคลังถิอพล
 หม่นหม่น ตั้งบ่อมท่ายศ พลได้เสื้อเหลืองหมวกเหลือง พระสุนทรสังครามถิอพล
 หม่นหม่น ตั้งค่ายบ่อมจำปาพลได้เสื้อดำหมวกดำ และบรรดาการพระนครนั้น ถัดกแต่ง
 บองกันเป็นสามารถ ฝ่ายส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดียกทัพข้ามกาญจนบุรีถึงพระนครศรี
 ออยุธยา ณวันเสาร์เดือนสี่ ชนห่าคำ ตั้งค่ายหลวงตำบลกุ่มคอง ทัพพระมหาอุปราชา
 ตั้งค่ายตำบลพะเนียด ทัพพระเจ้าแปรตั้งค่ายตำบลบ้านใหม่มะขามหย่อง ทัพพระยาพลิม
 ตั้งตำบลทุ่งประเชด ครนรุ่งชนวันอาทิตย์เดือนสี่ชนห่าคำ ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ราชาริราชเจ้า จะเสด็จยกพยุหโยธาทวยหาญออกไปคักถึงข้าศึกณทุ่งกุเขาทอง จึงทรง
 เครื่องราชอสังการยทุษเสด็จทรงช้างคันพลายแก้วจักรวิคณ์ สูงหกศอกคืบห้านิ้วเป็นพระ

คชาธาร ประดับคชาดงการารภณ เครื่องม่นมกกลางข้างและความ ฝ่ายพระสุริโยทัยผู้เป็น
 พระอรรคมเหษี ประดับองค์เป็นพระยามหาอุปราชทรงเครื่องสำหรับราชชนรงค์ เด็ดจ
 ทรงช้างพลายนาคพิมายสุริยดำหรับภษตรีย์ สูงหกศอกเป็นพระคชาธาร ประดับคชาภณ
 เครื่องม่นม่นมกกลางข้างและความ พระราเมศวรทรงเครื่องศรีวิราชสีนทนายารภณ
 ดำหรับพิชัยยุทธสงครามเด็จเด็จ ทรงช้าง ต้นพลาย มงคด จักรพาพ สูงห้าศอกคืบสิบนิ้ว
 ประดับคชาภณเครื่องม่นมกกลางข้างและความ พระมหินทราธิราชทรงราชวิภูษณาดังการา
 ภณดำหรับพระมหาพิชัยยุทธชนรงค์ เด็จทรงช้างต้นพลายพิมานจักรพรรดิสูงห้าศอกคืบ
 สิบแปดนิ้ว ประดับด้วยกฤษรอลงกฎเครื่องม่นมกกลางข้าง และความ ครั้นได้มหา ศุภวาร
 ฤกษ์ราชฤถ์ พระโหราธิบดีซึ่งไชยประโคนอุโฆษแดรงตั้งซึ่งอินทเทวี สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ยาดราพระคชาธาร พระอรรคมเหษี และพระเจ้าลูกเธอทั้งต้อง
 พระองค์โดยเด็จ เหล่าคชพยุหตั้งกันแซกแซงตาชไป บ้างโดดเด่นเด่นวาระบำไป มีทหาร
 ประจำกรมนับปลายขอประจำคอทุกตัวสาร ความประจำท้ายล้อมเป็นกันกงโดยชนิด
 แล้วถึงหม่มพยุหแสนยกรโยธาหาญเดินเท้า ถัดตามดั่งเสด็จโศภนหอกใหญ่หอกคู่ ชงทวน
 ชนบันนกลับคืบคั้งซ้ายขวา หน้าหลังโดยกระบวนคชพยุหสงคราม เดียงเท้าพดและข้าง
 สี่เทือนดั่งพสุธาตจะทรุด สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า เด็จยืนพระ
 คชาธารประมวณพด และคชพยุหโดยขบวนดงอยู่ ณ โคกพระยา ฝ่ายกองตระเวน
 รามัญเห็นดั่งนั้น ก็เข้าไปกราบทูลพระเจ้าหงษาวดีโดยได้เห็นทุกประการ สมเด็จพระเจ้า
 หงษาวดีตรัสว่า ขรอยจะเป็นทัพพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้ายกออกมาจะกระทำ
 คชพยุหสงครามกับเรา พระองค์ตรัสให้ยกพลหลวงออกจากค่ายตั้งโดยกระบวน สมเด็จพระ
 พระเจ้าหงษาวดีทรงเกราะเครื่องพิชัยยุทธย้อมทับถมด้วยวิชาดำตรเวทคาถา แล้วสอดใส่
 พระมหาสุพรรณสังวาลประดับเพชรพณม สรรพคุณเวทคาถาต่าง ๆ ทรงพระมหาผาดาง
 เเดงย่นดักกันสรรพศาสตราวุธยันตรายดำหรับราชชนรงค์ยุทธเด็จเด็จทรงช้างต้น พลาย
 มงคดปราบทอปลั่ง เจ็ดศอกเป็น พระคชาธาร ประดับ คชาภณ เครื่อง ม่น ม่น กกลางข้าง และ
 ราชูเครื่องสูงดำหรับราชชนรงค์แท้โดยขนาด มีหม่มทหารถัดตามดั่งหม่นหม่นล้อมพระ

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๒๗

คชาธาร พระเจ้าแปรประทับเครื่องอถังการเครื่องพิชัยยุทธ์ ทรงช้างคันพลายเทวนาค
 ให้นายตั้งหอกศอกคืบเจ็ดนิ้วเป็นพระคชาธาร ประทับคชาภรณ์เครื่องม้ามมีความญและกลาง
 ช้างเป็นกองหน้า มีทหารดาบด้อมมือพันห้ารอยด้อมพระคชาธาร ช้างท้าวพระยารามัญ
 คืบคังตงโดยกระบวนกันกงเป็นชนัด เหล่าพยุหโยธาหาญเดินเท้าถือธรรพศาสตราดาษโดย
 กระบวน ถมเด็จพระเจ้าหงษาวดียกพยุหโยธาทวยหาญออกตั้งยังท้องทุ่ง ตรงหน้า
 ทพถมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าแห่งกันประมาณร้อยถื่น เล็ดจันพระคชา-
 ธารคอยถูกขังจันตรีให้พลม้าราทอนชักขึงคดองกันไปให้เรึงหน้าทพ ฝ่ายพลเครื่องเดิน
 เต็นร้าวร้องเฮฮาเป็นโกลาหล ฝ่ายพลดาบด้อมมือกว่ำด้อมเดียวถันไปมา ขณะนั้น
 พระเจ้าหงษาวดีทอดพระเนตรดูอากาศ เห็นพระอาทิตย์แจ่มดวงหมดเมฆหมอกแล้ว
 คิษณราชบินนำหน้าทพ ครนเห็นศุภนิมิตรราชถูกขังถันนักให้ถันของไชยอุโฆษแตรดังข
 ้องอินทเทรชนพร้อมกัน ก็ตรีให้ขับพลเข้าโจมตีทพถมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
 ฝ่ายถมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชดำริให้แยกพลเป็นปีกกา พลโยธาทั้งสองฝ่าย
 บ้างแท้ให้โกลาหล เข้าปะทะประจันต์พันแทงแย่งยุทธ์ ยิงปืนระดมดำตราชุกรการ
 กระทบไปทั้งอากาศ พลทั้งสองฝ่ายบังตายบังลำบากกลดกลัดถันท้องทุ่งเป็น
 อันมาก ถมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ขับพระคชาธารเข้าชนช้างกองหน้า
 พระเจ้าหงษาวดี พระคชาธารเลี้ยงให้หลังแกเข้าคักเอาไว้ไม่อยู่ พระเจ้าแปรได้ท่าย
 ขาคักถันถัน ก็ขับพระคชาธารตามไล่ช้างพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า พระสุริโยทัย
 เห็นพระราชดำเลี้ยงไม่พนมอขาคัก ทรงพระกตัญญูปากขับพระคชาธารพลายทรง
 สุริยกษัตริย์ด็อกออกรบ พระคชาธารพระเจ้าแปรได้ถ้างแบกถันถัด พระคชาธารพระ-
 สุริโยทัยแทงนหงายเลี้ยง พระเจ้าแปรจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวต้องพระองษาพระสุริ
 โยทัยขาดกระถังถ้างราวพระถันประเทศ พระราเมศร์กับพระมหินทราธิราชก็ขับพระคชา-
 ธารถันจะเข้าแก่พระราชมารดาไม่ถันที่ พอถมเด็จพระชนนถันพระชนมกับค่อช้าง พระ
 ราเมศร์วรพระมหินทราธิราชพ้องทั้งสององค์ถอยรบขาคัก ถันพระคพถมเด็จพระราช
 มารดาเข้าพระนครได้ โยธาชาวพระนครแตกพ่ายขาคักกวพลตายเป็นอันมาก ถมเด็จพระ

พระมหากษัตริย์บรรดาเจ้าจึงให้เชิญพระศพพระสุริโยทัย ผู้เป็นอรรคมเหษณ์มาไว้
 ตำบลสวนหลวง ครั้นรุ่งขึ้นพระมหาอุปราชแห่งพลเขตค่ายพระสุนทรสงคราม พระสุนทร
 สงครามต่อรบข้าศึกเป็นด้ามารดแต่เพลาเช้าจนพลบค่ำ ข้าศึกหนีเข้าหักค่ายพระสุนทร
 สงครามแตก เสียค่ายและบ้อมจำปา พลตายบ้างจำบากบ้างเป็นอันมาก ครั้นเพลา
 รุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรงช้างต้นพลายกามกวมสูงเจ็ดศอกตัวทาแดง ได้เจ
 ยกพลมาทุ่งลุมพลี ให้ทหารเดินเท้าแซงตามทิวไม้ไปสองฟากทุ่ง ได้ตั้งปืนข้าง
 พระหัตถ์ให้ทหารมาหารอยเข้าช่วยหน้าค่ายพระยาจักรี พระยาจักรีกับทหารออกรบ
 ฝ่ายนายทหารหงสาวดีซึ่งคุมแซงสองชายท่งนั้น เห็นได้ทักยกออกโจมตีโอบตงไปเป็น
 ทักษิณหน้าจนใกล้ค่าย ทหารก็ดาได้ดลุมบอน ฝ่ายทหารพระยาจักรีล้มตายเป็น
 อันมาก พระยาจักรีและทหารท่งปองเสียทกลาทัพเข้าพระนคร ครั้นได้ค่ายพระยาจักรี
 แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จกลับยังค่ายหลวง ทหารมาทได้ศีรษะชาวพระนคร
 ไปประมาณสี่ส่วนทมิได้ศีรษะประมาณส่วนหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้ปลุก
 รานชน แต่งเครื่องมัจฉมังสาธุราบานให้รับพระราชทาน ที่ไม่ได้ศีรษะนั้นให้รับพระ
 ราชทานได้ถุนร้าน ให้ทหารซึ่งรับพระราชทานบนร้านนั้นราคาต่างมอดงมา ครบสาม
 วันให้พ้นโทษ ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตริย์บรรดาเจ้าตรัสแก่มุขมนตรีว่า ทหาร
 หงสาวดียังกาดังกลารันเรงอยู่ ทงเสบียงอาหารก็ยังไม้ขัดสน จำเราจะรักษามันไว้คิด
 การเตือน คอยทัพเมืองพระพิษณุโลก ซึ่งจะลงมากระหนาบนั้นด้วย แล้วจะคิดเอา
 ปืนใหญ่ต่างค่ายทำลายความคิดให้อ่อนลง จึงจะค่อยคิดการไชยชนะเมื่อภายหลังเห็นจะ
 ได้โดยง่ายมุขมนตรีทงหลายก็เห็นด้วย จึงเชิญบันนารายณ์สั่งทหารลงดำเภานฉือชนไป
 ทางบ้านบ่อม แต่งทัพบกบ้องกันต้องฝั่งฟากขึ้นไปถึงชนอนปากคู ทหารขยับมาตง
 กองร้อยคอยเหตุอยู่ ก็เอาข่าวไปกราบทูลแก่สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีว่าชาวพระนครฉ
 ฉือดำเภานมา มแม่ทัพบกบ้องกันต้องฝั่งฟากเห็นที่จะบรรทุปืนใหญ่ขึ้นมาต่างค่าย ทูล
 ยังมีขาดคำ ชาวพระนครยิงบันนารายณ์สั่งทหารไป กระสุนตกลงในค่ายใกล้พลับพลา
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้เอากะสุนปืนมาบวงสรวงพลดี แล้ว

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๒๕

ให้เลิกไปตั้งค่ายหลวง ณ ท่งพุทธเถาอยู่สามวัน ส้มเด็จพระเจ้าหงสาวดี เสด็จทรงช้าง
พระที่นั่งกระโจมทอง ยกพลกองหลวงออกจากค่าย ข้ามโพธิ์สามต้นมาตามทุ่งพะเนียด
เสด็จยืนช้างอยู่ ณ วัดสามพิหาร ครัสทีให้พระมหาอุปราชาค้นพลเข้าหักพระนคร จึง
พระยารามให้เอาปืนนารายณ์ตั้งหารตั้งไล่ดำเภาไม้รักษแม่นาง ขึ้นไปยังค่ายสมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี ปืนถนัดยิงดำเภาจมลง กระสุนปืนชนไปถูกกำแพงพระมหาโพธิ์ใหญ่ประมาณ
สามกำเคาะขาดตกลงไถลช้างพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีประมาณสามวา ชนชน
ชาวบ่อมหาไชย ก็ยิงปืนใหญ่ระดมมาต้องพลหงสาวดีตายมาก จะปล้นเอาพระนคร
ก็ไม่ได้ ส้มเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพกลับยังพดด้วง

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งข่าวขึ้นไปว่า กองทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
มาตีพระนครกรุงศรีอยุธยา ก็เกณฑ์ทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมือง
สุโขทัย เมืองพิไชย เมืองพิจิตร เป็นคนห้าหมื่นลงมาตั้งเมืองไชยนาทบุรีตั้งค่าย
มั่นสองฝั่งปาก แต่งกองร้อยลงมาตั้งถึงแขวงสังคบุรี พอพบสมิงจกานธมังมะลุ
คุมทัพตามขึ้นไปลาดหาเด็บบึง กองสอดแนมชาวเมืองพระพิษณุโลกเห็นรามัญมากกลัว
กลัวหนี พวกรามัญเอามาได้ก็กดจับได้สองคนคุมตัวลงมาถวาย ส้มเด็จพระเจ้า
หงสาวดีครัสถาถาม นายมนบิณยานายคงหนวดให้การกราบทูลว่า ส้มเด็จพระมหา
ธรรมราชาธิราชผู้ครองเมืองพระพิษณุโลก แจ้งขึ้นไปว่าทัพกรุงหงสาวดีมาตีพระนคร
ศรีอยุธยา จึงยกพลเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย
เมืองพิไชย เมืองพิจิตร เป็นคนห้าหมื่นลงมาช่วยตีกระหนาบ บัดนั้นมาตั้งอยู่ไชยนาท
บุรี แต่งให้พันโสมจักรงค์ พันยงใจหาญคุมข้าพเจ้าคนร้อยหนึ่งมาตีทัพ ส้มเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น แยมพระโสมรู้แล้วตรัสว่า อ้ายสองคนให้ไถนคั้ระเสีย
ปล่อยขึ้นไปให้ทูลพระมหาธรรมราชาธิราชว่า ซึ่งจะลงมาเป็นทัพกระหนาบนั้นเรากอยอยู่
ถ้ามาถึงมาใหม่เราจะขึ้นไปหา สมิงจกานธมังมะลุสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เอาตัวนาย
มนบิณยานายคงหนวดไปไถนคั้ระแล้ว คุมขึ้นไปปล่อยถึงแขวงสังคบุรี นายมน
นายคงก็ขึ้นไปถึงไชยนาท ให้ขุนนางนำเฝ้ากราบทูลเนื้อความ ซึ่งสมเด็จพระเจ้า

หงษาวดั่งมานให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาตรัสถามว่า เอ็งเข้า
 ไปถึงสมเด็จพระเจ้าหงษาวดจนเห็นพรตประมาณเท่าใด นายมนับนายนายคงหนอง
 กราบทูลว่า ข้าพเจ้ามิได้เที่ยวเห็นแต่วงศ์ยหฺดจนนพอเต็มทุ่งพุทธเจ้า สมเด็จพระมหา
 ธรรมราชาจึงตรัสถามมุมนครว่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหงษาวดตรัสตั้งมาทงนเห็นจะจริงฤ
 มุมนครทงปวงกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าหงษาวดตณคําคองคน ได้ยินเจ้าภักถ์ว่า
 ตรัสตั้งใดเป็นสัตย์จริง สมเด็จพระมหาธรรมราชาตรัสว่า อันการสงครามจะพึงเอา
 เป็นสัตย์จริงนยากนัก เกดอกเกรงเรากระหนาบ และหากดํทับไว้จะเลิกทัพไปโดย
 ทางมา จะจําแต่ทัพตงไปตงรอไว้ค้ค้ แล้วตรัสให้ทัพพระยาสุวรรณโคโลกพระยาสุโขทัย
 ตองทัพคนตองหมื่นยกตงไปเมืองอินทบุรี ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงษาวดตรัสให้ตั้งมหา
 อุปราชาให้คํายทงหั้นตราเดี่ย จะได้คคการบาญช้เมือง รุ่งชนวัน้องการเดอนด
 แรมถํมคําเพลาเจ้าศรี พระมหาอุปราชากยกพลทหารไปคํายเจ้าพระยามหาเด่นาๆ
 นายทัพนายกองตอด้เบนถํมมารถ ข้าค้กเอามิได้ พระมหาอุปราชาโกรธ เด็ดจบาย
 ช้างไปย่นตรงหน้าคํายทงกันประมาณถํมเด้น ให้ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า มิได้
 คํายเพลาจะตคคัระเสียบเดี่ย นายทัพนายกองถ้ว กัดอนพลทหารตบตงหุนน่น
 กันเข้าไปพันคํายทงเข้าได้ เจ้าพระยามหาเด่นานายทัพนายกองไพร่พลแตก ถัดตง
 คตองนาขามไปฟากวค้มเหยงคณ์ ทบ้วยเจ้บถํมคํายในนํกมาก พระมหาอุปราชาก
 ยกทัพถ้วไปคําย จึงเด็จไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงษาวดกราบทูลซึ่งมชยได้คํายให้ทราบ
 ทุกประการ ขณะนไพร่พลในกองทัพชดเดี่ยย แต่งกองทัพออกถาดหากมิได้ ที่ได้
 บางชอชยแกกนเบนทหนนระเฟื่อง ท้าวพระยาพระหฺดจนหฺดเมืองเอาเนอความกราบทูล
 สมเด็จพระเจ้าหงษาวดตรัสปฤษาคคความคิตท้าวพระยานายทัพนายกองทงปวงว่า เดยย
 อาหารชอชดถนอยุ่แล้ว แล้วถจจนเทศกถพํส่นจะทำการมิได้ จํจะคคเลิกทัพถ้วไป
 แต่ทว่าจะไปโดยทางใดค้ ท้าวพระยามุมนครปฤษากราบทูลว่า ถ่าเด็จไปทงเมือง
 กําแพงเพชร ออกค่านแม่ตะเมาเด่า กองทัพฝ่ายเห็นอกตงมนรบอยุ่ ณ เมืองไชยนาท
 เกดอกราชการตคคพันเข้าไป ไพล่พลจะชดถนโดยเดี่ยยอาหารเห็นจะเสี่ยทงท้ ม่น

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๓๑

เด็กลงไปทางกาญจนบุรีแรกมาเห็นจะสดวก ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า ซึ่งจะกลับ
ไปทางกาญจนบุรีนั้นเห็นจะขัดสนอีก ด้วยเหตุว่ากองทัพเรายกเหยียบเมืองมา เฝ้าย
อาหารยับเยินสิ้นอยู่แล้ว ประการหนึ่งได้ส่งไปเฝ้าพระมหาธรรมราชาว่าให้ลงมา ถ้ามี
ลงมาเราจะขึ้นไป และพระมหาธรรมราชามีลงมาจนตร้ายจะคงมารับ และผ่อน
เฝ้ายอาหารลงมาไว้มาก เห็นส้มคะเนเราอยู่แล้ว ทำไมกับทัพพระมหาธรรมราชา
เท่านั้น เพลาเดียวก็จะแตก จะได้เฝ้ายอาหารพอไพร่พลเราไม่ขัดสน ท้าวพระยา
นายทัพนายกองก็บังคมทูลว่า ทรงพระราชดำริห์ทรงนัดหาที่สู้มิได้ ส้มเด็จพระเจ้า
หงษาวดีตรัสว่า ซึ่งเราจะดำทัพไปครั้งนี้ จะต้องตงทงหนาทงหลัง ด้วยเหตุว่าทัพ
พระมหาธรรมราชามาตั้งอยู่ไชยนาทบุรี เห็นจะรู้ถึงพระมหาจักรพรรดิ ส้มเด็จพระมหา
จักรพรรดิทราบพระไทยว่า ทัพพระราชบุตรเขยมาสดักกระหนาบอยู่แล้ว ตั๊วร้ายจะ
แต่งทัพตามค้อนพลเราเป็นมั่นคง เราจะคิดเอาชัยชนะทงหนาทงหลังให้ได้ ครัดแล้ว
ให้ม้พระราชกำหนดให้ทัพพระยาพลิม พระยาละเค็ง ทัพพระยาเล็ยง ทัพพระยา
คองอู ทัพพระยาจิตรของห้าทัพ ทัพละด้ามหมื่น เป็นคนสืบห้าหมื่นให้พระเจ้าแปรเป็น
แม่กองยกไป ถ้าพบทัพพระมหาธรรมราชาตั้งรับแห่งใดตำบลใด ให้ตั้งแตกแต่ใน
เพลเดียว ถ้าถ่วงราชตรีไปจะเอาศรีษะนายทัพนายกองเดี่ยวแทนเชลย และให้ทัพ
พระมหาอุปราชารองท้าย ถ้ามีทัพพระนครศรีอยุธยาตามมาให้ม้ทัพล่อทัพซุ่มหุ้มจับเอา
ตัวนายทัพนายกองให้ได้เป็นมาคนหนึ่งสองคน ถ้าทำได้ดังนี้จะเอาตัวมหาอุปราชาเป็น
โทษถึงต้นชีวิต และให้นายทัพนายกองจัดแจงให้พร้อม อีกถ้าวันจะเลิกทัพจาก
พระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าแจ้งว่า ส้มเด็จพระมหาธรรมราชายกกอง
ทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิไชย เมืองพิศณุ
คนห้าหมื่นมาตั้งอยู่ไชยนาทบุรี ทัพหน้าลงมาตั้งเมืองอินทบุรี ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระไทยนั้ ก็ครัดแก่มุขมนตรีว่า ถ้าส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีว่า ทัพส้มเด็จพระ
มหาธรรมราชายกมาเห็นจะไม่อยู่ช้า ตั๊วร้ายจะเลิกไปถ้าไปทางเหนือส้มคะเนเราจะได้

กระทบหน้าหลังข้าเดิมถนัด เกลือกจะหลุดไปทางสุพรรณ กาญจนบุรีจะลัดข้าเดิม
ไม่ได้ที่ พระสุนทรสงครามกราบทูลว่า อันสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ประกอบด้วย
กำลังสามประการ คือกำลังปัญญาหนึ่ง ความคิดหนึ่ง มีทหารกล้าหนึ่ง เห็นไม่
ไปทางสุพรรณ กาญจนบุรี ด้วยเหตุว่าเป็นคันทงมา เติบยังอาหารยับเยินสิ้นแล้ว
เห็นจะเดินทางเห็นอ หมาย ตเอาเสบียง อาหารใน กองทัพ สมเด็จพระมหาธรรมราชา
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วยจึงตรัสว่าถาดังนั้น พระสุนทรสงครามดีเป็นเจ้าเมือง
สุพรรณบุรี ชัดเจนป่าทางให้คุมทัพห้าพัน ลอบออกไปเพลาค่ำพรุ่งนี้ให้ตั้งซุ่มลัด
คอยโจมตีทัพพระเจ้าหงสาวดีให้ได้เป็นบำเหน็จมื่อมา ถ้ามิได้ลัดลัดคำญมาจะเอาตัวเป็น
โทษ พระสุนทรสงครามก็โดยพระราชบัญชาถวายทานบนไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัส
ว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพไปทางเหนือดุกคำพระสุนทรสงครามว่านั้น ผู้ใดจะไปตาม
จึงพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร พระมหินทราธิราชกราบทูลว่า ข้าพเจ้าทั้งสองขอยกตาม
ทัพพระเจ้าหงสาวดีให้เป็นบำเหน็จมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม

ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือนสี่แรมเก้าค่ำ เพลาต้องยามถึงกำหนด พระเจ้าแปร
และพระยาพลิม พระยาตะเคิง พระยาเสวียง พระยาคลองอ พระยาจิตรคองก็เลิกทัพเดิน
เป็นกองหน้าทัพหลวง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เดินเป็นอนัดบ และทัพพระมหาอุปราชาก็
เดินกองหลัง พระมหาอุปราชาดำรงม้า ๕๐๐ ให้อยู่รับท้ายคอยเหตุ ถ้าเห็นทัพตามมา
ประมาณพันหนึ่ง ให้ม้าไปบอกม้าหนึ่ง ถ้าพลประมาณสองพัน ให้ม้าไปบอกสอง
ม้า ถ้าพลประมาณสามพันสี่พันห้าพัน ก็ให้ม้าไปบอกสามม้าสี่ม้าห้าม้าเอามาเป็น
กำหนด

ฝ่ายทัพหน้าเดินข้ามคลองบางแก้ว ไปตามทิวทุ่งดำแม่น้ำใหญ่เพอรพลข้างมา
มากจะได้อาศัยรักษา ครั้นเพลารุ่งเช้าชาวพระนครรู้ว่าทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเลิกไป
มุขมนตรีก็นำเอากิจกราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวว่า ทัพพระเจ้าหงสาวดีมียกไปทาง
เมืองสุพรรณ กาญจนบุรี ไปทางแนวแม่น้ำใหญ่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ตรัส
ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ คุมทัพหมื่นหนึ่งยกตาม จึงพระราเมศวร

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๓๓

พระมหินทราธิราชปกครองกันว่า ซึ่งทัพดำไปในวันหนึ่งสองวันนั้น เห็นจะระงับนักจะคิด
เอากองทัพรับเราเป็นด้ามารด อันจะรับจุโถมเข้าคั่นเห็นจะเอาชัยชำนะยาก จะคอย
สังเกตตามไปวันหนึ่งสองวันให้ประมาณตงก่อน ประการหนึ่งจะได้จวนกระทบทัพเต็มได้
พระมหาธรรมราชาพว้าวังเป็นสองฝ่าย เราจึงจะเข้าโจมตีเห็นจะได้ชัยชนะโดยง่าย
ครั้นปกครองกันแล้วก็ยกถกตตามไปแต่ห่าง ๆ ทางประมาณกึ่งวัน ฝ่ายทัพของหน้าไปถึง
เมืองอินทบุรี เห็นค่ายใหญ่สองค่าย ก็กลับมากำกับนายทัพนายกอง พระยาพลิม
พระยาตะเคิง พระยาเดี๋ยง พระยาตองอ พระยาจิตรตองดีใจ ต่างคนต่างตัวซึ่งฝ่ายพลาย
กันสืบประทนต์อนพลเข้าค่าย พระเจ้าแปรทรงช้างมณีนคร ก็พระกตไปยื่นให้
ทหารเข้าหักค่าย เหล่าทหารหงสาวดีก็ให้ถ่มปืนแกว่งหอกดาบดาแข็งกันกรูเข้าถอน
ขวากหนามป็นบ้ายหักค่ายเป็นโกลาหล ทหารในค่ายก็วางปืนใหญ่น้อยออกต้องพระยา
มอญพม่าล้มตายเป็นอันมาก ก็ยิงหนนเองกันหนักเข้ามา เยื่อค่ายแตกค่ายจนถึงได้
แทงฟันกันเป็นด้ามารด พดพม่ามอญก็เข้าค่ายได้ไล่ตลบอบนฆ่าฟันกันตายเป็นอันมาก
ซึ่งเหตุอนหนักหนกระจัดกระจาย ชนมาราบทุลธมเด็จพระมหาธรรมราชาโดยซึ่งได้แก่
ข้าศึกกันทุกประการ

พอผู้ลงไปสอดแนมฟังราชการณกรุงเทพพระมหานครกลับขึ้นมาทูลว่า ทัพ
พระเจ้าหงสาวดีเด็กชนมาทางเหนือต้นแล้ว ธมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งว่า กำลัง
ศึกถกถามากเหลือกำลังตงนเห็นจะรับมืออยู่ คิดจะเลิกทัพเสียให้พ้นหน้าศึกชุ่มอยู่ ณ บ้าน
เนินฟากตะวันออกแล้ว จะคอยตามสังเกต จึงตรัสกำหนดให้นายทัพนายกองเด็กออก
จากค่าย ให้เป็นหมวดเป็นกองกัน นายทัพนายกองก็ทำโดยพระราชาบัญชาทุกประการ
พอกองทัพพระเจ้าแปรยกมาถึงเห็นค่ายเปล่า ก็ตั้งอยู่ ณ เมืองไชยนาท แล้วถอย
ลงมายังทัพหลวง ขณะเมื่อวันกองทัพหน้าค่ายพระยาสุวรรณโคต พระยาสุโขทัย
ณ เมืองอินทบุรีนั้น พระมหาอุปราชตรัสปลุกเสกกับด้วยนายทัพนายกองว่าทัพเราดำมาถึง
สองวันด้ามวัน ซึ่งทัพพระนครศรีอยุธยาได้ตามคั่น ชรอยจะคิดเกรงว่าเราแต่ง

ทัพ้องกันระวงษ์มิได้ประมาท จะคอยสังเกตตามสองวันสามวันให้เราประมาทก่อน
 ประการหนึ่งจะให้ประเททัฬหีเห็นอ ซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองไชยนาท เมืองอินทบุรีจึงจะ
 ใจมดี ให้เราพว้าวังเห็นจะคิดตั้งมั่นคง จำจะซ่อนความคิดชาวพระนครที่ร้อยทหยา
 จับเอานายทัพและไพร่ไปถวายสมเด็จพระราชบิดา ให้เป็นบำเหน็จมอจึงได้ ครั้นถึง
 ชาติคำเห็นมาเร็วชนมาดับมา พระมหาอุปราชก็แจ้งว่า มีทัพตามมาประมาณหมื่น
 หนึ่งจึงให้สมิงพัดเบิด สมิงพัดเบิดคุมทัพห้าพันมาต้องร้อยยกไปตั้งข่มขบอยู่ตามทิวไม้
 ฟากทุ่งกำหนดว่า ถ้าเห็นทัพตามมาอย่าเพื่อให้ต่อก่อนให้ถ่วงถ่วงเข้ามา ต่อได้ยินเสียง
 ปืนรบจึงให้ใจมดี ก็ยกข่มขบอยู่ตามริมฝั่ง แล้วก็เดินทัพขึ้นไปตั้งอยู่ทางประมาณสอง
 ร้อยเส้น ฝ่ายพระรามเสด็จ พระมหินทราราชดำริว่า วนนเห็นทัพหงษาจะถึง
 เมืองอินทบุรี จะได้ติดกับทัพฝ่ายเหนืออยู่แล้ว ก็เร่งรีบเดินทัพหวังจะใจมดี ขณะนั้น
 สมิงพัดเบิด สมิงพัดเบิดเห็นทัพยกมากตั้งบดบังเกิดดู เห็นช้างท่งหลังคาของสองช้างก็
 แจ้งว่าเป็นนายพล พอได้ยินเสียงปืนทัพพระมหาอุปราช ก็ยกออกใจมดีเอาตรงช้าง
 ท่ง ทัพชาวพระนครไม่ทันรู้ตัวก็แตกฉาน เหล่ารามัญก็ล้อมจับเอาพระรามเสด็จ
 พระมหินทราราช กับมหาดเล็กท้ายช้างสองคนไปถวายพระมหาอุปราช ๆ ก็พาไป
 ถวายสมเด็จพระราชบิดา พร้อมกันกับคนพระเจ้าแปรซึ่งให้ส่งมาทูลว่า ค่ายเมือง
 ไชยนาทบุรีก็เลิกหนีไปแล้ว

สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีไทย ก็เสด็จไปตั้งประทับแรมอยู่ ณ เมืองไชยนาท
 จึงให้เอาพระรามเสด็จ พระมหินทราราชเข้ามา แล้วตรัสว่า เจ้าทั้งสองดีเป็น
 ขาคักกับเรา บัดนี้เราจับได้แล้วจะคิดประการใดเถา พระรามเสด็จ พระมหินทราราช
 ธิราชกราบบังคมทูลว่า ข้าพระองค์จวนอยู่แล้ว จะฆ่าเสียก็จะตาย ถ้าพระองค์
 โปรดพระราชทานชีวิตไว้ก็จะรอด สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังก็แย้มพระโอษฐ์ แล้ว
 ตรัสให้พระมหาอุปราชเอาพระรามเสด็จ พระมหินทราราชไปคุมไว้

ฝ่ายนายทัพนายกอง ซึ่งแตกจากทัพพระรามเสด็จพระมหินทราราช ก็กลับไป
 พระนครเอาเหตุกราบทูล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าได้แจ้งดังนั้น ก็ตก

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๓๕

พระไทยโหม่นก็ถึงสมเด็จพระราชโอรสทั้งสองพระองค์นั้น แล้วแต่งพระราชสาส์นให้พระมหาราชครูประโรหิตขุนหลวงพระเกษม ขุนหลวงพระไกรศรี ถิ่นมาทางเรือขึ้นไปถึงเมืองไชยนาทบุรี ท้าวพระยารามัญนำเข้าเฝ้าทูลถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าหงสาวดี และในลักษณะสาส์นนั้นว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าพระนครศรีอยุธยา ขอจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ผู้มีอิศราภาพใหญ่ยิ่งกว่าชาติราชสาส์มนัดในชมพูทวีป ด้วยพระองค์ยกพยุหโยธาทัพมากระทำยุทธนาการกับพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ดำริ่งพระราชหฤทัย ในบรมกษัตริราชราชโดยบุรพประเพณีและเลิกทัพโดยปรกติมิได้แพ้พ่าย ฝ่ายโอรสแห่งขามิได้รู้ในเชิงชัยยุทธยกติดตามมาตักกองทัพพระองค์จับไว้นั้น โอรสทั้งสองถึงซึ่งปราศรัยอยู่แล้ว อุประมาตุจฉกุนไปฏก อันต้องแล้วพเนจรไต่กรงขังไว้ ขอพระองค์อย่าได้มีอาชญาจองเวรเลยจงปล่อยโอรสแห่งข้าให้คืนพระนครจะเป็นเกียรติยศแห่งพระองค์สืบไป คราวเท่ากัถปาว—
ตาม สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้แจ้งในลักษณะพระราชสาส์นดังนั้นก็แยมพระโอรส แล้วตรัสแก่ผู้จ้ทูลพระราชสาส์นว่า สมเด็จพระเจ้าพี่เราให้มาอ่อนน้อมขอราชโอรสแล้วเราอนุญาตให้ จึงดำรัสสั่งพระรามเศวร พระมหินทราธิราชว่า เจ้าทั้งสองจงไปทูลแก่พระราชบิดาว่า เราขอช้างพลายศรีมงคล ช้างพลายมงคลทวีป ทั้งสองข้างไปชมเล่นกรุงหงสาวดี

พระรามเศวร พระมหินทราธิราช และผู้จ้ทูลพระราชสาส์นก็กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี มายังพระนครศรีอยุธยา ต่อพระองค์ก็กราบทูลพระราชบิดาว่า ซึ่งตามคักกองทัพกลับให้ข้าศึกจับไปได้ ให้เสียพระยศพระเกียรติ โทษมาถึงต้นชวดอยู่แล้วขอพระราชทานโทษครั้งหนึ่งก่อน สมเด็จพระราชบิดาก็ประทานโทษให้ พระรามเศวร พระมหินทราธิราชกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งข้าพระองค์มาขอช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีป ซึ่งชนะสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ก็ตรัสปฤกษาคด้วยมุขมนตรีทั้งปวงว่า พระเจ้าหงสาวดีขอช้างพลายศรีมงคล พลายมงคลทวีปสองข้างควรจะให้หรือประการใด ท้าวพระยามุขมนตรีกราบทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้า

ถูกเชลยต้องพระองค์คืนมานั้น ก็เป็นทางพระราชไมตรีอยู่ ขอให้ช้างพลายสองช้าง
ตอบไปจึงควร ส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดีราชเจ้า ก็ตรัสให้กรมช้างคุมรับขึ้นไป
ถวายส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดี ณ เมืองไชยนาทบุรี ส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดีตรัสให้พม่า
มอญรับ และช้างพลายครึ่งมกค พลายมกคทอป เห็นหมอกความยุติธรรม ก็อาวธวาด
เอาไว้มืออยู่ ไต่แทงช้างแทงคนจนวายทั้งกองทัพ ส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า เสียตาย
นักเหลือมือพม่ามอญนัก ให้กรมช้างเอาคืนลงไปเกิด กรมช้างกราบถวายบังคมลาลงมา
พระนครศรีอยุธยา ทูลประพฤติเหตุแก่ส้มเต๋จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทุกประการ

ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดีให้จ่ายเสบียงอาหารไพร่พลเสร็จแล้ว เสด็จยกทัพหลวงกลับ
ไปเมืองหงษาวดี โดยทางกำแพงเพชรออกด่านแม่ละมาด ฝ่ายส้มเต๋จพระมหาธรรมราชา
ก็เสด็จลงมาเผ่ากราบทูลส้มเต๋จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ซึ่งได้รับกับทัพหงษาวดี
ทุกประการ ครั้นกองทัพส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดียกไปแล้ว ส้มเต๋จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้า ให้แต่งการพระราชทานเพลิงศพพระสุริโยทัยซึ่งขาดคอช้างเสร็จแล้ว
ส้มเต๋จพระมหาธรรมราชาถวายบังคมลาจากกลับขึ้นไปยังเมืองพระพิษณุโลก ฝ่ายส้มเต๋จ
พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ให้ตั้งฐานาทพระราชทานเพลิงนบนพระเจดีย์วิหาร
เสร็จแล้วให้นามชื่อวัดศพสุริย

ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ไพร่บ้านพลเมืองตรึงใจความทุกข์ได้ เข้าพระนคร
ครึ่งนอยออกอยู่บ้านห้วยเขาซ้อนไม่ได้เป็นอันมาก ให้ยกเอาบ้านท่าจีนตั้งเป็นเมืองสาครบุรี
ให้ยกเอาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็นเมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมือง
สุพรรณบุรี ตั้งเป็นเมืองนครไชยศรี แล้วปลุกชาวกำแพงเมืองธนบุรี เมืองนครนายก
เมืองสุพรรณบุรี ตามเมืองนครจะตั้งเสียฤาจะเอาได้ ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวเชอพระ
รามคำแหง พระมหินทราธิราช กับมุนษมนตร์ พร้อมกับปลุกชากราบทูลว่า จะให้ไปรับทัพ
ณ หัวเมืองนั้น ถ้ารับได้ก็จะเป็นคุณ ถ้ารับมิได้ข้าศึกจะอาศรัย ให้รอกำแพงเสียดีกว่า
ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม แล้วให้ตั้งพิจารณาเลขส้มตั้งกัณฑ์พระคัมภีร์ดำเคือง
สองแฉกเศษ

ลุศักราช ๙๐๖ ปีมะโรงฉศก ฝ่ายพระศรีศัลยปณ้องพระยอทัพพระองค์เอามา
 เที่ยงไว้ จนอายุได้สามสิบสี่ปี จึงให้ออกไปบวชเป็นสามเณรอยู่วัดราชประดิษฐฐาน
 พระศรีศัลยปณ้องได้ตั้งอยู่ในกตัญญูต้องสู้มพอกพดกิดการชบถ ครั้นทราบจึงดำรงตั้งเจ้า
 พระยามหาเสนา ให้เอาตัวพระศรีศัลยมาพิจารณาได้ความเป็นด้วย หาประหารชีวิต
 เสียไม่ ให้แต่คุมเอาตัวไว้ณวัดธรรมิการามให้จำยวดเป็นคนผู้คุม ครั้นจนเข้าพรรษา
 ทรงพระมหากรุณาตรัสว่า พระศรีศัลยซึ่งเป็นโทษคุมไว้นั้น อายุได้อุปสมบทเป็นภิกษุ
 ภาวะอยู่แล้ว ให้เอามาอุปสมบท จึงทราบว่าเป็นพระศรีศัลยหนังก่อนนั้นถึงสามวัน ไปชุมพล
 อยู่ณมืองมดแดง ทรงพระกรุณาตรัสให้เจ้าพระยามหาเสนาไปตาม

ฝ่ายพระศรีศัลยให้ไปขอฤกษ์ พระพนรัตนวัดป่าแก้ว ๆ ก็ให้ฤกษ์ว่าณวันเสาร์
 เดือนแปดขึ้นค่ำหนึ่งฤกษ์ดีให้ยกเข้ามาเถิด และพระยาเดโช พระยาท่ายน้า พระยาพิไชย
 รัตนฤทธิ หมื่นภักดีสงคราม หมื่นไภยนิรันทร ซึ่งเป็นโทษอยู่ก่อนจำไว้ในที่สังัด ให้หนังสือ
 ออกไปวันแรมสิบสามค่ำถึงพระศรีศัลยว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่ารุ่งขึ้นวันสิบสี่ค่ำ
 จะให้เอาข้าพเจ้าทั้งห้าคนไปฆ่าเสีย ขอให้พระองค์เข้ามาแต่ในกลางคืนวันนั้นอย่าให้ทันรุ่ง
 พระศรีศัลยก็ยกเข้ามาทางหอรัตนไชย เจ้าพระยามหาเสนาว่าพระศรีศัลยเข้ามา ก็
 ตามเข้ามาข้ามท่าคอยพอช้างเผือกลงอาบน้ํา เจ้าพระยามหาเสนาทักช้างเผือกออกมารบ
 พระศรีศัลยปลงถนนหน้าบางตรา พระศรีศัลยก็ร้องว่าเจ้าพระยามหาเสนาจะสู้เราฤา
 เจ้าพระยามหาเสนาว่า พระราชกำหนดโทษพระองค์ฉันใด โทษข้าพเจ้าคุณฉันนี้ ไฉน
 เข้าชนกัน พระศรีศัลยก็ด้วยขอ เจ้าพระยามหาเสนาตกช้างลง พระศรีศัลยยกเข้าไปทาง
 ประตูเสาชิงไชย เข้าพระราชวังได้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทันรู้พระองค์
 ลงเรือพระที่นั่งหันขนไปเกาะมหาพราหมณ์ พระศรีศัลยให้ถอดพระยาเดโช พระยาท่ายน้า
 พระยาพิไชยรัตนฤทธิ หมื่นภักดีสงคราม หมื่นไภยนิรันทรออก ฝ่ายพระรามศักร พระ-
 มหินทราชาธิราชกับเสนาบดี พร้อมกันเข้ารบพระศรีศัลยจนถึงตลุมบอน สมุทนายเป็นอันมาก
 ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่พระศรีศัลยนั้นต้องบ้นตาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ก็เสด็จขึ้นเข้าพระราชวัง ครั้นรู้ว่าพระพันวศดบ่าแก้วให้ฤกษ์พระศรีศัลป์เป็นแท่น ก็ให้
เอาพระพันวศดบ่าแก้ว และพระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ พระยาพิไชยรณฤทธิ์ หมื่นภักดี
สวรวรค์ หมื่นไภยนิทรฆ่าเดโช เอาไปเสียบไว้ ณ ตะแคงแกง กับศพพระศรีศัลป์

ครั้นนั้นเมื่อนอนขุนนางโจทก์ว่า ผัวเข้าด้วยพระศรีศัลป์ และคอยรับพระศรีศัลป์
ถามเป็นลัทธิตรึงให้ฆ่าเดโชเป็นอันมาก

ลุคักราช ๙๐๗ ปีเมื่อดังคตศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวังข้างตำบลดุสิตน้อย
ได้ช้างเผือกพลายสูงสี่ศอกสิบนิ้วข้างหนึ่ง ให้ชื่อพระรัตนกาศ

ลุคักราช ๙๐๘ ปีเมื่อยุคก เสด็จไปวังข้างตำบลดบ่าเพชรบูรณ์ ได้ช้างเผือก
พลายสูงสี่ศอกเศษ ให้ชื่อพระแก้วทรงบาท และในเดือนสิบปีเมื่อนั้น เสด็จไปได้ช้าง
เผือกตำบลดบ่ามหาโพธิ์ ลูกเป็นเผือกแม่เป็นเผือกสองข้าง

ลุคักราช ๙๐๙ ปีเมื่อนพศก เสด็จไปวังข้างป่าทะเลชุบศรเป็นเผือกสูงสี่ศอก
ห้านิ้วข้างหนึ่ง ให้ชื่อพระบรมไกรสร ครั้นเดือนอ้ายปลายปี เสด็จไปได้ช้างเผือก
ตำบลดบ่านาทองสูงสี่ศอกสิบ ให้ชื่อพระสุริยบุญชร

ครั้นนั้นพระนครศรีอยุธยาไพศาลสมบูรณ์ ด้วยมีช้างเผือกถึงเจ็ดช้าง พระ-
เกียรติยศปรากฏไปในนา ๆ ประเทศทั้งปวง มีกำนันลูกค้ำเมืองฝรังเศส เมืองอังกฤษ
เมืองอิตาลินดา เมืองสุรัต และเจ้าเมืองมาค้าขายเป็นอันมาก สมเด็จพระสังฆราชพระราช
คณะ เสด็จมาตามาศัฎฐะโรหิตถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาราชพระเจ้าช้างเผือก กฤติศัพท์ฯ ไปถึงกรุงหงสาวดีว่า พระนครศรีอยุธยามี
ช้างเผือกถึงเจ็ดช้าง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีพระไทยจะใคร่ได้สักสองช้าง จึงมีพระราชดำรัส
แต่งให้ตมิงโยคราชกับไพร่ร้อยหนึ่ง ถือนาพระนครศรีอยุธยา มุขมนตรีนำเฝ้า และใน
ลักษณะดำรัสนั้นว่า พระราชดำรัสสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ผู้มีเหตุรักกันภาพปราบ
บุราราชชานน้อยใหญ่ให้ไปราชย์ไปทั่วทิศทิศ อันทำพระยาสามนคราจอมนโณคินอบ-

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๓๕

หม่อมถวายสุพรรณบุปผาบรรณาการจะนับมิได้ ขอจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเชษฐาธิราชผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ด้วยแจ้งกฤตศัพท์ขึ้นไคว่ สมเด็จพระเจ้าเชษฐาเรา ประกอบด้วยบุญญาธิการเป็นอันมากมั่งแล้วตรกฤษราชดิพลายพังถึงเจ็ดช้าง พระอนุชาท่านประสงค์จะขอช้างเผือกพลายต้องช้างมาไคว่เป็นศรีกรุงหงษาวดีให้สมเด็จพระเชษฐาเราเห็นแก่ทางพระราชไมตรีอนุชาท่านเกิด กรุงหงษาวดีกับพระมหานครศรีอยุธยาจะได้เป็นสัมพันธไมตรีสนิทแน่นหา เป็นมหาพลุชาติของแผ่นดินเดียวกันไปตราบเท่ากัถปวสาน ถ้าสมเด็จพระเชษฐาเราจะถือทฤษฎีมานะ และรักช้างต้องช้างยิ่งกว่าทางพระราชไมตรี ก็เห็นว่ากรุงหงษาวดีกับกรุงศรีอยุธยาขาดจากกันแล้ว หน้าที่จะได้ร่อนนอกสมณพราหมณามาตย์ประชาราษฎร์

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ได้แจ้งโน้ตฉนพระราชดำรัสตั้งนั้น ตรัสให้มุขมนตรีปรึกษา มุขมนตรีปรึกษากันว่า สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีตนดำอันเป็นใหญ่ในรามัญประเทศพระองค์นี้ มีกฤษดาธิการผ่านแม่พระเดชเดชาานุภาพไปถึงสิบทิศ และให้มีพระราชดำรัสเป็นทางพระราชไมตรี มาขอพระยาตระกุดต้องช้างโดยสุนทรภาพสัตว์ดี แล้วสมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ก็ไคว่ทางพระราชไมตรีครั้งให้สมเด็จพระเจ้าตระกุดต้องพระองค์มา พระเดชพระคุณมากมายอยู่ ควรจะให้ช้างจะได้เป็นพระเกียรติยศไปในนา ๆ ประเทศ

ฝ่ายพระรามเสด็จ พระยาจักรี พระสุนทรสงครามเจ้าเมืองสุพรรณบุรีปรึกษากันว่า ช้างเผือกเป็นศรีมงคลสำหรับเมืองพระนคร ซึ่งจะให้ไปนั้นไม่ควร ถึงสมเด็จพระเจ้าหงษาวดีมิได้ครั้งนั้น ก็ขอช้างพลายศรีมงคล และพลายมงคลทวิปซึ่งชนะทางต้องช้างสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้แล้ว หากทว่าหาไปมิได้ และซึ่งจะส่งพระยาช้างตระกุดไปนั้นจะเสียพระเกียรติยศไป นานาประเทศจะว่า ให้โดยเกรงอาณานุภาพพระเจ้าหงษาวดี เอาคำปรึกษาทางต้องฉบับกราบทูลทรงพระกรุณาตรัสว่า ถ้าเรามีให้ช้างเผือกไป พระเจ้าหงษาวดียกทัพใหญ่มา ยังจะบ้องกันพระนครได้ฤๅ สมเด็จพระเจ้าตระกุดขอพระรามเสด็จ

พระยาจักรี พระสุนทรสงครามกราบทูลว่า ถ้าศึกหงษาวดียกใหญ่หลวงมาประการใด
กต ข้าพเจ้าทั้งสามคน จะขอประกันพระนครไว้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม จึงให้มโหรีราชดำรัสตอบไป ในลักษณะ
พระราชดำรัสนั้นว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช รามินทราธิบดินทรราชเนทร
สุริเยนทรโยธิตมราไชยสงครามธิปัตถวิยราชทวารวดีศรีอยุธยามหาดีลกษณพรรัตนราช—
ฐานบรมมยุมด้วยมหาเสวตรกฤษณราชคิศจวงษ์พิศณุพงษ์อันประเสริฐ ดังนั้นทาง
พระราชไมตรีมายังสมเด็จพระอนุชาเรา ผู้ผ่านพิภพกรุงหงษาวดี อันมีอัครราชฤทธิ
ราชณรงค์ในรามัญประเทศทิศใต้คงคต ด้วยมีพระราชดำรัสนั้นได้แจ้งแล้ว แต่ทว่า
เป็นบุรพประเพณี ผู้ใดมีสัมภารบารมถึงทบมจักรแล้ว ก็มีจักรแก้ว ดวงแก้วมณีนางแก้ว
ช้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว ถ้าหาบุญบารมีไม่ ถึงผู้นั้นจะให้รักษา
มิได้ ขรรคมดาประเทศธานีใดมีนางบุปผาม มีช้างเผือกช้างเนียมบ่อแก้วบ่อทอง ก็เป็น
ประเพณีที่จะให้เกิดยุทธนาการ อย่าให้พระอนุชาเราน้อยพระไทยเลย

ทูลรับพระราชดำรัสแล้วกราบทูลถวายบังคมลาไปยังกรุงหงษาวดีถวายพระราชดำรัส
ทูลประพฤติเหตุทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีแจ้งในพระราชดำรัสและกิจจานุกิจ
ทรงปองกัตรัสว่า ขอบใจพระมหาจักรพรรดิ เราต้องประสังข์ช้างเผือกแต่ต้องช้าง ควรฤ
ชาติทางพระราชไมตรีได้ อันพระนครศรีอยุธยา กับกรุงหงษาวดี ตั้งแต่นั้นไปจะเป็น
ปรองมั่งกันแล้ว ๆ ครั้นปลุกเสกด้วยท้าวพระยามุขมนตรีว่า เรายกไปพระนครศรีอยุธยา
มิได้นั้น ด้วยเหตุสามประการ ประการหนึ่งพระนครศรีอยุธยา มีนาอุดมรอบคุดเขาพระ
ดีเนรราช อันมีสัตว์นครสัตว์เขตต์ล้อมเป็นชนๆ ประการหนึ่งขัดโดยเสบียงอาหารจะทำการบิ
มิได้ อนึ่งเมืองพระพิศณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิไชย
ห้าเมืองนกยงเป็นกำลังกรุงเทพมหานครอยู่ ทั้งเสบียงอาหารกับบริบูรณ์ ถ้าได้เมืองฝ่าย
เหนือทงหนด้วยแล้ว พระนครศรีอยุธยาไม่พ้นเงื้อมมือเรา จะเห็นประการใด มุขมนตรี
ทั้งปวงก็เห็นโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า เราจะยกครั้งนั้นจะให้มาก
กว่าก่อนสามเท่า จึงให้มโหรีราชกำหนดไปถึงพระเจ้าอโงะราชบุตรเขย พระเจ้าแปรผู้เป็น

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๑)

๔๑

ราชันดิดา พระเจ้าเชียงใหม่ และท้าวพระยาหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวงว่า จะยกไปตั้ง
กรุงพระนครศรีอยุธยา ให้เร่งบำรุงช้างม้าพลไว้ ออกพรรษาแล้วให้ยกมาพร้อมกัน
ณ กรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร พระเจ้าเชียงใหม่ และท้าวพระยาหัวเมืองทั้งปวง
แจ้งในพระราชกำหนดแล้ว ก็เกณฑ์ทัพบำรุงช้างม้าพลไว้สรรพ ครั้นออกพรรษาแล้ว
ก็ยกทัพมาพร้อมกัน ณ กรุงหงสาวดี

ดุษฎีวาร ๙๓๐ บั๊วออกดั้มฤทธิศก ส้มเต๋จพระเจ้ากรุงหงสาวดี เกณฑ์ทัพ
กรุงหงสาวดีกรุงอังวะ เมืองเชียงใหม่ เมืองกุฎาม เมืองปรวน เมืองแปร เมืองตะเคิง
เมืองจิตรตอง เมืองคองอ เมืองพดิม เมืองบวเผื่อน เมืองเดี๋ยง เมืองตะราง เมือง
เมะตะมะ เมืองเมะจำเิง เมืองทวาย เป็นคนเกณฑ์ห่มน ช้างเครื่องเจ็ดพัน ม้าห่ม
ห้าพัน ให้พระมหาอุปราชเป็นกองหน้าถอยถอยห่มน ม้าดำพัน ช้างเครื่องพันห้าร้อย
พระเจ้าอังวะเป็นปีกขวา ถอยถอยห่มน ม้าพันหนึ่ง ช้างเครื่องห้าร้อย พระเจ้าแปรเป็น
ปีกซ้าย ถอยถอยห่มน ม้าพันหนึ่ง ช้างเครื่องห้าร้อย พระเจ้าเชียงใหม่เป็นกองหลัง
ถอยถอยห่มนช้างเครื่องห้าร้อย ม้าพันหนึ่งพร้อมเสร็จแล้ว

ถึง ณ วันพฤหัสบดีขึ้นสิบสองขึ้นดองคำ เพ็ญรุ่งแล้วต้องนาฬิกาหกบาท ได้ศักราช
ฤกษ์ดี ส้มเต๋จพระเจ้าหงสาวดีก็ได้อำนาจของพระองค์ทรงสุพรรณมหาสังฆาตเจ้าจารย์
เฉวียงพระองศาทรงกาญจน์มัยมาดาคือองกฎวิจิตรพิพิธสถิตาภานันดรันโดยชัยเวศ-
วิสัย สำหรับวิชัยราชระณยุทธเสร็จ เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลายเทวนาคพิมายสูงหกศอก
คืบห้า เป็นบรมอรรคราชยานประดับเครื่องนาเคนทราดังการาภรณ์บวรดีพิริบตัน
พร้อมด้วยหมู่สุรางคพลกรโยชาทวยหาญ เป็นชนิดแน่นแค้นดาร์ดินรพพาสัชาติราช
มุติการบวรองค์รักษันกองทรงสรรพศาสตราดังการานานาวิจิตรพิพิธทวนธงเป็นทิวทอง
รียางค์เคียรดาษ คูโอภาสพันภูกอชกด้วยขลุ่ยกลองกลดอภิมมั่งสุริยต้องจาร์ดีคันมพร
ประเทศไพโรจน์ดาษดา ด้วยท้าวพระยาเสนามาตยนิกบริยพณทเริงรายระดับโดยชบวน

พยุหยาตราข้ายชวาทหน้าหลังทั้งปวงเสร็จ ได้เพลาหมามหุติฤกษ์โหราต้นข้องไชย ประ-
 วัติอาจารย์เป่าสังข์ประโคมข้องกลอง กาหพตนครคีพที่อุโฆชนฤณาทนัสนันดำเนิน
 กระบวนขุชะโมกโมย เคลื่อนพยุหยาตราทัพหลวงออกจากกรุงหงสาวดีประทับรอนแรมมา
 เจ็ดวันถึงเมืองเมาระตะมะ ครั้นให้ข้ามพดเหนือเมืองเมาระตะมะห้าวันจึงสิ้น ด้วยกมา
 ยี่สิบวันถึงเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครั้นให้พระเจ้าเมืองเชียงใหม่
 ตั้งอยู่ค่อเรือรบกระຈังเหลาคาส่องร้อยดำ ให้พระยาหริภุญชัย พระยานครจำปาง ขึ้นไป
 เอาเรือเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมืองจำปอน ถ้าย่ำเที่ยงลงมาไว้ตำบลระแหงให้พร้อม
 แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เสด็จยกทัพหลวง ไปทางเมืองสุโขทัยตั้งค่ายประทับแรม
 ให้หาพระยาสุโขทัย พระยาสุวรรณคโลกมาเฝ้า ครั้นปราศได้และตั้งให้เตรียมทัพ แล้ว
 เสด็จยกไปเมืองพระพิษณุโลก ตั้งค่ายหลวงตำบลไท่ และค่ายท่งนกกตงโดยขบวน

ขณะเมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงปลายแดน สมเด็จพระมหาธรรมราชา
 เจ้าแจ้งเหตุกับออกข้อราชการ ให้เรือเร็วลงไปกรุงพระนครศรีอยุธยาขอกองทัพช่วย
 แล้วให้กวาดครัวอพยพแขวงเมืองเข้าเมืองพระพิษณุโลก และแต่งการป้องกันเมืองเป็น
 สามารภ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยังมีได้สั่งให้เข้าล้อมเมือง ให้ทำแต่บันไดหกบันไดพาด
 ไว้เป็นอันมากแล้วขุดดินขึ้นก่อนได้ชะลอมกองไว้ แต่จะกองสูงกว่ากำแพงเมือง แล้ว
 พระเจ้าหงสาวดีแต่งเป็นรบตั้งเข้าไปว่า สมเด็จพระเจ้าชนะสิบทิศ เสด็จยกพยุหยาตรา
 ๒๕ ทัพ จะลงไปพระนครศรีอยุธยา บัดนี้เสด็จมาเยือนเมืองพระพิษณุโลก ให้เชิญเชิญ
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาน้องเรา ออกมาหาเราจะได้เจรจาความเมืองกัน สมเด็จพระ
 มหาธรรมราชาเจ้าแจ้งดังนั้น ก็ตอบออกไปว่า แผ่นดินเป็นของพระมหาจักรพรรดิราชา-
 ธิราชพระเจ้าช้างเผือก และข้าพระองค์จะออกไปเฝ้านี้มิควร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ครั้นให้ทักกลับไปอีกว่า ถ้าน้องเรามาออกมาหาเรา เมืองพระพิษณุโลกน้อยนัก แต่ทหาร
 กองหนากคมเมือง สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าจึงนิมนต์พระสงฆ์ออกไปฟังราชการ
 พระสงฆ์ออกไปสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้นำพระสงฆ์ไปคุมดิน และบันไดหกบันไดพาด

แล้วให้เอาข้าวไปแจ้งแก่น้องเรา ถ้าน้องเราไม่ออกมา จะให้ทหารล้อมตึกแต่คนจะก่อนม
เมืองเสียให้เต็มแต่ในชั่วนาฬิกาเดียว พระสงฆ์ไปดูแลด้วยมาแจ้งแก่พระมหาธรรม
ราชาเจ้าโดยได้เห็น และพระเจ้าหงสาวดีแจ้งมาทุกประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชา
เจ้าจึงปลุกษามุขมนตรีว่า เราคอยกองทัพกรุงเทพมหานคร ข้าพเจ้ากำหนดอยู่แล้วก็ไม่
ยกขึ้นมา อนึ่งก็พระเจ้าหงสาวดียกมาครั้นเป็นอนมาก เที่ยงพลเที่ยงข้างเที่ยงมาตั้ง
เกิดพายุน้ำใหญ่เห็นเหลืองดำดังเวลาน้ำ ถ้าเราจะออกไป พระเจ้าหงสาวดีก็จะให้ทหารเข้า
หักเหยียบเอาเมือง สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์จะถึงพิณาคับหายสิ้น ทั้ง
พระพุทธรูปต่างก็จะเศร้าหมองตมิดรเลย จำเราจะออกไป ถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกจะทรงพระพิโรธประการใดก็ดี ก็ตายแต่ตัว จะแตกเอา
ชีวิตสัตว์ให้รอดไว้

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์เดือนยี่แรมห้าค่ำ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า ก็
เสด็จออกไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า น้องเราไปด้วยเรา ให้เร่งเตรียมพลให้
พร้อมในเจ็ดวัน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็จัดพลตามหมื่นมาโดยเสด็จในกองทัพ
หลวง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เสด็จยกลงมาประชุมทัพ ณ เมืองนครสวรรค์ ขณะ
เมื่อพระมหาธรรมราชาเจ้าออกขั้วราชการยังไม่ถึงกรุงเทพมหานครนั้น สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ตรัสให้พระยาพิไชยรณฤทธิ พระยาวิชิตรณรงค์
ถือพลหมื่นหนึ่ง ให้รับขึ้นไปช่วยเมืองพระพิษณุโลก แล้วพระเจ้าอยู่หัวให้กวาดครัว
หัวเมืองตรังควาเข้าพระนคร และทัพพระยาพิไชยรณฤทธิทัพพระยาวิชิตรณรงค์ ยกไป
ถึงแดนเมืองนครสวรรค์ ได้ข่าวว่าเมืองพระพิษณุโลก และหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง
พระเจ้าหงสาวดีได้ส่งแล้ว แล้วกองทัพพม่ามอญก็ลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ พระยา
พิไชยรณฤทธิ พระยาวิชิตรณรงค์จะตั้งรับก็เห็นไม่ได้ จึงปลุกษากันถอยลงไปทูลประ-
พฤติเหตุ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า บัดนี้เมืองพระพิษณุโลกและเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงได้
กองทัพพม่ามอญก็ยกถ่วงมาตั้งอยู่ ณ เมืองนครสวรรค์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาลง
มาด้วย

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก แจ้งตงหนักเสียดพระไทยนัก
จึงตรัสแก่พระรามเคศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงครามว่า คักพระเจ้าหงษาวดีก็ยกมา
แล้ว คักท่านทั้งสามคนจะคิดประการใด พระรามเคศวร พระยาจักรี พระสุนทร
สงคราม บังคมทูลว่า บัดนี้กองทัพพม่ามอญ ยังประชุมพร้อมมูลกันอยู่ไม่รูกำลัง ถ้า
ลงมาใกล้พระนครไพร่พลบอบบางแล้วเมื่อใดจะยกออกดี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชา
ตาม ตรัสให้จัดทหารเป็นเหล่าเป็นกองตั้งไว้กต่างเมืองเป็นสามกอง แล้วให้เร่งรัด
ตรวจตราซ่อมแปลงการซึ่งจะรักษาพระนครทั้งกลางนอกกลางคั่นเป็นสามารก

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งตงต่อเรือกระจิงเหลาคา อยู่ณเมืองกำแพงเพชรนั้น
เสร็จแล้ว ก็ยกทัพเรือรบเรือดำเตี้ยลงมามันจับทัพหลวง ณ เมืองนครสวรรค์ เมื่อสมเด็จพระ
พระเจ้าหงษาวดีจัดแจงทัพยกทัพเรืออยู่ ณ เมืองนครสวรรค์นั้น ท้าวพระยานายทัพนายกอง
เฝ้าพร้อม จึงตรัสถามสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า เราให้มีราชสาส์นมาขอพระยาช้าง
พระรถสองช้าง ควรฤๅสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกไม่ให้ รัก
ช้างยิ่งกว่าเสือดอครฉัตรอีกเล่า ฤๅว่ามีผู้ใดทักทาน พระเจ้าน้องเรารู้ฤๅหาไม่ สมเด็จพระ
มหาธรรมราชากราบทูลว่า ทราบอยู่ เติมพระเจ้าแผ่นดินให้ปลุกษาว่า พระองค์ให้มีพระ
ราชสาส์นมาขอพระยาช้างนั้นควรให้ฤๅไม่ควร เสนาบดีปลุกษาว่าควรให้ แต่พระรามเคศวร
พระยาจักรี พระสุนทรสงครามปลุกษาว่า ช้างเป็นสัตว์พระนครไม่ควรให้ พระเจ้าแผ่นดิน
ก็ได้ตรัสค่อว่า แม่นมิให้ช้างไป ถ้าพระองค์ยกทัพใหญ่มา ยังจะบ้องกันพระนครได้ฤๅ
พระรามเคศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงครามรับประกันพระนครไว้ และเหตุตงหนักพระเจ้า
แผ่นดินจึงมิได้ส่งช้างไปถวายพระองค์ สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรง
พระสรวลแล้วตรัสว่า เป็นธรรมดาโมหิตรมิริรู้จักกำลังคนกำลังท่าน เหมือนสัตว์ต้อง
จำพวก คือคนน้อย คือกระต่าย และกระต่ายขาดอ้วนเท่านั้นหมายความว่า จะยังต้องพระ
มหาสมุทรได้ แล้ว้วยน้ำออกไปยังมิทันได้หยั่งก็จมหน้าถึงกาลกิริยาตาย นกน้อยเล่าปีกหาง
ก็เท่านั้น ชวนพระยาครุฑบินข้ามพระมหาสมุทร และบินไปเต็มปากของตัว ยังมีได้กักแห่ง

५५

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ได้ตั้งกรุงพระมหานครศรีอยุธยาได้เจ็ดวันแล้ว ไม่
เห็นทัพผู้ใดออกมาต่อยุทธ์ จึงแต่งพระราชสาส์นในลักษณะว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี ผู้เป็นอัครราชปิตุยถวิลยราชมนเฝ้าสรวยในรามัญประเทศ ทรงพระราช
กฤษฎาเดชาภาพผ่านเผ่าอาณาจักรขจรทวาทิศานุทิศดังภาณูมาศ เมื่อมีขณินตักสมัยมาถึง
สมเด็จพระเชษฐาเรา ผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ครองหนึ่งราชบุตร
ทั้งต้องของสมเด็จพระเชษฐาภคินิราชทวารไปตัดท่ายพล น้อยท่านจับได้ก็มีได้กระทำชีวิต
ภยันตราย เพื่อจะเผื่อแผ่คุณราชสัมพันธมิตรไมตรีร่วมสามัคคีธรรมเป็นสุวรรณบัลลังก์
เดียดกษัตริย์นิท มิได้ร้าวฉานจนพระเชษฐาธิราชให้มพระราชสาส์นขึ้นมาขอ ฝ่ายน้อง
ท่านก็ตั้งราชบุตรมายังพระเชษฐา ด้วยยกกลับไปพระนครหงสาวดีรู้จักศัพทไปว่า

พระเชษฐาธิราชมีกฤษฎาภินิหารมาก กอบด้วยเสด็จรฤณรชาติศุภลักษณะพระภูมิตถาย ถึงเจ็ดช้าง จึงส่งทูตาทูลทูลถามถึงลักษณราชดำรัสสั่งทูลทูลว่าดี มาขอเสด็จรฤณรสองช้างไปไว้เป็นศรีพระนครหงสาวดี พระเชษฐามีได้อำตัยในราชดำพันมิตร์ไมตรี กตักกล่าวกระทบทำกรรมเนียมมาว่า พระนครไถ่มีนางรูปงาม และช้างเผือกช้างเนียม เป็นที่เกศเกิดราชคักร น้องท่านได้แจ้งจำเ็นจึงต้องยกพยุหิโยธาหาญ มาตามดัชณพระราชดำรัส บัดนี้มาเหยียบชานเมืองพระนครถึงเจ็ดวันแล้ว ในจึงมิได้ออกมา รณรงค์โดยชคัยาภิมยดำเิงราชหฤทัยบ้างเลย ให้เร่งยกพยุหิโยธาออกมากกระทำสงคราม กันตเถ่นเป็นขวัญตา ฤาไม่รณรงค์แล้ว ก็เชิญเสด็จออกมาสนทนากัน ถ้ามิออกมาก็อย่า ให้พระเชษฐาเราน้อยพระไทยเลยน้องท่านจะชิงเอาเสด็จรฤณรให้จงได้ ครั้นแต่งเสร็จแล้ว ให้ทูตถือเข้าไป

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ครั้นได้แจ้งในดัชณพระราชดำรัส จึง ทรงพระดำริห์ว่า ศักครณใหญ่หลวง เห็นเหลือมือเหลือกำลังทหารจะสู้พระนครไว้ได้ ถ้า เราจะมีออกไป สมณชัพรหมณอาณเภาพระราชารฆูรไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมา จะถึง แก่พิณาศนิบหายสิ้น ทงพระดำรัสนั้นก็เศร้าหมองจำเราจะออกไป มาตราว่าสมเด็จพระเจ้า หงสาวดีมีคองอยู่ในดัชยานดัชยตงราชดำรัสเข้ามาหนักตามเถิด แต่เราจะรักษดัชยานดัชย ใหม่นั้น ทรงพระราชดำริห์แทนนแล้วก็ให้แต่งดัชณราชดำรัสกำหนดที่จะเสด็จ ให้ทูตาทูลออกไปถวายพระเจ้าหงสาวดี แล้วครัดให้เจ้าพนักงานออกไปปลุกราชดัชณฐา การณตำบลวัดเมรุราชิการาม กับวัดหิษฎาอาศัยต่อกัน มีราชบัลลังก์อาคันธองพระที่นั่งสูง เสมอกัน หว่างพระที่นั่งห่างกันสี่ศอก แล้วให้แต่งรัตนดยอาคันธองกว่าราชาอาคันธอง ทงหนง ให้เชิญพระศรีรัตนตรัยออกไปไว้เป็นประธาน ครนรุ่งชนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ พร้อมด้วยมุขมนตรีกระวี่ชาติราชครูโหราโยธาทหารข้าม ไปเสด็จชนบนพระที่นั่ง

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีพร้อมด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทงปวงเสด็จมา สมเด็จพระ มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าร้องอัญเชิญเสด็จ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จชนบนพระที่นั่ง

แล้วคิดว่า สมเด็จพระเจ้าพี่เราให้อารามพระพุทธรูปมากรเจ้า พระธรรมเจ้า พระ
สังฆเจ้า มาเป็นประธานก็ได้อยู่แล้ว ขอจงเป็นลัทธิพิพยานเถิด อันแผ่นดินกรุงเทพ
มหานครศรีอยุธยา^๕ยกถวายไว้แก่สมเด็จพระเจ้าพี่เรา แต่ทว่าน้องท่านให้ขอช้างเผือก
สองช้างพระเจ้าพี่มิได้ให้ บัดนี้น้องท่านต้องยกพยุหโยธาทหารมาโดยวิถีทุเรศกันดาร จะ
ขอช้างเผือกอีกสองช้างเป็นสี่ช้าง พระเจ้าพี่จะว่าประการใด สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้าก็ตรัสบัญชาให้ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีคิดว่า จะขอพระรามเศวตไฉ^๕
เป็นราชโอรส ถ้าพระเจ้าพี่เราให้เราแล้วจะยกทัพกลับไป สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
ธิราชเจ้าตรัสตอบว่า ขอไว้เถิดจะได้สืบประยูรวงษ์ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีคิดว่า พระ
มหินทราชาธิราชผู้้องนั้น ก็จะได้วงษ์ได้อยู่ อันจะเอาไว้ด้วยกัน ถ้าพระเจ้าพี่เราดื้อรั้นคัด
แล้ว คราวน้องจะหมั่นหมอมมีความพิโรธกัน สมณพราหมณ์มุขมนตรีอาณาประช
าษฎรจะได้ความเคืองร้อน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ชดมิได้กับบัญชาตาม
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีคิดว่า จะขอพระยาจักรี พระสุนทรสงครามไปด้วยพระรา
ชโอรส สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ยอมให้แล้วคิดว่า อาณาประชาราษฎร
หัวเมืองและข้าขอบขัณฑสีมาซึ่งกองทัพจับไว้ นั้น ขอไว้สำหรับพระนครเถิด สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีก็บัญชาให้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ตรัสสั่งสมเด็จพระเจ้า
ลูกเธอพระรามเศวต และพระยาจักรี พระสุนทรสงคราม กับช้างพลายเผือกสี่ช้าง คือ
พระคเชนทโรดม พระบรมไกรสร พระรัตนากาศ พระแก้วทรงบาท ให้สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดี แล้วเสด็จเข้าพระราชวัง

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จไปพลับพลา สั่งให้ประกาศแก่นายทัพนายกองว่า
อาณาประชาราษฎรพระนครศรีอยุธยา^๕นี้ให้ปล่อยเสียจงสิ้น แล้วให้สมเด็จพระ
รามเศวต พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม เข้าไปรับบุตรภรรยา ทั้งสามก็เข้ารับบุตร
ภรรยา จึงถวายบังคมลาพระเจ้าแผ่นดินออกไปตามพระราชกำหนด ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี
มีพระราชบริหารดำรัสสั่งให้กองทัพหน้าตั้งไปก่อนได้เจ็ดวันแล้ว ก็เสด็จยกทัพหลวงไป

ทางเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า ก็ตามไปส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วก็กลับมาเมืองพระพิษณุโลก

ขณะนั้นพระยาด่านศรีสุตด้าน ยกทัพเรือมาส่งร้อยจำเข้ามาช่วยราชการสงคราม
ถึงทอดอยู่หน้าวัดกุฎบางกะจะ รุ่งขึ้นยกมาทอดอยู่ประตูไชย พระยาด่านศรีสุตด้านได้
กลับเป็นขบถ ก็ยกเข้าในพระราชวัง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทัน
เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรีสุตกระหลาดหนีไปเกาะมหาพราหมณ์ และเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง
พร้อมกันเข้าในพระราชวัง สะพัดไล่ชาวด่านแตกฉานลงเรือรุดหนีไป ฝ่ายมุขมนตรีทั้งปวง
ก็ออกไปเชิญเสด็จสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าข้างเฝือก เสด็จเข้าสู่พระราช
นิเวศน์มหาสถาน

ดศักราช ๙๑๒ ปีจอโทศก พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบว่า พระราชบุตรพระ
สุริโยทัย ซึ่งขาดคอข้างแก่กรุงหงสาวดีนั้นจำเริญวัยวัฒนาชนแล้ว พระองค์ก็แต่งทูตา
ทูตจำทูลพระราชดำรัส คุณเคืองมงคลราชบรรณาการมาถวายแก่สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าข้างเฝือก ในลักษณะพระราชดำรัสนั้นว่า ข้าพระองค์ผู้ผ่าน
พิภพกรุงศรีสัตนาคนหุต ขอถวายอภิวัตน์วันทนามายังสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ผู้ผ่านพิภพ
กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหาดีดกภพพรตนาชธานี บรมมัยคุมพระราชมหาสถาน
มโหฬารอันยิ่ง เป็นมิ่งมฤตด้วยสัตวเสวตรบุญชราชาติศิวประเสริฐศรีเมือง ข้าพระองค์
ยังไม่มีเอกอรรคราชกตยาณ ที่จะดับศรีสุริยวงษ์ในกรุงศรีสัตนาคนหุตต่อไปมิได้ ข้าพระ
องค์ขอพระราชทานพระราชธิดา อันทรงพระนามพระเทพกษัตริย์ ไปเป็นปิ่นสรวงคนิกร
กัญญาในมหานครศรีปาดินทิศ เป็นทางพระราชดำพันมิตร์ไมตรีสุวรรณบัปต์เดียวกัน
ซึ่งกตปาด้าน

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช พระเจ้าข้างเฝือก ทราบในลักษณะ พระราช-
ดำรัสก็ให้ประชุมท้าวพระยามุขมนตรีปรึกษาว่า กรุงพระมหานครศรีอยุธยาภิภพ
หงสาวดีเป็นอรชอกชาติสุวรรณโรคอนันในพระทรวงจะรักษาเป็นอันยาก และพระเจ้า
กรุงศรีสัตนาคนหุต ก็เป็นกรุงกษัตริย์อันใหญ่ ได้มีพระราชดำรัสนั้นมอบมาแล้ว ควรที่จะ

ทรงพระกรุณาประทานให้ จะได้เป็นทางพระราชดำพันขมิตรไมตรี เกล็ดอกมีราชการงานพระราชสงครามภายนอก จะได้เป็นมหากำลัญญ์ขนากร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช พระเจ้าอยู่หัวก็เห็นด้วย คารัถให้ตอบพระราชสาส์นขึ้นไปว่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต มีพระไทยจะร่วมพระราชโลหิตเป็นมหาดำพันขมิตรไมตรีนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก อนุญาตแล้วให้แต่งมารับเกิด

ฝ่ายทูตานุทูตรับพระราชสาส์น กราบถวายบังคมลากลับไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต ถวายพระราชสาส์นทูลประพฤติเหตุทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบดังนั้น พระไทยนัก ก็แต่งทูตานุทูตกับไพร่ห้าวร้ย และท้าวพระยานางเถ้านางแก่งมารับ ขณะเมื่อทูตลงมาถึงนพอดสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเทพกษัตริย์ทรงพระประชวรหนัก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก มีรักจะผ่อนผันนั้นใดเลยจึงทรงพระราชจินตนาการว่า แม้จะมีพระราชสาส์นบอกขึ้นไปโดยสัจย์ไซ้ ไหนพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจะเห็นจริง ก็จะมีเราเจรจาเป็นสอง จะหม่นหมองคลองพระราชไมตรีไป ได้ออกวาจาแล้วจะให้เสีย คามิบังคับ พระองค์ก็ยกพระแก้วฟ้าพระราชธิดา ให้แทนองค์พระเทพกษัตริย์ พระราชทานเครื่องราชูปโภคสำหรับบรรคมเสี้ยกรุงกษัตริย์ พร้อมด้วยถันมดวไซ้ทาสกรรมกร ห้าวร้ยหญิงห้าวร้ยไปด้วย ทูตกราบถวายบังคมลา เชิญเสด็จพระแก้วฟ้าราชบุตรขึ้นไปถวาย ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า ไช้องค์พระเทพกษัตริย์ก็เสด็จพระไทยนัก จึงตรัสว่า เดิมเราจำนงขอพระเทพกษัตริย์ ซึ่งเป็นราชธิดาพระสุริโยทัย อันเสด็จพระชนม์แทนพระราชดามกับคอกช้าง เป็นตระกูลวงศ์กษัตริย์อันประเสริฐ ครั้นแล้วก็แต่งให้พระยาแสนพระยานครพระยาทพนนคร เป็นทูตานุทูตให้มาส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรคืนยังกรุงพระนครศรีอยุธยา และมีพระราชสาส์นเครื่องราชบรรณาการมาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกด้วย ในลักษณะพระราชสาส์นว่า เดิมพระองค์ประดำทพระเทพกษัตริย์ให้ ถกคิศัพท์นรุตวไปในนิคมชนบทขอขณศาเดมากรุงศรีสัตนาคนหุตอันแล้ว บัดนี้พระองค์ส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรเปลี่ยนให้แทนนั้น ถึงมาครว่าพระแก้วฟ้าราชบุตร จะมีศรีสวัสดิ์ลักษณะไธภากย์ยิ่งกว่าพระเทพกษัตริย์ร้ยเท่าพันทวีก็ ยังไปดังถกคิศัพท์

พระเทพกษัตริย์เสด็จได้ ก็เป็นทอปปยศทวักถวดปาด้าน ข้าพระองค์ขอส่งพระแก้วฟ้า
ราชธิดาค้น จึงพระราชทานพระเทพกษัตริย์แก่ข้าพระองค์ ดุจมีพระราชดำذنอนุญาต
มาแต่ก่อน ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก แจ้งในตักขณพระราชดำذن
และสั่งพระแก้วฟ้าคืบมาคั้งนั้น ก็ถะอายพระไทยนิก พอพระเทพกษัตริย์หายประชวรพระ
โรคจึงตบแต่งการที่จะส่งพระราชธิดา และเถ่าแก่ก้านัดสาวใช้ทาสชายห้าวร้อยหญิงห้าวร้อย

ครั้นถึงเดือนห้าศักราช ๙๓๓ ปีกุนตรศก จึงมีพระราชโองการดำรัสให้พระยาแมน
คุมไพร่พันหนึ่งไปส่ง พระยาแมนกับทูตานุทูตก็เชิญเสด็จพระเทพกษัตริย์ ขึ้นทรง
สัตว์กาทาญจันยานมาคืบไปโดยสถลมารคสมอดสู ฝ่ายพระมหาธรรมราชาแจ้งว่า พระมหา
จักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกจะส่งพระเทพกษัตริย์ขึ้นไปศรีรัตนาคนหุต ก็ให้นำเรือถ่อหนึ่งถ่อ
ไปถวายนมตั้งเจ้าหงษาวดี ๆ ทราบก็แต่งให้พระตบะเป็นนายกอง พาเรือด่านมังกถอก
หม้อคุมพลหนึ่ง รุดมาตั้งชุมคอยอยู่ตำบลมะเรงนอกด่านเพ็ชรบูรณ์ ออกสกัดตัวชาว
กรุงศรีรัตนาคนหุตนั้นแตกฉาน ได้พระเทพกษัตริย์ไปถวายนมตั้งเจ้าหงษาวดี ฝ่าย
พระยาถาวซึ่งมารับพระเทพกษัตริย์ ก็เอาคตังปองไปกราบทูลพระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุต
ทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุตแจ้งประพฤติเหตุที่ทรงพระพิโรธว่า ซึ่งพระเจ้า
หงษาวดีแต่งรพมดักกรบชิงเอาพระเทพกษัตริย์ไปทงน ก็เพราะเมืองพระพิศณุโลกเป็น
ต้น จำจะแก้แค้นให้ถึงขนาด พระองค์ก็ให้นำรุ่งช้างม้าวรพดจะยกไปเอาเมืองพระพิศณุโลก
ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้งกตวัห้าม พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุต
ก็งดโดยพระราชโองการมิได้ยกไป

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)

ครั้นลุศักราช ๙๓๔ ปีชวดจัตวาศกเดือนสิบสอง ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้า
ช้างเผือก ก็ยกพระเจ้าลูกเธอพระมหินทราธิราช เสด็จขึ้นผ่านพิภพไธสุริยสังวรราชสมบัติ
ถวียราชประเพณี ครอบครองแผ่นดินกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ส้มเด็จพระมหา

จักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกเสด็จไปอยู่วังหลัง ขณะนั้นพระชนม์ได้ ๕๙ พรรษา ส่วน
สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ พระชนม์ได้ ๒๕ พรรษา
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกเสวยราชสมบัติแล้วถึงเดือนธันวาคมก็เสด็จขึ้นไปเมือง
ลพบุรี ครั้นให้ปฏิสังขรณ์อารามพระศรีรัตนมหาธาตุให้บริบูรณ์ และแต่งปชาวนางษ์
ต้องร้อยกับข้าพระ ให้อยู่รักษาพระมหาธาตุ แล้วก็เสด็จลงมายังกรุงพระมหานครศรี
อยุธยา ครั้นเมืองเหนือทางปวงเป็นลัทธิแกพระมหาธรรมราชาเจ้า อนึ่งการแผ่นดินใน
กรุงพระมหานครศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชาบังคับบัญชาลงมาประการใด สมเด็จพระ
มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินต้องกระทำตามทุกประการ ก็ขึ้นเคืองพระราชนัดดา จึงเอา
ความนกราบทูลสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกก็ขย
พระทัย ขณะนั้นพระยารามออกจากท้าวแพ่งเพ็ชร เขามาเป็นพระยาจันทบุรี สมเด็จพระ
มหินทราธิราชก็ตรัสกิจราชการทั้งปวงด้วยพระยารามเป็นความลับ แล้วก็ส่งข่าวไปกรุง
ศรีสัตนาคนหุต ให้อย่างเขาเมืองพระพิษณุโลก จึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ให้บำรุง
ช้างมารพดลรรพจะยกมาเอาเมืองพระพิษณุโลก พระมหาธรรมราชาครั้นว่าพระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตจะยกทัพมามิได้แจ้งในกลก็ส่งข่าวมาทูลแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินฯ
ก็ให้พระยาสีหราชเดโช พระยาท่ายนาชนไปช่วยแต่ตั้งเป็นความลับไปว่า ถ้าทัพกรุงศรี
สัตนาคนหุตล้อมเมืองพิษณุโลกเมื่อใด ก็ให้คุมเอาพระมหาธรรมราชาจงได้ เสร็จราชการ
แล้วจะเจียงท่านให้ถึงขนาด พระยาสีหราชเดโชไปถึงเมืองพระพิษณุโลกมิไ้ความลับ
กลับเอาคตพระยารามกับสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน คิดการเป็นความลับนั้น ทูล
แถลงแก่พระมหาธรรมราชาทุกประการ พระมหาธรรมราชาแจ้งตระหนัก ก็ให้ข้าหลวง
เอาข่าวรุดขึ้นไปทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ยกช้างมารพดลลับแล่นมาโดยทางเมืองนครไทย
มายังเมืองพิษณุโลก พระมหาธรรมราชาให้กวาดครัวเมืองนอกทั้งปวงเข้าเมืองพระ
พิษณุโลก และแต่งการที่จะกันเมืองไว้พร้อมเสร็จ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ยกมา
ถึงเมืองพระพิษณุโลก ณวันเดือนยี่แรมสิบสามค่ำปีฉลูเบญจศก ก็ตั้งทัพพลไชย

ในตำบลโพธิ์เรียงตรงประตูสุวรรณค์ ไกลออกไปประมาณห้าสิบเดิน ท้าวพระยาสุรินทร์ท้าววงฟ้า
ตั้งตำบลเตาหอย ท้าวพระยามือไฟตั้งตำบลวัดเขาพราหมณ์ ท้าวพระยานครตั้งตำบลสระแก้ว
ท้าวพระยามือเหล็กตั้งตำบลบางสระแก้ว ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้ากำหนดว่า ท้าว
กรุงศรีรัตนาคณหุตยกมายังเมืองพระพิศณุโลกแล้ว พระองค์ก็กรีธาพล เด็ดจันไปทาง
ชลมารค ตั้งทัพหลวงตำบลปากน้ำพิง พระยาราม และพระยาจักรเป็นกองหน้าขึ้นไปตั้ง
ตำบลวัดจุฬามณี และทัพเรือจอดแต่วัดจุฬามณี ทั้งสองฟากนำตลอดลงไปจนทัพหลวง
ณปากน้ำพิง แล้วกับบอกขึ้นไปว่า จะยกขึ้นไปช่วยกันเมืองพระพิศณุโลก พระมหา
ธรรมราชาตรัสทราบการอยู่แล้ว ก็ให้นักการออกมาห้ามว่ามิให้เข้าไป

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีรัตนาคณหุตแจ้งว่า สมเด็จพระมหินทราธิราชยกกองทัพเรือ
ขึ้นมาเหมือนกำหนดกตพระไทย ตรัสให้ยกพลเข้าขึ้นเมือง และแต่งทหารหุ้มเคียวให้
ตามพันหนุนพลเข้าไป เจ้าหน้าที่จะเห็นก่ด่าบ่นไปไฟแหว่งหลายดวงต้องชาวด่านข้างตายมากนัก
พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคณหุตเห็นดังนั้น ก็เด็ดจยกพลเข้าขึ้นข้างพระที่นั่งแผ้วถาวรอยู่แทบ
คูเมือง ให้เจ้าหน้าทัพบกทั้งตัว ข้ามคูเข้าไปซัดถึงกำแพงเมืองพระพิศณุโลก ผู้รักษา
กำแพงพุ่งอาวุธลงมาได้ต้อง จึงพระมหาธรรมราชาเด็ดจไปขึ้นข้างพระที่นั่ง ตรัสให้ขุน
ศรีเอหาพลอาสาห้าร้อยออกทลวงฟัน พลธรรมาภัยออกไป พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคณหุต
ถอยไปยังค่ายหลวง และบัญชาให้นายทัพนายกองตั้งบาญชีเมือง ฝ่ายสมเด็จพระมหา
ธรรมราชาดำริห์การที่จะทำลายทัพเรือ ก็ตรัสให้เขาไม่ไปผูกแพกว้างสืบว่า ยาวสืบว่า
ห้าสิบแพ แล้วเอาเชือกเพลิงได้เต็มบนหลังแพ ขึ้นน้ำมันยางราดรดท่วไปทั้งนั้น และให้แต่ง
เรือเร็วไว้สองลำสำหรับจะไต่จุดเพลิง ครั้นจัดการเสร็จจนเดือนสี่ขึ้นสิบค่ำเพลิงเดือนตก
ก็ให้ปล่อยแพติดกันลงไปถึงคุ้งเหนือวัดจุฬามณี เรือเร็วต้องดักเอาเพลิงจุดเชื้อไฟบน
หลังแพตลอดขึ้นมาทั้งสองข้าง เพลิงก็ติดรุ่งโรจน์เป็นอนันตชนวนเดียว ทนนานคนเขยว
ก็พัดเรือลงไป กองทัพเรือมิทันรู้ตัว เห็นแพไฟเต็มแม่น้ำลงมาก็ตกใจ ลงเรือหนีบ้าง
มิทันบ้าง เขี่ยคยัคคบบังกันเป็นโกลาหล แพไฟก็ไหม้เรือต่อกันไป เรือเร็วและผู้คนตาย
เป็นอันมาก เรือและคนกองหน้าที่เหลืออยู่นั้น ก็รันลงไปยังทัพหลวง ณ ปากน้ำพิง

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)

๕๓

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวว่า เมืองพระพิษณุโลกเกิดศึก ก็ใช้พระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญมาเป็นนายกองมาพณพดพณหงระตมาช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก เห็นข้าศึกล้อมแล้ว ก็ตักเข้าด่านพระยามือเหล็กซึ่งตั้งในบางสระแก ทัพพระยามือเหล็กด่านมิได้ก็พ่ายแยกออกไป พระยาภูกามพระยาเลื้อหาญ ก็ยกพลเข้าเมืองพระพิษณุโลกได้ พระยาภูกามพระยาเลื้อหาญกับพลทหารชาวหงสาวดี ก็เข้าไปถวายบังคมพระมหาธรรมราชา พระมหาธรรมราชาก็ให้รางวัลแก่ผู้มาช่วยทั้งปวงเป็นอันมาก

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินรู้ว่า พระเจ้าหงสาวดีให้กองทัพมาช่วยเมืองพระพิษณุโลก เห็นการศึกไม่สมหมาย แล้วก็เลิกกองทัพลงมายังกรุงพระนครศรีอยุธยา ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเห็นว่า จะเอาเมืองพระพิษณุโลกมิได้ ก็เลิกทัพจากเมืองพระพิษณุโลกคืนไปโดยทางบางลมุงดอนชมภู จึงพระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญทูลแก่สมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า ข้าพเจ้าทั้งสองจะขอออกไปตามตีทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ให้แตกฉานเป็นบำเห้นจมีอ พระมหาธรรมราชาก็ตรัสห้ามว่า คึกใหญ่มิได้แตกฉานถ้าไปดังนี้ อันจะยกตามนั้นหาธรรมเนียมมิได้ พระยาทั้งสองก็ทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีใช้ข้าพเจ้าทั้งสองมาควรวนยังมีได้รบพุ่งเป็นสามารถ ครั้นข้าพเจ้ามียกไปตามไซ้ เห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีจะเอาโทษ พระมหาธรรมราชาตรัสว่า ท่านทั้งสองยกมากได้ทำการรบพุ่งมีชัยอยู่แล้ว และซึ่งว่า พระเจ้าหงสาวดีจะเอาโทษนั้นเป็นการชระเรา ถ้าท่านมีฟังจะขึ้นยกไปให้ได้เห็นจะเด็ดขาดคึกเป็นมั่นคง พระยา

ภูกาม พระยาเลื้อหาญมิได้ฟังบัญชา กราบถวายบังคมฉาแล้ว ก็ยกพลออกไปตาม
ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อตำไปนั้น บัญชาให้พระยาแสนสุรินทร์คว่างฟ้า พระยานคร พระยามือไฟทั้งสามทัพอยู่รูงหลัง ครั้นถึงตำบลจวาร์และทางนั้นแคบ พระยาแสนสุรินทร์คว่างฟ้า พระยานคร พระยามือไฟ แต่งพลทหารซุ่มไว้สองข้างทาง และขยับมาตั้งพลอยู่ห่างทางประมาณ ๓๐ เส้น แต่งม้าไว้อยู่คอยทัพอันตามไป พระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญ ยกไปถึงตำบลจวาร์ก็เห็นว่า ทัพใหญ่ตั้งรบอยู่ในที่นั้น เห็นแต่มีม้าได้เข้าไป ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตก็ยกพลออกรบปะทะกันจนถึงอาวรุذن

ฝ่ายทหารชาวด่านข้างอันซุ่มไว้เห็นได้ที ก็ออกโจมตีกระหนาบ ท้าพระยาภูกามฟ้า
 พระยาเดื่อหาญก็แตกฉาน ท้าด่านข้างได้ฟันพลหงษาวดีตายมากนัก นายม้าผู้ตาย
 หลายคน ท้าพระยาภูกามฟ้าพระยาเดื่อหาญ เดี่ยวมาและเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
 ก็พาผู้คนมาเมืองพระพิษณุโลก ครั้นเสร็จการศึกพระยาสัหราชเดโชมิได้ลงไป ก็อยู่
 ด้วยพระมหาธรรมราชา แต่พระยาท่ายนำหันลงไปยังพระนครศรีอยุธยา ถึงณวัน
 เดือนแปดมีนาคม ค.ศ. ๑๕๖๕ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกก็เสด็จออกทรงผนวช
 ข้าราชการก็ออกบวชโดยเสด็จเป็นอันมาก

ฝ่ายพระมหาธรรมราชาทราบพระไทยครั้นเห็นว่า พระมหินทราธิราชเป็นเจ้า
 แผ่นดินคิดการทวงปวงด้วยพระยารามยุยง และสัญญาแก่พระเจ้าด่านข้างให้ยกมาเอาเมือง
 พระพิษณุโลก พระองค์ก็มิเห็นด้วยดังลงไปถึงสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินว่า
 เมืองพิไชยหาเจ้าเมืองมิได้ จะขอพระยารามขึ้นมาเป็นพระยาพิไชย สมเด็จพระมหินทรา
 ธิราชเจ้าแผ่นดิน ครั้นตรัสทราบดังนั้นก็เคืองพระไทย ฝ่ายพระยารามแจ้งดังนั้น
 ก็ถว้พระมหาธรรมราชาจะส่งตัวไปหงษาวดี ก็ทูลแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
 ว่า ข้าพเจ้าได้ฟังซึ่งกิจการในเมืองพระพิษณุโลกนั้นว่า พระมหาธรรมราชาคิดการ
 ทวงปวงเป็นฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี และเอาเมืองเหนือทวงปวงไปชนแก่พระเจ้าหงษาวดีแล้ว
 บัดนี้จะย้ายเอาหัวพระยาผู้ใหญ่ในพระนครไปยังหงษาวดีแล้ว และจึงพระมหาธรรมราชา
 บังคับบัญชาพระองค์ลงมาเป็นที่ตั้งนข้าพเจ้าเห็นสมควร ถ้าและศึกหงษาวดีมาถึงพระนคร
 ก็น่า ข้าพเจ้าขอประกันตบแต่งการป้องกันพระนครไว้ให้ได้ สมเด็จพระมหินทราธิราช
 เจ้าแผ่นดินเห็นชอบด้วยกับบัญชาโดยพระยาราม สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
 และพระยารามก็เอาขุนพลคิดขังคิดทวงปวงนั้น กราบทูลแก่พระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้าง
 เผือก แล้วอัญเชิญพระองค์ให้ทรงถามผนวชออกครองราชสมบัติ พระเจ้าช้างเผือกก็มิ
 ได้รับ จึงพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน และพระยารามก็ทูลดวงดอนเป็นหลายครั้งว่า

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๑)

๕๕

มีคนภัยจะมาถึงอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงแล้ว ขอทรงพระกรุณาเสด็จมาครองราช-
สมบัติ ดำรงประชาราษฎร์ทั้งหลายไว้ให้รอดเกิด พระเจ้าช้างเผือกก็ตรัสบัญชาตาม
สมเด็จพระโอรสาธิราชกราบทูลนงนิจเสด็จตามนอชในเดือนสี่แรมสิบสามค่ำ

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๒)

พุทธศักราช ๙๓๖ ปีชวดฉก ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งความว่า พระยาสุทนต์
พระยาเดื่อหาญซึ่งให้มาช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก กลับเสียทัพแก่ชาวด่านข้างกัทรัง
พระพิโรธ และให้ม้าไล่มาหาพระยาสุทนต์พระยาเดื่อหาญๆ กัทรังพระราชอาญาพระเจ้า
หงสาวดี ก็ทูลฉวยอนพระมหาธรรมราชา เชิญเสด็จขึ้นไปช่วยขอโทษ พระมหา-
ธรรมราชาทรงพระกรุณาแก่พระยาสุทนต์พระยาเดื่อหาญ จึงพาพระนเรศวรราชบุตร
เสด็จขึ้นไปถึงเมืองหงสาวดี ทูลขอโทษพระยาสุทนต์พระยาเดื่อหาญ แก่พระเจ้า
หงสาวดีๆ ตรัสว่า มันทั้งสองนโทษถึงตายอยู่แล้ว แต่พระเจ้าน้องเราได้ขึ้นมาขอ
แล้วเรายกโทษให้ พระมหาธรรมราชาได้สมัครรักใคร่ในพระเจ้าหงสาวดีเป็นอันมาก
ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเสด็จไป กรุงหงสาวดี นั้นข่าวแจ้ง ลงไปถึงกรุง พระนครศรี-
อยุธยา สมเด็จพระมหินทราธิราชก็กราบทูลแก่สมเด็จพระราชบิดาว่า พระมหา-
ธรรมราชานี้มิได้มีความผิดต่อพระองค์แล้ว ไปฝ่ายฝากไมตรีแก่พระเจ้าหงสาวดีถ้าย
เดียว จำจะยกทัพขึ้นไปเชิญเสด็จพระเจ้าพี่นาง กับราชันคดีมาไว้ณพระนคร
ศรีอยุธยา ถึงมาครว่าพระมหาธรรมราชาจะคิดประการใดก็จะเป็นห่วงอาลัยอยู่ อัน
พระมหาธรรมราชาเห็นจะไม่พ้นเงอมพระหัตถ์ สมเด็จพระราชบิดาก็เห็นด้วย จึงตรัส
ให้พระยารามอยู่จัดแจงรักษามพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระมหินทราธิราช
ก็กรีธาพลเสด็จโดยชลมารคถึงเมืองพระพิษณุโลก ก็รับสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์ กับ
เอกาทศรฐอันเป็นพระภาคิไนยราช และครัวอพยพข้าหลวงเดิมซึ่งขึ้นมาแต่ก่อนนั้น แล้ว
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว กับพระมหินทราธิราชก็เสด็จล่องจากเมืองพระพิษณุโลก ไป

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ประทับยังเมืองนครสวรรค์ จึ่งสมเด็จพระมหินทราธิราชกราบทูลสมเด็จพระราชบิดาว่า
เมืองกำแพงเพชรเป็นทางคักก้างคัก จะขอทำลายเมืองกำแพงเพชร ถวาทเอาครัว
อพยพลงไปในนครพระมหานครศรีอยุธยา ถึงคักม่มากจะได้หย่อนกำลังสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวกตริตเห็นด้วย ทพหลวงกตงอยู่ณเมืองนครสวรรค์ สมเด็จพระมหินทรา
ธิราชยกทัพขึ้นไปเมืองกำแพงเพชร ทพหลวงกตงค่ายแทบคเมือง

ฝ่ายขุนอินทเสนา และขุนนางต่างใจข้าหลวงซึ่งลงไป แต่พระพิศณุโลกนั้น
แต่รักษาถาวรจตุรพตแด่กันเมืองกำแพงเพชรเป็นด้ามารถ ครนกองทัพเขาตรงแทบค
เมือง ก็แต่งพลทหารออกหิกล้ายพระยาศรี ๆ ก็พ่ายแก่ชาวเมืองกำแพงเพชร จึ่ง
พระยาศรีกรัถ์แต่งการท จะปล้นเมือง กำแพงเพชร ก็จัดชาว อาสาใน หมวด พันตรี ไชย พันหนึ่ง
แต่งการสำรวจยกเข้าปล้นเมืองในเพลากลางคืน เมื่อแรกยกเข้าไปนั้น ชาวในเมือง
ตั้งบอยู่จะให้เข้าไปถึงเชิงกำแพงแล้ว ก็วางปืนไฟและพุ่งธาดาวุธมาต้องชาวอาสา ๆ
ก็พ่ายออกมา แต่ยกเข้าปล้นเมืองถึงด้ามวน รพตตายมากเห็นจะเข้าเมืองมิได้
สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ก็เลิกทัพหลวงคืนลงมายังเมืองนครสวรรค์ สมเด็จพระ
พระมหาจักรพรรดิพระเจ้าข้างเฝือก และสมเด็จพระมหินทราธิราช ก็เสด็จลงมายัง
พระนครศรีอยุธยา ส่วนพระยารามอยู่แต่งการซึ่งจะกันพระนคร และในหน้าที่กำแพง
รอบพระนครนั้น ให้แต่งบ้อมเพชรและหอรบระยะไกลกันแต่เส้นหนึ่ง วางปืนใหญ่
ไว้ระยะแต่ดับวับบนาเรื่อยจากรมณฑกกระยะไกลกันแต่ห้าวา อนึ่งกำแพงพระนครนั้น
ตั้งโดยขบวนเก่า และยังไปรอยตงในรึมนำพระยารามก็ให้ตั้งค่ายรายไปตามรึมนำชน
หนึ่ง และไว้ปืนจากรมณฑกสำหรับค่ายนั้นคักมาก แล้วให้ตั้งหอโพนในกลางน้ำ โกล
รึมนั่งออกไปห้าจวรอบพระนคร มิให้ข้าศึกมาตีรึมพระนครได้

ฝ่ายข้าหลวงในเมืองพระพิศณุโลก ครนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าข้าง-
เฝือก และสมเด็จพระมหินทราธิราชนำพระวิสุทธิกษัตริย์ และพระเอกาทศรถกับ
ครอบครัวอพยพข้าหลวงเดิมลงไปแล้ว ก็ขึ้นมารับไปยังกรุงหงสาวดี กราบทูลแก่
พระมหาธรรมราชาเจ้าทุกประการ พระมหาธรรมราชาได้แจ้งดังนั้นคคกพระไทย จึ่ง

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๒)

๕๗

เข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี เอาเหตุซึ่งพระยารามกับ สมเด็จพระมหินทราธิราชคิดการ
กันแต่ต้นจนมาหักหาญรบพระวิสุทธิกษัตริย์ ลงไปกรุงพระมหานครศรีอยุธยา^๕ ทูลแก่
พระเจ้าหงสาวดีทุกประการ พระเจ้าหงสาวดีแจ้งเหตุดัง^๕นั้นก็เคืองพระราชนุทัย จึง
ตรัสแก่พระมหาธรรมราชาว่า ซึ่งกรุงพระมหานครศรีอยุธยา^๕เดียดียน^๕นี้ กัด
เป็นปราชัยข้าศึกแก่พระเจ้าน้องเรานั้นจะละไว้มิได้ พระเจ้าน้องเราเร่งลงไปจัดแจง
กองทัพเจ็ดเมืองเหนือ และเสบียงอาหารไว้ให้สรรพ เดือนสิบสองเราจะยกลงไป
พระมหาธรรมราชารับบัญชาพระเจ้าหงสาวดี แล้วก็ถวายนั่งคมตามายังพระพิณโลก
จัดแจงเสบียงอาหารข้าง^๕มารพลงเจ็ดเมืองเหนือไว้ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีให้มาร^๕ข้าง^๕มา
รพสรรพ

พุทธศักราช ๙๑๗ ปีเถาะดับดศก ฅวันพฤหัสบดีเดือนสิบสอง^๕ขึ้น^๕ค่ำ เพ็ญรุ่ง
แล้วส่งนาฬิกาหกบาท สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี เสด็จทรงปริโตทกธาราภิเศกเสร็จ
เสด็จทรงเครื่องศิริราชวิภูษณาธาราญจนวิเชียรมาตมณมาศ มงกุฎดำหรับพิชัยยุทธ—
ราชวณภูมิเสร็จ เสด็จทรงช้างต้นพลายชมภูทศทุ่งหกลีอกสอง^๕หน ผูกพระที่นั่งสุวรรณ
มahamanฑปเป็นบรมมอรรคยานพาหนะ พร้อมด้วยแสนสุรชาติโยธาพลการเหิมหาญ
พลโล่เชนทวนธนูศรกรมแหพารนานาอาวุธประภูศักดิ์ ล่าสัตว์^๕พจตุรงค์พาชาติพันทุก
ซึกด้วยกาญจน์ถึงถดอกรุมบังสุริยไพโรจน์รุจิต พิพิธประภูการรงไชยประภูาก เป็น
ชนิดแน่นได้เดียรดาษ ด้วยท้าวพระยาพลการกันกองรวรายระยะโดยชอบบพจรพยุห—
บาตราซ้ายขวาหน้าหลังทั้งปวงเสร็จ ได้เพลา^๕ตามหาวิไชยฤทธ^๕โหรา^๕ลัน^๕ซ้อง^๕ไชย^๕ทวิ^๕ชา^๕จารย์
เฝ้าตั้งข^๕ประ^๕โคม^๕ซ้อง^๕กลอง^๕กา^๕ห^๕ก^๕ก^๕อง^๕น^๕ณ^๕นา^๕ท^๕น^๕น^๕พ^๕สุ^๕รา^๕ด^๕ล ดำเนิน^๕ข^๕ว^๕ช^๕ด^๕ดา^๕พล^๕พยุ^๕ห
แสน^๕ยา^๕กร^๕ท^๕พ^๕หล^๕ด^๕ง ออกจากหงสาวดี รอน^๕แรม^๕ย^๕ด^๕ม^๕หา^๕เว^๕น^๕ถ^๕ง^๕แด^๕น^๕เม^๕อ^๕ง^๕กา^๕แพ^๕ง^๕เพ^๕ช^๕ร
เสด็จประทับ^๕เถลิง^๕ราช^๕พล^๕บ^๕พ^๕ดา^๕ไช^๕ย^๕รา^๕ชา^๕อา^๕ค^๕น จึง^๕ดำ^๕รัส^๕ให้^๕พระ^๕เจ้า^๕แบ^๕ร^๕เป็น^๕นา^๕ย^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ
เรือ ณ^๕เม^๕อ^๕ง^๕นคร^๕ส^๕ว^๕ร^๕ร^๕ค และ^๕พล^๕พระ^๕เจ้า^๕หง^๕สาว^๕ด^๕ย^๕ก^๕มา^๕ค^๕ร^๕ง^๕น^๕น คือ^๕พล^๕พ^๕มา^๕ม^๕อ^๕ญ^๕ใน
หงสาวดี อัง^๕วะ^๕ระ^๕ค^๕อง^๕อ^๕เม^๕อ^๕ง^๕ป^๕รว^๕น และ^๕เม^๕อ^๕ง^๕ป^๕ระ^๕แ^๕น^๕ห^๕ว^๕เม^๕อ^๕ง^๕ค^๕อง^๕เม^๕อ^๕ง^๕ม^๕ิด^๕เม^๕อ^๕ง^๕คา^๕ละ^๕เม^๕อ^๕ง

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

หน้ายเมืองอมว เมืองตะพรวัดแฉะและเมืองสรอมเมืองไทยใหญ่ หนึ่งทพเชียงใหม่น
 พระเจ้าเชียงใหม่นประศวร จ้งแต่งให้พระแฉ่นหลวงพิงไชยเป็นนายกองถือพลดาวเชียงใหม่น
 ทงปวง มาด้วยพระเจ้าหงษาวดีเป็นทพหนึ่ง และกำหนดพดณนมาญชรอยหม่น
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเป็นนายกอง ถือพลเมืองเหนือทงเจ็ดหวเมือง มา
 ด้วยพระเจ้าหงษาวดีเป็นทพหนึ่ง ครั้นได้ศักราชฤกษ์ดีให้พระเจ้าหงษาวดีกักราพหุโยธา
 ทพทงปวงลงมายังพระนครศรีอยุธยา พระเจ้าช้างเผือกและพระมหินทราธิราชแจ้งข่าว
 ก็ให้ขับพลเมืองนอกทงปวงเข้าพระนคร และได้แต่ในแขวงจังหวัด ซึ่งอยู่ใกล้พระนคร
 ทงสี่แขวงน่นประมาณส่วน และยังมีได้เข้านนอกอยู่บ้างเป็นอันมาก หนึ่งพลเมือง
 เด็กน้อยทงปวงมิได้เข้าพระนคร และออกอยู่บ้างมาก ได้แต่ตัวเจ้าเมืองและพลดำหรับ
 เจ้าเมืองน่นเข้ามาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้พระยารามตรวจจัดพลสัตว์พายุท
 ชนประจำหนาทกาแพงรอบพระนคร และค่ายทงปวงกัมนคนกนัก แลวกัแต่งกองแฉ่น
 ไวทงสี่ด้านรอบพระนครด้านละห้ากอง ส่วนพระยารามน่นตั้งกองทัพนทงสี่นามหลวง
 เป็นกองกลาง จะไดยกไปช่วยทงสี่ด้าน หนึ่งหน้าทโตะเป็นหน้าทกวดชิน พระเจ้า
 อยู่หัวก็ให้พระกลาโหม และพระพดเทพเมืองไชยนาท เมืองสุพรรณบุรี เมืองลพบุรี
 เมืองอินทบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครนายก เมืองสระบุรี เมือง
 พรหมบุรี เมืองสระบุรี เมืองนครไชยศรี เมืองชนบุรี เมืองมฤท ทงน้อย
 ประจำหน้าทแฉ่นมรัตนไชยลงไปจนเกาะแก้ว ซึ่งมีแต่คูหาแม่น้ำกนมได้ และหน้าท
 ล้ามด้านใช้แต่ในไท้ไปถึงประตูไชยพระยาพระคลังเป็นนายกองใหญ่ แต่ประตูไชยไปถึง
 วังไชย พระอินทรานครบาลเป็นนายกองใหญ่ แต่มุ่มวังไชยไปถึงประตูชั้น พระยา
 ท้ายนาเป็นนายกองใหญ่ แต่มุ่มศาลหลวงมาพระราชวัง แต่พระราชวังไปชื่อหน้า
 พระยารามมาธิกรณเป็นนายกองใหญ่ถือพลทหารในทงปวงรักษาหน้าท
 ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดียกทัพมาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา ครั้นณวันพฤษภาคมเดือน
 อ้ายชนคานทง ตั้งทพมณนตาบลมพล จ้งพระยารามก็ให้เอาปืนนารายนตั้งหาร
 ยาวล้ามวาศอก กระสุนดีบดองนวดตากไปตั้งในช่องมุ่มศัฟสวรรค์ ให้จ้งกายิงเอา

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครั้งที่ ๒)

๕๘

กตวงทัพพระเจ้าหงสาวดี ต้องช้างม้าวรพตายมาก และกระสุนปืนไปตกใกล้พลับพลา
พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เอากระสุนขึ้นส่งรพพล แล้วก็เสด็จเลิกกองทัพ
มาตั้งณมหาพราหมณ์พอทัพบกทัพเรือถึงพร้อม จึงพระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสกำหนดให้
ทัพทั้งปวงเข้าล้อมพระนคร ในชื่อหน้าทึบรูปไข่ ทัพพระมหาอุปราช พระมหา
ธรรมราชา ทัพพระเจ้าอังวะ ไปข้างทักษิณ ทัพพระยาตะละ และเจ้าฟ้าไทยใหญ่
และพระยาแสนหวดงชาวเชียงใหม่ไปข้างปักษิม ทัพพระยาพลิม และทัพพระยา
คองอ ทัพพระยาอภัยคามัน พระยาเจา พระยาพระตะบะ พระยาพระตะเบิดตังทศ
อุดร ฝ่ายทัพหลวงยกมาตั้งณวัดมเหยงคณ์ และทัพล้อมพระนครทางด้านนั้น
เมื่อแรกยกเข้าล้อมนั้น ตั้งใกล้ริมน้ำออกไปประมาณสามสิบเส้น และเขาไม้คางทำ
ค่ายพุนดินกันปืนใหญ่ กว่าจะตั้งมั่นคงลงได้ ชาวพระนครวางปืนใหญ่ออกไป ต้อง
พลพระเจ้าหงสาวดีตายมากนัก ครั้นตั้งค่ายมั่นกันปืนใหญ่ได้แล้ว ประมาณสามสิบ
วัน ก็ยกเข้ามาตงค่ายออกชนหนึ่ง ห่างค่ายเดิมสิบเส้น ยังประมาณยี่สิบเส้นจะถึง
ริมน้ำ ชาวพระนครแต่งพลอาสาออกทลวงฟัน แล้ววางปืนใหญ่ออกไปต้องพลพระเจ้า
หงสาวดี เมื่อตงค่ายนั้นตายมากนัก และนายทัพนายกองเห็นจะตงค่ายในกลางวันมิได้
ให้ลอบเข้าตงกลางคืน ชานานจึงตงค่ายชนนมนลงได้ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ให้ยก
เข้าตงค่ายออกชนหนึ่งเจ้าให้ถึงรมนาคเมือง และค่ายชนนตงยากนัก ด้วยชาวพระนคร
วางปืนใหญ่และปืนจินตจำรุมณฑกถนัตเต็มแม่นำ พลทั้งปวงต้องปืนไฟตายมากนัก
จึงพระเจ้าหงสาวดีให้ชุดโหม่งค์ ให้พลทั้งปวงเดินเข้ามาเป็นหลายแห่งหลายค่าย ครั้น
ถึงรมนาคจะตงค่ายนั้น ก็ชุดเป็นโหม่งค์แค้นหากันโดยหน้าค่าย และลอบตงค่ายนั้น
ในกลางคืน แล้วห้ามพลทั้งปวงให้สงบมิให้มิฉว ฝ่ายในพระนครรู้ว่าชาวหงสาวดี
ชุดโหม่งค์เดิน ก็เอาปืนใหญ่ยิงออกไปได้ตงข้าศึก ก็จัดกองอาสาออกไปทลวงฟัน
ได้หัวเขามาถวายหลายครั้ง และชาวหงสาวดีตงค่ายชนนเป็นเดือนเศษจึงตงได้ แต่
พระเจ้าหงสาวดียกมาให้ตงค่ายล้อมเป็นสามครั้ง ประมาณสองเดือนจึงเข้าล้อมได้ถึง
รมนาคเมือง

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า จึงตรัสแก่พระยารามให้มิศุภอักษรขึ้นไปถึงเมือง
 ด้านข้าง ขอกองทัพลงมาช่วย พระยารามก็แต่งศุภอักษรโดยพระราชบริภารเสร็จแล้ว
 จึงแต่งให้ขุนราชเสนา ขุนมหาวิไชยกบไพร่ห้าสิบ ถูกลงไปยังเมืองด้านข้าง เมื่อ
 ศักราช ๙๑๖ ข้าราชการมาล้อมพระนคร แต่ตั้งค่ายได้สามครั้ง พระเจ้าข้างเผือกเสด็จเสวย
 พระนครมิได้ขาด และแต่งขุนหมื่นทหารอาษา ยกออกไปกองละพันสองพันทั้งด้าน
 เป็นหลายหมู่หลายกอง ได้รับชาวเมืองหงสาวดี ซึ่งมาตั้งค่ายนั้นทุกวัน และได้ฆ่า
 พลชาวหงสาวดีตาย ได้หัวเขามาถวายมาก ฝ่ายชาวหงสาวดีแน่นัดตายเท่าใด
 พลทั้งสองก็มิได้แตกฉาน ยกหนุนกันเข้ามานักหนา บังคับให้ตั้งค่าย ครั้นตั้งค่าย
 มั่นถอมทั้งสองด้านแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่มหาอุปราช พระเจ้าแปร พระเจ้า
 อังวะ ท้าวพระยาทั้งหลายว่า เราไปรบเมืองทุกแห่งไซ้ ครั้นยกเข้าล้อมได้แล้วดังนี้
 ก็แต่งการที่จะเข้าปล้นเอาได้ด้วยฉันทัน แผ่นดินศรีอยุธยาเป็นราชธานีใหญ่หลวง
 เอาสมุทเป็นคั่นรอบ . ครั้นเขาพระดีเนรราช อันมีแสนทัพคนรอบขอบ และที่จะ
 ปล้นได้ไซ้ เป็นแต่ขอหัวด้านเดียว ถึงตงนกกจะปล้นเอาเหมือนนครทั้งสองนั้นมิได้
 และซึ่งจะเอาอยุธยาคราวนี้ เราจะแต่งการเป็นงานมิจึงจะได้ ให้ท้าวพระยาทั้งหลาย
 กำหนดให้แก่นายทัพนายกองทั้งสองให้รักษาแน่นไว้อย่าเพื่อรบพุ่ง ให้แต่งการออก
 ลาดหาเข้าไว้เป็นเสบียง ไพร่พลทั้งสองให้ครบมีหนึ่ง แล้วจะให้ตำรวจเอาให้ถ้วนตัว
 คนจูงทุกหมู่ทุกกอง ถ้านายทัพนายกองผู้ใด เเสบียงพลหนักครบมีไซ้ จะให้ลง
 โทษแก่นายทัพนายกองผู้นั้นถึงสิ้นชีวิต จึงท้าวพระยาทั้งหลายก็แต่งพลไว้ประจำค่าย
 ทั้งปวง แต่พอรบพุ่งบังกันหน้าค่าย แล้วก็แต่งพลออกไปลาดหาเข้าทุกหมู่ทุกกอง
 โดยพระราชกำหนด ก็ปลุกยั้งฉางได้เสบียงทั้งสองไว้ ครั้นถึงกำหนดที่จะสำรวจ พระ
 เจ้าหงสาวดีสำรวจทุกทัพทุกกอง และเสบียงพลทั้งสองนกกครบมีหนึ่งครั้งราชกำหนด
 แต่หมวดมะโคตข้าหลวงเดิมมีเสบียงมีครบมี พระเจ้าหงสาวดีให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิต
 ขณะนั้นพระเจ้าข้างเผือกทรงพระประชวรหนัก ประมาณยี่สิบห้าวันก็เสด็จสวรรคตใน
 ศักราช ๙๑๖ ปีเถาะสัปตศกอยู่ในราชสมบัติสิ้น ๒๒ ปี

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๒)

ครั้นพระเจ้าช้างเผือกสวรรคตแล้ว สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินมิได้นำพาด้วยการศึก และเสด็จอยู่ในพระราชวัง ไว้การทงปวงแก่พระยารามให้บังคับบัญชาตรวจทหารทงปวง เป็นผู้รักษาหน้าทรอบพระนคร ขณะนั้นพระยารามชักานห้ามทอง ม่มยุธัตร์ประคับช่ายขวา และพลทหารแห่น้ำหลังเป็นแน้นหนา แต่พลถอบนหนักด้นนเจตรอย เทยอเลยบนานาททุกวัน และเกณฑ์พลทหารออกมารบชาวหงสาวดีเป็นด้ามารถ ขณะนั้นพระยาจักรรัตนถอพลทหารออกไปหักค่ายข้าศึกกนท่ายค และเผาค่ายหน้าทพระยาเกียรติได้ประมาณแฉ่นหนึ่ง พดักก่อนประจำค่ายพ่ายลงไป จึงพระยาเกียรติยกพลออกมารบ พระยาจักรรัตนรบลดำเข้าไปถึงเคียดัว และชาวอาษาทงปวงก็พ่ายเข้ามาพระนคร พระยาเกียรติจับพระยาจักรรัตนไปถวายแก่พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีทรงพระโกรธแก่พระยาเกียรติ ครัดแก่พระมหาอุปราชว่า ซึ่งพระยาเกียรติมิไกรรักษาค่ายให้มัน ให้ชาวพระนครออกมาเผาเคียดัวได้ มิดงโทษพระยาเกียรติด้วยประการใด พระมหาอุปราชกราบทูลว่า พระยาเกียรติเคียดัวคายนายกองซึ่งถอพลออกมานั้น เห็นว่าโทษพระยาเกียรติกลบถบกันจึงมิได้ดงโทษ พระเจ้าหงสาวดีทรงพระโกรธแก่พระมหาอุปราชว่า ถึงพระยาเกียรติจับได้นายกองกัก ยังมีค้มโทษและมหาอุปราช ว่าค้มโทษแล้ว และมีได้เอาโทษพระยาเกียรตินั้น เห็นว่ามหาอุปราชมิได้เอาใจดงในการศึก อย่าให้มหาอุปราชอย่งคับบัญชาการศึกในทพนนเลย จะไปแห่งใดก็ตามใจเกิดให้มหาอุปราชเอาแต่ข้างดวหนึ่ง คนชท่ายกลงไปดวนอกกว่านั้นอย่าให้เอาไป พระเจ้าหงสาวดีก็ให้จับมหาอุปราชเคียดัวแล้ว ก็ให้ดงโทษแก่พระยาเกียรติถึงด้นชีวิต พระมหาอุปราชกลับมายังทพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ใช้ด้นองพระโษษฐมาจับพระมหาอุปราชให้ไปจากทพจพด้น ขณะนั้นพระเจ้าแปรพระเจ้าอังวะ ถัดวพระราชอาษาพระเจ้าหงสาวดีมีอาจะทลขอโทษพระมหาอุปราชได้ พระมหาอุปราชก็ให้มาทูลแก่พระมหาธรรมราชาว่า สมเด็จพระราชบิดาทรงพระโกรธ

ให้ขบเราเสียจากทัพ และพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ จะทูลขอโทษนั้นพันกำลังทูล
มิได้ และซึ่งจะช่วยเราคราวนี้ เห็นแต่พระเจ้าพี่เรา พอจะทูลขอโทษเราได้ เมื่อพระ-
มหาอุปราชให้มาทูลแก่พระมหาธรรมราชานัน พระเจ้าหงษาวดีใช้สนองพระโอรส
มาเล่า ว่าให้พระมหาอุปราชเร่งไปจงพลัน พระมหาอุปราชกลัวพระราชอาชญา
ก็แตกตัวจะชนช้างไปจากทัพ จึงพระมหาธรรมราชา ครัดให้ข้าหลวงไปห้ามพระมหา
อุปราชว่า ให้คงอยู่เราจะไปทูลขอโทษก่อน พระมหาธรรมราชาก็เสด็จมาทูลขอโทษ
พระมหาอุปราช พระเจ้าหงษาวดีก็โปรดยกโทษให้ ขณะนั้นพระเจ้าหงษาวดี ให้พระเจ้า
แปรยกทัพเรือลงไปโดยคลองตะพานขายเข้า ไปออกบางไทร แล้วกลับมาตั้งค่าย ณ
ให้เรือชนล่องเข้าออกได้ แล้วพระเจ้าแปรก็แบ่งทัพเรือลงไปลาดถึงเมืองนนทบุรี เมือง
ธนบุรี เมืองสาครบุรี

ขณะนั้นเจ้าเงาะจันจิงจวมทนว่า คักหงษาวดีมาล้อมพระนคร ก็ใช้ใบเข้ามาถึง
สันดอนหลังเต่า พระเจ้าแปรก็ยกทัพเรือออกไป จะเอาเจ้าเงาะจันจิงจวมทนว่า จันจิงจวมทนว่า
ข้าศึกมาล้อมพระนคร แต่งทัพเรือลงมาลาด จันจิงจวมทนว่าใช้ใบเจ้าเงาะออกไป และทัพเรือ
พระเจ้าแปรยกออกไป เห็นเจ้าเงาะจันจิงจวมทนว่าออกไปตกภูผาแล้ว จะตามเอามิได้ก็ยก
ทัพขึ้นมา พระเจ้าหงษาวดีก็ทรงพระโกรธแก่พระเจ้าแปรว่า เจ้าเงาะจันเข้ามาถึงปากน้ำ
แล้ว และมีได้ติดตามออกไปเอาจึงได้ ให้เจ้าเงาะจันหนีไปรอดนั้นพระเจ้าแปรผิดครัดให้
เอาตัวพระเจ้าแปรไปทเวนรอบทัพแล้ว ให้คงเป็นนายทัพเรือตจดังเก่า

ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี ก็แต่งทหารให้เข้าหักค่ายริมหน้าด่านประตูหอรัตนไชย พระ-
ยาราม และพระยากลาโหม พระอินทรา พระมหาเทพ พระมหามนตรี และพระหัดเมือง
ขุนหมื่นทั้งหลาย ช่วยกันเอาใจจงในราชการรบพุ่งป้องกันมิให้ชาวหงษาวดีหักเข้ามาได้
และพระมหาเทพแต่งพลอาสาออกทวงพัน ชาวหงษาวดีก็แตกฉานเป็นหลายครั้ง และ
การศึกนั้นก็ช้าอยู่ พระเจ้าหงษาวดีทรงพระโกรธ ก็ให้เอานายทัพนายกองนั้นลงโทษ
แล้วบัญชาการให้พระมหาอุปราชไปตั้งค่าย ค่ายลัดเขาดินตรงเกาะแก้ว พระเจ้าอังวะ
บุตรเขยนัน ตั้งค่ายค่ายลัดตะพานเกดือ พระเจ้าแปรผู้หลาน ตั้งค่ายค่ายลัดจันตรง

เจ้าเป็นไมตรี ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายก็ว่า ซึ่งจะเป็นไมตรีใช้ แต่ยังมีใครบก
เป็นตำมารถ และซึ่งได้รบพุ่งจนพระเจ้าหงสาวดีเสียพลเป็นอันมากดังนี้แล้ว พระเจ้า
หงสาวดีจึงจะรับเป็นไมตรีได้ ท้าวพระยาทั้งหลายก็มาด้วยพระยาราม แต่นั้นมาท้าว
พระยามุขมนตรีถูกขุนทหารทั้งปวง มีทั้งบังคับบัญชาพระยาราม ต่างคนต่างรบพุ่งข้าศึก
จึงได้เจ้าพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีเอาพระไทยลงในการสงคราม ละให้แต่
มุขมนตรีทั้งหลายรบพุ่ง ขณะนั้นพระมหาเทพพลอาสา ยักรักษาหน้าค่ายมูเกาะแก้ว
ท้าวแพทลงย่น ข้าศึกหงสาวดียกเข้ามาปล้นค่ายเป็นหลายครั้ง และพระมหาเทพก็รบ
ป้องกันไว้ ข้าศึกก็เข้าไม่ได้ อนึ่งพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราชม์ ได้เจ้มาขึ้นข้างพระที่
นั่งให้พลอาสาช่วยพระมหาเทพรบและแต่งทหารอาสาออกทวงพิน แล้วก็วางปืนใหญ่ยิง
ทะแยงออกไป ต้องพลหงสาวดีตายเป็นอันมาก ข้าศึกจะปล้นเอาค่ายนั้นมิได้ดังประคิด
กันอยู่

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริว่า กรุงพระนครศรีอยุธยาของกันเมืองเป็น
ตำมารถ ซึ่งจะหักเอาโดยง่ายนั้นยากแล้วก็จวนเทศกาลฟ้าฝนจะลำบากไพร่พลนัก ก็ตรัส
ด้วยพระมหาธรรมราชาว่า จำเราจะเพ็ญบายให้ถือหนังสือเอาตัวพระยาราม ผู้เป็นเจ้า
การป้องกันพระนครนั้นได้แล้วก็จะเขามอดลง เห็นจะได้เมืองถ้ายเดียว พระมหาธรรมราชา
เห็นด้วย ก็แต่งนายกองของข้าหลวงเดิม ให้ถือหนังสือตอบเข้าไปถึงขุนด่านข้าหลวง
ซึ่งสมเด็จพระเจ้าข้างเผือกไปเอาลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลก กับด้วยพระวิสุทธิกษัตริย์นั้น
ขุนด่านก็ส่งหนังสือเข้าไป ถวายแก่พระเจ้ายุฬาย้อยใน และในลักษณะหนังสือนั้นว่า
พระเจ้าข้างเผือกตรัสคิดด้วยพระยาราม จึงแต่งการรบพุ่งป้องกันพระนคร ละให้เสียดภัย
คดองพระราชไมตรีนั้น บัดนี้พระเจ้าข้างเผือกได้จตุรครคตแล้วแต่พระยาราม และ
พระไทยพระเจ้าหงสาวดียังไม่เสียดคดองพระราชไมตรีตรัสว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินส่งตัว
พระยารามผู้ก่อเหตุออกไปถวายเป็นแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็จะเป็นไมตรี มิให้ยากแก่
สมณพราหมณาจารย์ประชาราษฎรทั้งปวงจะเลิกทัพกลับคืนไปเมืองหงสาวดี จึงสมเด็จพระ
เจ้ายุฬาย้อยใน ก็เอาหนังสือนั้นมาแสดง แก่พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน พระ-

มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ได้ฟังโดยลักษณะหนึ่งดื้อนั้น ก็ให้หาท้าวพระยาพฤตมาตย์
 ทงปวง มาประชุมกันปรึกษาว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดี จะให้ส่งพระยารามออกไป
 ไปและจะเป็นไมตรีกันยังเห็นควรจะต้องพระยารามออกไปเถา ฤามิชอบจึงท้าวพระยา
 พฤตมาตย์ทงปวงปรึกษาว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นพระราชไมตรีจริง ควรจะต้อง
 พระยารามออกไป อย่าให้ไต่ยากแก่พระราชราษฎรทั้งหลาย สมเด็จพระมหินทราธิราช
 เจ้าแผ่นดินก็ตรัสให้แต่งหนังสือตอบออกไปว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นไมตรีด้วยจริงคง
 ให้หนังสือเข้ามาใช้ ก็จะต้องพระยารามออกไป จึงนายกองของเอาหนังสือออกไป
 ถวายแก่พระมหากษัตริย์ราชา ๆ ก็ตรัสให้นายกองของเข้ามาเล่าว่า พระเจ้าหงสาวดีจะเป็น
 พระราชไมตรีด้วยจริง ให้ส่งตัวพระยารามออกไปเถา ซึ่งจะเอาพระยารามไฉ่จะให้
 ไต่ยากแก่อาณาประชาราษฎรทงปวงนั้นมิบังควร ฝ่ายท้าวพระยาชุมนุมตงทั้งหลายมิได้
 รู้กตพระเจ้าหงสาวดีสำคัญว่าจริง ก็พร้อมกันทูลสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ให้ส่ง
 พระยารามออกไปแก่พระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินจึงตรัสส่ง
 นายกองของ ให้ออกไปทูลแก่พระมหากษัตริย์ราชาว่า จะส่งพระยารามออกไปกำหนดให้มา
 รับ ครั้นนายกองของไปแล้ว พระเจ้าแผ่นดินให้จำพระยาราม แต่งคนคุมออกไปส่ง
 อารามพระสังฆราชกับภิกษุต้องก็ออกไปด้วย ครั้นพระสังฆราช และผู้คุมพระยาราม
 ไปถึง สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชาให้ถอดจำพระยารามออก แล้วก็พาเข้าไปถวายบังคม
 พระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ให้เบิกพระสังฆราชเข้ามา แล้วตรัสให้หาพระมหาอุปราช และ
 ท้าวพระยาผู้ใหญ่ทงปวงมาประชุมในหน้าพลับพลา พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่ท้าวพระยา
 ทงปวงว่า พระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ให้พระสังฆราชเอาพระยารามผู้ก่อเหตุ
 มาส่งแก่เรา และว่าจะขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเรารุดก่อน ท้าวพระยาทงปวงจึงพากัน
 ยังจะขอรับเป็นพระราชไมตรีฤาประการใด ท้าวพระยาทงปวงก็ทูลว่า ซึ่งได้พระยา
 รามออกมาแล้วดังนี้ เสมอได้แผ่นดินศรีอยุธยา อันจะเป็นพระราชไมตรีนั้นหาต้องการไม่
 ขอให้ยกเข้าหักเอากรุงจงได้ พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่าเราเป็นกษัตริย์จะทำการสงคราม
 ดับไป ซึ่งจะทาดังนั้นหาควรไม่ แล้วส่งนายทัพนายกองทงปวงให้รักษาแต่มั่นไว้อย่าให้

ประชิดรบพุ่งเข้าไป ฝ่ายชาวพระนครก็มีได้รับ ต่างคนต่างส่งบอยผู้ทั้งต้องฝ่าย จึงพระเจ้า
หงษาวดีก็ส่งพระดังฆราวาสเข้ามาว่า ถ้าพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา จะเป็น
พระราชไมตรีด้วยเราจริง ให้พระเจ้าแผ่นดินและท้าวพระยาใหญ่ทั้งปวงมาถวายบังคม จึง
จะรับเป็นพระราชไมตรีด้วย

ครั้นพระดังฆราวาสเข้ามาถึงกรุง ถวายพระพรแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้า
แผ่นดิน โดยคำพระเจ้าหงษาวดีส่งเข้ามาว่า จึงท้าวพระยาทั้งหลายทูลพระมหินทราธิราช
พระเจ้าแผ่นดินว่า การทูลพระเจ้าหงษาวดีหากเพโทบายมาตลอดงให้ออกไปแล้ว จะกุม
เขาท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงไว้ แล้วก็จะให้เข้ามาทูลเอาครว้ออาณาประชาราษฎร์ทูล
อพยพไปเป็นเชลย และศึกกรุงนขาพเจ้าทูลหลายขอถวายชีวิต รบพุ่งป้องกันจนถึงขนาด
จึงสมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน ก็ตรัสให้ท้าวพระยาทั้งหลายพิพากษาเป็นหลาย
ยกหลายเกณฑ์ และท้าวพระยาทั้งปวงลงด้วยกันเป็นคำเดียวว่า จะอาสารบพุ่งแต่พระยา
ธรรมาธิกรณใช้มิได้ดังด้วยท้าวพระยาทั้งปวง ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดีท้าวทั้งที่ออกไป
แต่พระนครซ้ายอยู่ถึงเจ็ดวัน จึงตรัสด้วยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าว่า กรุง
พระมหานครศรีอยุธยา มิให้ทศออกมาเจรจาความเมือง และซ้ายอยู่ดังนี้เห็นว่ามีเป็นพระ
ราชไมตรีกันแล้ว เราจะให้แต่งการที่จะปล้นหนัดๆเก่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาทูล
แก่พระเจ้าหงษาวดีว่า ขอให้ส่งก่อนข้าพเจ้าจะเข้าไปแสดงการทั้งปวง ให้พระเจ้าแผ่นดิน
และท้าวพระยาผู้ใหญ่เห็นเห็นว่า จะเป็นทางพระราชไมตรี อย่าให้ยากแก่สมณพราหมณ์
ประชาราษฎร์ทูลหลาย พระเจ้าหงษาวดีก็ตรัสบัญชาโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า
สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็เสด็จด้วยพระวชิรยาน มายืนอยู่ตรงหน้าท้าวพระมหาเทพ
ร้องเรียกเจ้าหน้าท้าวเข้าไปว่า เราจะเข้าไประงับการแผ่นดิน พระมหาเทพเจ้าหน้าท้าวได้ใจ
จึงขึ้นใหญ่น้อยออกไป พระองค์ลงจากพระเสลี่ยง ขุนอินทรเดชแบกพระองค์ลงกอดบอ
ออกมา สมเด็จพระมหาธรรมราชาเข้ามาเฝ้าพระเจ้าหงษาวดี แล้วก็กราบทูลทุกประการ ฝ่าย
พระเจ้าหงษาวดีก็ตรัสว่า อันชาวพระนครศรีอยุธยา มิได้ใจนั้น ก็เป็นคำสำหรับที่จะให้

พระนครเสีย ซึ่งจะพามือเราไปนั้นหาไม่ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ส่งให้นายทัพกองทัพองทองปวง
เร่งประชิดทำการทวงกลางวันกลางคืน ชาวพระนครก็รบพุ่งป้องกันเป็นด้ามารก

ขณะนั้นพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช ก็อพยพหนีหาพนักงเป็นกองกลางอยู่
ณท้องสนามหลวง ถ้าเจ้าหน้าที่มาทูลว่า ข้าศึกเข้าหักหาญด้านใดหนึ่ ก็มิได้กราบ
ทูลพระราชบิดาก่อน แต่งทหารให้ไปช่วยรบพุ่งทุกครั้ง ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราช
เจ้าแผ่นดิน มิได้เอาพระทัยใส่ในการศึก อยู่มาคิดแค้นพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวราช
ว่าการศึกหนักเบามิได้มาแจ้งก่อน ทำแต่โดยอำเภอใจ จึงให้หาพระศรีเสาวราชเข้า
มาแล้ว สั่งพระยาราชรามาธิรณให้เขาคัดพระศรีเสาวราชไปตั้งเสี้ยนวัดพระรามาวาศ
ข้าราชการนายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็เสียใจแต่เหตุว่ารักบุตรภรรยาอยู่คู่สำหรับป้องกัน
ไว้ทุกหน้า

ฝ่ายขุนราชเสนา ขุนมหาวิไชย กับไพร่ห้าสิบคน พาปืนเล็กดอดขึ้นไปถึงเมือง
ด่านช้าง จึงเอาศุภอักษรนั้นให้แก่เสนาบดี ในลักษณะนั้นว่า ศุภอักษรบรรดสถานฉิม
เชษฐา คุณานันต์กิจฉัตรวิจิตรคัมภีราธิราชยศรัย ในท่านอรรคมหาเสนาธิบดีนครนรินทร์
มาศย์ อันล้ามีประวาศบาทมฤตกากร บวรยศดเรณูมาศ ในพระบาทสมเด็จพระบรมนาถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาหาดีดินพรัตนราชธานี
บุรีรมย์อุดมพระราชมหาสถาน มีมธุจริตรฉันทเด้นหามาถึงเสนาธิบดีนครกรุงศรีสัตนาคนหุต
บดินทรกรุงพระนครศรีอยุธยาเมืองราชธานี คือพระเจ้าหงสาวดีก็ไปด้วยโศกเจตนาหาหิ
โศกบปมะมิได้ ยกกองทัพลงมากระทำปดัยหาการย้ายพระนครศรีอยุธยา สมณพราหม-
ณาจารย์ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ได้ความเดือดร้อน และกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาก็เป็น
เขื่อนเพชรเขื่อนขนธแก่กรุงศรีสัตนาคนหุต ถ้าพระนครศรีอยุธยาเสียแก่กองทัพหงสาวดี
แล้ว เห็นศึกหงสาวดีจะติดถึงกรุงศรีสัตนาคนหุตด้วย เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนา
คนหุต ยกพลใหญ่มาช่วยรบยุทธปราบปรามข้าศึกให้ปราชัยประดาตไปแล้วจะ
ได้ช่วยกันดำริทำการตอบแทนแก่แผ่นดินพระเจ้าหงสาวดีให้ถึงขนาด เสนาบดีครั้นแจ้งใน

ศุภอักษรแล้ว ก็พาขุนราชเสนาขุนมหาดิไชย เข้าเฝ้าทูลโดยดำนาศุภอักษรเสร็จสิ้น
ทุกประการ

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งคั้งนั้นทูลพระโกธครัดว่า พระเจ้าหงสาวดี
มิได้ตั้งอยู่ในขัตติยราชประเพณี ประพฤติพลาดทจริตให้ทหารมาสดักชิงพระเทพกษัตริย์ไป
ครั้งหนึ่งแล้ว มีหนายังมีใจกำเริบยกมากระทำร้ายพระนครศรีอยุธยาอีกเล่า จำจะยก
ไปตีเป็นกระหนาบ ไปดูหน้าพระเจ้าหงสาวดีจะทำเป็นประการใด ประการหนึ่งทั้งทาง
พระราชไมตรีกรุงศรีอยุธยาที่จะถวาววัฒนาการสืบไป แต่ก็มีพระราชกำหนดให้เตรียม
พลห้าหมื่น ช้างเครื่องสามร้อย ม้าสามพัน ครั้นณวันเสาร์เดือนสามแรมห้าค่ำ ได้
ศุภวารดิถีมหามงคลฤกษ์อันประเสริฐ ก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพร้อมด้วยแสนท้าวพระยา
ถาว และพลพิริยโยธาหาญแห่โดยกระบวนซ้ายขวาหน้าหลัง ตั้งแขงเป็นขบวนแน่นันด้วย
เครื่องสรรพศาสตราวุธ ยกออกจากกรุงศรีสัตนาคนหุตรอนแรมมาโดยวิถีทางสถลมารค

ฝ่ายด่านเมืองนครไทยรู้ข่าวว่า เมืองด่านข้างยกลงมาบอกข้อราชการลงไปให้
กราบทูลพระมหาธรรมราชา ส้มเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งคั้งนั้น จึงเสด็จไปเฝ้า
กราบทูลพระเจ้าหงสาวดีว่า บัดนี้กองทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาทางเมืองเพชร-
บูรณ์ จะลงเมืองสระบุรีเป็นทัพกระหนาบ พระเจ้าหงสาวดีทราบแล้วตรัสถามพระยาราม
ว่า ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาน มาช่วยเองฤาๆ ไปขอให้มาช่วย พระยารามกราบทูล
ว่า ส้มเด็จพระมหินทราธิราชส่งข้าพเจ้าให้มาศุภอักษร ขึ้นไปขอกองทัพลงมาช่วย พระเจ้า
หงสาวดีตรัดว่า ซึ่งทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาครั้งนั้น ครั้นจะจะให้มาใกล้ข้าพระนคร
จะแข่งมือชน การที่จะทำเอาพระนครจะช้าวันไป จำจะตั้งเสียให้แตกฉานแต่ไกล แล้ว
ให้ส้มเด็จพระมหาธรรมราชากับพระยาราม เอาช้างที่มีฝีมือมาแกะตราให้เหมือนตรา
พระราชสีห์เสร็จแล้ว จึงแต่งเป็นศุภอักษรว่า ทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนั้น กรุง
พระมหานครศรีอยุธยาแต่งออกรบก็หาหักหาญได้ไม่ บัดนี้รบแต่มั่นไว้แต่งให้ออกลาด
ตระเวนคดเคี้ยมยิง กองทัพเมืองหงสาวดีก็ขาดเคี้ยมยิงลง จวนจะเลิกถอยไปอยู่แล้ว
ให้เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เร่งยกพิรุณโยธาทัพลงมากระหนาบก็จะได้ชัย

ชำนะโดยง่าย ครั้นเสร็จแล้วจึงให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่งไทยซึ่งมีศักดิ์บัญชา
ไว้ใจได้กลับไป แล้วสั่งให้พระมหาอุปราชายกกองทัพขึ้นไปคอยสกัดตี พระมหา
อุปราชาก็ได้จยกพยุหบาตราทัพโดยสถลมารคแนวหน้าแคว้นปากฉกวนออก พักพลชุมนุม
ไว้ใกล้เมืองสระบุรีทั้งสองฟากน้ำ

ฝ่ายผู้ถือศุภอักษร ไปพบกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต ณ เมืองเพชรบูรณ์ เห็นบด
นำเข้าเฝ้าทูลข้อความตามศุภอักษรทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งมีไกรถึง
สำคัญว่าจริงดีพระไทย ก็ยกกองทัพรีบลงมาเมืองสระบุรี ถึงตำบลหมากดองต้น
กองทัพยังมีทหารพร้อม พระมหาอุปราชากำหนดให้ทหารเข้าโจมตี กองทัพกรุงศรี-
สัตนาคนหุตไม่ทันรู้ตัวก็แตก ทัพหลวงก็แตกตายเป็นอันมาก พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
ก็หนีข้างหนีไป กองทัพพระมหาอุปราชาก็ติดตามไปได้ข้างมากเป็นอันมาก จับพลตาย
เป็นได้ประมาณร้อยเศษ แล้วยกลงมาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีทูลซึ่งได้ชัยชนะ แล้วถวาย
ข้างมากับเชลยชาวด่านข้างซึ่งได้มานั้น พระเจ้าหงสาวดีดีพระไทย จึงให้ปล่อยชาวด่าน
ข้างเข้าไปแจ้งเหตุทั้งปวงในพระนคร ฝ่ายพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน นายทัพนายกอง
ทก็ถว้ทหารทั้งปวงแจ้งว่า เตี้ยทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตก็เศร้าใจ พระเจ้าหงสาวดีก็คิดซึ่ง
จะเข้าหักเอาพระนครให้ได้

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชา ครั้นเพลาค่ำก็ให้หาพระยาจักรีซึ่งพระเจ้าหงสาวดี
ได้ขึ้นไปครั้งพระรามศักรนั้น มาเฝ้าแต่ต้องให้สาบถนัดจึงตรัสปรึกษาเป็นความลับว่า
แต่ก่อนท่านกับเราก็คือเป็นข้าพระเจ้าข้างเผือก ครั้นมาเป็นข้าพระเจ้าหงสาวดีด้วยกัน ฝ่าย
พระเจ้าข้างเผือกก็สวรรคตแล้ว ตัวเราก็คือได้ทำความชอบ แต่ตัวท่านห้ามความชอบตั้ง
ใดไม่ เราก็คือจะให้ท่านมีความชอบไว้ต่อพระเจ้าหงสาวดี เราเห็นอุปนายอินทซึ่งจะเป็น
ความชอบของท่านกราบเท่ากัถปาด่าน ถ้าท่านเป็นใจด้วยแล้วก็จะได้เมืองโดยง่าย พระยา
จักรีรับว่าจะสนองพระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต สมเด็จพระมหาธรรมราชาเอาความลับทั้ง
ไปกราบทูลแก่พระเจ้าหงสาวดีฯ ยินดีนัก จึงอุปนายให้เอาพระยาจักรีมาลงพระราชอาญา

แล้วให้จำไว้ให้พ้ามอญลาวคุมอยู่ตามสืบคน ครั้นอยู่มาประมาณห้าวันหกวัน สมเด็จพระมหาธรรมราชาแต่งคนให้ดอปปด้อยพระยาจักรี เข้าไปในกรุงหงษ์ขลุ่กพันเข้าหาที่พระยาธรรมมาตรงวัดศพสุวรรณในเพลากลางคืน ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้าหงษ์ลาวดำเป็นให้ค้นหาพระยาจักรีทุกกองทัพอ ไม่พบแล้วก็ให้เอาผู้คุมตามสืบคนไปทวนรอบกองทัพอ แล้วประหารชีวิตเสียไว้หน้าค่ายวัดสุวรรณในเพลาขึ้น พระยาธรรมมาก่พาตัวพระยาจักรีเข้าไปเฝ้า สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินสำคัญว่า พระยาจักรีหนีมาจริงมีความยินดียิ่งก็ให้ถอดเครื่องพันธนาการออกแล้ว จึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลเป็นอันมาก ให้พระยาจักรีรับบัญชาการซึ่งจะป้องกันพระนคร แล้วสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินพระราชทานอาญาสั่งทรมานพระยาจักรี ให้แห่เครื่องสูงมปลดองชนะแด่ตั้งขั้พระโคมเทียวตรวจหน้าที และพระยาจักรีนั้นจิตใจแข็งแรงกายคปรดหอบ บำรุงทแถ้วทหารรบพุ่งโดยฉันทจริงมาได้ประมาณเดือนหนึ่ง แต้นนไปเห็นเจ้าหน้าทีผู้ใดรบพุ่งเข้มแข็งกล้าหาญ ก็พาตผิดตงโทษว่า ละหน้าที่เสียมิได้เป็นใจต่อราชการ และเอาพลเรือนมาเป็นทหาร เอาทหารไปเป็นพลเรือน นายทัพนายกองทงปดงเสียใจ การศึกก็ถอยกำดั่งดง แล้วให้หนังสือฉบับกำหนดออกไปว่า ณ วันศุกร์เดือนเก้าแรมสิบค่ำให้ยกเข้ามา

ฝ่ายพระเจ้าหงษ์ลาวเจ้ากรุงนั้น ก็กำหนดให้ท้าวพระยานายทัพนายกองทหารทงปดง ซึ่งจะเข้าหักเอาพระนคร แต่งทหารเป็นสี่เหล่าๆ หนึ่งได้เสื่อดำถอดาบตง เหล่าหนึ่งได้เสื่อเขียวถอดาบตงมือ เหล่าหนึ่งได้เสื่อแดงถอดาบหนักดัดคาบซุด เหล่าหนึ่งได้เสื่อสีม่วงถอดอกทวนดาบสพายแด่ง ให้พระมหาธรรมราชา กับพระมหาอุปราชา ถอดพลทงนยกเข้าโดยถนนเกาะแก้ว และพระเจ้าอังวะพระเจ้าแปรยกเข้าตามหน้าทีพร้อมกันทงด้ามถนน เจ้าหน้าทีกล้าดบนไฟแถนหลาวมา ตองพลทหารตมตายเป็นอันมาก พลซาศักกมิได้ถอยเยียดยดหนนเนื่องกันเข้าไปมิได้ขาด เถียงพลเสียงบดงแผ่นดินจะไหว และกองทัพอพระมหาธรรมราชา พระมหาอุปราชา โจมตีหักเข้าไปได้ค่ายพระมหาเทพๆ แถกถอยเข้าไปตงรับอยู่คาบถหน้าวัดโค วัดกระบือ แถวกแตกเข้ามาตงรับคาบถวัดเฒาเข้า แถวกช่าแตกกระจัดพดพราย คุมกันไม่ติด ซาศักกเข้าเมืองได้

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (ครั้งที่ ๒)

๗๑

เมื่อเสด็จกรุงพระมหานครแก่พระเจ้าหงสาวดีนั้น ณวันเสาร์เดือนเก้าแรมสิบเอ็ดค่ำ
ศักราช ๙๑๘ ปีมโรงอัฐศกเพลากลางนาฬิกา ขณะนั้นพระมหาอุปราชากับสมเด็จพระ
พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ก็เสด็จเข้ามาขึ้นข้างพระที่นั่งหน้าพระราชวัง จึงสมเด็จพระ
พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ก็เสด็จด้วยพระราชนยานออกไปยังพระมหาธรรมราชา-
ธิราชเจ้า จึงพระมหาอุปราชาก็ให้รับสมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดินออกไป
ถวายพระเจ้าหงสาวดีณพลับพลาวิมมเหยคุณ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทอดพระเนตร
เห็นจึงคบบพระหัตถ์ถึงทราชนาคัน แล้วเชิญเสด็จพระมหินทราธิราชให้เข้ามานั่ง สมเด็จพระ
พระมหินทราธิราชเจ้าก็ยกตามเข้าไปตามรับสั่ง แต่ทว่าหาถึงที่คบบพระหัตถ์ไม่ สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดีจึงยกพานพระศรีเรือนมา ให้สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าด้วย สมเด็จพระ
พระมหินทราธิราชเจ้ามิได้เสวย พระเจ้าหงสาวดีก็หยิบเอาพระศรีในพานประทานให้
สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ก็รับมากำไ้หน่อยหนึ่งแล้วจึงเสวย สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีจึงหยิบบัวนพระโอษฐ์ส่งให้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ก็มิได้บัวนลง
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า ซึ่งเรายกมากระทำการสงครามทั้งนี้ เป็นประเพณี
กษัตริย์ชาติราชจะเอารัษฎไ้เกียรติยศ แล้วขอขานตมมาอาณัติกรั้ให้กว้างขวางใน
ทิศานุทิศทั้งปวง เจ้าอย่าโหม่นคั่น้อยพระไทยเลย จะเชิญขึ้นไปอยู่กรุงหงสาวดีด้วยกัน
แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสแก่พระมหาธรรมราชา ให้นำสมเด็จพระมหินทราธิราช
เจ้าไปทำนุบำรุงไว้ พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เทเอาครัวอพยพชาวพระนคร และรูปภาพ
ทั้งปวงในหน้าพระมัญชรขึ้นตั้งหันหลังไปเมืองหงสาวดี แล้วทรงพระราชดำริห์การซึ่ง
จะราชาภิเศก สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ให้ครองกรุงพระมหานครศรีอยุธยา
จึงไ้พระยานครศรีธรรมราช พระศรีอรรคราช ขุนเกษตราธิบดี ขุนรักษมณเฑียร
หมั่นนรินทร์เด่น และขุนหมื่นทั้งปวงร้อยหนึ่ง และไพร่พลชายหญิงอพยพหมื่นหนึ่ง
ให้อยู่ดำหรับกรุงศรีอยุธยา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๑

(พระมหาธรรมราชา)

ฤกษ์กราช ๙๓๘ ปีมะโรงอัฐศก ณวันศุกร์เดือนอ้ายขึ้นหกค่ำ พระเจ้าหงสาวดี
 ให้แต่งการพระราชพิธีปราบดาภิเศก สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า เสด็จขึ้น
 เสด็จราชสมบัติผ่านพิภพกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์
 วงษกุสุริยโศดมบรม มหาธรรมราชา ธิราชวราเมศวรปดเรศวร์ ธรรม มิกราชเดโชไชยพรหม -
 เทพาคิเทพนฤปดินทรภมรินทร์เทพดมมิตราชบรมบพิตรเจ้ากรุง พระนครศรีอยุธยามหาดิลก
 ภพพรรัตนราชฐานบรมมัย เมื่อเสด็จขึ้นเสด็จราชสมบัติขึ้นพระชนม์ได้ ๕๔ พรรษา
 พระเจ้าหงสาวดีก็ให้พระสุนทรสงคราม อันตั้งไปหงสาวดีขณะเมื่อครั้งได้พระราเมศวร
 กับช้างเผือกตั้งช้างไปนั้น อยู่เป็นพฤตามาตย์สำหรับพระองค์ และได้เมืองนครพรหม
 และพลตามพันให้อยู่ช่วยรักษาพระนคร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสแก่สมเด็จพระ
 พระมหินทราธิราชเจ้าว่า จงจัดพระสนมและราชบริวารและเครื่องราชูประโภคทองปวง
 ออกมา จะได้ขึ้นไปด้วยกัน แล้วมีพระราชบัญชาตรัสแก่สมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า ให้
 จัดเครื่องราชบริณัชนาสุวรรณภรณ์สำหรับขัตติยาธิบดี และพระสนมราชบริวารตั้งให้สมเด็จพระ
 พระมหินทราธิราชด้วย สมเด็จพระมหาธรรมราชาก็จัดให้ตามรับสั่งทุกประการ แล้ว
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จเสด็จพลพยุหบาตราทักดับไปทางเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระ
 พระมหินทราธิราชเจ้าก็โดยเสด็จ ครั้นถึงแดนเมืองแครงสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าทรง
 พระประสูติหนัก ลูกไวทามเอาพระอาการมาราบทุกสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ๆ จึงพระ
 ราชทานแพทย์ไปรักษา แล้วตรัสคาคโทษแพ้ย่มาว่า ถ้าสมเด็จพระมหินทราธิราช
 เจ้าทิดองคจะลงโทษถึงสิ้นชีวิต ครั้นรุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเสด็จมาเยือนจึงตรัสว่า
 อุด้าห์เสวยยาและพระกระยาหารอย่าท้อแท้พระไทยเราจะได้ไปด้วยกัน ครั้นพระราชทาน
 โอวาทดังนี้แล้ว ก็เสด็จกลับมาพลับพลาสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แต่ประทับแรมอยู่

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๓๓

ทันถึงดลิดเขตแดน สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแก้ววรรคต สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรงพระโอรสตรัสให้ตั้งพระราชอาญาแก่แพทย์พม่ามอญไทยดลิดคน แล้วพระราชทานเพลิงเสร็จทรงพระกรุณาให้เอาพระอัฐิและพระส่นเครื่องราชูปโภคทั้งปวง ให้พม่า มอญ ลาวคุม ลงมาตั้ง ยังพระนคร ศรีอยุธยา แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เสด็จไป เมืองหงสาวดี

ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าแผ่นดินตรัสเอาพระส่นทรงสงคราม เป็นพระยาธรรมราชาธิบดี ตรัสเอาพระยาศรีธรรม เป็นพระยาพระเจดีย์ ตรัสเอาพระยาเทพราชา เป็นพระยาอินทราชาธิบดีพระนครบาล ตรัสเอาพระยาเจื่อง เป็นพระยาจักรี ตรัสเอาขุนหลวงเด่นมาตย์ เป็นพระยาเด่นาบดศรีสมุทรภักดี ตรัสเอาพระศรีเด้าวราช เป็นพระยาเตโช ตรัสเอาพระจันทบุรี เป็นพระท่ายนา ตรัสเอาพระศรีอัครราชคง เป็นท้าวพระคลัง ตรัสเอาขุนจันทรา เป็นพระยาพลเทพ แล้วตั้งพระหัวเมืองมณฑลมุขทหารพลเรือนทั้งปวงทุกกระทรวงการ แล้วให้ขังจัดไพร่พลหมู่ของศรีจักรนารายณ์ชาวคาบชาวเรือ และหมู่ทหารอันกระจัดพรายทั้งปวงประมุดเข้ามาโดยหมู่โดยกรม แล้วก็ให้จัดขังไพร่พลหมู่ดลิดส่งพระกำหนด และหมู่พลเรือนทั้งปวงอันกระจัดพรายนั้น มาประมุดไว้โดยหมู่โดยกรมรับราชการทุกพนักงานแล้ว ก็ตั้งท้าวพระยาดำรงนคราษฎร์และพระหัวเมืองทั้งหลาย ให้ออกไปอยู่ครองอาณาประชาราษฎร์ ทุกหัวเมืองใหญ่่น้อยทั้งปวง ดำหรับขอบขันฑเสมากรุงพระมหานครศรีอยุธยา โดยบูรพประเวณพระเจ้าแผ่นดิน ดยมาธิราชเจ้าแต่ก่อนมา

ลุศักราช ๙๑๙ ปีมะเส็งนพศกเดือนยี่ พระยาตแวกยกช้างมารพดมาทางนครนายก และไพร่พลพระยาตแวกมาครองนนประมาณสามหมื่นกรมการเมืองนครนายกบอกข้อราชการเข้ามาณกรุง มุขมนตรีจึงเอาหนังสือบอกชนกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๆ ครั้นตรัสทราบ ก็ให้ท้าวพระยาพระหัวเมืองมุขมนตรีทั้งหลายพิพากษาว่า เมื่อพระยาตแวกยกช้างมารพดมาดงนี้ ท้าวพระยาทั้งหลายจะคิดประการใด จึงพระยาเทพราชา ผู้เป็นพระยาอินทราธิบดีทูลว่า กรุงพระมหานครใช้พึงเป็นอันครายรพดบอบบางยัง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๗๕

ยื่นพระราชยาน และให้พลทวยหาญชนรบพุ่ง ข้าศึกก็พ่ายออกไป จึงตรัสให้ยิงปืนจากราชช้างข้าศึกซึ่งยืนอยู่ในวัดสามพิหารนั้น ต้องพระจำปาธิราช ซึ่งเป็นกองหน้าตายกับคอช้าง พระยาตแวกก็ยกถอยขึ้นไปยังทัพบ้านป่ากระทุ่ม แต่ยกเข้ามาปล้นถึงสามครั้งก็มิได้ พระยาตแวกก็ดำทัพลับไป จึงกวาดเอาครัวตำบลบ้านนาและนครนายกไปเมืองตแวก

ในขณะนั้นพระยาตแวกแต่งพลมาลาดตระเวนทางบกทางเรือเป็นหลายครั้ง และเลี้ยงชาวฉันทบุรี และชาวระยอง ชาวดงเชิงเทรา ชาวนาเวียงไปแก้อาข้าศึกตแวกเป็นอันมาก

ลุศักราช ๙๒๐ ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชราชสมบัติเป็นเจ้า อันเป็นสมเด็จพระโอรสาธิราชขึ้นไปเสวยราชสมบัติณเมืองพระพิษณุโลก ขณะนั้นพระชนม์ได้สิบหกพรรษา แต่สมเด็จพระเอกาทศธรรมผู้เป็นพระราชอนุชาสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้านั้น สมเด็จพระราชบิดาเอาไว้นพระมหา นครศรีอยุธยาด้วย

ลุศักราช ๙๒๑ ปีมะแมเอกศก พระเจ้าหงสาวดียกช้างมารพดโยธาไปเอาเมืองด่านช้าง กำหนดให้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพรพมหานคร และสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จขึ้นไปด้วย แต่สมเด็จพระเอกาทศธรรมผู้เป็นบุตรพระราชบุตร พระราชบิดาตรัสให้อยู่รักษาพระนคร ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ยกช้างมารพดไปถึงตำบลหนองบัว ในจังหวัดเมืองด่านช้าง ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระประชวรทรพิษ พระเจ้าหงสาวดีตรัสให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา กับพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จคณมายังพระนครศรีอยุธยา ครั้นนั้นพระเจ้าด่านช้างบ่องกันรักษาเมืองเป็นสามารถ ทัพหงสาวดีจะหักเอาพระนครมิได้พอจวนเทศกาลอดสูณฤดู ก็ยกทัพลับไป

ฝ่ายพระยาตแวกยกมาจะใกล้ถึงปากน้ำ พระประแดง เจ้าเมืองฉันทบุรีและกรมการทั้งหลายรู้ข่าวว่า พระยาตแวกยกมากับอกขึ้นไปให้กราบทูล ถ้วนเรือทัพหน้า

พระยาตแวกกได้ตามเรือซึ่งตระเวนทะเลเดินคดเข้ามาเมืองชนบุรี และกรมการทงหลาย
 มีทนต์แต่งการทจรวบพุ่งป้องกันเมือง ต่างคนต่างก็เอาครัวหนี พระยาตแวกกยกทัพ
 เข้ามาตงในปากน้ำพระประแดง ก็ให้ลาดจับชาวเมืองชนบุรี ชาวเมืองชนบุรีไปเป็น
 เชลย จึงส่งเต้จพระพุทเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้เอาเมืองยโสธรราชธานีเป็นนายกองแล้ว
 จิตขุนหมื่นทงหลายกับพลทหารสองพัน และเครื่องศาสตราวุธขึ้นทุกเรือสืบดำให้ยกลงไป
 ถึงเมืองชนบุรี ก็พบเรือข้าศึกได้รบพุ่งกันเป็นลำมารถ ข้าหลวงก็พ่ายแก่ข้าศึกถวัก
 และเสียหมื่นราชามาด้วย ข้าศึกได้เป็นเอาไปถวายพระยาตแวก เมืองยโสธรราชธานี
 และข้าหลวงทงปวงกพายขึ้นมายังพระนคร พระยาตแวกกให้จับคนทงจังหวัดเมืองชนบุรี
 ได้มากแล้ว ก็ยกขึ้นมายังพระนคร ตั้งทพณชนอนบางตนาวศรี เต้จพระพุทเจ้า—
 อยู่หัวก็ตรัสให้ท้าวพระยาทงหลายตรวจตราจัดพลทหาร ขึ้นประจำหน้าทกาแพงพระนคร
 แล้วแต่งการทจรวบพุ่งกันพระนคร พระยาตแวกกยกทัพเรือขึ้นมาเข้าฝั่งอยู่ข้างวัด
 พนางเชิง ให้แต่งเรืออันเป็นทัพหน้าประมาณสิบดำ เข้ามาปล้นณตำบลนายไก่อ ขณะ
 นั้นเต้จพระเจ้าอยู่หัวได้ตั้งอยู่ในหอราชฤทธิตรงเกาะแก้ว แล้วท้าวพระยาเสนาบดี
 มนตรีมุขทงหลายชุมนุมกันไนทนน ครั้นเรือข้าศึกเกือบเข้ามา จึงวางปืนใหญ่ณบ้อม
 นายการต้องพลข้าศึกตายเป็นอันมาก แล้วตรัสให้พลทหารเอาเรือออกไปต่อข้าศึก
 ข้าศึกทงปวงกพายลงไป พระยาตแวกเห็นจะปล้นพระนครมิได้ ก็เลิกทัพคืนลงไปตง
 อยู่ปากน้ำพระประแดง แล้วก็แต่งให้ขึ้นไปลาดจับคนถึงลำครบุรี ได้ขุนหมื่นกรมการ
 แดไฟร์ชายหญิงอพยพมาเป็นอันมาก จึงให้เอารูปเทพารักษ์ดำริตทงสององค์ ชื่อท้าว
 แฉ่นดา และบาทสังขกรอนันต์มเหศวรศักดิ์ดานุภาพ ซึ่งอยู่ณเมืองพระประแดง ขุดได้
 แต่ครั้งเต้จพระรามาธิบดีนั้นไปด้วย พระยาตแวกกเลิกทัพกลับไปเมือง

ลศักราช ๙๒๒ ปีวอกโทศก พระยาตแวกแต่งพระยาอุเพษราช และพระยา
 จันจันตุยกทัพเรือมา พลประมาณสามหมื่นจะเอาเมืองเพชรบุรี พระศรีสุรินทรภาไชย
 เจ้าเมืองเพชรบุรี และกรมการทงหลายแต่งการรบพุ่งป้องกันเป็นลำมารถ และข้าศึก
 ยกเข้าปล้นเมืองเป็นลำมาวัน รพลข้าศึกต้องศาสตราวุธเจ็บป่วยเป็นอันมาก จะปล้นเอา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๗๖

เมืองเพชรบุรีได้ พระยาอู่เพชรราช และพระยาจันจันตุก็เลิกทัพขึ้นไปเมืองลแวก
 ขณะนั้นพระยาจันจันตุให้ทนายบนแก่พระยาลแวกว่า จะเอาเมืองเพชรบุรีให้ได้ ครั้นม
 ได้เมืองเพชรบุรีพระยาจันจันตุก็กล่าวว่า พระยาลแวกจะเอาโทษ พระยาจันจันตุพา
 ครวอพยพทางปวงหนเข้ามายังพระมหานครศรีอยุธยา ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
 พระกรุณาแก่พระยาจันจันตุ ครวดีให้พระราชทานเป็นอันมาก ครนอยมาพระยาจันจันตุ
 ก็มิได้มีความผิด กลับคตบแต่งตำเภาทจะหนีจากพระนคร

ครนถึงณวันอาทิตย์เดือนยี่ขึ้นค่ำสิบระกาตรศก เพลาค่ำประมาณต้องนาฬิกา
 พระยาจันจันตุพาครวลงตำเภาทจะหนีลงลงไป ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ได้เสด็จ
 ลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลกเสด็จอยู่ในวังใหม่ ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยกเรือ
 ตามพระยาจันจันตุ ลงไปในเพลากลางคืนนั้น แล้วครวดีให้เรือประตู่เรือกัน และเรือ
 ท้าวพระยาทั้งหลายเข้าล้อมตำเภาทพระยาจันจันตุ และได้รบพุ่งกันเป็นด้ามารก พระยา
 จันจันตุก็ให้ได้ตำเภาทกลางน้ำรบด้านทานรอลงไป ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ครวดี
 ให้เอาเรือคู่เรือกันเข้าจับจนท้ายตำเภาทพระยาจันจันตุ ให้พลทหารขึ้นตำเภาทขึ้นไป แล้ว
 เอาเรือพระที่นั่งหนุนเข้าไปให้ชิดตำเภาท แล้วทรงปืนนกธับยิงถล่มจนผู้ใหญ่นายด้ามคน
 พระยาจันจันตุก็ยังมีคนลอบมาต้องวางปืนคนนอกทรงนนแตก พระยาจันจันตุก็รบพุ่งบ้องกัน
 เป็นด้ามารก พลทหารข้าหลวงจะขึ้นขึ้นตำเภาทได้ พระยาจันจันตุก็ให้ได้ตำเภาท
 หนึ่งลงไป ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็เสด็จตามรบพุ่งลงไปถึงเมืองชนบุรี พระยา
 จันจันตุก็ให้เร่งได้ตำเภาทออกไปพ้นปากน้ำตกฤก ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาเสด็จหนุนทัพ
 ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ลงไปถึงเมืองพระประแดง พอสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 ยกกลับขึ้นมาพบสมเด็จพระราชบิดาทูลการทางปวงให้ทราบ ส้มเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระ
 พระนเรศวรเป็นเจ้า ก็เสด็จขึ้นมายังพระนคร

ลุศักราช ๙๒๔ ปีจอจัตวาศก ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้แต่งพระนคร ให้
 ขุนศรีสุทนต์ ฝ่ายทิศบูรพ์บ้อมมหาไชยวงษ์หน้าลงไปบรรจบบางกระจะ กว้างสิบวาตึก
 สามวา แล้วให้ยกกำแพงออกไปตั้งรมนำขอบนอก พระนครบรรจบบ้อมมหาไชย

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๗๕

ครั้นถึงเดือนสามพระยาตแวยกยกทัพเรือมา พลประมาณเจ็ดหมื่น มาเอาเมืองเพชรบุรี ในขณะที่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้เมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานีออกไปรับเมืองเพชรบุรี จึงพระศรีรัตนตรัยไชยเจ้าเมืองเพชรบุรี เมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานี ก็ช่วยกันคกแต่งการที่จะรบพุ่งป้องกันเมือง ครั้นพระยาตแวยกยกมาถึง ก็ให้ยกพลขึ้นล้อมเมืองเพชรบุรี อยู่สามวันแล้วให้ยกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรี ให้พลทหารเอาบันไดพาดขึ้นกำแพงเมือง และชาวเมืองเพชรบุรีป้องกันเมืองเป็นสามารภ ฆ่าศึกชาวตแวยกต้องล้มตราบดาพรายเป็นอันมาก จะมั่นบ้ายปล้นเอาเมืองมิได้ ก็พ่ายออกไป แต่พระยาตแวยกเข้าไปปล้นตั้งนั้นถึงสามครั้ง ก็มิได้เมือง แล้วดำริห์ว่าจะปล้นอีกครั้งหนึ่ง ถ้ามิได้ไช้จะเลิกทัพคืนไป ขณะนั้นเมืองเพชรบุรี และเมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานี มิได้ล้มครันด้วยกัน ต่างคนต่างบังคับบัญชาแล้วอยู่ป้องกันหนาทซึ่งใดเป็นพนกงาน ป้องกันรักษานมิได้พร้อมมูลคิดอ่านด้วยกัน ซึ่งจะแต่งการป้องกันข้าศึก ครั้นวันแปดค่ำพระยาตแวยกเข้าปล้นตำบลคลองกระแจะ และประต๋มบางจานชาวเมืองต้านทานเป็นสามารภ ฆ่าศึกเผาหอรบตลายลงแล้ว บินกำแพงเข้าได้ในทณ ก็เลยเมืองเพชรบุรีแก่พระยาตแวยกแล้วเลยเจ้าเมืองเพชรบุรี เมืองยโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานี ตายในทณ พระยาตแวยกก็กวาดครัวอพยพลี้กทัพคืนไปเมือง

ลัทธิราช ๘๒๕ ปีกุนเบญจศกเดือนสิบเอ็ดสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ได้ตั้งลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลก สถิตอยู่ในวังใหม่ ขณะนั้นพระยาตแวยกแต่งทัพพระทศราชา พระสุรินทราชาให้ยกช้างม้า และพลประมาณห้าพันมาลาดถึงหัวเมืองฝ่ายตะวันออก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าตรัสรู้ชาวตแวยก ก็เอาช้างเร็ว ม้าเร็ว และพลทหารล้อมพระราชวังสามพันเสด็จไป ตรัสให้เมืองไชยบุรี และชนหมื่นเข้ามาเอาพลทหารห้าร้อยไปเป็นทัพหน้า ให้รู้ตออกไปด้วยทัพเมืองศรีกรมรัตน เอาพลเข้าซุ่มอยู่สองข้างทางที่ข้าศึกจะมานั้น พลหัวหน้าก็ยกมาประมาณพันหนึ่งถึงที่เมืองไชยบุรี และเมืองศรีกรมรัตน ซุ่มอยู่นั้น ครั้นข้าศึกเกินเข้ามา เมืองศรีกรมรัตน เมืองไชยบุรี ก็ยกพลออกมารบ

ข้าศึก ข้าศึกแตกพ่ายหนีไป จึงเมืองไชยบุรี เมืองศรีธมมวรณตามดข้าศึกไปจนถึง
ทัพใหญ่ และได้พันทางข้าศึกตายเป็นอันมาก พระทศราชา พระสุรินทราชาเด็กทพหนี
ขึ้นไปเมืองตเวท ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จไปตั้งเมืองไชยบาดาตแจ้งว่า ข้าศึกพ่าย
หนีไปแล้ว ก็เสด็จกลับคืนมายังพระนคร เมื่อสมเด็จพระราชบิดา ทูลแจ้งเหตุซึ่งเขมร
พ่ายไปเสร็จสิ้นทุกประการ แล้วก็ถวายบังคมคืนขึ้นไปเมืองพระพิศณุโลก

พุทธศักราช ๙๒๖ ปีชวดตศก ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีทรงพระประชวร ครบถึง
ณ วันเสาร์เดือนยชนเจดาค่า เสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๖๕ พรรษา แต่เสด็จอยู่ใน
ราชสมบัติสามสิบห้าพรรษา มังเอิงราชบุตรผู้เป็นพระมหาอุปราชาได้ผ่านสมบัติกรุงหง-
ษาวดี ครดิให้มังสามเกียดตราขบตรเป็นมหาอุปราชา ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีเสวย
ราชใหม่ บ้านเมืองยังมีปกติ ฝ่ายเมืองรวมเมืองคังแกเมือง ขาวนั้นแจ้งมาถึง
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า พระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จลงมาณกรุง กราบทูลสมเด็จพระ
พระบรมราชบิดาตามข้อความซึ่งแจ้งมานานทุกประการ จะขอถวายบังคมลาขึ้นไปช่วยการ
สงครามเมืองหงษาวดี จะได้ฟังซึ่งกิจการในเมืองหงษาวดีด้วย ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
บัญชาตาม ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ถวายบังคมลาจากกลับคืนมาเมืองพระพิศณุโลก
ให้ตรวจเตรียมรพธช้างม้าโดยกระบวนพยุหยาตราทพลดนกรัจฉาเครื่องแค้นหนึ่ง ช้าง
เครื่องแปดร้อยมาพันห้าร้อย ครั้นได้ศฤงษกเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง ยกทพลดวงขึ้นไป
ถึงตำบลพระตำหนักไม้ไผ่ใกล้เมืองหงษาวดีสามวัน กพกพลอยู่ทนน จึงบอกหนังสือเข้า
ไป พระเจ้าหงษาวดีแจ้งกตพระไทย จึงให้แต่งเสบียงอาหารและเครื่องเสวยลงมาถวาย
แล้วก็นำเสด็จขึ้นเฝ้าพระเจ้าหงษาวดี พระเจ้าหงษาวดีจึงตรัสว่า ซึ่งพระเจ้าหลานเรา
ยกขึ้นมาครั้งนี้ มีความยินดีนัก และแจ้งการซึ่งเมืองรวมเมืองคังแกเมืองนั้นให้ฟังทุก
ประการ ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทูลว่า ขาวแจ้งลงไปข้าพระองค์จึงยกขึ้นมาช่วยการ
พระราชสงคราม พระเจ้าหงษาวดีตรัสให้พระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระมหาอุปราชาและ
พระสังขทัต ยกไปเอาเมืองรวม เมืองคังจงได้ ทั้งสามพระองค์ก็ถวายบังคมลาขึ้นไป
เมืองรวม เมืองคัง ให้ตั้งค่ายและปลุกราชธัญธูการไว้ณท่ามกตาง เสด็จไปถูกษา

ราชการพร้อมกันทั้งสามพระองค์พระมหาอุปราชจึงตรัสว่า ซึ่งจะยกเข้ารบพร้อมกันทั้งสามทัพนั้น ไพร่พลจะคลุ้มบอนกัน จะผลัดกันเข้ารบทัพละวัน

ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้ว พระมหาอุปราชยกขึ้นไปรบ ณวันจันทร์เดือนเจ็ดขึ้นเจ็ดค่ำเพลาตีหมเดอนตก ฝ่ายข้าศึกก็ถอยหนีมาทบรพดลตายเป็นอันมาก ขึ้นไปมิได้เพลาจวนค่ำถอยลงมา ครั้นณวันอังคารเดือนห้าขึ้นแปดค่ำ ทัพพระสังขตภัยยกขึ้นไปรบ ข้าศึกก็ถอยหนีมาทบรพดลตายเป็นอันมาก จะหักเอาเมืองได้ถอยลงมา ครั้น ณวันพุธเดือนห้าขึ้นเก้าค่ำเพลาตีหมเดอนตก สมเด็จพระนเรศวรผู้เป็นเจ้า ก็ยกทหารขึ้นบนหนชันไป ให้พลบนเนินเขาแข่งทั้งสองข้าง และทางกลางเนินให้พลอยู่แต่ต้นเขาให้ห่าง แล้วให้ร้องกระทำการดูจับขึ้นทางนั้น ชาวเมืองก็ดำใจว่าข้าศึกขึ้นมาทางนั้น ก็ถอยก่อนก็ถอยมากก็ได้อีกผู้ใด ฝ่ายพลซึ่งแข่งชันไป ก็ยิงระดมไปต้องชาวเมืองล้มตายบ่อยู่เจ็บเป็นอันมาก แต่กระดำระดำยเพลาเข้าด้ามโม่งก็ไต่เมือง จับได้ตัวเจ้าเมืองมูญเจ้าเมืองคงลงมาค่าย ทั้งสามพระองค์ก็เลิกทัพคุมเอาเจ้าเมืองมูญเมืองคงมายังเมืองหงสาวดี แล้วทอดตามซึ่งได้ชัยชนะ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดียินดี ครัสั้นมีพระหัตถ์และความคิด สมเด็จพระนเรศวรผู้เป็นเจ้า แล้วพระราชทานพานทองคำใส่ถ้วยของคันทองหนกห้าชั่ง จำหลักเป็นรูปเทวดา พระมหาอุปราชนำอภัยพระไทยแก่พระนเรศวรเป็นเจ้านัก

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรผู้เป็นเจ้าก็ทูลลา พระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ตรัสให้มิ่งมั่งอันมั่ง-อบารจอลาง สมิงพะตะเบิดลงไปอยู่หัวเมืองรายทาง ให้จ่ายเสบียงเลี้ยงดูไพร่พลไปกว่าจะถึงแดนพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรผู้เป็นเจ้าเสด็จกลับลงมาถึงเมืองพระพิษณุโลก แล้วก็เปิดเครื่องทรงออกบูชาถวายพระชินราช พระชินศรีเจ้าให้กระทำค้ำฟ้าสัมโภชการมหรสพสามวัน แล้วเสด็จลงมาเฝ้าสมเด็จพระราชบิดาณกรุงเทพมหานคร จึงเอากางซึ่งได้รับพุ่มมัยชัยชนะข้าศึกถวายนกราบทูลให้ทราบ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระไทยยินดีนัก ให้แต่งการสัมโภชสมเด็จพระอรรคโอรสธำมราชเจ้าเจ็ดวัน แล้วพระราชทานปันบำเหน็จแก่ผู้ทหารทั้งปวงโดยสมควร ครั้นเสร็จการสัมโภชแล้ว สมเด็จพระนเรศวรผู้เป็นเจ้า ก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปสถิตอยู่ยังเมืองพระพิษณุโลก

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นได้ตั้งอยู่ในทิศพิราขรรมดำริห์ว่า พระนเรศวรประกอบไปด้วยบุญญาหลกแห่งมลกษังทงการสงครามกองอาภักดาหาญ นานไปเห็นจะเป็นเดียนศัตรต่อเมืองหงสาวดีเป็นมั่นคง จำจะคิดเทกรวอพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือทงปวงมาไว้เป็นกำลังในเมืองหงสาวดี การศึกพระนเรศวรก็จะถอยกำลังลง ครั้นดำริห์แล้วจึงตรัสให้หนักอยู่กับราชสงคราม ก็อพยพหนีหนงไปตั้งทำยังฉางอยู่ณเมืองกำแพงเพชร นหนักกับราชสงครามก็ยกไปตั้งทำการอยู่ณเมืองกำแพงเพชรตามรับสั่ง ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีคิดเป็นกลอุบาย ให้มีศุภอักษรไปถึงพระนเรศวรว่า บัดนี้กรุงบวรรัตนอังวะเป็นขบถแข็งเมืองต่อพระนครหงสาวดีให้เชิญพระนเรศวรยกมาช่วยการสงคราม ต่กรุงบวรรัตนอังวะ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแจ้งดังนั้นดำคัญว่าจริง ก็เสด็จลงไปทอดตาสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็กราบถวายบังคมลาขณมายังเมืองพระพิศณุโลก จึงกำหนดให้ตรวจเตรียมพลฉกรรจ์จำเครื่องแค้นหนง ข้างเครื่องแปดร้อยม้าพันห้าร้อยไว้ให้พร้อม

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสามแรมหกค่ำปีฉลูศัปก เพลาสิบเอ็ดทุ่มเจ้าบาทกอบด้วยเพชรฤกษ์ เสด็จทงพระศขาธารพร้อมด้วยพยุหเส่นยากร ทอดพระเนตรเห็นพระด้าวรบบรมชาติเสด็จปายูหารแต่บุรพทิศ ผ่านพระศขาธารไปโดยประจิมทิศท่าผละพระว้าวปกแล้ว จึงเสด็จยาดราทพหลวงออกโดยประตู่ไชยแค้น ไปถึงตำบลดัดมท้ายเมืองกำแพงเพชรเพลาบ่ายห้าโมง เกิดวาคพยุหเส่นตกทำใหญ่แผ่นดินไหวเป็นอัศจรรย์ ครั้นรุ่งขึ้นก็ยกทัพพลวงเสด็จไปถึงเมืองกำแพงเพชร ตั้งประทับแรมอยู่ตำบลหนองปลิงสามแวน แล้วก็ไปโดยทางเซียงกมตะเหมาะ ขณะนั้นพระยากำแพงเพชรส่งข่าวไปถวายว่า ไทยใหญ่เวียงเสื่อตวันเกียกกาย ขุนปลัดมังทรางมังนิวยตองกับนายมาทงปวง อันอยู่ณเมืองกำแพงเพชรพาครวอพยพหนี พม่ามอญแตกแก่ไทยใหญ่ทงปวง ไทยใหญ่ทงปวงยกไปทางเมืองพระพิศณุโลก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทราบดังนั้น ก็ให้ม้าเร็วไปบอกแก่หลวงโกษาและลูกขุนอันอยู่รักษาเมืองพระพิศณุโลกว่า ซึ่งไทยใหญ่หนีมานั้นเกล็ดอกจะไปเมืองอื่น ให้แต่งอายุัดด่านเมืองเพชรบูรณ์ เมืองนครไทยชาตระการแต่เจ้าให้มันคงไว้

อย่าให้ไทยใหญ่ออกไปรอด หลวงโกษาและลูกขุนทั้งปวงทราบดังนั้น ก็ออกไปกำชับ
 คำนทางทั้งปวงตามรับสั่ง ฝ่ายไทยใหญ่ก็พาครอบครัว ตรงเข้ามายังเมืองพระพิษณุโลก
 หลวงโกษาและลูกขุนทั้งปวงก็รับพิทักษ์รักษาไว้ นันทสุกับราชสงครามมีหนังสือมาให้ส่ง
 ไทยใหญ่ หลวงโกษาและลูกขุนทั้งปวงผู้อยู่รักษาเมืองพระพิษณุโลกก็มีได้ส่ง ฝ่ายสมเด็จพระ
 พระนเรศวรเป็นเจ้าได้ตั้งยกพลยกแสนยกไปถล่มเมืองแครง ณวันพฤหัสบดีเดือนหกขึ้น
 ค่ำ

ขณะนั้นข่าวไปถึงซีกแซงยอกลางเจ้าเมืองแครง ให้ปลัดเมืองออกมาทูลว่า ขอ
 เชิญเสด็จพักพลอยู่แต่นอกเมืองแครงก่อน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ให้พักพลอยู่ใกล้
 อารามพระมหาเถรคันฉ่อง แล้วตรัสให้ข่าวชนไปถึงพระเจ้าหงสาวดีว่า ยกทัพมาถึง
 เมืองแครงแล้ว พระเจ้าหงสาวดีทรงทราบดังนั้นก็มีความยินดีว่า ครั้นจะสมคิดแล้ว
 จึงให้กองทัพหนึ่งออกไปสู้รบไว้ต่อทางพระนเรศวรจะขึ้นมา ณ ไกลเมืองหงสาวดีวัน
 หนึ่ง แล้วตรัสให้พระยาเกียรติ พระยาพระรามลงไปรับ ถ้าพระนเรศวรยกขึ้นมาแล้ว
 เราจะยกทัพหลวงออกต้อนรับ ให้พระยาเกียรติพระยาพระรามเอากองทัพทงนคระหนาบหลัง
 จับเอาตัวพระนเรศวรประหารชีวิตเสียให้จงได้ เมืองหงสาวดีจึงจะเป็นอิศรภาพไพศาล
 กว่าพระนครทั้งปวง พระยาเกียรติ พระยาพระรามก็ถวายบังคมลายกทัพไปยังเมืองแครง
 ก็ทูลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าว่า พระเจ้าหงสาวดี ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้มารับเสด็จ
 ขึ้นไป ทูลเท่าที่เห็นแล้วก็ถวายบังคมลาไปนมัสการพระมหาเถรคันฉ่องผู้เป็นพระอาจารย์
 แจ้งความซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดทำการทั้งปวงนั้น ให้พระมหาเถรคันฉ่องฟังทุกประการ
 พระมหาเถรคันฉ่องแจ้งดังนั้น มีใจกรุณาแก่สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเพื่อหาความผิด
 มิได้ อนึ่งพระราชกฤษฎาณินหารบารมีสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จะได้นำรุ่งพระบวร
 พุทธศาสนาและประชาราษฎร ให้ถาวรรุ่งเรืองการสืบไป ครั้นเพลาค่ำ พระมหาเถรคันฉ่อง
 ก็พาพระยาเกียรติพระยาพระราม เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า และถวายพระพรว่า
 พระยาเกียรติพระยาพระรามนเป็นด่านศิษย์รูปมาบอก ว่า พระเจ้าหงสาวดีคิดประทุษร้าย

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ต่อพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแจ้งดังนั้น ก็ตรัสถามพระยาพระราม พระยา
 เกยรตว่า เหตุผลประการใดพระเจ้าหงษาวดีจึงคิดจะทำร้ายเรา พระยาพระราม พระยา
 เกยรตกราบทูลตามความซึ่งพระเจ้าหงษาวดีคิดและสั่งนั้นถวายทุกประการ สมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบดังนั้นก็อภัยพระไทย คิดอาษาฏแก่พระเจ้าหงษาวดี จึงตรัส
 แก่พระมหาเถรคันฉ่องว่า ซึ่งพระองค์เมตตาบอกเหตุการณ์แก่ข้าพเจ้าทงพระคุณนั้นหา
 ที่สุดมิได้ อันพระองค์อยู่ในเมืองมอญพระเจ้าหงษาวดีแจ้ง อันตรายกับเป็นมั่นคง
 ข้าพเจ้าจะนำพระองค์กับพระยาเกยรต พระยาพระราม และญาติโยมทงไปดวงลงไปอยู่
 ณกรุงมหานครศรีอยุธยา ปฏิบัติการณของคุณพระองค์ และจะปลุกเสกพระยาเกยรต
 พระยาพระรามโดยกตเวทธรรมประเพณี พระมหาเถรคันฉ่อง และพระยาเกยรตพระยา
 พระราม ก็พร้อมโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสแก่มหาตมาโยธา
 หาญทงปองว่า ความผิดเราหามิได้ ซึ่งพระเจ้าหงษาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น อันแผ่นดิน
 พระมหานครศรีอยุธยา กับแผ่นดินหงษาวดี ขาดทางพระราชไมตรีกัน เพราะออกศด
 กรรมนิยมสำหรับที่จะให้สมณพราหมณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อน แล้วพระหัตถ์
 ก็ทรงสุวรรณภิงคารหงษาวดีออกทกราบลงเหนือพนพัสาดล จึงออกพระโขนงผู้ตรัสประกาศแก่
 เทพเจ้าทงหลาย อันมีมหทธิฤทธิ์และทพยักษทัพยโสด ซึ่งสถิตอยู่ทุกทิศานุทิศ จงเป็น
 ทิพพยาน ด้วยพระเจ้าหงษาวดี มิได้ตั้งอยู่โดยคลองสุจริตมิตรภาพขัดยประเพณีด้วย
 สามีศรีธรรม ประพฤติพาดทจริตคิดจะทำร้ายนตรายแก่เรา ดังแดนไปกรุงพระมหา
 นครศรีอยุธยากับหงษาวดีมิได้เป็นสุวรรณบัลลังก์เดียวกันแต่ก่อน ขาดจากกันแต่วันนั้นไป
 ครอบทั่วทุกปาด้าน ครั้นพระราชบริหารประกาศ เป็นฉันทภาคนัยนตรายเสร็จแล้ว ก็
 พระราชโองการตรัสสั่งแก่ท้าวพระยามุขมนตรีทงปองว่า เราจะยกกองทัพไปพระนครครั้ง
 นี้ จะพาพระมหาเถรคันฉ่อง และญาติโยม กับพระยาพระราม พระยาเกยรตไป แล้ว
 จะตั้งกวาดครอบครวัรมัญหิ์เมืองรายทางไปด้วย

ครั้นวันศุกร์เดือนหกแรมสามค่ำ เพลาสิบเอ็ดทุ่มให้เอาพระคณาจารย์เทียมเกย
 ทอดพระเนตรเห็นพระตำหนักบรมธาตุเด่นจาภิหารแต่ประจิมทิศ ผ่านพระคณาจารย์ไปโดย

บรรพทิศ จึงตั้งทัพปราบดาทัพออกจากเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่อง พระยาพระราม
 พระยาเกยรต และญาติโยมก็มาโดยเสด็จ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แยกย้ายกันตั้งครัว
 ค่อนครัวมาได้ประมาณหมื่นเศษ ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำโดง ก็เที่ยวเก็บเรือหาไม้ผูกพวงแพ
 เร่งข้ามครอบครัวพลช้างม้าทั้งปวงถึงปากน้ำนั้น ก็ให้เฝ้าเรือท่าตายแพเสีย พอ
 พระเจ้าหงสาวดีแจ้ง ก็ให้พระมหาอุปราชถือพลแสนหนึ่ง ตั้งกระโจมเป็นกองทัพหน้า
 ตามมาถึงแม่น้ำโดงปากน้ำนั้น ส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้าทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้
 นายทัพนายกองนำพระมหาเถรคันฉ่อง กับครอบครัวรับยกออกไปก่อน แต่พระองค์กับ
 ทหารจาดองหมื่นห้าพันนั้น ยืนรออยู่ริมฝั่ง ครั้นให้ทหารรับหนามแฉ่นกดับคาบชุดยิง
 ระดมไป ทหารยิงระดมไปเป็นอันมากกมไต่ถึง ส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ทรงพระ-
 แฉ่นบนหลังยาวเก้ายศบั้ง ยิ่งไปต้องตั้งกระโจมตายตกจากคอช้าง รพลมอญทั้งนั้นเห็นก็
 อัสจรรยี้ แม่น้ำนั้นกว้างเหลือคณาดังนั้น ถัดพระเดชเดชาภาพและพระมหาอุปราชามีอาจะ
 จะตามมา เลิกทัพถอยกลับไป ส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ยกมาโดยทางเมืองกาญจนบุรี

ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา ก็กราบทูลเรื่องยุดกิจทั้งปวง ถวายให้ทรงทราบ
 ทุกประการ ส้มเต๋จพระราชบิดาจึงดั่งนั้นแล้วก็ตรัสว่า เราไม่มีผิด พระเจ้าหงสาวดี
 มิได้ตั้งอยู่ในคลองธรรมเสียสัตย์กันด้วย ประพฤติพาดทูลจิตจิดจนาเป็นวิสัยโลกต่อเราดังนี้
 ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตว์เป็นดำหรับกาถกระดัยค ตั้งแต่นั้นไปมอญกับไทยจะเป็นปรปักษ์
 แก่กัน ส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบทูลว่า พระเจ้าหงสาวดี จะยกทัพให้แสนยกรา
 ขาศึกมาเท่าใดกมไต่เกรงข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ จะสนองพระคุณมิให้เคืองฝ่าพระบาท
 ส้มเต๋จพระราชบิดากับส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้า ดำริหัดการเสร็จแล้ว จึงโปรดให้พระมหา
 เถรคันฉ่องอยู่ณวัดมหาธาตุ พระราชทานตั้งปะทนกันซึ่งคานหามคนหาม จันทน์นิภจักร
 เครื่องสัมณบริกขารต่างๆ ฝ่ายพระยาเกยรต พระยาพระรามนั้น ก็พระราชทานเจียดทอง
 เตาหนาทอง กระบะบงทอง เงินตราเสื้อผ้าพรรณนุ่งห่ม แด่เครื่องอุปโภคเป็นอันมาก
 และครอบครัวมอญซึ่งกวาดต้อนมานั้น ก็พระราชทานให้พระยาพระราม พระยาเกยรตควบ
 คุมว่ากล่าวด้วย และพระยาเกยรต พระยาพระรามนั้น ให้อยู่ตำบลบ้านขมนวัดขุนแดน

ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้น อยู่ตำบลบ้านหลังวัดนก แล้วสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ก็กราบถวายบังคมจากตบขันมายังเมืองพระพิษณุโลก แล้วเสด็จเข้าไปถวายนมัสการพระ
ชินราชพระชินศรี จึงทรงพระราชรัทธาเปิดเครื่องสุวรรณธอถึงการขัตติยาภรณ์ออก
จากองค์กระทำการบูชา แล้วเสด็จออกพร้อมด้วยมุขมาตย์มนตรี

ขณะนั้นหลวงโกษา และลูกขุนทั้งปวงผู้รักษามืองนั้น ก็นำหน้าบรรดานาย
ไทยใหญ่เข้าเฝ้า จึงบังคมทูลว่า มีหนังสือฉันทสุ ราชสงคราม ซึ่งมาตั้งอยู่ ณ เมือง
กำแพงเพชร มาให้ส่งไทยใหญ่ และครัวซึ่งหนีมาอยู่ ณ เมืองพระพิษณุโลก พระเจ้า
อยู่หัวมิได้เสด็จอยู่ ซึ่งจะส่งไปนั้นมิได้ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทราบดังนั้น ก็ตรัสให้
มีหนังสือตอบไปว่า ขรรคมหาพระมหากษัตริราชผู้ดำรงศัพทราชธรรมนั้น อุประมา
ดังร่มพระมหาโพธิ์อันใหญ่ และมีผู้มาฟังพระราชสมภาร หวังจะให้พ้นจากภัยอันตราย
ต่าง ๆ ซึ่งฉันทสุกับราชสงครามจะให้ส่งไทยใหญ่ไปนั้นไม่ควร ด้วยดวงขัตติยราชประเพณี
ธรรม ฝ่ายฉันทสุกับราชสงครามแจ้งดังนั้น ก็ปรึกษากันว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ยกพยุหบาตราทัพขึ้นไปเมืองหงสาวดีครั้ง เหตุไฉนจึงไม่กลับโดยทางเมืองกำแพงเพชร
ได้ บดินทามิหนังสือเป็นคำณรรวจจึงอาจมาดังนี้ เห็นประหลาดนักเราอยู่มิได้ จำจะเลิก
ครอบครัวเมืองกำแพงเพชรอพยพไปเมืองหงสาวดีจึงจะมีความสุข และชาวตบถนก็แจ้ง
ไปเมืองพระพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ให้ประชุมท้าวพระยามุขมนตรีปรึกษา
ว่า ซึ่งเราจะละให้เมืองกำแพงเพชรนิบหาย พัดปรกจากภมุดำเนานมิชอบ เราจะยก
ไปตั้งฉันทสุกับราชสงคราม มิให้เขาครัวเมืองกำแพงเพชรไปได้ ท้าวพระยามุขมนตรีทั้ง
ปวงก็เห็นโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสให้ข้าหลวงไปกุมเอาตัว
พมามอญซึ่งมาอยู่ประจำหัวเมืองฝ่ายเหนือ ส่งลงไปณกรุงเทพมหานคร แล้วกำหนด
ไปแก่พระยาสวรรคโลกพระยาพิไชยให้โดยเสด็จ จะยกไปเอนันตสุกับราชสงครามจึงให้
ตรวจรวพตขางมา ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนแปดขึ้นเจ็ดค่ำเพลาช้ายแล้วห้าบาท ก็เสด็จ
พยุหบาตราทัพจากเมืองพระพิษณุโลก ไปเมืองกำแพงเพชร

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๘๓

ฝ่ายนั้นทูลกับราชสังครามว่า ดมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเดี๋ยวจ้มา ก็เลิกพล
ช้างม้าหนีไปจากเมืองกำแพงเพชร ดมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทราบ ก็ตรัสให้พระยาไชย-
บูรณ์ขุนพระศรีและพระหัวเมืองท่งปอง ยกครัวพลช้างม้าเป็นกองทัพลงตามไป พระยา
ไชยบูรณ์ตามมาถึงตำบลแมรูงา นั้นทูลกับราชสังคราม ก็ยกพลช้างม้ารับฟังพระยา
ไชยบูรณ์ข้าหลวงท่งปองเป็นสามารถ ในขณะนั้นพระยาไชยบูรณ์ช้างพลายขึ้นพระราม
ได้ขึ้นช้าง นั้นทูล ช้างนั้นทูลไถ่ถาม ช้างพระยาไชยบูรณ์เลื้อยเลื้อยที่เปรีไป นั้นทูลจ้อง
ฟันด้วยของ้าวคองนอพระยาไชยบูรณ์กระทบข้อขาด ช้างพระยาไชยบูรณ์กลับไถ่ถามคำ
ถนัด ช้างนั้นทูลทานกำลังไม่ได้ขวางพ่ายไป ขุนพระศรีช้างพลายศักรพิณาศ์ ได้ขึ้นด้วย
ช้างราชสังครามเป็นสามารถ ช้างราชสังครามก็พ่ายแก่ข้าหลวงท่งปอง และนั้นทูลกับ
ราชสังครามหนีไปโดยทางเมืองเชียงทอง ครึ่งนั้นไทยใหญ่ชาวแสนหวอนมาอยู่ ณ เมือง
เชียงทอง ฤๅครรจ์และครวอพยพมาประมาณสองหมื่นเศษ แต่ผู้มับรรดาศักดิ์เจ้าฟ้า
เมืองจ้ เจ้าฟ้าเมืองทองแจใหม่ เมืองปากมิ่งคัมมาเยื่อ และไทยใหญ่ช้างม้าท่งปอง
ก็เอาครวอพยพออกมาสู่พระราชสมภาร จึงแต่งช้างม้ารพลทแถมอาหารช่วยตามคืนนั้นทูล
กับราชสังคราม ถึงตำบลแมรูงาช้าง แล้วกลับคืนมายังทัพหลวงตำบลเชียงทอง

ฝ่ายพระยาพิไชยข้าหลวงเดิมแจ้งว่า ดมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระเจ้าหงษา-
วดี เป็นปรบมิตรกัน ก็คิดการขบถ ครั้นแจ้งพระราชกำหนดก็มีไต่ยกไปโดยเด็ดจ้ จึง
ซ่องสุมชาวเมืองกวาดครอบครวของตัว และครวชาวเมืองท่งปอง ซึ่งเข้ามาด้วยกัน
ไปณเมืองสุวรรณโลก แจ้งความท่งปองแก่พระยาสุวรรณโลกๆ ก็ตั้งใจด้วยกัน จะยก
ไปตีเอาเมืองพระพิศณุโลก แต่หลวงปลัด และขุนยกกระบัตร์ ขุนรนายกไข่มิได้ตั้งใจ
ด้วย พระยาท่งปองก็ให้คุมเอาหลวงปลัดและขุนยกกระบัตร์ ขุนรนายกไว้ ฝ่ายสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าแจ้งว่า พระยาท่งปองเป็นขบถจึงยกทัพหลวงเล็ดจากเชียงทองไป
เมืองสุวรรณโลก เด็ดจ้ไปทางคุโชทัย ก็ถึงทัพหลวงตำบลวัดฤๅษะชุม จึงทรงพระกรุณา
บัญชาตรัสให้ชาวพ่อขุนมพราหมณาจารย์ เอาน้ำในบ่อพระสยามภูวนารถและเอาน้ำตระ
พังโพยศรี มาตั้งบูชาโดยกิจพิธีกรรมเป็นนาศัทยาธิษฐาน และเอาพระศรีรัตนตรัยเจ้า

เป็นประธาน ให้ท้าวพระยาแสนแสนมาคั่นครมขุนทหารทั้งหลายกินน้ำสัตยาแล้ว ครนรุ่ง
ทัพหลวงก็เสด็จขึ้นไปโดยทางเขาคับ ถึงเมืองสุวรรณโลก ณวันศุกร์เดือนแปดขึ้นห้าค่ำ
ตั้งทัพหลวงตำบลวัดไม้งาม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงพระกรุณาแก่พระยาทั้งสอง
ตรัสให้ข้าหลวงเข้าไปร้องประกาศว่า ให้พระยาทั้งสองออกมาถวายบังคม ทรงพระกรุณา
มิได้เอาโทษและพระยาพิไชยพระยาสุวรรณโลก มิได้โดยพระราชโองการทำอุกอาจตรวจ
ตราจัดไพร่พลเมืองขึ้นรักษาหนาทะเชิงเทินป้องกันเมืองไว้ และพระยาทั้งสองก็เข้าหลวง
ปลัด ขุนกระบัตร์ ขุนนรนายก ซึ่งมีจิตใจด้วยนั้นไซ้ คัดเอาศิรัษาชค้อออกมาให้ข้าหลวง
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระพิโรธ ครั้นเพลาค่ำก็ตรัสให้ยกพลทหารเข้าปล้นเมือง
ตำบลประตูสามเกิดแห่งหนึ่ง ประตูหม้อแห่งหนึ่ง ประตูสะพานจันทร์แห่งหนึ่ง ปล้นแต่ค่า
เงินเพียงคั้น และเผาบ้านชนนอก ประตูสามเกิดก็เข้ามิได้ จึงมีพระราชโองการตรัสถาม
โหราจารย์ว่า ยังจะได้เมืองสุวรรณโลกฤา โหราจารย์บังคมทูลว่าจะได้ แต่ซึ่งปล้นข้าง
ประตูสามเกิดนั้น เห็นจะได้ด้วยยาก ถ้าปล้นข้างทิศคอนแหลมไซ้ เห็นจะได้โดยง่ายเพราะ
ทิศข้างนั้นเป็นอรแก่เมือง จึงมีพระราชโองการตรัสให้พระยาไชยบูรณ์ ขุนหลวงธรรม
ไตรโลก ขุนราชวรินทร์ยกพลจากประตูสะพานจันทร์มาตั้งข้างประตูคอนแหลม แล้วให้
เร่งแต่งการอื่นจะเข้าปล้นเอาเมือง อนึ่งที่ประตูสามเกิดและประตูหม้อ และให้ตั้งพลทหาร
เข้ารบพุ่งจนสว่างก็ยังมิได้

ครนรุ่งชนวนอาทิตย์เดือนแปดแรมสองค่ำ ก็ยกทัพหลวงมาตั้งประตูข้างคอนแหลม
แล้วก็เร่งแต่งการให้เข้าปล้นเมืองนั้นเป็นสามารถ ชาวเมืองยังฝันไฟพุ่งดำตราดูขมำต้อง
พลหลวงป่วยเจ็บล้มตายเป็นอันมาก จะสู้รบกำแพงชนมิได้ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็
ตรัสให้ตั้งโทษขุนอินทรเดช ผู้เป็นนกระบัตร์อนันต์กับค้อนพลเข้าปล้นเมือง และนายทัพ
นายกองทัพหลายชนให้มัดตะเวนรอบทัพ จึงขุนอินทรเดช และข้าหลวงทั้งปวงถวายทาน
บ่นว่า จะขอเข้าปล้นเมืองให้จงได้ พระยาไชยบูรณ์บังคมทูลว่า ซึ่งมีได้คงค่ายประชิด
และจะปล้นเอาเมืองดังนี้ พลทหารทั้งหลายจะทำการมิสะดวก เพราะชาวเมืองยังกัน
กันดีจะขอทำค่ายประชิด และปลุกหอรบชนให้สูงเสมอกำแพง แล้วจะได้ยิงปืนใหญ่หน่อย

ลัดเข้าไป เจ้าหน้าที่จะระดมจะหาเห็นจะได้เมืองโดยง่าย สมเด็จพระนครเป็นเจ้าเห็นชอบด้วย ก็ให้ตัดไม้ใหญ่และไม้โค่นมาทำตามพระยาไชยบูรณ์กราบทูล

ครั้นวันจันทร์เดือนแปดแรมสามค่ำ เพลาเช้าแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท ยกพลทหารเข้าเผาประตูคอนแตรนั้นทำลายลง จึงให้พลทหารกรันเข้าเอาบันไดพาดกำแพงขึ้นเข้าไปในเมืองนั้นได้ และตัวพระยาสุวรรณโลกทัศน์ไปพึ่งอยู่บนภูพระสงฆ์วัดไม่ได้ และชาวทหารก็ตามไปกุมตัวได้อามาถวายส่วนพระยาพิไชยหนีจากเมืองสุวรรณโลก ไปถึงแดนเกาะจุลจะไปเชียงใหม่ ชาวด่านก็กุมเอาตัวพระยาพิไชยมาถวาย สมเด็จพระนครเป็นเจ้า ดำรัสให้มัดพระยาสุวรรณโลกทัศน์ พระยาพิไชยทะเลจนรอบทัพแล้วให้ฆ่าเสีย จึงตรัสให้เทครัวอพยพทั้งปวงมายังเมืองพระพิษณุโลก แล้วให้เชิญรูปพระยาร่วง พระยาภา อินทรจาดด้วยงาช้างเผือกนั้นมาด้วย ถึงวันพฤหัสบดีเดือนแปดแรมหกค่ำ เพลาสิบเอ็ดทุ่มแปดบาท ให้เรียกช่างพระที่นั่งประทับเกย เห็นพระดำริกรบรมราชาเดด็จปาวหาร แต่วันตกผ่านช่างพระที่นั่งมาวันออก โดยทางที่จะเดด็จมานั้นเท่าผลมะพร้าวปอกแล้ว ก็ยกทัพหลวงเดด็จคืนมาโดยทางน้ำขึ้นทางเมืองพิไชย เด็จมาเมืองพระพิษณุโลก

ขณะนั้นพ่อสมเด็จพระราชบิดา ดำรัสให้พระยาราชินฤต หมื่นทิพเสนา หมื่นราชามาตย์นำเอาหนังสือ กับขุนเทพโกษา หมื่นไชยสงคราม หมื่นเทพปรีชา กับเขมรสามนาย ซึ่งพระยาดเวกแต่งให้เป็นทูตถือหนังสือมาขว้างไว้ณด่านเมืองระยองขึ้นไปถวาย ในหนังสือนั้นว่า พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ว่าพึ่งถึงพระคุณสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้ากรุงพระนครศรีอยุธยา และสมเด็จพระนครบรมราชาธิราชขบพิตรอันเป็นเจ้าเมืองพระพิษณุโลก ได้เสวยราชครองพิภพกรุงศรีอยุธยาโดยบูรณพระมหากษัตริราชชน เห็นว่าพระบุญานุภาพประเสริฐนัก ด้วยแต่ก่อนสมเด็จพระมหากษัตริราชธิราชพระเจ้าช้างเผือก ทรงพระมหากรณาพระเชษฐาข้าพระบาท ซึ่งเป็นปรปักษ์ต่อพระองค์แล้วมิได้มีพระไทยอาษาฏ ปลุกเลี้ยงด่ากลให้คงอยู่ในเสวตรฉัตรกรุงกัมพูชาประเทศ แล้วรับเอานักพระสุโท นักพระสุทัน ไปชุบเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมนั้น

พระคุณใหญ่หลวงนัก ฝ่ายข้าพระบาทเกล้า ก็เป็นคนโมหิจิตรคิดประทุษร้าย เป็น
 บั้จามิตรต่อพระองค์มานั้น โทษผิดนักขอพระองค์จงให้อภัยโทษ บัดนี้ข้าพระบาทกับ
 ท้าวพระยาเดิมนามเดิมกรมขุนสัณณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ขอเป็นพระราชไมตรีด้วย
 พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 ทราบดังนั้น ก็มิพระไทยยินดี พระราชทานทานทุก แล้วดำรัสให้แต่งหนังสือตอบ
 ไปเป็นใจความว่า ซึ่งพระยาฉแวโมหิจิตรแล้วคิดกลับใจได้ มาขอเป็นราชไมตรีนั้น
 เราก็อภัยโทษให้ อันเมืองฉแวโพ้นจะถาวรบริบูรณ์ ทั้งสัณณพราหมณาจารย์ไพร่ฟ้า
 ข้าขอบขัณฑสีมาทุกปฐาประเทศ จะเป็นสุขาสุขดิบไป ถึงเดือนแปดปฐมาสาร จึง
 ดำรัสให้หมื่นศรีภริมาย ขุนพระศรี หมื่นรามณรงค์ ถือบ้างออกไป กับทูตานุทูต
 เมืองฉแว

ครั้นวันอังคารเดือนแปดแรมสิบเอ็ดค่ำข้าหลวงรู้สึก จึงดำรัสให้ส่งครอบครัว
 ไทยใหญ่ซึ่งมาพึ่งบรมโพธิสมภารนั้น ลงไปยังกรุงเทพมหานคร ส้มเด็จพระราชบิดาก
 พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ไทยใหญ่ทั้งปวง แล้วก็ให้ตั้งบ้านอยู่ตำบลวัดบ่อม
 ครั้นถึงเดือนแปดทศยาดำ ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ดำรัสให้ขุนอินทรเดชเป็นนาย
 กองทัพยกพลสามพัน ข้างเครื่องสามพันมาร้อยหนึ่ง ไปลาดถึงเมืองเชียงใหม่ ให้ฟัง
 ข่าวคราวเมืองหงสาวดีด้วย ในวันจะยกทัพนั้น พระมหาโพธิ์ใหญ่ในกำแพงดำนาม
 หน่วงนหาเหตุการณ์ได้ ถึงชาวข้างตะวันตกนั้นหักลง ถึงใหญ่ประมาณสามร้อย ถึง
 ฅ่นวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมห้าค่ำ ขุนอินทรเดชกลับลงมาถึงเมืองพระพิษณุโลก และใน
 เดือนเก้านี้ มีพระราชกำหนดสมเด็จพระราชบิดา ให้ขึ้นไปเทครัวอพยพชาวเมืองเหนือ
 ทั้งปวง ลงมายังพระนครศรีอยุธยา ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นแจ้งพระราช
 กำหนดดังนั้น ดำรัสให้เทครัวอพยพในเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมือง
 ศุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิจิตร เมืองเดกน้อยท่งนลง บรรทุกเรือบ้างแพบ้าง
 แล้วแต่งเรือคุมเป็นหมวดเป็นกอง และแต่งกองทัพป้องกันสองฝั่งปากน้ำลงมามีให้ครัว
 หนได้ จนถึงกรุงเทพมหานคร

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๕๑

ครั้นวันศุกร์เดือนสิบเอ็ดแรมเก้าค่ำ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็เสด็จจากเมืองพระพิษณุโลก ลงมายังกรุงพระนครศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครัดให้บำรุงการที่จะป้องกันพระนคร และซ่อมแปลงกำแพงค่ายบ่อนหอรับท่งปวงรอบพระนคร แล้วให้ขุดคูเมืองเบืองบุรพทิศนั้น ให้กว้างลึกเป็นแม่น้ำประจบรอบพระนครเสร็จ ก็ให้ย้ายเข้าเทครัวอพยพเมืองนอกท่งปวง เข้ามาในพระนคร ซ่องจัดทหารอาษา ทงหลายทุกหมู่ทุกกรม ตกแต่งเครื่องสรรพยุทธ์ไว้สรรพ

ฝ่ายเมืองศรีภมย์และขุนพระศรี ขุนรามณรงค์ ผู้ถือหนังสือรบดังนั้น ครั้นไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี พระยาฉะแวกก็ให้แต่งรับ แล้วจึงให้เบิกเมืองศรีภมย์ และขุนพระศรี ขุนรามณรงค์เข้ามาเฝ้า และได้ฟังลักษณะราชอักษร พระยาฉะแวกยกยด ซึ่งจะได้เป็นพระราชไมตรี พระยาฉะแวกให้รางวัลแก่เมืองศรีภมย์ ขุนพระศรี ขุนรามณรงค์คนนี้เป็นอันมาก พระยาฉะแวกก็แต่งให้พระยาอภัย พระอินทราเทโช พระทรงคเชนทร์ หดวงศรีราชนคร หดวงมฤทธิชเชนทร์ หดวงนเรนทมฤทธิ จ้างทูตพระราชดำณ และเครื่องราชบรรณาการมาด้วยเมืองศรีภมย์ ขุนพระศรี ขุนรามณรงค์ ครั้นทูตาทูตชาวดแวกมาถึงพระนคร จึงพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัดให้เบิกทูตาทูตเข้ามาถวายบังคมพระราชทานทูตาทูตนั้นแล้ว ก็ให้แต่งพระราชดำณตอบพระยาฉะแวก ให้พระศรีเสถียรราชขุนหดวงธรรมาคิต ขุนมงคลรัตน์ ขุนจันทราเทพ ขุนเทียรธราช ห่มนธรรมเถียรจำทูลพระราชดำณ และเครื่องราชบรรณาการ ไปด้วยทูตาทูตอันมานั้น

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีดั่งแต่พระนเรศวรพาพระมหาเถรคันฉ่อง และญาติโยม กับพระยาเกยรัต พระยาพระราม แล้วกวาดเอาครัวอพยพกลับไปยังพระนครศรีอยุธยา ทั้งนั้นท่งและราชสงครามเล่า ก็มาแจ้งเหตุทุกประการ ทรงพระพิโรธคิดอาชญาหมายจะเอาพระนครศรีอยุธยาให้จงได้

ครั้นถึงศักราช ๙๒๙ มีเกาะนพศกเดือนสิบชนเก้าค่ำ จึงตรัดให้พระเจ้าเชียงใหม่ ยกช้างมารพดทพบกทพเรือประมาณแสนหนึ่ง ลงมาโดยทางเมืองกำแพงเพชร และให้

พระยาพลมณีนุเป็นอาวักขางมารพดประมาณสามหมื่น มาโดยทางเมืองกาญจนบุรี ฝ่าย
 พระเจ้าเชียงใหม่ให้จัดช้างมารพดโดยขบวนทัพบกทัพเรือเสร็จ ครั้นวันพฤหัสบดีเดือน
 สิบสองชนสงคำ เพลาเช้าสามโมงหกบาท ได้มหาศุภวารดิถีไชยฤกษ์อันอุดม ก็เสด็จ
 ทรงศารพพร้อมด้วยพลแสนยกรทวยหาญมเหสพารตีเร่ด้วยกลดกลด และขึงกลอง
 แตรสังข์พิพพริ้นทันฤบาทกักกองมาโดยรัยทางควัดทางเมืองกำแพงเพชร และทัพพระยา
 พลมณีนุ ยกมาถึงเมืองสุพรรณบุรีวันพฤหัสบดีเดือนอ้ายชนสงคำหนึ่ง ฝ่ายทัพพระเจ้า
 เชียงใหม่ยังมีได้มาถึงเมืองนครสวรรค์ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ครีดีทราบข่าวก็ยกยกมาตั้งสองทางนั้น ก็ครีดีให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระนเรศวร
 เป็นเจ้าและสมเด็จพระเอกาทศราช เสรี่ยมช้างมารพดทัพบกทัพเรือไว้สรรพ จึงครีดีให้
 พระยาจักรีศรีอองครักษ์สมุหนายกเป็นกองทัพเรือ ครีดีให้พระยาพระคลังเป็นยกระบัต
 ให้อยกทัพเรือนั้นไปเมืองสุพรรณบุรี ครั้นทัพเรือไปถึงเมืองสุพรรณบุรี พระยาพลมณีกยก
 ทัพออกมารบด้วยกองทัพกรุง ๆ กว้างปืนใหญ่ชนไปแต่เรือรบต้องพลฆ่าศึกตายมากนัก และ
 ทัพพระยาพลมณีกจะตั้งอยู่ได้ ก็เลิกออกไปโดยทางราชสิงห์ และไปตั้งทัพมั่นในตำบลเขา
 พระยาแมน ถึงวันพุ่มเดือนยยชนสงคำ เพลาต้องยามกับต้องนาฬิกาเก้าบาท จึง
 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงสองพระองค์ เสด็จพยุหามาตราจากพระนครศรีอยุธยาไปโดย
 ชดमारค เสด็จชนเหยียบเชิงไชยภูมิตำบลลุมพลี และให้พระพิไชยสงครามพันไม้ม้วนนาม
 แล้ว เสด็จจากลุมพลีประทับเรือพระที่นั่งณเมืองวิเศษไชยชาญ จึงเสด็จพยุหามาตราชน
 โดยชลมารค ไปตั้งทัพหลวงณตำบลสามชอน และเมื่อตั้งทัพอยู่นตำบลสามชอน
 นั้น มาจดหนึ่งตกลงเป็นสองตัวครึ่งเดียว มีเท่าตัวละสี่เท่าครึ่งกระษณ จึงบัญชาให้
 เจ้าพระยาสุโขทัยเป็นนายกอง และทำวพระยาพระหัวเมืองทั้งหลายยกช้างมารพดหมื่นหนึ่ง
 ก้าวถัดออกไปตั้งทัพพระยาพลมณีกเขาพระยาแมน และพบทัพหน้าศึกได้รบพุ่งกัน พม่า
 มอญก็แตกฉานล้มตายเป็นอันมาก พระยาพลมณีกเลิกทัพถุหนีไป เจ้าพระยาสุโขทัย
 และข้าหลวงยกตามไปถึงกาญจนบุรี จับได้ช้างชะวักกับช้างม้ามาถวาย และทัพหลวงตั้ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๕๓

อยู่ตามลตามชนอนนเจ็ดแคว จึงได้จยกทัพหลวงมาโดยสุพรรณบุรี ก็ได้เข้าพระนครศรีอยุธยา

ครั้นที่พระยาพลิมแตกฉานพ่ายไปแล้ว ในเดือนนั้น ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ได้รู้ว่าพระยาพลิมพ่ายไป ก็ยกทัพเรือลงมาเมืองนครสวรรค์ แล้วถ่วงมาถึงเมืองไชยนาท ก็ให้ไชยกะยอด้ และนันทะกะยอด้ ยกช้างม้าและพลประมาณห้าพัน เป็นทัพหน้าลงมาถึงบางพุทรา และบางเกยวหญ้า ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชแจ้งข่าว ก็ได้จยกทัพยกทัพเรือขึ้นไปโดยลำน้ำใหญ่ตรงตามลชะวอ ก็ตรัสให้พระราชมาณเป็นนายกอง ขุนรามเดชะเป็นยกกระบัตร ยกทัพมาตั้งรอภัย และพลทหารอาชาสามพัน ขึ้นไปตั้งทัพซัดก่อนมาตรงตามลบางเกยวหญ้า พระราชมาณและขุนรามเดชะ ก็ยกขึ้นไปตั้งเป็นทัพซุ่มอยู่ในป่า ครั้นซัดก็ออกเกยวหญ้าช้าง และออกลาดหากนกดี พระราชมาณและขุนรามเดชะ ก็ออกโจมตีฆ่าฟันซัดไปจนค่าย ได้ช้างม้าและเชลยส่งลงมาถวายเป็นอันมาก ไชยกะยอด้และนันทะกะยอด้เห็นเหลือกำลัง ก็เลิกทัพขึ้นไปหาทัพใหญ่ ณเมืองไชยนาท พระราชมาณและขุนรามเดชะ ตามติดตามขึ้นไปถึงค่ายใหญ่ ณเมืองไชยนาทบุรี ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่รู้ข่าวว่า ทัพพระยาพลิมซึ่งยกมาทางกาญจนบุรีนั้น แยกฉานพ่ายหนีไปแล้ว ก็ปรึกษาด้วยท้าวพระยาทั้งหลายว่า กำหนดพระเจ้าหงษาวดีบัญชาให้พระยาพลิมมาบรรจบพร้อมกับทัพเรา และทัพพระยาพลิมรับรุดยกเข้ามาก่อนแล้ว แยกฉานไปดังนี้ ควรเราจะเลิกทัพกลับขึ้นไปพึ่งกำหนดพระเจ้าหงษาวดีก่อน อนึ่งเรายกมาครานั้นมิได้บำรุงการศึกเป็นถ้ามารถ ทั้งมิได้ควบคุมทัพพร้อมมูลจนจึ่งเสียที บัดนี้เราจะยกทัพขึ้นไปก่อน จะบำรุงการไว้ทำพระราชกำหนดพระเจ้าหงษาวดี ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ก็เลิกทัพจากไชยนาทบุรีขึ้นไปเชียงใหม่ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชแจ้งว่า ทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกเลิกไปแล้ว ก็ได้จกคืนเข้ายังพระนครศรีอยุธยา กราบทูลประพฤติเหตุแก่สมเด็จพระราชบิดาทูลทุกประการ

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ในเดือนสี่ปีเถาะนั้น พระยาฉะแวกก็ใช้พระยาอภัยพงษ์ และหลวงสุภาทิพจำทูล
พระราชดำรัส และเครื่องราชบรรณาการมาด้วยพระศรีเสด็จราช และทูลทูลทูลทูล
อันไปนั้น ในลักษณะพระราชดำรัสพระยาฉะแวกครวญว่า ขอให้หลวงสุภาทิพ
ตั้งมาจากฤก สำหรับการพระราชไมตรี ตามประเพณีโบราณพระมหากษัตริราชเจ้า
แต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็แต่งท้าวพระยามุขมนตรี และ
สมณพราหมณาจารย์ทั้งหลายไปหลวงสุภาทิพฝ่ายมุขมนตรีใช้ เจ้าพระยาจักรีศรีอริย-
รักษ์สมุหนายก เจ้าพระยาสุโขทัย พระยาเทพนครภักฎาไชย พระพลเทพ พระศรี
รวิปริชา และขุนหมื่นทั้งหลาย ฝ่ายพระสงฆ์ใช้ สมเด็จพระสังฆราชคามวาสี อริย-
วาสี พระครูตะตำ พระครูเฉยง และพระสงฆ์ฝ่ายสังฆปริณายก ฝ่ายพราหมณาจารย์ใช้
พระมหะธีราชสุภาวดี พระราชประโรหิตาจารย์ พระเทพาจารย์ พระโหราธิบดี และ
ข้าพพราหมณาจารย์สิบคน ฝ่ายพระยากรมพระราชวังก็แต่งเจ้าฟ้าทะละหะ พระยาธรรม
เดโช พระยาจักรีรัตน์ พระศรีรวิปริชา และท้าวพระยาเสนาบดีสมณพราหมณาจารย์
ในกรุงกับพญาประเทศนั้น มาหลวงสุภาทิพ จึงท้าวพระยาเสนาบดี และพราหมณาจารย์
ทั้งสองฝ่าย ก็ประชุมกันดำเนนทายสระเกษ ก็แต่งการที่จะหลวงสุภาทิพในที่นั้น ถึง
ณวันพฤหัสบดีเดือนสี่ต้องขึ้นแปดค่ำ ประกอบด้วยศฤงคารจึงตั้งมาจากฤกตั้งยาขีฐาน
ลงในศิลาบาตร แล้วก็หลวงสุภาทิพเห็นมอบคัพเป็นลักษณะพยาน เพื่อจะให้พระราช
ไมตรีตั้งมาจนตลอดต้องฝ่ายนั้นคงตรงเท่ากัลปาวสาน แล้วก็ให้อุปสมบทกรรมภิกษุ
ทุกรูปในที่นั้น

ขณะเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่เด็กทพชนไปถึงเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี
แจ้งก็ทรงพระโกรธว่า พระเจ้าเชียงใหม่มิได้ยกลงไปโดยพระราชกำหนด จึงไม่ทัน
กองทัพพระยาพลิม ๆ จึงเสียแก่ข้าศึก

ครั้นศักราช ๙๓๐ ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศักราช พระเจ้าหงษาวดีดำรัสให้พระยาอภัยคามณี
กับซึกแซกกระยอถาง สมิงโยคราชตามนาย ไปกำกับทัพเชียงใหม่ ให้เร่งยกไปตีเอา
พระนครศรีอยุธยาให้ได้ พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งพระราชกำหนด ก็จัดช้างม้าพลทพบก

ทัพเรือพร้อมด้วยเครื่องดำตราวุธ ให้พระยาเชียงแสนถือพัดหม่นหาพน ข้างเครื่อง
 รอยห้าสิบมาพนหนึ่งเบนนทพหนา ครั้นเดือนสิบสองยกจากเมืองเชียงใหม่มาโดยทาง
 เมืองดี และทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาควาฉนวนแสนหนึ่ง ข้างเครื่องดำรอย มาดำมพน
 เรือรบเรือดำเตียงพนดำ แล้วเคลื่อนทัพบกทัพเรือตรงมาตั้งชุมพล ณ เมืองนครสวรรค์ ใน
 วันอังคารเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทราบข่าวก็ยกมา
 ต่งหน กัณฑ์รำลึกให้ถ้ายเข้าเทครัวเข้าในพระนครแล้ว ให้ตำรวจตรวจพลและเครื่องสรรพ-
 ยุทธไว้สำหรับหน้าทัก้าแพงบอบพระนครแล้ว จึงมีพระราชกำหนดให้นายทหารอาษาทาง
 ปวง คุมพลเป็นหลายกองยกออกไปช้องคนซึ่งชานเซ่นอยู่ป่า แล้วยกเป็นกองโจรคอย
 กวาดกตักโดยทางซำคักจะยกมา อย่าให้ออกลาดหากินได้สดวก

ฝ่ายพระยาตแวกแจ้งข่าวออกไปว่า กองทัพเมืองหงสาวดียกมากระทำแก่พระนคร
 ศรีอยุธยา จึงดำรัสปลุกษัตริย์ด้วยท้าวพระยาเสนาขุนมนตรีว่า กรุงกัมพูชาขบถ กับ
 พระนครศรีอยุธยาเป็นทางพระราชไมตรีกัน บดินมบัจจามิตรซำคัก ครั้นจะมีไปช่วย
 พระราชไมตรีก็จะไม่ถาวรวัฒนาสืบไป จำจะให้กองทัพยกไปช่วย ท้าวพระยาเสนาขุน
 มนตรีทงปวงกเห็นพร้อมด้วย พระยาตแวกให้พระศรีสุพรรณมาธิราชผู้เป็นพระอนุชา ถือ
 พัดหม่นหนึ่ง ข้างเครื่องร่ายหนึ่ง มาดำมร่าย ยกเข้ามาช่วยทางด่านเมืองปราชญ์บุรี
 กรมการบอกเข้ามาให้ทราบทุก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสให้หลวงราชเสนา หลวง
 เสนาภักดี ขุนพิชชาท หันนพจนาพิจักร ออกไปรับพระศรีสุพรรณมาธิราชเข้ามาเฝ้า
 แล้วตรัสสั่งให้กองทัพเขมรตั้งอยู่ตำบลวัดพนัญเชิง

ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมสองค่ำ พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพบกทัพเรือต่ง
 ลงมาตั้งค่ายมั่นตำบลสระเกษ แล้วแต่งให้เจ้าเมืองพะเยาคุมทัพม้าพนหนึ่งไปลาดจับคน
 ดูกองทัพกรุงจะออกมาตั้งอยู่ตำบลใดบ้าง เจ้าเมืองพะเยายกทัพม้ามาถึงด่านชายเข้า
 กัทยวดเฝ้าบานเรือน ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นเจ้ากับพระอนุชาทราบดังนั้น ก็เสด็จโดย
 ชดमारคถึงด่านชายเข้าให้ทหารยกขึ้นไป ไต่รับฟังกันถึงดลุมบอน ยิ่งแทงถูกเจ้าเมือง

พยากับทหารตกมาตายยี่สิบคนเจ็บป่วยก็มาก มาทงนกกถอยไป ได้มายี่สิบมา แล้ว
เสด็จขึ้นเข้าพระนคร

ครั้นถึงเดือนห้าปีมเสด็จออกศึก พระเจ้าหงสาวดีดำรัสให้พระมหาอุปราชาลือพล
หาหมัน ลงมาตั้งทำนาณเมืองกำแพงเพชร แล้วแต่งหนังสือรบสั่งให้มังพระตะเบดลือ
ไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ว่า อันพระนครศรีอยุธยาอัน แม่น้ำเป็นครอบครัว ต้องค้ำเค็มเดชะ
พระราชบิดาเราบุญบารมีปราบได้ถึงสิบทิศยังทำการบีบ ครอบพระมหาธรรมราชา
ราชบุตรสององค์ การสงครามก็องอาจกล้าหาญ ถึงมาครว่าพลทหารเราจะมากกว่า
ศักร้อยเท่าก็ อนจะตหมันหักเอาโดยเร็วเหมือนเมืองท่งป่องนันทได้ จ้าจะคิดเป็น
การบีบจึงจะได้ บัดนี้ให้พระมหาอุปราชาลือพลหาหมันยกหนุนลงมา ตั้งทำนาอยู่ณเมือง
กำแพงเพชร ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตมั่นไว้ อย่าให้ชาวพระนครออกหักได้ แล้วให้ทำ
ไร่นาตั้งยังฉางผ่อนเลี้ยง ณเมืองเชียงใหม่ลงไปไฉ้จมาก ประการหนึ่งให้แต่งออกลาด
อย่าให้ทำไร่นาได้ พระนครศรีอยุธยาจึงจะผอม ออกพรรษาแล้วทัพหลวงจะเสด็จ
ลงไปพร้อมกันจะหักเอาทีเดียว พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งพระราชกำหนดพระเจ้าหงสาวดี
นั้น ก็ให้ขยายค่ายขุดคูขบ้อมพนเชิงเทินหอรบมั่นคงตามรับสั่ง แล้วแต่งกองทัพออก
เที่ยวลาดเป็นหลายกอง ใต้รับกันกับกองทัพเวณ ชาวพระนครแตกไปเป็นหลายครั้ง
ทจ็บได้เป็นกตั้งเข้าไปถวายเป็นอันมาก ได้เนื้อความแจ้งขึ้นทุกประการ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสแก่พระบรมราชโอรสทั้งสองพระองค์ว่า พระ-
เจ้าหงสาวดีคิดการบีบ ให้พระมหาอุปราชาลือพระราชาบุตร ลือพลหาหมันยกมาตั้งทำนา
อยู่ ณเมืองกำแพงเพชร พระเจ้าเชียงใหม่ลือพลแสนยกมาตั้งมั่นอยู่ตำบลระเกษ
ปลดยังฉางถวายเป็นอาหารมาไว้ ออกพรรษาแล้วทัพพระเจ้าหงสาวดีจะยกมาบรรจบกัน
ซึ่งเราจะจะได้ให้ทัพประชุมกันเข้าทางด่านทพนัน ถ้าตั้งศึกก็จะมากชน จะหนักมือเหน้อย
แรงทหารนัก ทั้งไพร่ฟ้าประชาก็จะมีได้ทำไร่นา ถ้าถึงพระนครก็จะถอยลง เราจะ
ยกไปตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่เสียก่อนอย่าให้ตั้งอยู่ได้ ประการหนึ่งจะได้ชมมือทหารท
ปวงด้วย สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชกราบบังคมทูลของพระราช

โองการว่า อันทัพพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งมาตั้งอยู่ตำบลกระเชียน ชั่วข้าพเจ้าทางต้องอยู่
ใต้เบื้องบาท อย่าทรงวิตกเลย จะต้งให้เลิกไปจงได้ สมเด็จพระราชบิดาได้ทรง
ฟังพระราชโอรสทั้งสองทนต์นั้น ก็แยมพระโอรส จึงสั่งให้ตรวจพลแปดหมื่น ช้าง
เครื่องหาร้อย ม้าพันหนึ่ง เรือรบหาร้อยลำ ทพบกทัพเรือสรรพ

ครั้นถึงณวันอาทิตย์เดือนห้าขึ้นเจ็ดค่ำ เพลารุ่งแล้วเสนาพกาภิบาลบาทหนึ่ง สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระอนุชาธิราชยกไปตั้งทัพไชยตำบลลุมพลดี ถึงณวันเสาร์
เดือนห้าขึ้นสิบค่ำ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็ตรัสให้เทียบ
เรือรบเรือไล่ทั้งปวง แล้วเสด็จด้วยพระชลวิมานขึ้นไปถ้ำป่าโมกน้อย เพื่อบรรดา
ข้าศึก ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่า กองตระเวนได้รับฟังกับกองทัพกรุงเป็นหลายครั้ง
แตกชนมา จึงแต่งให้เสนาทศกมุทหารห้าพัน ช้างเครื่องสามสิบ ม้าหาร้อยยก
เข้ามาป่าโมกน้อย แล้วให้พระยาเชียงแสนเป็นนายกองเป็นทัพหน้าคุมพลทหารหมื่นหนึ่ง
ช้างเครื่องร้อยหนึ่ง ม้าหาร้อยยกตามลงมาออกทัพหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
กับสมเด็จพระอนุชาธิราช แจ้งว่าข้าศึกยกเข้ามา ก็ให้เทียบเรือรบเรือไล่ทั้งปวง
เข้าฝั่งให้พลทหารอาสาชนบกยกเข้าไปตั้งคอยข้าศึก แล้วเสด็จจากพระชลวิมาน
ลงพระองค์ ทรงสุพรรณรัตนปาทกา จึงตรัสให้พลทหารทั้งปวงชนยวข้าศึก สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระแสงปืนนกธนู ยิงถูกนายมาตุ้มหมื่นเสด็จกระหลาดแดงขัดดาบ
บงทองตกมาตาย ฝ่ายข้าศึกก็ถอยถอยถอยไป ทหารอาสารักได้ฟันแทงขึ้นไปปะทะ
ทัพพระยาเชียงแสน เห็นดังนั้น ก็ให้แยกพลออกรับตีประดาออกไป ทหารกรุงเห็น
เหลือกำลังถอยรอรอรับตมา สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระอนุชาธิราช เห็น
ข้าศึกยกใหญ่ออกมาดี ทหารเสด็จจะลงเรือมทน จึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งขึ้นไป
เหนือคตองป่าโมกน้อย และชนานเรือพระที่นั่งทั้งสองลำ เสด็จอยู่กับพลเรือรบและ
ทหารอนวยรมนานน ข้าศึกก็ถอยถอยมาถอยมาถอยมา และได้รับฟังกันเป็น
สามารถ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงพระแสงปืนนกธนู
ยิงตองข้าศึกตายเป็นอนมาก ข้าศึกพุงดำตราวุธตกถึงเรือพระที่นั่ง จึงพระบาทสมเด็จพระ

พระอนุชา ก็ให้ล่อเรือพระที่นั่งเสด็จเข้าไปข้างฝั่ง กันเรือพระที่นั่งเสด็จพระ -
 เชษฐาธิราชแล้วดำรัสสั่งให้ยิงปืนใหญ่ในเรือรบเรือไล่ทั้งปวงขึ้นไป ต้องข้างมาข้าศึก
 และรพตตายมาก ข้าศึกทั้งปวงก็พ่ายไป

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จึงตรัสแก่สมเด็จพระอนุชาธิราช และท้าวพระยา
 นายทนายกองทั้งปวงว่าพระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพแสนหนึ่งลงมาตั้งอยู่ ณ สระเกษถึงสี่เดือน
 ห้าเดือนแล้ว พึงให้เห็นฝีมือกำลังทหารอันนี้ คราวจะเป็นบาศังคราม ในสองวัน
 สามวันจะยกมาอีก ถ้ายกลงมาเราจะตีให้ถึงค่ายสระเกษทีเดียว ตรัสเทอดมนกม
 ได้เสด็จกลับลงมาตามพล ตั้งอยู่บนป่าโมก ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่า สรรพ
 พระยาเชียงใหม่ แล่นแตกกันไป ก็ทรงพระโกรธสั่งให้ประหารชีวิตเสีย พระยาพะเยาน้อง
 เจ้าเมืองเชียงใหม่ กับท้าวพระยาแสนขุน แล่นหนีหนทางขอโทษให้แก้ตัว พระเจ้า
 เชียงใหม่ก็ให้ยกโทษ แต่ทว่าให้ไปทวงประจานรอบทัพ แล้วตรัสปลุกลูกนายทัพ
 นายกองแสนท้าวพระยาต่างทั้งปวงว่า พระยาเชียงใหม่แสนหนึ่งแตกข้าศึกขึ้นมา พระ
 นเรศวรพี่น้องจะมีใจกำเริบจะยกขึ้นมาตีถึงค่ายเรา เราคิดจะยกลงไปหักเสียก่อน ท้าว
 พระยานายทนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้โหราฤกษ์ ได้ฤกษ์
 ณ วันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมสองค่ำ เพลาตีสิบเอ็ดทุ่มห้าบาท จึงบัญชาให้ตรวจเตรียม
 กองทัพ ให้พระยาเชียงใหม่ สรรพไพร่พล ห้าพันห้าร้อยคน ห้าพันห้าร้อยคน
 พระเจ้าเชียงใหม่พลหมื่นหนึ่ง ข้างเครื่องด้ามรอย มาพันหนึ่ง

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมสองค่ำเพลาตีสิบเอ็ดทุ่มห้าบาทก็ยกลงมา ขณะ
 เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่คิดเตรียมทัพจะลงมาตีนั้น ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ตรัสแก่
 ท้าวพระยาแสนหนึ่งว่า เราตีทัพเชียงใหม่แตกขึ้นไป เห็นประหนึ่งว่าจะยกเพิ่มเติมกัน
 มาอีก ถึงสองวันสามวันแล้วจะมาโดยยกลงมา ณ วันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมสองค่ำ เรา
 จะยกขึ้นไปให้ทหารยวดตีถึงเพลาหนึ่ง ท้าวพระยานายทนายกองทั้งปวง ก็เห็น
 พร้อมกันโดยพระราชบริหาร จึงสั่งให้พระราชมาณถือพลหมื่นหนึ่ง ข้างคนพลตาย
 ภาทกตบี่ ข้างนายทนายกองยี่สิบข้าง มีช้างดำห้าสิบตัวข้างเป็นทัพหน้า

ชนหนึ่ง ให้พระยาสุโขทัยข้างต้นพลายด้งหารคชส์ให้ ข้างนายทัพนายกองชัยสืบข้าง
มั่งงดามชายดำหริบทุกคัวข้างเป็นทพพหน้าชนดอง ให้ยกในเดือนห้าแรมดองคำเพดบาย
ให้คงอยู่คันทาง ครนเพดาคดับเฮ็ดพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชทรง
เครื่องศิริราชบีณัณหาดังการยทุธ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงข้างต้นพลายมงคด
ทอปปเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระอนุชาธิราชทรงข้างต้นเจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็น
พระคชาธาร พร้อมข้างตงกันแทรกแซงด้อมวังพงคาร้อยหนึ่ง กับพลทหารดามหมื่น
ก็เด็ดจพยหบาคราทัพโดยสลดमारคอกี พอแด่งทินกรเรือเรื่องพโยม ทพพหน้าพระเจ้า
เชียงใหม่มกับทพพระราชมาณปะทะรบกันตำบลบางแก้ว ทพพหลวงเด็ดจถึงตำบลบ้านแห
ไดยินเลี้ยงบับรบ กัมไดยกหนนพระราชมาณชนไป เข้าชุมทพอยู่ในน้ำจิก บ้ากะทุม
ฟากทางควันคก จังไซให้หมื่นทพรักษากับมาเว็ดสืบมาชนไปดั่งพระราชมาณให้ดาดดา
ดงมาถึงทพหลวง พระราชมาณกับบอกดงมาให้กราบทูลว่า คักได้รบคคพนักนอยเด็ด
ถาดอยก็จะแตก พระราชมาณกัมไดยอย สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ให้หมื่น
ทพรักษาชนไปดั่งอก พระราชมาณกัมไดยอย หมื่นทพรักษากดบดงมาราบทูล
กัทรงพระโกรธตรัสดั่งว่า ให้กัลบชนไปยักกรงหนึ่ง ถ้ามัยงชดมถอยให้เอาคัระ
ดงมาเกิต หมื่นทพรักษากกถลบชนไปแจ้งตามรบดั่ง พระราชมาณแจ้งรบดั่งกตกใจ
ให้โบกชงฝ่ายซ้ายเป็นด้าคัญ พระยาสุโขทัยและทหารทงปวงเห็นดงนนั้น กัขยายดาด
ถอยดงมา ฝ่ายทหารเชียงใหม่มกัคัญว่าแตกก็ให้ร้องไถ่รุกโจมตังดงมา ทหารม้ากัวาง
ม้า ทหารข้างซิบข้าง พระเจ้าเชียงใหม่มกัพระไทยกัเร่งพลซิบข้างทงตาม ปนกอง
หน้าหลังมามีเป็นกระบวณ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เห็นชัคคเด็ยกระบวณ จัง
ให้ถนฆ้องโบกชงเป็นด้าคัญ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช
กัซบพระคชาธาร แดะรพลข้างม้าโยธาทหาร เข้ายอกดางทพชัคคจนถถึงอาวุดชน
ฝ่ายพระราชมาณ พระยาสุโขทัยเห็นดงนนั้น กัตอนพลเขาดกระหนาบชนมา ทพ
พระเจ้าเชียงใหม่มกัแตกพ่ายไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช
กัเด็ดจตาม คัทพพระเจ้าเชียงใหม่มกัแตกฉานยับเยินไปไม่มคุมกันได้ พลทหารชาว

กรุงเก่าได้พ้นทางพลซำคัก ทังนายและไพร่ตายริมทางและกลางทุ่งนั้นมากนักและท้าว
พระยาฝ่ายซำคักคอยชาติในยุทธภูมินั้น คือพระยาพะเยาน้องพระเจ้าเชียงใหม่ พระยาตอ
พระยากาวพระยานครล้านช้าง พระยาเชียงราย มางยามงิบ ตมิงโยคราช เจพระยะ-
ฮางคบน ตเรนันทลุ่มเมืองเตริน แดนเชียงใหม่ตายในที่นั้นประมาณพันเศษ ได้ช้าง
ใหญ่ยี่สิบช้าง ม้าร้อยเศษ ส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับส้มเต๋จพระอนุชาธิราชเจ้า
ก็เสด็จตามคัทพระเจ้าเชียงใหม่ไปถึงปากน้ำชะว

ฝ่ายส้มเต๋จพระราชาบิดา ดำรัสให้เตรียมรบพลและเรือพระที่นั่งตงกัน เรือรบ
เรือโล่พร้อมเสร็จ แล้วพระราชทานเรือพระที่นั่งรองและเรือทงปอง ให้พระศรีสุพรรณมา
ธิราช น้องพระยาตอแวกโดยเสด็จด้วย ครั้นวันเสาร์เดือนห้าแรมสี่ค่ำ เพลารุ่ง
แล้วห้าบาทได้ศุภฤกษ์ส้มเต๋จพระพุทเจ้าอยู่หัว ก็ยกพลรบราทัพเสด็จโดยชลมารค
ด้วยพระชลวิमानชนไป

ส่วนพระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกกรุดรบชนไปเข้าในค่ายหลวงในวันนั้น เพลาจวนค่ำ
ส้มเต๋จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับส้มเต๋จพระอนุชาธิราช ตงทัพหลวงอยู่ ณ ปากน้ำชะว
จึงมีพระราชกำหนดแก้ท้าวพระยาหัวเมืองทงหลายว่า เพลาอรุณจะยกพลทหารเข้าหัก
ค่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แตกชนไปถึงค่ายเสียพระไทยมิได้คิดที่จะรับ
ครั้นแจ้งว่ากองทัพพระนเรศวรยกตามชนมาถึงปากน้ำชะว เกรงจะรับมืออยู่ หันกมพน
ครั้นเพลาคากชนช้างเรือเด็กทพหนีไป

ครั้นรุ่งชน ณ วันเสาร์เดือนห้าแรมห้าค่ำเพลาเช้าโมงเศษ ส้มเต๋จพระนเรศวร
เป็นเจ้า กับส้มเต๋จพระอนุชาธิราช เสด็จยกพลยุทธภทัพไปถึงสระเกษ ก็แจ้งว่า
พระเจ้าเชียงใหม่เลิกทัพหนีไปถึงตำบลปากน้ำบางพุทรา มิได้ทันพระเจ้าเชียงใหม่ทหาร
กองหน้า จับได้พระยาเชียงแสน ลูกพระยาเชียงแสน และแดนหลวงด้ามแขกมาง-
จอยยดุกแม่นมพระเจ้าเชียงใหม่ และได้ช้างพังพลายใหญ่หกคอกมีนวลร้อยยี่สิบช้าง
ได้ม้าห้าร้อยเศษ แต่ช้างใหญ่หกคอกคืบมีเศษ พลายจะนาจคักหนึ่ง พลายปองหล
รายภักหนึ่ง พลายดุกเย็นกระยอหนึ่ง พลายพิไชยโลกาหนึ่ง พลายมะรูกดองอุหนึ่ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๑๐๑

พลายมัจฉกรพรรดิหนึ่ง พลายสังคานหนึ่ง พลายมกตชาตรีหนึ่ง พลายแชนหนึ่ง
 พลายแก้วไกรลาศหนึ่ง พลายอุโบสถหนึ่ง ช้างพระที่นั่งพระเจ้าเชียงใหม่พลายมหา
 เมฆหนึ่ง พลายหัตถราชาหนึ่ง พลายเกิดสัตว์ดีดหนึ่ง พลายภายาพวงหนึ่ง พลาย
 ยาดราหนึ่ง พลายแปรหนึ่ง พลายศรีบุญเรืองหนึ่ง พลายราชายหนึ่ง พลายมหา
 กุณฑหนึ่ง แต่ได้ช้างสูงใหญ่ดีบช้าง และพาม้าอนุตตราช้างใหม่ และชาวไทย
 ใหญ่ ชายหญิงหมื่นเศษ ได้เรือรบเรือเดิมยังดีร้อยเศษ และได้เครื่องสรรพยุทธ์
 และเครื่องช่างเครื่องมือ ปืนใหญ่จ้าวรณมณฑกกลับมาก และได้เครื่องราชูปโภค
 พระเจ้าเชียงใหม่ แตรเงินแตรทอง กระโຈมหมัทองดำรับหนึ่ง ส้มเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชแต่งทหารกำหนดให้ตามพระเจ้าเชียงใหม่ ให้ถึง
 เมืองนครสวรรค์ และทัพหลวงตั้งอยู่บางพุทรา ประทับแรมอยู่ทุ่งทพบกทพเรือ
 เวนหนึ่ง

ครั้นวันอาทิตย์เดือนห้าแรมห้าค่ำ ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาเสด็จลงบางพุทรา
 พระราชโอรสทั้งสองพระองค์มาเฝ้า กราบถวายบังคมทูลเรื่องยุบตั้งได้ ณรงค์ศักดิ์
 มีชัยชำนะ ถวายเสร็จสิ้นทุกประการ ส้มเด็จพระราชบิดาได้ทรงฟัง ก็ทรงพระโสม
 มนคียนต์ เสด็จประทับอยู่สองเอน

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอังคารเดือนห้าแรมเจ็ดค่ำ เสด็จบายสำเภาโม่ง ส้มเด็จพระ
 ราชบิดา ก็เลิกทัพคืนเข้าพระนครโดยชลมารค ครั้นวันศุกร์เดือนห้าแรมสิบค่ำ
 กองทัพซึ่งไปตามพระเจ้าเชียงใหม่กลับมาถึง ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระอนุชา
 ธิราชก็เลิกทัพ เสด็จด้วยพระชลวิมานพร้อมด้วยดงกษณาตาม ครั้นถึงตำบลโพธิ์สามต้น
 ทอดพระเนตรเห็นเรือพระศรีสุพรรณมาธิราช กับเรือนายทัพนายกองเขมรทั้งปวง จอด
 อยู่ ณ ฝั่งปากตวันตก แต่พระศรีสุพรรณมาธิราชนี้ มิได้หมอบนุ่งคุ้ดดี้อยู่ ก็ทรง
 พระพิโรธ ให้เรือเรือพระที่นั่งไว้ แล้วดำรัสให้หลวงพิไชยบุรินทร์ทราตเอาศีรษะดา
 เสดยซึ่งจับได้นั้น ไปเดียบไว้ตรงเรือพระศรีสุพรรณมาธิราช หลวงพิไชยบุรินทร์ทราตก็ไป
 ทำโดยรับสั่ง ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็เสด็จเข้าพระนคร

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชเห็นดังนั้น ก็น้อยพระทัย คิดอาฆาตมิได้ว่าประการใด ก็ต้อง
 เรือมาที่อยู่ ครนรุ่งขึ้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้จัดออกพร้อมด้วยท้าวพระยาเสนา
 พุฒนามาตยทั้งปวง จึงดำรัสว่า ซึ่งพระยาตเวทให้พระศรีสุพรรณมาราชผู้เป็นพระ
 อนุชา เข้ามาช่วยงานพระราชสงครามจนเสร็จนั้นชอบใจ ให้พระราชทานพานทอง
 คำ กับต้นองพระองค์อย่างเทศกันอย่างน้อย และนายทัพนายกองเขมรทั้งปวงนั้น ก็พระ
 ราชทานเสื้อผ้าโดยสมควร พระศรีสุพรรณมาราชกับพระยาเขมรทั้งปวงกราบถวาย
 บังคมลา ก็เลิกทัพกลับไปยังพระนคร

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แตกชนไปถึงเมืองกำแพงเพชรไปเฝ้าพระมหาอุปราช แจ้ง
 การซึ่งได้รับกับกองทัพพระนคร ครนแตกชนมานานเสร็จสิ้นทุกประการ พระมหา
 อุปราชก็เสด็จพระไทย จึงแต่งทหารมอญออกกวดสกัดคั้นทาง ซึ่งพลชาวเชียงใหม่
 แดกกระจัดกระจายชนมานาน ประมวลญกันเข้าได้ แล้วก็ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่
 ณเมืองกำแพงเพชรนั้นด้วย แล้วบอกหนังสือถึงตัวพระยาอภัยคามธชกแซกกระยอถาง
 ซึ่งกำกับทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ให้พลก่ากองรับไป ณ เมืองหงสาวดี พระมหาอุปราช
 ก็เกณฑ์กันให้รับทำไร่นา ให้พระเจ้าเชียงใหม่ทำเรือกระจิงเหลาคา

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชนั้นคิดแค้นอยู่มิได้ขาด ครนไปถึงเมืองตเวทชนเฝ้า
 กราบทูลว่า ซึ่งรับสั่งให้ข้าพระบาท ยกเข้าไปช่วยการสงครามพระนครศรีอยุธยา
 ครนนี้ ได้ความอภัยสนัก ด้วยพระนครวัดหมื่นหยาบเข้า ให้ตัดเอาศีรษะเชลยมา
 เสียบไว้ริมเรือตรงหน้าข้าพระบาท ความแค้น ความอายปมจะไม่เห็นพาดิน พระยา
 ตเวทแจ้งดังนั้น ก็ทรงพระโกรธครัดว่า เราก็คือเป็นกษัตริย์ เขาก็เป็นกษัตริย์มา
 ดุหมั่นกันดังนี้ เห็นกรุงกัมพูชาขบถ กับกรุงศรีอยุธยาจะเป็นทางพระราชไมตรีกัน
 สืบไปไม่ได้

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งว่า พระเจ้าเชียงใหม่แตกชนมาเสียไพร่พลมาก ก็ทรง
 พระโกรธ คิดจะเอาโทษแก่เกรงจะเสียเมืองตเวท จึงตอบลงมาว่า ครนก่อนกำหนด
 ให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกไปบรรจบกับทัพพระยาพลิม ก็ไปไม่ทันจนเสียทัพพระยาพลิมครั้ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

๑๐๓

หนึ่งแล้ว ครั้นยกพลลงไปถึงแดนหนึ่ง ก็แตกแถวข้าศึกชนมา ทำการมิได้มั่นคง
 คุงหารก โคมบาให้เสียรพลมากมาย ข้าศึกได้ใจดังน เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ได้มี
 ความระอาใจ ไม่ได้เกียรติยศในแผ่นดินแล้ว ก็แล้วไปเกิด ออกพรรษาแล้วทัพหลวง
 จะยกไปกระทำ อย่าให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่ณเมืองกำแพงเพชรเลย ให้เป็นกอง
 ทัพดำเลี้ยงขึ้นไปจัดแจงเสบียงอาหารณเมืองเชียงใหม่ ลื่อนลงมาไว้ ให้พอพลตามแดน
 อย่าให้ขัดสนได้ ถ้าขัดสนด้วยเสบียงอาหารมิพอพลตามแดนจะมีโทษ ครั้นแต่งหนังสือ
 เสร็จแล้ว ก็สั่งให้พดก่ากองถือหนังสือกลับลงมาณเมืองกำแพงเพชร ฝ่ายพระเจ้า
 เชียงใหม่ได้แจ้งในรับสั่งนั้น ก็กลัวพระอาชญา ลาพระอุปราชกลับขึ้นไป ณเมือง
 เชียงใหม่ เร่งรัดทำการดำเลี้ยงตามรับสั่ง

ครั้นถึงเดือนสิบสองมีมีเสด็จออกศึก พระเจ้าหงสาวดียกช้างมารพดมาโดยทาง
 เชียงทองและชุมพลทัพบกทัพเรือทงปวงณเมืองกำแพงเพชร ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่
 ยกทัพดำเลี้ยงลงมาถึงทัพพระเจ้าหงสาวดี พลต้องแดน ช้างเครื่องทัพหนึ่ง ม้า
 เจ็ดพัน และเรือกระจิงเหลาคาพันลำ ฝ่ายทัพพระมหาอุปราช ช้างเครื่องดรรย
 ม้าด้ามร้อย พลห้าหมื่น กองทัพพระเจ้าเชียงใหม่เป็นทัพดำเลี้ยง เรือรบหรือดำเลี้ยง
 ห้าร้อย พลต้องหมื่น พระเจ้าหงสาวดียกช้างมารพดลงมาถึงเมืองนครสวรรค์ ให้
 ทัพพระมหาอุปราชและพระยาตองอูยกมาทางปากฉนวนออก ให้พระเจ้าเชียงใหม่คุม
 ทัพเรือ ทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาปากฉนวนตก

ถึงฉนวนพญาคัตเตอนยชนต้องคำ พระเจ้าหงสาวดียกทัพใหญ่เข้ามาตงมน
 ค้าบดชนอนปากค และให้มังมอดลกพระเจ้าหงสาวดีและพระยาพระรามมาตงค้ำบด
 มะขามหย่องทัพหนึ่ง ให้ตั้งค่ายขุดคูเขามาตดินพดค่ายชนเป็นกำแพงดิน ให้พระยานคร
 มาตงค้ำบดปากนพทชเลาทัพหนึ่ง พลหมื่นห้าพัน ให้หนทสุมาตงค้ำบดชนอนบางด้าง
 ปากฉนวนออกทัพหนึ่งพลห้าพัน เรือกระจิงเหลาคาห้าร้อยลำ ฝ่ายพระมหาอุปราช
 และพระยาตองอูยกทัพมาโดยทางตพบุรีและสระบุรี แล้วเข้ามาตงทัพมณฑตบด
 ชายเคือง

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครัดให้ตกแต่งการบ้องกันพระนคร
 นนมนคง แล้วก็ให้ขุดทำพระยาพฤตมาตย์ เสนามนตรีข้าทหารทั้งหลาย จึงมี
 พระราชบริพารตรัสปลุกษาการศึกว่าพระเจ้าหงษาวดียกทัพมาครวณใหญ่หลวง เห็นจะ
 ได้รับพุ่งกันเป็นสาบารก ยิ่งกว่าศึกพระเจ้าเชียงใหม่มายกมาครวณก่อนนั้น และเราอย่า
 เพื่อยกกองทัพใหญ่ออกรบก่อน ให้ทำพระยาพระหัวเมืองทั้งหลายตรวจจัดพลทหาร
 อาษา กับทัพบกทัพเรือทั้งปวงให้สรรพไว้ และจะแต่งพลทหารอาษาแต่เป็นกองไป
 ให้ราษฎรทั้งปวงเกี่ยวเข้า ซึ่งเหลืออยู่ในท้องนาแขวงจังหวัดรอบพระนครนั้น ให้ได้
 จงดินเชิงก่อน อย่าให้ข้าศึกได้เป็นกำลัง แล้วจึงจะยกทัพใหญ่ออกคตทีเดียว มุขมนตรี
 เห็นด้วย สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช ครัดให้แต่งขุนหมื่น
 ทหารอาษาทั้งหลาย ถือพลอาษาออกไปเป็นหลายกอง แล้วบ่าวร้องให้ราษฎรทั้งปวง
 ออกไปเกี่ยวเข้าทุกตำบล และพลทหารซึ่งออกไปกำกับให้เกี่ยวเข้านั้น ได้รับพุ่งด้วย
 ข้าศึก ข้าศึกแตกพ่ายไป ได้ศีรษะเข้ามาถวายทุกวันมิได้ขาด พระบาทสมเด็จพระ
 บรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้พระราชทานรางวัลแก่นายทัพนายกอง และทหาร
 ทั้งปวงโดยบำเหน็จอันได้รับพุ่งมากและน้อยตามสมควร

ในขณะนั้นสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครัดให้เจ้าพระยากำแพงเพชร
 บังคับราชการในที่พระกระดาโหม จึงครัดให้เจ้าพระยากำแพงเพชร ถือพลทหาร
 ล้อมวงออกไปกันให้ราษฎรทั้งหลายเกี่ยวเข้าณทุ่งชายเคือง ททพระมหาอุปราชาง
 ยูนน พระมหาอุปราชาแต่งพลมาประมาณพันหกร้อยออกมารบ ททเจ้าพระยา
 กำแพงเพชรก็แตก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช ทรงพระ
 โกรธแก่เจ้าพระยากำแพงเพชร ครัดให้ตั้งพระราชอาชญาโดยโทษตามพระอัยการศึก
 สมเด็จพระราชบิดาทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าพระยากำแพงเพชรเป็นแต่พลเรือน มิได้
 เป็นทแกล้วทหาร ขอโทษเจ้าพระยากำแพงเพชรไว้ครั้งหนึ่งก่อน สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็มิได้ลงโทษเจ้าพระยากำแพงเพชร แล้วครัด
 ปลุกษาดด้วยทำพระยาเสนาอำมาตย์ โยซาทหารทั้งหลายว่าซึ่งเจ้าพระยากำแพงเพชร

พ่ายเข้ามาให้ข้าศึกได้ใจดังนี้ เราจะนั่งไว้ข้ามขอบๆ เราจะยกพยุหามาตราทัพหลวงออก
 ตั้ทัพมหาอุปราช อย่าให้ตั้งชายอยู่ ชายเคื่องนั้นได้ ราษฎรทั้งปวงจึงจะได้เกษมเข้า
 ในท้องทุ่งสดวก แล้วตรัสให้ตรวจช้างม้าพลทหารอาษา ให้เอาเครื่องสรรพยุทธ์
 บินใหญ่และปืนจ่ารมณฑกนกลับลงบรรจุเรือรบเรือได้ ต้องร้อยล้านสรรพ จึงแต่ง
 ทหารให้ลอบออกไปทางบกทางเรือที่ขอบกล ชุมพลทหารปืนใหญ่น้อยไว้ จึงจะยว
 ให้ข้าศึกออกไปได้ เห็นได้แต่จะออกหลวงดี ทั้งปืนใหญ่น้อยยิงระดมด่าเอาข้าศึก
 ให้แตกฉานอย่าให้คุมทัพติด ฝ่ายกองทัพอาษาก็ไปชุมนุมอยู่ตามวัดดัง จึงสมเด็จพระ
 พระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็เสด็จด้วยพระชวลีมานดำเดียวกันไปโดย
 ทางชลมารค และท้าวพระยาพระหัวเมืองขุนหมื่น ทหารทั้งปวงก็ไปโดยขบวนหน้า
 หล่ง ครั้นถึงตำบลชายเคื่องใกล้ทัพมหาอุปราชตงอยู่นั้น จึงตรัสให้ทหารอาษา
 ไปยวทัพข้าศึกหน้าค่าย และข้าศึกก็ยกออกมาได้รบพุ่งกันเป็นลำมารด ฝ่ายกองทัพ
 อาษาซึ่งชุมนุมอยู่นั้น ก็ยกพลออกหลวงตยงปืนใหญ่น้อยสาตลงไปต่อข้าศึกถล่มตายเป็น
 อันมาก ข้าศึกมิได้ระดมยิงถล่มมาทางริมหน้า ฝ่ายทัพกรุงก็วางปืนใหญ่
 และปืนจ่ารมณฑกนกลับขึ้นไปแต่เรือรบ ต้องพม่ามอญและช้างม้าตายเป็นอันมาก
 และพลข้าศึกกนยงตอรบอยู่ ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชา
 ธิราชเสด็จออกยืนหน้าพระที่นั่งทรงตงพระองค์ ทรงปืนนกลับยิงต่อข้าศึกข้างม้าและพล
 ตายมาก ทหารชาวกรุงยิงปืนระดมไป ฝ่ายข้าศึกก็ถล่มมาดกตข้างหลังเรือพระที่นั่ง
 และยิงปืนไฟตอบมาเป็นลำมารด และเรือรบทั้งหลายทั้งปวงทานมิได้ก็พ่ายมาถ่น ยัง
 แต่เรือพระที่นั่งและเรือรบห้าลำอยู่ยงคอบกันไปมา ฝ่ายข้าศึกยิงปืนไฟมาตงถลง
 พระองค์สมเด็จพระเอกาทศราชก็ควรบรมพิตรอันทรงนั้น แต่ปลายพระหัตถ์ขาดขึ้นไป
 ถึงพระพาหุ อนึ่งข้าศึกยิงปืนไฟมาตงคนในเรือกันนั้น เจ็บป่วยลำบากมาก แต่
 กระบี่นกลับ ข้าศึกก็ยิงมาตงอยู่หน้าเรือพระที่นั่งนั้นประมาณสามสี่กระสุน พอเพล
 ค่าเสด็จขึ้นเข้าพระนคร

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ครั้นวันอาทิตย์เดือนหกแรมสิบเอ็ดค่ำเพลาสิบเอ็ดทุ่ม สมเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จยกพลรบออกจากพระนครข้ามไป สมเด็จพระ
พระเชษฐาธิราชทรงช้างต้นเจ้าพระยาปราบไตรจักรสูงหกศอกสิบเอ็ดนิ้วคืบนามหน้าหลัง
สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า เสด็จทรงพระคชาธารจักรมहिมา สูงหกศอกคืบ คืบนามหน้าหลัง
เจ้าพระยามหาเสนาซึ่งปราบไตรภพสูงห้าศอกคืบ เจ้าพระยาจักรีซึ่งแก้วสูง
หกศอกคืบ เขาชนหม่นของช้างชนซึ่งพังกกลางหว่างตะดี่ช้าง ให้อนุเข้าไปร้อง
หน้าค่ายพระเจ้าหงสาวดีว่า มีหนังสือบอกพระมหาอุปราช ให้ชนมากรบต่อสู้ให้เร่งเปิด
ประตูรับ เจ้าหน้าทนายประตูร้องว่าจะรบก่อน จะเปิดยังมีได้ ดักครุหนึ่งโน้ค้าย
หงสาวดีวางปืนจาวรมณทกนกลั้บระดมมา สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับพระอนุชา
ธิราชเห็นวาศาจักรวตแดง ก็เสด็จลงเรือพระที่นั่งคนเขาพระนคร

ครั้นวันพุธเดือนเจ็ดชนคานหง เสด็จพระราชดำเนินออกไปตงทัพไชยณวัด
ช่องลม ครั้นวันพฤหัสบดีชนแปดค่ำ เสด็จพระกาดมฤตยราชลงลำภาชนะไป ยิง
ค่ายพระเจ้าหงสาวดีชนอนปากค พระเจ้าหงสาวดีเห็นชาวพระนครเอาปืนลงลำภามายิง
โต้ถึงค่าย ก็เลิกทัพไปตงบำโมกใหญ่ ครั้นวันศุกร์เดือนเจ็ดสิบค่ำ สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็ยกขึ้นไปตงทัพพระเจ้าหงสาวดีถึงบำโมกใหญ่ เสด็จ
ทางชลมารค แต่งทัพบกสองฟากฝั่ง ขาศักยกกระหนาบตงทัพบกสองฟากฝั่ง ทัพกรุงแตก
ย่นลงมาถึงทัพหลวง และกระสุนปืนขาศักยิงลงมาต้องบ่อโชนเรือพระที่นั่งสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าครั้นระวอดนออกไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช
ก็กรีธาทัพเรือชนบกทหารถวนถออาวุดัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระ
อนุชาธิราช ทรงพระแสงดาบสองพระหัตถ์ และทัพบกซึ่งย่นลงมานั้น ก็มาโกลดับมา
พร้อมกัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็ด่อนพดลตวงได้พัน
ขาศัก ๆ ก็แตกนาคาย และจำบากเป็นอันมากแล้ว สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระ
อนุชาธิราช ก็เสด็จเข้าพระนคร ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดียกมาตีพระนครถึงหกเดือน
จนถึงวันตรุษ เดือนพฤษภาคมเป็นอันมาก เห็นจะเอาพระนครมิได้ ก็เลิกทัพกลับไป

ขณะเมื่อทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงนั้น ชาวแจ้งออกไปถึงกรุงกัมพูชาประเทศ
พระยาตเวทีกัศพระไทย จึงแต่งให้เจ้าฟ้าทะทะ พระยาเดโช พระยาราชนายก พระยา
มโนไมตรี พระยาสวรรคโลก แล่นท้องฟ้า กับทหารหมื่นหนึ่ง ให้เจ้าฟ้าทะทะเป็นแม่ทัพ
ยกเข้าตีหัวเมืองแถบตะวันออก เจ้าฟ้าทะทะมิได้เดินตามทางใหญ่ ถัดมาทางป่าดงเข้ามา
บ้านหอก บ้านควาย เข้าตีเมืองปราจีนแตก กรมการเมืองนครนายกยกเข้ามา สมุหนายก
นำชนกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ ก็ทรงพระโกรธครัด
แก่พระราชปรีโยรสว่าเหตุใดในพระยาตเวทีกัศกลับมาเป็นประจามีตรดงนี้ สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้ากราบถวายบังคมทูลสนองพระราชโองการว่า พระยาตเวทีกัศได้ตั้งอยู่ใน
สัตยานุสัย ปราศจากกิจารณญาณ พังค้ำนองชายให้เสียทางพระราชไมตรี คอยชำเติม
ดงนี้ ความแค้นข้าพระพุทธเจ้าตั้งต้องบั้นพิษ ขอให้พระศรีไศนรงค์ราชเดโช กับพลทหาร
พันหนึ่งยกออกไปตี พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม พระยา
ศรีไศนรงค์ พระยาสัหราชเดโช กราบถวายบังคมลา แล้วก็ยกไปทางบ้านนาเรียง ถึง
เมืองนครนายก

ณวันพฤหัสบดีเดือนหกแรมเก้าค่ำ เพลาสองโมงเช้า ท้าวเขมรก็ยกเข้ามาถึง
เมืองนครนายก พระยาศรีไศนรงค์ พระยาสัหราชเดโช ก็ยกออกตีทัพเขมรแตกถอย
ออกไปทางด้านหนุมาน ออกทางพระเจดีย์ พระยาศรีไศนรงค์ พระยาสัหราชเดโชก็ตาม
ตีไปจนถึงแดน กองทัพเขมร้วยตายรายทางไป จับได้ปืนและเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
พระยาศรีไศนรงค์ พระยาสัหราชเดโช ก็กลับเข้ามาตั้งอยู่ณเมืองปราจีนแล้วบอกเข้า
มาว่า กองทัพเขมรก็แตกออกไปแล้ว จะขอเข้ามาทำราชการสนองพระเดชพระคุณ
ตั้งเขมรเขลยและศาสตราวุธเข้ามาถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้ตอบออกไปว่า
ทัพพระเจ้าหงสาวดียังมิได้แตกฉาน จะไวใจแก่พระยาตเวทีกัศมิได้ เกตุออกว่าจะแต่ง
กองทัพให้ยกเข้ามาอีก จะเสียดจันตชนบท อย่าเพื่อให้พระยาศรีไศนรงค์ พระยา
สัหราชเดโช เลิกทัพเข้ามา ให้อยู่รักษาหัวเมืองแถบตะวันออกไว้ก่อน ต่อเมื่อใดทัพ

หงษาวดีแตกไปแล้ว จึงให้เลิกทัพกลับเข้ามา ครั้นแจ้งไปว่าทัพหงษาวดีแตกไปแล้ว
พระยาศรีไศนวงศ์ พระยาดักราชเตโช ก็เลิกทัพกลับเข้ามา

ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดีเสด็จมาถึงพระนครแล้ว ก็ทรงดำริห์แต่จะเอากรุงพระนคร
ศรีอยุธยาให้จงได้ ก็ให้จัดแกว่หวารบำรุงช้างม้าพล เครื่องธรรพศาสตราวุธเสบียง
อาหารกระสุนดินประสิวไว้พร้อมเสร็จ เมื่อพระเจ้าหงษาวดีให้เตรียมทัพพลทหารห้าแสน
ช้างเครื่องด้ามฟัน ม้าหมื่นหนึ่ง ให้มหาอุปราช พระเจ้าแปร พระเจ้าเชียงใหม่เข้ามา
ช่วยรบทัพด้วย

ครั้นณวันอาทิตย์เดือนอ้ายขึ้นค่ำหนึ่ง ฤกษ์ราศี ๙๓๒ มีเมฆโหมกเพลาอุษาโยค
สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีทรงเครื่องพิไชยอาวุธตั้งการการณวิชัยพิพิภคมหิมาคมโหฬาร
ดิเรก ดำหรับขัตติยราชรามัญประเทศโดยอารักขาเสร็จ ครั้นได้เพลาตามหาฤกษ์มงคล
โหราธิบดีตั้งขบวนไชย ทัพพรหมณเฑียรยี่สิบสี่ประหนึ่งทัพของกลองกองกาฬ
นฤนาท เสด็จทรงช้างพลายไชยมงคลเป็นราชพาหนะ ประดับเครื่องขสาภรณ์อสังการ
เคลื่อนพยุหโยธาหาญโดยขบวนซ้ายขวาหน้าหลัง พลตามบังโคมมัสตอน พลเล่โล่ทวนทอง
ยะยาบ พลตามเขนเป็นขบวนราย คุดสังคายดาได้ว เกือกธงไชยธงฉานฉนวนฉิ่งฉกฉด
บดบังทึบกร ไพโรจน์โชตนาการพิภพอรรถกรพร้อมพรังดาษศา รอนแรมมาโดยสถิตมารค
ข้ามแม่น้ำเมะตะมะเข้ามาทางเมืองกำแพงเพชรเสด็จมาถึงกรุงมหานครศรีอยุธยา ณวัน
อังคารเดือนอ้ายแรมสิบห้า สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีตั้งทัพบางปะหัน พระมหาอุปราชตั้ง
ทัพกุมทอง พระเจ้าแปรตั้งทัพตึกก พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งค่ายตำบลวัดตั้งชาวดาศ

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าตรัสทราบทั่ว ทัพพระเจ้าหงษาวดียกมา ก็ทรงม้าทวน
กับทหารด้ามกอง กองหนึ่งยี่สิบสองคน กองหนึ่งสี่สิบสองคน กองหนึ่งเจ็ดสิบสองคน เข้า
ล้อมทวนครบม้วยยกออกไป กองหน้าข้าศึกยกออกมารบ ทหารกรุงเทพมหานครก็แตกฉาน
เข้าไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระแสงดาบ กับทหาร บินค่ายขึ้นไป ข้าศึกในค่าย
เอาทวนแทงพลติดตกลงมาเป็นหลายครั้งชนมิได้ ทรงมาพระทนต์กลับเข้าพระนคร ข้าศึก
เอาการซึ่งได้รบพุ่งหนีไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าหงษาวดี พระเจ้าหงษาวดีตรัสถาม

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๐๕

เด่นาบคิดว่า พระนเรศวรออกมาทำเป็นอย่างทหารตงนเหมือนหนึ่งเขาถิมนั้นมาแตกเกล็ด
พระราชบิดานั้นเห็นจะรู้ๆไม่ เด่นาบคิดว่าทูลว่า เห็นพระราชบิดาจะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วเห็น
จะไม่ให้ออกมาทำ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสสั่งว่า พระนเรศวรทำศึกอาจหาญนัก
ถ้าออกมาอีกถึงมาตรว่า เราจะเสียทหารมากก็จะแตกเอาตัวให้จึงได้ แล้วสั่งให้จัดทหาร
ตามมอดันทุกทัพทุกกองให้ได้หนึ่งหนึ่ง เอาไปช่วยค่ายดักไวทามุ ทหารทศดาบดลุมพลัด
ถ้าพระนเรศวรเป็นเจ้าออกมาตีค่าย ให้กุมเขาเป็นให้จึงได้ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
ทรงม้าพระที่นั่งออกไป ทหารด้ามกองกับด้อมวังพันหนึ่ง ถือโคมระและดาบดงออกไป
ได้รับฟังกันแต่เพลาสามโมงจนถึงโมง ซ้าศึกแตกเข้าไปอยู่ดักครุหนึ่ง กลับเขาม้าด้ามดิบ
ออกมายวทัพ จึงแต่งปักกระนาง และกองซุ่มไว้ ปักหนึ่งดักไวทามุ ปักหนึ่งทหารทศ
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงม้าทวนได้ซ้าศึกเข้าไป และซ้าศึกต้องปักหุ้มพระองค์และ
ทหารเข้าไว้ ดักไวทามุถือดาบดงเข้ามาจะกุมเอาพระองค์ พระองค์ก็ทรงแทงด้วยพระแสง
ทวน ถูกดักไวทามุ ดักไวทามุพันต้องพระแสงทวนเป็นแผล แต่ดักไวทามุนั้นตาย ทหาร
ทศถือโคมระและหอกใหญ่ตรงเข้ามา ทรงฟันด้วยพระแสงสพายแสงดมดง ก็ได้ตีจากกับ
เข้าพระนคร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้เขามาตีค่ายชาวพระนคร ถึงต้องครวญด้ามครวญ
มิได้แตกฉาน จึงตรัสว่าจวนเทศกาลฟ้าฝนนานอยู่แล้ว ก็สั่งให้เลิกทัพเสด็จกลับคืนไป
เมืองหงสาวดี

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒

(พระนเรศวร)

ครั้นลุศักราช ๙๕๐ ปีชาดัมฤทธิศก ณวันอาทิตย์เดือนแปดแรมสี่ค่ำค่ำ พระ
มหาธรรมราชาธิราชเจ้าทรงพระประชวรหนัก ครั้นณวันอังคารเดือนสิบสองแรมสองค่ำ
เสด็จสวรรคต พระชนม์ได้เจ็ดสิบหกพรรษา อยู่ในราชสมบัติสิบสองปี สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า พระชนม์ได้สามสิบห้าพรรษา ขึ้นด้วยราชสมบัติ แต่งการถวายพระเพลิง

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

สมเด็จพระราชบิดาเสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวศรีณรงค์กับขุนศรีและอำมาตย์ว่า แผ่นดิน
กรุงกัมพูชากรุงราชธานี ผู้ใดครองสมบัติจตุรพักตรเป็นสันดานพาลทุจริต เหมือนพระยาฉวาง
บิดาของพระสุโท นักพระสุทัน เมื่อครั้งกรุงหงสาวดียกมาคราวแรก ครั้งสมเด็จพระโอยกา
ธิราชเจ้าผ่านพิภพใหม่ พระยาฉวางยกทัพเข้ามาพดลขอเข้า ถวายเอาครัวอพยพชาว
เมืองปราจิณบุรีไป จนสมเด็จพระบรมราชโอยกาต้องเสด็จยกทัพออกไปปราบ จึงถวาย
นักพระสุโท นักพระสุทันราชบุตรเข้ามา แล้วนักพระสุธาทูลไปเอาทัพเข้ามาตั้งหน้าบิดา
นักพระสุโท นักพระสุทันเสีย นักพระสุธาทูลได้สมบัติกรุงกัมพูชาธิบดีเป็นพระยาฉวาง ครั้น
แผ่นดินของพระราชบิดาเรากยกทัพเข้ามาถึงวัดสามพิหาร จนเสด็จพระเจ้าปาริชาติลูกชายยัง
หาเขตไม่ มีศึกหงสาวดีมาตีพระนครครั้งใด ก็มาแต่ยกทัพมาพดลขอเข้า ถวายเอา
พระราชธิดาขอขบขันฑ์เข้ามาไปทุกครั้ง แล้วแต่งทาดมาขอเป็นทางพระราชไมตรี
สมเด็จพระบรมราชบิดาเรากก็ไต่ถามพระไทยอาญา เพื่อมิให้เสียทางพระราชไมตรี จนบัน
เขตแดนบักเจ้าศิลาจากฤก ครั้นครั้งพระเจ้าเชียงใหม่ยกมา พระยาฉวางให้น้องชายเข้ามา
ช่วยงานพระราชสงคราม น้องชายนั้นมิได้มีศักดิ์มีบุญญา ดุจหนึ่งถึงชาติไปผูก
ฝ่ายพระยาฉวางก็ปราศจากกิจวชิรณบุญญา มีพาลทุจริตในสันดานละสุจริตธรรมเสีย
กลบยกทัพมาตีบ้านดินชนบทอีกแล้ว ความแค้นของเราตั้งว่าเสียดายอยู่อยู่ในระไมรู้หาย
ครั้งนั้นแผ่นดินเป็นของเราแล้ว จะไปแก้แค้นเอาโลหิตพระยาฉวางล้างบาปเสียให้จงได้
ศรีณรงค์ ตั้งให้เกณฑ์ทัพนครจำเครื่องเหยียบแสน ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย
นำแห่งเท่าช้างเท่าม้าแล้วจะยกไป

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีผู้ทรงยศ
แล้ว ครีดีแก่พระมหาอุปราชว่า เจ้ากับพระมหाराชเจ้าพระนครเชียงใหม่ จงยกทัพลง
ไปพึ่งซึ่งกิจการดูพระนครศรีอยุธยาผดแผ่นดินใหม่ เสนาพฤคตามาตย์ราชธิดาทอง
จะเป็นจลาจลประการใดบ้าง ถ้าพอจะทำได้ก็ให้ทำอย่าให้เสียที่ พระมหาอุปราชกราบ
ทูลพระราชบิดาว่า ไหร่หายว่าชนมพรรษาข้าพระพุทธเจ้าวัยนัก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ครีดีว่า พระมหาธรรมราชาไม่แข็งแรงมีบุตร การสงครามไม่พอกให้พระบิดาใช้เลย ต้อง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๑๑

ห้ามเสียอก และซึ่งเจ้าว่าเคราะห์ร้ายอยู่แล้ว ก้อย่าไปเลย เอาผ้าอุดรูนี้เสียเถิด จะได้
สิ้นเคราะห์ พระมหาอุปราชได้ฟังรับสั่งดังนั้น ก็ตัวพระราชอาชญาพระบิดา ก็ตรวจ
เตรียมพรต และมีพระราชกำหนดไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ให้ยกมา พระเจ้าเชียงใหม่แจ้ง
พระราชกำหนดแล้วก็ยกทัพมากรุงหงสาวดี

ศักราช ๙๔๑ ปีเถาะเอกศก พระมหาอุปราช เจ้าเมืองเชียงใหม่ยกพลห้าแสน
ช้างเครื่องเจดีย์ ม้าสามพันมาข้ามเมืองเมวตะมะ มาโดยแม่น้ำแม่กษัตริย์ เข้าทาง
พระเจดีย์สามองค์ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นถึงณวันอาทิตย์เดือนยี่ขึ้นหกค่ำ
มีพระราชดำรัสสั่งให้เกณฑ์หัวเมืองปากไตทัพหนึ่งเสร็จแล้ว กำหนดพระฤกษ์จะได้ยกไป
เมืองตแวก ครั้นวันเสาร์เดือนยี่ขึ้นสิบสองค่ำ จึงมีพระราชโองการสั่งมุขมนตรีผู้ใหญ่
ให้รักษาพระนครว่า ทัพพระเจ้าหงสาวดีแตกไปครั้น เป็นทัพซึ่งจะมารุ่งข้างมารพด
และจะกลับในน้ำตบเห็นจะไม่ทัน แต่ทว่าจะไวใจมิได้ เกล็ดอกว่าจะคงสงครามยกมา
ถ้ายกมากให้รักษาเมืองไว้เท่าเราเดือนหนึ่งให้ได้ ตั้งแต่พอเพลายัน มีหนังสือบอกเมือง
กาญจนบุรีเข้ามาว่า ทัพพระมหาอุปราช พระเจ้าเชียงใหม่ ยกมาถึงกาญจนบุรีท่าตะพาน
ข้ามอยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบดังนั้น ก็ดำรัสว่า เราเทียบข้างมารพดไว้จะยกไป
เอาเมืองตแวก บัดนี้ทัพหงสาวดียกมาอีกแล้ว จำจะยกออกไปเล่นสนุกกับมอญเสียก่อน
แล้วมีพระราชกำหนดออกไป ให้พระอำมรินทราไชยเจ้าเมืองราชบุรีแต่งคนห้าร้อยออกไป
ตั้งชุมนุมอยู่ ถ้าวาศักข์ข้ามตะพานแล้ว ให้ล้างตะพานเผาศึกให้จงได้ ฝ่ายพระมหาอุปราช
เสด็จยกทัพมาถึงกาญจนบุรี เห็นเมืองร้างเปล่าไม่มีคน ก็เข้าพระทัยว่า ชาวพระนคร
รู้ความ เทครัวอพยพเข้าเมืองสิ้น เสด็จประทับแรมณเมืองกาญจนบุรี ให้เที่ยวลาด
ตระเวนจับคนจะถามกิจราชการก็ได้ ส่วนพระยาจักรีครองกองหน้า ก็เร่งทำตะพานข้าม
พดเสร็จ รุ่งขึ้นพระมหาอุปราชก็เสด็จกรีธาทัพลงลงมาโดยมารคก็ ถึงตำบลพนมทวน
เพลายแล้วข้ามนาฬิกา บังเกิดวายุแวมภवादพัดหวนหอบธุลีฟุ้งฝนเป็นกจกร์ กระทบ
มหาเสวตรฉัตร ซึ่งกษัตริย์มาบนหลังพระคชาธารนั้นหักทบลง พระมหาอุปราชทอดพระเนตร
เห็นดังนั้น ตกพระทัยให้โหรดำหริบททำนายถวายพยากรณ์ว่า เหตุนี้ถ้าเข้าในเที่ยงร้าย

นชายแล้ว เห็นเป็นศุภนิมิตที่พระองค์จะมีชัยได้พระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระราชบิดา
 จะเลื่อนพระองค์ขึ้นจากที่เสวยตรนิครมหาอุปราช ให้ถวัลยราชราไชยสงครามขึ้นตั้งในกรุง
 หงสาวดีเป็นมั่นคง พระมหาอุปราชตรัสได้ฟังดังนั้น ก็ยังมีวงพระไทย จนเสด็จถึง
 ตำบลพังครเมืองสุพรรณบุรี ให้ตั้งทัพไชยโดยชอบ แล้วตรัสให้กองม้ารี้พลมา
 ดึงตำบลเอกราชบางกอกว่า ทัพพระนครจะตั้งรับอยู่ตำบลใดบ้าง ส่วนสมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราชตรัสปลุกษาแก่ขุนมาตยาทางปวงว่า คึกมหา
 อุปราชายกมาครองน เราจะกรีธาพลออกต่อยุทธนาการกลางแปลงตฤ ฤจะตั้งมั่นรับใน
 พระนคร มุขมนตรีกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าทราบอยู่ว่า พระมหา
 อุปราชเกรงพระเดชเดชาภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครองเสด็จไปช่วยงานพระราช
 สงครามกรุงหงสาวดี ต่เมืองมืองคองกรุงหงสาวดี และกรุงเมืองสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 กับมหาอุปราชาคิดเป็นการจับตองให้เสด็จขึ้นไปและจะทำร้าย ทำร้ายมิได้ จนทัพหลวง
 กวาดเอาพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาพระราม พระยาเกียรติ ญาภิโยมศรีอภัยพ ใน
 ชนบทประเทศขอบขันฑ์เสมากรุงหงสาวดี มาข้ามฝั่งแม่น้ำโดง มหาอุปราชามา
 ทนคนตะมั่งฟาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระแสงปืนนกธูป ยังข้ามฝั่งมหานทีอันกว้าง
 ต้องสู้ระกรรมนายกองหนานนตาย พระมหาอุปราชาท้าวพระยาตั้งมีงมัญชยาตมิ
 พระหัตถ์ เกรงพระเดชเดชาภาพเบื่องคองแล้ว และชิงพระมหาอุปราช ยกมาครองน
 เป็นการปลาดนก ด้วยศึกพ่ายไปเดือนเจ็ด ยังไม่ทันบำรุงช้างมารพลงขนาด และเดือน
 ยยกมาถึงพระนครเห็นเรวณก ตร้ายจะได้ข่าวว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคต
 คิดว่าแผ่นดินเป็นจลาจล จึงรุดมาโดยทำนองศึก ครั้นจะรับมั่นในกรุงข้าศึกจะได้ใจ ขอ
 เชิญเสด็จทัพหลวงออกตอง แต่งกองทัพเข้าปะทะพังกำลังดู ถ้าศึกหนักจึงทัพหลวงเสด็จ
 ยกออกหักต่อภายหลัง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ ได้ทรงฟังมุขมนตรีกราบ
 ทูลดังนั้น ชอบพระไทยนัก แยมพระโอบอุธาว่า ซึ่งปลุกษาการสงครามครองน ต้อง
 ความดำริที่เรา บัดนี้ทัพเตรียมพร้อมอยู่ณทุ่งบางซวดแล้ว ให้ยกไปตั้งบำโมก เอาแต่ทัพ
 หัวเมืองตรงจวดยับล้อมหัวเมืองเป็นคนหาหมัน ให้พระยาศรีไศนรงค์เป็นแม่กอง ให้

พระยาราชฤทธาณห์เป็นนัยกระบัตร์ ยกไปรับหน้าข้าศึกอยู่ณตำบลทุ่งหนองสำราย พระยาศรีไถ่ณรงค์ พระยาราชฤทธาณห์ กราบถวายบังคมลาออกมาจัดแจงไพร่พล ยกทัพไปโดยพระราชบัญชา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวศรีไตรโลกนาถ พระโหราธิบดีหลวงโลกที่ปฐนเทพพยากรณ์คำนวณพระฤกษ์ถวายว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้จัดตั้งไชยสงครามฤกษ์ดีพร้อม มัชฌิมาชัยก ขอเชิญเสด็จจากพระนครณวันอาทิตย์เดือนยยนดับเอ็ดค่ำ เพลารุ่งแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้สมุหนายกกำหนดทัพหลวงจะเสด็จโดยชลมารค ไปตั้งทัพไชยณพนมโมก สมุหนายกก็แจ้งพระราชกำหนดข้าทูลลอองธุลีพระบาท ฝ่ายทหารพลเรือนเตรียมการอันจะเสด็จพระราชดำเนินเสด็จ

ถึงณวันอาทิตย์เดือนยยนดับเอ็ดค่ำ เพลารุ่งแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท ได้ศุภมฤค มหาวิชัยฤกษ์ สมเด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงต้องพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเสด็จ ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งศรีสมรรตไชย สมเด็จพระอนาธิราชเจ้าทรงเรือพระที่นั่งไกรสรสมุทรนิมาน อันอลังการรนาด้วยมหาเสดร์บวรฉัตรชนิดเครื่องอภิมหามุขลายพรายพรรณ บังวรฉัตรบังแสงสถอนดัดบริวารด้วยกันซึ่งกลองกลดจามรมาศด้ายดา คมแหพารเจ็ดคันพันผูกชักด้วยกระบี่ขลุ่ยฆ้องไชย แลต่างไล่ไฟโรจน์ด้วยเรือสำเภาท้าวพระยาตามนคราษฎรเรียงเป็นระยะ โดยเสด็จชบวนพยุหยาตราหน้าหลังทั้งปวงพร้อมเสด็จ พอได้คุมฤกษ์พระโหราธิบดีตั้งฆ้องไชย ราชครูทิวาจารย์เฝ้ามหาสังฆทักขิณาวชิฐประโคนแด่สังฆคฤยคณครีของกลองก้องนันทมหรณพ ที่ เสด็จเรือชบวนพยุหยาตราโดยชลมารค ถึงประทับชานหน้าพลับพลาไชย บำโมก เพลาชยแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท เสด็จจัดทัพประทับแรมอยู่ ณ กำหนดดับเอ็ดทุ่มสามบาท ทัพหลวงเสด็จพระราชดำเนิน เมื่อเพลาสิบทุ่มสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระสุบินนิมิตรว่า นานองท่อมป่ามาฝ่ายปราชินทศ เสด็จลุยชลชั้เที่ยวไป พบมหาภูมิกว้างใหญ่ ได้สัประยุทธ์ยุทธนาการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประหารภูมิกาย ประทมดินขณะนั้นครัสให้โหราทาย พระโหราธิบดีทูลทำนายว่า ครั้งนั้นใหญ่หลวงจะได้รับพุ่งถึงซึ่งมหายุทธ์หัตถ์ แต่ทว่าพระองค์มีไชย ลุยไล่ประหารประจามิตรข้าศึก ดุพระสุบินว่า

เทยวดยุกระแด่นำนัน ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังคำพระไทยนัก ทรงเคืองสำหรับ
 ราชธัญยัทพร้อมเสด็จเสด็จยังเกยคอยฤกษ์ ทอดพระเนตรเห็นพระตำรวจบริวารมณฑล เสด็จ
 ปาฏิหาริษ์ลงมาท่าผลส้มเกลี้ยง มาแต่ทักขิณทิศเวียนเป็นทักษิณาวฏ แล้วเสด็จผ่านไป
 อุดรทิศ ทรงพระปัดสำรับไปทิ้งพระองค์ ยกพระหัตถ์ถวายนักษัตรโมธาน อธิษฐาน
 สวดสัสมิไชยให้ชนะปรบักษ์ พระโหราธิบดีก็ให้ประโคมแตรสังข์ดุริยางค์ดนตรีพร้อมกัน
 ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างคันเจ้าพระยาไชยานุภาพ คิดน้ามันหน้าหลัง เป็นราชพาหนะ
 ส้มเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าทรงช้างคันเจ้าพระยาปราบไตรจักร คิดน้ามันหน้าหลัง เป็น
 ราชพาหนะ พร้อมด้วยช้างท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง เสด็จพยุหบาตราทัพโดย
 แลวสดมมารคไปเข้าที่เสวยตำบลบ้านละแวกละแวก แล้วเสด็จยกไปตามท้องทุ่ง เพลา
 เทยงพระอาทิตย์ทรงกลด ร่มช้างพระที่นั่งไปจนบ่ายสามโมงพอกระทั้งกองหน้า ซึ่งตั้ง
 อยู่ตำบลหนองสำราย เสด็จประทับเกยไถ่นายาไม้ประดู่ใหญ่ อันสถิตเห็นจอมพลวก
 เขาเป็นนิมิตรครุฑนามไชยภูมิ ตั้งให้เร่งตั้งค่ายกองหน้าหลังมีค่ายขวา เป็นกระบวน
 ประทุมพยุหบาตรา

ฝ่ายส้มจกัทราน ส้มิงเปว ส้มิงทราย มอญนายกองม้าคอยเหตุเห็นกองทัพหน้า
 และกองทัพหลวงดังนั้น ก็ขับม้าวงใหญ่กลับไปค่ายพังครุ เอาคัตกราบทูลแก่พระมหา
 อุปราชาทุกประการ พระมหาอุปราชาแจ้งดังนั้นก็ทรงพระดำริห์ว่า ขรอยจะเป็นทัพกรุง
 พระมหานคร ถ้ามีดังนั้นจะเป็นทัพเอกาทศฐาของชายยกมาเป็นมั่นคง แล้วครัดถามส้มิงนาย
 กองม้าว่า คณะคนประมาณสักเท่าใด ส้มิงจกัทราน ส้มิงเปว ส้มิงทราย มอญกราบทูลว่า
 พลประมาณสิบเจ็ดสิบแปดหมื่น พระมหาอุปราชาได้ฟังดังนั้น จึงตรัสปลุกลุณนายทัพนาย
 กองว่า ทัพพระมหากษัตริย์มาครั้น ก็เป็นทัพใหญ่อยู่แล้ว แต่ทว่าน้อยกว่าเราต้องเท่า
 สักเท่า จำจะยกทัณฑ์เอาทัพแรกให้แตกฉานยับเยินแล้วภายหลังก็จะเขามืออง เห็นจะ
 ได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย นายทัพนายกองก็เห็นโดยพระราชบัญชา พระมหาอุปราชา
 กำหนดแก่นายทัพนายกอง ให้เตรียมพลแต่ในเพลาสามยามให้พร้อม คัสืบเอ็ดทุ่มจะยก
 เอรุ่งไวกัหน้า นายทัพนายกองก็จัดแจงกระบวนทัพเทียบไว้ตามรับสั่งทุกประการ ครั้น

เพลาตีบเข็ดท่มพระมหาอุปราชากัดอดนอนพระองค์ ทรงเกราะสุวรรณประดับพลอย
 ตักด้วยวามรกด้ามสาย ทรงสุวรรณรัตนมหามกุฏ อย่างขัตติยราชรามัญยอดจอม
 ไปหน้า คุชเคียววาศูกรี แล้วทรงเครื่องดำหรับกันสรรพอาวุธพร้อมเสร็จ เด็ดจทรงช้าง
 คั่นพลายพทกอดสูงหกศอกคืบห้าหว ดินามนหน้าหลัง เป็นพระคชาธารกนเฝ้าตรณัตร
 ดมิงมันทมางเป็นกลางช้าง เจ้าเมืองมถวนเป็นคณาญพร้อมด้วยแวงจตุรงค์บาท และหน้า
 ช้างพระมหาอุปราชาน ทวนทองด้อย ถัดออกมาบนจาวงมณฑกนกลับ ตรีแวง
 แก้ว ดาบโล่หัดดาบดงดงทะห้วย และมางจาชโรไฟเจียงพระมหาอุปราชาน เป็นกองหน้า
 ช้างพลายพชเนียงสูงหกศอกคืบสองหว ดินามนหน้าหลัง ดมิงปราบศึกเป็นกลางช้าง
 ดมิงมือเหล็กเป็นคณาญ พระมหาอุปราชาให้แต่งช้างชนะงามผูกพระคชาธาร มีเสด็จตรณัตร
 ทรงสืบหกช้างพรางไว้ และจัดดมิงรามัญที่เข้มแข็งข้ประจำครบอยู่ ช้างมางจาชโรไฟเจียง
 มีช้างดงกนแทรกแซงเป็นชนัด แล้ววางบนจาวงมณฑกนกลับหามแฉ่น พดดาบโล่หัด และ
 ดาบดง ดาบดงมือดงดงพัน เป็นชนั ๆ ออกไป แล้วช้างท้าวพระยารามัญเกยกาย
 กองหน้า และพดดินเทายดบหม่น และพดม้ามดามพัน แสงดองฟากทุ่ง ทฬัดงนพระเจ้า
 เขียงใหม่ ช้างพลายชมภุหิตสูงหกศอกคืบนหวหนง ดินามนหน้าหลัง พระยาเขียงแก้ว
 หลานเป็นกลางช้าง แฉ่นหาญใจคึกเป็นคณาญ กอบไปด้วยช้างดงกนแทรกแซงพดดินเท่า
 ดบหม่น พระมหาอุปราชาคิดทพบเณดัดเณางค์เจ็ดแถว ๆ ละเจ็ดกองเป็นดสบเก้ากอง
 พร้อมพดพดทวยหาญ ให้ถันซ้องใหญ่ซ้องกะแต่รับตามหมวดกอง ยกจากค่ายพังครุ
 ครวงน ถันนฤนาทด้วยศัพทดำเนียงเสียงช้างม้าพดพดดินดทานด่เทอน คุแผ่นดินพสุธาต
 จะถมดง

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ขณะเมื่อเสด็จประทับอยู่ณคยาไม้ประดู่ เร่งให้
 ดงคายมน ทอดพระเนตรเห็นพม่ารามัญตามชายทุ่งควมมั่งคั่งไป จึงตรัสแก่มขมนทว่า
 พดมาซงกลับไปในเห็นทพระมหาอุปราชาให้มาคอยเหตุไปแจ้ง ตร้ายเพลารุ่งพรงนจะได้
 ยุทธใหม่ ให้กองทัพพระยาศรีไถ่ณรงค์ พระยาราชฤทธาชนนท่เร่งยกไปในเพลาตีบเข็ด
 ท่มไปปะทะหน้าข้าศึกพังกำลังดู และในกองหลวงก็ให้พร้อมไว้แต่ในเพลาข่ารุ่ง ท้าว

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

พระยานายกทัพนายกองก็ตรวจเตรียมโดยพระราชกำหนด ครั้นอรุณรุ่งแจ้งสุริยาภาส
 พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระองค์เสด็จยังเกย ครีดีให้ท้าว
 พระยานายกทัพหลวง ยกตั้งกระบวนเบญจเสนา พระยาดีหราสเดโชไชยซึ่งพลาย
 โจมไตรภพ ถือพลหมื่นหนึ่งเป็นกองหน้า พระยาพิไชยรณฤทธิ์ซึ่งพลายโจมไตรจักร
 ถือพลห้าพันเป็นปีกขวา พระยาพิชิตรณรงค์ซึ่งพลายโจมทัพ ถือพลห้าพันเป็นปีกซ้าย
 พระยาเทพวรชนซึ่งพลายโจมยุทธ์ ถือพลหมื่นหนึ่งเป็นเกยกลาง พระยาพิไชยสงคราม
 ซึ่งพลายผัวผดแมน ถือพลห้าพันเป็นปีกขวา พระรามกำแหงซึ่งพลายแสนผดพ่าย
 ถือพลห้าพันเป็นปีกซ้าย และหน้าพระศารชวรออกไปพลายเชือกพัน ชุนโจมจตุรงค์ซึ่ง
 พลายบุญสรไชย ชุนทรงเดชซึ่งพลายไกรสร ถือพลเสนทองช้างละห้าร้อย พระราช
 มาณูซึ่งพลายหัดคันทรพิไชย ถือพลปักกลองฉนะซ้ายขวาช้างละห้าร้อย และหลวงพิเศษ
 สงครามซึ่งพลายบุญยัง หลวงรามพิไชยซึ่งพลายมิ่งมังกูญ ถือพลตามไล่หัด ตามคังช้าง
 ละห้าร้อย พระราชวงศ์วรราชซึ่งพลายแก้วมาเมือง ถือพลอาษาจามห้าร้อย พระเสนามุข
 ซึ่งพลายเพื่องปราบไคร ถือพลอาษาญุ่นห้าร้อย ถัดหน้าทหารทองพันหัดพระไทยร้อย
 สามสิบหกคน ถือดาบเขนยสิบสองคน ถือดาบไล่หัดสิบสองคน ถือดาบต้องมือเจ็ดสิบ
 สองคน หน้าพระศารชวรหน้าหัดหมื่นพันนายตั้งพระตำรวจฉนวนตามสี่พายแฉ่ง ถือทวนทอง
 ห้าร้อยกำหนดตั้งกองทัพหลวงเป็นพลแสนหนึ่ง ให้เอาพลายภษาทองชนะดวงดีพิศ ชื่อ
 เจ้าพระยาไชยานุภาพ ตั้งหัดศอกคืบสองนิ้ว คัดนามหน้าหัดผูกคชาภรณ์เครื่องมณ
 บัคมหาเสวตรฉัตรเป็นพระศารชวร เจ้ารามคืบเป็นกลางข้าง นายนมหานุภาพเป็นความญ
 และแฉ่งตั้งคืบบาทบนพระมหามนตรีอยู่เท่าหน้าผายขวา พระมหาเทพอยู่เท่าหน้าผายซ้าย
 หลวงอินทรเทพอยู่เท่าหลังเบองขวา หลวงพิเรนทรเทพอยู่เท่าหลังเบองซ้าย และพระ
 ศารชวรสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้านัน พลายนบุญเรื่องชนะดวงดีพิศ ชื่อเจ้าพระยาปราบ
 ไครจักร ตั้งหัดศอกคืบ คัดนามหน้าหัดผูกคชาภรณ์เครื่องมณ บัคมวรเสวตร-
 ฉัตร หมื่นภักดีศวรเป็นกลางข้าง ชุนศรีศกเป็นความญ และปักทัพหลวงนั้น พระยา
 มหาเสนาซึ่งพลายมารประไลย ถือพลหมื่นห้าพันเป็นปีกขวา พระยาจักรีซึ่งพลาย

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๑๗

ไฟภัททกตปี้ ถือพลหมื่นห้าพันเป็นบิกขาย พระยาพระคลังข้างจกรมหิมา ถือพลหมื่น
หนึ่งเป็นยกระบตรี พระราชสงครามข้างพลายสังหารคชสีห์ ถือพลห้าพันเป็นบิกขวา
พระรามรณภพข้างพลายมณเฑียรพรต ถือพลห้าพันเป็นบิกขาย พระยาทนายนาขข้าง
พลายสัตว์สัตพิไชย ถือพลหมื่นหนึ่งเป็นกองหลัง หลวงใหญ่ชข้างพลายทรงภูบาล ถือ
พลห้าพันเป็นบิกขวา หลวงราชภักดีชข้างพลายตำรวจรร ถือพลห้าพันเป็นบิกขาย
ประดับด้วยหม่อมมอคคชินทรตั้งกันแทรกแซงดัดบ้าย คำพังคาโคตรแค้นฉนวนตำรวจหุด
มหิมา อินท้าวพระยาเสนาบดีพิริโยชาทวยหาญแค้นพลากรพลพญันทพร้อมพรัง ตั้ง
ตามขบวนเบญจยุทธเสนาถกนิกรเสร็จ พระมหाराชครพระศรีศิวพราหมณ์ไภราชิบดี
ถือนุเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงมูราชิกเศก ถวาย
อาเศียรพาทอวยไชย สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงเครื่องประดับสำหรับ
ราชกษัตริย์ สุ่มมรภูมั่งศคราม วันนั้นเป็นวันอาทิตย์ทรงพระแสงขลุ่แล้ว เสด็จขึ้นเกย
คอยฤกษ์และขื่อพราหมณ์ทำโขนทวารวดีว่าเดินไก่ ขุนมหาวิไชยคัตไม้ข่มนามเสร็จแล้ว
พอได้ยินเสียงบันยงยุทธ์แย่งสุดเสียง ครีดีให้จะหมื่นทัพเสนาเข้ามาเร็วไปฟังราชการ เห็น
ทัพหน้าพ่ายมาเป็นอดหม่าน จะหมื่นทัพเสนาพาเอาขุนหมื่นในกองหน้าเข้ามาเฝ้า สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวตรัสถามว่า เหตุใดจึงพ่ายข้าศึก ขุนหมื่นกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า
ยกขึ้นไปตั้งท้ายโคกเผาเข้าเพลาประมาณโมงเศษ พบกองทัพรามัญยกมาปะทะกันถึง
คดุมบอน คึกหนักกว่าทุกครั้งจึงพ่าย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสดูความคึกมขมนตรัสว่า
ทัพหน้าพ่ายดังนี้จะคิดเป็นประการใด เสนาบดีมขมนตรึกราบทูลว่า ขอเชิญเสด็จทัพหลวง
ตั้งมั่นอยู่ก่อน แต่งทัพไปตั้งรับหน่วงไว้ ค่อยได้ทีแล้ว จึงยกทัพหลวงออกทำยุทธหัตถ์
เห็นจะได้ชัยชนะ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วย ตรัสว่า ทัพหน้าแตกฉานมาแล้ว
และจะแต่งทัพออกรับไว้ ก็จะมาปะทะกันเข้า จะพลอยให้แตกเสียอีก ขอบให้เบียดง
มาที่เดียว ให้ข้าศึกไล่ตะเจิงใจเสียกระบวนมา เราจึงยกทัพใหญ่ยอข้าศึกเห็นจะได้ชัย
ชนะโดยง่าย ท้าวพระยามขมนตรึทงปวงกราบถวายบังคมเห็นโดยพระราชดำริพร้อมกัน

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอภัยพรฯ ให้ระหมื่นทพเสนา จระหมื่นราชามาตย์ เขามาเร่งขึ้นไปประกาศ
แก่นายทพนายกองพลทหารทั้งปวง อย่าให้รอรับเลย ให้เบ็ดเตล็ดมาทีเดียว

ฝ่ายทพรามัญเห็นทพชาวพระนครพ่ายมิได้คงรับ ก็ยังมีใจกำเริบไล่ระด่าระส่าย
มิได้เป็นกระบวน สมเด็จพระนเรศวรมุขเป็นเจ้าเดชะคชยฤกษ์ ทอดพระเนตรเห็นมหาเมฆ
๒๕๕
ตงขึ้นมาแต่ทิศพายัพ แล้วกลับเกลื่อนคนกระจ่ายอันตรธานไป พระสุริยเทวบุตรจรัส
แจ่มดวงในนภตลอดอากาศ พระมหाराชครพระครูประโรหิตาจารย์โหราธิบดี ก็ตั้งฆ้อง
ไชยคำเนินฆ้อง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เดชะทรงเจ้าพระยาไชยานุภาพเป็น
พระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศราชู่อิศวรบรมนารถราชอนุชา เดชะทรงเจ้าพระยาปราบ
ไตรจักรเป็นพระคชาธาร พลทหารก็ให้ฉันทันนาศักพิทแด่รังษี เฝ้ายประโคนฆ้อง
กลองฉณะกลองคึกคักทันท้เทือนประหนึ่งแผ่นดินจะไหว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงสั่ง
พระองค์ ยাত্রาพระคชาธารเป็นบาทอย่างดีเทินมาเบี่ยงขวา ปะฝ่ายซ้ายข้าศึก เจ้า-
พระยาไชยานุภาพ เจ้าพระยาปราบไตรจักรได้ยืนเฝ้ายพล และเฝ้ายฆ้องกลองคึกคัก
คณิง ก็เรียกมนครนครน กางหขทางกิริยาบ้วนเดินเป็นบาทอย่างใหญ่เร็วไปด้วยกำลังน่าน
ข้างพระยามุขมนตรีและโยธาทาญซ้ายขวาหน้าหลังทงน่น ตกไปมีทันเดชะพระคชาธาร
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงสั่งพระองค์ โกลดทพหน้าข้าศึก ตรัสทอดพระเนตรเห็นพลพม่า
รามัญยกมานันเต็มท้องทุ่ง เติ้นดุจคลื่นในมหาสมุทร ข้าศึกไล่พลชาวพระนครคร้งน
๒๕๖
ดลจับซ้นกนมได้เป็นกระบวน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสั่งพระองค์ ก็จับพระคชาธาร
เข้าโถมแทงข้างม้ารพลไล่ด้วยเดชะฉัตรดลุมบอน พลพม่าล้มตายเกลื่อนกลาด ซ้างม้า
๒๕๗
ข้าศึกไถ่กลั่นน่านพระคชาธาร ก็หักหันดลปะทะกันเป็นอลหม่าน พลพม่ารามัญก็โถม
ยิงธนูหน้าไม้ปืนไฟระดมเอาพระคชาธารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงสั่งพระองค์ และ
รุมการกักระหอบมิดเป็นหมอกมัวไปมิได้เห็นประจักษ์ พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมุขเป็น
เจ้า จึงประกาศแก่เทพยดาทั้งปวงว่า ให้บังเกิดมาในประยุรมหาเสด็จนครินทร์ จะให้
บำรุงพระบวรพุทธศาสนา ในครั้งนี้ช่วยให้สว่างเห็นข้าศึกเจ้า พอตกพระโอบุญดัง
พระพายกพัดควนอันเป็นหมอกมิดน้นสว่างไป ทอดพระเนตรเห็นช้างเสด็จนครินทร์สืบส่ง

ช้าง มีช้างดั่งช้างกษัตริย์เป็นอันมาก แต่มิได้เห็นอุปราช ครั้นเหลือบไปทิศขวา พระหัตถ์ ก็เห็นช้างเผือกครั้นครั้นหนึ่ง ยืนอยู่ณดงไม้ช้อยมีเครื่องสูงและทหารหน้า ช้างมาก ก็เข้าพระไทยถนัดว่า ช้างพระมหาอุปราช พระเจ้าอยู่หัวทรงต้องพระองค์ กับพระคชาธารตรงเข้าไป ทหารหน้าช้างข้าศึก ก็วางปืนจ่าวงมณฑกนดัดกระเบง แก้วระดมยิง มิได้ต้องพระองค์และพระคชาธาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จึงตรัส ร้องเรียกด้วยพระสุรเสียงอันดังว่า พระเจ้าพี่เราจะยืนอยู่ใยในร่มไม้เล่า เชิญออกมา ท้ายทูลหัตถ์ด้วยกัน ให้เป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินเถิด ภายหน้าไปไม่มีพระเจ้าแผ่นดินที่ จะได้ยุทธหัตถ์แล้ว พระมหาอุปราชได้ฟังดังนั้นแล้ว ถอยพระไทย มีขัตติยราชมานะ ก็บ้ายพระคชาธารออกมารับ เจ้าพระยาไชยยานุภาพเห็นช้างข้าศึก ก็ไปด้วยฝั่ฉันทันนั้น มิทันยังเสี้ยม พลายุทธกอลได้ถ่างแบกรุนมา พระมหาอุปราชจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเบี่ยงพระมาดมารับ พระแสงขมิ้นได้ต้องพระองค์ เจ้าพระยา ไชยยานุภาพสับดังได้ถ่างแบกถนัด พลายุทธกอลเพียงเบนไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ได้ที่ จ้วงฟันด้วยพระแสงพลพ่าย ต้องพระองค์ษาเบองขวาพระมหาอุปราชตลอดลงมา จนประจิมราประเทศ ชบดงกับคอช้าง และนายมหานุภาพควาญพระคชาธาร ของ พระนเรศวรเป็นเจ้านั้น ต้องปืนข้าศึกตายขณะเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ชนช้าง ด้วยมหาอุปราชนั้น เจ้าพระยาปราบไตรจักรซึ่งเป็นพระคชาธารสมเด็จพระเอกาทศราช ก็ เข้าชนช้างด้วยพลายพัชเนียงช้างม่างจาชโร เจ้าพระยาปราบไตรจักรได้ถ่าง พชเนียง เสี้ยมเบนไป สมเด็จพระเอกาทศราชจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวต้องคอกม่างจาชโรขาดตาย กับคอช้าง หมันภักดีศวรกลางช้างสมเด็จพระเอกาทศราชนั้น ต้องปืนข้าศึกตาย

ขณะเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงต้องพระองค์ ทำความชดช้อยได้ชัยชนะ มหาอุปราชและม่างจาชโรแล้ว บรรดาท้าวพระยามขุนมนตรี นายทัพนายกองซ้ายขวา หน้าหลังทั้งปวงจึงมาทูลเสด็จ เข้ารับพุ่มแท่นพินาศเป็นสาธุการ และพอกพลพมารามัญทงหน ก็แตกกระจัดกระจายไป เพราะพระเดชเดชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรัสให้นายทัพนายกองทั้งปวงยกไปตามจับข้าศึก แล้วเสด็จคืนมายังพลับพลา พระราช

ท่านชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพเป็นเจ้าพระยาปราบหงสาวดี บรรดามุขมนตรีนายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่งตามข้าศึกนั้น ได้ฆ่าฟันพม่ามอญโดยทางไปไปถึงกาญจนบุรี ศพเกลื่อนไปแต่ะพังตรุนั้น ประมาณต้องหมื่นเศษ จับได้เจ้าเมืองมะละแควนและนายทัพนายกองกับไพร่เป็นอันมาก ได้ช้างใหญ่สูงหกศอกสามร้อย ช้างพลายพังระวางเพ็ญห้าร้อย ม้าต้องพันเศษมากถวาย ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวครั้นให้ก่อพระเจดีย์ฐาน ส้มศพพระมหาอุปราชาวัดตำบลตะพังตรุ ขณะนั้นโปรดพระราชทานช้างๆ หนึ่งกับหมอและควาญ ให้เจ้าเมืองมะละแควนกลับไปแจ้งแก่พระเจ้าหงสาวดี พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวต้องพระองค์ ก็ได้เจกดับคั้นพระนครแล้วครั้นว่า เจ้ารามคปกลางช้าง กับขุนศรีคชคงควาญ ซึ่งได้ผจญข้าศึกจนม้วยชีวันด้วยพระองค์ก็ปูนบำเหน็จพระราชทานยศถาภักดิ์เครื่องยศทั้งปวง ได้โดยเสด็จงานพระราชสงคราม จนถึงต้นชีวิตในท่ามกลางคึกคักความชอบ ให้เอาบุตรภรรยา มาชุบเลี้ยง พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค เงินทองเสื้อผ้าโดยสมควร

แล้วมีพระราชดำรัสให้ปลุกษาโทษนายทัพนายกองว่า ข้าศึกยกมาถึงพระนคร ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องพระองค์ตั้งพระไทยจะรักษาพระพุทธรูปสำแดง และสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์ มิได้คิดเห็นอยยากลำบาก พระองค์ทรงพระอุสาห์เสด็จพยุหยาตราออกไพร่พลรงค์ด้วยข้าศึก และนายทัพนายกองถนัดวิชาศึกยิ่งกว่าพระราชอาชญา มิได้โดยเสด็จพระราชดำเนินให้ทัน ตั้งแต่พระคชาธารส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องพระองค์ ให้เข้าอยู่ท่ามกลางข้าศึก จนได้กระทำยุทธหัตถีม้วยชีวัน พระมหาอุปราชาวัดร้าง โทษนายทัพนายกองทั้งปวงจะเป็นประการใด พระมหาราชาครุพระครุประโรหิตทั้งปวง ปลุกษาได้ด้วยพระอัยการศักดิ์ พบพระเกษมภูมิกว่า ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินงานพระราชสงคราม และเกณฑ์ผู้ใดเข้าในกระบวนแล้ว มิได้โดยเสด็จให้ทันเมื่อขณะยุทธ ทานว่าโทษผู้นั้นเป็นอกุศลชู้ ให้ประหารชีวิตเสีย อย่าให้ผู้หนึ่งเยี่ยงอย่าง เอาคำพิพากษากราบทูล มีพระราชดำรัสสั่งให้ตามตักขุ่นปรีกษา แต่ทว่า

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๒๑

บัดนี้จวนวันจากทูตกลับณณรดีอยู่ ให้เอนายทัพนายกองจำเรือนครุไว้ก่อนสามวัน พัน
แล้ว จึงให้ดำเร้วโทษโดยพระอัยการศึก

ครั้นณวันอาทิตย์เดือนเจ็ดแรมสิบห้าค่ำ สมเด็จพระพนรัตบำแก้วและพระราชา
คณะสิบห้ารูป เข้ามาถวายพระพรถามข่าว ซึ่งเสด็จงานราชสงครามได้กระทำยุทธ
หัตถ์มัยชนะพระมหาอุปราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็แถลงการซึ่งปราบปรามมิตรให้
ฟังทุกประการ สมเด็จพระพนรัตจึงถวายพระพรว่า พระราชสมภารมัยแก่ข้าศึกอีก
เป็นไหนช้าราชการทั้งปวงจึงต้องราชทัณฑ์แล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงตรัสบอกว่า
นายทัพนายกองเหล่านี้ อยู่ในกระบวนทัพโยม มั่นกตวิชาศึกมากกว่าโยม ละให้แต่
โยมสองคนพี่น้องเข้ามาเข้าไปในท่ามกลางศึก จนได้กระทำยุทธหัตถ์กับมหาอุปราชมัย
ชนะแล้ว จึงได้เห็นหน้ามัน นี่หากว่าบารมีของโยม หาไม่แผ่นดินจะเป็นของชาว
หงสาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุดังนี้โยมจึงให้ลงโทษพระอัยการศึก สมเด็จพระพนรัตจึง
ถวายพระพรว่า อาตมภาพก็ควรจะหัดอันข้าราชการเหล่านี้ จะไม่รักไม่กลัวพระราช
สมภารเจ้านั้นหาได้ และเหตุทงนี้จะให้พระเกียรติยศพระราชสมภารเจ้าเป็นมหัศจรรย์
เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า เมื่อพระองค์เสด็จเห็นอุปราชติดตั้งก็ คงพระ
มหาโพธิณเฑาะลัยยืนหัตถ์กรงหน เทพเจ้ามาเฝ้าพร้อมอยู่ทั้งหมื่นจักรวาฬ และพระยา
วสุธิดามารยกพลเส่นามารมาผจญกรงหน ถ้าได้เทพดาเจ้าเป็นบริวาร และมีชัยแก่
พระยามาร ก็หาได้เป็นมหามหัศจรรย์นักไม่ นี่เพือนให้หมู่อมรินทร์พรหมทั้งปวง
ประดาหนีไปสิ้น ยิ่งแต่พระองค์เดียวอาจดำรผจญพระยามาราราช กับพลเส่นา
มารให้ปราชัยพ่ายแพ้ได้ จึงสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าได้ทรงพระนามว่า พระพิชิต
มารโมฬีศรีธรรมเพ็ชรดาญาณ เป็นมหัศจรรย์ดาดิเรกทวอนันตโลกธาตุเบื่องบนคราบเท่า
ถึงภวคคพรหม เบื่องดาดดอดถึงอโรภาคเอดเจ้าเป็นที่สุด ก็เหมือนพระราชสมภารเจ้า
ทั้งต้องพระองค์กรงหน ถ้าเสด็จพร้อมด้วยเส่นานกรโยชาทวยหาญมากและมีชัยแก่พระ-
อุปราชานัน หาได้เป็นมหัศจรรย์แก่พระเกียรติยศปรากฏไปนา ๆ ประเทศธานีใหญ่น้อยทั้ง
ปวงไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงพระปรีดิกโทรมนัคน้อยพระไทยเลย อันเหตุที่เป็น

๕๔ เพื่อท่วยเจ้าท่งปวงอันรักษาทรงองค์ จักดำแวงพระเกียรติยศจุจอาตมภาพถวายพระพร
เป็นแท่น ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวครัดได้ทรงฟังพระพนรัดถวายวิดิษนากว้างขวางออกพระนาม
สมเด็จพระบรมโพนโลกทรงนน รุกถึงพระคุณอันยิ่ง ก็ทรงพระมิตได้มนัสคืนเต็ม
พระกรรมตราชฤทษย์ปราโมทย์ ยกพระกรประนมเหนือพระอุตมางค์โรตม์ นมัสการ
ออกประโชนรู้จำ ดำธุดำธุพระผู้เป็นเจ้าว่านครหนักหนา ส้มเด็จพระพนรัดเห็นว่า
พระมหากษัตริย์คดาวยพระโกรธแล้ว จึงถวายพระพรว่า พระราชาคณะท่งปวงเห็นว่า
ข้าราชการท่งปวงซึ่งเป็นโทษเหล่านี้ ผิดหนักหนาอยู่แล้ว แต่ทว่าได้ทำราชการมาแต่ครั้ง
สมเด็จพระบรมราชโอยกา และสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และทำราชการมาไฉ่น้ำดอง
ชุดพระบาทของพระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมา จุจุพุทธบริษัทสมเด็จพระบรมครูเหมือนกัน ขอ
พระราชทานโทษคนเหล่านี้ไว้ครั้งหนึ่งเถิด จะได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครัดว่า พระผู้เป็นเจ้าขอแล้ว โยมก็จะให้ แต่ทว่าจะให้ไปก็
เอาเมืองตนาวศรีเมืองทวายแก้ดวงก่อน ส้มเด็จพระพนรัดถวายพระพรว่า การซึ่งจะ
ให้ไปก็เมืองนน สุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะส่งเคราะห์ให้กิจสมณ แล้วสมเด็จพระ
พนรัดพระราชคณะท่งปวงถวายพระพรลาไป ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้ท้าวพระยา
หัวเมืองมุขมนตรีพบนโทษ พระราชกำหนดให้พระยาจักรีถอดพหำหม่นไปตั้งเมืองตนาวศรี
ให้พระยาพระคลังถอดพหำหม่นยกไปตั้งเมืองทวาย พระยาจักรี พระยาพระคลัง นายทัพ
นายกอง ก็ถวายบังคมดายกไปโดยพระราชกำหนด

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ซึ่งเราท่งหัวเมืองฝ่ายเหนือเล็กครอบครัด
ดงมานน ก็หาต้นทเดียวไม้ ครองนคักหงษาอดกถอยกำลังแล้ว ถึงมาตรว่าจะมีมา
ก็ไม่เกรง เราจะบำรุงเมืองท่งน จะให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบเทือกดปาวด้าน จึงตง
ให้พระยาไชยบูรณ์เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ครองเมืองพระพิษณุโลก ให้พระศรีเสาวราชไป
รักษามืองสุโขทัย ให้พระอังกทองไปรักษามืองพิไชย ให้หลวงจำไปรักษามือง
สวรรคโลก บรรดาหัวเมืองท่งปวง ก็ให้เจ้าเมืองกรมการแต่งไปเรียกขังรวบรวม
ไพร่พล ซึ่งแตกฉานชานเชนอยู่ป่า ดงนทุกหัวเมือง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๒๓

ฝ่ายเจ้าเมืองมะณฑนชาวหงสาวดี ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรจับได้ให้ปล่อยกลับไปนั้น
ก็พบนายทัพนายกองพม่ามอญ ซึ่งแตกฉานชานเชนโดยด่านโดยทางไปรวมรวมกันได้
ก็พากลับไปกรุงหงสาวดี เข้าเฝ้ากราบทูลซึ่งประพัตเหตุ ซึ่งพระมหาอุปราชาย้าย
พระชนมชีพกับคองข้างนั้น ให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตั้ง
ก็เสียดพระไทย โทมนัสคิดอาลัยถึงพระราชบุตร แล้วทรงพระโกรธแก่นายทัพนายกอง
ว่า นเรศวรกับเอกาทศรถ้องชายเข้ามารบแต่ต้องข้าง เป็นคนกลางคนคณาข้าง
หกคนเท่านั้น พลเราถึงห้าสิบหมื่น ถึงมาตรวจว่าจะมีถึงห้าศรรากุญเลย จะประหาร
ด้วยก้อนดินแต่คนละก้อน ก็จะไม่ครนาม้ออก นี่จะให้เสียดพระราชมโอรสแห่งเรา ไหน
จะเลี้ยงต่อไปได้ให้ส่งพระราชาธัญญาทงนายท่งไพร่ แล้วจำได้เรือนตรูไว้ อยู่ประมาณ
หกวันเจ็ดวัน พระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริเห็นว่า นเรศวรทำการศึกว่องไวหัดกะแหลม
องอาจนัก จนถึงยุทธหัตถ์ม้วยแก่มหาอุปราช เอกาทศรถ้องก็มีชัยแก่มางจาชโร
เห็นพนองต้องคนจนมีใจกำเริบยกมาตีพระนครเราเป็นมั่นคง แต่ทว่าคิดเอาเมือง
คณาครี เมืองมริด เมืองทวายก่อน จำจะให้นายทัพนายกอง และไพร่ซึ่งไปเสียดทัพ
มานี้ ไหยกไปรักษาเมืองคณาครี เมืองมริด เมืองทวายไว้ให้ได้ คักจึงจะไม่
ถึงหงสาวดี ครั้นทรงพระราชดำริแล้วพลารุ่งเดี๋ยออก ตรัสสั่งให้ถอดนายทัพนายกอง
ออกจากสังขตักพันชนากร แล้วให้เร่งยกกลงไปรักษาเมืองคณาครี เมืองมริด เมือง
ทวาย ไว้ให้ได้ ถ้าเสียดเมืองคณาครี เมืองมริด เมืองทวาย แก่ข้าศึก จะเอานายทัพ
นายกองทั้งปวง และไพร่พลทั้งนั้นได้เอาเสียดให้สันทงโคตร นายทัพนายกองทั้งปวง
กราบถวายบังคมดา ยกกองทัพไปจากกรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งกิจการในกรุงเทพมหานคร ขึ้นไปเสด็จขึ้นทุกประการ
ก็เกรงพระเดชเดชาภาพ จึงตรัสแก่แสนท้าวพระยาถาวทงปวงว่า บัดนี้สมเด็จพระ
เจ้ากรุงพระนครครีอยู่ทวยมาถึงแก่สวรรคต สมเด็จพระนเรศวรราชบุตรได้ครองราช
สมบัติ พระมหาอุปราชายกลงมาได้กระทำศพหึงแก่พิราลัยกับคองข้าง แล้วทัพ
กรุงพระมหานครครีอยู่ทวยายออกไปตีเมืองมริด เมืองทวายอยู่แล้ว อันหมู่ราชปรับักษ์

ที่จะเขารอด้วยทศด้วยกรุงพระมหานครศรีอยุธยาณัน ^๕ดูหนึ่งผู้มิกษาคือนจะเข้าไปต่อ
 ศักดาเดชพระยาถึงหาราช ถ้ามีณัน ^๕ดูหนึ่งโถมชาติสัณณักษานเข้าไปรอเปลวเพลิง
 มีแต่จะพิณาศนิบหายลงทุกที ^๕บดินเตาพิเคราะห์ให้ดูพระเจ้าหงษาวดีเสด็จพระมหาอุปราช
 ราชบุตร เหมือนหนึ่งพระกรเบองขวาขาดแล้ว ^๕สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราชเจ้า ทรงพระกรุณาเดชาภาพ ^๕ดั่งหนึ่งดูพระทนต์ถิตถอยอยู่
 เห็นอากาศอันปราศจากเมฆ ^๕ขณะเมื่อเพลาเที่ยงแสงรัศมีมีแต่กล้าขึ้นไป ที่ไหนกรุง
 หงษาวดีจะพ้นเงอมพระหัตถ์ ^๕จำเราจะลงไปอ่อนน้อมถวายเครื่องราชบรรณาการ ^๕ฟัง
 พระเดชเดชาภาพ ^๕จึงจะพ้นภัยอันตราย ^๕แต่ทว่าพระยาตากทองปวงได้ฟังราชบัญชา
 ก็มีความยินดี ^๕ดูหนึ่งมีนทกษาคือนพ้นจากปากอศรพิษ ^๕พระเจ้าเชียงใหม่จึงแต่ง
 ดัชนีพระราชดำรัส ^๕ให้นันทพะยะกับแสนหนึ่งถือ ^๕และแสนหลวงจำทูลพระราชดำรัส
 คุณเครื่องราชบรรณาการมาโดยด่านเมืองตาก ^๕พระยากำแพงเพชรก็แต่งขุนหมื่นกรมการ
 คุณทูลลงมาถึงพระนครศรีอยุธยา ^๕อรรคมหาเสนาธิบดีจึงกราบทูลพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวทงสองพระองค์ ^๕แต่จ้อออกณพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก ^๕พร้อมด้วยหมื่นมูข-
 อภัยสมุหนมนตรีกระวีราชประโรหิตาโหราจารย์ ^๕เฝ้า พระบาทมงกษมาศ ^๕ตามดัง คงดดารากร
 รวยรอบพระวัชรนิกรเทวบุตร ^๕จึงดำรัสสั่งให้เบิกทูตานุทูตเข้าเฝ้า ^๕พระศรีสุริยปริชาอ่าน
 ในดัชนีพระราชดำรัส ^๕นั้นว่า ^๕พระเจ้าเชียงใหม่เป็นนิกษราชิปไตยในมณฑลประเทศ ^๕ขอ
 โนมน้อมศิโรตมถวายวันทนะประนามมาแทบพระบาทยุคล ^๕สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ^๕ทงสอง
 พระองค์ ^๕ด้วยข้าพระบาทแต่ก่อนขัดพระราชอาชญาผู้เป็นนิกษราชิปไตยในรามัญประเทศ
 มิได้ ^๕อาชยกพยหโยชามากระทำจางจ ^๕แก่กรุงพระมหานครศรีอยุธยาเป็นหลายครั้ง
 ให้เคื่องไต่เบองบาทมงกษมาศ ^๕ขอพระองค์จงทรงพระการุญภาพ ^๕บดินข้าพระบาทจะ
 ขอพระราชกรุณาเดชาภาพ ^๕อนิหารบารมีปกเกล้าเกษ ^๕ดูหนึ่งปริมนทร่วมพระมหา
 โพิ ^๕ถ้าพระองค์จะเสด็จยกพยหโยชาทัพไปแห่งใด ^๕จะขออาษาโดยเสด็จงานพระราช
 สงครามกว่าจะสิ้นกำลัง ^๕ข้าพระองค์ให้นันทพะยะ ^๕กับแสนหนึ่งถือ ^๕แสนหลวงจำทูล

พระราชดำณั้เชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการลงมาจำเริญทางพระราชไมตรี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟัง ทรงพระโสมนัส จึงมีพระราชปฏิสันถารปราโมทย์แก่ทูตานุทูตตามนัดแล้ว ดำรัสสั่งให้พระราชทานเสื้อผ้าเงินตราแก่ทูตานุทูตโดยถาหรานุกรม แล้วแต่งตอบพระราชดำณั้ส่งทูตานุทูตกลับไป ฝ่ายนั้นทพยกับแสนหนึ่งร้อย แล่นหลวงกลับขึ้นไปเข้าเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ทูลราชกิจเร่งด่วนทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่ก็โสมนัส ครุหึ่งผู้เดินมาตามสถลธรรณิกันดารไกล ในเพลาทะยัรวันกระวนกระวายด้วยแสงภาณุมาศกล้า และมีผู้เฝ้าหน้าอันเฝ้าได้มาโล่จรดรงกายาให้เฝ้าสบาย

ขณะนั้นพม่อหนึ่งร้อยบอกเจ้าเมืองเชียงแสนมาว่า ชาวด่านเมืองด่านข้างไปตรวจตระเวนด่าน พบกันเข้าวิวาทฆ่าฟันกันตาย บัดนี้พระเจ้าด่านข้างแต่งให้พระยาเมืองหลวง เมืองแสนเป็นแม่ทัพพลประมาณเจ็ดพัน ยกขึ้นมาถึงเมืองเชียงแสนได้รบพุ่งกันอยู่แล้ว ขอให้พระเจ้าพม่อคำจัตแจ้งเอากำดังมาช่วยค่าเอา พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทราบก็จัดกองทัพไปช่วย แล้วแต่งหนึ่งร้อยบอกลงไปให้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวว่า กองทัพด่านข้างยกมาตีเมืองเชียงแสน ขอให้กองทัพกรุงลงมาช่วย แต่งแล้วสั่งให้พระยาหลวงเมืองแก้ว หมั้นโยธากับไพร่ยี่สิบคนถือลงไป ครั้นถึงกรุงพระมหานครศรีอยุธยา อรรคมหาเสนาบดีนำหนึ่งร้อยบอกเข้ากราบบังคมทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงต้องพระองค์ตรัสทราบ จึงดำรัสให้พระยาราชฤทธาณนทถือพลห้าพันสรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธใหญ่น้อย ข้างเครื่องห้าสิบ ม้าสองร้อย เอาพระรามเดโช ซึ่งเป็นชาวเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปด้วย แล้วจึงมีพระราชดำรัสสั่งพระยาราชฤทธาณนทว่า ถ้าสำเร็จราชการแล้ว ให้พระรามเดโชอยู่ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่ พระยาราชฤทธาณนทกราบทูลว่าบังคมลา ยกทัพขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ครั้นถึงเข้าเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ต่างแจ้งราชการโดยควร แล้วก็ยกไปตั้งณเมืองเชียงแสน ฝ่ายกองทัพด่านข้างแจ้งว่า กองทัพกรุงเทพพระมหานครยกขึ้นไปก่อดการรบไว้ พระยาเสนาบดีกับพระยาหลวงเมืองแสนแม่ทัพด่านข้างเจรจาความเมืองกัน พระยาหลวงเมืองแสนเกรงพระเดชเดชานุภาพ ก็เลิกทัพกลับไปเมือง พระยาราชฤทธาณนท ก็ให้พระราม

เดโชช่วยราชการเมืองเชียงใหม่โดยพระราชกำหนด พระยาราชฤทธาณนทกเล็กทัพ
กัณฑ์มาถึงกรุงเทพพระมหานคร กราบทูลขังได้ไปประจบกองทัพเมืองล้านช้าง กับ
กองทัพเมืองเชียงแสนเสร็จสิ้นทุกประการ

ฝ่ายทัพพระยาจักรีถึงเมืองตนาควศรี ทัพพระยาพระคลังถึงเมืองทวาย เจ้า-
เมืองตนาควศรี เจ้าเมืองทวายเป็นบอกหนังสือขึ้นไปเมืองหงสาวดี ฝ่ายนายทัพนายกอง
ร่วมปรึกษากันถึงเมืองเมะตะมะ พอเรือลือหนังสือบอกเมืองตนาควศรี เมืองมริด เมือง
ทวายไปถึงเมะตะมะ ว่ากองทัพไทยยกไปตีเมืองตนาควศรี เมืองมริด เมืองทวาย ชาว
เมืองได้รบพุ่งกันเป็นลำมารด และทัพไทยครองหนักหาญ ชาวเมืองมริด เมืองทวาย เมือง
ตนาควศรีรีบกลางแปลงมิหยุด บัดนี้ได้แต่รักษาหน้าที่อยู่ และกองทัพไทยเข้าล้อมเมือง
ตนาควศรีได้เก้าวัน ล้อมเมืองทวายได้เจ็ดวันแล้ว ขอกองทัพเร่งลงไปช่วยโดยเร็ว
เมืองตนาควศรี เมืองมริด เมืองทวาย จึงจะพ้นเงื้อมมือข้าศึก เจ้าเมืองเมะตะมะ
บอกข้อราชการขึ้นไปกรุงหงสาวดี พระเจ้ากรุงหงสาวดีแจ้งดังนั้น ก็แต่งให้ข้าหลวง
ลงไปเร่งกองทัพให้รีบยกไปช่วยให้ทัน

ฝ่ายพระยาจักรียกมาถึงแดนเมืองตนาควศรี ตบ้านรายทางกวาดผู้คนไปได้ไว้เป็น
อันมาก แล้วยกเข้าล้อมเมืองตนาควศรี ชาวเมืองรบพุ่งป้องกันเป็นลำมารดสิบห้าวัน
พระยาจักรีแต่งทหารเข้าปล้นเมืองโนเฬลาดสิบเอ็ดทุ่ม พอรุ่งเช้าประมาณโมงเศษก็
เข้าเมืองได้ ฝ่ายกองทัพพระยาพระคลังยกเข้าตีแดนเมืองทวาย ชาวทวายเป็นออกมา
รบกันแตก เสียเครื่องศาสตราวุธล้มตายเป็นอันมาก พระยาพระคลังยกเข้าไปพักพล
ค่ายริมหน้าปากควันออก เห็นออกดองจะหามันแล้ว ก็ยกตามไปล้อมเมืองไว้อยู่ถึงยี่สิบ
วัน ทวายจำเจ้าเมืองทวายเห็นเหลือกำลัง จะรักษาเมืองไว้มิได้ จึงแต่งให้เจตองอุ่น
กับอุ่นทก ออกไปขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ทวายเป็นขอไม้ทองเงิน ขณะเมื่อพระยา
จักรีตีเมืองตนาควศรีนั้น คิดว่ากองทัพเมืองหงสาวดี เมืองเมะตะมะจะยกทัพมา
ช่วย จึงจัดได้ส่วยลูกช้างห้าพันตัว แยกสองตำ เวิร์บ ๑๕๐ ตำ ให้หัดวง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๒๗

เทพวรชนเป็นแม่กองเรือรบถือพลหมื่นหนึ่ง ยกขึ้นไปเมืองทวายโดยทางทะเล ให้พระยา
ศรีไศนวงศ์คุมไพร่หมื่นหนึ่ง อยู่รักษาเมืองตานาควัร และพระยาจักรียกพลตามหมื่น
ขึ้นไปเมืองทวายทางบก

ฝ่ายหลวงเทพวรชนซึ่งเป็นแม่ทัพเรือนั้น ยกขึ้นมาถึงตำบลบ้านการบอแดนเมือง
ทวาย พอพบทัพเรือส้มูกองก่อง ส้มิงพะตะบะยกมาแต่เมืองเมาะตะมะ เรือรบเรือ
บรรทุกต้องร้อยลำ พลประมาณหมื่นหนึ่ง จะลงไปช่วยเมืองตานาควัร ได้รับกัน
แต่เพลาเช้าจนเที่ยง พอคลื่นหนักก็ทอดรอยกันอยู่ ฝ่ายพระยาพระคลังได้เมืองทวาย
แล้ว คิดว่าพระยาจักรีตีเมืองตานาควัร เมืองมริดจะได้ฤาญได้ก็ไมรู้ จึงแต่งให้
พระพิไชยสงคราม พระรามกำแหง คุมไพร่ห้าพันบรรจุเรือรบร้อยลำ ยกไปช่วย
พระยาจักรี ขณะเมื่อพระพิไชยสงคราม พระรามกำแหงยกออกมาพ้นปากน้ำเมือง
ทวายไปแล้ว ก็ได้ยินเสียงรบกัน จึงให้ขุนโจมจตุรงค์กับเรือรบกองหน้าดำลัดลง
ไปสืบ ขุนโจมจตุรงค์ก็ลงไปถึงหลวงเทพวรชน แล้วกลับขึ้นมาแจ้งข้อราชการทุก
ประการ พระพิไชยสงคราม พระรามกำแหง แจ้งดังนั้นก็กระหนาบเข้าไป ฝ่าย
หลวงเทพวรชนก็ตกกระโทบขึ้นมา วางปืนกำปั่นไปต้อนส้มูกองก่องตาย เรือส้มิงพะตะบะ
แตกจมน้ำตายทั้งนายไพร่ กองทัพมอญทงหนแตกกระจัดกระจาย บ้างหนีเข้าฝั่งชักใบ
กลับไป ตายในน้ำและต้องปืนตายเป็นอันมาก ได้เรือรบเรือบรรทุก ปืนใหญ่และ
เครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ จับได้เป็นประมาณห้าร้อยเศษ ก็แจ้งว่ากองทัพบกยกมาช่วย
เมืองทวายด้วย พระพิไชยสงคราม พระรามกำแหง หลวงเทพวรชน ก็พากัน
เข้าไปณเมืองทวาย พอพระยาจักรียกมาถึง นายกองทัพเรือทั้งสามคนก็เฝ้ามอญ
เชลย และเรือรบปืนใหญ่น้อยเครื่องศาสตราวุธนั้น เข้าไปให้พระยาจักรี พระยา
พระคลัง แล้วแจ้งว่ากองทัพบกยกมาช่วยเมืองทวาย บัดนี้สามแม่ทัพเมาะตะมะแล้ว
พระยาจักรี พระยาพระคลังแจ้งดังนั้น ก็แต่งทัพเป็นสองทัพ ทัพพระยาจักรีเดินทาง
ฟากตะวันออก ทัพพระยาพระคลังเดินทางฟากตะวันตก ไปซุ่มอยู่ทั้งสองฟากโดยทาง
ทัพมอญจะยกมา

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ฝ่ายท้าวพระยารามัญนายกองยกมาใกล้เมืองกลั๊ออง มีได้รู้เหตุว่าเมืองตนาวศรี
เมืองทวายเสียแล้ว ก็แยกทัพกัน เจ้าเมืองมะดวนเดินทางกลั๊อองมาตั้งข้างปากควันออก
ทัพเจ้ากสิศตองบุเดินทางริมชายทะเลปากควันตก มาถึงตำบลป่าเหือบ้านหุ่่นโพ
ทัพไทยซึ่งตั้งอยู่ตงฟากเห็นทัพม่ารามัญยกถ่างมา ก็ออกโจมตี ทัพมอญมีทหาร
แตกกระจัดกระจายไป กองทัพตงฟากจับได้ช้างพลายร้อยเศษ ม้าพันเศษ พม่า
รามัญร้อยเศษ เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ได้นายทัพนายกองสิบเอ็ดคน พระยา
จักรี พระยาพระคลังบอกข้าราชการเข้ามา ให้กราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทงตงพระองค์กัศพระไทย ครัดให้ตอบออกไป ให้พระยาศรีไศนรงค์อยู่รั้งเมือง
ตนาวศรี ให้เอาทวายจำเจ้าเมืองทวายเข้ามาเฝ้า พระยาจักรี พระยาพระคลังจัดแจง
บ้านเมืองเสร็จแล้ว ก็ให้ยกกลับมาเกิด พระยาจักรี พระยาพระคลัง แจ่งตงน่นแล้ว
ก็บอกตงไปเมืองตนาวศรี ตามพระราชบรรหารทุกประการ แล้วให้ทวายจำเจ้าเมือง
ทวายอยู่ตงเก่า ให้จัดชาวทวายเป็นทปัดช้อออพระปัด ผู้หนึ่งให้เป็นยกระบัตร์ช้อ
ช้อตงปัด ผู้หนึ่งเป็นทนายช้อช้อตงนตร์ ผู้หนึ่งเป็นทวงช้อช้อตงปัด ผู้หนึ่งเป็นทคตง
ช้อแมงจก ผู้หนึ่งเป็นทสัดช้อช้อตงแวง ทคตงจำเป็นทเจ้าเมือง
ครนตงแต่งขุนหมื่นผู้ใหญ่ผู้น้อย และจัดแจงบ้านเมืองเป็นปรกติเสร็จแล้ว ครน
ณเดือนห้าชนดับเข็ดคา พระยาจักรี พระยาพระคลัง ก็พาเอาตัวทวายจำเจ้าเมือง
กับชุมช้อตงไวหกกคนนเข้ามาด้วย ขณะนั้นยกกองทัพเข้ามาโดยชมองด้วยถึงตำบลเขาตง
ช้องแคบแดนพระนครศรีอยุธยา กับเมืองทวายต่อกัน หาทัดคำณมิได้ จึงให้เอาปูน
ในเต้าไฟร่พดทั้งปวง มาประสมกันเข้าเป็นโบสถ์ก่อพระเจดีย์ฐานสูงหกศอก พอหุง
อาหารสุกกัเสร็จ แล้วยกเข้ามาตงกรุงพระนครศรีอยุธยาเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว โดยประพฤติเหตุทั้งปวง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทงตงพระองค์ทราบ
ตงน่น ก็มีความยินดีจึงโปรดให้พระยาจักรี พระยาพระคลัง นายทัพนายกอง
ทงปวงพันโท แล้วมีพระราชบริหารกำหนด ให้ชุมนุมท้าวพระยามุขมนตรีกระวีราช

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๒๕

ประโรหิตาจารย์ ทุกหมู่ทุกกระทรวง ครั้นถึงวันพระราชกำหนด สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงส่งพระองค์เสด็จออก ให้เบิกแขกเมืองทวายจำกับขุนนางหกคนเข้าเฝ้า แล้ว
พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแล้ว ครั้นพระราชทานโอวาทโปรดให้ทวายจำกับ
ขุนนางหกคนกลับออกไปรักษาเมืองทวาย

ตุศักราช ๙๔๓ ปีมะเส็งตรีศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงว่า เมืองนครศรี
เมืองมริต เมืองทวาย เมืองเชียงใหม่ เป็นของเราแล้ว เห็นศึกหงสาวดีจะห่าง
ลง จำจะยกไปแก้แค้นพระยาตเวทให้ได้ นางตั้งแท้งเท้าช้างเท้าม้าแล้วจะยกไป
ครั้นถึงวันเสาร์เดือนยี่ขึ้นห้าค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ ครั้น
ให้เทียบพลทั้งหัตถรา นครรักษาเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันร้อยห้าสิบ
ให้พระราชมาณ ถือบถห้ำพันเป็นกองหน้า ครั้นได้ศุภวารฤกษ์ ก็ยกทัพหลวงเสด็จ
ไปโดยทางสถลมารคลงด่านพระพิรุณออกไป

ฝ่ายพระยาตเวทแจ้งข่าวว่า กองทัพกรุงศรีอยุธยาออกมา ก็ให้พระยา
แสนทองฟ้าคุมพลหมื่นหนึ่ง ไปตั้งอยู่ณเมืองโพธิ์สัตว์ ให้พระยาบวรนายกคุมพล
หมื่นห้าพัน ไปตั้งอยู่ณเมืองปัตตบอง ขณะเมื่อพระยาแสนทองฟ้า พระยาบวรนายก
ไปตั้งอยู่นั้น ก็แต่งให้พระยาราชตั้งสากับพระยามโนมิตร เมืองปัตตบอง คุมพล
ห้าพันไปตั้งขุ่มบารามตำบลพาศ ฝ่ายทัพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกไปข้ามลำน้ำโดนด
เข้าป่าระนามช่องแคบ พระยาราชตั้งสาเห็นกองหน้าถลำขึ้นไปก็โหมตี ทัพพระราช
มาณก็แตกถลงมาถึงหน้าช้างพระที่นั่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ ทอด-
พระเนตรเห็นดังนี้ ก็ให้แยกทัพไปตั้งกระหนาบขึ้นไป กองทัพเขมรแตกพลัดล้มตายเป็น
อันมาก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระพิโรธว่า พระราชมาณเป็นกองหน้าให้
เสียแก่ข้าศึกจนปะทะทัพหลวงดังนี้ ครั้นให้ตั้งโทะถึงต้นขวิด สมเด็จพระเอกาทศราชผู้
เป็นพระอนุชาธิราชกราบทูลว่า พระราชมาณเป็นนายกองทัพหน้าพ่ายข้าศึกถลงมาปะทะ
ทัพหลวงนั้น โทะถึงต้นขวิด แต่ทว่าได้โดยเสด็จงานพระราชสงครามมาก ประการ
หนึ่งข้าศึกก็ยกม้วยขอพระราชทานโทษไว้ ให้ทำราชการแก้ตัวครั้งหนึ่ง สมเด็จพระ

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

พระนเรศวรเป็นเจ้ากับบัญชาโดยพระอนุชาธิราช แล้วดำรัสให้พระราชมาณเร่งยกเข้าตีเมืองบัตตองเมืองโพธิ์สัตว์ ให้แตกฉานทั้งสองตำบล ทัพพลวงก็ยกตาม พระราชมาณยกไปตีเมืองบัตตอง และเมืองโพธิ์สัตว์ แยกฉานทั้งสองตำบล ได้ผู้คนและเครื่องศาสตราวุธมาถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ยกยกยวบาราทัพไปเมืองตแวก ครั้นให้ขุนหมื่นนายทนายกองทั้งปวงเข้าล้อมเมือง แต่งทหารเข้าหักค่ายชาวเมืองรบพุ่งป้องกันเป็นสามารถเข้ามิได้ แต่ล้อมเมืองอยู่สามเดือนเศษ ไฟรพดในกองทัพพลวงขัดสนเสบียงอาหาร แต่งให้ออกลาดหาเสบียงอาหารก็มีได้ เข้าเป็นทนายละบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวครั้นว่า เรายกมาครั้งนี้หมายว่าจะได้เข้าในท้องนา ก็หาสมคิดสมคนเฒ่า ฝ่ายกรุงกัมพูชาธิบดีเล่าฝนแล้ง เข้าค้นในท้องนาได้ผืนน้อยประการหนึ่งมีไผ่ทพเรือดำเตี้ยมาด้วย กองทัพเราจึงขัดสนเสบียงอาหาร และเสบียงไหมในเมืองตแวกก็ขัดสน ถึงกระนั้นก็พอรู้จักทางด้านศึกหน้กมือเบามือข้อยแล้ว จำเป็นจำจะถอยทัพกลับไปก่อน ครั้นวันของการเดือนสี่ขึ้นสิบเช็ดค่ำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เลิกทัพกลับยังพระนคร ครั้นให้บำรุงช้างมารพดไว้บนหน้าจะยกไปหากัมพูชาธิบดีให้จงได้

พุทธศักราช ๙๔๔ ปีมะเมียจตุศกเดือนสิบสองข้างแรม พระเจ้าหงสาวดีเสด็จออกจากราชการแผ่นดิน จึงทรงตั้งฤกษ์ด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงว่า ในปีมะเส็งนั้นเห็นประหนึ่งทพพระนเรศวรจะถึงหงสาวดี และตั้งบอญมีได้มานั้น ราชการพระนครศรัทธาจะเป็นประการใด จำจะแต่งกองทัพไปตรวจด้านจะได้ฟังกิจการแห่งเมืองไทยให้ตระหนักด้วย ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงก็พร้อมโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ดำรัสให้พระเจ้าแปรถอยพลหาหม่น ข้างเครื่องต้องร่าย ม้าหาร้อย ยกไปตรวจด้านทาง และให้ฟังฤกษ์ศัฟต์ ถ้าแผ่นดินพระนครศรัทธาอยู่ยังเป็นของพระนเรศวรอยู่ ก็อย่าให้ดวงแดนเข้าไป แต่ให้ญาเฒ่าหนึ่งก็อย่าให้อนตรายเลย ครั้นได้ศักราชฤกษ์ดีฤกษ์ดีฤกษ์ พระเจ้าแปรถอยมายังคมด้ายข้างมารพดไปตรวจทางตระเวนด้านโดยสถลมารค ครั้นมาถึงด้านแดนต่อแดน ก็แจ้งว่าแผ่นดินเป็นของพระนเรศวรเป็นเจ้า พระเจ้าแปรมิได้อยู่ในพระราชบัญญัติพระเจ้าหงสาวดี คิดกำเริบจะเอาความชอบ ก็ยก

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๑

ล่องค่านเข้ามาตงอยู่ตำบลสงขลา เจ้าเมืองกาญจนบุรีราชวงศ์ตรวจราชการค่ายคู
ประตูหอรบไว้มั่นคง แล้วจึงบอกเข้าไปกราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ทรงทราบดังนั้นครั้นแล้ว จะไปเล่นครุฑเมืองดงแวงถึงสงกรานต์ซึ่งมาก่อนแล้ว
จำจะยกออกไปเล่นสงกรานต์กับมอญให้สนุกก่อน แล้วกำหนดให้เกณฑ์พลฉกรรจ์จำ
เครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่องแปดร้อยม้าพันห้าร้อย ให้ทำพิธีโชนทวารคัตไม้ข่มนาม
ตำบลลุ่มพลตั้งทัพไชยทุ่งภูเขาทอง ครั้นวันอาทิตย์เดือนยี่ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ได้เพ็ญฤกษ์
อันอุดม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงช้างพลายโคมจักรวาลเป็นพระคชาธาร
สรรพด้วยคชาภรณ์เครื่องมณั สมเด็จพระเอกาทศบุญทรงช้างพลายศัตรีวิภาคเป็นพระคชาธาร
ประดับเครื่องคชาภรณ์ เสด็จยกพลขึ้นมายกรทวยหาญโดยกระบวน ให้พระยาเดโช
ถือพลห้าพันเป็นกองหน้า ยกไปโดยทางสุพรรณบุรี ครั้นเสด็จถึงเมืองกาญจนบุรีเสด็จ
ประทับแรม จึงมีพระราชบริหารดำรัสสั่งพระมหาเทพ ให้ถือพลห้าพันยกไปตั้งชุมนุมอยู่
ทางทัพพระเจ้าแปรยกมา ถ้าทัพข้าศึกแตกถอยไปก็ให้ยกออกโจมตี ข้าเดิมให้แตกฉาน
ยับเยิน พระมหาเทพยกไปชุมนุมตามรับสั่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์
เสด็จยกพลยี่บาตราทัพจากเมืองกาญจนบุรี ไปถึงตำบลสงขลาให้ตั้งค่ายประชิด แล้ว
ให้ทหารขึ้นไปร้องหน้าทัพว่า อ้ายมอญเหล่านหาเกรงพระเดชเดชาภาพไม่ฤ ล่องค่าน
เข้ามาไย บัดนี้พระกาฬเสด็จมาจะประหารชีวิตเองตงปวง แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทั้งสองพระองค์ก็แยกทัพขบพระคชาธารพร้อมด้วยท้าวแสนหวาหน้าหลังเข้าโจมตี
ข้าพม่า พม่ามอญแตกฉานล้มตายเป็นอันมาก พระเจ้าแปรเห็นเหลือกำลังจะทานมิได้ก็
รุดหนี ทหารกรุงพระมหานครร้อยทวยยกตามไป ฝ่ายทัพพระมหาเทพซึ่งไปชุมนุมกัน
เห็นได้ทักยกออกโจมตีแทงฟันข้าศึกตายและล้มบาดเจ็บไปโดยชายป่าชายดงจนถึงพระ-
เจดีย์ด้ามองค์ จับได้มอญและช้างม้า เครื่องศาสตราวุธมาถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เลิกทัพกลับเข้าพระนคร

ครั้นวันพฤหัสบดี เดือนสามขึ้นหกค่ำ ก็ขุนบำเหน็จมุขมนตรีนายทนายกอง
ทั้งปวงโดยสมควร แล้วมีพระราชบริหารสั่งพระยานครนายก พระยาปราจีน พระวิเศษ

เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา พระธรรมาธิบดีท้าวเมือง ให้พระยานครนายกเป็นแม่กองใหญ่ ให้คุมพลหมื่นหนึ่งออกไปต่งค่าย ชุติศุบลูกนางถ่ายจำแลงไว้ตำบลท่าหนบ รักษาให้มันอย่าให้เสียที่แก่ข้าศึก ฝ่ายพระยานครนายก พระยาปราจีน พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา พระธรรมาธิบดี กราบถวายบังคมลาแล้วก็ไปทำตามพระราชบัญชาตั้ง

ฝ่ายพระเจ้าแปรเมื่อแตกหนีมาถึงเมืองหงสาวดี เหลือข้างมารพลประมาณกึ่งหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดีทรงพระพิโรธครั้นว่า พระเจ้าแปรลวงพระราชบริหาร ให้เสียพลข้างมากนี้ ให้ประหารชีวิตเสีย ท้าวพระยามุขอำมาตย์ทั้งปวง กราบบังคมทูลขอชีวิตไว้ พระเจ้าหงสาวดีโปรดพระราชทานให้ แต่ถอดเสียจากที่ถานาศักดิ์

ดุษฎีกราช ๙๔๕ ปีมะแมเบญจศก สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้นเสร็จการพระราชพิธีอาศุขแล้ว มีพระราชบริหารสั่งให้เกณฑ์ทัพเตรียมไว้ แต่พลฉกรรจ์จำเครื่องแสนหนึ่ง ข้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย กำหนดเดือนอ้ายจะยกไปต่งกรุงกัมพูชาธิบดี ให้เกณฑ์ทัพเมืองนครราชสีมาหมื่นหนึ่ง ยกตั้งมาทางสะพานทิพตะพานแดงไปเอาเสียมารบ ต่ไปฟากตะวันออกต่งกระพงด้วย และให้เกณฑ์ทัพเมืองบักขี้ไต้ตั้งร้อยห้าสิบห้า ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ เกณฑ์เรือดำแล้งเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา ตั้งร้อยห้า บรรทุกเข้าจำแลง ให้ได้สองพันเกวียนทั้งทัพเรือและทัพดำแล้งเป็นคนสองหมื่น สรรพไปด้วยเครื่องสรรพศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิว ไปต่เอาเมืองปาดักทัพหนึ่ง ให้กองทัพอาษาจาม และกองทัพเมืองจันทบุรีคุมเรือรบร้อยห้าสิบห้า พลรบพลแควหมื่นหนึ่งสรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่น้อย กระสุนดินประสิว ให้พระยาราชวังสรรค์เป็นแม่ทัพต่ไปทางปากน้ำพุทไธมาศและทัพบกทัพเรือหัวเมืองท่ง กำหนดเดือนอ้ายขึ้นห้าค่ำ ให้ยกพร้อมกันทัพหลวงเด็ดเจ้าท้าวพระยาพระพลวงหัวเมือง ถัดแจ่งทัพบกทัพเรือไว้โดยพระราชกำหนด ครั้นณวันศุกร์เดือนอ้ายขึ้นห้าค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดาร์ดีให้ไปต่งพิธีชุมพลตำบลทุ่งหินคราถึงณวันอังคารเดือนอ้ายขึ้นห้าค่ำ เพลารุ่งแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวท่งต้องพระองค์ ก็ทรงเครื่องอาภรณ์วิจารณ์การประตัมสำหรับพิไชยยุทธเสร็จ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๓

ครั้นได้เพชรฤกษ์มงคลอันประเสริฐ พระโหราธิบดีซึ่งไชยชั้พอพราหมณ์ถวายเลี้ยงตั้งขึ้น
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสวยราชกิจทรงเจ้าพระยาไชยานุภาพ เป็นพระคชาธาร สมเด็จพระ
เอกาทศรถทรงเจ้าพระยาปราบไตรจักร์เป็นพระคชาธาร เข้าโชนทวาร พระดั่งมีราชา
คณะประนีพาทมนต์ พระยานนทศัตไม้มขนามโดยลำตรา พร้อมด้วยเสนามาตยานิกร
ทวยหาญแห่แห่นร่ายโดยกระบวนพยุหยาตราเป็นขบวน แดงเสด็จตรัสชมด้วยวาทะ
บังพระสุริยอลงการโกตาหลด ศัพทล้าเนียงแดรดังขั้ของกลองอึงออดเล็ดจักราชพลดินโดย
สถิตมารคทางด่านพระเจาฤต ประทับรอนแรมไปตามระยะ ถึงตำบลค่ายท่ามน

ฝ่ายพระยานครนายก พระยาปราจีนบุรี พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา พระดั่งบุรี
อยู่รักษาค่ายนางเข้า ถิ่นมาเฝ้าทูลข้อราชการและจำนวนเข้าเฝ้าจึงขึ้นทุกประการ จึงดำรัส
ให้พระดั่งบุรีคุมพลพันหนึ่งอยู่รักษาค่ายนางเข้า แล้วให้แต่งกองออกไปลาดตระเวนฟัง
ราชการให้ถึงทัพหลวง แต่พระยานครนายก พระยาปราจีนบุรี พระวิเศษกับพลเก่าพัน
ยกไปเข้ากระบวนทัพหลวง และทัพหลวงตั้งตำบลพระเนียดทางร่วมที่จะไปเมืองบันดของ
และเมืองนครเสียมราบ จึงมีพระราชบริหารให้พระราชมาณเป็นกองหน้า คุมพลต้อง
หมันห้าพันยกไปแก้ตัว ต่เอาเมืองบันดของเมืองโพธิ์สัตว์ พระราชมาณนายทัพนายกอง
ทั้งปวง กราบถวายบังคมลา แล้วยกไปตามพระราชกำหนด รุ่งขึ้นวันหนึ่งกอง
ทัพหลวงยกยกพยุหโยธาหาญตาม

ฝ่ายพระยาฉะแวก ขณะเมื่อเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสอง แต่งคนให้มา สอดแนม เอาข้อ
ราชการกรุงนครศรีอยุธยาขึ้น นำแห่งท้าวช้างท้าวมาจะยกทัพบกทัพเรือออกมาตกรุง
กัมพูชาธิบดี ก็ให้จัดแจงแต่งการกันพระนครเป็นสามารต ฝ่ายเมืองรายทางค่ายคูอรบที่
ปรกหักพังนั้น ซ่อมแปลงซ่อมคกงทุกเมือง และเมืองบันดของนั้นมพลทหารรบหมันหนึ่ง
ให้พระยามโนไมตรีเป็นแม่ทัพ เมืองโพธิ์สัตว์นั้นให้พระยาสุวรรณโลกเจ้าเมืองเป็นแม่ทัพ
ถือพลต้องหมัน ให้พระศรีสุพรรณมาธิราช ผู้เป็นอนุชาถือพลตามหมัน ออกมาตั้งรับ
อยู่ณเมืองบริบูรณ์ แล้วแต่งคนเร็วมาไขผลัดเปลี่ยนกันสืบข่าวราชการณเมืองโพธิ์สัตว์
และเมืองบันดของมิได้ขาด ทางเรือหนแต่งกองทัพเป็นสองทัพ ให้พระยาวงษาธิราชคุมเรือ

กูให้ลงทรายร้อยห้าสิบตำ พลดบพดแจวหมื่นหนึ่งสรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาตราวุธ
 บนใหญ่น้อยกระสุนดินประสีกลงเรือไปรักษาเมืองป่าดัก ให้พระยาภิรมย์วงษาคุม
 เรือกูให้ลงทรายร้อยห้าสิบตำ พลดบพดแจวหมื่นหนึ่งสรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาตราวุธ
 บนใหญ่น้อยกระสุนดินประสีกลงไปรักษาเมืองจตุรมุขปากกระด้าง ซึ่งกองทัพเรือข้าศึก
 จะมาทางพุทไธมาศนั้น ให้พระยาจันจันตยุกเอาพลเมืองตำโรงทอง เมืองเชิงกระชุม
 เมืองกัมปอช เมืองกะพงโสม เป็นคนห้าพัน ไปรักษาปากน้ำเมืองพุทไธมาศ

ฝ่ายพระราชมาณข้ามด่านน้ำโดนต มาใกล้ตำบลดาพาดชายป่าระนาม ที่เขมรเคย
 ชุมทัพแต่ก่อน ก็จัดพลเดินเป็นกองกำหนดเป็นทัพล้อมทัพพร้อมเสร็จ ส่วนพระราชมาณ
 ข้างพลายจุโหมทัพ มีทหารสามร้อย ถือหอกทวนเดินหน้าข้าง ครั้นถึงป่าระนาม
 ก็ได้เห็นกองทัพเขมร แล้วถ่วงเข้าไป ฝ่ายพระยามโนโมไตรซึ่งรักษาเมืองปัตบอง แจ้ง
 ว่ากองทัพไทยยกมา จึงปลุกล่าม้ายทัพนายกองทั้งปวงว่าพระนเรศวรเป็นเจ้าเด็ดจยกมา
 ครองกอนน เป็นทพุด รพดกนอย ประการหนึ่งเขาคันทองนาเวกเดี่ย ข้าศึกหาได้เป็น
 กำลังไม่ว่า จึงเลิกทัพถอยกลับไป ครั้นเห็นเป็นเทือกเขาใหญ่หลวงนัก รพดข้างม้
 ่มาก แล้วถ่วงยั้งค้างถ้ายจำเริญรายทางออกมา ซึ่งเราจะรับปะทะหน้าศึกเหมือน
 ครองกอนนเห็นไม่ได้ จะรักษาแต่เมืองให้มันไว้ดกำลังข้าศึกก่อน ถ้าเห็นหนักเหลือกำลัง
 จะบอกขอกองทัพมาช่วย นายทัพนายกองทั้งนั้น ก็เห็นด้วย พระยามโนโมไตรจึงให้
 ตรวจหาทเชงเทิน ตรีเตรียมเครื่องสาตราวุธซ่อมแซมขวากหนามให้แน่นหนา แล้วให้
 ทำตะพานเรือข้ามลำน้ำลำตะพานต่อหัวเมืองท้ายเมืองกลางเมือง และตั้งค่ายกระหนาบ
 ต้นตะพานข้างละสองค่าย ให้ทหารรักษาค่ายๆ ละห้าร้อย แล้วแต่งให้ขุนศรีเล่นห
 คุมทหารกองตระเวนและมาวังทางคอยเหตุ ถ้าข้าศึกยกมาให้งบนเป็นสำคัญ

ฝ่ายทัพหน้าพระราชมาณยกเดินมา แต่งเป็นกองเลี้ยบ้าแมวเขา ล่ามหอก
 เจ็ดหอกเด็ดตลอดมากอน ยังทางประมาณร้อยเศษจะถึงเมืองปัตบอง พบเขมรกอง
 ตะเวนได้รบยิงกันจับได้สามคนส่งไปให้พระราชมาณ พระราชมาณถามแจ้งความ
 แล้ว กัดบมือหัวเราะ จึงว่าซึ่งพระยามโนโมไตรเจ้าเมืองปัตบองคิดรับเรากับเมือง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๕

ไม่ออกมารับเราทางแปลงนั้นสำคัญว่า มันอยู่แล้วภา เห็นจะหารบเราได้กัณหาพิกาหนึ่งไม่
อุปมาเหมือนนั้นและดำดี ไหนเลยจะทานกำลังมหาชาติพยุห้ใหญ่ได้ ว่าเท่าตั้งนั้นแล้ว
กำหนดนายทัพนายกอง ให้เข้าโจมตีเมืองบัตตองให้ได้แต่เพดาน ฝ่ายนายทัพนายกอง
พร้อมกันยกเข้าต่าย ซึ่งตรงบัตตองคพาหนะหักค่ายได้ เขมรซึ่งแตกออกจากค่ายนั้น
บางดวงจงนำขามตะพานเข้าประตุมืองคกงกน พระราชมาณเห็นดังนั้น ก็ขับทหารไล่ไป
ตามตะพานแทงฟันเขมรล้มตายในน้ำในบกเป็นอันมาก หักเข้าเมืองได้จุดไฟเผาเมืองชน
ครอบครวชชาวเมืองแตกคณวิ่งออกไปจากค่ายได้บ้าง จับได้พระยามโนไมตรีครอบครว
ช้างพลายพังยลิบช้าง ม้าห้าสิบ มนไหญ่น้อยเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก พกทัพหลวง
เด็จถึงตงคาบตปราชาทเอก พระราชมาณก็กุมเอาตัวพระยามโนไมตรีมาถวาย สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวให้ถามพระยามโนไมตรีว่า พระยาตแวกให้กองทัพมาตั้งรับอยู่คาบตปราช
พระยามโนไมตรีกราบทูลว่า พระยาตแวกให้พระศรีสุพรรณมาชิราช ผู้เป็นพระอนุชา
ถือพลสามหมื่นตั้งรับอยู่ณเมืองบริบูรณ์คาบตหนึ่ง ให้พระยาสุวรรณคโลกเจ้าเมืองโพธิสัตว์
ถือพลสองหมื่น ตั้งรับอยู่ณเมืองโพธิสัตว์คาบตหนึ่ง ฝ่ายกองทัพไปตั้งรับอยู่ทางเรือน
ให้การเสร็จสิ้นทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสถามว่า ถ้าแะเมืองโพธิสัตว์
แะเมืองบริบูรณ์ต้องคาบตนแตกแล้ว เห็นกรุงกัมพูชาขบคิดจะเสียฤาไม พระยามโนไมตรี
ให้การกราบทูลว่า ซึ่งเมืองจะเสียมิเดียนั้น จะกราบทูลถลึงจะเป็นเท็จ สุดแต่พระราช
ดำริเห็นคณ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า ซึ่งกองทัพรับอยู่ตองคาบตน อุปมาเหมือนหน้าดำเภา
กรุงกัมพูชาขบคิดเป็นท้ายดำเภา ถ้าหน้าดำเภาต้องคณแะพายุใหญ่แตกหักชำรุด
อับปางลงแล้ว แะท้ายดำเภาจะรักษาไว้นั้น เป็นอันยากนัก พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทงตองพระองค์ทรงฟังดังนั้น แะมีพระโอษฐแล้วตรัสว่า พระยาเขมรคณพุดจาหลก
แหลมให้เอาไว้ ตรีศเท่าตั้งนั้นแล้ว ก็ตั้งพระยานครนายก ให้คุมพลสามพันอยู่
รักษาเมืองบัตตอง เกดยกถอมเขมรเกยอเข้าเก็บเข้าในท้องนาได้ยั้งฉางไว้เป็นอันมาก
ขณะเมือเมืองบัตตองแตกน พอคนเร็วมาเ้าใช้เขมรเมืองโพธิสัตว์ ออกมาฟังราชการ
มาถึงบ้านละโดด พบปะระพาดพระยาพระเขมรนายหมวดนายกอง แะไพร่กองทัพ

เมืองมัตบองแตกเข้ามา ก็พากันกลับไปเมืองโพธิสัตว์ แจกแก่พระยาสุวรรณโลก
 ทุกประการ พระยาสุวรรณโลกแจ้งดังนั้น ก็บอกหนังสือส่งตัวเขมรทั้งปวงเข้า
 ไปยังกรุงกัมพูชาธิบดี แล้วจึงปลุกษานายทัพนายกองว่า พระยามโนมัตร์ไม่แต่ง
 กองทัพออกรบทกดำ และกองชุมกองโจรค้ำถัดก่อน ละให้ข้าศึกเข้ามาถึงเมืองจน
 เสียครอบครัวยับเยิน ข้าศึกก็มีใจกำเริบหนักรบจะเอาเป็นอย่างมิได้ เราจะยกออก
 ไปรบกลางทาง นายทัพนายกองก็เห็นด้วย พระยาสุวรรณโลกก็ให้ผ่อนครอบครัว
 ออกเสียจากเมืองแล้ว ก็ยกออกไปตั้งรับจำนำลงกับ เหน้าไว้หลัง หมายถึงให้ข้าศึก
 ออกอาศรัยได้ จึงแต่งเป็นกองโจรหลกกอง ๆ ละห้วยร้อย แล้วตั้งว่าได้ทักทำ ถ้ามิได้ก็
 ก็ให้หลีกเข้าป่า ถ้าเห็นศึกหนักเหลือกำลังก็ให้ถาตถอย

ฝ่ายพระราชมานู ครั้นพระยานครนายกอยู่รักษาเมืองมัตบอง ก็กราบถวาย
 บังคมถวายเข้าไปเมืองโพธิสัตว์ กองทัพหลวงก็เสด็จตามเข้าไป ทพหน้าพระราชมานุ
 ยกเข้าไปถึงตำบลหนองจอก ฝ่ายเขมรกองโจรก็ออกรบ กองหน้าแตกแต่เขมรรับ
 รวยทางเข้าไปถึงหกตำบล พลเขมรต้องสาตราวุธบ้วยตายเหลือกำลัง แล้วถอยเข้า
 ไปหาทัพใหญ่ และกองทัพพระราชมานุก็ยกทหารหนุนเนื่องกันเข้าไป ฝ่ายพระยา
 สุวรรณโลกได้ยินเสียงปืนรบดังครู่หนึ่ง พอเห็นเขมรแตก ทัพไทยได้คิดเข้ามา พระยา
 สุวรรณโลกให้ตั้งกองกลองสัญญาณบอกธง ยกทหารออกไปรบได้รบกันกับทัพหน้าพระรา
 ชมานู จนถึงตลุมบอนพันแท่ง พระราชมานุเห็นดังนั้น แยกทหารเมื่อออกตีประดาเข้าไป
 ทัพเขมรรบทกดำไม่อยู่ ก็แตกฉานล้มตายเจ็บป่วยเป็นอันมาก พระยาสุวรรณโลกก็ชน
 ข้างข้ามหน้าหนีไปได้ ทัพไทยได้ฆ่าฟันพลตายพันห้าสิบข้าง ม้าร้อยหนึ่ง กับเครื่องสาตราวุธ
 จับได้เขมรเป็นอันมาก แล้วยกตามไปได้เมืองโพธิสัตว์ แล้วกับยกลงไปถึงทัพหลวง
 สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตั้งพระไทย เสด็จพระราชดำเนินยกเข้ามาตั้งณเมืองโพธิสัตว์
 ฝ่ายพระราชมานุนายทัพนายกองเข้ามาเฝ้าพระบาทยุคล ถวายช้างม้าเครื่องสาตราวุธ
 และเขมรเชลยทั้งปวง สัมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการสั่ง ให้พระยาปราชญ์

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๓

กับพลตามพันต้อยู่ รวบรวมเสบียงอาหารณเมืองโพธิ์สัตว์ แล้วตรัสปลุกข้าราชการ
แก่สมเด็จพระอนุชาธิราชว่า เมืองโพธิ์สัตว์ เมืองบัตมบกก็ได้แล้ว และเมืองบริบูรณ์
พระยาตเวทียิงธนูออกตบรับ รพลก็มากเห็นจะพร้อมด้ามประการ ทงอาชญาภักดี
ทหารก็จะเข้มมือ เครื่องธนูธนูก็จะพร้อม ถึงกระนั้นก็อุปมาเหมือนพระยานาคราช
ถึงมาตรแม้นมีเดชาภาพก็ ฤๅจะเอาชนะทานกำลังพระยาครุฑได้ เราจะหักเอาให้ได้
แต่ในพริบตาเดียว ครั้นเท่าดังนั้นแล้ว ก็สั่งให้ทัพหน้าเร่งยกดิ่งเข้าไป อย่าให้
พลทหารคั่งกัน

ครั้นพลตามยามได้เพ็ชรฤกษ์พระจันทร์ทรงกลดส่องสว่าง สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงส่องพระองค์ ก็ทรงเครื่องสำหรับพิไชยยุทธเสร็จเสด็จยกพลโยธาทัพจาก
เมืองโพธิ์สัตว์ ฝ่ายพระยาศรีสุทโธโลกและนายทัพนายกองซึ่งแตกมานั้น ก็ไปเมืองบริบูรณ์
เข้าเฝ้าพระศรีสุพรรณมาธิราช กราบทูลประพาศเหตุที่ปอง พระศรีสุพรรณมาธิราชได้
แจ้งดังนั้น ก็ตกพระทัย จึงแต่งกองตระเวนเป็นเลี้ยวมาผดพิชิตกันออกไปลาดคอยดู
ข้าศึก ทั้งให้จุฬเหาะเข้าค้นในท้องถิ่นแล้ว บอกข้อราชการเข้าไปณกรุงกัมพูชาธิบดี
ฝ่ายพระยาตเวทีย้ำว่า เมืองโพธิ์สัตว์เมืองบัตมบกได้แก่ข้าศึกแล้ว ก็เลยพระทัย
จึงสั่งพระยาราชนเรศคุมพลหมื่นหนึ่งยกไปช่วยเมืองบริบูรณ์ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้า เสด็จยกพลมาตามทางตามลัดถมาตามดั้น มาถึงป่าทุ่งนามือง
บริบูรณ์ กองหน้าพบเขมรกองตระเวนเข้า ได้รับยักกัน เขมรแตกวิ่งเข้าเมือง
พระศรีสุพรรณมาธิราชแจ้งดังนั้น ก็ตรัสว่าข้าศึกไทยได้ทัยกเข้ามา ครั้นจะแต่งกองทัพ
ออกไปรบก็กลัวมิมีอยู่ทหารจะเสียใจ ประการหนึ่งก็กลัวมิมีประชุมกันอยู่ ต่อเมื่อ
บางออกแล้ว เราจึงจะยกออกตีทีเดียว ให้แค่ตรวจตรารักษาหน้าทเชิงเทินไว้ให้มั่นคง
อย่าให้ข้าศึกเข้าแทรกหักเอาได้ ครั้นเท่าดังนั้นแล้ว ก็มิได้แต่งออกรบ

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เห็นทัพเขมรมิได้ยกออกมารบ พระองค์ได้
ยังทัพ จึงมีพระราชบริหารกำหนดให้นายทัพนายกองเข้าล้อมเมืองรบหักเอาได้ในพริบตา

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แบ่งปันกันเป็นห้าค่านยกถล่มโอบรบรุกเข้าไป ฝ่ายเขมรก็
 รบยิงชนหน้าไม้ปืนไฟออกมาเป็นลำมารถกองทัพไทยก็มีถอย ชุมตุนดินเป็นต้นามเพทะ
 บังคักรุกเข้าไป พอเพทะพลบคาก็บรรจบกัน ที่ซัดก็เข้าถอนขวากหนามปั่นค่ายเยื่อค่าย
 พันค่าย จนถึงได้ฟันแทงกัน ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชราชเห็นศึกหนักเหลือกำลังจะรับมืออยู่
 ชนข้างพระที่นั่งไคยทวารหมื่นหนึ่งก็แหกเมืองออกไป ท้ายไทยก็เข้าเมืองได้ไล่ฟันแทงเขมร
 เจ็บป่วยล้มตาย กองทัพเขมรก็หนีระบัดกันออกจากหน้าที่ กองทัพไทยจับได้พระยา
 เสด็จมาดเจ้าเมืองบริบูรณ์ พระหลวง ชุนหมื่น ไพร่เขมร ปืนใหญ่น้อย เครื่องศาสตราวุธ
 เป็นอันมาก ได้ช้างพลายพังใหญ่น้อยเจ็ดสิบห้าตัว ม้าสองร้อยเศษ

ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชราชแหกออกจากค่ายได้ มิได้ยังพลรบเดินไปเพทะกลางคืน
 ถึงตำบลบ้านพังรอก พบทัพพระยาราชนเรศซึ่งพระยาตเวทให้ออกมาช่วย ก็พากัน
 ถอยเข้าเมือง ชนเจ้าแขวงราชการแก่พระยาตเวททุกประการ พระยาตเวทได้ทรงฟัง
 ดั่งนั้นทรงพระโกรธ ตรัสคำตโทษพระศรีสุพรรณมาราชราชและนายทัพนายกอง แล้วจึงให้
 ตรวจตราล้อมค่ายผู้รักษาหน้าทเชิงเทินหรือรบชนนอกซ่อมแซมขวากหนาม เอาปืนใหญ่
 ชนได้ล้อมและประตูเมือง หน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าทหน้าท
 ไวกองหนนกองจะด้ามร้อยห่างกันด้ามเดิน เชิงเทินชั้นกลางนั้นไวกองชั้นล่าง กองจะ
 ด้ามพัน ให้พระศรีสุพรรณมาราชราชผู้เป็นอนุชาอยู่ด้านเหนือ พระราชมาณอยู่ด้านใต้
 เจ้าฟ้าทะตะหะอยู่ด้านตะวันออก พระยาราชนเรศอยู่ด้านตะวันตก เชิงเทินชั้นในไวกอง
 ใหญ่ตั้งกองกองจะห้าพัน ในกระบวนทัพหลวง แล้วแต่งหนังสือให้พระยามนตรีเสด็จหาถ้อ
 ไปเมืองญวนขอกองทัพมาช่วย

ครั้นเพทะอุบายโคพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จออก
 พร้อมด้วยหมู่ขุนอำมาตย์ราชประโรหิต นายทัพนายกองกราบถวายบังคมเฝ้าพระบาท
 ยุคตถล่อนกลาด พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงสั่งให้กุมเอาตัวพระยาเสนาบดี
 เจ้าเมืองบริบูรณ์ และพระหลวงชุนหมื่นนายทัพนายกองเขมรเข้ามาหน้าพระที่นั่ง ให้ถาม

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๕

ข้อราชการในเมืองดเวก และพระยาเสนาบดีพระหลวงขุนหมื่นนายทัพนายกองทั้งปวง
ก็ให้การกราบทูลแจ้งขึ้นทุกประการ จึงมีพระราชโองการให้พระวิเศษเจ้าเมือง
ฉะเชิงเทราเป็นพระยาวิเศษ ให้เป็นนายกองทัพคุมพลตามพัน ตั้งอยู่ณเมืองบริบูรณ์
ปลูกยั้งนางรวบรวมเสบียงอาหารไว้ให้เสร็จ แล้วเสด็จพระราชดำเนินพยุหบาตราทัพ
โดยลำดับมารควัดต้องคั่น ก็ถึงกรุงกัมพูชาประเทศ ทัพหลวงตั้งมั่นใกล้เมืองประมาณ
เจ็ดสิบเส้น ครั้นให้นายทัพนายกองตั้งค่ายล้อมประชิดเมือง ให้พระราชมานูอยู่ด้าน
ตะวันตก พระยาดั้หาราชเดโชอยู่ด้านใต้ พระยาท่าย่น้อยอยู่ด้านตะวันออก พระยามหาโยธา
อยู่ด้านเหนือ

ขณะเมื่อทัพหลวงตั้งค่ายรายทางเข้ามาถึงเมืองโพธิ์สัตว์นั้น กองทัพพระยา
ราชวงศ์สรวิศเข้าตีได้เมืองพุทไธมาศ พระยาจันจันตุแม่ทัพเขมรตายในที่รบด้วยยกเข้ามา
ชนปากกระดิ่ง ได้รับกับกองทัพพระยาภูมิของษา ฝ่ายกองทัพพระยาเพชรบุรีเข้าตี
เมืองบ้ำดัก ได้รับกับกองทัพเรือ พระยวงษาธิราชกองทัพเขมรแตก พลเขมรจมน
น้ำตายเป็นอันมาก พระยวงษาธิราชก็ต้องบินใหญ่ตาย กองทัพไทยได้เมืองบ้ำดัก
ถ้ำเขาพระยาจันจันตุ กับถ้ำเขาตูกคำดิมห้าถ้ำ สดุดฝรั่งสองถ้ำ เรือรบเรือไล่
บินใหญ่น้อย เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก พระยาเพชรบุรียกรุกตามชนมาถึง
ปากกระดิ่ง เห็นกองทัพพระยาราชวงศ์สรวิศกับเขมรยังรบกันอยู่ พระยาเพชรบุรียกค
กระหนาบเข้าไป กองทัพเขมรทันทมิได้ก็แตก พระยาราชวงศ์สรวิศ กับพระยาเพชรบุรี
สองทัพผนบบรรจบกันเข้าก็ยกกริบบเข้ามาตีได้เมืองจตุรมุข แล้วยกขึ้นไปบรรจบกองทัพหลวง
ณเมืองดเวก

ฝ่ายกองทัพพระยานครราชสีมาซึ่งตั้งเมืองนครเดียมรบปากทะเลสาบด้านนอก ก็
ยกมาตั้งค่ายบนกะพงส่วย พร้อมกันกับกองทัพเรือ พระยาเพชรบุรี พระยาราชวง
ศ์สรวิศ พระยานครราชสีมา และพระยาพระหลวงหัวเมืองนายทัพนายกองทั้งปวงก็พากัน
ขึ้นเผ่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณค่ายเมืองดเวก กราบทูลซึ่งได้รับรายงานและ

ได้ดำเณดลุ่มฝรั่ง เครื่องสำตราวุธ ปืนใหญ่น้อยเสร็จสิ้นทุกประการ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระโสมนัส จึงดำริให้กรทจะเข้าหักเมือง แล้วมีพระราชโองการสั่งนายทัพนายกองค่ายล้อมทั้งปวง ให้เร่งเดินค่ายประชิดเข้าไปให้ใกล้ห้างเมือง เส้นหนึ่งและด้ามดิบว่า ให้ตั้งล้อมพุนดินทั้งสี่มุม มุมละสองด้าน เอาปืนใหญ่ที่พร้อมขึ้นจังกา ยิงกวาดตามเชิงเทินบรรดาประตูเมืองนั้น ก็ให้ตั้งล้อมเอาปืนใหญ่ขึ้นยิงด้วยหน้าท่โดทหารบางอยู่นั้น ให้กองทัพเรือกองทัพเมืองนครราชสีมายกบรรจบ เร่งทำการให้พร้อมแต่ในสามวัน ถ้าผู้ใดมิแล้วตามกำหนดจะตัดศีรษะเสียเลย ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็จัดพระราชอาญา กราบถวายบังคมแล้ว ก็เร่งทำตามพระราชอาญาทั้งกลางวันกลางคืน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงให้แต่งตั้งเป็นหนังสือว่า หนังสือผู้เป็นนายกพลการทหารทั้งปวงทัพหน้า อันเป็นความประวิาศบาทมุลิการบรรรรัตนมาตย์ ดูกหนึ่งจักรแก้วอยู่ในใต้เบื้องบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพมหานครวัดศรีอยุธยา อันมีพระบุญญาเดชานุกาพมาก ดูกดวงพระทินกรต้องโลกมายังพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ซึ่งเป็นใหญ่ในกัมพูชาประเทศแต่ก่อน ๆ กรุงกัมพูชาธิบดีเคยถวายหิริญสุวรรณาเครื่องบรรณาการ ต้องพระนครก็เบญสุวรรณาบัณฑิตยวณ สัมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ก็ได้ความศุข เป็นไฉนพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีมิได้ตั้งอยู่ในสัจยานุสสัยคิดอหังการกลับเป็นประจามิตร ให้เคื่องไต่บาทยุคล เอาโลหิตมาล้างดาบทหารไทย จะให้เหลื่ออยู่แต่หน้ากับฟ้า บ้างกับดินคูมิดวร บัดนี้เกิดจพระราชดำเนนมาถึงพระนครแล้วอันจะได้ชัยชนะมิได้ชัยชนะนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีหาเข้าพระไทยไม่ฤา ให้เร่งออกมากราบถวายบังคมพระบาทยุคลถวายเสวตร์บรรณัตร์ เห็นชีวิตจะยืนยาวไปได้ ฤาหมายว่าจะได้ชัยชนะ ก็ให้เร่งยกพลโยธาออกมาทำสงครามกันดูเล่นเป็นขวัญตา ถ้ามิออกมาในสามวัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะให้ทหารเข้าพิณดินเสียแต่ในพริบตาเดียว

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๔๑

ครั้นแต่งเสร็จแล้วก็ให้พระยาแสนาบดีเจ้าเมืองบริบูรณ์ กับพระยาพระเชมรังษ์ ทหารเรือจับได้ออเข้าไป พระยาพระเชมรังษ์ทวงถามถวายบังคมตาแล้ว ก็นำหนังสือเข้าไปถวายแก่พระยาตเวต แล้วทูลซึ่งได้รับทางบกทางเรือเสร็จถ้วนทุกประการ พระยาตเวตได้แจ้งในหนังสือและเสียกองทัพเรือยกเสียพระไทยนัก จึงตรัสว่า อ้ายเหตุนั้นให้ออกไปรบศึกก่อกับเป็นพวกประจามิตรเป็นทศกัณฐ์หนังสือเข้ามาอีกเจ้า โทษมันถึงตายให้เอามันไปจำไว้ ครั้นเท่าตั้งนั้นแล้ว ก็เสด็จเสวยพระนคร เห็นกองทัพไทยเดินค่ายประชิดเข้ามาใกล้ จึงบัญชาสั่งให้จุมพินใหญ่่น้อยยิงระดมออกไป ต้องพลศึกตายเจ็บป่วยก็มาก ทำการเข้าไปมิได้ พระราชทานพระยาดีหราชเดโช พระยาท้ายน้ำ พระยามหาโยธาเห็นดังนั้นให้ขุดมุดดินถมขندقขุดเนิน เขมรยิงออกมาไม่ถุก แล้วเร่งให้ถมมุดดินเป็นคันชนสูงกวาค่ายเมือง เอาปืนใหญ่ขึ้นจึงกาต้องวันต้องคนก็เสร็จ ฝ่ายพระยาตเวตเห็นดังนั้น ก็ตั้งค่ายล้อมค่ายเมืองตั้งชนเป็นค่ายบังคาศึก หลงเชิงเทินขึ้นสูงสามวาตัวให้ชักปลักกา แล้วได้ประชิดและขึ้นช่องเนิน เคียงปืนใหญ่่น้อยยิงตอบโต้กันมิได้ขาดทั้งกลางวันกลางคืน พลเชมรังษ์รักษาหน้าทเชิงเทินนั้นต้องเป็นเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเห็นการพร้อมพอจะหักเอาเมืองได้ จึงให้โหราฤกษ์ ได้ฤกษ์วันศุกร์เดือนห้าขึ้นสองค่ำ บิวดอกนศกเพลดึกทุ่มห้าบาท จึงดำรัสพระราชกำหนดให้พระราชทานช้างพลายจุมพินทัพ คุมทหารสามพันเข้าโดย ถนนประตูด้านตะวันตก ให้พระยาดีหราชเดโชช้างพลายจับจุมพินทัพ คุมทหารสามพันเข้าโดยถนนประตูด้านใต้ ให้พระยาท้ายน้ำช้างพลายมารประไลย คุมทหารสามพันเข้าโดยถนนประตูด้านตะวันออก ให้พระยามหาโยธาช้างพลายไฟภักทกัณฐ์ คุมทหารสามพันเข้าโดยถนนประตูด้านเหนือ ช้างนั้นให้ใส่หน้าว่าหูก่อกเหล็ก ทหารหมื่นสองพันให้ใส่เกือกหนัง เสื้อหนังหมวกหนัง ฝ่ายค่ายประชิดทั้งปวงนั้น ให้ระดมจุมพินใหญ่่น้อยเข้าไปราดตามเชิงเทินและประตูแต่คี่สามยามไปกว่าจะถึงฤกษ์ อย่าให้พลเชมรยกมาช่วยกันถนัดได้ แต่ทว่าเป็นเพลากลางคืนจะไม่พร้อม ให้คอยดดวงพลุ และฟังเสียงฆ้องกลองแตรสังข์เป็นสำคัญฤกษ์แล้วให้ยกทหารเข้าหักเอาเมืองให้ได้จึงทุกด้าน ถ้าผู้ใดมิ

ได้จะตักศิระเสียบเสี้ย นายทัพนายกองทั้งปวงแจ้งพระราชกำหนด กราบถวายบังคม
ลาแล้วกลับไปเตรียมการตามรับสั่ง ครั้นเพลาด้ามยาม เจ้านาบทองป่องกระตมบันเข้า
ไปในเมือง ต้องเขมรป่วยเจ็บล้มตายเป็นอันมาก ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงต้อง
พระองค์ ก็ทรงเครื่องสำหรับขัตติยราชธัญญ์ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงเจ้า
พระยาไชยาณภาพเป็นพระคชาธารพร้อมด้วยโยชานัญเสด็จ เสด็จมายืนข้างพระที่นั่ง
ตรงประตูครุฑที่พระยามหาโยธา ได้เพ็ชรฤกษ์จึงให้ประโคมฆ้องกลองแตรดั่งขลุ่ย จุฑ
เพลิงพลูชนเป็นสำคัญ พลทหารทั้งสี่ด้านเห็นสำคัญ ก็ให้ชนพร้อมกัน พระยามหาโยธา
พระยาสุรหารเดช โพระยาท่ายน้ำ พระราชมาณซึ่งชำนานำทหารเข้าไปจะทำดา
ยประตุมือง เขมรซึ่งอาษาหน้าทรมประตุมและรักษาประตู ก็ยิงธนูหน้าไม้ปืนใหญ่ยิง
ออกมาทั้งสี่ด้าน พลทหารเจ็บป่วยล้มตายกันได้ถอย พระยามหาโยธาเข้าไปให้
แทงประตูเป็นสามารภ พลูชนเป็นอันแล้วเดือนห้าชนด้ามคำ ลุศักราช ๙๔๖ ปีวอก
ฉศก ประตูทั้งปวง ทหารไทยกรเข้าเมืองได้ ได้ฆ่าฟันเขมรล้มตายเป็นอันมาก เขมร
กองชนกองกลางทั้งสองชนกมไต่รบ ทั้งเครื่องศาสตราวุธเสีย หนีกระจัดกระจายออก
จากเมืองบ้าง ไปหาครอบครัวบ้าง พระราชบุตรหนักหนีไปด้วย จับได้พระยาฉแว
กับพระศรีสุพรรณมาราช และญาติประยูรวงษ์อันมกรมใน ท้าวพระยาพระเขมร
ครอบครัวพลเมืองเป็นอันมาก พลทหารก็คุมพระยาฉแวพันชื่อนามาถวาย

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวแย้มพระโอษฐ์ แล้วมีพระราชโองการตรัสถามพระยา
ฉแวว่า ท่านเป็นกษัตริย์ขัตติยราชดำรงแผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบดี มีกูรารัฐเป็นแคว้นแคว้น
ขึ้นทูลเสมา ฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ก็มีประจันตชนบทเป็นแคว้นแคว้น และ
ต้องพระนครนิกเป็นราชธานีใหญ่ ถ้าจะใครได้สมบัติในพระนครศรีอยุธยาแต่เสมา
มณฑลให้กว้างขวาง เหตุไฉนจึงมีภัยเป็นพหุโยธาไปกระทำสงครามให้ต้องตามท่านอง
ขัตติยราชธัญญ์ อันเป็นทบบริเทงราชหฤทัยกษัตริยราชแต่ก่อน จึงคอยแต่ว่าศึก
กรุงหงสาวดีมาคิดพระนครศรีอยุธยาครั้งใด ก็ไม่เคยยกพลไปพลอยฆ่าเคมคเอาเมือง
ชนบทประเทศกวดครัวอพยพมาเมืองทุกครั้ง ทำศึกดุจจากอันมาดักถอบฟองสกุณบักขา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๔๓

ฉะนี้ ควรด้วยราชประเพณีแล้วอุปการะไค ครั้นท่านถึงซึ่งปราศัยแก่เราแล้ว จะ
คิดฉันทใดเล่า ให้เข้าไปตามสัจตามจริง จะได้เป็นเยี่ยงอย่างกษัตริย์ไปภายหน้า

พระยาอโศกกราบทูลถวายบังคมแล้วทูลว่า ข้าพระพุทธองค์เป็นคนโลภเจตนา มิได้
กระทำสงครามตามราชประเพณีกษัตริย์ ไปลักลอบกระทำเดียนหนามแก่พระนครศรี-
อยุธยาอัน โทษถึงตาย ถ้าพระองค์พระราชทานชีวิตได้ กรุงกัมพูชาธิบดีจะได้
เป็นข้าขึ้นต่อเดิมากรุงเทพมหานคร ถ้ามิได้จะแล้วจะกัมหนาคาย

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังคำพระยาอโศกดังนั้น จึงตรัสว่า เราได้ออก
จากใจแล้วว่า ถ้ามิชยแก่ท่านเราจะทำพิธีประณมกรรมเอาโลหิตท่านล้างบาปเสียให้จง
ได้ ท่านอย่าอาลัยแก่ชีวิตเลย จงตั้งหน้าหาชอบในปรโลกนั้นเถิด บุตรภรรยาญาติ
ประยูรวงศ์ท่าน เราจะเลี้ยงไว้ให้มีความสุขแต่ก่อน

ครั้นดังนั้นแล้ว ก็พระราชบริหารแก่ขุนมนตรี ให้ตั้งการพิธีประณมกรรม
โดยลำดับ พระโหราธิบดีชี้พอพราหมณ์ ก็จัดแจงการนั้นเสร็จ จึงเชิญเสด็จสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกย เจ้าพนักงานองครักษ์เอาตัวพระยาอโศกเข้าได้เกย
ตัดศีรษะเอาธาตุทองรองโลหิตขึ้นไปชำระพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระโหร
าธิบดีกลืนสังข์ไชย ชีพอพราหมณ์เป่าสังข์ประโคมดุริยดนตรี ถวายมุขากิเศกทรง
อาเศียรพาทโดยลำดับพิธีเสร็จเสด็จเข้าพลับพลา

รุ่งขึ้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับราชวรณงค์
ยุทธรเสร็จ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงม้าพระที่นั่งราชพาหนะ สูงสามศอกคืบสองทวน
สมเด็จพระเอกาทศรถทรงม้าพระที่นั่งพุดาหก สูงสามศอกคืบ พร้อมแค้นเส่นางคกิริโยธา
หาญ ให้โดยกระบวนซ้ายขวาหน้าหลัง แล้วครั้นตรึงพระสุริยสมุทสาปัดโบกพัชนี
มีฆ้องกลองแตรสังข์ประโคมนฤนาท พระบาทเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปเฝ้าพระนคร
ศรีนพละราชแล้วต้องนาฬิกา แล้วจึงกลับยังค่ายหลวง มีพระราชโองการตั้งเสนาบดี
มุขมนตรีทั้งปวงว่า บุตรภรรยาญาติวงศ์พระยาอโศก และสมัคพรรคพวกครัวอพยพ
ซึ่งจับไว้ได้มากนักอย่าไต่ ให้มารวมไว้ ให้นายทัพนายกอง ๆ หลังคุมไว้ก่อน เจ็ดวัน

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

กองทัพล่วงจะเลิกไป ท้าวพระยาทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็ตรวจตราจัดครอบครัวพระยาตแวก และไพร่พลในเมืองซึ่งได้ไว้นั้น เป็นคนอพยพตามหมื่นเคษ แล้วแต่งกองหลังให้คุมล่องไปโดยพระราชบัญชา

ครั้นกองทัพซึ่งคุมไปได้เจ็ดวันแล้ว ครั้นถึงณวันอังคารเดือนห้าแรมห้าค่ำ เพลาสิบเอ็ดทุ่มห้าบาท สมเด็จพระบาทบรมนารายณ์บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งเครื่องอสังการสรวพารณ์เบญจวิมลสรวพเร็จ สมเด็จพระเนเรศวรบรมบพิตรเป็นเจ้า ทรงฟังเทพธิดาผูกพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงฟังเทพธิดาศุภพระที่นั่งหลังคาอลงกฎด้วยเครื่องอภิมขมด้วยพรายพรรณ บังวิจิตรณบัฏแทรกสดอนสดับสรวพด้วยโยธาทวยหาญ แห้วดริวระยะกันกงพร้อมเสนาองค์พยุหอุดมคิมิมาดาตาศ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ เสด็จจากกรุงศรีอยุธยา นครอินทปัตถุรัฐราชธานี

ฝ่ายทัพพระยาณครราชสีมา ก็เลิกทัพกลับไปนครเสียมราบ แด่ทัพเรือนวังอยู่สองวันจึงล่องไปตามชลมารค ออกปากน้ำเมืองพุทไธมาศขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ เสด็จรอนแรมมาโดยมารคถัดแดนกัมพูชาประเทศ ทัพรายทางหนักเล็กลงโดยเสด็จมาเป็นกระบวณทางขึ้น สืบตามวันทัพหลวงก็เสด็จถึงกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา และบุตรภรรยาญาติประยูรวงษ์พระยาตแวก และครัวพระยาพระเชษฐมรชอนน ก็ทรงพระกรุณาให้จัดแจงตงบ้านเรือน แล้วพระราชทานเครื่องอุปมณทงปวงให้โดยควร ครั้นนายทนายกองทัพบกทัพเรือถึงพระนครพร้อมแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระราชทานบำเหน็จรางวัลโดยสมควรแก่ความชอบ แต่พระราชมาณน ให้เป็นท้าวพระยาอรรคมหาเสนาธิบดีสมุหพระกลาโหม พระราชทานพานทอง เต้านาทอง เจียดทองซ้ายขวา กระบี่ฝักทอง เครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากโดยถาณาคึกคัก

ครั้นวันอังคารเดือนห้าขึ้นสองค่ำ ลศักราช ๙๔๘ ปีจออัฐศก กรมการเมืองกุยบุรีบอกเข้ามาว่า พระยาศรีไศยณรงค์ ซึ่งให้ไปปรังเมืองคนาวศรีเป็นชนก โภชาธิบดี

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๔๕

กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณายังแคลงอยู่ จึงโปรดให้มัตราออกไปหาตัว พระยาตนาวัศร์ก็มา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธ จึงให้สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า เด็ดจพระราชดำเนนิยกทัพออกไป และทัพสมเด็จพระอนุชาเสด็จออกไปครองนพดลตามหม่น ข้างเครื่องด้ามรอย ม้าहारอย ทัพบกษัตริย์ เมืองไชยา เมืองชุมพร เมืองคลองวาน เมืองกุย เมืองปราน เมืองเพชรบุรี หกเมืองเป็นคนหม่นหาพัน ประชุมทัพตำบลบางตะพานเดินทัพทางสังข

ฝ่ายพระยาตนาวัศร์รู้ว่าสมเด็จพระเอกาทศศรีฐิตศวรบรมนารถบรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เด็ดจพระราชดำเนนิยกออกมา ก็เกรงพระเดชเดชานุภาพเป็นอันมาก จะหนักเห็นจะไม่พ้น จะแต่งทัพออกรบก็เห็นเหลือกำลัง จนความคิดอยู่แล้วกนงรักษามั่นไว้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงเมืองตนาวัศร์ จึงให้ตั้งค่ายล้อมไว้โดยรอบ แต่ทัพหลวงนั้นตั้งใกล้เมืองห้าสิบวัน จึงทรงแต่งหนังสือรับสั่งเข้าไปว่า พระยาตนาวัศร์เป็นข้าหลวงเดิมด้วยซอมันคง ได้ทำราชการโดยเสด็จงานพระราชสงคราม ความชอบแต่หลังมามากมายนัก จึงทรงพระมหากรุณาให้มาขึ้นเมืองตนาวัศร์นี้ ยังหาเดิมความชอบไม่อีก ด้วยจำเนนด้วยเหตุว่า เมืองตนาวัศร์นี้เป็นเมืองหน้าด่าน ครั้นจะแต่งให้ผู้นมาอยู่มิอาจพระไทย จึงให้พระยาศรีไศนรงค์ออกมาอยู่ต่างประเทศพระภรรณเนอความชอบก็อยู่แก่ใจ และมีข่าวไปว่า พระยาตนาวัศร์คิดการเป็นขบถ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่เชื่อ จึงมีตราออกมาให้หา ก็มิเข้าไปเฝ้า เนอความจึงมากจนตรัสให้เรอออกมา ก็มีความเมตตาหนักอยู่ พระยาตนาวัศร์ผิดแต่ครั้งเดียวดออก ให้ออกมาหาเราเกิดจะกราบทูลขอโทษไว้ครั้งหนึ่ง ถ้าจะมากให้มาในอนัน ถ้ามีมาเห็นว่าจะรับทัพเราได้ ก็ให้แต่งบองกันไว้ให้มั่นคง

พระยาตนาวัศร์แจ้งในหนังสือดังนั้น จึงคิดว่าเราได้ทำการล่วงเกินผิดถึงเพียงนี้ แล้ว และยังมีหนังสือรับสั่งมาตงนเป็นราชขอบายก็ออกไปก็คงจะตายผิดชอบก็จะอยู่ดีไป ถึงตายก็ให้ปรากฏชื่อไว้ภายหลัง พระยาตนาวัศร์ก็มิได้ออกมา เพชรุ่งแล้วนักพิกาหนิง สมเด็จพระเอกาทศศรีฐิตศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เด็ดจทรงเครื่องอสังการ

ประดับสำหรับพิไชยยุทธเสร็จ เสด็จทรงเจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็นพระราชาฯ พร้อม
 ด้วยท้าวพระยาพลทวยหาญเป็นขันนั้ในได้ให้โคมรมาศพันทุก ทังทวนทองรงทิด
 เป็นทองแถวไธอำไพด้วยมยุรเสวตรฉัตร กั้ดงกตบดบังทึนกรบวรบังแทรกแซงชุมด้าย
 พรายพรณตาชดา ศัพทโกตาหุดกักกองกลของฉณะแดรงสังขณนฤนาท พระบาท
 ส้มเตีจเอกาทศรฐธิศวบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จกรีธาพลเดียบทอด
 พระเนตรคท่งท ซึ่งจะให้พลทหารเข้าป็นเมือง

ฝ่ายพระยาศรีนครออกมาชนล่อหอกกันลับประทอนย่นบนเชิงเทิน แต่เห็นพด
 เต็จ พระอนุชาธิราชเจ้าคุณชายอินทรสงครามมา เมื่อวันศุกร์ แล้วได้ยินเสียงปืนถอง
 แตรดังซึกกึกใจตึงไป หอกพลัดตกจากมือได้รวดเร็ว บ่าวไพร่ทงปวงเห็นดังนั้นก็เสียใจ
 พุดกันเล่าต่อๆ ไปว่า นายเราเห็นจะบ้องกันเมืองไว้มิได้ พดทหารทงปวงยกครนควม
 พระเดชเดชาภาพเป็นอันมาก ดมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จเสียบครอบเมืองนคร
 เห็นหน้าทงอัครทิศจะเข้าได้ เสด็จกลับมายังค่ายหลวง จึงมีพระราชกำหนดให้นายทัพ
 นายกองทำบันไดร้อยอัน ปลดบันไดนั้นให้ผูกพลูเพลิงเพนียงจงบรม เพลาตีดับแฮดท่ม
 ถ้าได้ยินเสียงปืนใหญ่ดำนัดเป็นสำคัญแล้ว ให้เอามันใดพาดจุดพลูเพนียงบันเอาเมืองให้
 จงได้ ท้าวพระยามุขมนตรีนายทัพนายกองรับพระราชบัญชาแล้ว ก็มาจัดแจงการทง
 ปวงให้พร้อมสรรพ กับพลทหารอาสาพันหนึ่ง ซึ่งจะเข้ามาบันเมืองพร้อมเสร็จ ครน
 เพลาด้ามยามดมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเกยคอยฤกษ์ เดชะบารมีดมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัว ถ้าจะมีชัยแก่ข้าศึกครั้งใด ก็ให้ศุภนิมิตประจักษ์ทุกคร้ง พอเพลาดวง
 ด้ามยามเจ็ดบาท พระลัทธิภรมรชาติใหญ่เท่าผลส้มเกลี้ยง เสด็จผ่านด่านเมืองนคร
 มาแต่อัครทิศไปเนียงอาคเนย์ พระวิศมส์ดวงไปทงอากาศและบัณฑิต ดมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวเห็นดังนั้นก็พระปิติโสมนัส ถวายทักษิณสี่โมธานเห็นอศิโรตม์ด้วยบุญจงบ
 ประดิษฐ์แล้วตั้งประโรหิตาจารย์ทงหลายให้ประโคมแตรดังซึก ครียคนตรีบีพาทย์ซ้องไชโยใน
 ทันท ให้ฝรั่งแม่นจุดจ่ารงค์รำท่ายทงด้ามบอกได้กันเป็นสำคัญ ฝ่ายนายทัพนายกอง
 ได้ยินเสียงปืนใหญ่เป็นสำคัญ ก็ให้ทหารเอามันใดพาดกำแพงเมือง จุดพลูเพนียงเป็น

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๔๓

โกธาลด เจ้าหน้าเห็นดังนั้นก็ตกใจ จะออกย่นรบพุ่งกันเพื่องมิได้ก่อกวนหน้าที่ยะ
ฝ่ายทหารข้าหลวงเข้าเมืองได้ พอพลารุ่งขึ้นก็คุมเอาตัวพระยาตนาอศรีพันนาเข้ามาถวาย
ยังค่ายหลวง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ตั้งพระราชอาญาเขียนยกหนึ่งด้ามจับที่ แล้ว
บอกขอราชการเข้ามายังกรุงเทพมหานครอยู่ทชยา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นเจ้า ครั้นได้แจ้งว่า สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า
ได้เมืองตนาอศรีแล้ว จับได้พระยาศรีไศนรงค์ดังนี้ กรมพระไทยปรีดา จึงทรง
พระมหากรุณา ให้มีตราตอบออกไปว่า อย่าให้เข้ามาณกรุงเลย ให้ทเวนแล้วตัด
ศีรษะเสียบนจานไว้ณเมืองตนาอศรี อย่าให้ผู้ใดเอาเยี่ยงอย่าง และให้พระยาราช
ฤทธาณนพเป็นเจ้าพระยาตนาอศรี

สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ก็กระทำตามพระราชบัญชาสมเด็จพระเชษฐาธิราช
ทุกประการ ครั้นจัดแจงเมืองตนาอศรีราบคาบเป็นปรกติแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ตั้งพระราชนิพนธ์มายังกรุงเทพมหานคร แล้วสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช
เจ้ากรุงธนบุรีเสด็จขึ้นทุกประการ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นเจ้ากรมพระ
ไธสนันทรธรรมการุณการสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเป็นอันมาก

ครั้นณวันอังคารเดือนสิบสองแรมห้าค่ำ มีหนังสือบอกพระยาจันทบุรี ส่งตัว
สมเด็จพระเอกอภัย ซึ่งถือหนังสือเจ้าเมืองเมะด้าถึง ขออวยศรีสวัสดิ์มาถึงพระยากาญจนบุรี
ด้วยข้าพเจ้ากับพระยาดาวเมืองเมะด้า เกิดมหากาฬแก่กัน พระยาดาวจะยกมาตี
เมืองข้าพเจ้า ๆ หาพึ่งมิได้ จะขอเอาพระเดชเดชานุภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัว อันมีบุญราชฤทธิการมโหฬาร ดุจหนังสือสมเด็จพระเจ้ามหาราชจากตรงกัณฑ์
จักรพรรดิอันมีพระราชเดชานุภาพฤทธิการมโหฬารแผ่ไปใหญ่ทั้งด้ามทวนน้อยต้องพัน
เป็นบริวาร เป็นฉัตรแก้วกันเกษ จะขอของทักไปช่วยกันเมือง พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวทรงต้องพระองค์ได้ทรงทราบดังนั้น ทรงพระไถ่โทษ จึงพระราชทานเสื้อผ้า
เงินตราแก่สมเด็จพระเอกอภัยโดยสมควร แล้วตรัสให้พระยาศรีไศนรงค์ถือพลต้องพันสรรพ
ไปด้วยเครื่องศาสตราวุธยกไปณเมืองเมะด้าถึง ก็ถนัดพระเดชเดชานุภาพ มิได้คิด

อาษาฏต่อไป ขณะเมื่อพระยาศรีไถนรงค์ไปช่วยกันเมืองเมะจ๋าถึงนั้น เจ้าฟ้าแผ่นดิน
ถึงแก่พิราลัย มีพระราชบุตรสององค์แต่ต่างมารดา พี่น้องสองพระองค์ท่ายทขิงราช
สมบัติแก่กัน ผู้น้องสู้มิได้ กัดพชายจะฆ่าเสีย ครั้นรู้ว่ากองทัพไทยมาตั้งอยู่ณเมือง
เมะจ๋าถึง ก็พาพรรคพวกประมาณร้อยเศษ หนีลงมาหาพระยาศรีไถนรงค์ณเมือง
เมะจ๋าถึง พระยาศรีไถนรงค์ก็บอกส่งตัวเจ้าฟ้าแผ่นดิน มายังกรุงเทพมหานคร
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงพระมหากรุณาภาพแก่เจ้าฟ้าแผ่นดิน
แล้วทรงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคนั้นอันมาก เต็มใจโดยถนาคักดี

ลุศักราช ๙๔๙ ปีกุนนพศก ราชบุตรนักพระธิดาผู้เป็นพระยาตเวท เมื่อสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จไปปราบขณะเมื่อข้าหลวงเข้ามาเมืองตเวทในเขตแดนทางคันทัน ราช-
บุตรมาอยู่หน้าท ครั้นทัพไทยเข้ามาเมืองได้ด้วยความถ่วงถ่วงมิได้หาบิดา หนีออกจากหน้าท
กับบ่าวสามสิบคนเข้าป่าพากันหนีไปถึงแดนเมืองด่านช้าง ครั้นรู้ว่ากองทัพหลวงเสด็จ
พระราชดำเนินกลับไปกรุงเทพมหานครครั้นอยู่ทชยาแล้ว ก็พากันกลับมาเมืองตเวท เสด็จ
บดทเหตุอยู่ณนั้น กับสมณชีพราหมณ์ ประชาชนราษฎรทั้งหลาย จึงพร้อมกันยกพระราช-
บุตรท่านชนราชากิเศก เป็นพระยาตเวทครอบครองแผ่นดินแทนพระบิดา พระยาตเวท
ครั้นได้ครองศิริราชสมบัติแล้ว ก็อุ่ล้าให้บำรุงสมณพราหมณาจารย์โดยยุติธรรมราช
ประเพณีมาได้เดือนเศษ จึงตรัสปลุกเสกกับเสนาบดีมนตรีกระฉูดทั้งหลายว่า แต่ก่อนมา
พระบิดาเราไปกระทำเดียนหนามต่อกรุงศรีอยุธยา ไม่เกรงพระเดชเดชานุภาพ สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ อันทรงอิศราภาพดุจพระสุริยเทพบุตรและพระจันทร์อันมี
รัศมีสว่างทั่วโลกธาตุ ความพิณาศินิภัยจึงถึงพระองค์และพระญาติประยูรวงษ์ในกรุง
กับพวชาธิบดี และครั้นเราจะทำอุบายนั้นไม่ควร จำจะอ่อนน้อมเอาพระเดชเดชานุภาพ
พระเจ้ากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เป็นที่พึ่งทพาทนความศุขสวัสดิ์จะได้มีแก่เรา ท่าน
ทั้งปวงจะเห็นประการใด เสด็จบดินทรมุขทั้งหลายกราบทูลว่า ซึ่งพระองค์ดำรัสนั้นควรนิก
ขอพระราชทานให้พระองค์ แต่งดอกไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการ มีพระราชดำรัส
ไปอ่อนน้อมโดยราชประเพณีเมืองชนเมืองออกกรุงเทพมหานครแล้ว ความศุขสวัสดิ์พัฒนา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๔๕

มงคลก็จะบังเกิดมีไปตราบนานกาลล้วน พระยาตเวทียังคงยืนยงค้ำค้ำ จึงให้แต่ง
ดอกไม้เงินทอง จัดเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก แล้วแต่งลักษณะราชดำเนินให้ออกยา
วษาธิบดี พระเสนาหาญตรี หาดวงบรรณายกเป็นทูตานุทูตจันทุลาพระราชาสำนักคุมเครื่อง
ราชบรรณาการ ครั้นถึงด่านปราจีนบุรี กรมการก็คุมทูตานุทูตเข้าไปยังกรุงเทพมหานคร
เสนาบดีนำเอากิจจานุกิจกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสให้เบิกทูต
เข้ามาเฝ้า ณมุขเด็จหน้าพระที่นั่งมอญคางคก ครั้นพระราชาปฏิสันถารถามนัดแล้ว
พระศรีภริยาราชกษัตริย์พระราชาสำนัก ในลักษณะพระราชาสำนักนั้นว่า ข้าพระองค์ผู้ครอง
อินทปัตถ์บุรีรัตนนี้ ขอถวายบังคมแทบพระบวรบาททองงามมา ส้มเด็จพระผู้จอมมกุฎกรุง-
เทพทวารวดี ศรีอยุธยามหาดิถีภพพรตวันราชธานีบรมมยุ อุดมพระราชนิเวศน์มหาสถาน
ด้วยพระบิดาข้าพระองค์มิได้รักษาขอบขัณฑสีมาโดยราชประเพณี กระทำพาดพิงจริมิได้
รู้จักกำลังคนกำลังท่าน มาก่อเกิดเป็นปรีภัยแก่กรุงเทพมหานคร อุประมาตังจอมปดวก
มาเคียงเขาพระสีเนราชบรรพต มิฉะนั้นคงมฤคชาติคณน้อย องค์อาชยุทธานการด้วยพระยา
ราชดีห์ อันมีมหิศักดานุภาพ ถึงแก่กาตวินาศจากไอลุย์สุวรรณานัน ก็เพื่อผลกรรม
ได้ทำมาแต่ก่อน และข้าพระองค์ครองแผ่นดินเมืองดเวกครองนี้จะได้อาเยี่ยงอย่างพระบิดา
นั้นหามิได้ จะขอเอาพระเดชเดชาภาพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ปกเกล้าปก
กระหม่อมคุณจิตรแก้วแห่งท้าวมหาพรหม อันมีปรีมณฑลกว้างขวางร่วมเย็นไปทั้งจักรวาล
ข้าพระองค์ขอถวายสุวรรณหิรัญรัตนมาลาบรรณาการ โดยราชประเพณีสืบไปตราบนานกาล
กัลป์ล้วน ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟัง ก็มีพระไทยเมตตาแก่พระสุธรรมราชา
พระยาตเวทียองค์ใหม่เป็นอันมาก ตั้งให้ตอบพระราชาสำนักไปว่า ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จะได้อาษาของเวรแก่ราชบุตรนักพระสถิตานันหามิได้ และซึ่งบิดาท่านเป็นไปจนถึง
พิราลัยนั้น ก็เพื่อเวรอันเวรแต่อดีตติดตามมาให้ผลเห็นประจักษ์ และให้พระยาตเวทียองค์
ใหม่ขึ้นครอบครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ โดยยุติธรรมราชประเพณี พระมหากษัตริย์ราช
เจ้าแต่ก่อนนั้นเกิด แล้วตั้งให้เจ้าพนักงานตอบเครื่องราชบรรณาการ และพระราชทาน

เสี้ยน และเงินตราแก่ทูตานุทูตโดยสมควร อยู่สามวันทูตก็กราบถวายบังคมลาไปยัง
กรุงกัมพูชาธิบดี

ครั้นเขาเตือนห้ามชาวคัมพูชาศึก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้บำรุงช้างม้าพลไว้
เดือนสิบสองจะยกไปเมืองเมะตะมะ เมืองหงสาวดี ในเดือนห้านมโหฬารบอกพระยา
ศรีไธณรงค์เข้ามาว่า ซึ่งพระเจ้าแปรผู้เป็นราชันดา เียดพิทลไปเมืองหงสาวดี
พระเจ้าหงสาวดีเอาโทษถอดเสียดจากถานาคักติ ใ้พรพละมณูซึ่งไปกับพระเจ้าแปรนั้น
จับได้ไล่เจ้าคดออกเสียด ที่แตกน่านชานแซนไป ภายหลังรู้เนือความดงนกกถัดตาย ก็มีได้
เข้าเมือง คมกนเป็นพวกเป็นเหล่าออกอยู่ป่า แต่งข้าหลวงไปจับก่อดรบ และหัวเมือง
ทั้งปวงนั้นเห็นว่า พระเจ้าหงสาวดีถอดพระเจ้าแปรเสียดเสียดใจ พวกกันกระต้างกระตอง
เป็นอันมาก และกรุงหงสาวดีเสียดแถมอญชบถ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงสั่งพระองค์
ได้ทราบดังนั้น จึงพระราชทานอาชญาสิทธิ์ให้เจ้าพระยาจักรี เป็นนายทัพนายกองยกพล
หมื่นห้าพัน ช้างเครื่องร้อยหนึ่ง ม้าสองร้อย ออกไปตั้งมั่นปลุกยั้งฉางทำไว้นาณเมือง
เมะตะมะถึงไว้ท่าทัพหลวง จึงดำรัสให้เจ้าฟ้าแสนหัวไปด้วยเจ้าพระยาจักรี แลวเกณฑ์ทัพ
เมืองทวายห้าพัน ให้ขึ้นไปตั้งคาบดเกาะพรหมเมืองฉะวราวชอบฝั่งทะเลตะวันตก หนนทัพ
พระยาจักรี ๆ จะได้ใช้ราชการสดวก และกองทัพพระยาศรีไธณรงค์ให้เอาไว้ แต่ตัว
พระยาศรีไธณรงค์ กับพรรคพวกนั้น ให้เข้ามารับราชการณกรุง

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีกราบถวายบังคมลา ยกไปถึงเมืองเมะตะมะถึงแล้ว ตั้งค่าย
ขุดคู ปลุกยั้งนาง กระเกณฑ์มอญชาวเมืองเมะตะมะถึง และไทยกองทัพทำไว้นา และตั้ง
ทำเรือรบเรือไล่เป็นอันมาก พระยาศรีไธณรงค์กับพรรคพวกก็กลับเข้ามารับราชการ ฝ่าย
เจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองตะเคิง เจ้าเมืองชดิก เจ้าเมืองบดเฝื่อน เจ้าเมืองพลิม
เจ้าเมืองตองอูว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ให้กองทัพ
เจ้าพระยาจักรียกมาตั้งทำไว้นา ณเมืองเมะตะมะถึงไว้เป็นเสบียง เดือนอ้ายปลายมี
ทัพหลวงจะเสด็จไปเมืองหงสาวดี ต่างคนต่างเกรงพระเดชเดชาภาพ ก็แต่งมอญพม่าผู้
ให้กองทัพและเครื่องราชบรรณาการ ลงมาณเมืองเมะตะมะถึง เจ้าพระยาจักรีบอกสั่ง

ผู้ถือหนังสือ และเครื่องราชบรรณาการเข้ามายังกรุงเทพมหานคร เสนาบดีเอกราบทูล
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นได้ให้เบิกพม่ารามัญผู้ถือหนังสือเข้ามาเฝ้า และใน
หนังสือเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองพัตติม เจ้าเมืองบดเผื่อน เจ้าเมืองชลัตเมืองนวา
จะขอเป็นข้าขึ้นทูลเกล้ามากรุงเทพมหานครไปทราบเท่าที่กล่าวมานั้น แต่หนังสือเจ้าเมืองตองอู
เจ้าเมืองตะเคียนนั้น จะขอพึ่งพระบรมโพธิ์สมภาร ถ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
พระองค์ จะเสด็จพระราชดำเนินไปเอาเมืองหงสาวดีเมื่อใด พระยาตองอู พระยาตะเคียน
จะขอยกพลมาควบคุมทัพโดยเสด็จงานพระราชสงคราม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้แจ้งใน
ลักษณะอักษรดังนี้ มีพระไทยโสมนัส ครั้นได้ให้พระราชทานรางวัลแก่พม่ารามัญผู้ถือ
หนังสือมานั้นเป็นอันมาก ครั้นได้ให้พระราชทานสิ่งของไปแก่เจ้าเมืองทั้งปวงโดยถนาคักัด
จึงให้ตอบหนังสือตอบไปแก่ท้าวพระยารามัญทั้งปวง ผู้ถือหนังสือก็กราบถวายบังคมลา
กลับไปเมือง

ขณะเมื่อผู้ถือหนังสือกลับไปเมืองตองอูน พระมหาเถรเถรผู้เฒ่าเจ้าอาวาส
จึงเข้าไปหาพระยาตองอู แล้วถามว่า มหาบพิตรจะเอาเมืองไปเป็นต้นหน้าข้างกรุงศรี
อยุธยาฤ่ พระยาตองอูได้ฟังพระมหาเถรก็สงสัย จึงถามว่า ไยพระผู้เป็นเจ้าจึงว่าดังนี้
พระมหาเถรจึงว่าอาตมภาพแจ้งว่า มหาบพิตรหนังสือถวายเครื่องราชบรรณาการไป
อ่อนน้อมว่า ถ้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจะยกมาตีเมืองหงสาวดีเมื่อใด มหาบพิตรจะยก
ไปโดยเสด็จงานพระราชสงคราม เพราะเหตุนี้อาตมภาพจึงว่า พระยาตองอูจึงตอบว่า
ผู้เป็นเจ้าไม่รู้ฤ่ว่า สมเด็จพระนเรศวรบรมบพิตรเป็นเจ้า และสมเด็จพระเอกาทศราชทรง
พระองค์ทรงศักดิ์ดำนุภาพมากดุจหนึ่งพระสุริยเทเวศร์ต้องโลก เมื่อเพลามัชฌิมคืนด้าม
ศักราชหงสาวดีลงมาทำศึกครั้งใด มีแต่แตกฉานยับเยินไปทุกครั้ง บัดนี้พระเจ้าหงสาวดี
เชิญศึกเขยวสงครามอยู่แล้วๆ ได้ข่าวมาว่า ปลายปีก็จะยกทัพมาเอาเมืองหงสาวดี เห็น
ไม่พินใจอมพระหิตถ์ท่าน แล้วเมืองมอญทั้งปวงก็อ่อนน้อมท่านฉัน โยมเห็นดังนี้ จึงมี
หนังสือถวายเครื่องราชบรรณาการไปอ่อนน้อมบ้าง พระมหาเถรได้ฟังดังนั้นหวั่น
แล้วว่า อันพระนเรศวรต้องคนพองนั้น มีศักดิ์ดำนุภาพเข้มแข็งสงครามนั้น อาตมภาพก็แจ้ง

อยู่ดังนี้ ถึงจะมีชัยแก่ชาวหงษาวดี ก็แต่ในแคว้นแคว้นชั้นต่ำแต่มากรุงมหานครศรีอยุธยา
จะได้ล่วงเกินถึงแดนหนักหน้ำได้ และอาตมภาพพิเคราะห์ถึงลักษณะราชสมบัติที่เห็นจะ
ได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศอยู่ ในหน้าพระไทยมหาบพิตรกับลักษณะจึงผิดกันนัก อัน
ลักษณะอย่างมหาบพิตรนี้ ในตำราว่า องค์อาตมภาพหนึ่งนิทานพระบรมโพธิสัตว์ด้วยพระชาติ
เป็นกระแต อาตมภาพเพียรจะจินตนาในมหาสมุทรให้แห้ง มิฉะนั้นจะมีมานะเหมือนนกน้อย
อันบินแข่งพระยาครุฑข้ามมหาสมุทรทะเลใหญ่ และหน้าพระไทยมหาบพิตรมาอ่อนดุษฎีด้วย
อันกตัญญูคำจลลนหลอกลอนนี้ ตำราของอาตมภาพนั้นผิดเสียแล้ว เอาไว้มิได้จำเภาไฟทั้งนี้
เสีย ว่าแล้วพระมหาเถรทำดาลูกจะไป พระยาตองอูยืมด้วยก็มีอาวราชนาว่า พระผู้
เป็นเจ้าย่าเพื่อไปก่อน พระมหาเถรก็ทรงนั่งลงตงเกา พระยาตองอูจึงว่า อันตำรา
ของผู้เป็นเจ้าเห็นจะไม่ผิดกับใจของโยม แต่บัดนี้โยมยังอ่อนปัญญาความคิดอยู่ อุปมา
ดังบุรุษหลงอยู่ในถ้ำอันมืด ถ้าพระผู้เป็นเจ้าช่วยเขาแก้มาต้องให้สว่างเห็นหนทางแล้ว
จะเดินโดยทางได้ดังดวง พระมหาเถรจึงว่า การอันนี้ใช้กิจสมณ แต่อาตมภาพเสียตาย
พระศาสนา กับเอ็นดูอาณาประชาราษฎร์ในรามัญประเทศทั้งปวง ก็จะช่วยทำนุบำรุงไป
ตามสติปัญญา และซึ่งมหาบพิตรว่ายังอ่อนปัญญาความคิดอยู่นั้น จะคิดอย่างไรให้ว่าไปเกิด
จะช่วยขแรงให้ พระยาตองอูได้ฟังดังนั้นก็ใจ กราบนมัสการพระมหาเถรแล้วว่า โยม
ประมาณครุฑเมืองหงษาวดี ม่อย่มากก็เหมือนน้อย ด้วยว่าไปเข้าอ่อนน้อมต่อกรุงพระ
มหานครศรีอยุธยาเป็นอันมาก จะคิดอ่านให้กลับใจมาได้ยากนัก พระมหาเถรหวั่น
แล้วว่า การแต่เพียงนั้นจะเป็นไรมี แม้นจะแกล้งให้ร่อยหรอหนึ่ง เห็นจะยากกว่าอีก พระยา
ตองอูจึงว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าโปรดโยมให้ได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศสมคิดแล้ว จะส่ง
พระคุณไปกว่าจะส่งชีวิต พระมหาเถรยิ้มแล้วจึงว่า มหาบพิตรอย่าวิตกเลย อาตมภาพจะ
ช่วย พระมหาเถรขยับเข้ามาให้ใกล้พระยาตองอูแล้วว่า มหาบพิตรเป็นพระราชนัดดา
พระเจ้าหงษาวดี หัวเมืองทั้งปวงก่นบถมากมายอยู่ จึงมีหนังสือไปประกาศแก่หัวเมืองทั้ง
ปวงว่า กรุงหงษาวดีเป็นราชธานีใหญ่แต่ครั้งพระเจ้าช้างเผือกมาปราบเท่าทุกวันนี้ ยังมีได้
ไปเป็นเชลยแก่เมืองใด และครั้งพระเจ้าแปรเสียขึ้นมา สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีเอาโทษถอด

เสียจากถนาศักดิ์เราไฉนข้าว่า หัวเมืองทั้งปวงพากันลงปล้นกันถือหนังสือคุมเครื่อง
บรรณาการไปออกแก่กรุงพระมหานครศรีอยุธยาเรายังไม่เชื่อ จึงแต่งคนถือ
หนังสือไปบ้าง หวังจะฟังกิจการให้แน่ ก็ได้ความประจักษ์ว่า เมืองเมะตะมะและหัวเมือง
ทั้งปวงคิดขบถคนเหล่านี้หารักชีวิตและโคตรไม่ฤ ให้เร่งบอกมาเราจะเอาความเข้ากราบ
ทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แล้วเราจะยกทัพไปฆ่าเสียทั้งโคตร ถ้าหัวเมืองทั้งปวงรู้สึก
ว่า ได้คิดผิดแล้วจะค้นหาความชอบ ก็จงลดความไวครึ่งหนึ่งก่อน แต่ทว่าให้คิดอ่านจับไทย
กองทัพ ซึ่งมาตั้งอยู่เมืองเมะตะมะถึงดังให้ได้ว่า จึงจะเห็นจริง ถ้ามหาพิตรมีหนังสือ
ไปดังนี้ คราวหัวเมืองทั้งปวงจะตั้งศกใจกลัว จะกลัวใจคิดอ่านจับไทย ก็จะเกิดอริ
วิวาทกันกับไทย ทางไมตรีก็จะขาดกัน เมื่อทัพพระเจ้ากรุงศรีอยุธยายกมา ก็จะได้เห็น
รวดเร็วกรวดหนามกันให้ขาดได้ ประการหนึ่งมหาพิตรบำรุงช้างมารพลไว้ให้บริบูรณ์ ถ้า
ได้ข่าวว่าทัพกรุงพระนครศรีอยุธยาตั้งแค้นมาเมื่อใดแล้ว จงเร่งยกพลไปเมืองหงสาวดี
ทำท้าวจะช่วยงานพระราชสงครามให้ไวใจแล้ว เข้าปลอมปล้นเอาเมืองหงสาวดี เชิญ
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี และกวาดครัวอพยพพลไปตั้งเมืองเข้าปลอาอาหารมาเมืองตองอูให้สิ้น
ถึงมาตรว่าทัพพระนเรศวรจะยกมาติดตามถึงเมืองตองอูก็ดี เมื่อและเราคิดเสบียงอาหาร
เสียได้สิ้นแล้ว ก็จะเลิกทัพกลับไปเอง ถ้าศึกกลับไปแล้วพระเจ้าหงสาวดีก็อยู่ในเงอ
พระหัตถ์ พระองค์ก็จะตั้งรักษาชนกว่าเก่าได้ร้อยเท่าพันทวี จะคิดประการใดก็จะสำเร็จ
และซึ่งอาตมภาพอาทนน มหาพิตรจะเห็นผิดชอบประการใด พระยาตองอูมีความยินดี
กราบนมัสการแทบบาทพระมหาเถรแล้ว ๆ เล่า ๆ แล้วว่า พระผู้เป็นเจ้าคิดนึกเทพดา
เอาแว่นแก้วมาส่องให้สว่างเห็นทั้งกลางวันและกลางคืน พระคุณนั้นหาที่สุดมิได้ พระ
มหาเถรจึงว่า มหาพิตรเร่งมีหนังสือไปเถิด ถ้าขัดสนไปภายในหัว จึงให้ไปบอก อาตมภาพ
จะช่วย แล้วพระมหาเถรก็ลาไปอาราม รุ่งขึ้นพระยาตองอูแต่งหนังสือตามถ้อยคำพระ
มหาเถรว่า ให้คนถือไปประกาศแก่หัวเมือง

ฝ่ายพระยารามัญหัวเมืองทั้งปวง แจ้งในหนังสือพระยาตองอูดังนี้ ก็ตกใจกลัว
ต่างคนต่างปลุกษารมการนายบ้านนายอำเภอว่า คิดการทงนหมายว่าจะดับก่ไม่ดับ

พระยาตองอูมีความ^{๕๓} จึงมีหนังสือมาว่ากล่าว^{๕๔} ทง เพราะเห็นตราบ^{๕๕} เป็นตระกูลรามัญ ครั้นจะชนผ่นหาพงกรุงพระนครศรียทชยาทเดียว ก็เป็นระยะทางไกล จะต้องคำบราณ ว่า กว่าจะถึงจะส่ง^{๕๖} ไปถึงใหม่ ด้วยพระยาตองอู^{๕๗} ก้ถึงรพดมาก แล้วพระเจ้าหงษาวดี^{๕๘} ก็นบถ^{๕๙} ว่าเบ็นเชอพระวงษ์ จะว่าประการใดก็^{๖๐} ธิชชชาติ จำเราจะหาความชอบจับเอาไทยส่งเข้า ไปให้ได้ คิดกันดงนั้น ก็แต่งหนังสือ^{๖๑} ไปถึงพระยาตองอู^{๖๒} เบ็นใจความว่า ข้าพเจ้าหัวเมือง^{๖๓} ทงปวง ขอนอมเศียรเกล้าบังคมมาถึงใต้เบงมาทงภษพระยาตองอู ด้วยข้าพเจ้า^{๖๔} ทงปวง เป็นคนโมหะคิดทจริตผิดไปนั้น พวกข้าพเจ้า^{๖๕} ทงปวงถึงทตาย ซึ่งโปรดให้^{๖๖} หนังสือ^{๖๗} แจ้ง ให้ข้าพเจ้าเห็นผิดและชอบนั้น ดุจเทพยดามา^{๖๘} ชรบเอาชีวิตข้าพเจ้า และชีวิตไพร่ฟ้า^{๖๙} ประชา ราชฐรชนมานั้น พระคุณไม่มี^{๗๐} ทจะเปรียบได้ ข้าพเจ้าจะขอทำตามโอวาท^{๗๑} เอาเบ็นทพง ฟ่านกลับ^{๗๒} ไป แล้วส่งหนังสือ^{๗๓} ให้ ผู้ถือกลับไปยังเมืองตองอู พระยาตองอู^{๗๔} แจ้งใน หนังสือ^{๗๕} ดงนั้น ก็มีความยินดี ตั้งแต่นั้นมากับ^{๗๖} รุงช้างม้า เอาใจไพร่พล^{๗๗} ในเมืองตองอู^{๗๘} ให้ รักใคร่เป็นอันมาก

ฝ่ายพระยาตากเจ้าเมืองเมาะตะมะ ตั้งแก่^{๗๙} ท้าวพระยารามัญ^{๘๐} ทงปวง ให้คิดอ่านจับ กองทัพไทยให้ได้^{๘๑} ส่งเข้าไปเมืองตองอูเอาความชอบ ท้าวพระยารามัญ^{๘๒} ทงปวงก็คอย^{๘๓} ชองจะ จับไทยให้ได้ ครั้นเดือนอ้ายเข้า^{๘๔} เมาสุก เหล่าไทยออกไป^{๘๕} เกี้ยวเข้า^{๘๖} ท่งเมาะ^{๘๗} ถ้า^{๘๘} เถิง แต่พวก ขุนจบสืบ^{๘๙} ห้าคนออกไป^{๙๐} เกี้ยวเข้า^{๙๑} ชายป่า ส้มิง^{๙๒} สุระนายบ้าน^{๙๓} จอย^{๙๔} ยะกับพวก^{๙๕} รามัญ^{๙๖} ร้อยหนึ่ง ลอบคอย^{๙๗} ดอยอยู่ในป่า ครั้นเห็นได้^{๙๘} ทัก^{๙๙} ด้วง^{๑๐๐} ทรกันจับ^{๑๐๑} ขุนจบ และพวก^{๑๐๒} บ่าว^{๑๐๓} ไปได้^{๑๐๔} เก้า^{๑๐๕} คน ไพร่^{๑๐๖} ห้า^{๑๐๗} คน หนึ่ง^{๑๐๘} ได้ ก็วิ่งไปบอก^{๑๐๙} พวกกองทัพอ่า มี^{๑๑๐} รามัญ^{๑๑๑} ประมาณ^{๑๑๒} ร้อย^{๑๑๓} เศษ มาจับ^{๑๑๔} เอา^{๑๑๕} ขุนจบ^{๑๑๖} กับ^{๑๑๗} ไพร่^{๑๑๘} เก้า^{๑๑๙} คน นายทัพนายกอง^{๑๒๐} แจ้ง^{๑๒๑} ดงนั้น ก็ให้^{๑๒๒} จัด^{๑๒๓} แจ้ง^{๑๒๔} กัน^{๑๒๕} ไปตาม^{๑๒๖} ลำ^{๑๒๗} มรัย^{๑๒๘} ทัพพวก^{๑๒๙} รามัญ^{๑๓๐} ด้วรับ^{๑๓๑} กัน^{๑๓๒} กับ^{๑๓๓} พวก ไทย^{๑๓๔} บ่วย^{๑๓๕} ตาย^{๑๓๖} หลาย^{๑๓๗} คน ทนทาน^{๑๓๘} มิ^{๑๓๙} ได้^{๑๔๐} แก่^{๑๔๑} แดง^{๑๔๒} ไป กองทัพไทย^{๑๔๓} ได้^{๑๔๔} ตัว^{๑๔๕} ขุนจบ^{๑๔๖} กับ^{๑๔๗} ไพร่^{๑๔๘} เก้า^{๑๔๙} คน กลับ มา^{๑๕๐} แจ้ง^{๑๕๑} แก่^{๑๕๒} เจ้า^{๑๕๓} พระยาจักรี^{๑๕๔} เจ้า^{๑๕๕} พระยาจักรี^{๑๕๖} จงหา^{๑๕๗} ตัว^{๑๕๘} พระยา^{๑๕๙} ะโร^{๑๖๐} เจ้า^{๑๖๑} เมือง^{๑๖๒} เมาะ^{๑๖๓} ถ้า^{๑๖๔} เถิง^{๑๖๕} ตาม^{๑๖๖} ว่า เหตุ^{๑๖๗} ผด^{๑๖๘} ทง^{๑๖๙} เบ็น^{๑๗๐} ประการ^{๑๗๑} ใด เจ้า^{๑๗๒} เมือง^{๑๗๓} เมาะ^{๑๗๔} ถ้า^{๑๗๕} เถิง^{๑๗๖} ไม่^{๑๗๗} รับ^{๑๗๘} ว่า^{๑๗๙} มิ^{๑๘๐} ได้^{๑๘๑} รู้^{๑๘๒} เจ้า^{๑๘๓} พระยา^{๑๘๔} จักรี^{๑๘๕} มี^{๑๘๖} พัง^{๑๘๗} จะ^{๑๘๘} ให้^{๑๘๙} จำ^{๑๙๐} พระยา^{๑๙๑} ะโร^{๑๙๒} ะโร^{๑๙๓} เห็น^{๑๙๔} ความ^{๑๙๕} จะ^{๑๙๖} ไม่^{๑๙๗} พ้น^{๑๙๘} ตัว^{๑๙๙} จึง^{๒๐๐} อูบาย^{๒๐๑} ว่า จะ^{๒๐๒} ขอ^{๒๐๓} ไป^{๒๐๔} เอา^{๒๐๕} มอญ^{๒๐๖} เหล่า^{๒๐๗} ร้าย^{๒๐๘} ให้^{๒๐๙} ได้ เจ้า^{๒๑๐} พระยา^{๒๑๑} จักรี^{๒๑๒} มี^{๒๑๓} ทพิ^{๒๑๔} เคราะ^{๒๑๕} ะห์ สำ^{๒๑๖} คัญ^{๒๑๗} ว่า^{๒๑๘} จริง^{๒๑๙} กับ^{๒๒๐} ปล่อย^{๒๒๑} ตัว^{๒๒๒} ไป พระยา^{๒๒๓} ะโร^{๒๒๔} จึง^{๒๒๕} คิด^{๒๒๖} กับ^{๒๒๗} กรม^{๒๒๘} การ^{๒๒๙} ว่า

เราจะตามจับบ่าวของเรามากระไรเล่า ถึงจะแก้ไขประการใด ความอันนั้นเห็นจะไม่ดี จะ
 หนึ่งอยู่จะพากันตายเสียสิ้น จำจะหนีขึ้นไปเมะตะมะ คิดเห็นพร้อมกันแล้ว ก็แต่งคนเร็ว
 เอาการไปแจ้งแก่พระยาตาก ๆ ก็ให้เรือมากอยรับ ครั้นเพลาคงยามพระยากระโรก็พาคว
 อยพหนีออกจากเมือง พอรุ่งกึ่งเรือข้ามไปเมืองเมะตะมะ เพลารุ่งเช้าเจ้าพระยาจักร
 รู้ว่าพระยากระโรเจ้าเมืองเมะตะมาถึงพาควหนีไปสิ้น ก็แต่งกองทัพตามถึงฝั่งไม้ท
 ักกลับ

ฝ่ายพระยากระโรแจ้งการแก่พระยาตากเจ้าเมืองเมะตะมะทุกประการ พระยาตาก
 จึงว่า ซึ่งทำการมิได้ไทยมาเสียทีเสียครั้งหนึ่งแล้วไปเกิด แต่ว่าเราติดอยู่ว่า ท่านอยู่น
 เมืองเมะตะมาดังนี้ อุปมาเหมือนหม่อมฤๅษาคืออยู่ในปากเสือ ซึ่งพากันอพยพมาได้
 ดันนั้น เรามความมั่นคง จึงค่อยคิดอ่านกันไปใหม่ จะเกรงอะไรกับกองทัพไทยเท่านั้น
 แล้วเมืองเมะตะมะแต่งกองทัพโจรกองตะตองร้อย สามร้อย ให้เที่ยวเป็นเลื้อยป่า ถ้าเห็น
 ไทยออกเที่ยวหากิน และเที่ยวเข้าให้ตอบฆ่าดี พอจะจับได้ก็ให้จับตัวมา ถ้าเห็นทำได้
 จึงให้ทำ ถ้าทำมิได้อย่าให้ทำ สุดแต่อย่าให้เสียการ กองรามัญทองปองแจ้งกำหนดดังนี้
 แล้วก็ข้ามไปชุมนุมอยู่ในป่า ครั้นเห็นไทยออกเที่ยวเข้า ก็ตอบยิงตอบแทง แต่ทำดังนี้
 นายทัพนายกองทองปอง ก็เอาเหตุไปแจ้งแก่เจ้าพระยาจักร ๆ เห็นมอญก่อกบฏเป็นชบด ทำ
 การกำเริบหนักขึ้น ก็บอกหนังสือเข้ามาให้กราบทูลแด่พระเจ้าแผ่นดินทุกประการ เสด็จมาดักนำเอา
 หนังสือบอกเจ้าพระยาจักรกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทราบก็ทรง
 พระโกรธ ตรัสว่าเจ้าพระยาจักรเป็นผู้ใหญ่ที่เคยทำศึกสงครามมา ยังจะไปดักเอาเมือง
 เหล่านักหาได้ทำไม เจ้าเมืองเมะตะมาถึงเข้าสวามิภักดิ์ ขอกองทัพออกไปรักษาเมือง ไพร
 บ้านพลเมืองก็ปรกค้อยขึ้น ฝ่ายเมืองเมะตะมะ เมืองตะเคิง เมืองบวเผื่อน เมืองพัฒ
 เมืองขลุ่ย เมืองทองอุเฒ่าออกหนุนม ควรฤๅให้เป็นได้ถึงเพียงนี้ ประการหนึ่งเมือง
 เมะตะมาถึงก็อยู่ปากคว้นออก เหมือนอยู่ในกำมือก็ยังให้เด็กหนีไปได้ ด้วยว่าทำศึกคุ
 ทารกขมมื่อ ครั้นจะให้ฆ่าเสียก็เสียตายคมหอกดาบ ตรัสเท่าดังนั้น ก็ให้มตราตอบ
 คาคโทษออกไปว่า เจ้าพระยาจักรจะดักเอาเมืองเมะตะมาได้ฤๅมิได้ ถ้าเห็นได้ฝ่ายเดียว

แล้วให้เต้า ถ้าเห็นมิได้ให้รักษาค่ายเมาระดำเจิงไว้ให้มั่น ทัพทลงเสด็จพระราชดำเนิน
ถึง จึงจะตเมองเมาระตมะที่เตยอ ผู้ถือหนังสือกลับไปแจ้งแก่เจ้าพระยาจักร์ทุกประการ
เจ้าพระยาจักร์แจ้งในท้องตราไว้ดังนั้น ก็ถว้พระราชอาชญาเป็นอันมาก
และเร่งรัดให้นายทัพนายกองทำเรือรบเรือไล่ได้เสร็จ แล้วก็ให้ลากลงไว้ในคลองน้ำ และคิด
แต่งกองทัพไปป้องกันให้เกยวเข้าสี่กอง กองจะหาร้อยคอยสกัดที่เหล่ารามัญขบถทุกวัน
พวกมอญเห็นกองทัพไทยมาก คำนทานมิได้ก็หลบหลีกเข้าไปในป่า นายทัพนายกองให้
เร่งเกยวเข้าเบา และเข้าหนักในท้องนาแขวงเมืองเมาระดำเจิง บวกชนเข้าไว้ในฉางได้
ประมาณสองพันเกวียน

ส่วนพระยาดาวเจ้าเมืองเมาระตมะ แต่งชาวด่านให้มาประจำฟ้างชาวราชการ อยู่
ทางแม่น้ำตะเมา ทางตองปุ ทางแม่จัน ทางแม่กษัตริย์ ให้รู้ว่กองทัพหลวงณกรุง
พระมหานครศรีอยุธยาจะมาฤๅมิมา

ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นให้หนังสือตอบมายังเมืองเมาระดำเจิงแล้ว ก็
พระราชโองการแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวงให้เตรียมทัพพร้อมเสร็จ กำหนด
ทัพหลวงจะเสด็จโดยทางชลมารค ณวันเสาร์เดือนสามชนค้ำหนึ่งเสด็จไปขึ้นบกเมือง
กาญจนบุรี ให้กองทัพทั้งปวงตั้งไปคอยรับเสด็จให้พร้อม ท้าวพระยานายทัพนายกอง
ยกช้างม้ารพลไปทางเมืองกาญจนบุรีตามพระราชกำหนด

ครั้นณวันเสาร์เดือนสามชนค้ำหนึ่ง เพลารุ่งแล้วส่งนาฬิกา ได้มหาอุตมฤกษ์
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ ก็ทรงเครื่องอวดการสัตว์พารณวิชัยยุทธสัตว์พ
เสร็จเสด็จลงสู่พระที่นั่ง กระณรัตนนิมานมหานาถา อันรณาด้วยกาญจนมณรัตนชัยवाद
ทั้งคู่พันฤก อธิกวดยเรือจำนำท้าวพระยาดำมนตราฯ ฝ่ายทหารพลเรือนเรียงประจำจับ
ฉลากสัดบัสตอนคืบคงตั้งโดยกระบวนพยุหยาตรา พระโหราราชครุฑศีร์ษะอาจารย์
กัณฐ์ของไชยให้ขยายเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์ อันทรงพระพุทธปฏิมากรทองนพคุณ
บรรจุพระตำราภิรมชาติถวายพระนามสัญญาพระไชยนั้นก่อน และเรือขบวนหน้าทางปวง
เดินโดยลำดับ เรือพระที่นั่งและเรือให้ช่วยขวาทางปวง เดินโดยเสด็จดาตาสในท้องพระ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๕๗

มหานทีธารประทัมรอนแรมหาเวณกกมืองกาญจนบุรี เด็จยังพลับพลาที่ประทับ ส้มเด็จ
พระพุทธเจ้าอยู่หัวเด็จแรมพักข้างมารพลจตุรพักตรพิมาน และกองทัพลองเด็จ
ครงหน พลดกรรจจำเครื่องแค้นหนึ่ง ข้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย

ครนรุ่งขึ้นเด็จในเพลาสิบทุ่ม ส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระสุบินว่า ยังมีถึง
กาลาตวันน้อยมาคาบเอาพระยาขสสารตัวใหญ่ไปสู่ประเทศคนใดในพระสุบินว่า ส้มเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวครตเห็นประหลาด เด็จตามไปจะชิงเอาพระยาขสสารกมิได้ ด้วยบ้าน
เป็นทางทุรคณการณิก เท้านกประชมคณ พอดสืบเอ็ดทุ่ม จังครสให้พระโหราชัชว
พยากรณ์ โหรารบิตถายพยากรณ์ทำนายว่า เด็จพระราชดำเนิมาครงหนเพื่อจะไปทำ
ยุทธนาการด้วยพระเจ้าหงษาวดี เอาชานพระเจ้าหงษาวดีเบทตงตงพระยาขสสาร ซึ่งว่า
ถึงกาลาตวันน้อยมาคาบเอาพระยาขสสารไปได้เน ครายจรมีปรบัษเมืองใดเมืองหนึ่ง แต่
ทว่าเป็นเมืองน้อยมาปดอมปด้นดคำพระองค์พระเจ้าหงษาวดีตงเด็จจากเสด็จวันคร แล้ว
พาไปเมืองคน ทัพหลวงเด็จจะไดคตตามไป แต่ทว่าเห็นจรมิได้พระเจ้าหงษาวดีคณมา
จะขัดคณถึงใดถึงหนึ่ง เป็นเทพล้งครนบอเหตุ ไซ้จะร้ายถึงหนึ่งถึงใดหามิได้

ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวครตได้ทรงฟังคณนี้ จังทรงพระกรณาครตว่า ซึ่ง
ทำนายครงหนโดยลักษณะคณนี้ แต่เราเห็นว่า พระเจ้าหงษาวดีเป็นใหญ่ในรามัญประเทศ
แต่ครงพระบรมราชบิดามา เป็นบกแผ่นมคณคณเขาพระสีเนราช ซึ่งผู้ใดจะอาจเออม
ทำอนครายนเห็นยังมีใดกอน จำเราจะยกไปแก้แค้นเมืองมะตะมะ และหัวเมืองรามัญ
ทงปวงซึ่งเบทประทุษร้ายห่มเราให้ดำใจ จังค้อยคิคราชการต่อไป

ครตแล้วรุ่งขึ้นดำนาคิกาทกบาท ได้มหาเพ็ชรฤกษ์ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทงสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเด็จ ส้มเด็จพระนเรศวรเบทเป็นเจ้า
เด็จทรงช้างเจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร ส้มเด็จเอกาทรฐือคควรบรมนารถ
เด็จทรงช้างเจ้าพระยาปราบมहिมาเป็นพระคชาธาร ประดับด้วยพิริยทวยหาญให้เป็น
ชนคณแค้นดำนดิษพยุหคณหุดพิภก คาคาด้วยขงทิวแถวทอนทอนหน้าพระคชาธาร
อถังการด้วยเครื่องอภิมขมด้ายพรายพรรณ กถึงกถดจามรมาคัมบับรมทิพากรวธอง

อุโฆษด้วยเสียงโกลาหลหึ่งกลองฉณะ นำเสด็จโดยมารคภิเษกเถื่อนทางทุเรศประทับ
ร้อนแรมเจ็ดวัน บันดาลพระเจ้ายลัมองค์ เสด็จไปประทับแรมคังค้ายหลวงคำหนัก
แม่กษัตริย์ ฝ่ายชาวคานรามัญซึ่งมาประจำคอยข่าวอยู่นั้น เห็นกองทัพมากดอบค
ในป่าประจักษ์แจ้งว่าเป็นกองทัพ ก็รีบกลับเอาเนื้อความไปแจ้งแก่เจ้าเมืองเมะตะมะ จึง
บอกข้อราชการไปเมืองหงสาวดี และเมืองตองอู

ขณะเมื่อหนังสือบอกเมืองเมะตะมะไปถึงนั้น พระเจ้าหงสาวดีทรงพระประชวร
อยู่ จึงตั้งแก่เสนาบดีว่า ราชการกรุงนเรศวรอยู่ทุพพลภาพอยู่แล้ว ให้คิดกันรักษาพระนคร
ไว้ให้ดี แล้วให้บอกไปถึงพระยาตองอูหลานเรา ให้เร่งยกพลมาช่วยการสงคราม เสนาบดี
บอกข้อราชการไปยังเมืองตองอู และหัวเมืองทั้งปวงให้ยกมาช่วยป้องกันเมืองเมะตะมะ
และเมืองหงสาวดีนั้น กระเกณฑ์ไพร่พลรักษาหนาทเข่งเทินตามธรรมเนียม

ฝ่ายพระยาตองอูแล้ว จึงให้ไปอาราธนาพระมหาเถรเด็ยมเพ็ญเข้ามา แล้ว
บอกประพจน์เหตุให้พระมหาเถรฟังทุกประการ แล้วว่าพระผู้เป็นเจ้าช่วยคิดให้โยมด้วย
พระมหาเถรได้ฟังแล้วก็หัวร่อแล้วว่า มหาบพิตรกลัวพระนเรศวรนักฤฯ พระยาตองอู
จึงว่า พระผู้เป็นเจ้าช่วยบำรุงอยู่แล้ว โยมหากดัวไม่ พระมหาเถรยมแล้วจึงว่า
มหาบพิตรอย่าตกใจเลย ซึ่งทัพพระนเรศวรพ้องยกมาคราวนี้ อุประมาเหมือนเทพยดา
อันจรในจักรวาล อุดหนุนให้ตามมหาบพิตร โชคตกทวารลักษณะจันทร์จะขึ้นระอยู่
แล้ว อย่าช้าเลยจงเร่งยกพลลงไปเมืองหงสาวดี แล้วแต่งม้าใช้ถือหนังสือไปถึงเจ้า
เมืองเมะตะมะว่า ให้วาดครวเร่งการไพร่พลหัวเมือง ซึ่งชนแก่เมืองเมะตะมะเข้าไว้
ในเมืองให้มั่นคง แล้วให้ตั้งคูให้มั่นคง จงช่วยกันเป็นใจรบ อย่าให้กองทัพกรุงศรี
อยุธยาข้ามมาได้ ถ้าศึกหนักแน่นประการใด ให้บอกมาเราจะยกลงไปช่วย แต่บัดนี้
เราจะเข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีคิดราชการ มหาบพิตรคิดมีหนังสือไปเอาใจเมืองเมะตะมะ
ดังนี้แล้ว จงแต่งม้าเร็วสืบมา ตามสืบมา ให้ประจำฟังข่าวอยู่นั้น แล้วให้ผลัด
เปลี่ยนกันเอาข่าวมาแจ้งจงเนื่องๆ ถ้าศึกไทยกับรามัญยังไม่ติดกันเข้า อย่าเพื่อทำจะ
เสียการ ถ้าศึกติดกันเข้าเมื่อใดแล้ว ก็ให้ทำการใหญ่เถิด และเมื่อจะเข้าเมือง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๕๕

หงสาวดีมาเมืองตองอูนั้น ให้จุดเผาบ้านเรือนเสบียงอาหารให้สิ้น กำลังข้าศึกก็จะถอยลง ถ้าเห็นยังคิดตามมา ให้เอาของพระเจ้าหงสาวดีตั้งหนึ่งห้องตั้ง แต่งคนถือหนึ่งห้องไปถวายหนองทัพไว้ แต่งการกันเมืองให้มั่นคง ถึงมาตรวจว่าจะเสียของไปนิดหนึ่งเท่านั้น ก็อย่าเสียตายเลย อุปปรมาเหมือนดอกไม้นั้นไปดอกหนึ่งห้องดอกเท่านั้น ถ้าคนรากยังบริบูรณ์อยู่แล้ว ก็คงจะผลิดอกออกผลสืบไป พระมหาเถรถึงความแก่พระยาตองอูทุกประการแล้ว ก็เข้าไปอาราม

พระยาตองอูก็เกณฑ์ทัพหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ พดเมืองนอกนั้นให้กวาดต้อนเข้าในเมืองสิ้น แล้วเกณฑ์ให้รักษานาที่เชิงเทิน ครั้นได้พิไชยฤกษ์ดีแล้ว พระยาตองอูก็กองทัพหนึ่งลงมายังเมืองหงสาวดี ตั้งกองทัพอยู่นอกเมือง พระยาตองอูเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีในพระราชวัง พระเจ้าหงสาวดีตรัสปราไซแก่พระยาตองอูว่า ทัพนเรศวรยกมาครั้งใหญ่หลวงนัก หลานเราจงช่วยคิดราชการป้องกัน อย่าให้เมืองมอญไปเป็นเขตยกกรุงพระนครศรีอยุธยาได้ พระยาตองอูกราบทูลว่า พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย ข้าพเจ้าขอทำราชการสนองพระคุณท่านกว่าจะสิ้นชีวิต ทูลแล้วพระยาตองอูก็กองทัพพระเจ้าหงสาวดีออกมาตั้งกองทัพ แต่พระยาตองอูเวียนเข้าไปเฝ้าเยนพระเจ้าหงสาวดีเองๆ ชาวหงสาวดีซึ่งรักษานาที่เชิงเทินประตูเข้าออกนั้นก็ไม่รู้เรื่องยกยวของอู ไว้วใจให้เข้าออกทั้งกลางวันกลางคืน

ฝ่ายพระยาดาวเจ้าเมืองเมะตะมะ ครั้นแจ้งในหนังสือพระยาตองอูดังนี้ ก็ดำริเห็นว่าจริง มิได้รู้ในอุบาย ก็แต่งผู้ถือหนังสือไปขึ้นค้อนเจ้าเมืองกรมการและราชฏูบรรดาเมืองขึ้นแก่เมืองเมะตะมะ ให้ยกกันเข้าไปในเมืองเมะตะมะให้สิ้น เจ้าเมืองกรมการและราชฏูเมืองขึ้นแก่เมืองเมะตะมะดำดิบต้องหิวเมือง ทักคิดเห็นว่า เจ้าเมืองเมะตะมะจะตั้งกองทัพกรุงได้ก็ยกกันเข้ามา ที่เห็นว่าจะตั้งกองทัพกรุงมิได้ก็ไม่เข้ามา ยกครอบครัวอพยพเข้าป่าหนีไปเป็นอันมาก ฝ่ายเจ้าเมืองเมะตะมะก็จัดตรวจตรวจหาพบหนีใหญ่น้อยประจำรักษานาที่ ป้องกันเมืองเป็นด้ามารด

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จประทับแรมพักข้างม่าวพด
ณพระตำหนักตำบลแม่เกษียรย์ด้ามเวณ ครั้นวันศุกร์เดือนสามแรมสองค่ำ เพลาสิบทุ่ม
บังเกิดไชยนิมิตรบนาด ให้เสนาทศกิริยาโยธาทวยหาญในกองทัพนั้นเรียง เบื้องออก
ซึ่งทัพตั้งค่ายกักกองโกธาคด ครั้นเพลาสิบเอ็ดทุ่มพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่องสรรพณัตถ์ดัดการการณวิจิตรวิไลสำหรับชัยราช
รณยุทธ์แล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนเกยคอยฤกษ์ทอดพระเนตรเห็นช้างพระทนต์ทง
สอง ซึ่งประทับอยู่นน ยกงวงขนปรมาศดุนาเบองขวา แล้วร้องกองโกญจนาท
สนั่นในพนศเนินแนวถึงขรเขตร เป็นไชยนิมิตสองประการ ทั้งทัพตั้งค่ายเสนา
ทศกิริยาโยธาหาญ ก็ทรงพระโสมนัสปรีดา พระโหราธิบดี ก็ตั้งฆ้องไชย พราหมณ์
ประโหรีทาจารย์เป่าสังข์ถวายไชยมงคล แล้วยกทัพเกร์ขึ้นถืองดองโกธาคดประโคมกัก
กองนฤนาท สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าเสด็จทรงพลายพนมจักร สูงห้าศอกสามนิ้ว
ผูกพระทนต์สุวรรณปฤษฎางค์ สมเด็จพระราชอนุชาทรงพลายแก้วอุดร สูงห้าศอก
ผูกพระทนต์หัตถ์คากทอง ดำรัสให้เคลื่อนพยุหโยธาทวยหาญโดยกระบวนซ้ายขวานำหลัง
ลำดับส่อนไปด้วยแถวทวนธงคันทันทุก อธิคมเหพาปราติเรกโกธาคดด้วยเสียงพลกฤษณชาติ
อาชาไนย เดินโดยสถิตมารควัถี ประทับร่อนแรมหกเวณ ก็เสด็จถึงเมารด้าถึง
เจ้าพนักงานประโคมฆ้องกลองแตรสังข์กักกองโกธาคด ก็เสด็จเปิดองเครื่องศิริราช
รณยุทธ์บนราชธันฐาการในค่าย ที่เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพนักงานตั้งไว้สำหรับรับเสด็จ
นั้น เจ้าพระยาจักรีและมุขมัจฉามหาอำมาตย์กระวราชโหราจารย์ และนายทัพนาย
กองทั้งปวงเฝ้าพระบาทยุคลดาศดาดังดาวดารากรล้อมรอบพระรัชนีกรเทวราช เจ้าพระยา
จักรีกราบทูลขอราชการเสร็จสิ้นทุกประการ ก็เสด็จพักพลอยู่ด้ามเวณพอหายเมื่อยด้า
แล้วดำรัสให้โหราฤกษ์ได้มหาเพ็ชรฤกษ์ ณวันพฤหัสบดีเดือนสามแรมสิบสองค่ำ เพลา
รุ่งแล้วห้าบาท จึงมีพระราชบริหารสั่งให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพ ให้พระกาญจนบุรี
เป็นยกระบัตร และท้าวพระยาหัวเมืองพลทหารอาชาสองหมื่น บรรจุนำเรือไว้
เตรียมไว้ ถึงฤกษ์แล้ว จะให้ข้ามไปตีเอาเมืองเมารด้า

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๖๑

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสามแรมสิบสองค่ำ เพลาอรุณรุ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงตั้งพระองค์ เสด็จทรงสรรพศิริราชสงครามการยุทธ์สำหรับราชชนวงศ์เสด็จ เสด็จทรง
ช้างพระที่นั่งไปยืนอยู่ริมฝั่งน้ำแม่เจ้าเจียง ครั้นเพลาค่ำพาทโถมหาเพชรฤกษ์ พระโหรา
ธิบดีศรีพิชาจารย์ ถิ่นช่องไชยเป็นสำคัญ เจ้าพระยาจักรีนายทัพนายกอง ก็ยกพล
เรือรบเรือไล่ ข้ามไปรบเอาเมืองเมะตะมะ พระยาตากก็แต่งเรือรบเรือไล่ออกมารบ
ก็พ่ายแพ้แก่พลทหารข้าหลวง ๆ ก็ไล่ถ่วงขึ้นป้ายขึ้นเอาเมืองเมะตะมะนั้นได้ พระยาตาก
และท้าวพระยามอญชบถทงปวงก็พ่ายหนี และพลทหารข้าหลวงไล่ฟันแทงมอญชบถทง
หญิงชายตายเป็นอันมาก อนึ่งมอญซึ่งหนีจากเมืองเมะตะมะไปซอกซ่อนอยู่ทุกตำบล และ
ทหารข้าหลวงตามไปไล่ฆ่าฟันแทงตายมาก ส่วนตัวพระยาตากใช้ช้างขึ้นขี่ประมาณห้า
สิบเส้น และหมีสี่ตัวตามได้ตัวพระยาตากเอามาถวาย และได้ช้างม้าเครื่องสรรพ
อาวุธในเมืองเมะตะมะนั้นมาก พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์
ก็ให้ส่งพระราชอาญาแก่พระยาตาก และได้แต่ชีวิตเพราะจะเอามาพิจารณาในกรุง
พระนคร พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็มพระราช
โองการตรัสให้ข้ามช้างม้าทงปวงเสด็จ ถึงวันศุกร์เดือนสามแรมสิบสามค่ำ พระบาท
สมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็เสด็จด้วยพระขนิษฐาข้ามแม่น้ำ
แม่เจ้าเจียง ไปตั้งทัพหลวงในเมะตะมะในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสทรงพระ
โกรธแก่เจ้าพระยาจักรี และตรัสให้จำคงไว้ในเมืองเมะเจ้าเจียง และได้พระยาชนมูรี
นอกราชการ และขุนหมื่นทงปวงให้อยู่ริมเมืองเมะเจ้าเจียงด้วยเจ้าพระยาจักรี และมี
พระราชกำหนดให้ตั้งสมเืองมอญอันชานเซ็น ให้เข้าอยู่ในเมืองเมะเจ้าเจียง ตรัสให้เจ้า
พระยาสวรรคโลก และพระยาพิไชย พระยากาญจนบุรี และขุนหมื่นทงปวงให้อยู่ริมเมือง
เมะตะมะ และตั้งสมเืองมอญอันชานเซ็นทงปวงเข้าอยู่ในเมืองเมะตะมะ ถึงวันเสาร์เดือน
สามแรมสิบสี่ค่ำ ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเมะตะมะ ก็เสด็จโดยสถลมารคถึงฝั่งน้ำ
สะโตง

ฝ่ายพระยาทองอยู่ในเมืองหงสาวดี ครั้นได้ยินข่าวว่าทัพหลวงเสด็จไป พระยา
ทองอยู่แต่งให้มาประจำชาวเมืองเมะตะมะ ครั้นรู้ว่าเสด็จเมืองเมะตะมะแล้ว พระยา
ทองอยู่เข้าเมืองหงสาวดี และให้เผาค่ายเฝ้าเรือนทองปองเสด็จแล้ว ก็พาพระเจ้าหงสาวดี
รุดหนีไปยังเมืองทองอยู่ ฝ่ายทัพหลวงใช้ ครั้นถึงฝั่งสะโตง สัมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงตั้งพระองค์ ครดิษฐ์พระมหาเทพเป็นนายกองทัพม้าต้องรอย ให้ยกไปก่อนทัพหลวง
แล้วก็ครดิษฐ์พระยาเพชรบุรีให้ยกช้างม้าและพลด้ามพันหนุนทัพพระมหาเทพ จึงยกทัพ
หลวงข้ามสะโตง และเสด็จถึงเมืองหงสาวดีในวันเสาร์เดือนสามแรมสิบห้า ค่ำ ทัพ
หลวงในตำบลถนหลวง จึงพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์
เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธเจ้าพระเมะตาวในเมืองหงสาวดี ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระ
บรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็มีพระราชโองการครดิษฐ์แก้ทัพพระยา
เด่นาบคมนตรีมุขทั้งหลายว่า พระยาทองอยู่แต่งทูตานุทูตถือราชสาส์นไปถึงพระนคร ขอ
เป็นพระราชไมตรีด้วยเรา และให้สัญญาอาณัติว่าจะยกทัพหลวงมา และจะช่วยกัน
รบเอาเมืองหงสาวดี แล้วพระยาทองอยู่ก็ได้อยู่ที่ทัพหลวง และยกมาปล้นเอาเมือง
หงสาวดีเอง อนึ่งครั้นรู้ว่า เรายกมายังเมืองหงสาวดี พระยาทองอยู่ได้แต่งทูต
านุทูตมาสำหรับการพระราชไมตรี และพระยาทองอยู่หนีไปเมืองทองอยู่นั้น เห็นว่าพระยา
ทองอยู่มิได้ครองโดยสัตยาณัตย์ ซึ่งเป็นพระราชไมตรีด้วยเราอัน ควรเราจะยกทัพ
หลวงไปหาพระยาทองอยู่ให้ถึงเมืองพระยาทองอยู่ ให้รู้การซึ่งพระยาทองอยู่จะเป็นซึ่งไมตรี
ด้วยเราฤๅๆ พระยาทองอยู่เป็นไมตรีด้วยเรา พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงตั้งพระองค์ ก็ครดิษฐ์ให้พระจันทบุรี และขุนเพชรภักดี และขุนหมื่นทั้งหลายอยู่
วังเมืองหงสาวดี แล้วยกทัพหลวงเสด็จไปจากเมืองหงสาวดี ยกไปโดยทางเมืองทองอยู่
ส่วนพระยาเด่งซึ่งใช้ทูตานุทูตถือราชสาส์นมาถวายบังคม ขอเป็นพระราชไมตรี
และว่าพระยาเด่งจะยกช้างม้าพลมาช่วยงานพระราชสงคราม และเมื่อทัพหลวงเสด็จ
เมืองหงสาวดีครั้งนั้น พระยาเด่งมิได้ยกทัพมาเองดั่งมีพระราชสาส์นมานั้น พระยา
เด่งก็ใช้แต่ท้าวพระยาให้ยกทัพเรือพลหาพนมาถึงตำบลดาว และตั้งท้าวพระยาผู้มานั้น

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๖๓

ให้ยกพลขึ้นมาเข้าทัพหลวงโดยเสด็จงานพระราชสงคราม จึงพระยาผู้เป็นนายกองนั้น
ก็ให้มาถึงพระยาพระรามให้กราบทูลพระกรุณาว่า จะขอมาถวายบังคม และจะยกพล
ห้าพันคนมาเข้าทัพหลวงโดยเสด็จ ตามกำหนดพระยาตะเคียนถำมานั้น พระบาทสมเด็จพระ
บรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มั่งพระราชโองการตรัสแก่ท้าวพระยาเสนา
บดีมนตรีทั้งหลายนว่า พระยาตะเคียนให้สัตย์ปฏิญาณว่า จะยกมาเองช่วยการพระราช
สงคราม และซึ่งพระยาตะเคียนมิได้ยกทัพมาเอง และให้แต่ท้าวพระยาให้ถือพลมาเข้า
ทัพเราครั้น และเราจะเอาชาวตะเคียนไปโดยเสด็จนั้นสมควร จึงมีพระราชโองการ
ตรัสสั่งแก่พระยาพระราม ให้ห้ามชาวตะเคียนมิให้โดยเสด็จ และให้แต่งพระราชทาน
รางวัลไปแก่ท้าวพระยาชาวตะเคียนผู้มานั้นโดยบรรดาศักดิ์ แล้วก็ให้คืนไปยังทัพเรือ

ส่วนพระยาของอุรุษไปถึงเมืองของอู่แดงพม่าผู้ตั้งชื่อมางรัตของและคนประมาณ
สองร้อย ให้ถือหนังสือมาถวาย และพระขามรงค์เพชรสามยอดสำหรับพระเจ้าหงษาวดี
ทรง ให้มางรัตของถือมาโดยคลองพระราชไมตรี จึงพระมหาเทพยกทัพมาไปเป็นทัพ
หน้า ยังทางประมาณสามวันจะถึงเมืองของอู่ ก็พบชาวของอู่ ซึ่งพระยาของอู่ใช้
ให้มานั้น พระมหาเทพก็ได้พิจารณาว่าท่านทศ พระมหาเทพก็ใช้ชาวม้าให้ไล่จับ
เอาชาวของอูมานั้น ได้ตัวมางรัตของผู้อยู่ถือหนังสือพระยาของอุรุษ จำซึ่งส่งลงมาถวาย
ถึงทัพหลวง พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงพระราช
บัญชาแก่พระมหาเทพว่า ซึ่งพระยาของอู่ใช้เป็นราชทูต และพระมหาเทพให้จับเอ
มาเป็นเชลยนั้นมิชอบ ก็ตรัสให้ส่งพระราชอาชญาแก่พระมหาเทพแล้ว ก็ให้ปล่อย
มางรัตของนั้นคืนเข้าไปยังเมืองของอู่ ให้ว่าแก่พระยาของอู่ว่า พระบาทสมเด็จพระ
บรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ยกทัพหลวงเสด็จมาครั้น ใช้จะเอาเมือง
หงษาวดีและซึ่งพระยาของอู่ ให้ราชทูตเฝ้ามาว่า เชิญพระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จมาเอาเมืองหงษาวดี และพระยาของอู่จะยก
พลมาช่วยแล้วใช้ พระยาของอูมิได้อยู่ท่าทัพหลวง และซึ่งปล้นเอาเมืองหงษาวดีนั้น

ได้ช้างค้ำม้าดีเท่าใดไซ้ ให้แบ่งไปถวายโดยคลองพระราชไมตรี และทรงพระกรุณา จะยกทัพหลวงเสด็จคืนไปยังพระนคร

ครั้นมาวังวัดของเจ้าไปถึงเมืองตองอู พระยาตองอูก็ใช้มาวังวัดของให้ออกมาเล่า และให้กราบทูลพระกรุณาว่า ขอให้ทัพหลวงตั้งอยู่แต่ในที่เสด็จลงนั้น ขออย่าเพื่อยกเข้าไป และพระยาตองอูจะแต่งราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการช้างม้า ซึ่งได้มาในเมืองหงสาวดีนั้น ส่งออกมาถวาย จึงพระยาพระรามกราบทูลพระกรุณาว่า ซึ่งพระยาตองอูให้มากราบทูลพระกรุณา เชิญทัพหลวงตั้งอยู่นั้น เหตุว่าพระยาตองอูจะแต่งการป้องกันเมืองยังไม่มิสรพ จึงอุบายให้ออกมาห้าม ประสงค์จะแต่งการซึ่งจะรบพุ่งนั้นให้สรพ ขออัญเชิญเสด็จทัพหลวงเสด็จเข้าไปอย่าทันทให้พระยาตองอูตกแต่งบ้านเมืองให้มั่น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ กรมพระราชวังองครักษ์ให้ส่งมาวังวัดของนั้นคืนเข้าไปยังเมืองตองอู ให้ว่าแก่พระยาตองอูว่า ถ้าพระยาตองอูมิได้เสียสัตย์จะเป็นพระราชไมตรีไซ้ ให้แต่งท้าวพระยาผู้ใหญ่ออกมา

ครั้นให้ส่งมาวังวัดของเจ้าไปแล้ว พระยาตองอูจะได้แต่งท้าวพระยาผู้ใหญ่ ออกมาห้ามได้ ก็ยกทัพหลวงเสด็จเข้าไปยังเมืองตองอูในวันจันทร์เดือนสี่ขึ้นแปดค่ำมีกุนนนั้น ฝ่ายพระยาตองอูแต่งการกันเมือง ก็มีได้แต่งให้ออกมาเจรจาความเมืองโดยคลองพระราชไมตรี รุ่งขึ้นของคารมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็เสด็จไปขึ้นพระศอาธาร ก็ให้พลทหารเข้าล้อมเมืองตองอู และตั้งค่ายล้อมรอบเมืองตองอูทั้งสี่ด้าน หน้าค่ายในด้านข้างทักษิณ ซึ่งทัพหลวงเสด็จอยู่นั้นไซ้ เป็นพนักงานพระยาศรีสุพรรณ พระยาท้ายนา หลวงจำแลนเมืองศรีสงคราม ขุนราชินิกุลนอกราชการ ขุนแสงสันทาน พระยาแสนหลวง พระยานครเป็นนายกอง ในด้านข้างบูรพาไซ้ พนักงานพระยาเพชรบูรณ์ พระยาสุพรรณบุรี หลวงมหาอำมาตยาธิบดีเป็นนายกอง ในด้านข้างอุดรไซ้ เป็นพนักงานเจ้าพระยาพระพิศณุโลก พระยากำแพงเพชร และหมื่นภักดีศวรเป็นนายกอง ในด้านข้างปาวจินไซ้ เป็นพนักงานพระยานครราชสีมา เมืองสังคบุรี ขุนอินทรบาล แสนภูมิโลกาเพชร ส่วนการบังคับบัญชาในหน้าค่ายทั้งสี่ด้านนั้นไซ้

ครั้นให้เจ้าพระยาพระพิศณุโลก และขุนราชนิกรนอกกราบทูลตรวจจัดท่งด้านนั้น และ
พลับพลาไชยทัพหลวงไว้ ตั้งใกล้ค่ายล้อมนั้นประมาณสิบเส้น ในขณะนั้นพระยาของอุ
เมื่อได้ยินข่าวว่า ทัพหลวงเสด็จไป พระยาของอุให้ย้ายช้างใหญ่ทั้งปวงไปไว้ในนอกเมือง
ของอุ เอาไปไว้ถึงตำบลแม่ช้าง ใกล้แดนเมืองอังวะ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ ครัตติให้พระมหาเทพเป็นนายกอง ขุนชกภักดี
เมืองชโยธา และขุนหมื่นอาษาให้ไปลาด จึงพระมหาเทพ และข้าหลวงท่งปวงก็
ยกไปถึงตำบลแตรทอง แล้วยกไปถึงตำบลแม่ช้าง ได้ช้างพลายพังซึ่งพระยาของอุให้
เอาไปซ่อนไว้ในห้วยลับเคษ โนนแต่ช้างใหญ่พลายรายปลดอกกระยองง่เจ็ดคอก พลายน
เทวนาคพิมายสังหักศอกคืบหนว พลายปลองสร้อยรักสังหักศอกเจ็ดนว พลายลุม
แทงสังหักศอกนหว พลายนิลาตองสังหักศอกหกนหว พลายรานิกนางสังหักศอก
สามนหว พลายปลดอกตะเนี่ยมผุยสังหักศอกแปดนหว พลายหีบี่ดำรทสังหักศอกคืบหนว
พลายมัตตอปล้องหักศอกแปดนหว พลายเนียดมรัตคารสังหักศอกสามนหว พลายยมาคอง
สังหักศอกสองนหว พลายกลอยรายชะวาสังหักศอกสองนหว พลายพิตรสังหักศอกคืบ
นหว พลายไชยมงคลสังหักศอกแปดนหว พลายปลดอกหงะสังหักศอก พลายราว
เรียมนางสังหักศอก พลายราชสังรวาสังหักศอก พลายชมพุดสังหักศอกสองนหว พลาย
นกเปลสังหักศอกคืบนหว พลายสหนาทสังหักศอกคืบสองนหว พลายสุวรรณโคตสัง
หักศอกคืบสิบเอ็ดนหว พลายรายผอนสังหักศอกคืบเจ็ดนหว พลายรายรักปองกยอสัง
หักศอกคืบสิบนหว พลายพังคางสังหักศอกคืบสิบเอ็ดนหว พลายเขมมรัชวาสังหักศอก
สังหว พลายรายรักถนเตียงสังหักศอกสังหว พลายจำกยอสังหักศอกคืบแปดนหว พลาย
อนันตโยธาสังหักศอกคืบนหว พลายรายรักกายาสังหักศอกสองนหว พลายตะบวย
พระยาแพรสังหักศอก พลายเชยกรมัดไปสังหักศอกคืบหกนหว พิงมะพะนงค์สี่คอกคืบ
พิงมะระหลอมหักศอกคืบสามนหว พิงสี่คอกคืบห้านหวและท่งข้าง โขลงพวกหนึ่งเอามาถวาย
ถึงณวันเสาร์แรมสิบสามค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
ส่งพระองค์ ก็ครัตติให้พลทหารยกเข้าขึ้นกำแพงปล้นเอาเมืองของอุ ชาวเมืองของอุ

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

บ่อน้ำเมืองเป็นสำมารถ การปล้นหนักดางวัน และพลทหารป่วยเจ็บมาก พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสห้ามมิให้
ปล้น ก็ให้ค่ายพลคั่นออกมาเข้าค่าย จึงตรัสให้แต่งไปลาดทุกตำบลทั่วจังหวัดเมือง
คองอ จนถึงแดนเมืองอังวะ และได้ได้บึงเป็นอันน้อยนัก เข้าแพงเป็นทนานตะลึง
ดังบาง ตามบาทบาง ไพร่พลทั้งหลายมิได้อยู่เป็นมัวมลในทัพหลวง และหน้าค่าย
ล้อมเมืองทั้งสองนั้น ก็ย้ายยกออกไปลาดหากินทุกตำบล อนึ่งไพร่หลวงทั้งหลายขัด
เคืองด้วยตายก็มากนัก

ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ จะยกช้างมารพไปโดยเสด็จไซ้ เป็นเหตุด้วย
พระรามเดโชชาวเชียงใหม่ ได้มาเป็นข้าหลวงแต่ชณะก่อน และเมื่อพระยาคานาศรี
ยกทัพขึ้นไปเชียงใหม่ห้ามชาวด่านข้างนั้น พระรามเดโชเข้าทัพไปด้วยพระยาคานาศรี
พระยาคานาศรีก็แต่งพระรามเดโชให้มาอยู่ช่อง คนในแดนเมืองเชียงใหม่แสน
เป็นแพ้พระเจ้าเชียงใหม่ ให้มาขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ตามประเพณี ครั้นพระ
รามเดโชไปถึงเมืองเชียงใหม่แสน ชาวเมืองทั้งสองเมืองนั้นก็กลัวด้วยพระรามเดโช
เอาพระรามเดโชเป็นเจ้าเมือง ก็มิได้มาออกแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ส่วนท้าวพระยา
หัวเมืองอันขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ทั้งสอง ก็มิได้มัวมลสักคี่มาด้วยพระเจ้าเชียงใหม่
ก็มาลั้มคี่มาด้วยพระรามเดโช พระรามเดโชได้กำลังรพลมาก ก็คิดจะรบเอาเมือง
เชียงใหม่ จึงพระเจ้าเชียงใหม่จะยกพลไปโดยเสด็จมิได้ และแต่งพระทูตของอันเป็น
ราชบุตร และท้าวพระยาข้างมารพขึ้นไปตามทัพหลวงถึงเมืองคองอ

ฝ่ายเจ้าเมืองแสนหวถึงแก่กาลพิราลัย ราษฎรจะครองเมืองมิได้ จึงเสนาบดีแต่ง
เครื่องราชบรรณาการ ไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเมือง
คองอ กราบทูลขอพระเจ้าฟ้าแผ่นดินหวซึ่งได้มาเป็นข้าเฝ้า ขณะตรัสใช้พระยาศรี
ไธยวงศ์ไปช่วยกันเมืองเมะลำเลิงนั้น ขึ้นไปเป็นเจ้าเมืองแสนหว ในขณะนั้นทัพหลวง
ตั้งอยู่ณเมืองคองอถึงสามเดือนแล้ว แต่งไปลาดทุกตำบลไซ้ มิได้ได้บึงอันจะเลี้ยง
ไพร่พลทั้งสอง ในทัพหลวงนั้น เข้าแพงเป็นทนานตะลึง อนึ่งก็จนเทศกาลฟ้าฝน

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๖๓

พระพุทธรเจ้าอยู่หัว^๕ทั้งสองพระองค์ ก็ยกทัพหลวงจากเมืองคองอ มาโดยทางกลตอกม่อ^๕ ครั้นทัพหลวงเสด็จถึงตำบลคืบแค สมเด็จพระพุทธรเจ้าหลวงอัญเชิญสมเด็จพระเอกาทศราช^๕ อิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว มายังพลับพลาไชย ก็มีพระราชโองการ^๕ ดำรัสด้วยกันว่า แผ่นดินเมืองเชียงใหม่เป็นจลาจลเพื่อพระรามเดโช และพระยาน่าน^๕ พระยาฝาง และท้าวพระยาชาวใหญ่น้อยทงปวงอันชนแก่พระเจ้าเชียงใหม่^๕ ชวนกัน^๕ คิดร้าย และจะรบพระเจ้าเชียงใหม่^๕ สมเด็จพระพุทธรเจ้าหลวง ก็อัญเชิญสมเด็จพระ^๕ เอกาทศราช^๕ อิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว^๕ เสด็จไปเชียงใหม่^๕ รั้งท้าว^๕ พระยาทงปวง^๕ ซึ่งคิดร้ายแก่พระเจ้าเชียงใหม่^๕ และตรัสให้ทัพพระยากำแพงเพชร^๕ ทัพพระยาท้ายน้ำ ทัพพระยาเพชรบุรี ทัพพระยานครสวรรค์ ทัพพระยาไชยนาท^๕ ไปโดยเสด็จ และทัพพระทุลตอง ทัพพระยาแสนหลวง ทัพพระยานครเป็นทัพหน้า^๕ แล้วดำรัสให้เจ้าฟ้าแสนหวีไปโดยเสด็จด้วย ถ้าเสร็จราชการแล้ว จึงให้ส่งขึ้นไปยัง^๕ เมืองแสนหวี จึงพระบาทสมเด็จพระเอกาทศราช^๕ อิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว^๕ ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเชียงใหม่^๕ สมเด็จพระพุทธรเจ้าหลวงก็เสด็จมาโดยทางสระโดง^๕ มายังเมารคำเจิง ส่วนข้าหลวงอันแต่งไว้ให้ส่งสัมมอญทงปวงนั้น ก็ต้องสัมมอญอัน^๕ กระจัดพรัดพรายทงปวง ให้เข้าอยู่ทุกมิดำเนาในเมืองเมารคำเจิง และเมืองเมารคมะ^๕ นั้นได้มาก จึงตรัสให้พระยาทละอยู่ดงเมืองเมารคำเจิง และเมืองเมารคมะนั้นแล้ว^๕ ยกทัพหลวงเสด็จมายังกรุงเทพพระมหานคร

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศราช^๕ อิศวร บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว^๕ ก็เสด็จ^๕ ถึงตำบลท่าหวดในวันอังคารเดือนเจ็ดแรมแปดค่ำ และแรมทัพอยู่ในตำบลท่าหวดนั้น^๕ ถึงห้าวัน จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่เจ้าพระยาดีหราเดชไชยอภัยพิริยพาหุ ให้^๕ แต่งข้าหลวงไปหาพระยาหลวงเมืองน่าน พระยาฝาง พระรามเดโช พระยาพลศึกซ้าย^๕ พระยาสาต พระยาแพ้ว พระยาตอ พระยาเข้เรียง พระยาเซียงของ พระยา^๕ พยาจ พระยาพยาก พระยาเมืองยงพระขวา และหัวเมืองใหญ่น้อยทงปวงทุกเมือง^๕

และแต่งข้าหลวงไปอยู่ประจำทุกเมือง จึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่องบรรณาการ
 ให้นันทะพะเยาเฝ้าถวาย และให้กราบทูลพระกรุณาว่า ทัพทหลวงเดี๋ยวนั้น พระ
 เจ้าเชียงใหม่ชื่นชมหนักหนา เห็นว่ากิจกังวลทางปวงก็จะสำเร็จบริบูรณ์ด้วยเดชพระราช
 สัมภาร และว่าพระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพไปเชียงรายไซ้ พระยาฝางทำเพ็ญบายว่า จะ
 ยกมาช่วยพระเจ้าเชียงใหม่ และกวาดเอาไพร่พลลูกค้ำมาขายในแดนเมืองเชียงใหม่
 ทางปวงไปยังเมืองฝาง จึ่งพระเจ้าเชียงใหม่จะอยู่รบเอาเมืองเชียงรายมิได้ และกลับ
 คืนมาเมือง ขอเชิญเสด็จทัพทหลวงไปเอาเมืองฝาง จึ่งพระบาทสมเด็จพระศรีสุริยวงศ์
 บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งแก่นันทะพะเยา
 กราบทูลพระกรุณานี้ ให้ไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่ว่า ทรงพระกรุณาตรัสให้ข้าหลวง
 ขึ้นไปหาพระยาฝาง และท้าวพระยาทางปวงแล้วจะคอยท้าวข้างข้าพระองค์ก่อน ถ้าเราเห็น
 ว่าพระยาฝางมิได้สวามิภักดิ์ไซ้ จึ่งทัพทหลวงเสด็จไปเมืองฝาง

ครั้นนันทะพะเยารับพระราชโองการได้เสด็จได้กระหม่อมไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่
 ก็ให้หมั่นตองอูและนายดีหนาทมากราบทูลพระกรุณาเดี๋ยวนั้น ในเมืองเชียงใหม่เข้าแพงนัก
 ทรงพระกรุณาจะเสด็จอยู่ท้าวข้างชาว ซึ่งข้าหลวงไปหาท้าวพระยาทางปวงนั้น เห็นการ
 จะช้านาน และรพลทางปวงขาดเลียบยั้ง ขอเชิญเสด็จไปเอาเมืองฝางเสียแล้ว เพราะ
 เมืองนั้นเป็นแดนศัตรูใหญ่หลวงนัก ครั้นหมั่นตองอู นายดีหนาทมาถึงทัพทหลวงแล้ว
 ในวันนั้น พระยาฝางให้หมั่นหลวงซ้ายนำเอาเครื่องบรรณาการมาถวาย ส่วนพระยานคร
 ให้แสนเดกซ้ายนำเครื่องบรรณาการมาถวาย และมาถึงพร้อมกัน จึ่งหมั่นหลวงซ้าย
 และแสนเดกซ้ายกราบทูลพระกรุณาว่า พระยาฝาง และพระยานครแต่งดอกไม้เงินทอง
 จะมาถวายบังคมในภายหลัง พระบาทสมเด็จพระศรีสุริยวงศ์บรมนารถบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งแก่นันทะพะเยาและนายดีหนาท ให้ไปทูล
 แก่พระเจ้าเชียงใหม่โดยเนอคัต ซึ่งพระยาฝางและพระยานครให้กราบทูลพระกรุณานี้ เมื่อ
 ทัพทหลวงเสด็จแรมทัพอยู่ในตำบลท่าหวดนั้นเข้าแพงนัก พระบาทสมเด็จพระศรีสุริยวงศ์
 บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสถามพระยาแสนหลวงว่า

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๖๕

ไพร่พลขาดเสบียงจึงจะผ่อนยกทัพหลวงไปตั้งแห่งใด จึงพระยาแสนหลวงกราบทูล
พระกรุณาว่าขอเชิญเสด็จยกทัพหลวงไปตั้งตำบลเมืองเก็น เพราะที่นั่นใกล้ท่าเรือ พระ-
บาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการ
ตรัสใช้วัดสุทธเสนหา และขุนราชสวนจัน ให้ไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า ทัพหลวงไปตั้ง
ตำบลเมืองเก็น

วันพฤหัสบดีเดือนหกชนค้ำหนึ่ง สมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกพลพยุหจากท่าหวดไปตั้งในตำบลเมืองเก็น จึงพระยาฝ่ายก
ให้แต่งเครื่องดอกไม้เงินทอง และเครื่องบรรณาการมาถวาย จึงพระยาหลวงเมือง
น่าน ก็ให้พระยาไชยสงครามถือดอกไม้เงินทอง และเครื่องบรรณาการมาถวาย
พระรามเดโชก็ให้พระยาสาต และแสนวิชยามาตย์ถือดอกไม้เงินทองและเครื่องบรรณาการ
มาถวาย จึงพระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้หมื่นหลวงกุมกามมากราบทูลพระกรุณาว่า พระเจ้า
เชียงใหม่ใช้นางกองจ่า และหมื่นหลวงกุมกามไปเมืองเขมราฐ และใกล้เมืองฝางไป
พระยาฝ่ายกุมเขตวันนางกองจ่า และหมื่นหลวงกุมกาม หมื่นพองฝางเก่าจ่าไว้ อนึ่ง
พระเจ้าเชียงใหม่เมื่อตั้งทัพอยู่ณเมืองเชียงราย และใช้เงาะแสนทำช้างแสนขวางให้เอา
ช้างขึ้นไป พระยาฝ่ายกให้จับเอาผู้ชอทองนผาเสวย และยังแต่งผู้เดียวให้เกาะไว้
และบังคับด้วยเดชพระราชสมภาร พระยาฝ่ายให้ปล่อยนางกองจ่า และหมื่นหลวง
กุมกาม และเงาะมาด้วยหมื่นพองฝาง ถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว พระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่
หมื่นหลวงกุมกาม ให้ทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า พระยาฝาง และพระยาหลวงเมืองน่าน
และพระรามเดโช แต่งดอกไม้เงินทองมาถวายแล้ว ตัวจะลงมาถวายบังคมต่อ
ภายหลัง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มี
พระราชโองการตรัสใช้ขุนทรงภกรารและขุนศรี ถือพระราชสาส์นไปเมืองเขมราฐ จึง
พระยาหลวงเมืองน่านและท้าวพระยาแสนหมื่นชาวเมืองน่าน ก็ลงมาถวายบังคม และ

พระยาหลวงเมืองน่านถวายช้างพลายสูงหกศอกมีเศียร ถวายช้างพังสองช้าง ถวายม้า
ยี่สิบม้า และเครื่องบรรณาการมาก อนึ่งท้าวพระยาแสนหมื่นอนมาด้วยพระยา
หลวงเมืองน่านน ถวายม้าและเครื่องบรรณาการมาก อันคืบหน้าพระยาฝาง และ
ท้าวพระยาแสนหมื่นชาวเมืองฝาง ก็ลงมาถวายบังคม พระยาฝางก็ถวายช้างพลาย
ด้อมทองช้างหนึ่ง สูงหกศอกมีเศียร ช้างพังรูปด้อมช้าง ถวายม้าสามสิบม้า และ
เครื่องบรรณาการมาก อนึ่งท้าวพระยาแสนหมื่นอนมาด้วยพระยาฝางน ถวาย
ม้าและเครื่องบรรณาการมาก อยู่สามวันพระรวมเดโช และท้าวพระยาแสนหมื่นชาว
เมืองเชียงแสนและเชียงรายก็มาถวายบังคม พระรวมเดโชถวายช้างพลายนางพระสี่ศอก
ช้างหนึ่งสูงห้าศอกมีเศียร ช้างพลายมรปอกนาทหนึ่ง ถวายม้าและเครื่องบรรณาการ
มาก อนึ่งท้าวพระยาแสนหมื่นอนมาด้วยพระรวมเดโชน ถวายเครื่องบรรณาการ
มาก พระยาพดด้วงซ้ายของพระยาหลวงเมืองน่านลงมาถวายบังคม และถวายช้าง
พลายบุญเรืองฤทธิ์ช้างหนึ่ง สูงห้าศอกมีเศียร ถวายม้าและเครื่องบรรณาการมาก
พระยาแพะ พระยาตอ พระยาเซียง พระยาเซียงทอง พระยาพายว พระยาพยาก
พระยาเมืองยอง และท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวง ก็มาถวายบังคม และ
ถวายช้างมาเครื่องบรรณาการมากนึ่ง และท้าวพระยาแสนหมื่นทองปวงน ก็เอาช้าง
มารพดมาตงทพอยู่ล้อมพระราชฐานและรับราชการอยู่

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรฐิศจักรบรมนารถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว กรม
พระราชโองการตรัสใช้หมื่นอนทรักษาให้ขึ้นไปทูลแก่พระเจ้าเซียงใหม่ว่า ท้าวพระยา
ทองปวงมาถวายบังคม และได้รับราชการอยู่ในทัพหลวงแล้ว พระเจ้าเซียงใหม่ก็ยก
ย่นดินทนา เพราะท้าวพระยาทองนกาตงรพดมั่งคั่งน ถ้าและทรงพระกรุณาได้
เสด็จไปรับใช้ เห็นพระเจ้าเซียงใหม่จะย่นแก่ท้าวพระยาทองนได้แล้ว ด้วยเดช
พระราชสมภารเสด็จไป จึงแผ่นดินเมืองเซียงใหม่มิได้จลาจล คงอยู่แก่พระเจ้า
เซียงใหม่ อนึ่งเมื่อกทพหลวงเสด็จอยู่เมืองเก็นน พดทหารล้อมวงเป็นอันน้อยน
เพราะเขาแพง และรพดทองปวงชานเช่นลงมา ยังอยู่ในทัพหลวงประมาณสามร้อยเศษ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๗๑

อนึ่งข้างมากน้อยนัก ฝ่ายท้าวพระยาทางปวงนั้นใช้ กียอมมกาดงข้างมารพดมก
ทุกเมือง และท้าวพระยาทางปวงมาราบคาบทน ด้วยเดชะนภาพพระราชาธรรมจักร จึง
พระเจ้าเชียงใหม่ให้พระยาพยานำเอาช้างพลายมาทางหนึ่ง ตั้งเจ็ดคอกเค็ช ลงมา
ด้วยหมื่นอินทรักษา เอามาถวายเป็นค้ำบดเมืองเถิน แล้วพระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่อง
บรรณาการ ให้แค้นหมื่นถ้อยลงมาถวายเป็นหลายครั้ง ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐ
อัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับท้าวพระยาทางหลายในเมือง
เชียงใหม่ราบคาบแล้ว ก็ตรัสให้ส่งเจ้าฟ้าแค้นหัวไปโดยทางเชียงใหม่ไปยังเมือง
แค้นหัว และพระราชทานตราสั่งให้ช้างม้า และเครื่องกระยาประดาไปแก่เจ้าฟ้าแค้นหัว
นั้นมาก

อยู่มาพระมหาเทวพระเจ้าเชียงใหม่ถึงแก่พิตักษัย พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้แค้น
หนึ่งถือแคนลงมาราบทุกพระกรุณา ขอพระทูลดอองขึ้นไปช่วยแต่งการศัพพระมหาเทว
และแต่งชัยที่ปละผู้้องพระทูลดอองลงมาถวายเป็นค้มอยู่เฝ้าจำนำพระบาทในทัพหลวง ใน
เมืองเชียงใหม่นี้เร่งเกิดทรพิษเข้าแพ่งนัก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐอัครบรมนารถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการตรัสใช้หลวงเทพเสนาบดีศรีสุมนพระ
กระดาโหม ลงมายังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา เอาแต่เพียงเข้าขึ้นไปยังทัพหลวง
และพระราชทานให้ขึ้นไปแก่พระเจ้าเชียงใหม่ จึงได้เลี้ยงไพร่พลประชาราษฎรทางปวง
ในเมืองเชียงใหม่นี้ ส่วนขุนพรหมสุรินทชาหลวงผู้ไปรับเมืองฝางนั้น เกิดเหตุการณ์
ชาวเมืองฝางคิดร้าย ก็ลอบทำร้ายแก่พระพรหมสุรินทร์ จึงมีชาวลงมาราบทุก
พระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ก็มีพระราชโองการตรัสใช้พระยานคร และพระรามเดโชขึ้นไปอยู่รับเมืองฝาง ครั้น
ท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อยทางปวงลงมาถวายเป็นค้มเสร็จแล้ว ถึงเดือนสิบเอ็ดพระบาท
สมเด็จพระเอกาทศรฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการ
ตรัสใช้หมื่นนันทบาทลงมาราบทุกพระกรุณาแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ให้หมื่น
นันทบาทแสดงการซึ่งเสด็จไปประทับท้าวพระยาทางปวงราบคาบนั้น ถวายแก่พระพุทธเจ้า

หลวง ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จคืนมาแต่การพระราชสงคราม ก็มีได้
 เสด็จเข้าในกรุงพระมหานคร และตั้งทัพหลวงเสด็จอยู่แต่สุพรรณบุรี ครั้นหมิ่นนทบาต
 มาถึงเมืองสุพรรณบุรีทัพหลวงเสด็จอยู่นั้น หมิ่นนทบาตก็เอากิจจานุกิจทั้งปวงมา
 กราบทูลพระกรุณาแด่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ๆ ก็มีพระราชโองการตรัส
 ดังแก่หมิ่นนทบาต ให้ขึ้นไปกราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุวัชรบรม-
 นารอบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอเชิญเสด็จขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ ให้เอาท้าว
 พระยาทั้งปวงไปให้สมัครสมานด้วยพระเจ้าเชียงใหม่

ครั้นหมิ่นนทบาตขึ้นไปถึงทัพหลวง กราบทูลพระกรุณาโดยสมเด็จพระพุทธเจ้า
 หลวงมีพระราชโองการตรัสนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุวัชรบรมนารอบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้ข้าหลวงขึ้นไปหาพระรามเดโชในเมืองฝาง
 ว่าทัพหลวงเสด็จไปยังเมืองเชียงใหม่ และให้พระรามเดโชลงมาถวายบังคมในเมือง
 เชียงใหม่ จึงตรัสใช้ให้ข้าหลวงขึ้นไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่ว่า ทัพหลวงจะเสด็จ
 ขึ้นไปตั้งในเมืองลำพูน และให้พระเจ้าเชียงใหม่ออกมารับเสด็จในเมืองลำพูน จะเอา
 ท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงมาเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ให้สมัครสมานด้วยกัน
 ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่รักแต่งพระยาแสนหมื่น ให้ออกมาปลุกพระตำหนักกับทัพหลวง
 แล้วก็แต่งตาหนกท้าวพระยาเชียงใหม่จะเสด็จออกมาอยู่เองนั้น

ถึงณวันอาทิตย์เดือนธันวาคมปีชวด พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุวัชรบรมนารอบ
 รมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเถิน และพระยาหลวงเมือง
 น่าน พระยาแสนหลวงพิงไชย พระยาฝาง และท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวง
 และพระขัติยปลุกพระเจ้าเชียงใหม่ ก็ไปโดยเสด็จ จึงยกทัพหลวงเข้าไปตั้งเมืองลำพูน
 ในขณะนั้นข้างมารพดฝ่ายท้าวพระยาดาวทองปวงนั้น ล้อมทัพหลวงอยู่เป็นแน่นหนา พระ-
 เจ้าเชียงใหม่รู้ว่า ท้าวพระยาทั้งปวงพร้อมมูลในทัพหลวง และข้างมารพดมากนัก
 บรรดาพระเจ้าเชียงใหม่จะออกมารับทัพหลวงใช้ ก็คิดตั้งด้ายเกรงขาม และมีได้ออก
 มารับเสด็จในเมืองลำพูนนั้น

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๗๓

ถนัดพระรามเดโช ครั้นมีพระราชกำหนดขึ้นไปหา ก็ยกลงมาจากเมืองฝาง
จะมายังทัพหลวงในเมืองลำพูน ก็เอาข้างมารพัดเดินใกล้เมืองเชียงใหม่มา พระเจ้า
เชียงใหม่ก็แต่งทัพมาไทยใหญ่ออกไปชুমไวด์ซึ่งทางที่พระรามเดโชจะยกมานั้น ครั้นเข้ามา
ชาวมาไทยใหญ่ก็ยกเข้าตัดทัพพระรามเดโช ๆ มีทหารตัวก็แตกฉาน พระรามเดโชจะมายัง
ทัพหลวงมิได้ก็ขึ้นไปเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีวิชัยบรมนารถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสรู้การซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่คิดสงสัย และมีได้ลงมายังทัพ
หลวงนั้น จึงมีพระบรมราชโองการตรัสให้ท้าวพระยาพระหัวเมืองมนตรีมุขทั้งหลาย
พิพากษาว่า ซึ่งทรงพระกรุณาให้รายกวาดกรามาทางนี้ เพราะเหตุว่าทรงพระเมตตา
แก่พระเจ้าเชียงใหม่ เพื่อจะให้ระงับท้าวพระยาพระหัวเมืองทงปวง อันกระด้างกระเดื่อง
เป็นข้าจามิตรแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้ปรกติราบคาบ ท้าวพระยาทงปวงก็มาพร้อม
กันณเมืองเถินชั้น ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ก็มีได้ลงมา แต่งให้แต่แสนท้าวพระยาตากุม
เครื่องบรรณาการลงมา เรื่องความทงนี้ ก็ทราบลงไปถึงฝ่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ดำรัสเห็นว่า เมืองเชียงใหม่ยังมี
ปรกติ จึงให้เราชนมาระงับเสียให้จงได้ พระเจ้าเชียงใหม่มีได้ลงมาดั้นแต่งทัพมา
ชุมไวด์พระรามเดโชอันลงมาตามกำหนดอีกเท่า และซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ทำตงนึ่งจะ
เห็นประการใด มุขมนตรีทงปวงปรึกษาว่า เดิมแผ่นดินเชียงใหม่เป็นจลาจล พระเจ้า
เชียงใหม่หาทัพมิได้ จึงให้ไปกราบทูลเบองบาทยุคล ขอเอาพระเดชเดชานุภาพ
ปกเกล้าปกกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระมหากรุณาแก่
พระเจ้าเชียงใหม่ จะให้คงอยู่ในเสวตรฉัตร จึงเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
เสด็จลงมาในสมัยใช้ฤดูกาล บัวยการรพลมาก ครั้นทัพหลวงเสด็จมาถึงท่าหวด
ตรัสให้ข้าหลวงไปหาท้าวพระยาตาก อันกระด้างกระเดื่องต่อพระเจ้าเชียงใหม่ เดชพระ
เดชานุภาพท้าวพระยาตากทงปวงมีอาชชิต์แข็งอยู่ได้ ก็พากันมากราบถวายบังคม เฝ้าทูล
ลอองธุลีพระบาท อยู่ในทัพหลวงณเมืองเถินชั้น พระเจ้าเชียงใหม่ก็หาไม่ ด้วย
มิได้เชื่อพระเดชเดชานุภาพ มีแต่ความกลัวพระยาทงปวงมากกว่าพระราชอาญาดีที่ชอก

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีได้ทรงพระโพนัณฑ์เคื่องพระไทย ต้องทรงอุดำห์เด็จ
พระราชดำเนิยกลับชนมาถึงเมืองลำพูน กำหนดให้พระเจ้าเชียงใหม่มาเฝ้าทอดของชุด
พระบาทพร้อมกันกับท้าวพระยาทั้งหลาย เพื่อจะพระราชทานพระราโชวาท ให้พระยา
ดาวดัมภ์คัสมานอ่อนน้อมต่อพระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีได้ออกมา กลับ
แต่งทัพม้าไทยใหญ่มาข่มตู่พระรามเดโช อันจะลงมาเฝ้าทอดของชุดพระบาท จนพระ
รามเดโชไม่มีได้ ต้องกลับคืนไปเมืองฝางและพระเจ้าเชียงใหม่โมหะจริต มิได้เชื่อ
พระเดชเดชาภาพแล้ว ซึ่งจะเด็จอยู่โปรดอันนี้เหลือการ อนึ่งไพร่พลในกองทัพ
หลวง และไพร่ท้าวพระยาดาวดงปวงก็ขัดสนเลี้ยงอาหารนัก ขอเชิญเด็จพระราช
ดำเนิยกทัพหลวงเด็จกลับไปยังกรุงพระมหานครจ้คงคร แอคำพิพากษาราบทอดพระ
กรุณา จึงมีพระราชโองการตรัสว่า พระเจ้าเชียงใหม่เป็นคนหลงอยู่แล้ว และจะ
ละเดียนั้น เหมือนไม่อนุกลงพระเจ้าเชียงใหม่ ประการหนึ่งก็จะเดี่ยพระเกียรติยศ
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐไป ทั้งพระองค์ก็จะ
ทรงพระโกรธาโทษเราได้ ชอบให้ข้าราชการผู้สติปัญญาเข้าไปว่ากล่าวชี้แจงให้พระ
เจ้าเชียงใหม่ออกมาให้จงได้ และให้ม้ายำรวจด้ามสืบม้าขึ้นไปหาพระรามเดโชลงมา
ดัมภ์คัสมานเดี่ยจ้คงคร

ฝ่ายเสนาข้าทอดของชุดพระบาทกราบถวายบังคมเห็นโดยพระราชดำริห์ทุกประการ
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้หมั่นอนทรักษา กับพระชัยที่ปะโอรสพระเจ้า
เชียงใหม่ เข้าไปยังเมืองเชียงใหม่ และให้หมั่นเพียรไพร่หุ้มม้าด้ามสืบม้า
ไปหาพระรามเดโชณเมืองฝาง ครั้นหมั่นอนทรักษาข้าหลวง กับพระชัยที่ปะไปถึง
พระเจ้าเชียงใหม่จึงทูลว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตา อุดำห์ทรงเด็จ
พระราชดำเนิยกทัพหลวงชนมาถึงเมืองลำพูนกำหนดให้ลงไปเฝ้า ทรงพระกรุณาจะให้
ท้าวพระยาดาวดงปวงดัมภ์คัสมานมอบให้ เหตุไฉนพระองค์จึงมิได้ลงไปเฝ้า แล้วตอบ
แต่งทัพมาตู่พระรามเดโช อันที่จะไปเฝ้าทอดของชุดพระบาทนั้นอีกเล่า พระ-

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๕

องค์ท่านนครอยู่แล้วๆ บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวขัดเคืองให้เสนาพุดามาคัยปรึกษาฯ
ว่าให้เชิญเสด็จยกทัพหลวงกลับยังกรุงพระมหานคร แต่ทว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงพระอาลัยถึงพระองค์ว่า ถ้าทัพหลวงเสด็จกลับเห็นว่ามีเมืองเชียงใหม่จะคงอยู่มิได้
เสียดายที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมานพระองค์เสด็จมา จึงให้ข้าพเจ้าเข้าทูลพระองค์
อย่าให้วิตกเกรงขามท้าวพระยาต่างท่งปวงเลย เป็นภาระธุระสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
จะระงับการก่อกวนให้สงบได้ พระชายที่ปะทูลขแจ้งพระเดชเดชาภาพท้าวพระยา
ต่างเกรงขามให้ฟังทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งดังนั้น มีความยินดีนัก
ครั้นเพลารุ่งเช้าพระเจ้าเชียงใหม่ ยกช้างมารพดโดยสัณควรลงมายังเมืองจำปูน
เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทูลขอโทษที่มิได้ลงมาเฝ้า และขอบ
ทำร้ายพระรามเดโชทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังพระเจ้าเชียงใหม่
กราบทูล แยมพระโอรสผู้แก้วมพระราชนิกรตรัสว่า ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่มิได้มา
ตามกำหนดนั้น เพราะท่านมิได้เชื่อพระบรมบุญญาภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
กฤษฎาภินิหารอันประเสริฐ ตรัสเท่านั้นแล้ว ก็ให้หาท้าวพระยาต่างท่งปวงเข้ามาเฝ้า
จึงมีพระราชบริหารตรัสแก่พระยาล่าง และท้าวพระยาแสนหลวงต่างท่งปวงว่า
เมืองเชียงใหม่เป็นกษัตริย์สืบมาแต่โบราณราชประเพณี พระเจ้าเชียงใหม่เก่า ก็เป็น
เชื้อกษัตริย์สืบสืบลงมาหลายชั่วแล้ว และซึ่งท่านท่งปวงคบคิดกันเป็นปรปักษ์ข้าศึก
จะรบเอาเมืองเชียงใหม่ขึ้น ถึงมาครั้นจะได้สมบัติในเมืองเชียงใหม่ขึ้นก็ดี ความทุกข์
อันนี้จะปรากฏอยู่ชั่วฟ้าดินดิมบังควร สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณา
การุณภาพท่านท่งปวงและพระเจ้าเชียงใหม่ จึงดำรัสให้เราอย่าหวั่นไหวจะให้ท่าน
ท่งปวงสามัคคีรสสุนทรภาพสโมสรสุจริตศุภจากก่อน ท้าวพระยาต่างท่งปวงจะว่า
ประการใด ท้าวพระยาแสนหลวงท่งปวงกราบถวายบังคมพร้อมกันแล้วกราบทูลว่า
พระเจ้าอยู่หัวโปรดประการใดจะกระทำตามทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่กราบทูลพระ
กรุณาว่าท้าวพระยาต่างท่งปวงประนีประนอมแล้ว ข้าพระองค์มิได้อาสาจ้องแค้นแก่ท้าว
พระยาต่างท่งปวง จะถวายสัตย์ปฏิญาณได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้น

พระราชพงษาวดารกรุงเก่า

ค้พระไทย ค้แค้นพระเจ้าเชียงใหม่ กับท้าวพระยาแสนหลวงแสนหมื่นท่งปวงก็ได
มีความพิโรธอาฆาตแค้นต่อไป พระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้อำมาเข้าไปในเมืองเชียงใหม่
อยู่ในกองทัพหลวงถึงแปดวัน ฝ่ายหมื่นเพชรไพร่ กับพระรามเตโชก็มาถึง เผ้าพร้อมกัน
กับพระเจ้าเชียงใหม่ แสนหลวง แสนหมื่นท่งปวง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ก็ตรัสให้พระราชโอรสโดยยุติธรรมตามครัด พระเจ้าเชียงใหม่กับพระรามเตโชก็
สิ้นเวรพยาบาทแค้น

ครั้นรุ่งขึ้นก็เสด็จพระราชดำเนินพาพระเจ้าเชียงใหม่ และท้าวพระยาตามเข้าไป
ในพระอารามพระมหาธาตุเมืองลำพูน ก็ให้ท้าวพระยาตามท่งปวงกระทำสัตย์ปฏิญาณถึ
นำพม้ณค้พระเจ้าเชียงใหม่ ๆ ก็ถวายสัตย์ต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจำเพาะพระภักดิ์
พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ซึ่งมีได้อาณาของเวรแก่ท้าวพระยาตาม
ท่งหลายอันสุดจิต สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้โอรสตั้งสอนพระเจ้าเชียงใหม่
และท้าวพระยาท่งหลายเป็นอนุกรมมรรยา แล้วก็เสด็จพระราชดำเนินกลับเข้ามายัง
พระราชพลับพลาอาศน์ จึงดำรัสแก่พระเจ้าเชียงใหม่ และพระรามเตโช ท้าวพระยา
แสนหลวงแสนหมื่นท่งปวง ให้ไปอยู่รักษาเมืองดั่งเก่า บำรุงประชาราษฎร์ชอบชัณะ
เสมาโดยยุติธรรมประเพณีให้ถาวรวัฒนาสืบไป

ครั้นวันอังคารเดือนอ้ายแรมห้าค่ำ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จ
พระราชดำเนินยกพลุโยธาทัพออกจากเมืองลำพูน และพระเจ้าเชียงใหม่ พระรามเตโช
ท้าวพระยาแสนหลวงแสนหมื่นท่งปวง ก็ตามส่งเสด็จถึงตำบลจอมทอง แล้วก็กราบถวาย
บังคมลา ยกแยกกันไปบ้านเมืองโดยพระราชกำหนด แต่พระชัยที่ปลุกพระเจ้าเชียงใหม่
และพระยาเดกซ้าย และนันทะกะยอสูนั้น ลงมาโดยเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรั
ฐอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงมาถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ในเมืองสุพรรณบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็ม้พระราชหฤทัยปรัดภิรมย์หนักหนา
แล้วก็สรรเสริญพระเดชพระคุณพระราชสมภาร พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรั
ฐอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไปรับท้าวพระยาท่งปวงให้ราบคาบนั้น

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๓๓

ลัทธิราช ๙๕๒ ปีชาตโทษก ในเมืองดงแควนั้นไซ้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ยกทัพหลวงเสด็จไปปราบราชศัตรูในเมืองดงแคว และ
เข้าเอาครัวอพยพทั้งปวงเสด็จมายังกรุงพระมหานครแล้ว อยู่มาภายหลังจึงถูกพระยา
ดงแควซึ่งหนีไปอยู่ณเมืองด่านช้างนั้น ก็คืนมายังเมืองดงแคว ประมุขไพร่พลทั้งปวงได้เป็น
พระยาดงแคว แล้วแต่งดอกไม้เงินทองและเครื่องบรรณาการถวายทุกปีได้ชาติ ครั้น
พระยาดงแควนั้นพราดัย หาผู้จะปกครองแผ่นดินเมืองดงแควนั้นมิได้ จึงส่งมณฑปราชญ์
และท้าวพระยามนตรีมุขทั้งปวง แต่งดอกไม้เงินทองและเครื่องบรรณาการ มาถวายบังคม
พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ขอพระศรีสุพรรณมาราช
ผู้ของพระยาดงแควก่อนนั้น ไปครองแผ่นดินเมืองดงแคว พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องราชูปโภคสำหรับ
พระมหากษัตริย์ ให้เอาพระศรีสุพรรณมาราชไปเป็นพระยาดงแคว และตรัสให้เจ้า
พระยาสุวรรณคโลก พระยาพัชรรา และพลทหารด้ามพิณเอาพระศรีสุพรรณมาราชไป
ส่งถึงเมืองดงแควโดยทางเรือ ในปีชาตโทษกนั้น

ลัทธิราช ๙๕๓ ปีเถาะตรีศก พระศรีสุพรรณมาราชผู้เป็นพระยาดงแคว ให้
พระยากระด้าใหม่ผู้บุตรเขย มากราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงตั้งพระองค์ว่า พระยาอนันนั้นไปอยู่ด้วยช่องพรรคในตำบลแดนใต้โขงนั้น
ประมุขช่องพรรคทั้งปวงได้มากแล้ว จะแยกไปรบพระยาดงแคว พระบาทสมเด็จพระ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็มพระราชโองการตรัสให้แต่งทัพสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอ พระมหาธรรมราชา และช้างเครื่องห้าสิบ ม้าร้อยหนึ่ง พลหมื่นหนึ่ง
และทัพพระยาธรรมราชา พระยาสุวรรณคโลก พระยากำแพงเพชร พระยาสุโขทัย
พระยาพัชรรา ยกไปโดยทางโพธิ์ดำ และมีพระราชกำหนดไปให้พระยาดงแควยก
ทัพออกบรรจบด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และให้ยกไปตีทัพพระยาอนันในตำบลแดน
ใต้โขงนั้น ครั้นตีทัพพระยาอนันแตกฉานแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ก็ยกทัพคืนมา

โดยทางพระนครหลวง มาถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงตั้งพระองค์

เมื่อทพหลวงเสด็จอยู่ในเมืองเพชรบุรีในปีเถาะนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรั
ฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นไปประพาศโดยทางชลมารค
เสด็จด้วยพระชลวิमानอันอวดการอลงกฏรจนา ตมहिมาดาอาศัยด้วยบริวารแสนตุงการ
ประดับสรรพเสด็จเสด็จถึงเมืองพระพิศณุโลกตั้งตำหนักในตำบลวัดจันทร์ ฝ่าย
พระคชาธารดำรงดิ้นชพรชพาหนะ และข้างคันม้าคันทั้งปวงนั้น ทรงพระกรุณาตรัสให้
ไปโดยทางชลตมารคกับทพหลวงในเมืองพระพิศณุโลก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรั
ฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จไปสมัการพระชินราชในวัด
พระศรีรัตนมหาธาตุในเมืองพระพิศณุโลกนั้น แล้วยกเสด็จไปประพาศในวัดเมืองพระ
พิศณุโลกนั้นทุกตำบล

ในขณะนั้นกรมการเมืองพระพิศณุโลกกราบทูลพระกรุณาว่า เดี๋ยวนี้
ยอมมาทำผู้คนถึงในเมืองพระพิศณุโลก ทรงพระกรุณาตรัสให้ข้าหลวงไปล้อมเดือรายทุก
ตำบล วันหนึ่งข้าหลวงไปล้อมเดือมาถวาย และทรงพระกรุณาตรัสให้แบ่งเป็นคอก
สูงประมาณสิบคอก แล้วเอาเดือปล่อยไว้ในคอกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรั
ฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยช้างพระที่นั่ง และเสด็จออก
ไปยืนช้างพระที่นั่งแทบคอกข้างเดื่อนั้น และจะให้ทหารข้าหลวงเข้าฟุ้งแทงไล่ เดื่อนั้นใหญ่
กำลังสามารถ ก็โดดข้ามคอกออกมาได้โดยหน้าพระที่นั่ง ทรงพระกรุณาเสด็จวางช้าง
พระที่นั่งตามเดื่อนั้นไป และตรัสให้ข้าหลวงเข้าล้อมแทงเอาได้ในกลางแปลง และ
ข้าหลวงจะได้บ่วยจับหามิได้

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรัฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไป
เมืองพระพิศณุโลกคราวนั้น และเสด็จประพาศดังนี้เป็นหลายครั้ง จึงพระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศรัฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสให้
ทองนพคุณเครื่องราชูปโภค สำหรับเป็นทองประหารราช จึงเสด็จไปบิณฑพระพุทธ

ปฏิมากรพระชินราชด้วยพระหัตถ์บริบูรณ์ ก็แต่งการฉลอง และให้เล่นมหรสพบูชา
 สการะแก่พระพุทธรูปเจ้านั้นเจ็ดวันเจ็ดคืนเป็นมโหฬารหนักหนา จึงสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าหลวง
 ครว้ใช้ให้ข้าหลวงขึ้นไปกราบทูลพระกรุณาเชิญเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวัติศรี
 บรมนารถบรมพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงมาจากเมืองพระพิษณุโลก ในเพลา
 วันพุธเดือนหกแรมหกค่ำในปีเถาะนั้น

ครั้นถึงเดือนเก้าพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็
 เสด็จจากเมืองเพชรบุรีโดยสถลมารคเสด็จไปประพาสถึงตำบลสามร้อยยอด และตั้ง
 พระตำหนักแบบผังพระมหาสมุทร จึงเสด็จลงพระสุพรรณวิมานนาวาอันดองกฎจนาธิการ
 ประดับสรรพด้วยเครื่องพิไชยศาสตราวุธคัมภีรา และเรือท้าวพระยาเสนาบดีพิริยโยธา
 ทหารโดยเสด็จให้ห้อมล้อมค้ำชูในท้องมหาสมุทรพดด้วง พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
 พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จออกไปประพาสอภิมุขมณฑลฝ่ายอนันต์
 นานาพรรณ อันมีในกลางมหาสมุทร ก็ทรงเบ็ดทอดได้ปลาตาม แล้วก็เสด็จขึ้นมา
 ยังพระตำหนัก พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จออกไป
 ไปประพาสในกลางมหาสมุทรทั้งนั้นได้สิบสี่วันวาร แล้วก็มีพระราชโองการครว้สั่งให้ไป
 แต่งพระตำหนัก ณริมฝั่งมหาสมุทรตำบลโคกหนองหวง ก็เสด็จลงพระสุพรรณวิมานมหา
 นาวาอันเป็นพิชัยพาหนะสำหรับประคับพดด้วงโดยขนาด เรือท้าวพระยาเสนาบดีมณฑลพิริย
 โยธามาตั้งอยู่หลาย ให้ห้อมล้อมค้ำชูตามคัมภีราด้วยเครื่องสรรพอาวุธ พระบาทสมเด็จพระ
 บรมพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จโดยสถลมารคมหาสมุทร มายังพระ
 ตำหนักในตำบลโคกหนองหวง และทอดอยู่แรมทัพในมหาสมุทรสองคืน จึงเสด็จถึง
 พระตำหนักโคกหนองหวงนั้น และเสด็จออกไปประพาสในกลางมหาสมุทร ในตำบลโคก
 หนองหวงนั้นเจ้าอยู่หัวทั้งสองวัน จึงเสด็จจากตำบลโคกหนองหวง เสด็จโดยสถลมารคมา
 ทางเข้านายเมืองเพชรบุรี

ลุศักราช ๙๕๔ ปีมะโรงจัตวาศก เดือนสิบสอง พระบาทสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการครว้ให้บำรุงช้างม้าพลทงปวงไว้สรรพ จะยกทัพ

หลวงเสด็จไปเอาเมืองตองอู จึงมีข่าวมาว่า พระยาอังวะจะยกมาเอาเมืองนายและ
ไต่เมืองแก้ว และพระยาอังวะจะยกไปเอาเมืองแสนหัวเก่า พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสว่า เมืองแสนหัวไชไต่เป็น
ข้าขอบขัณฑสีมา ฝ่ายกรุงพระนครก็อยู่ทุกข์ยากแล้ว และซึ่งพระยาอังวะมาเอาเมืองนาย
และเมืองแสนหัวค้ำนี้ ควรเราจะยกทัพหลวงไปเอาเมืองอังวะ จึงมีพระราชกำหนด
แก้ทัพพระยาสามนคราเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง ให้ตรวจเครื่องสรรพาวุธช้างม้า
พลทั้งปวงเสด็จและจะยกทัพหลวงเสด็จไปเอาเมืองอังวะ

ครั้นถึง มาฆมาศพระบาท สมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสให้แต่งพระค่านัก ในตำบลป่าโมก ครั้นเสด็จก็เสด็จด้วย
พระชลวิมานโดยทางชลมารคเสด็จเข้าพักพล ในพระค่านักป่าโมกนั้น พระบาท
สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จกับพยุหบาตราจากตำบล
ป่าโมก เสด็จโดยชลมารคขึ้นเหยียบไชยภูมิในตำบลเอกราช ให้ขุนแผนตั้งทัพมั่น
ชุมนุมโดยการพระราชพิธีพิชัยสงครามเสด็จ ก็เสด็จออกทัพไชยในตำบลพระถ่อ
พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จโดยพยุหบาตราโดย
ชลมารค สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงช้างต้นศรีไชยภักดิ์ เป็นพระคชาธาร
สมเด็จพระเอกาทศธรรมก็ขึ้นรถบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงช้างพระมหาคักดา
นุภาพเป็นพระคชาธาร พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จ
พยุหบาตราด้วยพระคชาธารทั้งสองอันประดับด้วยเครื่องคเชนตราตั้งการาภรณ์ อันพิชิต
ด้วยกาญจนาภรณ์รัตนชัยวาล แลมีโหรด้วยเครื่องอภิมเสวตรัตนตรึงกลดชุมสาย
พรายพรพรรณ พิศิตรพิพรรคณพณันจามรวรโสภาส เดียรตาสด้วยท้าวพระยาสามนคร
ราชาเสนาบดีมนตรีพิริยโยธาทหาร ให้ห้อมล้อมเป็นบริวาร ดอชกพันเอกด้วยพวก
พลคเชนทนิกรบวรมหาชดาร์ดิษฐพลมุกโยธาทั้งหลาย ดูพรรณรายด้วยเครื่องสรรพาวุธ
เกราะกรายย้ายกัน ให้โดยฉันทชัยขวาหน้าหลัง และพลช้างเครื่องแปดร้อย พลม้า
พันห้าร้อย พลโยธาทหารแสนหนึ่ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวร)

๑๘๑

พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จพยุหบาตรา โดยสถลมารคไปโดยทางเมืองกำแพงเพชร ขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ และพระเจ้าเชียงใหม่ไปรับพระรามเดโชในเมืองเชียงแสน จึงตั้งทัพหลวงแทบเมืองเชียงใหม่ อยู่ท่าพระเจ้าเชียงใหม่ และแต่งข้าหลวงให้เข้าไปหาพระรามเดโช และเชิญพระเจ้าเชียงใหม่คืนมา ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่มาถึงทัพหลวง และพระเจ้าเชียงใหม่ก็เสด็จมาเคารพพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ แล้วถวายช้างม้า และเครื่องบรรณาการเสร็จ ก็ตั้งค่ายพักอยู่แทบทัพหลวง ในวันอุษณัน พระเจ้าเชียงใหม่ก็อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธสิหิงค์ในเมืองเชียงใหม่ และทัพหลวงตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่หนึ่ง เดือนหนึ่ง จึงยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเชียงใหม่ไปโดยทางอังวะ พระเจ้าเชียงใหม่และลูกพระเจ้าเชียงใหม่ทั้งสามคนไปโดยเสด็จทัพหลวง

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็ยกพยุหโยธาทัพเสด็จไปโดยทางเมืองหางหลวง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐิศจักรบรมนารถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเมืองฝาง และเสด็จถึงเมืองฝางในวันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมสิบเอ็ดค่ำ ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จถึงเมืองหางหลวง และตั้งทัพหลวงอยู่ตำบลทุ่งแก้ว แรมทัพในตำบลนั้น ส่วนพระยากำแพงเพชร และพระหัวเมืองชุมนุมทางหลายผู้เป็นทัพหน้า ก็ยกช้างม้ารุดไปถึงแม่น้ำโขง

ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงประชวรหนัก ก็ตรัสใช้ข้าหลวงให้ไปกราบทูลพระกรุณาถึงเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐิศจักรบรมนารถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จจากเมืองฝางมายังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองหางหลวง และเสด็จไปถึงในวันเสาร์เดือนหกชนหคาศัณษาปีมะเส็งเบญจศก รุ่งขึ้นวันจันทร์เดือนหกชนแปดค่ำเพลาบ่ายแล้วสองบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคต สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระชนษาปีมะโรงโทศก เมื่อได้ราชสมบัติขึ้น ศักราช ๙๐๔ ปีชวด

เจ้าวิชาสก ในปีที่ขาดนั้นพระชนมได้ ๓๕ พรรษา ได้ตั้งอยู่ในราชสมบัติ ๓๕ พรรษา
เมื่อเสด็จสวรรคตในเมืองห้างหลวง พระชนม์ได้ห้าสิบพรรษา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๓

(พระเอกาทศรถ)

จึงพระราชครูทั้งสี่ และท้าวพระยาตามันตราสมาหาเสนาบดีมนตรีมุขพิริยโยธา
มาตย์ทงหลายตงพลับพลาไชยสุพรรณมหาวิมาน ในทัพไชยกองพลพยุหหนนเฝ้าฯ ถิ่น
พระราชนทรยานกาญจนองคภูรจนามหาบวรราชวาล ประดับด้วยอภิมุขมลายบวร
เสวตรฉัตร พั่นพรรณกตงกลดจามรมาศทั้งปวง และเครื่องมหาราชเนทรเบญจราช
กกุธภัณฑ์อันเครื่องรัตนราชูปโภค อันเป็นเครื่องราชาภิเศกสำหรับพระมหากษัตริ
ราชเจ้ามาถวายเป็น แต่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอุทิศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ธิเบญเสด็จขึ้นผ่านพิภพมหาสุริยราชธิปไตย ถวียราชประเพณีสืบสันตติ
ศรีสุริยวงษ์ดำรงพิภพมณฑล ดลกรุงพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพพรรัตน
ราชธานีบรมมัย อันอำพนด้วยสำนักราชาประเทศนามหาไพศาลยพิศดารราชเจ้าเสมา
อาณาเขตรมณฑลทั้งปวงโดยบุรพประเพณีพระมหากษัตริราชราชเจ้าสืบมา พระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศรถอุทิศบรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จขึ้น พลับพลาไชย สุพรรณ
มหาวิมาน อันประดับเครื่องอลังการกาญจนดารามหาดิลกธำมณีพิภพมณฑล ดุลกลด้วย
บวรเสวตรฉัตรดารากรจามรมาศองคภู และมโหรีคณาจารย์พระยาธำมราชคเชนทร์สถิต
ซ้ายขวาและตงพยุหพลพยุหโยธาทหารทุกหมู่ทุกพรรค ประดับโดยชนิด พลช้าง
พลม้า พลเชนตงแพนเดโด้โตมรชนูศรีทั้งปวง ให้ห้อมล้อมเป็นบริวารเฝ้าฯ ถวาย
ท้าวพระยาตามันตราสมาหาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง ถวายบังคมพระบาท
สมเด็จพระเอกาทศรถอุทิศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการตรัส
สั่งท้าวพระยาทั้งหลาย ให้ตกแต่งการที่จะรับพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑๘๓

กรุงพระมหานครศรีอยุธยา และมีพระราชกำหนดให้ขึ้นไปหาท้าวพระยาทั้งหลาย
อันไปทัพหน้านั้น ให้กลับคืนมายังทัพหลวง ส่วนพระรามเดโชซึ่งมีพระราชกำหนดให้
ไปหาถึงเมืองเชียงแสนเชียงรายนั้น พระรามเดโชก็มาถึง และเบิกเข้ามาถวายบังคม
ในตำบลงเมืองหางหลวงนั้น

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือนหกขึ้นสิบสองค่ำ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอุทิศ
บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จด้วยพระที่นั่งครุฑพาหะ มีเสวตรฉัตร
รัตนอภรณ์ชุดายพรายพรรณ ประดับด้วยท้าวพระยาอำมาตราชพิริยโยธาแสนยาก
ทั้งหลายย้ายกันโดยขนาดหน้าหลัง ก็เสด็จกราบทูลพยุหยาทัพหลวงจากเมืองหางหลวง
คืนมาโดยอันดั้นขบวนครุฑเสด็จถึงเมืองเชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งแก่พระเจ้าเชียงใหม่
ให้อยู่รักษาเมืองและบำรุงช้างมารพลให้มั่งคั่งเมื่อจะมีกรจกรการพระราชสงครามใช้ จะ
เอาพระเจ้าเชียงใหม่ไปโดยเสด็จ ก็แรมทัพหลวงในเมืองเชียงใหม่คืนหนึ่ง ครั้นพระเจ้า
เชียงใหม่นำท้าวพระยามาถวายบังคมเสร็จ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกทัพหลวง
เสด็จจากเมืองเชียงใหม่ลงมาแล้ว ทรงพระกรุณาเอาพระหัตถ์ของลูกพระเจ้าเชียงใหม่
ลงมาโดยเสด็จ และพระราชทานให้นามกรชื่อพระศรีสุเมหาวรรณราชา พระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศรถอุทิศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จมาโดยทางสุโขทัย มายัง
ท่าเรือในเมืองกำแพงเพชร

ในขณะนั้นเมืองไท่ แต่งทูตานุทูตให้ถือหนังสือและเครื่องบรรณาการเข้ามา
ถวาย จึงข้าหลวงให้นำทูตานุทูตเมืองไท่ร่นขนไปถวายบังคม และถวายเครื่องบรรณาการ
ถึงทัพหลวงในเมืองกำแพงเพชร

แต่ทัพหลวงตั้งอยู่ในเมืองกำแพงเพชรนั้นสืบหาวัน จึงมีพระราชกำหนดลงมา
แก่ท้าวพระยาผู้อยู่วังพระนคร ให้แต่งพระดำหนักตำบลป่าโมก ครั้นเสร็จก็เสด็จโดย
ขบวนรถลงมาในพระตำหนักป่าโมกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอุทิศบรมนารถ

บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มั่งพระราชโองการตรัสตั้งแก่เจ้าพระยาธรรมาภิบาลขึ้นบัด
ให้ตกแต่งการประทับประดาพระราชวังหลวง และตั้งราชวงศ์นครทองต้องตราบช้าง
ทางชลมารค แต่พระตำหนักป่าไม้อีกถึงพระราชวังหลวง และให้ท้าวพระยาทั้งหลาย
ตรวจจัดเรือแพแห่นางผไทสมัน

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือนสิบสองขึ้นสิบค่ำ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศ
บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มั่งพระราชโองการตรัสให้พระราชครูทั้งสี่แห่ง
พระราชพิธีสงครามภิเศก แล้วให้เอาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา อัน
ประดับด้วยสัตว์พาดังการอันมหาพาร มาบรรจบที่พนาลัยและเทียบเรือแพแห่นางผไท
สมันถึงเพลารุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่งได้ศักราชมงคลโศกมฤตยาศาสตร์อันประเสริฐ จึง
พระโหราธิบดีศรีสุนทรบริวารกั้นช่องไชย พระราชประโหราจารย์ราชสุภาวดีศรีบรม
หงษ์องค์บริโศกมพราหมณวิทยากรย์เป่ามหาดังขัณฑ์ฉนวนวิญ และประโคมแตรดังข
ดุริยางค์ดนตรีทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ก็เสด็จลงเรือพระไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา และมีพระราชครูทั้งสี่ และ
โหราธิบดีและแพทย์าธิบดี โดยเสด็จเผ้าพระบาทในหน้าพระที่นั่ง จึงให้ยกธงไชยโบก
โหมกถวายพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา ก็เสด็จออกจากพนาลัย ก็เสด็จโดยชล
มารคนทธาร คมให้พารเรือคนทั้งปวงอันประดับด้วยเครื่องทองกลุณจนาถรรพการพิธี
และประกอบด้วยเรือท้าวพระยามหาเสนาบดีทั้งปวง แห่โดยชบวนหน้าหลังเคียงราย

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จ
ถึงประทับชานพระราชมณเฑียร และคืนทวารเป็นประณมระคมประโคมแตรดังข จึง
เสด็จขึ้นพระราชมณเฑียรพยุหบาตรา และประดับด้วยเสกครันต์สำหรับบรมราชาภิเศก
และคืนทวารเป็นทศกัณฐ์ ก็เสด็จด้วยพระราชมณเฑียรถึงฉนวนวิญไพชยนต์มหาปราสาท
จึงคืนทวารเป็นทศกัณฐ์ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธ
เจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงจากพระราชมณเฑียรเสด็จในหน้าช่องไชยชำระพระบาทเสด็จ เจ้า
พระยาธรรมาภิบาล กั้นช่องไชย ประโคมแตรดังขดุริยางค์ดนตรีทั้งปวง จึงเสด็จ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑๘๕

ขึ้นไพบย่นคัมหาปราสาท และตั้งขึ้นในพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศกสัหมณฺษรอนประทับด้วย
เนาวรัตน์ชัชวาล มีพระคณาจารย์พระยาดำรงดงภูมิตั้งตั้งช่วยชาวท่งพดกพลโยธา
ทหารต่งแห่ค้ำคาโดยชนิดสรรพายุทธทั้งปวง ตั้งเป็นกระบวนประดับประดา จึงเบิก
ท้าวพระยาดำรงนคราษฎระกุดพดภูมิตั้งตั้งมาคัมหาเสนาบดีทั้งปวง ถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศรถอัครบรมนารถบรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ก็เบิกส่งโภชเลี้ยงลูกขุน และ
ถวายอาเคียรพาสำหรับกระบวนพระราชพิธีพระนครประเวศนั้น

ในคักราช ๙๕๕ ปีมะเส็งเบญจศกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอัครบรมนารถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเศกเสวยราชสมบัติในกรุงพระมหานครศรี-
อยุธยาตามหาติดภพพรตวันราชธานีบุรีรมย์ ทรงพระนามพระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระบรม
ราชาธิราชวามาชิตศรีสุนทรบรมมหาจักรพรรดิ สวรรยาราชาธิบดีนรินทร์นันทราธิราช
รัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศร์ตรีภูวนะศวรนาถนายก ดิถกัตนราชาธิ
อาชาศรัย สมุทโยวโรมนต์ สดกจักรวาฬาธิเบศร์นรินทร์นันทราธิราช
ธิบดี ศรีวิบูลย์คุณจุจักรฤทธิราเมศวร อรรชรมมิกราชเดโชไชยพรหมเทพาติเทพตรี
ภูวนาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธมกุฏปเทศคตามหาพุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้า
กรุงพระมหานครทวารวดีศรีอยุธยาตามหาติดภพพรตวันราชธานีบุรีรมย์ พระองค์ทรง
ทศพิชราชธรรม และสถิตในพุทธรัตนจักรยา ญาตรรัตนจักรยา โถกรัตนจักรยา
มहिมาด้วยพุทธการโกไพธมภาร มเหพาธรรมหัชจรรย อนันตมัญญาฤทธาพพหเดชา
นุภาพปราบปรามราชอริศรีเดชตระบะอันมहिมา คือองค์ฤทธิรักษ์สังหารวิธาดวิสุทธิอุดม
เทพสมบุรณ์ในพระองค์มีชาติ อาทิคือพระพรหม พระพิฆณู พระอิศวร พระพายุ
พระพิรุณห์ พระเพลิง พระยม พระไพธพ พระอินทร์ พระจันทราทิตย์ และ
พระองค์ทรงฤทธิศักดิ์อันคณคุดยาดิเรกอนเนกคุณมหายมรรณพ สมสดกเวท
คิณปากมุดมยศโยคสดกโลกมกุฏวิสุทธิจุตามณิรัตน์ สดกติมงคสดกเห็นอัครโรตมวงค์
มหากษัตริย์เจ้าทั้งปวงในสาถกสมพทุกูป และพระบาทบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว เสด็จเสวยไอยสุริยาธิปไตยบุรีรัตน์ สมบุรณ์มั่งคั่งด้วยขางมารพดพดแล่นยาก

สมเด็จพระพนมมหารัชมังคลาจารย์เจ้าคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ประทานคนด้นสมัยประเทศนานาพรคนิก ๘ โสมสร
 บรมสุขเกษมเปรมประชาราษฎร์ เด็ดค้นพันกว่าโบราณราชประเพณี มีพระราชหฤทัย
 ไกรกรณาปราณีสัตวโลกาการทั้งหลาย หมายให้ทุกข้อปลุกใจราษฎร ให้ด้านติเกษม
 สุขโดยยุติธรรมอันบรรดาพระเกียรติปรากฏพระยศเชงชานทอทศานุกิต และทั่วพระยา
 มหาษัตราธิราชเจ้าทั้งหลาย ก็แต่งเครื่องบรรณาการ ให้ทูตานุทูตมาถวายบังคม
 พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมิได้ขาด และพระบาทสมเด็จพระบรม
 นารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จสร้างพระโศภนการบำเพ็ญพุทธการกรรม
 บรมารรค อาทิคือสร้างพระวรเชษฐารามมหาวิหารอันรจนา พระพุทธปฏิมามหาเจดีย์
 บรมจุพระตำหนักธำมรงค์อยู่ถาวร งามด้วยอรุณชาติ แดงกัสร้างพระไตร
 ปิฎกธรรมฉบับบริบูรณ์ทั้งพระบาท ธรรมถกกา ฎีกา คัมภีร์ จิตรกรรมทั้งปวง จึงแต่ง
 หอพระธรรมธรรมเสด็จ ถิ่นมณฑลพระสงฆ์อรุณชาติ ผู้ทรงศีลาคิณอันดีดลเสมาอยู่ครอง
 วรเชษฐารามนั้นแล้ว ก็แต่งขุนหมื่นหลวงไว้สำหรับอารามนั้น และจำหน่ายพระราช
 ทรัพย์ไว้ให้แต่งจัดปัจจัยทาน ถวายแก่พระสงฆ์เป็นนิจกาด แล้วให้แต่งโรงทานศาลา
 และประสาธพระราชทรัพย์ให้แต่งโภชนาหารจันทน์ ถวายแก่ภิกษุสงฆ์เป็นนิตยภัตบริบิชาด
 พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีวิสุทธิธรรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มี
 พระราชโองการตรัสสั่งแก่ทั่วพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวงให้แต่งการพระบรมศพสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง และแต่งเมรุมาศสูงเนินสิบเจ็ดวา ประดับด้วยเมรุทิศ เมรุราย
 ราชวัติ ฉัตรนาคฉัตรเบญจรงค์นานาเสด็จ ก็อัญเชิญพระบรมศพเสด็จเห็นอกฤษณา
 อันประดับด้วยอภิมงคลถกถกจนา และทั่วพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายมาประดับแห่
 ห้อมล้อมมหากฤษณา ก็อัญเชิญพระบรมศพเสด็จตั้งโดยรัถยาราชวัติ ไปยังเมรุ
 มาศด้วยยศบริวาร และเครื่องส่งการบูชาหนักหนา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีวิสุทธิ
 ธรรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จไปถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง ให้หมื่นพระสงฆ์สวดสังวาคหมื่นหนึ่ง ถวายพระราชทานเครื่อง
 อัฐบริกษาร ทักษิณามูซา พระสงฆ์ทั้งปวงเป็นมโหฬาร

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑๘๓

ฝ่ายพระยาตองอูเมื่อทพสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าถ่ากดับไป กรุงพระนครศรีอยุธยาแล้ว พระยาตองอูก็ทำนบารุงพระเจ้าหงสาวดีไว้เป็นอันดี หวังจะเกลี้ยกล่อมหัวเมืองท่งป่องให้ราบคาบเป็นปรกติก่อนจึงจะคิดการใหญ่ต่อไป จึงมีหนังสือไปประกาศแก่หัวเมืองท่งป่องว่าเราผู้เป็นราชันต์ดาพระเจ้าหงสาวดี คิดถึงพระคุณสมเด็จพระบิดาธิราช จึงให้โหราพฤตจารย์ขับไล่ดูชะตาเมืองหงสาวดี ที่จะรับศึกพระนครศรีอยุธยา โหราพฤตจารย์ผู้แททหายว่า ชะตาเมืองหงสาวดีขาดสูญแล้วที่จะรับรองข้าศึกนั้น ถึงมาตราว่าเหตุความช่วยก็ไม่รอดเลยในที่ประสาชย์เป็นมั่นคง แต่ว่าชะตาเมืองตองอูทรงนได้จตุรงคโชค ถึงจะมีข้าศึกมามากจกคิดในพระมหาสมุทรก็จะประสาชย์ไปเอง เพราะเหตุฉะนั้นเราจึงเชิญเสด็จพระเจ้าหงสาวดี และกวาดครอบครองชนมาตงรบมณฑลเมืองตองอู ทพพระนเรศวรนครศรีอยุธยาจะมาคิดเมืองตองอู ถึงหักหาญป็นปล้นเบ้นหลายครั้งเสียทแถมทหารมาก และตงตอมอยู่ถึงสามเดือนเศษก็มิได้ จนถ่าทัพไป ก็เบ้นบำเหน็จมือเมืองตองอูรับทพพระนเรศวร เอาชัยชนะไว้ได้ ท่านท่งป่องก็ยอมแจ้งอยู่ และพระเจ้าหงสาวดีเคยเป็นคู่ชอຍในเมืองหงสาวดีนั้นฉันใด เราก็อุ่ฮ่าให้สมเด็จพระคุณให้เป็นคู่ชกฉันใด และหัวเมืองท่งป่องอย่าได้กินแห่งถ่นเทให้ถึงโดย เคยทำราชการฉันใด ก็ให้ทำจกถ่าก่อนนั้นเกิด ฝ่ายหัวเมืองท่งป่องได้แจ้งในหนังสือพระยาตองอูฉันใด ถางเมืองก่เชอถางเมืองก่คิดตั้งเบ้นอันมาก แต่แต่งคนให้ชนไปจับทราบจับถ่นถ่งเมืองตองอูเื่อง ๆ

ลุศักราช ๙๕๓ ปีเถาะตรีศก ก็ไดเเนอความว่า พระยาตองอูทำนบารุงพระเจ้าหงสาวดีไว้ถ่น หาโดยสัตย์กตัญญูสัจจิตไม ความคิดถ่นเบ้นเดหักเทให้พระมหาเถรเถยมเพรียมบอก หัวเมืองท่งป่องคิดถ่นจะยกไปรบชิงพระเจ้าหงสาวดีมาให้จได้ ถ่างเมืองก่จกแจ้งไพร่พลเสร์จแล้วยกชนไปถ่งเมืองจัตตอง ขณะนั้นพระยาตองอู จึงให้นิมนตพระมหาเถรเถยมเพรียมเข้ามาถ่งถ่นถ่งการบอกถ่า บดินหัวเมืองท่งป่องรู้คิดถ่นยกมาจจะรบเมืองเรา พระผู้เป็นเจ้าช่วยคิดให้โยมด้วย พระมหาเถรจึงว่าจจะถ่งถ่งอะไร ถ่างถ่งหัวเมืองเหลถ่น แต่จะถ่งถ่งถ่มปากจจะถ่งถ่งไปเอง พระยาตองอูได้ฟังมีความ

ย็นคั่น ก็กราบหมัดการพระมหาเถรแล้ว ๆ เจ้า ๆ พระมหาเถรจึงกระซิบบอกอุบายให้
พระยาตองอูทุกประการ แล้วก็เข้าไปอาราม พระยาตองอูจึงแต่งเป็นหนังสือรับสั่งพระเจ้า
หงสาวดี ไปถึงท้าวพระยาหัวเมืองท่งปวงว่าพระเคราะห์เมืองหงสาวดีร้าย พระยา
ตองอูหาหนทางความกตัญญูกลัวจะเสียแก่ข้าศึก เสียขายรามัญท่งปวงจะไปเป็นเชลย
กรุงพระมหานครศรีอยุธยาจึงรับรามาไว้ณเมืองตองอู ได้พ้นจากเงื้อมมือข้าศึก
ก็คอยเป็นสุขอยู่ ถ้าครบเจ็ดปีพระเคราะห์แล้ว ก็จะกลับลงไปต่งเมืองหงสาวดี
ต่งเก่า และซึ่งหัวเมืองท่งปวงคบคิดกันยกทัพมาท่งนจะเปนชบถฤฯ ฝ่ายท้าวพระยา
รามัญหัวเมืองท่งปวงได้แจ้งในหนังสือรับสั่งต่งนนั้นก็ค้ำคัญว่าจริง ตกใจกลัวเป็นกำลัง
ก็พากันเลิกทัพกลับไป

ลุศักราช ๙๕๕ มีมโง่งจตุรคก นักตั้งบุตรพระยาตองอูจึงคิดว่า บิดาไปพา
เอาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ ให้ข้าศึกพระนครศรีอยุธยามาคิดแทบจะเสียเมืองครึ่งหนึ่งแล้ว
แล้วหัวเมืองท่งปวงก็เปนเสนียดศัตรูปากนัยกรพดมาจะตีเอาเมืองออกเอา และเหตุที่เป็น
ท่งนเพราะพระเจ้าหงสาวดีต้องคดีแล้ว ถ้าจะไว้ไหนเสียก็จะวายเมือง จำจะตอบล้าง
พระเจ้าหงสาวดีเสียให้ดับสูญแล้ว เมืองตองอูจึงจะเป็นสุข คิดแล้วก็ประกอบยาพิษ
ลอบใส่ในเครื่องเสวย พระเจ้าหงสาวดีมิทันรู้เสวยเข้าไปพระองค์ก็ดับสูญสวรรคต
พระยาตองอูรู้ว่าพระเจ้าหงสาวดีสวรรคตครครใจแล้วก็ตกใจ จึงให้ไต่สวนไต่เลี้ยงก็ได้ความ
ว่า นักตั้งบุตรประกอบยาพิษให้พระเจ้าหงสาวดีเสวยเข้าไป พระยาตองอูรู้เหตุ
ตระหนักแล้วถอนใจใหญ่มีธุระจะทำประการใด จึงให้หมื่นพระมหาเถรเดียมเพรียมา
แล้ว จึงแจ้งเหตุทุกประการ พระมหาเถรได้แจ้งต่งนนั้นก็ตกใจจึงว่า เขาการเราเสียแล้ว
บุตรท่านเป็นคนโหดเชลยนักหาปัญญามิได้ส่มด้วยพระบาฬว่า มบุตรถ้าไม่ดีแล้วก็เป็น
ศัตรูแก่บิดามารดา ท่านขอประมาตังพฤษชาชาติอันจะตายเพราะลูก พระยาตองอูได้
ฟังพระมหาเถรว่าก็โทมนัสน้อยใจแก่บุตรเป็นกำลัง จึงกราบหมัดการพระมหาเถรแล้วว่า
พระผู้เป็นเจ้าจะคิดนั้นใดดี พระมหาเถรจึงว่า การดีเสียไปไม่ส่มคะเนแล้ว จะต้อง
การอันใดให้หัวเมืองท่งปวงเป็นเสนียดศัตรูละ เราจะทำความดีไว้เบื้องหน้าเถิด ท่าน

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑๘๕

จงให้ชาวเมืองโกนศีรษะเสียทั้งเมือง แล้วมั่งหนึ่งดื้อไปตั้งหัวเมืองทั้งปวงว่า พระเจ้า
หงสาวดีทรงประชวรได้สามวันเสด็จสวรรคต เราผู้เป็นราชันต์จะทำกรถวายพระ-
เพลิงสนองพระคุณให้ถึงขนาด และหัวเมืองทั้งหลายผู้ได้รับพระคุณจะมาช่วยกันก็ตาม
มีมากตามอชฌาตย์นั้นเถิด และตัวเราถึงถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ก็ไม่คิดตั้งตัวเป็น
ใหญ่หามิได้ จะไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นเจ้ากรุง
พระนครศรีอยุธยาแล้ว ถ้าท่านมั่งหนึ่งดื้อไปตั้งหัวเมืองทั้งปวงก็จะเห็นความจะตั้งอาชญา
ของเวร ถ้าผู้ใดมากเห็นเป็นสุจริต ถ้ามีมากจะไปพึ่งกรุงพระนครศรีอยุธยา ด้วย
ก็จะเอาคดีนั้นไปเล่าความดั่งจะมิแก่เราสืบไป พระมหาเถรเจ้าแจ้งบอกอภัยให้พระยา
ทองอุแล้วดั่งว่า ซึ่งจะแต่งการถวายพระเพลิงนี้ ให้ค่อยทำช้าๆ ความดั่งจะฤๅจ
ไปในนานาประเทศ ตั้งแล้วพระมหาเถรก็ลาไปอาราม พระยาทองอุก็มั่งหนึ่งดื้อไปตั้ง
หัวเมืองทั้งปวง ดุจคำพระมหาเถรทุกประการ ท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งปวงเห็น
ผู้ถือหนึ่งดื้อโกนศีรษะ แล้วแจ้งในหนึ่งดื้อว่าพระเจ้าหงสาวดีเสด็จสวรรคตได้มีความ
รังเกียจกันแห่ง ต่างคนก็โหมนัสได้กาตรภาพถึงพระเจ้าหงสาวดีเป็นอันมาก ทม
กตัญญูพระคุณก็มายังเมืองทองอุช่วยแต่งการถวายพระเพลิงเป็นอันมาก ดางเมืองก็
มิได้มาช่วยพระยาทองอุ ไปเข้าหาพระยาทะเลอันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ช่วยสำเร็จ
ราชการในเมืองเมะตะมะ เมะดำเจิง ฝ่ายพระยาทองอุรัตนดั่งการศัพพะพระเจ้า
หงสาวดีเสร็จแล้ว ก็ถวายพระเพลิงโดยราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าสืบมา

สุคักราช ๔๕๕ บีมเส็งเบญจศกณเดือนยี่ พระยาทองอุก็แต่งราชทูตอุปทูต
ถือพระราชดำณคุมช้างม้าเครื่องราชบรรณาการ มาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
อัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ขอพ
พระราชสมภารต่อไป ในเดือนนั้นพระยาตานซาง ก็แต่งราชทูตอุปทูตถือพระราชดำณ
และเครื่องราชบรรณาการมาถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอพโพธิสมภาร
ทรงพระกรุณาให้เบิกทูตานุทูตมาถวายบังคมในพระที่นั่งมิ่งมงคลิเศก ครั้นพระราชป
ณัติตามธรรมเนียมแล้ว ครั้นให้เสด็จขากเมือง และพระราชทานรางวัลโดยขนาด

ในปีมเส็งเดือนสามนั้นข้าหลวงผู้รั้งเมืองเมารดำเจิง ได้พระยากระโรและมอญขบถทั้งปวง
อยู่ริมฝั่งตะโคงนั้นมาถวาย และเมงมอญอันอยู่ในเมืองเมารดำเจิง เมารตะมนันก็รบ
คาบไปจนเมืองตองอู

ลัทธิราช ๙๕๖ ปีเมียนศก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรวุธิศวบรมนารถบรมพิตร
พระพุทธรเจ้าอยู่หัว ก็มพระราชโองการตรัสแก่พระยาศรีพิศสุวรรณ ให้ตั้งฐานพระที่
หนึ่งอรณพจน์อลงกฎจนา คูมหิมาด้วยแก้วกาญจนพิศดาร จักรมุขรัตนาคันกระนท
กฏาการปราดเรืองรัตนชัชวาล มโหฬารด้วยขบจนเด็จ จึงตรัสให้ตั้งโรงระบำซ้าย
ขวา ก็ให้แต่งเรือคันทั้งปวง เป็นอาทิคือเรือไชยสุพรรณหงส์พยุหบาตรา วรสุพรรณ
หงส์พยุหบาตรา พระศรีสมรภไชย ไกรสรมุขพิमान ไชยจักรรัตน และเรือ
พระครุฑพาหน เรือไชย เรือรูปสัตว์ทั้งปวง และเรือสิงห์โต อินทร์ เรือหัดดินทร์
เรือนรสิงห์ และเรือจากพราก และเรือแซ่ทอง พินาฏทอง และเรือเหลาคาอันได้มาแต่
เมืองหงษาวดี และเรือคันทั้งปวงอันอลงกฎจนาโสภาสุพรรณราย โดยอันดับคันเชือก
และปลายเชือก และพลฝีพายทั้งปวงนั้น ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์เดื่อทอง หมวก
ทอง พายทอง แล้วก็ให้แต่งเรือจำนำท้าวพระยาดำมนตราชเด้นาบทันตรมุขลูกขุนทั้ง
หลาย หมายถึงเป็นอาทิ คือราชสีห์ คชสีห์ และเรือท้าวพระยาสวรรคโลก กำแพงเพชร
สุโขทัย และเรือไชยจุลัตมภ และเรือเหินอนา ท้ายน้ำ และเรือจำนำขุนช้าง ขุนม้า
ขุนตำรวจ ขุนดาบ ขุนการ ทหารพลเรือนทั้งปวง ก็ให้ตรวจตราเป็นคู่แข่งต่าง ๆ
ครั้นถึงถนฐานการพระราชพิธีอาศุยช ก็ให้ประดับพระที่นั่งอรณพด้วยเครื่องอลังการ
มหาพารพิจิตรโสภาชัชวาล และจามรทั้งปวง จึงให้เอาเรือครุฑพาหนอันรจนา
ประดิษฐานพระพิศสุวรรณออกถนถน และให้พระราชครทั้งตั้งกระทำการพระราชพิธี
อาศุยช จึงให้ตั้งเรือแห่และให้เทียบเรือคัน และเรือแข่งทั้งปวงตามขบวน จึงให้เบิก
พระราชกุมาร และพระราชนัดดา และท้าวพระยาดำมนตราชมหาเด้นาบทันทั้งปวง มา
ประชุมในหน้าพระที่นั่งอรณพ และให้เบิกทูตานุทูตอันมาแต่ตองอูและเมืองล้านช้าง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑๕๑

เข้ามาถวายบังคม และให้เบิกพระดังฆราวาสมาว่าดีอริยาดี และพระดังฆฬดับดังวาศ
ชนนงในธรรมาคัน ที่จะถวายพระพรน้เดีร้จ

พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เดีจด้วยพระราชนทร
ยานมายังพระที่นั่งอรรณพ จึงต่อนทเภรเป็นประทม พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรม
บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เดีจออกในพระที่นั่งครุฑพหัอนรจนา จึงต่อนทเภรเป็น
ทศยวาร์ ประโคมฆ้องกลดองดริยคนตรทงปวง จึงเบิกเรือด้นพระสุพรรณหงส์ และ
วรสุพรรณหงส์พยุหบาตรา ให้เรือด้นเรือกู้แข่งทงปวง ชนมาถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระ
บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว โดยการพระราชพิช้อาคัญช พระบาทสมเด็จพระ
บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ประดำทเรือด้นไชยสุพรรณหงส์พยุหบาตรา และ
วรสุพรรณหงส์พยุหบาตรา และเรือด้นทงปวงพระราชทานแก่พระดังฆราวาสมาว่าดีอริยา
ดี พระดังฆฬหานาคพระราชาคณะทงปวงอันเข้ามาถวายพระพรน้ เดีจเอาเงิน
ด้นองเรือด้นทงปวงเป็นเครื่องบูชาดการจตุบัจจยทาน แก่พระดังฆทงหลาย ครนเรือด้น
และเรือกู้แข่งทงปวงถวายบังคมเดีจ และพายชนไปอยู่โดยทำเนียบเตียบเป็นคู้เข้าชนดท
ระวางนนได้ด จึงเอารชอาคัญชในหน้าทงให้เป็นด้าคณ ก็ด้นฆ้องไชยวงเรือด้นคร
ลัมรรทไชยไกรลัมรุ พายแข่งกันดงมาเป็นอาทิ เดีจก้างเรือกู้แข่งกันดงมาโดยอันดับ
ครนแข่งเรือกู้ทงปวงเดีจเดีจ เดีจเดีจถูกชนและประดำทพระราชทานรางวัลแก่ผู้ชนะทง
ปวงเดีจ

พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เดีจประเวค่นยังพระ
ราชมณเฑียร ในบัตเดีจอนน พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
กั่มพระราชโองการครัดแก่พระยารัตนบาธาให้รจนาพระพุทธปฏิมากรลัมาธิ เป็นพระพุทธรูป
ด้นองพระองค์ห้าพระองค์ พระองค์หนึ่งบุทของนพคุณทงเครื่องมงกฏกณทตพาหุรัดย้อม
ประดับเนาวรัตน์ และบัตดักกนนบุทของจำหัดกประดับเพชรรัตน์ องค์หนึ่งบุทของนพคุณ
บัตดักกนนบุทของจำหัดก องค์หนึ่งนนเป็นพระพุทธปฏิมานาคาคัน พระพุทธรูปองค์น

รจนาคด้วยนาคส์วาศ และเครื่องทรงทองจำหลักประดับเนาวรัตน์ และมัลลึงกันรจนาคด้วยนาคส์วาศ พระพุทธปฏิมากรบุเงินดององค์ และฐานเงินจำหลักสี่รพวงศ์

ครั้นเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชโองการตรัสแก่พระยาจักรี ให้แต่งการพระราชพิธีได้เรือ และให้รับพระพุทธปฏิมากรอันให้ตั้งฐานพานั้น ถึงเดือนธันวาคมขึ้นสิบสามค่ำเพลารุ่งแล้วต้องนาฬิกา ให้เอาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตราและวรสุพรรณหงษ์พยุหบาตรามาประทับชาน และให้เอาเรือพระครุพาหนออกตั้งฉาน และให้เทียบเรือต้นศรีธรรมารไชย ไกรสรมุขนิมานไชยจักรรัตนและเรือต้นทั้งปวงโดยชบวนแท้ แล้วก็เทียบเรือจำนำท้าวพระยาลูกขุนทั้งปวงตงแท้โดยชบวนสรรพ

จึงอัญเชิญพระพุทธปฏิมากรทองนพคุณทรงเครื่องนั้น ขึ้นข้างคันพระมหากษัตริย์ และเชิญพระปฏิมากรทองนพคุณองค์หนึ่งเจ้านางพระศรีไชยศักดิ์ และพระคชาธารทั้งสองนี้ ประดับด้วยเครื่องคชาภรณ์ และผูกเครื่องสำหรับพิชัยสงคราม จึงรับพระพุทธปฏิมากรทั้งสองพระองค์ แต่หน้าพระราชวังลงไปประทับเกย และเอาเรือวรสุพรรณหงษ์พยุหบาตราเลื่อนเข้ามารับพระพุทธปฏิมากรทั้งสองพระองค์ ออกไปตั้งชลมารคเสด็จ พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงเรือไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา

ครั้นได้อคมเพลาใกล้คลายเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์ออกไปจากชาน และเรือวรสุพรรณหงษ์ ซึ่งรับพระพุทธปฏิมากรนั้นไปเบ่งหน้า และประดับด้วยเรือแห่อันรจนาคาดายโดยชบวนหน้าหลัง พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพยุหบาตราลงไปประทับชานในบางกระดาน ค้ำรัสให้เลี้ยงท้าวพระยาเสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลายเสด็จ ก็ให้เอาเรือบรรดาเข้าชบวนไล่ทั้งปวง ออกจับชบวนโดยชนิดและเรือบรรดาแท้พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งปวงนั้น ก็ไว้ให้แห่พระพุทธปฏิมากรเจ้านมา ครั้นถึงเวลาสายแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องสรรพาวุธนบวรวิภูษิตาภาณจนเสด็จแล้ว เสด็จทรงพระที่นั่ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑๕๓

หนึ่งบุษบกรัตนมหาพิมานอดังการกวางเรือไชยสุพรรณหงส์พยุหบาตราคาเคลื่อนโดยขบวน
เสด็จประเวศน์มาประทับทำขานมหาสุกรี คอยทอดพระเนตรขบวนแห่พระพุทธปฏิ-
มากร อันมหาพราตริเวกด้วยเรือคันทั้งปวงนั้น ครั้นเรือพระพุทธปฏิมากรประทับ
ขานแล้ว ก็อัญเชิญพระพุทธปฏิมากรเสด็จทรงพระศารธาร แห่กลับไปยังฐาน
โถงพระศรีสรรเพชญ์อารามแล้ว ให้ตั้งการดมโภชนาหารเจ็ดวันเป็นมหาพารียังนัก

ครั้นณวันอาทิตย์เดือนยยชนหาค่า ทูลถามทูตเมืองล้านช้างเมืองตองอูเข้าเฝ้ากราบ
ถวายบังคมทูลว่า พระราชทานรางวัลแก่ทูตาทูตทั้งต้องเมืองเป็นอันมาก ฝ่ายทูตาทูต
ต่างคนต่างกลับไปเมือง อันพระเกียรติยศแผ่ไพศาลไปทุกหนนาประเทศชาน้อยใหญ่
ทั้งปวงก็เกรงพระเดชเดชานุภาพเป็นอันมาก พระนครศรีอยุธยาครั้นนั้นเกษมสุขสมบูรณ์
ยิ่งนัก

ลุศักราช ๙๕๗ ปีมแมดัดปีศก ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระ
อัยการ และตั้งร่วมพิศกรอากรขนอนตลาด และพระกัลปนาถถวายเป็นนิจกตรแก่พระสงฆ์
ราชาคณะคามวาสีอริยวาสน์บริบูรณ์

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชบุตรสองพระองค์ องค์หนึ่งทรงพระนามเจ้าฟ้า
สุทัศน์ พระอนุชาทรงพระนามเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ประชวรพระยอดเสด็จพระเนตรข้างหนึ่ง
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงยกพระราชบุตรผู้เป็นมหาอุปราช อยู่มาแต่เดือนเศษ พระมหา
อุปราชกราบทูลพระกรุณาว่า จะขอพิจารณาคนออก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าจักเป็น
ขบถฤๅ พระมหาอุปราชความกลัวสมเด็จพระราชบิดาเป็นกำลัง ออกจากที่เฝ้าเสด็จมา
พระราชวังบรรลณมงคล เพลาค่ำก็เสวยยาพิษสวรรคต สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
พระโทมนัสโศกาครุภาพถึงพระราชโอรสเป็นอันมาก แล้วให้แต่งการพระราชทานเพลิง
พระศพตามอย่างมหาอุปราช พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวตั้ง
พระไทยบำเพ็ญทานการกุศลเป็นอนุเมฆานุประการ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔
(เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์)

ครั้นลุศักราช ๙๖๓ ปีมะแมศก ทรงแพระประชนหนักเสด็จสวรรคต อยู่ใน
ราชสมบัติ ๗ พรรษา จึงท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมหาดไทย พร้อมด้วยพระสังฆราช
ความว้าดยว้างดี ปฤชากันเสด็จอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ซึ่ง
เสด็จพระเนตรข้างหนึ่ง ขึ้นผ่านพิภพโดยอรรคยาราชปไทยถวัลยราชตามประเพณีสืบไป
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แต่งการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระราชบิดาโดยราชประ
เพณีพระมหากษัตริย์เจ้าแต่ก่อนมา

ลุศักราช ๙๖๔ (พ.ศ. ๒๑๔๕) ปีมะแมศก พระศรีศัลยปวงษอยู่ด้วยพระ
เพราะรู้ใครมีภูมิล้นตกได้สมณฐานันดรเป็นพระพิมลธรรมอนันตปรีชา ข้านามอยู่ใคร
เพทางคศาสตร์ราชศาสตร์มคชัยโยมมาก ทรงจมนครวัดรักษกถาด้วยดวเบบนครเตียง
ครองนนเขยวชาญคนทั้งหลายนับถอมมาก จึงคคกนกับจมนครวัดรักษและคชัยโยมเป็น
ความดับ ช้องส้มพรวคพวกได้มากแต่กักปวิตร้ออกเพลาพลบค่ำ ก็พากันไปชุมพล
ณปรารงค์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ครั้นได้อุดมนักชตฤกษ์ยกพลมาพันประคุมกคณทร
เข้าไปได้ในท้องสนาม ขุนนางซึ่งนอนเฝ้าความกราบทูล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคค
พระทัยคคถึงไปเป็นครุจึงตรัสว่าเวรแล้วกคตามเกิด แต่อย่าให้ลำบากเลย พระพิมลธรรม
เข้าในพระราชวังได้ ให้คุมเอาพระเจ้าแผ่นดินไปให้พันชนากการไว้ให้มั่นคง รุ่งขึ้นให้
นิมนต์พระสังฆมณีสถฤทยหนึ่ง ให้รูปเทียนขึ้นมาแล้ว ก็ให้ดำเร้วโทษด้วยท่อนจันทน์
เอาพระศพไปฝังเสด็จวัดโคกพระยา พระศรีเสาวภาคย์อยู่ในราชสมบัติหนึ่งกับต้องเดือน

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑
(พระเจ้าทรงธรรม)

สมเด็จพระพิมลธรรมเสด็จขึ้นผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ทรงพระนาม
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงธรรม อันมหาประเสริฐ ทรงพระกรุณาให้จมนครวัดรักษเป็น

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ (พระเจ้าทรงธรรม)

๑๕๕

อุปราชอยู่เจ็ดวัน พระมหาอุปราชประจวบตรงตามวันสวรรคต สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ก็ให้แต่งการพระราชทานเพลิงตามอย่างมหาอุปราช

ครั้งนั้นขุนเข้ามาค้าขายหลายจำ ญุ่นโกรธว่าเสนาบดีมิได้เป็นธรรมคบคิดกัน
เข้าด้วยพระพิมลธรรม ข้าพระมหากษัตริย์เสีย ญุ่นคุมกันได้ประมาณ ๕๐๐ ยกเข้ามา
ในท้องสนามหลวง คอยกุมเอาพระเจ้าอยู่หัวขึ้นเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ
ณพระที่นั่งจอมทองด้ามหลัก ขณะนั้นพอพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมเข้ามาแปดรูป พา
เอาพระองค์เสด็จออกมาต่อหน้าญุ่น ครั้นพระสงฆ์พาเสด็จไปแล้ว ญุ่นร้องขอของขึ้นว่า
จะกุมเอาพระองค์แล้วเป็นไรจึงนั่งเฉยเฉย ญุ่นถั่งเถียงกันเป็นโกธาทด ฝ่ายพระมหา
อำมาตย์คุมพลได้ไต่รับญุ่นล้มตายเป็นอันมาก ญุ่นแตกไปจากพระราชวังลงดำเิน
หนีไป คงแต่นมาดำเินเมืองญุ่นก็มีได้เข้ามาค้าขายณกรุงเทพมหานครอีกเลย พระมหา
อำมาตย์ให้ไปเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าพระราชวัง เพลาเช้าเสด็จออกท้องพระโรง
พร้อมด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย ทรงพระมหากรุณาตรัสว่า ราชการ
ครั้งนี้ พระมหาอำมาตย์มีความชอบมาก ให้เป็นเจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ พระ
ราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการ
ให้วิเศษแต่งเครื่องกับเบี้ยจันทรถวายพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมเป็นนิจภัตตรา

สุักราช ๙๖๕ (พ.ศ. ๒๓๔๖) มีเถาะเบ็ญจศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ชักพระ
มงคลบพิตรอยู่ฝ่ายทิศตะวันตกมาไว้ฝ่ายทิศตะวันตก แล้วก็ให้ก่อพระมณฑปได้

ในปีนั้นหนังสือเมืองตะนาวศรีบอกเข้ามาว่า กองทัพพม่ามาล้อมเมือง
ขอพระราชทานกองทัพมาช่วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้พระยาพิชัยสงครามเป็นแม่ทัพ
ยกออกไปถึงเมืองสิงขร นายทัพนายกองบอกเข้ามาว่า เมืองตะนาวศรีเสียแก่ข้าศึกแล้ว
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้หากองทัพกลับ

สุักราช ๙๖๘ (พ.ศ. ๒๓๔๙) มีมะเมียอัฐศก ทรงพระกรุณาให้ขุนดินหน้าพระ
วิหารแถบไว้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิง ในปีนั้นเมืองสระบุรีบอกเข้ามาว่า พวามุญพบ

รอยเท้าอันใหญ่บนไหล่เขา เห็นประหลาด สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววัดพระทัย เด็ดจด้วย
เรือพระที่นั่งชัยพยุหบาตรา พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาสำมนคราชคาชาโดยชลมารค
นทธาร ประทับท่าเรือ รุ่งขึ้นเสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ พร้อมด้วยคเชนทร
เสนาคนกรเป็นอันมาก ครั้นนึ่งมีได้มาถึงชลมารค พรานบุญเป็นมัคคุเทศก์นำเสด็จ
ดงไปถึงเชิงเขา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็นแท่น เป็นรอยพระบรม
พุทบาทที่ลายลักษณะก่งจักร ประกอบด้วยอัญมณีรัตนมาตจำนงมคธ้วยแปดประการ
สมด้วยพระบาตแล้ว ต้องกับเมืองดังกล่าวบอกเข้ามาว่า กรุงศรีอยุธยาที่มีรอยพระพุทบาท
อยู่เหนือยอดเขาสุวรรณบรรพต ก็ทรงพระโสมนัสปรึดาปราโมทย์ ถวายทศนัชนี
พระอุมาวงศ์โรตม์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์เป็นหลายครา กระทำมัสการสักการบูชาด้วย
รูปเทียนสุคันธธูปธูปมิไ้ ท้าวพระยาเสนาบดีกษัตริย์ราชบัณฑิตชาติทั้งหลาย
ก็ถวายฉันทนประณามน้อมเกล้าด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ต่างคนมีจิตต์โสมนัสปราโมทย์
ยิ่งนัก กระทำสักการบูชา สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอุทิศถวายฉันทนเป็นบริเวณนอก
ไปโยชน์หนึ่งโดยล้อมรอบ แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ช่างจับการสถาปนาเป็นมณฑป
ล้อมพระบรมพุทบาท และสร้างพระอุโบสถ พระวิหารการเปรียญตักถ้ำถ้ำ กุฎีสงฆ์
เป็นอเนกประการ แล้วให้ฝรั่งต้องกลดองคัตทางชลมารคกว้างสิบวาตรงตลอดถึงท่าเรือ
ให้แผ้วถางทุบปราบให้ร่นราบเป็นถนนหลวงเสร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงท่าเรือ
ทรงพระกรุณาสั่งให้ตั้งพระราชนิเวศตำหนักฟากตะวันออก ให้ชื่อตำหนักท้าวเจ้าสุนก

ขณะนั้นฝ่ายเขาตอกเตาผูกกับถั่วเรือชัย ทอดพระเนตรเห็นตรัสว่างามด้วย ครั้น
เสด็จกลับถึงกรุง สั่งให้แปลงบั้งเรือชัยเป็นเรือกง ทรงพระกรุณาเร่งรัดให้ช่างสร้าง
พระมณฑป พระพุทบาท และอาวาสบริเวณทั้งปวงสืบจึงสำเร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จขึ้นไปทำการฉลองม้งานมหรสพสมโภชเจ็ดวันแล้วเสร็จ เสด็จกลับยังกรุงเทพ
มหานคร ในปีนั้นปรากฏวัดพระมหาธาตุทำลายลงจนสิ้นครุฑพินอดังคต

ตุศักราช ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๓๗๐) ปีเถาะนพศก ทรงพระกรุณาแต่งตั้งพระมหาชาติ
คำหลวง และสร้างพระไตรปิฎกธรรมไว้สำหรับพระศาสนาจนบริบูรณ์

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช)

๑๕๗

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนยี่ชนหกก่ำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรเดือนหนึ่งกับสิบหกวันเสด็จสวรรคต พระเจ้าทรงธรรมอยู่ในราชสมบัติ ๒๕ พรรษา พระองค์มีพระราชบุตรตามพระองค์ พระองค์เป็นประภมณ ทรงพระนามพระเชษฐาธิราชกุมาร พระองค์ทั้งสองนั้น ทรงพระนามพระพันปีศรีศิลป์ พระองค์ที่สามนั้น ทรงพระนามพระอาทิตยวงศ์

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒

(พระเชษฐาธิราช)

สุคักราช ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๑๗๐) ปีเถาะนพศก จึงเสนาพฤตมาตย์ประวิโรหิตาจารย์ทั้งหลาย มีเจ้าพระยากระตาโหมสุริยวงศ์เป็นประธาน บำรุงพร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเชษฐาธิราชขึ้นราชาภิเษก ครอบครองกรุงพระนครศรีอยุธยาโดยราชประเพณี อยู่มาได้เจ็ดวันพระพันปีศรีศิลป์เป็นพระอนุชาธิราชทรงพระโกรธว่า มุขมนตรีมิได้ยกสมบัติให้ ถ้าพาพรรคพวกของพระองค์ลอบหนีไปยังเมืองเพชรบุรี ต้องลุมพดลจะยกเข้ามา สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินตรัสตราบเหตุ ให้แต่งกองทัพออกไป พระพันปีศรีศิลป์มิทันได้จัดแจง กองทัพล้อมจับได้กุมเอาตัวมาถวาย ทรงพระกรุณาให้ประหารชีวิตเดชะณวดีโคกพระยา และชาวเมืองเพชรบุรีเห็นใจเข้าด้วยพระพันปีศรีศิลป์นั้น ให้เอาตัวเป็นตะพุ่นฆ่าข้างทางต้น

อยู่มาดีเดือนเศษ มารดาเจ้าพระยากระตาโหมถึงแก่กาลกิริยา แต่งการศพเสร็จแล้วเจ้าพระยากระตาโหมสุริยวงศ์ออกไปตั้งการปลงศพณวัดกุฎ ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนผู้ใหญ่ผู้น้อย ออกไปช่วยนอนค้างแรมอยู่เป็นอันมาก ฝ่ายข้าหลวงเดิมพระเจ้าอยู่หัว กราบทูลยุยงเป็นความดับว่า เจ้าพระยากระตาโหมสุริยวงศ์ทำการครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก หากเอากาณศพเข้ามาบังไว้เห็นที่จะคิดประทุษร้ายต่อพระองค์เป็นมั่นคง สมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว มิได้มีวิจารณ์ให้ลงแท้ ตกพระทัย ครัสให้เหล่า ขวบ้อมล้อมพระราชวังชน
ประจำหน้าที่ แล้วเตรียมทหารในไว้เป็นกอง ๆ จึงดำรัสให้ขุนหมานนครออกไปหาตัว
เจ้าพระยากระดาโหมสุริยวงศ์เข้ามา

ขณะนั้นจมนัสนรเพชรภักดีสอดหนังสือออกมาบอกไปก่อนว่า พระโองการจะให้หา
เข้ามาดูมวญ บัดนี้เตรียมไว้พร้อมอยู่แล้ว เมื่อเจ้าคุณจะเข้ามาให้คาดเชือกเข้ามา
ที่เตยว ครั้นขุนหมานนครออกไปถึงกราบเรียนว่าพระโองการให้หา เจ้าพระยากระดาโหม
สุริยวงศ์แจ้งการซึ่งจมนัสนรเพชรภักดีบอกให้สิ้นอยู่แล้ว จึงว่าขุนทามกลางขุนนาง
ทงปวงว่า เราทำราชการกตัญญูแต่ครั้งพระพุทธเจ้าหลวงมา ท่านทงปวงก็แจ้งอยู่แล้ว
เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคตแล้ว ถ้าเรารักซึ่งราชสมบัติ ท่านทงหลายเห็นจะ
พนเราเจียวฤฯ ขุนนางทงปวงกราบแล้วจึงว่า ราชการทงปวงก็ตั้งขาดอยู่แก่ฝ่าเท้า
กรุณาเจ้าฉัน ทจะมีผู้ใดขัดแย้งนั้น ข้าพเจ้าทงปวงก็ไม่เห็นสมควรแล้ว เจ้าพระยา
กระดาโหมสุริยวงศ์จึงว่า ท่านทงปวงจงเห็นจริงด้วยเราเถิด เราทงปวงคิดว่าเป็นเจ้าลูก
เจ้าชาวแดง จึงเป็นคนคิดอ่านปรีกษามให้เสียราชประเพณี ยกราชสมบัติถวายแล้วยังหา
มีความดีไม่ ฟังแต่คำคนยุยงกตัญญูจะมาทำร้ายเราผู้มีความชอบต่อแผ่นดินอีกได้ ท่าน
ทงปวงจะทำราชการไปข้างหน้าจงเร่งคิดถึงตัวเถิด ขุนนางทงนกราบแล้วว่า อันพระ
กรุณาว่านควรหนักหนา เจ้าพระยากระดาโหมสุริยวงศ์ ดูทงทงขุนนางทงปวงเห็นยังได้
อารมณ์เป็นกลางอยู่มีสติเป็นแท้ จึงร้องสั่งทงหลวงพันให้กุมเอาตัวขุนหมานนครและบ่าว
ไพร่ซึ่งพวยเรือมานนไว้ให้สิ้น ทงหลวงพันก็กรูกันจับเอาขุนหมานนครและไพร่ไปคุมไว้
ขุนนางทงปวงเห็นตงนตางคนตกใจหน้าซัดตงทุกคน เจ้าพระยากระดาโหมสุริยวงศ์เห็น
ตงนตงจึงว่า บัดนี้พระเจ้าแผ่นดินว่าเราทำการประชุมขุนนางพร้อมมุดทงน คิดการเป็นกบฏ
กทานทงปวงซึ่งมาช่วยโดยสุจริตนั้น จะมีพลอยเป็นกบฏด้วยฤฯ ขุนนางทงปวงพร้อมกัน
กราบเรียนว่าเป็นธรรมดาอยู่แล้ว อุปมาเหมือนหนึ่งนันทาน พระบรมโพธิสัตว์เป็นนาย
ดำเภาคนทงหลายโดยสารไปค้า ไซ้ไปไม่ถึงท่ามกลางมหาสมุทร ต้องพายุใหญ่ดำเภาจะ
อับปางอยู่แล้ว พระบรมโพธิสัตว์จึงคิดว่าถ้าจะนั่งอยู่ตงน ก็จะถูกพายุพัดเสียด้วยตงน

ถ้าหาก จึ่งตั้งสัตยาธิษฐานว่าถ้าอาตมาจะสำเร็จแก่พระบรมโพธิญาณ ขอย่าให้ถ้าหาก
อับปางในท้องมหาสมุทรเลย เสดธะอานภาพพระบรมมหาราชโพธิสัตว์ถ้าหากก็ได้จุตจาก
แดนล่องถึงประเทศชานซึ่งจะไปค่านัน ก็เหมือนการอื่นเป็นครั้งน ถ้าเท่าพระกรณานัง
ตายคนทั้งหลายก็จะพลอยตายด้วย ถ้าเท่าพระกรณาคิดการรอดจากความตาย คนทั้งปวง
ก็จะรอดด้วย เจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ได้ฟังขุนนางว่าดังนี้ก็หัวเราะ แล้วว่า
เจ้าแผ่นดินว่าเราเป็นกบฏแล้ว เราจะทำตามรับสั่ง ท่านทั้งปวงจะว่าประการใด ขุนนาง
ทั้งปวงกราบแล้วจึงว่า ถ้าเท่าพระกรณาจะทำการใหญ่จริง ข้าพเจ้าทั้งปวงจะขอเอา
ชีวิตสนองพระคุณตายก่อน เจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์เห็นขุนนางปลงใจพร้อมโดย
สุจริต ก็จัดแจงเป็นหมวดเป็นกองกำหนดกฎหมายกันนั้นคง

ครั้นเพลาชายด้ามโม่งเคษ จุตเพลิงเผาศพเสร็จแล้ว ได้อุคมฤกษ์เวลา เจ้า
พระยากระลาโหมสุริยวงศ์ก็ลงเรือ พร้อมด้วยเรือขุนนางทั้งปวงดั่งกร้อยดำ คนประมาณ
ด้ามพันเศษ พลสรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธลงมาขึ้นประตูลย์ วันนั้นเป็นวันเสาร์ เจ้า
พระยากระลาโหมสุริยวงศ์ได้เสด็จทางเก๋งดำขีม้าดำ ขุนนางและไพร่ตามมาเป็นอันมาก
ครั้นถึงหน้าพระภาพจึงลงจากม้านั่งตั้งสัตยาธิษฐานว่า ข้าพเจ้าปรารถนาโพธิญาณ ถ้าจะ
สำเร็จแก่พระพุทธสมบัติเป็นแท้ จะยกเข้าไปล้างผู้อาศัยขอให้สำเร็จดังปรารถนา เสร็จ
อธิษฐานแล้วเพลาพลบค่ำจึงมาตั้งชมพลอยู่ณวัดสุทธาวาส ครั้นเพลาแปดทุ่มนั่งคอยฤกษ์
พร้อมกัน เห็นพระตำรวจกรมราชตฤณมาแต่บัดจิมทิศ ผ่านไปปราจันทิศ ได้นิมิตรเป็น
มหามงคลฤกษ์อันประเสริฐ ก็ยกพลมาเข้าประตุมงคลสุนทร ให้ทหารเอาขวานฟันประต
มงคลสุนทรเข้าไปได้ ด้วยเดชฤทธาภินิหารอันใหญ่ยิ่ง ห้ามผู้ใดจะออกต่อต้านมิได้ ก็กร
กันเข้าไปถึงท้องสนามใน ข้าหลวงเดิมซึ่งนอนเฝ้าประจำของร้องกราบทูลเข้าไปว่า เจ้า
พระยากระลาโหมสุริยวงศ์ยกเข้ามาได้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังตกพระทัยนักมิได้คิดอ่าน
ที่จะต่อสู้ ออกจากพระราชวังกับพวกข้าหลวงเดิมลงเรือพระที่นั่งหนึ่งไป เจ้าพระยา
กระลาโหมสุริยวงศ์เข้าในพระราชวังได้ รู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินหนี จึ่งสั่งให้พระยาเดโช
พระยาท้ายน้ำไปตามแต่ในเพลากลางคืนวันนั้น รุ่งขึ้นเข้าพระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ

พระเจ้าแผ่นดินที่ป่าโมกน้อยล้อมจับเอาตัวมาได้ เจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ ตั้งให้เอา
ไปสำเร็จโทษตามประเพณีกษัตริย์ พระเชษฐาธิราชอยู่ในราชสมบัติปีหนึ่งกับเจ็ดเดือน

แผ่นดินสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์

สุคักราช ๘๘๓ (พ.ศ. ๒๓๗๒) ปีมะเส็งเอกศก ฝ่ายเสนาพฤตมามาตย์ประโรหิต
ทั้งหลาย จึงนำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ไปถวายเจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์มิได้
รับ ว่าเราทำราชการนี้จะชิงเอาสมบัตินั้นมาได้ เพราะภัยมาถึงตัวแล้วจึงจำเป็น พระ
อาทิตย์วงศ์ซึ่งเป็นพระราชบุตรพระมหากษัตริย์น้อยอยู่ ควรจะยกพระอาทิตย์วงศ์ขึ้น
ผ่านสมบัติโดยราชประเพณีจึงจะชอบ ปรีक्षाเสนาบดีทั้งปวงพร้อมแล้ว ก็กราบบังคม
พระอาทิตย์วงศ์ ขึ้นผ่านพิภพกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา พระอาทิตย์วงศ์ได้ผ่านสมบัติ
ครองหน พระชนม์ได้เก้าพรรษายังทรงพระเยาวราชอยู่นัก มิได้รู้ที่จะว่าราชการกิจสิ่งใด
มีแต่เที่ยวประพาสจับแพะจับแกะเล่น เจ้าพนักงานต้องนำเครื่องทรงเครื่องเสวยตามไป
ทุกแห่ง แต่ทำตงนเป็นนินทร ประมาณได้หกเดือน มุขมนตรีทั้งปวงปรึกษากันว่า
พระมหากษัตริย์เป็นดั่งนการแผ่นดินจะเสียไป จำจะยกพระอาทิตย์วงศ์ตั้งเสวยจากเศวตฉัตร
ควรจะให้ราชสมบัติถวายแก่เจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ ปรีक्षाกันเสร็จแล้วก็นำเอา
เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์มาถวายเจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ ทูลประพฤติเหตุซึ่ง
พระอาทิตย์วงศ์จะครองแผ่นดินไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอถวายราชสมบัติแก่
พระองค์ จงทรงพระกรุณาธิคุณรับทำนุบำรุงสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ ไพรฟ้า
ข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเดชเดชาภาพของพระองค์นั้นเกิด

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕

(พระเจ้าปราสาททอง)

เจ้าพระยากระลาโหมสุริยวงศ์ได้ฟังมุขมนตรีทั้งปวงมาอ่อนน้อมตงน ก็รับว่า
จะครองราชสมบัติ เสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายมีความยินดีนัก ก็อัญเชิญเสด็จเข้าอยู่ใน

ଭୌ

ครนรุงขนรวิจวามหาศุภฤกษอนนุคม บรมทินกรประเวศเห็นอนภาดัยจำรัสดวง
พระมหาราชครูพระครูประโรหิตทวิชาจารย์ ก็อัญเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตำอา
องค์ลงกตพิภษาตรรพารณ บวรด้วยแก้วกาญจมนรัตนชัชวาลโสภาเสด็จ เสด็จ
ทรงพระราชนทรยานมาชนอัมฉนทไพชยนต์มหาปราสาท พระราชครูทงตองคบุรีโศดม
พรหมพิชาจารย์ ก็เป้ามหาดังชทกษินาฉฐประโคมแตรดังชฎียคนตรีตอินทเกรเป็นประณม
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จในหน้า้องชัยชำระพระบาท พระยารรमारิบดักถนของชัย
ประโคมแตรดังชฎียคนตรี ตอินทเกรเป็นทศยวาร์ จึงเสด็จชนพระทงมังกดาภิเศก
มหาปราสาท สกิดเห็นอบตลงกอาถนอลงการ หมุ่ทวิชาจารย์ก็เป้ามหาดังชทกษินาฉฐ
ประโคมแตรดังชฎียคนตรี ตอินทเกรเป็นคตยวาร์ สมเด็จพระสังฆราชราชาคณะทงปวง
ก็สดพระพุทมนตร์ถวายชัย พระมหาราชครูพระครูประโรหิตสฎาอดิศรวิชาจารย์
ทงหลาย ก็แซ่ของโอมอ่านอิศวรเวทวิชณมนตร์ถวายชัยพร้อมเสด็จ ก็ถวายมุขมาภิเศก
อาเศียรพาทสำหรับการพระราชพิธีปราบดาภิเศกพระมหากษัตริราชเจ้าสืบมา แล้ว
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถึงหับญชร ณพระทงมังกดาภิเศก อันพิธีครด้วย
สุวรรณรัตโนภาส จึงเบิกท้าวพระยาถามนตราชตระกูตพฤดามาศย์มุขมนตร์ถวายบังคม
แล้วเบิกส่มโภชเลี้ยงลูกขุนทงปวงเสด็จ

ฤกษ์กราช ๘๘๒ (พ.ศ. ๒๓๗๓) ปีมะเมียโทศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นผ่าน
 ถวายนวราชพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยาหาดิถกภพพรรัตนราชธานีบรมมยุตมพระราช
 นิเวศมหาสถาน ทรงพระนามพระเจ้าประสาธทอง พระองค์ทรงทศพิชราชธรรมอันมหา
 ประเสริฐ ครั้นรุ่งเช้าเสด็จออกขุนนาง ทรงพระกรุณาตรัสปฐมนำหน้า เจ้าหมื่น
 สรรพเพชญ์ภักดีเป็นพระยาราชภักดี เจ้ากรมพระคลังมหาสมบัติ พระราชทานเจียดทอง
 กระบี่เข่นาพานทองเครื่องอุปโภคบริโภคนั้นมาก และขุนนางซึ่งมีความภักดีนั้น กิ่ง
 แต่งโดยสมควรแก่ฐานะศักดิ์ พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคนั้นมาก และพระ
 อาทิตยวงศ์นั้นทรงพระกรุณาโปรดให้อยู่ในพระราชวังกับด้วยพระนมพี่เลี้ยง สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว มีพระอนุชาองค์หนึ่งทรงพระกรุณาตรัสว่า น้องเราคนนั้น น้าใจกษพระ
 หยาบขำมิได้มิหรีโอดค้ำปะ จะให้เป็นอุปราชรักษาแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้
 ให้เป็นแต่เจ้าชื่อพระศรีธรรมราชา ตั้งบ้านหอดงอยู่ริมวัดสุทธาวาส และที่บ้านสมเด็จพระ
 พระพันปีหอดงนั้น พระเจ้าอยู่หัวให้สถาปนาสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ มีพระระเบียงรอบ
 และมุมพระระเบียงนั้นกระทำเป็นเมรุทิศ เมรุรายอันรจนา และกอบด้วยพระอุโบสถ
 พระวิหารการเปรียญ และสร้างกุฎถวายพระสงฆ์เป็นอันมาก เสร็จแล้ว ให้นำมชอวัด
 ชัยวัฒน์าราม เจ้าอธิการนั้นถวายพระนามชื่อพระอริยเดว ราชาคณะฝ่ายอริยวาดีทรง
 พระราชาธิศกถวายนิจกัตร พระกัลปนาเป็นนิรันดรมิได้ขาด

ฤกษ์กราช ๘๘๓ (พ.ศ. ๒๓๗๔) ปีมะแมตรีศก ทรงพระกรุณาให้ช่างออกไปถ่าย
 อย่างพระนครหอดง และปราสาทกรุงกัมพูชาประเทศเข้ามา ให้ช่างกระทำพระราชวัง
 เป็นที่ประทับร้อนตำบตริมวัดเทพจันทร์ สำหรับเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท จึงเอา
 นามเดิมซึ่งถ่ายมาให้ชื่อพระนครหอดง และในปีที่สร้างพระนครหอดงนั้น ก็สถาปนา
 วัดพระศรีธรรมเพ็ชรเสร็จ กระทำการฉลอง และมีมหรสพมโหรีเป็นอเนกประการ
 พระกฤดาณาภพพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ดำรงพิภพมณฑล
 ดังกดมาประชาราษฎร์เกษมสุขสันตสุขบาย เพศภัยอันตรายโรคภัยพาลก็เบาบาง อีกหมู่
 เสนางคนิกรโยธาทวยหาญมั่งคั่งพรพพร้อมไปด้วยพลช้างพลม้า ฝนตกต้องตามฤดูกาล

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง)

๒๐๓

ัญญาหารกับบริบูรณ์ทั่วประเทศคึกคักชนบท พระยศแผ่ไปนานาประเทศทั้งปวง ครั้น
เจ้าภาลูกคำพาณิชเข้ามาค้าขายเป็นอันมาก

พุทธศักราช ๒๒๕ (พ.ศ. ๒๒๗๕) บัณฑิตเจ้าวิชาศึก ทรงพระกรุณาสร้างมหาปราสาทองค์
หนึ่งสืบเชื้อสายสืบสืบ ให้นามว่า ศิริยศโสธรรมหาพิมานบรรยงก์ ในเขตกลางคันธมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงพระสุบินนิมิตว่า สมเด็จพระอินทราชาเจ้าเด็จลงมาบังแทบพระองค์
ได้ยาอัน ครั้นบอกให้ตั้งจักรพยุหีแล้วสมเด็จพระอินทราชาก็หายไปในเวลาเช้าเด็จออก
ขุนนาง ทรงพระกรุณาตรัสเล่าพระสุบินให้พฤตมาตย์ทั้งปวงฟัง พระมหาราชครูพระครู
ประโรหิตโหราพฤตมาตย์ถวายพยากรณ์ทำนายว่า เพลาเวลานั้นทรงพระมหากรุณาให้ชื่อ
พระมหาปราสาทว่า ศิริยศโสธรรมหาพิมานบรรยงก์นั้นเห็นไม่ต้องนาม สมเด็จพระอินทรา
ราชาซึ่งเด็จลงมาบอกให้ตั้งจักรพยุหี อันจักรพยุหีนั่นเป็นท่งใหญ่ในมหาพิชัยสงคราม
อาจข่มเสียได้ซึ่งบัลลังก์มิตถ์ทั้งหลาย ขอพระราชทานเอานามจักรพรรดิ ให้ชื่อพระมหา
ปราสาทว่า จักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท ตามลักษณะเทพสังหรให้พระสุบินนิมิตอัน
ประเสริฐ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังก็พระทัยปรีดาบังนัก จึงให้แปลงชื่อพระ
มหาปราสาทตามคำพระมหาราชครูทั้งปวง

ในปีนั้นพระราชเทวีประสูติพระราชบุตรองค์หนึ่ง พระญาติวงศ์เหลือบเห็นเป็น
ดีกร แล้วปรกตเป็นสงคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสแจ้งความเห็นมหัศจรรย์ ก็
พระราชทานพระนามว่า พระนารายณ์ราชกุมาร ในปีนั้นทรงพระกรุณาให้สร้างพระที่นั่ง
ไอลศวรรย์ทิพยอาสน์เกาะบางนางอิน มีพระราชนิเวศปรากฏการประกอบพฤกษาชาติมรรณ
เป็นที่ตำราญพระราชหฤทัย ประพาสราชตระกูลสุริยวงศ์องค์นั้นครั้งทั้งปวง แล้วสร้างพระ
อารามเคียงพระราชนิเวศถวายเป็นสังฆทาน มีพระเจดีย์วิหารเป็นอาทิ สำหรับพระเสด็จนา
เสด็จบริบูรณ์ แล้วให้นามชื่อวัดชุมพลนิกายาราม ในเดือนนี้ปลายปีนั้น สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระองค์อินทร์ ณ เกาะบ้านเลนโสกันต์แล้ว
พระราชทานพระนามชื่อเจ้าฟ้าชาย เจ้าฟ้าชายนั้นประสูติในอกราชสมบัติต่างพระชนนกับพระ
นารายณ์ราชกุมาร

ลุคักราช ๘๘๕ (พ.ศ. ๒๓๗๖) ปีระกาเบญจศก ทรงพระกรุณาสถาปนาพระปรางค์
วัดมหาธาตุอันทำถายลงเก่า เดิมในองค์สูงลิบเกล้าฯ ยอดนภศูลด้ามวาจิ่งดำรัสว่าทรงเก่า
ค่านัก ก่อใหม่ให้องค์สูงเด่นส่องวา ยอดนภศูลงไว้เข้ากันเป็นเส้นห้าวา ก่อแล้วเห็น
เพรียวยอยู่ให้เอาไม้มะค่ามาแทรกตามอิฐเอาปูนบดเก่าเดือน ถ้าเร้าให้กระทำการรดตองเป็น
อันมาก

ในปิ่นส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชบุตรด้วยพระสนมอีกสามพระองค์ ทรง
พระนามพระไตรภพนาทิตยวงศ์องค์หนึ่ง พระองค์ทององค์หนึ่ง พระอินทราชาองค์หนึ่ง
เมื่ออาสัพพมาตเจ้าพรรษา ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินด้วยสนมราชกัทยา
ออกไปนมัสการจุติเยนพรรษาถวายพระพุทธรูปนิมากรณวัดพระศรีรัตนเพียร เสด็จไป
ประพาสหน้าพระวิหารใหญ่ทอดพระเนตรเห็น พระอาทิตย์วงศ์ราชบุตร พระเจ้าทรงธรรมซึ่ง
ยกออกเสียจากราชสมบัตินั้น ชนนงห้อยเท้าอยู่บนหลังกำแพงแก้ว ชพระหัตถ์ดำรัสว่า
พระอาทิตย์วงศ์องค์อาจะมีได้ดังจากกำแพงแก้วให้ต่ำ ดตพระอาทิตย์วงศ์ดังจากยศให้ไป
ปลุกเรือนเสาไม้ไผ่สองห้องสองหลังริมวัดท่าทราย ให้อาทิตย์วงศ์อยู่ ให้คนอยู่ด้วย
สองคนแต่พอตักน้ำหุงข้าว ตั้งแต่เสด็จเข้าพระราชวัง

ในเดือนสิบสองนั้นทรงพระกรุณาตรัสว่า พันเศกการาชฐกรเกี่ยวข้าวแล้ว จะ
เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ให้ยกช้างขึ้นไปตกแต่งพระตำหนักใต้ธารทองแดง และ
ให้ไช้เข้ามาแต่ธารทองแดงให้สุนัขฉานและทางสถลมารคแต่ทำเจ้าสุนัขขึ้นไปถึงท้ายพิภพนั้น
คิดให้มน้ำและศาลาโดยระยะทาง ผู้คนจะได้อาศัย เสนาบดรับพระราชโองการแล้วก็
ยกช้างไพร่พลขึ้นไป เกณฑ์แบ่งให้ตกแต่งพระตำหนักทำเจ้าสุนัข และแบ่งให้ทำศาลา
ชุดบ่อบางโหมด คำบดบ่อโคกนั้น ชุดบ่อริมคันไศกจึงให้ชุดบ่อโคก แล้วให้ขึ้นไป
ชุดบ่อทำศาลากลางทาง พอพระสงฆ์และดามเณร เดินขึ้นไปเห็นทำศาลาอยู่ เจ้า
ดามเณรจึงว่า ศาลาทางห้าห้องนี้ คนเดียวตั้งสองห้อง พอเป็นฝากรงให้ตี คนจะ
ได้อาศัยนอน ถ้าไม่มีฝาเลื่อจะกินเสีย ช่างท่งปดงฟังเจ้าดามเณรว่าเห็นชอบด้วย

இந்த

ครั้นถึงณคนมาต๑ชนด๑องค๑า เพด๑าร๑งแ๑ล๑ด๑องนาพ๑กาแ๑ต๑บาท ด๑ม๑เด๑จ๑บรม-
บ๑พิ๑ตรพระพ๑ก๑เจ๑าอย๑ห๑ว ท๑รง๑บา๑ตรแ๑ล๑ด๑ท๑รง๑เคร๑อง๑ด๑ร๑พ๑าภ๑ร๑ณ๑บ๑วร๑ด๑ว๑ย๑แ๑ก๑กาณ๑จน๑ก๑น๑ก๑-
ร๑ต๑น๑ม๑ย๑ ด๑ำห๑ร๑บ๑พิ๑ช๑ย๑ร๑าช๑ย๑ท๑ท๑รง๑ร๑า๑ว๑ด๑ร๑พ๑เด๑ว๑ร๑จ๑ ก๑เด๑ด๑จ๑ง๑ด๑ู๑พระ๑ท๑น๑ง๑ไ๑กร๑ด๑รม๑ช๑
พ๑มา๑น๑ช๑ย๑จ๑กร๑ร๑ต๑น๑พ๑พ๑ฒ๑น๑ด๑ว๑ย๑เคร๑อง๑ด๑ง๑ไ๑ด๑ว๑ บ๑วร๑ช๑ง๑ย๑ช๑ง๑น๑น๑ ๑ด๑ง๑การ๑ด๑ว๑ย๑เร๑อ๑ด๑น๑
ท๑ง๑ห๑ล๑ย๑เด๑ย๑ร๑า๑ช๑ เร๑อ๑เด๑น๑าพ๑ด๑มา๑มา๑ด๑ย๑ร๑า๑ช๑ด๑ระ๑ก๑ด๑พระ๑ห๑ล๑ง๑ด๑น๑เช๑อ๑ก๑ป๑ด๑ย๑เช๑อ๑ก๑ท๑ง๑ป๑วง
ก๑เ๑า๑ไป๑จ๑บ๑น๑ด๑าก๑เบ๑น๑ชน๑ค๑อด๑แ๑อ๑ร๑ร๑ณ๑พ๑ ค๑ร๑บ๑ท๑ง๑เร๑อ๑ป๑ระ๑เท๑ย๑บ๑ท๑ก๑กร๑ม๑ ด๑ม๑เด๑จ๑พระ๑เจ๑า
๑ย๑ห๑ว๑ก๑ไ๑ให้๑เคล๑ด๑อน๑ช๑บ๑ว๑น๑พ๑ย๑ห๑บา๑ด๑ร๑า๑ย๑า๑ด๑ร๑า๑ไป๑ด๑ว๑ย๑ทาง๑แ๑น๑ว๑ช๑ด๑มา๑ร๑ค๑ ก๑ำ๑ห๑น๑ด๑ระ๑ยะ๑ทาง๑ด๑เ๑
๑น๑น๑น๑ป๑ระ๑จ๑ำ๑ท๑า๑พระ๑ร๑า๑ว๑ง๑ห๑ล๑ง๑ ถึง๑ท๑ป๑ระ๑ท๑บ๑ร๑อ๑น๑พระ๑น๑คร๑ห๑ล๑ง๑เบ๑น๑ทาง๑ด๑ำ๑ม๑ร๑อย๑เ๑า๑ด๑ี๑บ๑ห๑
เด๑น๑ พ๑ก๑พ๑ลา๑พ๑ด๑ท๑ง๑ห๑ล๑ย๑ร๑ับ๑พระ๑ร๑า๑ช๑ทา๑น๑เบ๑น๑ล๑ู๑ช๑ด๑บ๑าย๑ คร๑น๑เพ๑ด๑า๑ย๑แ๑ล๑ด๑อง๑นาพ๑กา

ก็เสด็จกราบทูลลาพาเสด็จไปโดยลำดับขบวนมารถเป็นระยะทางทหรัยหกสิบเอ็ดเส้น เพลา
 ชายแลวเสด็จนาฬิกาเศษถึงท่าเจ้าต้นกกเสด็จขึ้นพระราชนิเวศ ประทับแรมอยู่สองแรม ใน
 เพลาบ่ายนั้นเจ้าพนักงานทั้งหลายก็ตรวจจัดเครื่องเสนาภคพยุหบาตราเข้าจับฉลาก ประจำ
 รวรายโดยตำแหน่ง และรทพระประเทียบก็เรียบเรียงเป็นระยะอยู่โดยชบวนเสด็จ
 ครั้นเพลารุ่งแคว่นาฬิกาหกบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพระที่นั่งอัฐทิศ
 เครื่องสำหรับพิธีสังครามเสด็จ เสด็จทรงช้างคันพังกินนวิหคทงรองบวบยกเบญจา
 ขลังการด้วยพระที่นั่งพุดตาล ทอดมณฑลสายพรรณรายด้วยแก้วกาญจมนมรัตนชัชวาล
 โยภาสด้วยเครื่องอภิมรุมจุเรชเศวตฉัตร ชุมสายสายสุวรรณพรรณกลดกลังกรรังมาด
 คาชดา รจนาคด้วยมยุรฉัตรพยับจามรวังวิจิตรไพโรจน์ประดับ สรรพด้วยหมุกชินทร
 ดงกนแทรกแซงค่ายคำพังกา ทงหม้อสุวรรณาวังรองฤทธิ์พรชัยเนียรนาท หมูปัทธราชรถ
 เรียงระดียงอนงามไสว หมูปถาพลไกรกคืบคองพรพ้อมโดยชบวนเสด็จ ทงรทพระ-
 ประเทียบทางนางพระสนมบริวาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นพลทวยหาญพยุหบาตรา
 โดยแถวรักษาทูเรศอรัญมรินทร์ระหงโร ฐานันดรศักดิ์ด้วยศัพท์คำเนียงเสียง โกลาหลห้อย
 กลองชนะโครมครนเพียงแผนพณพัสชาดกลัมปนาท อันบรรราชของคันทางในรทพระ
 ประเทียบเรียบเรียง กษวณกนเมียงเมิด ชมรุทธชาติอัน ผลิ ข้อต่อผล เป็น พุ่มพวง ผกานาเนก
 ในแนวพณพัสทวเถื่อนทนต์ฐานดานตง ก็เสด็จตรงไปยังพระราชนิเวศดำเนินทวารเกษม
 เพลารุ่งเช้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพยุหบาตรามานมัสการพระพุทธบาท กระทำ
 ดักการบูชาเป็นมโหฬารยิ่งนัก แลวให้ม้ามามหรรศพดมโภชเจ็ดแรมเป็นกำหนด พระองค์
 กับบริวารราชทรัพย์ทานเก้ายาจนพิพทุกวันเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 นมัสการเข้าเย็นมิได้ขาดจนครบเจ็ดวัน แลวเสด็จประพาสธารโคกธารทองแดงและห้วย
 เขาราชารเสด็จ ก็เสด็จกลับยังกรุงเทพมหานครครั้นรื่อยททยา

พุทธศักราช ๒๒๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) ปีกุนดิปดศก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 ไปพระราชทานเพลิงพระเจ้าลูกเธอ ฝ่ายในณวัดชัยวัฒนาราม ไต่เหนือในท้องเผาไม้
 ให้มั่งคั่งว่าต้องคุณ ครองนบประชาราชฎธลัถกันว่า จะให้คนดำหรับตำราทหมอ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง)

๒๐๓

ผู้เฒ่าผู้แก่ ต่างคนต่างกลัวความผิด บรรดาข้าราชบริพารความรู้อาการกตัญญู
เดี่ยวนั้น

ตุศักราช ๙๙๘ (พ.ศ. ๒๑๗๙) ปีชวดอัฐศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้
ทอดถามพระอัครมเหสี พระนารายณ์ขึ้นมาตักยั้งชูกัน ในปิ่นนั้ให้ยกกำแพงพระราชวังออก
ไปให้สร้างพระมหาปราสาทพระวิหารสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหนึ่งเสด็จมาทอดพระเนตรเรือกิ่ง ช่าง
รับพระราชทานอยู่ยังมีได้คิดคาเรือกิ่ง ทรงพระกรุณาให้นายมณีนพหัดเล็กบ้านนอก เอาคา
เรือกิ่งติดเข้ากับตาข่ายเป็นตาชวา หางตาเรือกลับไปข้างบักดี ทอดพระเนตรเห็น
ครีตัวดำอยู่ ให้เอาตามนายมณีนพหัดเล็ก พระราชทานเงินตราห้าตำลึง เลี้ยง
ตำรับหนึ่ง ในวันนั้นบรรดาสัตว์เดือยเดือยเปิด เสด็จออกไปปฏิบัติพระสงฆ์สงฆ์วิชัยวิฆนาราม
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็นว่า ก็ตามเสด็จไปหลายพระองค์ แต่พระนารายณ์
ราชกุมารพระชนม์ได้ห้าพรรษาขึ้นประจวบ พระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็นว่า บัด
นี้แล้วอย่าตามไปเลย เพลาเช้าวันฝนตกพรำอยู่ พระนารายณ์ราชกุมารเสด็จออกไป
เล่นที่เกษีย พระสนมพลางทูลห้ามก็ไม่ฟัง จะถวายพระกลดกห้ามเสีย พระสนม
พลางก็จนใจต้องเล่นอยู่ด้วย พระองค์ยืนดูแต่หลังช้อยอยู่ อสนั้จะต้องหลังช้อยแตก
ตลอดลงไปจนดิน พระนารายณ์ราชกุมารจะได้เป็นอันตรายหาได้ พระองค์ยืนดู
หลังช้อยทอดพระเนตรอยู่ตามประสาพระเยาว์ แต่พระสนมพลางกลับไปแล้ว สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวได้ยินเสียงอสนั้ขึ้นตรงพระราชวัง ก็ตกพระทัยตรัสให้ข้าหลวงเข้าไปดู
ข้าหลวงเข้าไปกลับออกมากราบทูลตามซึ่งมีเหตุนี้ ให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวได้ทราบดังนั้น เกรงให้หมอเข้าไปแก้คันทงปวง ครั้นปฏิบัติพระสงฆ์แล้ว
เสด็จกลับเข้าพระราชวัง ทอดพระเนตรเห็นอสนั้ประจักษ์ ทรงพระกรุณาตรัสว่า
ราชบุตรนั้นจะมีบุญอยู่ แล้วให้สมโภชสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเชอ พระนารายณ์ราชกุมาร
สำนวน

ตุศักราช ๙๙๙ (พ.ศ. ๒๑๘๐) ปีฉลูนพศก พระอาทิตย์ดวงคัลบคิดกับขุนนางซึ่ง
เป็นโทษตลอดจากราชการแต่ก่อนนั้น ครั้นได้พวกต้องร้อยเศษเพลาอย่างรุ่งเรืองเปิดประตู

ก็กรกกันเข้าไปในพระราชวังถึงหน้าตึ๊งหัดรรเพ็ญปราสาทให้องอ้ออง ส้มเต๋จพระเจ้า
อยู่หัวไม่ทันรู้พระองค์ตั้งเรือพระที่นั่งลอยอยู่หน้าชานาประจําท่า ครัดให้ตำรวจไปเร่ง
ขุนนางเข้าไปจับเหล่าร้าย เสด็จมาตึงปวงรักพากันคุมไพร่เข้าไปได้ตักพวกพระอาทิตย์วงศ์
แตกกระจายจับเอาตัวพระอาทิตย์วงศ์ได้ ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าพระราชวัง ตั้ง
ให้พิจารณาเอาพวกกบฏซึ่งคบคิดกับพระอาทิตย์วงศ์นั้นได้สิ้น ก็สั่งให้เอาไปประหาร
ชีวิตเสียณตะแคงแก่ง รุ่งขึ้นวันหนึ่ง นายช่างต้นโคบุตรเจ็ดหมากกรุกอยู่ในโรงช่าง
อดนั้นตกลงนายช่างตาย แต่ช่างต้นโคบุตรจะได้เป็นอันตรายหามิได้

ลัทธิการ ๓๐๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๓) ปีมะแมสัมฤทธิ์ศก ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวตรัสปรึกษา
แก่เสนาบดีมาตย์ราชประโรหิตทั้งหลายว่า บัดนี้จุลศักราชถว้นพันปี การกระดัญญ
จะบังเกิดไปภายหน้าท่วประเทศชาน้อยใหญ่เป็นอันมาก เราคิดว่าจะเลี้ยงบารมีถบ
ศักราช บัดนี้ชานสัมฤทธิ์ศกจะเอากันเป็นสัมฤทธิ์ศกชนดิถวารจันท์เถลิงศก ให้กรุง
ประเทศชานนคมชนบททงปวง เป็นสุขไพศาลสมบูรณ์ดุจทวารวดี ท่านทั้งหลายจะ
เห็นประการใด เสด็จมณฑลมาตย์กราบทูลพระกรุณาว่าซึ่งทรงพระราชดำริห์ทงน
เพราะทรงพระเมตตาแก่สัตว์โลก ได้ชื่อว่าสัมมาสังกัปปญาณสัมปยุตตสังขาริก ประหนึ่ง
ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวตั้งพระทัยบำเพ็ญการกุศล เป็นดั่งต้นปถัมภกพระพุทธศาสนา อุปมา
เหมือนเนอานาบริสุทธิชดอยู่แล้ว ถึงจะหว่านพืชสิ่งใดลงจะได้ผลเป็นแท้ ซึ่งพระองค์
ตั้งพระทัยจะลบศักราช ให้ประชาราษฎร์เป็นสุขนั้น เห็นเทพเจ้าก็จะช่วยให้สัมฤทธิ์
ปรารภณา

ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัว ครัดได้ทรงฟังมุขมนตรีกราบทูล ดั่งนั้นมพระทัยโสมนัส
ปราโมทย์ยิ่งนัก จึงให้พฤฒาจารย์ผู้ดำหรับพระราชพิธี ไปจัดแจงตกแต่งการทงปวง
พฤฒาจารย์รับพระราชโองการแล้ว ก็ให้กฎหมายสั่งทุกพนักงาน ให้ทำเซาพระดี-
เนรราชหน้าจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาทมีเขาไกรลาส และเขาลัดตักณัถ์ล้อมเขา
พระดีเนรเป็นชั้นๆ ออกมา แล้วให้ช่างกระทำรูปอสูรกุมภณัถ์คนธรรพ์คนธัพพ์ ทานพ
ฤษัถ์ทวยหาชกรินนรนาครุฑบรรณทั้งหลาย รายเรียงโดยระยะเขาลัดตักณัถ์ครแล้ว

[illegible]

ที่แต่งกายเป็นพระอิศวร พระนารายณ์ และเป็นเทพเจ้านั้น ก็ด้วยชัยถวายพรโดยดําร
โคตกวิชฺพรหม ทวีชาจารย์ยกเบ้าตั้งเขตรัตริยคนตรพิณพาทย์ ฆาตฆ้องชัยเกรมถ่มน
ศัพทก้องไกลหาผลทั้งพระนคร แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับยังพระราชมนเทียร
สถาน

รุ่งขึ้นทรงพระราชดำริที่จะให้ทาน แก่หมู่ชนิพพรอบเมืองจึงมีพระราชโองการ
ให้มหาอำมาตย์ตักแต่งพระนครให้เสร็จแต่ในสามวัน อำมาตย์รับพระราชบริหารแล้ว
ก็ให้เจ้าพนักงานจัดแจง แวดสดถนมารครียาทุบปราบให้ราบรื่นเป็นอันดี ตั้งราชวต
นิตรชบักคั่นกด้วยคั่นอ้อยโดยระยะทาง ให้ตั้งไม้กลัดปลุกษ์ห่างกันสิบวารอบพระนคร
พร้อมโดยพระราชบริหาร

ครั้นเพลารุ่งเช้าแล้วดํานาฬิกาหกบาทได้อุคมฤกษ์ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ก็ทรงเครื่อง สำหรับ ขัตติยราชองค์การ ราชรถนิบวร วิบุลยเสด็จเสด็จ ทรงพระยา กุญชรตัว
ประเสริฐ และกลองช้างนั้นวางพานทองรองหิริญสำหรับจะโปรยทาน พร้อมด้วย
เสนาภคนิกรทวยหาญโดยเสด็จจะนับมิได้ ครั้นออกจากทวารพระราชวังแล้ว พระเจ้า
อยู่หัวก็โปรยทานแก่จากฉนวนพสกทั้งหลายนแล้ว เสด็จไปถึงกลัดปลุกษ์ต้นใดก็ให้หยุด
ให้พนักงานซึ่งยืนอยู่นั้นโปรยทาน และหว่างต้นกลัดปลุกษ์ พระองค์ก็หยุดโปรยทาน
ไปโดยลำดับ จนรอบพระนครแล้วเสด็จเสด็จกลับพระราชวัง ในลำดับเดือนนั้นสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวบิชาค พระราชทรัพย์ และราชพาหนะ กระทำ ถัดตัดถก มหาทาน เป็น ทานแก่
พรหมณทวิชาชาติและยาจากฉนวนพสกทั้งปวงเป็นอาทิ คือช้างร้อยหนึ่ง ม้าร้อยหนึ่ง ทาส
ชายร้อยหนึ่ง ทาสหญิงร้อยหนึ่ง เงินร้อยชั่ง ทองร้อยชั่ง ราชรถร้อยหนึ่ง และแต่ง
การออกธนามมีมหรสพสมโภชตรवारเป็นมโหฬาราริการยิ่งนัก

ในปีนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ ราชดำส้นไปกรุงรัตนปุระ อังวะในพระราชดำส้น
นั้นว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพอันเสด็จปราบดาภิเษกผ่าน
พิภพ ไอลุย์ศวรราชธิปัตถ์ด้วยราชประเพณี มีพระราชหฤทัยห่วงหวงน้ำพระบรม-
โพธิญาณ บำเพ็ญทานการกุศลเป็นอจลศรัทธาแท้มิได้หวาดหวั่นไหว ตั้งพระทัยที่จะ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง)

๒๑๑

รอดตัวให้พ้นห้วงมหรณพที่ซารกต่างคือดังตำราวิญ บดินเห็นว่ากระตุยจะถึงแก่ตัว
ทั้งหลายทวประเทศธานีใหญ่น้อยทั้งปวง เพราะจุลศักราชถ้วน ๓๐๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๓)
ในปีชานฉัมฤทธิศก จิงอุตสาหะกระทำสัตยาธิฐานแล้วตงพระราชพิธีดบศักราช เอา
กุนเป็นฉัมฤทธิศก ขันดีถววจันทรเถลิงศก เป็นทวายุค เพื่อจะให้ทวประเทศ
ธานีใหญ่น้อยทั้งปวง เป็นบรมสุขสมบุรณทั่วกัน ให้พระเจ้ากรุงอังวะและเมือง
ขอบขันทเสมาทางปวง ไซ้ศักราชตามพระนครศรีอยุธยาตบเกิด ดังพระราชดำณ
ไปเมืองตองอูให้เมืองตองอูส่งไปกรุงอังวะ

ครนจุลศักราช ๓๐๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๓) ปีมะโรงโทศก พระเจ้ากรุงอังวะแต่งทูตา-
ทูตจาทหลวงพระราชดำณมา และในพระราชดำณนั้นว่า พระเจ้ากรุงรัตนบุรีอังวะ
อันตงอยู่ในธรรมศาสตร์ราชศาสตร์ และมีบ่อแก้วบ่อทองเป็นพนเมือง ขอจำเวญทาง
พระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงทวารวดีด้วยแจ้งกิตติศัพท์ไปว่า สมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรมนั้น ทิวงคตไปแล้วพระองค์ขณผ่านพิภพตามราชประเพณี มีพระกิตติยศ
กิตติคุณใหญ่ยิ่งกว่ากษัตริราชแต่ก่อน ก็ประกอบด้วยปราสาททองและเศวตฉัตรราชวัติ
ตัวประเสริฐเป็นศรีเมืองนั้น ฝ่ายกรุงรัตนบุรีอังวะมีความยินตัก บดินให้ทูตานุทูต
มาถามข่าวพระศัพตามประเพณี และจำเวญทางพระราชไมตรีด้วย ประการหนึ่งซึ่ง
พระองค์จะให้ไซ้ศักราชตามพระนครศรีอยุธยานั้น ฝ่ายกรุงพุกามประเทศ และรามัญ
ประเทศได้ไซ้ศักราชเดิมหลายชั่วกษัตริย์มาแล้ว ครนจะไซ้ตามพระราชดำณไปนั้น
เกรงจะพันเพอน ซึ่งพระเจ้ากรุงทวารวดีดบได้ก็ให้พระองค์ไซ้เกิด ครนแปลแล้ว
สมุหนายกเอากราบทูลพระกรุณา ทรงเคื่องพระทัยครัดว่า อ้ายพระมามันมิใช่ตามเรา
แล้วไป ครนนั้นเสด็จออกมุขจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท เบิกแขกเมืองเข้าถวาย
บังคม ตรัสพระราชปฏิสันถารดำนัดแล้ว ดังให้เลียงแขกเมืองก็เสด็จขึ้น เจ้าพนักงาน
ยกของมาพระราชทาน แขกเมืองมิได้รับพระราชทานว่า อย่างธรรมเนียมกรุงอังวะ
ถ้าทูตานุทูตไปเยือนพระศัพ ห้ามมิให้รับพระราชทานเพดาเย็น สมุหนายกกกราบทูล

ทรงพระกรุณาให้ถือว่าแขกเมืองว่า อย่างธรรมเนียมกรุงพระนครศรีอยุธยา ถ้าไป
เยี่ยมศุภย์อ้อมแต่งของบริโภคนั้นให้ม้นหน้า จึงได้ชื่อว่านับถือกัน นั้นคือมากรุงพระนคร
ศรีอยุธยาแล้วไม่รับพระราชทานนั้น ไม่นับถือกรุงพระนครศรีอยุธยาๆ ว่าสิ่งของ
ซึ่งพระราชทานนั้นไม่ดีเหมือนกรุงอังวะ ถ้าไปถือว่าแขกเมืองคือตั้งอยู่ไม่รับพระราชทาน
ก็ให้เอาสิ่งของราชครุฑที่ระงแล้วขับเสียจากเมือง เจ้าพนักงานก็ไปถือว่าโดยพระราช
โองการ แขกเมืองก็มีได้รับพระราชทาน เจ้าพนักงานก็เอาสิ่งของราชครุฑที่ระงแขกเมือง
แล้วขับเสียจากพระนคร

ลศักราช ๓๐๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔) ปีมะเส็งตรีศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช
ดำเนินลงไปประพาสพระที่นั่งไศศวรวิทย์พิทยอดนั้น วันนั้นเสด็จอยู่แรมเพลาค่ำออกมายืน
อยู่หน้ามุข สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระนารายณ์ราชกุมารต้องโคม อดันตกลงต้องหน้า
บันไดนบันฑิรูปสัตว์ ตกกระเจายลงมารอบพระองค์ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว และ
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอจะได้เป็นอันตรายหามิได้ ทรงพระกรุณาให้พระโหราทำนาย ถวาย
พยากรณ์ว่า เป็นมหาศุภนิมิตร จะทรงพระกฤตาริการยิ่งขึ้นไป แล้วจะได้พระราช
ลาภต่างประเทศ ถึงเดือนสิบห้าค่ำวันอาทิตย์หว่าลูกค้าเมืองเทศบรรทุกพรรณผ้าและได้มา
เทศส่งตามศอกต้องนวดเข้ามาถวายส่งมา กับกนหย่นฝักตามถมยาราชาวดีประทับนพรัตน์
เล่มหนึ่ง กับสิ่งของนอกนั้นเป็นอันมาก

ลศักราช ๓๐๐๕ (พ.ศ. ๒๓๘๖) ปีมะแมเบญจศก พระโหราถวายกฤษฎีกาว่า
ในสามวันจะเกิดเพลิงไหม้ในพระราชวัง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังตกพระทัย
ด้วยโหราคนนั้นทนายแม่นยำนัก ครึ่งหนึ่งเสด็จอยู่ในพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท มุสิก
ตกลงมา ทรงพระกรุณาเอาขันทองครอบไว้ให้ หาพระโหรามาทนาย พระโหรา
คำนวนแล้วพูดว่าดีแล้วแต่ ทรงพระกรุณาตรัสว่าก็ตัว พระโหราจับคำนวนแล้วพูด
ว่าดีแล้ว ทรงพระกรุณาตรัสว่าดีแล้วตัวดีเท่านั้นถกขยแล้ว แต่ที่ตัวนั้นผิดแล้ว ครั้นเปิด
ขันทองขึ้นเห็นตุ้มมุสิกตกจานอยู่ตามตัว กับแม่ตัวหนึ่งเป็นสัตว์ ก็ทรงพระกรุณาตรัส

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (พระเจ้าปราสาททอง)

๒๑๓

สรรเสริญพระโหราธิบดีว่า ดูแม่นกว่าตาเห็นอีก ให้พระราชทานเงินตราช่างหนึ่ง เดือน
ผ้าต้องด่าบริบ แดนมากเชลลือพระโหราธิบดีนัก ครั้นทราบว่าจะเกิดเพลิงจึงมิได้
พระทัย ให้ชนของในพระราชวังออกมา ไปอยู่วัดชัยวัฒนาราม ทงเรือบดดงก์
เรือดี เรือคดงคคังแออัดกันอยู่ และในพระราชวังนั้นเกณฑ์ไพร่สมพรรคสัตว์พดด้วย
พร้าขอกระต้อนำรักษา ห้ามมิให้หญิงชาวในพระราชวัง แล้วให้เรือตำรวจคอยบอก
เหตุทุกหมู่โม่ง ครั้นถึงค่ำรบด้ามวันเพลาชายแฉัดฉานาฬิกา เรือตำรวจลงไปกราบทูล
พระกรุณาว่าส่งบอญ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ครั้นเห็นพระโหราธิบดีจะผิตอยู่แล้ว
ตั้งเรือเกิดจะเข้าพระราชวัง เจ้าพนักงานกเคเลอนเรือพระทงกงเขารบเสด็จ พระเจ้า
อยู่หัวเสด็จมาถึงฉนวนนาประจำท่า พระโหราธิบดีอยู่ท่ายเรือพระทงกงกราบทูลว่า ขอ
ให้ข้าของคักก่อนจงจะฉั้นพระเคราะห์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้ตอยเรือพระทงงอยู่
เพลาชายแฉัดฉานาฬิกาเมฆตงพระยบคตมชนข้างปราจีนทิศ ผ่นตคพร้า ๆ ลงมา ทรงพระ
กรุณาตรัสแก่พระโหราว่าผ่นตคตลงมาฉั้นเหตุแฉัดกระม้ง พระโหรากราบทูลว่า ขอพระ
ราชทานงคก่อน พอฉั้นค่าง อฉั้นเปรียงตงมาคตงเหมพระมหาปราสาทเป็นเพลิงคิตพล่ง-
โพงชนไหม้ตามตงมา คนทงหลายชงอยู่ในพระราชวังมิตจะทำประการใด และคตบูก
อนคตขหลังคานไหนโหลราตลงมาคตงห้าผ่น เพลิงก็ไหม้คิตคตไปทงห้องคตงเรือนหน้า เรือน
หลังรอยเรือนจ้งคตบได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้พระโหราว่า เพลิงฟ้าไหม้คตงจะคตฤ
ร้าย พระโหรากราบทูลพระกรุณาว่าดี จะมีตมและกอบคตด้วยอิตตริยยศพระเกียรติยศ
จะปรากฏไปในนานาประเทศทงปวง บรรดาอริราชไพร์จะเกรงพระเดชเดชานภาพเป็น
อันมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงพม้งพระทัยปราโมทย์ยังนัก ครั้นนั้นเพลิงไหม้แต่
พระทงม้งคตลกษะทงขอปราสาททอง พระทงม้งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท และ
พระทงม้งสรรเพชญ์ปราสาทจะได้ไหม้คตด้วยไหม้ได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าพระราชวัง
ทรงพระกรุณาให้ช่างจับการก่อพระมหาปราสาท และทำคตงเรือนข้างในทงปวงด้ามคตเอน
เรือนข้างในเสด็จ แต่พระมหาปราสาทมีหนึ่งจ้งฉาเร็จ ให้นามชื่อพระวิหารสมเด็จพระ

สุคักราช ๓๐๐๖ (พ.ศ. ๒๓๘๗) ปีวอกฉศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง
ครองพิภพมณฑลสดุดีมาอาณาจักร พริกพร้อมด้วยหมู่จตุรงค์เรืองพระเดชเดชา
นุภาพ เพราะบรมโพธิ์สมภาร สมณพราหมณาจารย์และไพร่ฟ้าขอบขันฑเดมาเป็นสุข
สมบูรณทวหนามา

จนคักราช ๓๐๓๗ (พ.ศ. ๒๓๙๘) ปีมะแมฉศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
ประชวรหนัก แปลงสถานลงไปอยู่พระที่นั่งเบญจรัตน์ ทรงพระกรุณาอบรมราชสมบัติ
และพระแสงขรรค์ชัยศรีให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชาย อยู่ตามวันเพลาตามยามก็
เสด็จสวรรคต พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองอยู่ในราชสมบัติสืบหกพรรษา เจ้าฟ้าชาย
ก็ไต่ครองราชสมบัติ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๖ (เจ้าฟ้าชาย)

ครั้นอยู่มาสุคักราช ๓๐๓๘ (พ.ศ. ๒๓๙๙) ปีวอกอัฐศก สมเด็จพระนารายณ์เป็น
เจ้าก็ให้คนสอดแนมออกมาคิดราชการ ด้วยพระศรีสุธรรมราชาผู้เป็นพระเจ้าอาว์ ๆ ก็
กำหนดเข้าไป ครั้นเพลาค่ำพระนารายณ์เป็นเจ้า ก็พาพระกนิษฐาของพระองค์ลอบหนี
ออกทางประตูตึ๊ดสระแก้วไปหาพระเจ้าอาว์ พระศรีสุธรรมราชากับพระนารายณ์ราชันดา
ลุ่มผู้คนพร้อมแล้วยกเข้ามาพระราชวัง กุมเอาเจ้าฟ้าชายไปจำไว้โทษเสียณวัดโคกพระยา
เจ้าฟ้าชายไต่ครองราชสมบัติ ๙ เดือน

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๗ (พระศรีสุธรรมราชา)

พระศรีสุธรรมราชา ก็ได้ผ่านพิภพ กรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยาตรัสให้สมเด็จพระ
นารายณ์ราชันดาเป็นมหาอุปราช สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าก็เสด็จไปอยู่ณพระราชวัง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๗ (พระศรีสุธรรมราชา)

๒๑๕

บวรสถานมงคล ย่อมมาต้องเดือนเค็ญสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาพระเจ้าแผ่นดินทอด
พระเนตรเห็น พระราชกัณยานี น้องพระนารายณ์ราชนัดดาทรงพระรูปสรีวิลาส
เกิดดั่งกษณนารี ก็มพระทัยเสนหาผูกพันปราศจากดุษฎีสมโภช จึงให้หาชนไปบนที่
ห้วงจะร่วมรดสังวาลด้วยพระราชกัณยานี พระราชกัณยานีมิได้ขึ้นไป หนึ่งลงมา
พระตำหนักแล้วบอกเหตุกับพระนม พระนมจึงเชิญพระราชกัณยานีเข้าไปในตู้พระสมุทร
แล้วห้ามออกมา แล้วจะเอาพระสมุทรไปยังพระราชวังบวรสถานมงคล นายประต้อม
ได้สงสัย ครั้นไปยังพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว พระราชกัณยานีก็ออกจากตู้เข้าไปเฝ้า
สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงพระกรรแสงทูลประพฤติเหตุทั้งปวง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอาว
เป็นพาดทูลจรีต สมเด็จพระนารายณ์บรมบพิตรเป็นเจ้าได้ทรงฟังก็ทรงพระโสมนัสน้อย
พระทัยนึกจึงตรัสว่า อนิจจาพระเจ้าอาวเฝ้าคิดว่าสมเด็จพระบิทรราชสวรวรคคตแล้วยัง
แต่พระเจ้าอาวก็เหมือนพระบรมราชบิดายังอยู่ จะได้ไปกับ้องพระราชวงศ์สืบไป
ควรฤมาเบ็นดังนี้ได้ พระองค์ปราศจากหิริโศดตปปะแล้ว ไหนจะครอบครอง
ราชสมบัติเป็นยุติธรรมได้เล่า นาทจะร้อนอกสมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นแทจะละโหมได้ ด้วยพระองค์ก่อแล้วจำจะดำเนินตาม จึงเสด็จเอา
พระบารมีเบ็นทพ พระนารายณ์ทรงพระราชดำริห์แล้วจึงให้หาขุนนางเข้ามาในพระราชวัง
ตรัสแจ้งประพฤติเหตุซึ่งจะท่ายุทธรณ์ ขุนนางทั้งหลายได้แจ้งในรบดังดังนั้นต่างคนก็ทูล
อาว้าขอเอาชีวิตเป็นแดนแทนพระคุณทุกคน สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าได้ทรงฟังมีพระทัย
ปราโมทย์ยังนัก ตรัสให้กระท่ามกตแต่งให้พลทั้งปวงได้เป็นสำคัญ แล้วให้เอาใบ
ตะเตาเป็นประเจียดสำหรับเมื่อจะยุทธรณ์ เพราะเหตุว่าพระศรีสุธรรมราชาธิราชใช้
พระชนมวารวันศุกร์ และใบตะเตานั้นเป็นนามแห่งอริราช

ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมบพิตรพระนารายณ์เป็นเจ้า ก็ให้สั่งการบุชาพระศรีรัตนตรัย
และพระอิศวร พระนารายณ์เป็นเจ้า และเทพดาผู้ฤทธิพิศัยคักดาทั้งปวงดำรงตั้ง
ขุนเสนาชัย ขุนจันทราเทพ ขุนทิพมนตรี ขุนเทพมนตร์ ขุนสิทธิพิชชรัตน์ ขุนเทพศรี
ธรรมรัตน์ ให้คุมไพร่พลร้อยหนึ่งอยู่รักษาพระราชวังบวรสถานมงคล ในวันพฤหัสบดี

เดือนสิบสองขึ้นสิบค่ำ เพลายายแก้วห่านาฬิกาเศษ ส้มเด็จพระบรมมพิตรพระเป็นเจ้า
ก็แต่งพระองค์สรรพสำหรับการพิชัยยุทธ์ จึงทรงพระดีโตทกอธิฐฐานแล้ว ก็เสด็จทรง
ช้างต้นพลายมงคลไอยรา ครัสต์ให้พระเทพเดชะเป็นกลาง ช้างพระที่นั่ง ขุนพระศรีศรัทวณู
และครัสต์ให้สมเด็จพระอินทราชา ผู้เป็นพระอนุชาทรงช้างต้นพังกระพัดทอง ขุน
พรหมธิบาลเป็นกลางช้างพระที่นั่ง หมื่นเทพกฤษณวรคฤาญครัสต์ให้เมืองมโนรมย์ช้างต้น
พลายพรหมพัคค์ นายไทยมหาดเล็กเป็นกลางช้าง นายมะปรางคฤาญ หมื่นราชกฤษณ
ช้างต้นพังคดบนำช้างพระที่นั่ง ครั้นได้ศฤงคารมหิดฤกษ์เพลานับประเดี่วรัฐ ก็เสด็จ
กรีธาพลยุบาทราตรารพด้วยเครื่องราไชยโภค และประโคมฆ้องกลองแตรดั่งขี้ จึง
เสด็จพระราชดำเนินโดยทวารพิพิธ ยাত্রาไปโดยทางหน้าวัดพลับพลาชัย จึงพระยา
เด่นาภิมุข พระยาไชยาสูตร คุณบุญนี้สืบมากกราบบังคมทูลขออาดำราชการ แล้วหลวง
พิชิตเดชะออกมากราบบังคมทูลขออาดำราชการ แล้วเสด็จพระราชดำเนินโดยทางขัณฑ์

ฝ่ายสมเด็จพระบรมมพิตรพระศรีสุธรรมราชาธิราชรู้ว่า ส้มเด็จพระบรมมพิตรพระเป็นเจ้า
เสด็จยกเข้ามาแต่พระราชวังบวรสถานมงคล ก็ตั้งแก่พระมหาเทพ หลวงอินทรีเดชะให้
เอาขุนบำเรอกกิด และอ้ายมันผู้ทาสขุนบำเรอกกิด ไปพิฆาตเสียหน้าบางตรา และ
ขุนบำเรอกกิดกัณหรอด จึงกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมมพิตรเป็นเจ้าถึงหน้าวัด
ฉันทน์ใต้ แต่อ้ายมันทาสขุนบำเรอกกิดนั้นไปพิฆาตเสีย และสมเด็จพระบรมมพิตร เป็น เจ้า
มาหยุดช้างต้นหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิ พระยอนันทกะยอด้ พระยอนันทกะยอลาง
พระราชมณเฑียร หลวงโยชาติพิ หลวงอมรวงศา หลวงพิชิตเดชะ ขุนรักษ์ ขุนทรงพานิช
ขุนฉันทวาท มัรยาณัน เมธา มัถเมธาต คุมไพร่พลให้ไปอยู่ณด้านศาลาตอกขุน
ให้รายาติลา คุมศรีศรดอนและแขกชะวาแขกจาม มาอยู่ณด้านหน้าพระที่นั่งสุรเพ็ชร
ปราสาทให้หลวงเทพวรชุนคุมไพร่พลอยู่ประตูศรีสุรพทวาร ให้พระจุดาพระพนักุม
ไพร่พลอยู่ณทางสระแก้ว หลวงวิสุทธสงคราม และขุนพรหมธิบาลคุมไพร่ตำรวจ
หลังวัดรามาวาส และประตูแสดงราม จนถึงประตูหอพระ และฝ่ายไพร่พลช้าง
สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชและไพร่พลช้างสมเด็จพระบรมมพิตรพระเป็นเจ้า ก็ได้รับ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๗ (พระศรีสุธรรมราชา)

๒๑๗

พ่วงกันแต่คำจูง และญ่ปุ่นคุมกันเข้ามาอาสำได้เข้าช่วยรบพ่วงณด้านรายาดินนั้น ไพร่พล
ล้มตายบาดเจ็บทั้งสองฝ่าย จึงล้มเจ้าบรมบพิตรพระนารายณ์เป็นเจ้าศรีตั้งขุนจันทราเทพ
และพันทิพราชเอาเป็นใหญ่ตามบอกตงณท้องสนาม ยังเข้าไปในพระราชวังเป็นหลายนัด
ครั้นยังเข้าไปครั้งใดคว้นเพ็ญนั้นเป็นโชติไปประจันตร ถ้าแต่งศุภนิมิตรซึ่งจะมีชัยชนะ
จึงล้มเจ้าบรมบพิตรพระ เป็นเจ้าทรงช้าง ต้นพระท่ง ครีตตั้งให้พระเทพเคชะ เป็นกลางช้าง
พระท่ง ขุนพระศรีควาญ ให้ขุนอินทริบาลเป็นกลางช้าง ล้มเจ้าพระอนุชาธิราช
หมื่นเทพกุญชรควาญ และตั้งเจ้านางต้นอยู่หน้าพระท่งจักรวรรดิ ครั้นเพลายาแล้ว
ประมาณนาฬิกาเศษ มีผู้มากราบทูลล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้าว่า ล้มเจ้าพระศรี
สุธรรมราชาธิราช ทรงช้างออกมายืนอยู่หลังศาลาอุทขุน จึงล้มเจ้าบรมบพิตร
พระเป็นเจ้ากัซบช้างพระท่งเข้าไป ถิ่นนอกกำแพงหน้าศาลาอุทขุน ไพร่พลทั้งสองฝ่าย
ได้รับพ่วงต่อแย้งกัน และทหารอาสำล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้า ก็ยังมีนัยกดับต้อง
พระพาหุล้มเจ้าพระศรีสุธรรมราชาธิราช ฝ่ายทหารพระศรีสุธรรมราชาธิราชก็ยังบ้นนกดับ
ต้องหลังพระบาทซ้ายล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้าเดินไปหน่อยหนึ่ง และล้มเจ้า
พระศรีสุธรรมราชาธิราชกัถบช้างเข้าไปในพระราชวัง และไพร่พลฝ่ายช้างล้มเจ้า
พระศรีสุธรรมราชาธิราช ก็แตกฉานชานเซ็นหนีเข้าไปในพระราชวัง แล้วก็ให้ปิด
ประตูพระราชวังไว้ จึงล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้า ก็ตั้งเจ้านายท่งจักรวรรดิ
จึงพระไตร ภูวนาทิตยวงศ์ ตั้งเจ้าทรงช้างต้น ออกมาแต่ใน พระราชวัง ก็ออกมา ถวาย บังคม
ล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้า จึงตรัสใช้ให้ทหารอาสำคุมกันไปทำลายประตูพระราชวัง
ก็กระทุ้งประตูพลทวาร พอพระสิทธิชัย เปิดประตูพลทวารออกมาได้บอกว่า ล้มเจ้า
พระศรีสุธรรมราชาธิราชหนีลงไปอยู่ณวังหลัง แล้วทหารก็กรูกันเข้าไปในพระราชวังได้
นายแก้วมหาเด็กนำพระสิทธิชัย ออกมาถวายบังคมล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้าณพระท
่งจักรวรรดิ นายแก้วจึงกราบทูลแก่ล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้าว่า ทหารอาสำ
เข้าไปในพระราชวังได้แล้ว และพระสิทธิชัยบอกว่า ล้มเจ้าพระศรีสุธรรมราชา
ธิราชหนีลงไปวังหลัง จึงล้มเจ้าบรมบพิตรพระเป็นเจ้าตั้งเจ้าในพระราชวัง ตั้งเจ้าน

พระราชมนเทียรพระวิหารส้มเต๋จ ในวันเดี่ยวนั้น เสด็จออกไปตามส้มเต๋จพระศรีสุธรรม
ราชาธิราชได้ฉวยหลัง ก็ให้เอาไปดำเร่จโทษเสี้ยนวัดโคกพระยาตามประเพณี พระศรี
สุธรรมราชาธิราช เสด็จราชส้มบัตได้สองเดือนกับยี่สิบวัน

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

ในเมื่อส้มเต๋จบรมบพิตรพระเป็นเจ้ามีชัยชนะแก่ราชศัตรู ด้วยเดชบุญญาภพ
ดุษฎีกราช ๑๐๓๘ (พ.ศ. ๒๓๘๘) บั้วออกอัฐศกในเดือนสิบสองขึ้นสิบเอ็ดค่ำวันศุกร์เพลาชย
แล้วต้องนาฬิกาตีบาท

ครั้นดุษฎีกราช ๑๐๓๘ (พ.ศ. ๒๓๘๘) บั้วออกอัฐศก วันพฤหัสบดีเดือนสิบสองแรม
ต้องค่ำเพลาชยแล้วต้องนาฬิกา จึงพระมหाराชครพระราชครและท้าวพระยาดำมนค
ราชเสด็จตามันตรมุขทั้งปวง ก็อัญเชิญส้มเต๋จบรมบพิตรพระเป็นเจ้า เสด็จปราบดา
ภิเษกเสด็จราชส้มบัตถวดด้วยราชประเพณีโดยบรมมหาภษัตรีราชเจ้าแต่ก่อน อันผ่าน
พิภพนครกรุงพระมหานครบรรพตวรารอดศรีอยุธยา ในวันแรกตั้งพระราชพิธีเป็น
อัครรายเพลาค่ำแล้วประมาณสองทุ่ม มีพระสุคนธ์ทกชาอบริษัทรตกลมาแต่เพดานใน
โรงพระราชพิธีเป็นมหัศจรรย์ พระมหाराชครพระครูประพฤติกการพระราชพิธีปฐม
ภิเษก และพระราชพิธีราชาภิเษก ถวายพระนามกบวรราชศรีสวัสดิ์พัฒนมังค
ตามบรมประเพณี พระมหาภษัตรีราชเจ้าแต่ก่อนอันกอบด้วยพระเดชบุญญาภพ
เสด็จปราบดาภิเษก ทรงพระนามกบวรศรีสวัสดิ์ ส้มเต๋จพระบรมราชาธิราชรามธิบดี
ศรีธรรมเพ็ชรบรมมหาจักรพรรดิศวรราชาธิราช รามะศวรธรรมราชาธิบดี ศรีสุภูมิวิ
สังหาร จักรพาภิเบนทร์สุริเยนทราชาธิบดี หริหรินทราชาธิบดี ศรีสุวิบุ
คุณอัคนิต จิตรวิจิตรภูวนาพิชัย ฤทธิพรหมเทพเทพาธิบดีนทร์ ภูมินทราชา
รัตนากาศมนุวงศ์องค์เอกาภศรีสุวิสุทธิโยธมบรมอัยยาคย์ สมุทัยดิโรมนต่อนันตคุณ

วิบุลยสุนทรธรรมิกราชเดโชชัย ไครโลกนาถบดินทรอินทราชราชชาติพิชิตทิศศพลญาณ
 สมนันตมหันตมาริตวิชัยไฮศวรรยาธิปไตยชัตติยวงศ์ องค์บรมาธิบดีวิภูวนาถิเบศร
 โลกเชษฐวิสุทธิมกุฏรัตนโมลีศรีปฐมสุริยวงศ์ องค์ดรรเพศวรพุทธางกูรบรมพิตร
 พระพุทธเจ้า พระเจ้ากรุงเทพพระมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยามหาดีดกภพพรรัตน
 ราชธานีบรมมัย และถวายเครื่องเบญจกกุฏภัณฑ์ และถวายเครื่องราชูปโภคทั้งปวง
 และบูชาบรมเทพอัมมวาทันประเสริฐ สักตสถาวรในพระองค์โดยยถาศาสตร์และถวาย
 อาเศียรพาทอภิเชกจำเริญพระพรบวรราชศรีสวัสดิ์พัฒนาภพมณฑลพระองค์ คือพระ
 นารายณ์เป็นเจ้าตั้งจักรกษัตริย์ อันกอบด้วยพระเดชเดชาฤทธาณาภาพอันประเสริฐ เพื่อจะ
 รักษาสมณพราหมณาจารย์และท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุข ประชาราษฎรทั้งปวงให้
 สุขเกษมเปรมปริตวราณาจำเริญสืบไปเมื่อน้ำแล้งก็ให้เบิกท้าวพระยาดำมนตราฯ เสนาบดี
 มंत्रीมุขทุกกระทรวงทบวงการทั้งหลายนายบงกชและถวายสัตยานุสัตยาริฐาน ถือน้ำ
 พระพิพัฒน์ตามบรรพประเพณีแล้วเสร็จ เมื่อเสร็จปราบคาภิเชกถวียราชประเพณีแล้ว
 นั้น พระชนม์โดยสืบห้าพรรษา แล้วพระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุอิศวรบรมนาถบรมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงทศพิชราชธรรมอันมหาประเสริฐ ก็ทรงพระกรุณาแก่ประชา
 ราชราษฎรทั้งปวง ให้สดด้วยอากรขนอนตลาดแก่ประชาราษฎรทั้งปวงตามขอมมิให้เอา
 เข้าทอพระคลัง และพระเจ้าอยู่หัวบำเพ็ญพระราชกุศลแล้วก็ตรัสให้แต่งการซึ่งจะถวาย
 พระเพลิง ส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคตด้วยเครื่องราชางการทั้งหลายน
 หมายเป็นอาทิ คือพระเมรุมาตสูงสองชั้นสิบเอ็ดวาออกคืบ และเมรุทิศ เมรุราย
 ประดับด้วยฉัตรทอง ฉัตรนาก ฉัตรเงิน ฉัตรเบญจรงค์ ขงเทยวบรรดการ จึง
 อัญเชิญพระศพเสด็จเหนือบุษบกพิมาน และประดับด้วยกลดงามมาตบั้งริ้วไรไฟโรจ
 ประไพ มัยด้วยกาญจนาดิเรกครีัยคนตรี นฤนาทเคียรดาด้วยภาพยนต์มณฑลปอัน
 ราชนาต่าง ๆ ตั้งประดับเรียงรายด้วยขบวนซ้ายขวา ทงท้าวพระยาดำมนตราฯ พฤตมา
 มาตยราชเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายน มาประดับแห่แหนโดยหน้าหลังบุษบกพิมานนั้น แล้ว
 อัญเชิญพระศพเสด็จตั้งกลดเคลื่อนเครื่องแห่แหนโดยขบวน เสด็จโดยรัถยาราชวัติไป

ยังพระเมรุมาศ และให้บำเรอด้วยบริขารคนตรีแด่สังฆซึ่งกลองโชนหนึ่งระบำบรรพพิชฌ
มโหฬารมหรสพทั้งปวงและนิมนต์พระสังฆซึ่งสังฆวาสดิ์หมื่นหนึ่ง ถวายทักษิณาทานบูชา
แก่พระสังฆทั้งปวง ด้วยเครื่องไทยทานโดย บราณราชประเพณี พระมหากษัตริราชเจ้าแต่
ก่อน จึงพระเจ้าอยู่หัวก็ถวายพระเพลิง แล้วให้รับพระอัฐิธาตุเข้ามาวัดพระศรีรัตนเพียร
นิมนต์พระสังฆซึ่งดับปรณแล้วก็ประจุพระอัฐิธาตุ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับบำเพ็ญ
พระราชกุศลนานาประการ แล้วก็เสด็จพระราชดำเนินออกไปอยู่พระราชวังบวรสถาน
มงคล และฝ่ายพระไตรภูวนาติกยวงศ์ ก็ให้ไปอยู่ตำหนักวังหลัง

อยู่มาในเดือนยี่สิบห้า อาตมกัณเฐนผู้เป็นข้าพระไตรภูวนาติกยวงศ์ เขาเฝ้าขอความอัน
เป็นโกหกมาออบายทูลแก่พระไตรภูวนาติกยวงศ์ว่า ข้าหลวงฝ่ายพระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวยอมว่า พระไตรภูวนาติกยวงศ์ และข้าไทยทั้งปวงนั้น ข้าด้วย
สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชช่วยรบพุ่ง ครั้นสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชปราชัย
พระไตรภูวนาติกยวงศ์ และข้าไทยทั้งปวงก็มาบรรจบข้าด้วยข้าหลวงเก่า และอาตม
กัณเฐนผู้เป็นหลายครั้ง พระไตรภูวนาติกยวงศ์ก็ได้พิจารณาฟังแต่คนถ้อยนั้น ก็คิด
ข้องสมคนไว้นอกกรุงเทพมหานครเป็นอันมาก จึงข้าหลวงก็เขาเฝ้าขอความนั้นกราบทูล
พระเจ้าอยู่หัวให้ทราบ จึงทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ข้าหลวงอันมีใจซื่อสัตย์นั้น ออกไป
ฟังกิตติศัพท์ดูจงมั่นแม่น ถ้าแม่นจริงใช้ให้ข้าหลวงคิดกลอุบายว่าจะเข้าด้วย ครั้น
ข้าหลวงออกไปได้แจ้งเฝ้าขอความนั้นเป็นหลายแห่งว่า พระไตรภูวนาติกยวงศ์ให้ช่องสมผู้
คนเป็นหมื่นนั้นจึงข้าหลวงซึ่งออกไปนั้นก็แจ้งอุบายว่าจะเข้าด้วย จึงให้สัญญาอันคน
แก่กันว่าจะยกเข้ามา และข้าหลวงนั้นก็ถากถลบคนเข้ามากราบทูลพระกรุณาตามเฝ้าขอความ
นั้น ครั้นได้ดำรงทราบเฝ้าขอความทุกประการจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่มหาดเล็กว่า
ให้เอาเงินหลวงร้อยชั่งไปให้แก่พระไตรภูวนาติกยวงศ์ว่า พระราชทานให้ออกมาให้จัด
แจกแก่ข้าไทยทั้งปวงนั้นจงทวักกัน อยู่มาพระยาพิชัยสงครามพระมหามนตรีทูลแต่สมเด็จพระ
พระรามราชาธิราชว่า พระยาพิชัยและพระศรีภูมิปรีชาซึ่งทรงพระกรุณาตรัสสั่งว่า ให้
ไปกินเมืองนวกมิไป และคนทั้งสองนั้นครั้นถากถลบคนยอมลงไปวังหลังมิได้ขาด และคิด

ตั้งแต่หน้า ๒๒๐ เป็นต้นไปจนจบเล่ม ตั้ฉบับของ
กรมราชบัณฑิตใช้ชื่อเรื่องว่า “พระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยา”

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๒๑

อ่านด้วยพระไตรภูวนาถียวงศ์จะคิดร้ายแก่แผ่นดิน จึ่งสมเด็จพระราชราชาธิราชเจ้า
คณินทราบทูลพระกรุณา จึ่งมีพระราชโองการตรัสว่า จะให้แต่งแต่งฟังเนือความนึ่ง
มันแม่นก่อน อยู่มาวันหนึ่งนายผูกเดิมเป็นมหาดเล็ก เป็นโทษครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงปราสาททองให้ตั้งเป็นหมื่นเรือพระที่นั่ง และนายผูกมาบอกแก่พระยาจักรี พระยา
พระคลังว่า พระยาพิทลุง พระศรีภริยปรีชา และหมื่นภักดีสุวรรณ ย่อมลงไปหา
พระไตรภูวนาถียวงศ์ณวังหลัง คิดอ่านช่องส้มไพร่พดจะทำร้ายแก่แผ่นดิน พระยา
จักรี พระยาพระคลังบอกแก่พระยาพิชิตภักดี พระยาพิชิตภักดีก็กราบทูลพระกรุณา
ให้ทรงทราบ จึ่งมีพระราชโองการตรัสตั้งพระยาพระคลังว่า หมื่นภักดีสุวรรณ
ซึ่งตั้งให้ไปวังเมืองและมีได้ไปนั้นเห็นว่าจะคบกันคิดร้ายพระองค์ ให้ตั้งโทษตัดศีรษะ
เดียนไว้หน้าศาลาอุทฺตุนพระราชนัดบวรสถานมงคล ส่วนพระไตรภูวนาถียวงศ์เข้ามา
เฝ้าบนบทพระราชวังบวรสถานมงคลใช้ ย่อมหาพระสิทธิชัยและท้าวราช นายพิมมา
กระซิบเจรจาทุกวัน และพระยาพิชิตภักดีจึงว่าแก่หมื่นมหิศวรย์ให้ห้ามพระสิทธิชัย
และท้าวราช นายพิม ซึ่งเจรจากับพระไตรภูวนาถียวงศ์ณบนบทนั้น และพระไตร
ภูวนาถียวงศ์ก็กราบทูลพระยาพิชิตภักดีและหมื่นมหิศวรย์ อนึ่งพระยาจักรีพระยาพระคลัง
กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าผู้มาบอกว่า พระไตรภูวนาถียวงศ์จะคิดร้ายเป็นมันแม่น
จึ่งมีพระราชโองการตรัสว่า เยี่ยงใดจะแจ้งว่าคิดร้ายนั้นเป็นมันแม่น จึ่งตั้งแก่พระยา
พิชิตภักดีว่า เมื่อครั้งพระองค์ได้ยำนพระไตรภูวนาถียวงศ์ขึ้นมา ย่อมเอามัดเหน็บ
ผูกขานมา และบนตบยังจะทำจนหรือห้ามได้ จึ่งพระยาพิชิตภักดีก็แต่งอบายนวด
พระไตรภูวนาถียวงศ์ แต่พระบาทชนมาถึงคนพระเพลา พบคาดครองและมัดเหน็บ
จึ่งพระยาพิชิตภักดีก็ร้องชน พระไตรภูวนาถียวงศ์รู้สึกตกใจ อยู่มาเช้าหลวงซ่งแต่ง
ให้ขึ้นไปฟังกตติศัพทนั้น ก็ได้เอาเนือความมากกราบทูลพระกรุณาว่า ได้ยินข้าพระไตร
ภูวนาถียวงศ์ว่า พระไตรภูวนาถียวงศ์คิดว่า เมื่อการพระราชพิธีตรียัมพวายนั้น
ถ้าและเสด็จพระราชดำเนินไปใช้ จะแต่งข้าอาส่าให้ชุ่มช่อนอยู่ทางแคบนั่น ครั้นเสด็จ
พระราชดำเนินไปกลางคืนใช้ จึ่งจะให้ข้าอาส่าซึ่งชุ่มช่อนอยู่นอกทำร้ายในละอองรุ้ง

พระบาท ครนตารัตถรามเนอความทงนแลง จังทรงพระราชดำริหว่า องค์พระไตร
 ภูวนาทิตยวงศ์ไซ้เป็นอนุชาธิราชแห่งเราเรากัไว้พระทัยเบ็นทสันทเส่นหานัก และซังองค์
 พระไตรภูวนาทิตยวงศ์จะคิตมิตรโทษแก่เราตงน เมื่อนการพชรยัมพวายนนั้นเราจะไม่
 ดั่งพระเป็นเจ้าถึงเทวดถาน ถ้าและองค์พระไตรภูวนาทิตยวงศ์จะทำร้ายแก่เรากัให้ทำเกิด
 เราจะไม่เอาแต่บุญญาริการแห่งเราเบ็นทพง ครนตงนการพระราชพชรยัมพวายกตางคิน
 นน ก็เสด็จทรงช้างคันพระทงนสู่สุวรรณพลษฏางคัประดับด้วยเครื่องราโชปโภคทงปวง
 และท้าวพระยาเส่นาบคัมมครมูทงหลาย แห้โดยช้ายชวาหน้าหลังก็เสด็จแต่พระราชวัง
 บวรสถานมงคล มาโดยทางหอรัตนชัยมาทางตะพานช้าง และพระไตรภูวนาทิตยวงศ์
 กชนช้างตามช้างพระทงนมาพระเจ้าอยุ่หูกัเสด็จไปโดยทางชุกน และคนซังแต่งขุมไฉน
 ถวนถือบนกกตั้งอยุ่ณตะพานช้างเป็นอันมาก ครนให้ถามกับอกว่าชาวดงหลัง ก็มิได้
 มัพระราชโองการประการใด เสด็จไปส่งพระเป็นเจ้าถึงเทวดถานแล้ว เสด็จพระราช
 ดำเนนกลับคินมายังพระราชวังบวรสถานมงคล อยุ่มาวันหนึ่งผู้ตาสงแสงแถท้าวห่มเรือ
 พระทงนอถกตนาว่า มาบอกแก่หม่นราชามาตยปลัดพระตำรวจว่า นายสุกเดิมเบ็น
 ข้าพระชัยราชาธิราชได้มาเป็นข้าพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ และนายสุกนั้นจาเบ็นระบาคที่
 หนึ่งแลงทงนจะเบ็นระบาคอีกเจ้าผู้ตาสงแสงแถท้าวจิงถามนายสุกว่าซังจะทาระบาค อกนนั้นด้วย
 เหตุอันใดและนายสุกจิงบอกแก่ผู้ตาสงแสงแถท้าวว่า พระไตรภูวนาทิตยวงศ์คิตร้ายใน
 ละอองรุถพระบาท หม่นราชามาตยก็เอาคคินบอกแก่หลวงพิชัยเดช หลวงพิชัยเดช
 ก็เอากราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบในละอองรุถพระบาท จังมีพระราชโองการตรัส
 ดั่งแก่หลวงพิชัยเดช ให้ว่าแก่ผู้ตาสงแสงแถท้าวให้ไปฟังเอาเนอความนั้นจงมนแม่น ผู้
 ตาสงแสงแถท้าวจิงไปหานายสุก นายสุกจิงเล่าให้ผู้ตาสงแสงแถท้าวฟังว่า พระไตรภูวนา
 ทิตยวงศ์คุมคนจะยกชนมาในเดือนยแรมถ้ามคำ ผู้ตาสงแสงแถท้าวทงนเอาเนอความนั้นมา
 บอกแก่หลวงพิชัยเดช หลวงพิชัยเดชก็เอาคคกราบทูลพระกรุณา อยุ่ณวันหนึ่งพระยา
 จักริ พระยาพลเทพกราบทูลพระกรุณาว่า ไฉนนิกคิตคัพทว่าพระไตรภูวนาทิตยวงศ์
 จะคิตร้ายในละอองรุถพระบาทเบ็นมนแม่น และมีผู้มากกราบทูลพระกรุณาว่า พระไตร

ภูวนาทิตยวงศ์คิดร้ายในละอองขลุ่ยพระบาทนบนอนมาก จึงพระเจ้าอยู่หัวมหาราช
 โองการตรัสตั้งแก่เสนาบดี และข้าหลวงผู้มีความสามารถชด้อยกว่า องค์พระไตร
 ภูวนาทิตยวงศ์ใช้ เป็นพระอนุชาธิราชแห่งเรา เราก็มมีความเด่นหาเป็นอนึ่งนัก เรา
 คิดว่าจะบำรุงไว้ให้วัฒนาการไปภายหน้า และองค์พระไตรภูวนาทิตยวงศ์มิได้มีความชอ
 ด้อยต่อเรา พึงเอาถ้อยคำคนโกหกมาขย่ง และคิดข่มขู่ผู้คนที่ทำร้ายแก่เรานั้นจะ
 เป็นประการใด จึงเสนาบดีและข้าหลวงผู้มีความสามารถคนกราบบังคมทูลพระกรุณา
 ว่า พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ใช้ มิได้คิดถึงคุณและมีได้มีความสามารถ มิได้จะ
 ไตรภูวนาทิตยวงศ์ให้ทำตามอัธยาภาพนั้นได้ ขอพระราชทานให้สำเร็จโทษตามประเพณี
 พระราชกฤษฎีกาเป็นมหันตโทษนั้น จึงพระเจ้าอยู่หัวมหาราชโองการตรัสว่า ซึ่งจะ
 สำเร็จโทษในกรุงเทพมหานครนี้ได้ เราจะไปพระนครหลวงแล้ว เราจะทรงม้าคัน
 ให้องค์พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ ขี่ม้าคันควั่นออกไปกลางพระนครหลวง ถ้าองค์
 พระไตรภูวนาทิตยวงศ์จะคิดทำร้ายแก่เรา เราก็มได้เช็ดขาม ด้วยจะยุทธานะพระไตร
 ภูวนาทิตยวงศ์คนนั้น และเราจะเอาบุญญาธิการแห่งเราเป็นพง จึงทรงพระกรุณา
 ตรัสตั้งสมุหนายกว่าจะขึ้นไปพระนครหลวง ครั้นถึงวันของครุเดือนสามขึ้นสามค่ำออก
 อรัศนี กอบด้วยพิชัยฤกษ์เพลาอุษาโยค ก็เสด็จด้วยเรือพระที่นั่งศรีสมุทรชัย และ
 เรือท้าวพระยาเสนาบดี มนตรมุขทั้งปวง แห่น้ำหลัง ช้ายขวาโดยเสด็จ พระราชดำเนินไปถึง
 พระนครหลวง จึงเสด็จขึ้นพระตำหนัก ครั้นเพลารุ่งแล้วประมาณสองนาฬิกาเศษจึง
 เสด็จทรงม้าคันพระที่นั่งราชพาหนะ ให้พระอินทราชาทรงม้าควั่น พระไตรภูวนา
 ทิตยวงศ์ทรงม้าควั่น สมเด็จพระรามาธิบดีราชทรงม้าควั่น และเสนาบดีมนตรี
 มุขทั้งปวงโดยเสด็จแห่น้ำหลังโดยซ้ายขวา เสด็จออกไปกลางทุ่ง หน้าพระตำหนัก
 พระนครหลวง

พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ ก็กลัวพระเดชบุญญาภาพพระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวมิอาจทำร้ายได้ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับเข้ามายังพระตำหนัก
 พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ก็ตามเสด็จเข้ามาในพระราชวังพระนครหลวง จึงพระสุรินทรภักดี

ก็ตามพระไตรภูวนาทิตยวงศ์เข้ามาถึงหน้าปะรำข้าง แลเห็นพระไตรภูวนาทิตยวงศ์แก่
 จางนางตาบออก แล้วยืนไปบนฉนวน จึงพระสุรินทรภักดี ก็ตามกราบทูลพระกรุณา
 ให้ทราบ เมื่อจะเสด็จเข้าหาพระบรรทมมีพระราชโองการตรัสสั่งพระยาพิชัยภักดี พระ
 สุรินทรภักดีและขุนเหตักมหาดเล็ก ให้เอางานพืชน์ให้พิทักษ์รักษารวงระไวอยู่ จึง
 พระสุรินทรภักดีซึ่งเอางานพืชน้อยนั้น ก็เห็นพระอินทราชาธิราช และพระไตรภูวนา
 ทิตยวงศ์ออกจากพระตำหนัก มาใกล้ที่พระบรรทม ครั้นเห็นพระสุรินทรภักดีก็กลับ
 คืนเข้าไป แล้วยุนเหตักมหาดเล็กกับงานพืชน์ผดุงพระสุรินทรภักดี และพระไตรภูวนา
 ทิตยวงศ์ไว้ให้พระองค์ทองออกมาเอาพระแสงหอกคันของหลวง ซึ่งอยู่ณพระที่นั่งมุข
 ได้ขึ้นไป

ครั้นพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นจากพระบรรทม จึง
 ขุนเหตักมหาดเล็กกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระองค์ทองออกมาเอาพระแสงหอกคัน
 ซึ่งอยู่ณพระที่นั่งมุขได้ขึ้นไป จึงทรงพระกรุณาตรัสว่า ซึ่งพระแสงหอกคันไว้ จะ
 ได้เป็นตำหรับของพระไตรภูวนาทิตยวงศ์หามิได้ และซึ่งให้มาเอาพระแสงหอกคันเข้าไป
 ไว้ดังนี้ เห็นว่าพระองค์ไตรภูวนาทิตยวงศ์จะคิดร้ายต่อเราเป็นมั่นคง จึงพระบาท
 สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งให้พระยาพิชัยสงคราม
 คุมไพร่พลอยู่รักษาสรรพหน้าพระราชวัง ให้พระศรีมหาราชาคุมไพร่พลอยู่รักษาสรรพ
 พระราชวังฝ่ายขวา ให้หลวงรามฤทธิไกรคุมไพร่พลอยู่รักษาสรรพพระราชวังฝ่ายซ้าย
 ให้พระชนมบุรีคุมไพร่ข้าหลวงอยู่รักษาสรรพฉนวน และให้พิทักษ์รักษาย่าให้ผู้คนแปลก
 ปลดอมเข้าออกได้ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งพระยาจักรี พระยาพิชัยภักดี พระมหา
 มนตรี หลวงอินทรเดช ให้เป็นพนักงานคุมพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ และให้พระสุรินทร
 ภักดีหลวงเทพสมบัติ หลวงกำแพง พระราม หม่อมไหศวรรย์ เป็นพนักงาน
 คุมพระอินทราชา ให้หลวงวิจิตรสงคราม หลวงรามภักดี ซึ่งเอาดาบของพระ
 อินทราชา และพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ ซึ่งให้เข้าถ้อยอยู่นั้นไว้ ครั้นเพลาเช้าห้านาฬิกา
 จึงพระอินทราชา พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พระองค์ทองก็ออกมาผ่านทอดฉนวนนั้น

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๒๕

และข้าหลวงผู้ซึ่งได้เป็นพนักงานคุมนี้ ก็มาเฝ้าพร้อมกันอยู่ณที่นั้น จึงพระยาจักรีกราบทูลพระกรุณาว่าคน ข้าพระพุทธเจ้ามีศรัทธาเป็นมหัศจรรย์ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอแก้ผิดถวาย จึงมีพระราชโองการตรัสแก่พระยาจักรีว่า ให้แก่นิมิตรไปเถิด พระยาจักรีกราบบังคมทูลว่า ซึ่งจะแก้ให้คนทั้งหลายแจ้งเนื้อความนั้นสมควร ขอพระราชทานให้เฝ้าใกล้พระองค์พระบาท ครั้นพระยาจักรีเข้ามาเฝ้าใกล้พระองค์พระบาทแล้ว จึงมีพระราชโองการตรัสถามว่า ที่จะลงไปนั้นจะไปโดยทางขดमारคดีฤ ฤ จะไปโดยสถमारคดี และจะไปโดยทางสถमारคดีได้ ด้วยข้าพเจ้าพร้อมกันอยู่ พระยาจักรีกราบทูลว่าสถमारคดีนั้นโคตรลุ่มนัก ขอพระราชทานเสด็จโดยทางขดमारคดีก็มีพระราชโองการตรัสว่าชอบแล้ว พระยาจักรีกราบทูลว่า มีใจทักว่าผู้เฝ้าพระแสงไปฝังไว้ ขอพระราชทานให้ขุดเอา พระราชโองการตรัสว่าเอาเถิด พระยาจักรี และข้าหลวงผู้ได้เป็นพนักงานคุมพระองค์ไทรภูวนาทิตยวงศ์นั้น ก็ช่วยกันกุมพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ พระสุรินทรภักดี และข้าหลวงซึ่งได้เป็นพนักงานคุมพระองค์อินทราชานัน ก็ช่วยกันกุมพระองค์อินทราชา

ฝ่ายพระองค์ของผู้เป็นพระอนุชา ก็เข้าช่วยชิงพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ และทูลกับข้าหลวงผู้กุมพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ ข้าหลวงก็กุมเอาพระองค์ของนั้นด้วย แล้วกุมเอาพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ และพระองค์ของนั้นดำเร้วโทษในที่นั้น แต่พระอินทราชาธิราชนั้น ทรงพระกรุณาโทษไว้เพราะว่ามีเข้าด้วยพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือพระที่นั่ง เอาพระอินทราชาลงเรือพระที่นั่งมาด้วย และเรือเสนาบดีคุมขมนครทั้งปวง ก็เข้ากระบวนโดยเสด็จซ้ายขวาหน้าหลัง เสด็จพระราชดำเนินเข้ามายังพระราชวังบวรสถานมงคล จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ตำรวจนอกตำรวจใน ไปเอาข้าพระพุทธเจ้าไทรภูวนาทิตยวงศ์ซึ่งร่วมคิดด้วยพระไทรภูวนาทิตยวงศ์นั้นมาถวาย เมื่อถามหลวงกระดาโหมข้าหลวงเดิมพระไทรภูวนาทิตยวงศ์ให้การว่า พระศรีภูริปรีชา พระยาพัทลุง หลวงจำหลวง ขุนศรีเทพบาด ห่มนทกน นายบุญ นายพลาย นายพิม อำแดงแก่น และนายชาน นายด้วง นายอิน ห่มนทพ ห่มนทพ

ซึ่งเป็นคำรวจในซ้ายขวา กับนายบาดเมือง นายบุญเกิด นายน้อย ผู้ชอทองนคคอ่านด้วยกันว่า พระไตรภูวนาติดยวงศ์จะแต่งเตรียมไว้ฟังแต่ในเดือนนี้ ถ้าและระของชุดพระบาทโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระราชวงศ์ ฝ่ายในทั้งสองพระองค์นั้น เห็นว่าจะโปรดเที่ยงแท้ และแผ่นดินจะราบคาบไป ถ้าทรงพระกรุณามีโปรดจนถึงการพระราชพิธีแล้วจึงจะมีความคิด และทุกวันนี้แต่จะบ้องกันตัวไป จะคิดว่าจะยกเข้ามาแต่ในการพระราชพิธีนั้นหาได้ และจะได้คิดว่า จะยกเข้ามาในวันใดเดือนใดนั้นยังมีได้คิด วันหนึ่งพระไตรภูวนาติดยวงศ์ เสด็จราลงแล้วและออกมานาชาดาว่าเราคนแต่ร้อยหนึ่งยกเข้าไปก็จะได้

อนึ่งเมื่อถามนายอิน นายอินให้การว่า เมื่อแรกคิดอ่านจะทำร้ายในระของชุดพระบาทนั้น พระศรีภริยปรีชา พระยาพิทลุง พระดิทธิชัย หลวงกระลาโหม หลวงสรรพสิทธิ หมื่นภักดีศรน้อยพระดิทธิชัยคนหนึ่ง ผู้ชอทองนคคด้วยพระไตรภูวนาติดยวงศ์ณท้องพระโรง และว่าพระศรีภริยปรีชาหมั้นราชามาตย์ หมั้นคำจายผู้หลานพระศรีภริยปรีชา กับนายพิม และผู้ชอทองนคคคน จะคุมคนร้อยหนึ่งสรรพด้วยเครื่องธำตราวุธ จะยกเข้ามาเฝ้าแต่ระพานข้างมาณประตูพระราชวัง พระยาพิทลุงจะคุมกำลัง และสมัครพรรคพวกร้อยห้าสิบสรรพด้วยเครื่องธำตราวุธ จะมาโดยทางริมน้ำ จะเข้ามาณประตูดินพระราชวังบวรสถานมงคล ขุนศรีเทพบาด และหมื่นภักดีศร จะคุมบ่าวและสมัครพรรคพวกร้อยยี่สิบ สรรพด้วยเครื่องธำตราวุธ จะยกเข้ามาโดยทางท่าทราย จะเข้าประตูลัทธิชัยข้างหลัง

อนึ่งคนเดิมพระไตรภูวนาติดยวงศ์นั้นประมาณสามพัน และคนพระราชทานประมาณพันเศษ พระดิทธิชัย หลวงสรรพสิทธิ กับน้องพระดิทธิชัย และพระหลวงขุนหมื่นพันทนายขอเฝ้ามาหาเด็กนั้น จะมาด้วยพระไตรภูวนาติดยวงศ์ พระศรีภริยปรีชาให้ฤกษ์ให้ยกเข้ามาในเดือนนี้ ถ้ามิได้จะยกเข้ามาในเดือนสามขึ้นสามค่ำ ถ้าและมิได้จะยกเข้ามาในเดือนสามขึ้นห้าค่ำ ผู้ชอทองนคคอ่านด้วยพระไตรภูวนาติดยวงศ์ ณท้องพระโรง และพระไตรภูวนาติดยวงศ์สั่งให้นายอินทฎหมายผู้ชอทองนใจ แล้วพระไตร

ภวนาทิตยวงศ์ ก็ให้พระสิทธิชัย หลวงสรวรพัตร์ และน้องพระสิทธิชัย เคียงเทียบ
 ดำรง เที่ยนพระพุทเจ้าเดิมหนึ่ง เที่ยนพระบรมโพธิ์สมภารเจ้าเดิมหนึ่ง เที่ยน
 พระไตรภวนาทิตยวงศ์เดิมหนึ่ง และเคียงพระตำรวจรักษาคนหอพระ อธิฐฐานว่า จะ
 ยกเข้าไปในนัยจะมีชัยชนะฤฤหาชัยชนะมิได้ และเมื่อตามเทียบเคียงนั้นเทียบพระไตร
 ภวนาทิตยวงศ์นั้นคืบก่อน และพระตำรวจรักษาก็มิได้ลยขึ้น พระไตรภวนาทิตยวงศ์ก็
 ว่าพระชาธรรม แล้วทงนลุดแต่บุญ แล้วพระไตรภวนาทิตยวงศ์ก็ตั้งแก่นายอินว่า
 พระยาสุโขทัย พระยามahamanเทียรต้องคนจะอาดำ เห็นพระยาพลเทพพระยามหา
 มนเทียรลงไปณวังเป็นหลายครั้ง และพระไตรภวนาทิตยวงศ์ก็บอกแก่นายอินว่า พระยา
 กระจาโหมจะอาดำ พระยาศรีสุริยราช พระยาศรีสุรภักดีทูลว่า จะยกขึ้นไปเมื่อใด
 จะอาดำเมื่อนั้น และให้กฎหมายผู้ชอทงนไว้ อนึ่งผู้คิดอ่านเป็นคมเป็นด้นนั้น คือ
 พระยากระจาโหม พระยาพลเทพ พระยามahamanเทียร พระยาสุโขทัย พระยาศรีสุ
 ริยราช พระยาศรีสุรภักดี หกคนลงไปกลางวันและกลางคืน และผู้ซึ่งลงไปเป็น
 สุภาพนั้น คือเจ้าพระยามหาอุปราช พระยาพิจิตร หลวงพรหมพิจิตร ดำรงคน
 นั้นเห็นลงไปเป็นสุภาพ อนึ่งพระศรีภริยปรีชา หลวงกระจาโหม นายเพชรทูล คิด
 ด้วยกัน แล้วจึงทูลพระไตรภวนาทิตยวงศ์ว่า จะเขียนชื่อพระยาจักรี พระยาพิชิต
 ภักดี พระสุรินทรภักดี หลวงอินทรเดช และขุนเหล็กขุนเทพรัตน์ลงในราชระเอาศิลา
 ทับไว้ มิให้คนมชอทงนออกปากคิดอ่านได้ เพื่อจะระงับถ้อยความทงปวง และพระ
 ไตรภวนาทิตยวงศ์เห็นชอบด้วย จึงพระศรีภริยปรีชาเอาคำราชระของตัวให้แก่นายเพชร
 ทูล ให้เขียนชื่อคนทงนลงราชระแล้วก็ให้หลวงกระจาโหมเอาศิลาทับไว้ในพระตำหนักนั้น
 อนึ่งหม่นทพเดณา หม่นราชามาตย์ ลงไปณวังหลังขออาดำ และพระไตรภวนาทิตยวงศ์
 ก็ให้ฆ่าตาย และเสือกอาดำคนจะดำรับ

อนึ่งมีคำอู่แก่น และนายบุญเกิดให้การว่า พระไตรภวนาทิตยวงศ์ว่า ใช้อู่แก่น
 และนายบุญเกิด เอาหน้าตมไปให้แก่พระยามahamanเทียร พระยาสุโขทัย ก็นั่งจวน
 อนึ่งคำอู่แก่นให้การว่าผู้ลงไปณวังหลังนั้นคือภรรยาพระยากระจาโหม นางน้อยลูกพระยา

กระดาโหม ภรรยาหลวงราชบุตร และภรรยาพระยากระดาโหมผู้มรณภาพไปกับนาง
 เขียดท้าวราชอภัยภรรยาพระยาพิชัยรัตนฤๅษี และลูกสะใภ้แม่หม่มสุด แม่พระศรีภูมิปริชา
 และหลานแม่ศรีอภัย แม่พระศรีภักดีภรรยาพระยาพัทลุง ภรรยาพระยาสุโขทัย ภรรยา
 พระยาพระคลัง แม่พระยาพระคลัง และภรรยาพระจอมเมืองนั้น พระราชทานกำไล
 ทองคำคู่หนึ่ง ครั้นถามผู้ขอทวงกรบบังคมทูลพระกรุณา พระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราช
 โองการตรัสสั่งให้ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง พินิจพิจารณาโทษผู้ขอซึ่งไปมาและ
 คิดอ่านด้วยพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ จะทำร้ายในละอองธุลีพระบาทนั้นเป็นมหันตโทษถึง
 ดันชีวิต และผู้ไปมาคบหาพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ ซึ่งมีไตรคิดเป็นใจคิดร้ายด้วยนั้นเป็น
 แต่ด่าชาโทษ และทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งพระราชอาญา แล้วประทานชีวิตไว้

และในเดือนยี่สิบออกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว บำเพ็ญ
 พระราชกุศลนานาประการ แล้วให้หล่อรูปพระอิศวรเป็นเจ้ายืนสูงสี่ศอกก้มศีรษะพระองค์
 หนึ่ง รูปศิวาภักตยยืนสูงสี่ศอกก้มศีรษะพระองค์หนึ่ง รูปพระมหาวิฆเนศวรพระองค์หนึ่ง รูป
 พระจันทรทาศิวรพระองค์หนึ่ง และรูปพระเป็นเจ้าทั้งสี่พระองค์คนละมณฑปหนึ่ง และ
 เครื่องอาภรณ์ประดับนันทมราชาวดี ประดับด้วยแหวนทุกพระองค์ ไว้บูชาสำหรับกร
 พระราชพิธี

และในเดือนยี่สิบออกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราช
 โองการตรัสสั่งพระยาจักรีให้แต่งโรงพระราชพิธีเบญจพิธี และประดับด้วยราชวัติฉัตร
 ของดงกต การมหรสพทั้งปวง และเมื่อแรกแต่งการพระราชพิธีเบญจพิธีนั้น ให้
 พระเมืองขุนหมื่นคุมไพร่พลไปทำโรงพระราชพิธี และพระคาน้ำค้ำดมะขามหย่อง

ในเดือนยี่สิบนั้น พระทนายนาขุนอมรินทร ขุนหมื่นทงหยาดเห็นเป็นโชครุ่งเรืองดัง
 ต้นตาล สั่งขึ้นไปในที่จะแต่งการพระราชพิธีปรากฏในราตรีกลางนั้นเป็นศกนิมิตอันอุดม
 ซึ่งจะจำเริญพระศรีสวัสดิ์พิพัฒนามงคลอันประเสริฐนั้น ครั้นแต่งการดำเนินแล้วถึงวันศุกร์
 เดือนยี่สิบห้าค่ำเพ็ญรุ่งแล้วแปดบาท พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ
 ด้วยเรือพระที่นั่งครุฑพาดหน้า และประดับด้วยเรือตงเรือก้นและเรือชัยเรือรูปสัตว์ทั้งปวง

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

ശശ

และเรียกว่พระยาธำมณราชเด่นาบทันนตรีมุขทั้งปวง แะหน้าหงคืบค้งเป็นอนมาก
ครั้นเล็ดจยังพระตำหนักคำบดมะขามหย่องแลวก็ให้ประพฤติมกคดการถำมวัน ครั้นดำเรัจ
แลวกก็ให้พระมหาราชครู และพระปลัดพระราชครูประพฤติกการพระราชพิชมหาปรายาจิตร
แะพระราชพิชเบญจพิชมหาพิชัยสงคราม ก็เล็ดจเข้าพระราชพิชแลวประพฤติกการตาม
ยถาคำศตร์ ถำหรับการพระราชพิชเบญจพิช ตามคำศตร์ตำหรับทุกประการเล็ดจ
ถึงวันอาทิตย์เดือนธันวาคมปีฉลูเพลาชายแคว้นาฬิกาหนึ่ง จังพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวเล็ดจทรงภูถ้ำฟ้าสดราภรณ์ พิชวิจิตรด้วยสุวรรณรัตนภรณ์บวรราไชย
โกศทงปองเล็ดจ ก็เล็ดจเห็นพิษยราชรถอันตลงกตด้วยกาญจนรัตนภรณ์ เทียมด้วย
บวรจักรงค์มกคดอาษาไนย ประไพโชติษฐานต กาญจนอริภูมิบัลลังก์สริยมยุธร
พชนพรณกันพรณจาบรรมาศแะพระมหาราชครูพระครู ท้าวพระยาธำมณราชเด่นาบท
มนตรีมุขทงปองทุกกระทรวงหระบวงการทงหลาย แะประทับประดาซ้ายขวาหน้าหลัง
นฤนาทด้วยศัพทถำเนียงเสียงฆ้องกลองแดรดังซึ ก็เล็ดจลดาศไทรถยานประทับประดา
ด้วยราชวถัตถ์ตรงตลงกตธิการด้วยมหาหมหรศทงปองนน ครั้นถึงมารคทโรงคึดกรณ
ก็หยุดพระพิชัยราชรถให้ประหารคึดกรโดยคำศตร์เล็ดจ ก็เล็ดจยังพระที่นั่งลำครมณฑป
เล็ดจตั้งมูรธาภิเศกเล็ดจ เล็ดจยังพระที่นั่งพระพิชัยสมโภช แะถวายอาเคียรพาทกำรบ
คดียวาร แะพระราชทานให้เลี้ยงลูกขุนถำหรับการพระราชพิชเบญจพิชมหาพิชัยสงคราม
ตามธรรมเนียม

ครั้นการพระราชพิธีเสร็จก็เสด็จประพาสพระราชมณเฑียร และในปักษ์นั้น ทรง
ให้หล่อรูปพระเทวกรรม สูงประมาณศอกมีเศษพระองค์หนึ่ง ถวายทองคำ
ประดับแหวนถมราชวดี

ครั้นบรรณพดก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จพระราชดำเนินทรงทอดพระเนตรเห็นพระราชนิพนธ์
พระราชนิพนธ์เรื่อง พระยาจักรี ให้แต่งโรงราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
ในพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
ด้วยทองเหลืองแดง และเครื่องอาภรณ์นวมราชาวดี ประดับด้วยแหวน ไข่มุกสำหรับ

การพระราชพิธีชกกรรม ให้พระมหाराชครู พระครูพฤติบาท และปลัดพระราชครู
ประพฤติกการพระราชพิธีบัพฐพรหม ในวันศุกร์เดือนเจ็ดขึ้นสิบค่ำ จึงพระบาทสมเด็จพระ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จยังการพระราชพิธีมหาปราชจิตร และพระราชพิธี
บัพฐพรหมทะเลหญ้า ก็ประพฤติกการพระราชพิธีตามคำดำรัสรับอันมีในชกกรรมนั้น
ทุกประการ ครั้นถึงวันศุกร์เดือนเจ็ดขึ้นสิบค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว เสด็จยังการพระราชพิธีชกกรรมโดยยถาศาสตร์ และถวายส้มโอมะลอสวยอาเคียร
พาทคำรบสามวันเสร็จ ก็เสด็จประเวศพระราชมนเฑียร

ลุศักราช ๓๐๒๐ (พ.ศ. ๒๒๐๓) มีจอธัมมฤทธิศกเดือนอ้าย จึงพระบาทสมเด็จพระ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จด้วยพระที่นั่งขลอมานาญจนบวรนาถไปประพาส
ณเมืองนครสวรรค์ จึงพระยาจักรีกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าขุนศรีขรจารินทณเมือง
ศรีสวัสดิ์บอกมาว่า ออกไปพึ่งข้าวณบ้ำตำบลห้วยทราย และนายอานชยุคต้องตองนาง
ข้างเผือก ประมาณด้ามศอกมีเศษหางสัตว์พรปงาม คล้องไถในวันอังคารเดือนอ้าย
แรมสองค่ำ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้พระยาตะนาวศรี และพฤติบาทและขุนข้าง
ชาวข้างทองหลดไปรับเศวตคเชนทร์ ก็เสด็จพระราชดำเนินไปแต่เมืองนครสวรรค์มายัง
กรุงเทพพระมหานครบรรพตวรารวัดศรีอยุธยา และรับเศวตคฤณขรมาถึงกรุงเทพมหานคร
ณวันศุกร์เดือนยี่ขึ้นห้าค่ำ และให้แห่ประดับประดาด้วยการมหรสพท่งปวงด้วยเรือขาน
รับขึ้นไฉนโรงโกลดพระราชวัง และทรงพระกรุณาตรัสประสาธนามกรชื่อพระอินทไธรา-
วณวิสุทธราชกิริณี และให้พระมหाराชครู พระครูพฤติบาท และท้าวพระยาสามนตรา
เสนาบดี มนตรี มุขตูลขุนท้าวญ คำรบสามวันแล้ว แดงเครื่อง ราชภรณ์บวร อลงกตจนา
ด้วยกนกรัตนามัย พระราชทานให้ประดับสำหรับเศวตคเชนทร์นั้น และให้พระศรีดิธิ-
กรรมอยู่บริบาลนางพระยาข้างเผือกนั้น

ถึงวันนายอานชยุคบุตรขุนศรีขรจารินทชงคล่องถูกนั้น พระราชทานให้ชื่อเป็นขุน
คเชนทรไธราวิสุทธราชกิริณี และพระราชทานเจดเงินเหลี่ยมเหลี่ยมเครื่องทองด้ารับหนึ่ง
และเงินตราสองข้าง ผ้าลายสัตว์พวงค์ ผ้าไหมลายปุม และเสื้อแพรด้ารับหนึ่ง และ

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๑

ภรรยาแห่งนายอานชยนั้น พระราชทานให้ครอบเงินกลีบบัวหนักสิบตำลึง เครื่องด้ามรับ
และเงินตราซึ่งหนึ่งผาทองขาวเชิงชายเขียนด้ามรับหนึ่ง และขุนศรีธรรมจักษ์นั้น พระ
ราชทานให้เป็นหลวงเสวกคชเชนทร พระราชทานเจียดเงินให้เจ็ดหมื่น จำหัดกหช้าง และ
เครื่องทองด้ามรับเจ็ด เงินตราสองซึ่ง ผ้ายายสรวรรพาค์ ผ้าไหมลายปมและเสื้อแพร
พรรณด้ามรับ และนายอานชยผู้คล่องต่องนั้นว่า ช่างนาคพิการจะปล่อยเสีย จึงได้พระ-
ราชทานแต่เท่านั้น และพระราชทานแก่ผู้เป็นความและโยนทามนั้น ตามธรรมเนียมซึ่งได้
นางพระยาช้างมาแต่ก่อน ผู้ถือหนังสือเข้ามา และผู้มาส่งนั้น ก็ได้พระราชทานถวญทุก
คน และพระราชทานทองปวงสิ้นเป็นเงินสิบเบ็ดซึ่งสิบตำลึง และค่าด้วยดบทุกซึ่งเป็นสมัค
พรรคพวกร และทาส์หลวงเสวกคชเชนทร ซึ่งได้ช่วยในการช้างนั้น ก็พระราชทานด้วย

สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าข้างเผือก ทรงพระเดชานุภาพอันประเสริฐ จำเริญ
พระราชกุศลสุจริตธรรม และประกอบด้วยพระราชศรัทธา ก็ให้สถาปนาพระพุทธปฏิมากร
ห้ามสมุทรพระองค์หนึ่งหุ้มทองคำ และทรงอาภรณ์ประดับด้วยแหวนมณีค่า ทรงพระนาม
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์สูงสุดคือกบมัมเศษทงฐาน แล้วทรงพระราชศรัทธา
ตรัสให้สถาปนาพระพุทธปฏิมากรพระองค์หนึ่ง หล่อด้วยทองนพคุณทงแท่งทรงพระนาม
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าตรีภพนาถห้ามสมุทร สูงคือกบมัมเกานว ทรงเครื่องอาภรณ์
ประดับพระอุณาโลมเพชรแหดมเท่ามรกตค่าใหญ่แล้วก่สถาปนาพระพุทธปฏิมากรหุ้มเงินสอง
พระองค์ พระองค์หนึ่งสูงสุดคือกบมัมเศษทงฐาน พระองค์หนึ่งสูงสองคือกบมัมเศษทง
ฐาน แล้วตรัสให้หล่อพระบรมกรรมพระองค์หนึ่ง สูงสุดคือกบมัมเศษทงฐาน แล้วอภิเษกเสร็จ
ก็ให้รับไปประดิษฐานไว้ในอารามพระศรีรัตนนาคำบถชุกุน และตรัสให้หล่อพระเทวกรรม
พระองค์หนึ่ง สูงประมาณสี่ศอก ไว้ในพระเทวกรรม

ในขณะนั้นก่ลือชาปรากฏพระยศพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้า
ข้างเผือก ทรงพระเดชบุญญาภานุภาพอันยิ่งไปทั่วนานาประเทศทงปวง ฝ่ายเมืองกัมพูชา
ประเทศนั้น นักจันผู้เป็นราชบุตรพระยากัมพูชาประเทศ ได้ปกครองเมืองกัมพูชาประเทศ
ก่มีความพิโรธกับกบมัมของผู้ชอนกประทุม นักประทุมให้หนังสือไปแก่พระยาญวน ให้มา

รบเอาเมืองกัมพูชาประเทศ พระยาญวนก็ให้ธงเจียงหยกทัพมารบเอาเมืองกัมพูชาประเทศ ได้นักจันผู้ครองเมืองกัมพูชาประเทศนั้นไป แล้วเอาแต่ทรัพย์สินของและเงินไปเมืองญวน แล้วก็นักจันให้กลับมาเมืองกัมพูชาประเทศเล่า ครั้นถึงเมืองจำปาศราชฐานนักจันก็ถึง อนิจกรรม และนักประทุมผู้ซึ่งกุมญาติวงศ์สัณคพรคพวกเจ็ดร้อยเจ็ดสิบสามคน ช้อง สุ่มไพร่พลไปอยู่เมืองปะทายเพชร

ในปีจอสัมฤทธิศกนั้น แขนงแม่นางกะเบาอันอยู่เมืองกัมพูชาประเทศหาทพทพนัก มิได้และพระยาราชภักดีหนึ่ง พระยาโคกกาหนึ่ง พระยาโคกปะเกะหนึ่ง พระยานครหลวง หนึ่ง ศรัทธาหนึ่ง ไปข้างหนึ่ง คุณฉกรรจ์อพยพเจ็ดร้อยเจ็ดสิบสามคน มาขอเป็นข้าสู่ พระราชสมภาร และทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค และอาหารทงปวง และไร่นาให้ทำกินเลี้ยงอาตมภาพทุกคนมิได้แคล้วเคือง

ลัทธิราช ๓๐๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๒) ปีกุนเอกศก หลวงกำเรียบไพร่หนึ่ง หลวงจรงราช หนึ่ง หลวงโสมหนึ่ง หลวงราชกุมารหนึ่ง หลวงราชเสนาหนึ่ง หลวงเสนาวิชัยหนึ่ง และขุนหมื่นกับด้วยฉกรรจ์สองพันสองร้อยสิบสี่คนอพยพมาสู่พระราชสมภาร และตั้งข- ราชฐานขึ้นเป็นญาติสัณคพรคพวกด้วยนักจัน กับด้วยนักกั และนักวรอุทัย และนักอ- ผู้หลานทงนหาทพทนักมิได้ ก็นำสัณคพรคพวกทงหลายมาสู่พระราชสมภาร ทรงพระ- กรุณาโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคทงปวงแก่ตั้งขราชฐานนี้ และญาติสัณ- พรคพวกทงปวงซึ่งมาสู่พระราชสมภารนั้น ได้รับพระราชทานโดยอันดับถ้วนทงปวง และ ให้ตั้งขราชฐานขึ้นอยู่ณอารามวัดพระนอน แทบอารามวัดเจ้าพระยาไทย และพระราช- ทานเครื่องอุปโภคบริโภคเจ็ดและเครื่องเจ็ดแก่นกั และนักวรอุทัย นักอ่า และพระ- ราชทานแก่หลวงขุนหมื่นผู้มีความดีความภักดี และฉกรรจ์อพยพทงปวง ให้ทำมาหากินใน- ถิ่นฐานขอบกต มิให้แคล้วเคืองสิ่งใดได้ แต่ขุนทงพระไพร่มาสู่พระราชสมภาร ด้วย- ตั้งขราชฐานขึ้นให้การว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวปราสาททองสวรรคตครใด- แล้ว และสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชเสวยราชสมบัติ รัชชาก็ไปถึงนักจันผู้เป็นพระยา- กัมพูชาธิบดี พระยากัมพูชาธิบดีก็ใช้ขุนทงพระไพร่และไพร่ห้าคน ให้ลอบปลงคมเข้ามา

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๓

ฟังก์กิจการณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ขุนทองพระไพบรกับไพร่ห้าคนเดินดัดเข้ามาโดยทางนครนายก และมาถึงทุ่งพระแก้ว จึงไว้ไพร่สามคนซึ่งมาด้วยนินต้องคน และถือเชือกเดินมาประคุดชิงหาหัว

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษกแล้ว และขุนทองพระไพบรมาพบด้มีดำมรูปนทุ่งวัดเดิม ได้เจรจาด้วยพระสงฆ์พระสงฆ์กับบอกว่าพระนารายณ์เป็นเจ้าได้เสวยราชสมบัติและทรงพระเดชเดชานุภาพนุกาพหนักหนา และพระหัตถ์ข้างหนึ่งจะให้เป็นต้องพระหัตถ์ก็ได้ และทรงพระกรุณาแก่ประชาราษฎรทั้งปวง และขุนทองพระไพบรก็เอากันไปบอกแก่นักจัน

ในปีกุนเอกศกเดือนเก้า มะรือดาไดยินปรากฏพระเกียรติยศอันประเสริฐออกไปก็มีความสง่ามกิด แต่งจานแก้วหุ้มแดรกทองประดับมรกต และแหวนแดงทั้งปวงร้อยยี่สิบพลอย ขอให้โกศาริบัติทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย และมีกุนนพระยาตกลำมีความสง่ามกิด และแต่งแหวนพลอยเพชรแหลมประมาณเท่าผลดวาคิดราคาแปดซังเจ็ดตำลึงทอง แหวนพลอยเพชร่มรกตเท่าบว่ออนใบหนึ่ง ราคาซังสิบตำลึงทอง ให้ดัดมูงนำเข้ามาให้พระยารามกำแหงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ในปีกุนนั้นนางพระยาอาแจแต่งแหวนเพชรเป็นตกลแดงเท่าผลมะขามทั้งเปลือก เป็นค่าสิบตำลึงทอง ขอให้โกศาริบัติทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ในปีเดียวกันนั้นพระยารามกำแหงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย และประเทศทั้งปวงมีความสง่ามกิด และแต่งเครื่องบรรณาการรจนานพจิตรต่าง ๆ เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาพระราชทานให้สิ่งของตามปรารภนานทุกประการ ยิ่งกว่าสิ่งของทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายนั้นอีก

ดุคักราช ๓๐๒๒ (พ.ศ. ๒๒๐๓) ปีชวดโทศก มีหนังสือพระยาแสนหลวงณเมืองเชียงใหม่ให้แสนสุรินทร์ไมตรีถือถงมาถึงอรรคมหาเสนาบดี ณกรุงเทพพระมหานครวร

ทวารวดีศรีอยุธยา ในลักษณะหนึ่งดื้อนั้นว่าชาวเมืองจันทบุรีจะมอดมอดเอาเมือง
 เชียงใหม่ และพระยาแสนหลวง และชาวเมืองเชียงใหม่ทงปวง หาทพึ่งทพ่านกมิได้ จึง
 เฝ้ายหายในอารามพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งอยู่ณเมืองเชียงใหม่ว่า ถ้าประเทศใดจะเป็นทพึ่งท
 พ่านกมิได้ไซ้ ขอพระสิหิงค์เจ้าดำแดงให้เห็นประจักษ์ และว่าพระพุทธสิหิงค์นั้น บ่ายพระ
 พักตร์มายังกรุงเทพพระมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา พระยาแสนหลวงขุนแสนหลวง
 แสนหมื่นทงปวง มีความยินดีนัก จะขอเอาพระเศษเศษนาภาพพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
 พระเจ้าช้างเผือกเป็นทพึ่งทพ่านก ขอพระราชทานช้างหลวงและช้างม้าไพร่พลสัตว์ด้วย
 เครื่องสัตว์พาหุ ไปช่วยบ้องกันเมืองเชียงใหม่ให้พ้นภัยอันตราย จะได้เป็นข้าขึ้นทมา
 มณฑลนครกรุงเทพพระมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา จึงพระยาจักรีเฝ้าทูลกราบทูล
 พระกรุณา พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระเจ้าช้างเผือก จึงมีพระราชโองการตรัสว่า
 ซึ่งพระยาแสนหลวง และแสนหมื่น และชาวเมืองเชียงใหม่ทงปวง หาทพึ่งทพ่านกมิได้
 นั้น ควรแต่งท้าวพระยามนตรีมุข และช้างม้าไพร่พลทหารสัตว์ด้วยเครื่องสัตว์พาหุททง
 ปวง ไปช่วยบ้องกันเมืองเชียงใหม่ตามปรารภนาชาวเมืองเชียงใหม่ทงปวง แล้วมีพระ
 ราชโองการตรัสสั่งให้พระยาดักราชเดโช พระยาทนายนาเม่นนายกอง พระยาพจิตรเป็น
 ยกระบัตร เมืองนครนายกเป็นเกยกกาย ดมิงพระรามเป็นกองหน้า ดมิงพิตตะเป็น
 กองหลัง เมืองคยอยเป็นปักขวา เมืองยศได้ธเป็นปักซ้าย และขุนหมื่นเป็นกองไ้กอง
 แฉ่น ช้างเครื่องแปดช้างม้าสิบหกม้าพลสิบพันบ่ใหญ่สิบเก้าหมื่นบ่ร้อยสี่สิบสี่
 บ่อกเป็นทพหนึ่ง และให้พระยารามเดโชเป็นนายกอง พระสระบุรีเป็นยกระบัตร พระ
 ศิรสวัสดิ์เป็นเกยกกาย พลรบพันหนึ่งสัตว์ด้วยเครื่องสัตว์พาหุ บ่ใหญ่สิบบ่อก บ่
 นกัรบร้อยบ่อก ช้างเครื่องหกช้าง ม้าสิบมาเป็นทพหนึ่ง ให้พระยาทนายนา และพระยา
 รามเดโชทั้งสองทพนั้น ยกไปจากกรุงเทพพระมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยาในเดือน
 สิบสอง ให้แสนสุรินทร์ไมตรีนำทางไปเมืองเชียงใหม่

ในเมื่อเดือนอ้ายบ่ซวดโทศกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าช้างเผือก
 ทรงพระเศษนาภาพอันประเสริฐ มีพระราชฤทัยทรงพระราชศรัทธาจะถวายสักการบูชา

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๕

พระชินราชพระชินสีห์ณเมืองพระพิษณุโลก ครั้นถึงณวันอาทิตย์เดือนธันวาคมคำ
ก็เสด็จด้วยเรือพระที่นั่งสมรรถชัยไปโดยชลมารคฉลัดสำเภา ถึงเมืองพระพิษณุโลก และ
ตั้งตำหนักตำบลช่องตา และถวายตั้งการบูชาพระชินราชพระชินสีห์ และถวายพระพุท
ธมโภชด้วยการมหรสพสามวัน

ฝ่ายพระยาท้ายน้ำและพระยารามเดโช พระยาพิชัยรบอกหนึ่งตั้งมาถึงสมุหนายก
ให้กราบทูลพระกรุณาว่าได้ยกทัพไปถึงตำบลช่องชัย แล่นสุรินทรไมตรีผู้นำทางนั้น จึง
มีพระราชโองการ ตรัสสั่งให้มี คราตอบไปถึง นายทัพ นายกองให้ติดตามเอาตัว แล่นสุรินทร
ไมตรีนั้นให้จงได้ อนึ่งพระยาแล่นหลวงณเมืองเชียงใหม่ แต่งหนังสือให้แล่นสุรินทรไมตรี
ถือจดดวงแจ้งหลักถนน เมืองนครและเมืองเกษมแก่เมืองเชียงใหม่ จะไว้เมืองนคร
และเมืองเกษมนมได้ จึงตรัสให้พระยากระลาโหมนั้นเป็นนายกอง หลวงธรรมไตรโลกเป็น
ยกระบัตร พระยาเสนาบดีมุขเป็นเกยกกาย สมิงพระรามเป็นกองหน้า พระมริตเป็น
กองหลัง เมืองนันทราชธานีเป็นบักขวา พระวิชาจารย์มนตรีเป็นบักซ้าย และกองด่าน
กองชัยพลห้าพันเศษ บินใหญ่บนนกดับและช้างเครื่องและม้าสรรพด้วยเครื่องสำตราฐ
เป็นทัพหนึ่ง และให้พระยานครราชสีมาเป็นนายกอง เมืองอินทบุรีเป็นยกระบัตร พระ
สุพรรณบุรีเป็นเกยกกาย พระกุยบุรีเป็นกองหน้า พระกตังบรรพตเป็นกองหลัง พระ
พลเทพเป็นบักขวา พระมหาไถไทยเป็นบักซ้ายพลสองพัน บินใหญ่บนนกดับ ช้างเครื่องหก
ช้างมาแปดมาเป็นทัพหนึ่ง ให้พระยายมราชเป็นนายกอง หลวงรามเดชะเป็นยกระบัตร
พระชัยนาทเป็นเกยกกาย พระอนันตกระยอด้เป็นกองหน้า พระศรีมหาราชาเป็นบักขวา
ขุนโจมจตุรงค์เป็นบักซ้าย พลพันหนึ่งบนใหญ่บนนกดับ ช้างเครื่องหกช้างมาแปดมาเป็น
ทัพหนึ่ง และให้พระยาราชวงศ์รัศมีเป็นนายกอง พระสุวรรณบุรีเป็นยกระบัตร หลวง
วิจิตรสงครามเป็นเกยกกาย พระนันทบุรีเป็นกองหน้า พระยาราชภักดีเป็นกองหลัง พระยา
ตากาลเป็นบักขวา หลวงรามภักดีเป็นบักซ้าย พลสามพันบนใหญ่บนนกดับ ช้างเครื่องหก
ช้างมาแปดมาเป็นทัพหนึ่ง และให้พระยาพิชัยสงครามเป็นนายกอง หลวงสุรสงครามเป็น
ยกระบัตร หลวงราชมนตรีเป็นเกยกกาย หลวงกำแหงสงครามเป็นกองหน้า หลวง

นเรนทรภักดีเป็นบิกขุ ขุนพิพิธณรงค์เป็นบิกษัย์ พลห้ำร้อยบันใหญ่บันนกลับ ข้าง
เครื่องหกข้าง มาแปดมาเป็นทพหนึ่ง จึงเป็นทพห้าทพยกขึ้นไป

ครั้นถึงเมืองนครเมืองเถินไซ้ จึงส่งเขตกายและแหงในซึ่งอยู่ในเมืองนคร ก็พา
ฉกรรจ์อพยพเมืองนครและเมืองเถิน ออกมาหานายทัพนายกองข้าหลวง ขอเป็นข้าตั้งพระ
ราชสมบัติ และพาตายช้างซึ่งอยู่รักษาเมืองนครนั้น ก็พาฉกรรจ์อพยพไปพึ่งอยู่นเมือง
เชียงใหม่ นายทัพนายกองก็แต่งหนังสือตั้งตัวเขตกายและแหงในกับฉกรรจ์อพยพทั้งปวง
ลงมายังทัพหลวงณเมืองพระพิษณุโลกว่า ได้เมืองนคร เมืองเถินแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งว่า สมุหนายกให้มัตราตอบ ให้พระยากระดางโหม พระยา
รามเดโช พระยาพิชัยสงครามอยู่รั้งเมืองนคร ให้ตั้งสมุชชาวเมืองนคร และครวอพยพ
ทั้งปวง ซึ่งแตกฉานชานเช่นออกไปจากเมืองนครนั้น ให้เข้ามาอยู่ตามภูมิจำเริญแต่
ก่อนนั้น แล้วให้พระยานครราชสีมา พระราชสุภาวดี พระสุพรรณบุรุษยกไปเอาเมืองตัง
แล้วมีพระราชโองการตรัสสั่งให้พระยามหาเทพ และขุนหมื่นข้าหลวง และพลห้ำร้อย
สรรพด้วยเครื่องสรรพายุทธไปเอาเมืองตอง ก็ได้ตัวแดนเมืองตอง และฉกรรจ์อพยพ
คุมลงมาถวายยังทัพหลวงณเมืองพระพิษณุโลก ทรงพระกรุณาตรัสให้ขุนราชเด่นา หมื่น
อินทศรีแมนไปพึ่งชาวพระยานครราชสีมา และพระยาราชสุภาวดี พระสุพรรณบุรุษ ซึ่ง
ยกทัพไปเอาเมืองตังนั้น และได้ตั้งขรราชาเขมราชภูรี และเมืองตังหมื่นจิตรกับไพร่หกลับ
แปด มายังทัพหลวงณเมืองพระพิษณุโลก

ถึงวันจันทร์เดือนสามแรมสองค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระเจ้าช้างเผือก ก็
เสด็จพระราชดำเนินกรีธาพล แต่เมืองพระพิษณุโลก ไปยังสุโขทัย และเสด็จอยู่ค้ำหนัก
ตำบลธานี จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้พระยาเกียรติเป็นนายกองทัพหน้า ขุนวิเชียร
โยธาเป็นบิกขุ ขุนรามโยธาเป็นบิกษัย์ สมิงสามแหดกเป็นเกียกกาย พลรบห้ำร้อย
สรรพด้วยเครื่องสรรพายุทธทัพหนึ่ง และให้พระยากำแพงเพชรเป็นนายกองทัพใหญ่ ขุน
เมืองเป็นบิกขุ ขุนราชาเป็นบิกษัย์ หลวงอนันตแดนแต่งเป็นเกียกกาย และช้าง
ม้าไพร่พลหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธทั้งปวง และให้ทัพสองทัพยกไปเมืองรามดี

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๓

และผู้รักษาเมืองนั้นชื่อโลกกำมเกี้ยว ครั้นรู้พาดกรรจอพยพหนีไปจากเมืองรามค
จึงขึ้นและตั้งเมืองต่างที่ต่างไปจากเดิมเป็นนายหมวด และถูกหลอกลวงโดยคน
ออกมาหาพระยากำแพงเพชรว่าจะขอเป็นข้าขึ้นต่อพระเจ้าราชดำริ และกินน้ำสับแล้ว
ก็ให้ผิดใจเป็นสำคัญ ตามประเพณีว่าซึ่งสัญญาแล้วแล้วถวายอพยพทางไปลงที่
เกาะลี้ลี้คน ขอเป็นข้าขึ้นต่อพระเจ้าราชดำริที่กรุงเทพฯ พระมหานครศรีอยุธยา จึงพระยา
กำแพงเพชรก็ให้เอาเอาเป็นรางวัล แยกนายหมวดและถูกหลอกลวงโดยคน ผู้มีความ
ดีความภักดีนั้นทุกคน แล้วพระยากำแพงเพชรบอกหนังสือมาถึงสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อทพหลวง
ได้จ้อยตามลี้ลี้ พระยาจักรีจึงกราบบังคมทูล ทรงพระกรุณาโปรดให้นายหมวดว่า
ผู้มีความดีความภักดีซึ่งมาสู่พระเจ้าราชดำริ และพระราชทานผ้าเนื้อและเงินทองทุกคนแล้ว
ก็ให้พระเจ้าราชดำรินับลงมายังเมืองพระพิษณุโลก จึงได้แต่เมืองพระพิษณุโลก
โดยทางชลมารคอีก แปรฉนกลงกรุงเทพฯ พระมหานครศรีอยุธยา
ส่วนพระยากำแพงเพชรก็แต่งขุนโชติภักดี ขุนสุนทรินทร์และหมื่นมหาเกาทัณฑ์
คุมไพร่ร้อยหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องสำราญ ไปจัดตั้งพระยาพรหมศรี และตั้งว่า
ขุนหมื่นสมันนายหมวดทางไปลงที่คนผู้ออกมากินน้ำสับถนน พระยากำแพงเพชรให้
รางวัลเนื้อผ้าและเงินตราแก่พระยาพรหมศรี และตั้งว่านายหมวดทุกคน พระยา
พรหมศรีและตั้งว่านายหมวดทางไปลงถวายฉกรรจอพยพหนีไปลงที่คน เป็นข้าขึ้นต่อ
สมเด็จพระนารายณ์ที่กรุงเทพฯ จึงพระยากำแพงเพชรให้ขุนราชาเมืองเชียงใหม่
ขุนหมื่นและไพร่ร้อยยี่สิบคนคุมเอาพระยาพรหมศรี และตั้งว่าผู้เป็นขุนหมื่นสมันนายหมวด
ทางไปลง มายังกรุงเทพฯ พระมหานครศรีอยุธยา และพระราชทานชื่อแก่พระยาพรหม-
ศรีเป็นพระยาอนุชิตขัตติ และพระราชทานเจ็ดเงินเจ็ดหมื่นห้าพันห้าร้อยห้าสิบ
ห้าเงินตรา ตั้งชื่อและเครื่องเรือนแก่พระยาพรหมศรี และขุนหมื่นสมันตั้งว่านาย
หมวดนั้นมากนัก และให้ไปอยู่ตามภูมิดำเนาจากก่อน ส่วนพระราชดำริ และเมือง
สุวรรณภูมิ ครั้นได้เมืองตั้งแล้วยกทัพไปตีเมืองอินทรี และพระยาอินทรีคุมเอา
ฉกรรจอพยพเจ็ดร้อยออกมาหาพระราชดำริ ขอเป็นข้าสู่พระเจ้าราชดำริ จึงพระราช

สุภาวดีให้พระยาอินทรีคุมฉกรรจ์อพยพไปอยู่เมืองอินทรี จึ่งพระยาอินทรีให้นายดำ
 ดงผู้ลูก และแสนทักขินตัน แดนบัวบาน แดนอภัยมาณ แดนพิงชัย และไพร่
 ดับหกกคนลงมาด้วยพระราชสุภาวดี และเมืองสุวรรณภูมิ ถึงกรุงเทพมหานครศรี-
 อโยธยา จึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าช้างเผือก กับพระราชโองการ
 ตรีให้นายดำดง และแสนทักขินตัน แดนบัวบาน แดนอภัยมาณ แดนพิงชัย เข้ามา
 กราบถวายบังคมณศาลาสุโขทัย แล้วพระราชทานชื่อแก่นายดำดง เป็นแสนหลวงสุรินทร
 ราชภักดี แดนบัวบาน เป็นแสนภักดีนรินทร์ แดนทักขินตัน เป็นแสนภุมินทรบริบาล
 พระราชทานเจียดเงินเกลี้ยงจำหัตถ์สุวรรณงค์ เครื่องดำรงและผ้าเสื้อผ้าพอกไปแก่พระยา
 อินทรี และพระราชทานเจียดทองทรงมัน และผ้าเสื้อแพรพรรณแก่แสนหลวงสุรินทร
 ราชภักดีผู้ลูกพระยาอินทรี และพระราชทานผ้าเสื้อแพรพรรณแก่แสนภักดีนรินทร์
 แดนภุมินทรบริบาล แดนพิงชัย และพระราชทานเสื้อผ้าแก่แสนขุนแสนหมื่นผู้มาน
 เป็นอันมาก และพระราชทานอัฐบริวารแก่ตั้งอันมาด้วยนั้นแล้ว และอรรคมหา-
 เสด็จมา บัด และมหาไทย กระดาดไหม จักตั้งมณฑลดี ก็ให้ผ้าเสื้อแก่แสนทองตัน
 แล้วจึ่งพระราชทานให้แต่งเครื่องเจียนนาประการออกไปเจียนทองตันนั้นเป็นอันมาก และ
 ทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้แสนหลวงสุรินทรภักดีนรินทร์ และแสนภุมินทรบริบาล แดน
 พึงชัย แดนขุน แดนหมื่น และไพร่ทงปวงให้กลับคนขึ้นไปยังเมืองอินทรี อยู่ตาม
 ภูมิตาเนา และรักษาเมืองอินทรีด้วยพระยาอินทรีเป็นเมืองขึ้นตามขนบกรุงเทพมหานคร
 นครบรรพตวรารวดีศรีอยุธยา

ส่วนพระยากำแพงเพชร และพระยาเกยรตซึ่งไปตั้งอยู่ตำบลด้านอมรกัน ก็จัด
 ตั้งได้ตั้งมงคลของคู่ สมิงกะเทิง และจะว่านายหมวดและไพร่จะว่าเป็นอันมาก แล้วตั้ง
 นายหมวดมาขึ้นกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาแล้วพระราชทานชื่อแก่ตั้งมงคลของคู่เป็นสมิง
 เทวศิริรักษา พระราชทานดาบฝักทองแก่ตั้งมงคลของคู่ และพระราชทานผ้าเสื้อ
 ถิ่นทกคน แล้วให้ขึ้นไปจัดตั้งจะว่าทงปวงได้ฉกรรจ์อพยพหกร้อย แล้วตั้ง
 เทวศิริรักษาไปตั้งตั้งได้พระยาพรหมศรี จึ่งพระยากำแพงเพชรให้ขุนราชาคุมพระยา

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๕

พรหมศรี และสมเด็จพระพรหมมายังกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ทรงพระกรุณา
ตรัสตั้งให้เบิกพระยาพรหมศรีเข้ามา กราบถวายบังคมแต่ศาลาลูกขุน และพระราชทาน
เสื้อผ้าแก่พระยาพรหมศรีเป็นพระยาสุทัศน์ศรีธาดาภิรมย์ พระราชทานเจ็ดเงินเจ็ดยม
จุททองปากจำหลัก และผ้าเสื้อแพรพรรณเป็นอันมาก อรรคมหาเสนาบดีมหาดไทย
กระดาใหม่จุฬามณีทองตั้งให้รางวัลผ้าเสื้อแพรพรรณตามสมควร แล้วให้กลับคืนขึ้นไป
อยู่รักษาเมืองอินทรีตามภูมิตาเนาเป็นเมืองชั้นแก่กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา แล้ว
ให้ข้าหลวงไปอยู่ด้วยพระยาสุทัศน์ศรีธาดา เพื่อจะให้รู้ชนบราชการในกรุง
ครั้นนั้นกรุงเทพพระนครศรีอยุธยา สมบูรณ์อยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระบารมีสมเด็จพระ
พระนารายณ์เป็นเจ้า ขณะนั้นฝ่ายข้างเมืองอังวะเกิดศึกเพราะจีนฮ่อช่อคิงผา พาดกรรจ์
อพยพประมาณพันหนึ่งหนีมาพึ่งอยู่เมืองอังวะ ชาวเมืองฮ่อจึงยกทัพตามมาเมืองอังวะ
จะให้สังหารฮ่อพันหนึ่งนั้นให้ พระเจ้าอังวะไม่ตั้ง กองทัพฮ่อจึงตั้งล้อมเมืองอังวะไว้
ฝ่ายนางนันทมิตรผู้เป็นอาวพระเจ้าอังวะ ซึ่งลงมาครองเมืองเมาระตะมะ แฉ่งเหตุดังนี้
จึงเกณฑ์คนซึ่งชนแก่เมืองเมาระตะมะล้อมตีต้องเมือง ได้คนสามพัน ให้ไปช่วยป้องกัน
เมืองอังวะ ยกมาตามทาง มอญกองทัพไม่เต็มใจ ก็ชวนกันหนีกลับมาเป็นอันมาก
นางนันทมิตรจึงจับเอามอญที่หนีมานั้นได้ระวางไว้เพื่อจะคัดออกเสีย ฝ่ายสมเด็จพระ
ดงนกกคติดกับพวกเพื่อนสมเด็จพระเจ้าอังวะ คุ่มมอญไพร่ห้าพันยกเข้าไปเผาเมืองเมาระตะมะ
ไหม้แล้ว จับได้ตัวนางนันทมิตรมัดจำไว้ แล้วคิดกันว่า เราทำการดังนี้ ถ้าถึง
พระเจ้าอังวะ ก็จะพากันตายเสียสิ้น เราหาหนทางมิได้ ครั้นนั้นจะไปพึ่งกรุงเทพพระนคร
ศรีอยุธยาจึงจะพ้นภัย คิดพร้อมกันแล้วก็คุมฉกรรจ์อพยพห้าพันกวาดครัวทั้งตัวนางนันท-
มิตร กับครอบครัวประมาณหกพันเศษรีบหนี บอกเข้ามาให้เสนาบดีนำกราบทูล
พระกรุณาทุกประการ จึงทรงพระกรุณาตั้งให้สมเด็จพระเจ้ามังรายและไพร่ ออกไป
รับเข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี แล้วจัดแจงให้อยู่ตามโคก โปรดให้สมเด็จพระเจ้ามังรายสืบเชื้อ
คนเข้าเผ่ากราบถวายบังคม โปรดพระราชทานเงินตราผ้าเสื้อเป็นอันมาก แต่ตัว
นางนันทมิตรป่วยถึงถึงอนิจจกรรมตาย

ฝ่ายเจ้าเมืองหงสา เจ้าเมืองร่างกุ้ง เจ้าเมืองเสวียงรู้ว่า มอญเมืองเมาะตะมะ และเมืองชนเบนนกบฏกวาดครัวหนี จึงบอกหนังสือไปถึงเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะทราบ พอกองทัพฮ่อซึ่งมาล้อมเมืองอังวะขาดสะเบียงเลิกทัพไป พระเจ้าอังวะจึงส่งเจ้าเมืองหงสา เจ้าเมืองคองอู เจ้าเมืองปรวน เจ้าเมืองเสวียง เจ้าเมืองร่างกุ้ง เป็นทัพตามพันเศษยกไปตามเอาตัวรามัญที่หนีให้จงได้ ให้เอาตังจาโปเมียนเป็นทัพหน้า ถือพลหมื่นเศษช้างเครื่องหกสิบแปด ม้าสองร้อย ให้มังสุรราชาเป็นไปรษณแม่ทัพ ถือพลสองหมื่น ช้างเครื่องร้อยหนึ่งม้าสามร้อย ยกมาประชุมพร้อมที่เมืองเมาะตะมะ ค่ายดังนี้

ฝ่ายกองทัพกรุงเทพมหานคร ไปเกลี้ยกล่อมตะว้าและลาวมอญได้ในแดนเมืองนคร เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ได้มากแล้ว มีทองคำไปรดขึ้นไป ให้ยกไปตีเอาเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ให้จงได้ กองทัพยกไปตามทองคำ ฝ่ายชาวเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ กับหัวเมืองไทยใหญ่ฝ่ายเหนือซึ่งชนกับอังวะ ตกใจกลัว กองทัพฮ่อซึ่งมาล้อมเมืองอังวะจะมาย่ำยีด้วย ซึ่งคิดอ่านให้แสนสุรินทรไมตรี ถือหนังสือลงมาเอากรุงพระนครศรีอยุธยาเป็นทพพนัน ครั้นแจ้งว่ากองทัพฮ่อเลิกไปแล้ว สืบรู้ว่าพระเจ้าอังวะให้เกณฑ์กองทัพพระม้าวไปตามมอญหนีนั้น ก็ตกใจกลัวพระม้าว ด้วยเมืองเหล่านชนแก่งวะ จะตอบบอกไปให้แสนสุรินทรไมตรีเห็นกองทัพไทย แล้วคิดอุบายล่อลวงหน่วงกองทัพไทยไว้ให้ช้า จะได้คิดการป้องกันเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ไว้ท่ากองทัพพระม้าวมาช่วยทัน จึงนิมนต์พระสงฆ์ผู้ปราชญ์ฉลาดเจระจาสุรูป ถือหนังสือออกไปหากองทัพไทยว่า แแสนสุรินทรไมตรีซึ่งนำกองทัพชนมามีได้บอกกล่าวหนีมานาน เบาความหนักไม่ชอบ ทำให้ผู้ใหญ่ได้ความผิดด้วย จะให้กระทำโทษจงสาหัส แล้วจะตั้งตัวออกมาให้กองทัพ อันข้าพเจ้าบุรุษจกพระเดชพระคุณพระบารมีพระพุทธเจ้าอยู่หัวมากุมครองปกป้องกัน กองทัพฮ่อซึ่งจะมาเอาเมืองเชียงใหม่นั้นจงถอยหนี เพราะบารมีพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับอำนาจท่านผู้เป็นแม่ทัพใหญ่นั่นด้วย ขอท่านอรรคมหาเสนาแม่ทัพหลวงผู้มีเดชานุภาพได้อานุเคราะห์ อย่าให้ไต่ยากลำบากแก่ไพร่พลเลย ให้ยับยั้งกองทัพ

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๔๑

ไว้แต่ได้เมืองลำพูนก่อน ขอได้บอกขั้ราชการลงไปให้นักราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบ

ฝ่ายกองทัพไทยได้แจ้งในหนังสือเจ้าเมืองเชียงใหม่ อูบายบอกมานันหาส่งสัยไม่แล้วปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า ครั้นเราจะทำการเข้าหักเอาเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ ตามท้องตราซึ่งโปรดมานัน บดินทมหงส์เจ้าเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ ตำราภาพโทษอ่อนน้อมออกมาแล้วบอกเหตุทัพพะมายกตามรามัญเป็นการศึกข้อใหญ่ เราจะเข้าตีเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ยังไม่ทันถนัด จำจะบอกลงไปกราบทูลพระกรุณาก่อนปรึกษาพร้อมกันแล้ว แต่งบอกตามเรื่องราวอูบายชาวเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ให้คนถือลงมากกราบทูลพระกรุณาณกรุงเทพพระมหานคร

ฝ่ายกองทัพพะม่ารามัญยกจากเมืองเมะตะมะ เมืองด่านมาตามทางเมืองกาญจนบุรี พะม่าหนังสือบอกเข้ามาให้ส่งมอญทั้น ถ้ามีส่งจะยกกองทัพเข้ารบเอาให้จงได้ชาวกาญจนบุรีบอกเข้ามาให้กราบทูล มาถึงก่อนหนังสือบอกกองทัพฝ่ายเหนือส่งวันสามวัน สมุหนายกมากกราบทูลพระกรุณาทราบในหนังสือบอกทั้งต้องฉบับแล้ว ทรงพระกรุณาตรัสสั่งพระยาจักรีให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองบักซ์ได้ชายทะเลตะวันตก จำเครื่องด้ามพันเศษข้างเครื่องต้องร้อยหกสิบห้า ม้าดำร้อย ให้ขุนเหล็กซึ่งเป็นพระยาโกศานันเป็นทัพหลวง พระยาเพชรบุรีเป็นกองหน้า พระยาราชบุรีเป็นกองหนุนถือพลห้าพันเศษปืนใหญ่น้อยเครื่องด้าตราวุธพร้อม ได้ศุภวารพิชัยฤกษ์ จึงยกทัพบกทัพเรือข้างม้ายุธาหาญไปพร้อมกันณเมืองกาญจนบุรี ปากแพรง แล้วให้แยกเป็นกองซ้ายกองขวาหน้าหลังตามกระบวรณพิชัยสงคราม ยกไปตั้งค่ายรับอยู่ท่ากระดานและด่านกรามข้างยกไปตั้งค่ายรับอยู่ทางเมืองทเวายทัพหนึ่ง ทัพหลวงตั้งค่ายใหญ่รับอยู่ปากน้ำฉางกระพิมเมืองกาญจนบุรี เร่งกระทำการค่ายคูขุดจากยาวด้นด้นนามเพดาะหอรบ จัดแจงตรวจตราเดื่อป่าแมวเขากองแค้นกองร้อยคอยเหตุ กองสืบทัพดำหับพิชัยสงครามพร้อมทุกประการ และแต่งกองโจรทหารอาทมาตตรวจตระเวนทั้งกลางวันกลางคืน

ฝ่ายทัพพระมหารามัญยกถ่วงแดนกองหน้าเข้ามาตั้งตำบลเมืองชัยโยค ทัพหลวง
ตั้งทำดินแดง แต่งค่ายคูแฉ่งเสร็จยกทหารกองหน้าเข้าตีทัพกรุง กองตระเวนไทย
พระมาได้รับกันบ้างแล้ว

ฝ่ายในกรุงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงตรัสว่า เมืองจำปูน เมืองเชียงใหม่
มีหนังสืออ่อนน้อมลงมาสารภาพโทษ บอกเหตุการณ์ความจริงให้แล้ว ตั้งให้มัตรา
ไปถึงทัพฝ่ายเหนือ อย่าให้ตีเมืองจำปูนเมืองเชียงใหม่เลย ให้เลิกทัพกลับมาทางเมือง
กำแพงเพชร แล้วยกไปทางเมืองอุทัยธานี ไปตีโอบหลังพระมาเมืองศรีสวัสดิ์ เมือง
มังกดา เมืองทองภาภม ฝ่ายทัพเหนือแจ้งในท้องตราแล้ว ก็เลิกทัพมาตามรับตั้ง
ถึงเมืองศรีสวัสดิ์ เมืองมังกดา เมืองทองภาภม แล้วบอกหนังสือถึงกัน มีกทัพ
บักขัได้อำเภอน้อยพร้อมกันแล้ว ก็ให้กองโจรไปคอยสกัดตัดตันทของแคว กองทัพใหญ่
บักขัได้อำเภอน้อยก็เร่งขับทัพหน้า เข้าวระมดต์ทัพพระมา สามวัน พระมาก็แตกในเพลา กลางคืน
สามยามเศษ พระมานายทัพนายกองและไพร่ล้มตาย และจับได้เป็นอันมาก พระมหารามัญ
แตกไปถึงช่องแคว กองโจรก็ออกตีแตกยับจับได้มอญพระมาฆ่าเสียบ้างมัดมาบ้าง นางสุร
ราชาไปซุกแม่ทัพถูกปืนบ่วงไป กองทัพมอญได้ช้างม้าเครื่องสำตราวุธผู้คนเป็นอันมาก
แม่ทัพแต่งกองอาสาหูกเหड़ा อาสาจามข้ามหัวเมืองคนหมื่นเศษ ไปตามพระมหารามัญ
ถึงเมืองด้ามิง และได้ชัยชนะช้างม้าผู้คนสำตราวุธเป็นอันมาก พระยาโกศาเหล็ก
และนายทัพนายกองทั้งปวง แต่งหนังสือบอกเข้ามาให้กราบทูลพระกรุณาทราบเหตุ
ทุกประการ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดีพระทัยนัก ตั้งให้มัตราหากองทัพกลับยังกรุง
หงส์นคร พระยาโกศาเหล็กและนายทัพนายกอง ก็นำเอาชาวของช้างม้าเครื่องสำตราวุธ
คนชนะเสีย ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระทัย
ยินดีเป็นหนักหนา ด้วยข้าราชการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายช้างม้าเครื่องสำตราวุธ พระเจ้า
อยู่หัวจึงพระราชทานรางวัลเครื่องอุปโภค แก่ นายทัพ นายกอง โดยสมควร ตามผู้ใหญ่ผู้น้อย
เป็นอันมาก

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๔๓

เมื่อครั้งสุโขทัย ๓๐๑๘ (พ.ศ. ๒๒๐๐) มีพระนางพศกนิษฐ์ มีฝรั่งเศรษฐีนายกำนัน
ผู้หนึ่งบรรพตดินค้าเข้ามาค้าขายณกรุงเทพมหานคร ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินให้ค้อ
กำนันใหญ่ตำแหน่ง ครั้นเสร็จแล้วจะเอาออกจากอุ้งให้ตามตามฝรั่งเศรษฐีค้ำว่า
ณเมืองฝรั่งเศรษฐีเอากำนันออกจากอุ้งกระทำการอย่างไรจึงเอาออกได้ง่าย ฝรั่งเศรษฐีนั้นเป็นคน
มีสติปัญญามาก ขำขานในถ้อยรอกกวัน จึงให้ตามกราบทูลพระกรุณาว่าขอจะ
เอากำนันออกจากอุ้ง แล้วแต่งการผูกกรอกกวัน และจักรชักกำนันออกจากอุ้งดังที่
ได้โดยสะดวก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส พระราชทานรางวัลเป็นอันมาก
แล้วโปรดให้เป็นหลวงวิเศษนายพระราชนัดดาที่บ้านเรือน และเครื่องยศให้อยู่ทำราชการ
ในกรุงนี้ และหลวงวิเศษนายพระราชนัดดาที่มีความดีมีสติปัญญาในราชกิจต่าง ๆ มีความชอบ
มาก จึงโปรดให้เป็นพระวิเศษนาย ครั้นนานมากระทำการงานว่ากล่าวได้
ราชการมากขึ้น โปรดให้เป็นพระยาวิเศษนาย อยู่มาวันหนึ่งจึงมีพระราชโองการ
ตรัสถามว่า ในเมืองฝรั่งเศรษฐีนั้นมีของวิเศษประหลาดประการใดบ้าง พระยาวิเศษนาย
จึงกราบทูลสรรเสริญสรรพสิ่งและช่างทำนาฬิกา บันตมบันไฟถืองดองของให้เห็นใกล้
กระทำของวิเศษได้ต่าง ๆ ทั้งเงินทองก็มีมาก ในพระราชวังพระเจ้าฝรั่งเศรษฐีนั้น หดอม
เงินเป็นท่อนแปดเหลี่ยม ใหญ่ประมาณสามกำ โดยยาวเจ็ดศอกแปดศอกกองอยู่ตาม
ริมถนนเป็นอันมาก ประคองท่อนเหล่านั้นไว้ กำลังคนแต่สิบสามคนสิบสี่คนจะยก
ท่อนเงินขึ้นมิได้ไหว ภายในท้องพระโรงนั้นค้ำพนด้วยแผ่นศิลามีสี่ต่าง ๆ จำหัดกลายฝัง
ด้วยเงินและทองและแก้วต่างสีเป็นดวาลย์และคันไม้ภูษา และรูปสัตว์ต่าง ๆ พันฉนวน
ก็ประดับด้วยกระจกภาพ กระจกเงา อันวิจิตรควรระพิศวง เบื้องบนเพดานนั้นให้
แผ่นทองบางค้ำแผ่นทองอังกฤษ ติดเป็นแผ่นน้อย ๆ แล้วผูกเป็นพวงห้อยย้อย และ
แขวนโคมแก้วมีฉนวนต่าง ๆ สีแก้วและสีทองรุ่งเรืองโอภาสงามยิ่งนัก สมเด็จพระ-
พุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังพระยาวิเศษนายกราบทูลพรรณนาสมบัติ ณเมืองฝรั่งเศรษฐี
ต่าง ๆ มิได้ทรงเชื่อ พระราชดำริหะใคร่เห็นความจริง จึงมีพระราชดำรัสแก่เจ้า
พระยาโกศวิชัยว่า เราจะแต่งกำนันให้ไปถ้เมืองฝรั่งเศรษฐี จะได้ผู้ใดเป็นนายกำนัน

ออกไปสืบตัวของวิเศษ ยังมีจริงดมเหมือนคำพระยาวิชาเยนทร์ฤาประการใด เจ้าพระยา
โกศจิ่งกราทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นผู้อื่น ซึ่งจะเป็นนายกำนันไปตั้งเมืองฝรั่งเศส
ได้ เห็นแต่นายปานผู้้องข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว อาจไปสืบข้อราชการณเมืองฝรั่งเศส
ดูกระแสพระดำริห์ได้ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้หานายปานเข้ามาเฝ้า แล้ว
ตรัสว่า อ้ายปานมั่งมีสติปัญญาอยู่ กูจะใช้ให้เป็นนายกำนันไปตั้งเมืองฝรั่งเศส สืบ
ดมบัคพระเจ้าฝรั่งเศสยังมีดมดั่งคำพระยาวิชาเยนทร์กล่าวฤาจะมีดมประการใด นาย
ปานกราบทูลพระกรุณารับอาสาจะไปเมืองฝรั่งเศสสืบให้ไ้ราชการตามรับสั่ง แล้วกราบ
ถวายบังคมลาออกไปจัดแจงการทั้งปวงในกำนัน ให้เที่ยวสืบหาคนดีมีวิชาได้อาจารย์
คนหนึ่ง ได้เรียนในพระกรรมฐานชำนาญถนัดถื่น และรู้วิชาการต่าง ๆ แต่เป็น
นักเลงสุรายอมจะไปด้วย นายปานมีความยินดีนัก แล้วจัดหาพวกฝรั่งเศสเป็นเจ้าคำ
ตันหนคนท้ายลูกเรือพร้อมเสร็จ ก็ให้เจ้าพระยาโกศจิ่งกราทูลถวายบังคมลา ทรง
พระกรุณาตรัสสั่งให้แต่งพระราชดำذن แล้วตั้งให้นายปานเป็นราชทูตกับข้าหลวงอื่น
เป็นอุปทูตและตรีทูต ให้จำทูลพระราชดำذنคุมเครื่องมั่งคดราชบรรณาการออกไป
จำเริญทางพระราชไมตรี ณเมืองฝรั่งเศสตามราชประเพณี แล้วพระราชทานรางวัล
และเครื่องยศแก่ทูตานุทูตโดยควรแก่ฐานะศักดิ์

ครั้นได้ฤกษ์นายปานราชทูต กับอุปทูต ตรีทูต กราบถวายบังคมลาพาพรรคพวก
บ่าวไพร่มาลงกำนันใหญ่ ใช้ใบออกจากพระนครไปในท้องทะเลประมาณ ๕ เดือน ก็
บรรลุถึงฉนวนใหญ่ใกล้ปากน้ำเมืองฝรั่งเศส บังเกิดเหตุเป็นลมพายุใหญ่พัดพากำนันไปใน
กลางฉนวนเวียนอยู่ถึงสามวัน บรรดาคนในกำนันร่ำร้องไห้ร่กชวตอออกไป ด้วยกำนัน
ดำโตลงสู่ฉนวนแล้วจมลงดิน ถ้ากำนันทุก ๆ ลำ ซึ่งจะรอดพ้นฉนวนไปนั้นมิได้มีสักลำ
หนึ่ง แต่นายปานราชทูตยังมีสติอยู่ จึงปรึกษาอาจารย์ว่ากำนันของเราลงเวียนอยู่ใน
ฉนวนถึงสองวันสามวันแล้ว ท่านจะคิดอ่านประการใด กำนันจึงจะพ้นฉนวนได้ เราท
หลายจึงจะรอดจากความตาย ฝ่ายอาจารย์จึงเจ้าโสมเอาใจราชทูตว่า ท่านอย่าตกใจ
เราจะแก้ไขให้พ้นภัยจงได้ แล้วให้แต่งเครื่องสักการบูชาจุฑาธุชเทยน แล้วอาจารย์จึง

หนึ่งชาวห่มขาวเข้านั่งสมาธิจำเรียงพระกรรมฐานทางวาทะสนธิญาณครั้งหนึ่ง จึงนับตนเกิด
มหาเวทพายุใหญ่พัดหอบเอากำปั่นนั้นชนพังจากวนได้ คนทั้งหลายนับความยินดียิ่งนัก
ก็เดินไปไปถึงปากน้ำเมืองฝรั่งเศส จึงให้บอกแก่นายด่านและผู้รักษาเมืองกรมการว่า
กำปั่นมาแต่พระมหานครศรีอยุธยา โปรดให้ทูลถามทูลจ้ทูลพระราชดำรัส คมเครื่อง
มงคลราชบรรณาการมาจำเรียงทางพระราชไมตรี พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เจ้าเมือง
กรมการกับออกชื้อราชการขึ้นไปให้กราบบังคมทูลให้ทราบ

พระเจ้าฝรั่งเศสจึงโปรดให้เสนาบดีจัดแจงเรือแห่งมารับพระราชดำรัส กับทูล
ทูลถามทูลขึ้นไปยังพระนครให้สำนักอยู่ณตึกดำหรับรับแขกเมือง แล้วโปรดให้ทูลถามทูล
เขาที เด็ดจ้อออกจึงถวายพระราชดำรัสและเครื่องมงคลราชบรรณาการ พระเจ้า
ฝรั่งเศสตำรัสพระราชปฏิสันถารให้เลื่องทูลตามธรรมเนียม ตั้งให้ตามถามทูลถึง
ทางอันมาในทะเลนั้นสะดวกดีออกฤฯ ฤฯว่ามีเหตุประการใดบ้าง ครั้นได้ทรงทราบว่า
กำปั่นตกเวียนอยู่ในวนใหญ่ถึงสามวันจึงชนจากวนได้ ทรงสงสัยพระทัยนักด้วยแต่ก่อน
แม้ว่ากำปั่นดำโคตกลงในวนนั้นแล้ว วนก็ตกลงลงไปสิ้น มิอาจรอดชนได้แต่ดังกำปั่น
จึงให้ถามซักถามทูลอีก ทูลก็ให้การยืนคำอยู่ มิได้ทรงเชื่อ จึงให้สืบถามบรรดา
ฝรั่งเศสลุดเรือ ฝรั่งเศสลุดเรือก็ให้การล้มคำราชทูตของตน เห็นเป็นมหัศจรรย์นัก
จึงให้ซักถามราชทูตว่าคิดอ่านแก้ไขประการใด กำปั่นจึงรอดพ้นจากวนได้ ราชทูต
ให้กราบทูลว่า ข้าพเจ้าคิดกระทำด้วยวิธีฐาน ขอเอาพระฤๅณภาพแห่งสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองฝ่าย ซึ่งเริ่มแรกจะผูกพระราชสัมพันธ์มิตรแก่กันขอจงอย่าได้
เลียดสัญญาทางพระราชไมตรีจากกันเลย เอาความดีด้วยชอบเป็นทานัก ด้วยพระเดช
พระคุณพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองฝ่าย ก็บรรดาเกิดมหาวาตพายุใหญ่พัดหอบเอา
กำปั่นนั้นชนพังจากวนได้ พระเจ้าฝรั่งเศสได้ทรงฟังคำราชทูตก็เห็นจริงด้วย พระราช-
ดำรัสว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาบุญญามากเต็มอด้วยพระองค์ ก็ทรงพระมหากรุณา
แก่ราชทูต พระราชทานรางวัลเป็นอันมาก

อยู่มาวันหนึ่งจึงให้หาทูตานุทูตเข้ามาเฝ้าหน้าพระดาน แล้วให้หาพลทหารฝรั่ง
 แม่นับนักรบเข้ามาถึงให้แจกเมืองดู ให้แบ่งกันออกไปเป็นสองพวก พวกละสองร้อย
 ห้าสิบคนเป็นสองแถว ยิ่งนับให้กระสุนกรอกเข้าไปในจำกัถยังปืนแห้งกันและกันทั้งสองฝ่าย
 มิได้พลาดผิดแต่สักครั้ง แล้วให้ถามถามราชทูตว่า ทหารแม่นับนักรบนี้พระนครศรีอยุธยา
 มีญาไม่ ราชทูตให้ถามกราบทูลว่าทหารแม่นับนักรบอย่างนี้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยามีได้นับถือ
 ใช้สอย พระเจ้าฝรั่งเศสได้ทรงฟังเคื่องพระทัย จึงให้ซักถามทูตว่าพระเจ้ากรุงไทยนับถือ
 ทหารมีฝีมือประการใดเล่า ราชทูตให้กราบทูลว่าพระเจ้ากรุงไทยทรงนับถือใช้สอยทหาร
 คนตมวิชา อันทหารแม่นับนักรบเหมือนตมนี้ จะยิงไกลและไกลก็มิได้ถูกต้องกาย ทหาร
 บางจำพวกเข้าไปในระหว่างข้าศึกมิได้เห็นตัว ถอบตดเอาศีรษะนายทัพนายกองพวกข้าศึก
 มาถวายเป็นได้ ทหารบางจำพวกก็คงทนอาวุธต่าง ๆ จะยิงฟันแทงประการใดมิได้เข้า และ
 ทหารมีวิชาอย่างนี้ จึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงใช้สอยสำหรับพระนคร พระเจ้าฝรั่งเศส
 มิได้ทรงเชื่อ ตรัสว่าราชทูตไทยเจรจาอ้างอดเกินนัก จึงสั่งให้ซักถามว่าทหารไทยที่มี
 วิชาเหมือนว่านั้น มีมากำบ้านบ้างญาไม่ จักให้ดำแดงถวายเป็นได้ฤา มิได้ ราชทูต
 ได้เห็นวิชาของอาจารย์ จึงให้ทูลว่าทหารที่เกณฑ์มาสำหรับกำบ้าน นั้นเป็นทหารกองนอก
 มีวิชาแต่อย่างกลาง จะดำแดงถวายเป็นได้ยากฤกได้ จึงสั่งให้ถามว่าดำแดงได้อย่างไร
 ราชทูตให้ทูลว่า ขอรับพระราชทานให้ทหารที่แม่นับนักรบทั้งห้าร้อยคนจึงจะตมยิงเอาทหาร
 ของข้าพระพุทธเจ้าโดยไกลและใกล้ ทหารข้าพระพุทธเจ้าจะห้ามกระสุนปืนเสียทั้งสิ้น
 มิให้ตกต้องกาย พระเจ้าฝรั่งเศสได้ทรงฟัง เกรงพลทหารฝรั่งจะยิงทหารไทยตาย
 จะเสียทางพระราชไมตรีไป จึงสั่งให้ห้ามการนั้นเสีย ราชทูตให้กราบทูลว่าพระองค์
 อย่าทรงพระวิตกเลย ทหารข้าพระพุทธเจ้ามีวิชาอาจจะห้ามได้ซึ่งกระสุนปืนมิให้ต้อง
 กายได้เป็นแท้ จะเป็นอันตรายนั้นหาไม่ได้ เสด็จพวกราชทูตให้ตั้งเบญจาล้อมขึ้นในหน้า
 พระดานให้ดาษเพดานผ้าขาว และปักราชวัติตั้งตรงล้อมรอบ แล้วให้ตั้งเครื่องโภชนา
 หารมีจมน้ำสาธุราชมานไว้ให้พร้อม ให้ป่าวร้องชาวพระนครมาคอยดูทหารข้าพระพุทธเจ้า

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๔๗

จะดำเนกวิชาให้ปรากฏณะเพาะหน้าพระที่นั่ง แล้วถวายบังคมลาออกมาสู่ที่สำนัก
พระเจ้าฝรั่งเศสัถ์สั่งให้จัดแจงการทงปวงให้พร้อมตามคำราชทูตทุกประการ

ครันรุ่งเช้าราชทูตจึงให้อาจารย์แต่งศิษย์ประมาณสิบหกคน ให้ผูกเครื่องถัน
ลงเดชนันต์คาถาดำตราคมเสร็จ แล้วให้อาจารย์นึ่งข้าวได้เดือครยขาว และพอกเกยว
พันผ้าขาว ศิษย์สิบหกคนนั้นได้ทางเกงเดือบัสต์แดงทงต้น เป็นสิบเจ็ดคน กับทง
อาจารย์ใหญ่ พาเข้ามาสู่หน้าพระดานกราบถวายบังคมแล้วให้ชนนึ่งบนเบญจา แล้ว
ให้กราบทูลว่าขอให้ทหารแม่นปืนห้ำร้อยคน ยิงทหารไทยทงสิบเจ็ดคน ชนนึ่งอยู่บน
เบญจานั้น พระเจ้าฝรั่งเศสัถ์สั่งทหารทงห้ำร้อย ให้ระดมยิงทหารไทยพร้อมกันด้วย
อำนาจคุณพระรัตนตรัยและคุณเดชนันต์สรรพอาคมคาถาวิชาคุ้มครองป้องกันอันตราย พล
ฝรั่งทงหลายยิงปืนหนักดับทงใกล้และ ไกลเป็นหลายครั้ง เพ็งปากนกกมิได้ติดดินดำ และมีได้
ดินทงต้น ทหารไทยทงสิบเจ็ดคน ก็รบพระราชทานโภชนาหาร และมีจันมังดา
สุรามานเป็นปรกติ มิได้มีอาการระคังหวนไหว พลทหารฝรั่งทงหลายก็เกรงกลัวยอทั
รหุยุดอยด์น อาจารย์ทหารไทยจึงร้องอนุญาตไปว่า ท่านจงยิงอีกเถิด ทนเราจะ
ให้เพ็งติดดินดำจะให้กระสุนออกทงต้น พลทหารพร้อมกันยิงอีกนัดหนึ่ง เพ็งกติดดินดำ
กระสุนก็ออกจากจาดังตลงตรงปากกระบอกบ้าง ห้างออกไปบ้าง ดังกระสุนก็ตก
ลงที่ใกล้เบญจา แต่จะได้ถูกต้องทหารไทยผู้ใดผู้หนึ่งหามิได้ พระเจ้าฝรั่งเศสัถ์ทอด
พระเนตรเห็นดังนั้น ก็ทรงเชื่อเห็นความจริงของราชทูต ทรงพระโสมนัสตรัสสรรเสริญ
วิชาทหารไทยว่า ประเสริฐหาผู้เสมอมิได้ ตั้งให้พระราชทานเงินทองเสื้อผ้าเป็นรางวัล
แก่ทหารไทยเป็นอันมาก ให้เลี้ยงดูเสร็จแล้วกลับไปสู่ที่สำนัก จำเดิมแต่นั้นมากก็ทรง
เชื่อถือถ้อยคำราชทูตจะพิชิตทุกประการโลกก็เชื่อมิได้มีความสงสัย ทรงพระมหากรุณา
แก่ราชทูตยงนิก

อยู่มาวันหนึ่งจึงตั้งให้ถามทูตว่า ทหารไทยทมิคุณวิชาพิเศษประเสริฐดังนี้
ในพระนครศรียุทธยามเทานและฤ ฤายังมีทหารอื่นอยู่อีกมากน้อยเท่าใด ราชทูตให้
กราบทูลว่า ทหารเหล่านี้เป็นแต่กองนอกสำหรับเกณฑ์จ่ายมากับเรือตกค้าวานิช

มีวิชาเพียงนั้นแต่อย่างต่ำ อันทหารกองในสำหรับรักษาพระนครนั้น มีวิชาการต่าง ๆ
 วิเศษกว่านั้นมากกว่ามาก ได้ทรงฟังก็เชื่อถือ พระราชดำริห์ก็เกรงฝีมือทหารไทยยิ่งนัก
 และพระเจ้าฝรั่งเค้านั้นเสด็จออกเห็นราชาอาณันอันตั้ง เพลาเช้าแต่เห็นเสด็จพระกายแดง
 เพลากลางวันเห็นพระกายมีสีนเขียว เพลาเย็นเห็นเสด็จพระกายขาว ราชทูตเข้าเฝ้าเป็น
 หลายเวลาได้เห็นดังนี้ความดังล้นนัก

อยู่มาวันหนึ่ง จึงตรัสสั่งให้ถามทูตว่า ตัวท่านเป็นขุนนางผู้ใหญ่ฤ็ฤ็เป็น
 ขุนนางผู้น้อย กล่าวถ้อยคำด้วยจริงยิ่งนัก อนึ่งอย่างธรรมเนียมพระนครศรีอยุธยา
 ถ้าและขุนนางผู้ใดพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงพระเมตตาโปรดปรานมากกว่าข้าราชการ
 ท่งปวง และพระราชทานอภัยแก่ขุนนางผู้นั้นเป็นประการใด เราก็จะโปรดปราน
 ประทานอภัยแก่ท่านเหมือนนั้น ราชทูตคิดจะใคร่เห็นพระกาย ซึ่งมีต่าง ๆ หลายวัน
 มาแล้ว ครั้นได้โอกาสจึงให้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นแต่ข้าราชการผู้น้อย
 สำหรับใช้แต่ไปมาค้าขายในนานาประเทศ ทั้งสติปัญญาก็น้อยนัก อันข้าราชการผู้ใหญ่
 ซึ่งมีสติปัญญายิ่งกว่าข้าพระพุทธเจ้านั้นมีเป็นอันมาก อนึ่งอย่างธรรมเนียมข้างกรุง
 พระนครศรีอยุธยา ถ้าพระองค์ทรงพระมหากรุณาขุนนางผู้ใดมากกว่าข้าราชการท่งปวง
 ก็พระราชทานอภัยโปรดให้ผู้นั้นเข้าเฝ้าใกล้พระองค์กราบทูลถวายบังคมถึงพระบาททุกครั่ง
 พระเจ้าฝรั่งเค้านั้นได้ฟังก็เชื่อ จึงโปรดพระราชทานอภัยให้ราชทูตเข้าไปถวายบังคมถึง
 ฝ่าพระบาททุกเวลาเฝ้า ราชทูตจึงได้เห็นราชาอาณันอันเรียรายไปด้วยทับทิมโดยรอบใน
 เวลาเช้า เพลากลางวันนั้นเรียรายไปด้วยพลอยมรกต เพลาเย็นเรียรายไปด้วยเพชร
 แดงแก้วจนจับพระองค์ จึงมีต่าง ๆ อย่างละเพลาปรากฏ

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง เสด็จออกประพาสพระอุทยานทรงม้าสีขาวเป็นราชพาหนะ
 ประดับด้วยเครื่องม้ายวนแล้วด้วยแก้วต่าง ๆ และมีพลอยทับทิมดวงหนึ่ง ใหญ่เท่าผล
 หมากถึงท่งเปลือก ผูกห้อยคอมาพระทนต์ แดงทับทิมนั้นจับพระองค์และควม้านแดง
 ไปทั้งสี่ พร้อมด้วยราชบริวารแห่แหนไปเป็นอันมาก โปรดให้ราชทูตตามเสด็จด้วย
 ครั้นถึงพระอุทยานจึงตรัสสั่งให้ถามทูตว่า พลอยทับทิมดวงใหญ่เท่านี้ พระนครศรีอยุธยา

มีมากฤๅน้อย ราชทูตให้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นแต่คนภายนอกมิใช่ชาวพระคลัง
ซึ่งจะกราบทูลว่ามากน้อยเท่าใดนั้นเกรงจะเป็นเท็จ แต่รับพระราชทานเห็นครึ่งหนึ่ง
เมื่อพระเจ้ากรุงไทยเสด็จออกไปประพาสพระอุทยานทรงม้าพระที่นั่งด้ขาว มีพลอยทับทิม
ดวงหนึ่งผูกคอมาพระที่นั่ง มีต้นฐานใหญ่ประมาณเท่านี้ พระเจ้าฝรั่งเศสได้ทรงฟังก็
เข้าพระทัยในคำราชทูต ทรงพระโสมนัสตรัสสรรเสริญว่า ราชทูตเจรจาไพเราะ
ควรจะเอาไว้นับอย่างใด ตั้งให้จดหมายเอาถ้อยคำไว้เป็นฉบับสืบไปภายหน้า แล้ว
เสด็จเที่ยวประพาสอุทยานเพลาเย็นก็เสด็จกลับเข้าพระราชวัง

เวลาวันหนึ่งราชทูตเข้าเฝ้า จึงให้กราบทูลพระกรุณาว่า ลูกค่านเมืองนี้เข้าไป
ค้าขายณพระนครศรีอยุธยา กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวกรุงไทยสรรเสริญของวิเศษต่าง ๆ
และภายในพระราชนิเวศว่างามหาที่สุดมิได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะใคร่เห็นความจริง จึง
ดำรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าจำทูลพระราชดำรัสกับทั้งเครื่องมงคลราชบรรณาการ ออกมา
จำเรี่ยทางพระราชไมตรีด้วย พระเจ้าฝรั่งเศสได้ทรงฟังก็ทรงโสมนัสดำรัสสั่งให้ข้าหลวง
พาทูตานุทูตเข้าไปเที่ยวชมท้องพระโรงข้างใน และพระราชฐานทวาทสน์ ตรัสสั่งว่า
ให้จำเอาไปทูลพระเจ้ากรุงไทยเถิด เจ้าพนักงานกรมวังก็พาพวกแขกเมืองเข้าไปชม
พระราชนิเวศสถานข้างในตามรับสั่ง ราชทูตก็จดหมายแต่บรรดาที่ได้เห็นนั้นทุกประการ
ถูกต้องสมคำพระยาวิชาเยนทร์ซึ่งกราบทูลนั้น แล้วกลับออกมาเฝ้าทูลสรรเสริญสมบัติ
ในพระราชฐานว่า งามเสมอทิพย์พิมานในเทวโลก พระเจ้าฝรั่งเศสก็ทรงพระโสมนัส
เชอถ้อยคำราชทูต ทรงพระกรุณาภาพเป็นอันมาก มีพระราชประสงค์จะใคร่ได้
พืชพันธุ์ไว้ จึงพระราชทานนางข้าหลวงให้เป็นภรรยาราชทูตคนหนึ่ง แล้วพระราชทาน
เครื่องแต่งตัวอย่างฝรั่งล้วนประดับด้วยพลอยต่าง ๆ กับสนองพระองค์ทรงองค์หนึ่ง แล้ว
ให้เขียนรูปราชทูต และจดหมายถ้อยคำไว้ทุกประการ และราชทูตอยู่สมัคสังวาสกับ
ด้วยภรรยาจนมบุตรชายคนหนึ่งมีรูปร่างเหมือนบิดา

อยู่มาประมาณสามปี ราชทูตจึงให้กราบทูลถวายบังคมลา แล้วให้ฝากบุตร
ภรรยาด้วย พระเจ้าฝรั่งเศสก็พระราชทานเงินทองเสื้อผ้า และสิ่งของวิเศษต่าง ๆ แก่

ทูตานุทูตเป็นอันมาก แล้วให้แต่งพระราชสาส์นตอบโดยทางพระราชไมตรี กับทั้งตั้ง
ของเครื่องราชบรรณาการตอบแทนมาถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาช้านานมาก ทูตานุทูตก็
กราบถวายบังคมลาอัญเชิญพระราชสาส์นตอบ กับทั้งเครื่องมงคลราชบรรณาการ
มาลงกำปั่น โปรดให้จัดเรือแห่มาส่งถึงเมืองปากน้ำ ครั้นถึงวันศุกร์มงคลฤกษ์ใช้
ใบออกทอ้งทะเลใหญ่แฉ่นมาในมหาสมุทร หออันตรายมิได้ทราบเท่าถึงกรุงเทพมหานคร
นายปานราชทูต และอุปทูต ครุฑทูต ถิ่นเฝ้าถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ
ซึ่งพระเจ้าฝรั่งเศสตอบแทนมานั้น แล้วทอดแกลงกิจการทั้งปวงให้ทราบถ้วนทุกประการ
พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระปรีดาโลมณัส ครั้นถึงวันเสาร์
ดิถีปัญญาชนายปาน แล้วพระราชทานรางวัลแก่ทูตานุทูต โดยอันสมควรความชอบ
ซึ่งไปได้อำนาจเมืองฝรั่งเศสมานั้น

* ฤกษ์กราช ๑๑๒๔ ปีมะแมจตุลศก พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว มีพระราชดำรัสปรึกษาด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายนว่า พระเจ้าอังวะ
กระทำบังอาจให้กองทัพพระม่านมอญ ยกติดตามครัวรามัญซึ่งหนีลงแดนแดนเราเข้ามา
มิได้ยำเกรง ควรเราจะแต่งกองทัพยกไปกระทำการตอบแทนแก้แค้นเคืองเมืองให้จงได้
มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็นพร้อมกันโดยพระราชบริหาร ครั้นถึงอาศัวยุชมาศ จึงมีพระราช
โองการमारพระบัญชาสั่งให้หาทหารดีเห็นเกล้า ๆ โปรดให้พระยาโกศาธิบดีเป็น
แม่ทัพใหญ่ ถือบถนกรรจ์ดำเครื่องต้องหมื่นเศษ ข้างเครื่องร้อยเศษ ม้าต้องร้อยเศษ
สัตว์พลด้วยเครื่องสรรพศาสตราวุธ ให้พระยาวิชิตภักดีเป็นยกกระบัตรทัพ ถือบถนหมื่นเศษ
ข้างเครื่องหกลีบแปด ม้าร้อยเศษทัพหนึ่ง ให้พระสุรินทรภักดี เป็นเกียกกาย พระยา
สังหาราชโคเป็นกองหน้า พระยาสุรสงครามเป็นทัพหลัง ถือบถนช้างม้าเท่ากันกับทัพ
ยกกระบัตรแล้วโปรดให้พระยาเกียรติ และสมิงพระราม กับรามัญเก่าใหม่ทั้งปวง
ถือบถนรามัญยกล่วงหน้าไปก่อน ถือบถนช้างม้าเท่ากันกับทัพ และเมืองเมระตมะกับเมืองชน

* จ.ศ. ๑๑๒๔ ที่ลงนี้ผิด เพราะไปตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ ถ้าจะให้เป็นปีชานในรัชกาลนี้
ต้องเป็น จ.ศ. ๑๐๒๔ แต่ก็ไม่แน่ว่าจะถูก เพราะศักราชในตอนนั้นสับสนกันมาก

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๕๑

สามสิบสองหัวเมืองให้ได้พลหมื่นเศษ มาบรรจบทัพเจ้าพระยาโกศาริบดียกไปทางเมือง
เมะตะมทางหนึ่ง แล้วโปรดให้พระยารามเดโชกับพระยากำแพงเพชร และหัวเมือง
เหนือท่งปวงถือพลห้าพันสรรพด้วยช้างม้าเครื่องศาสตราวุธพร้อมเสร็จ ให้ยกไปเกณฑ์
กองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนชัย เมืองนครลำปางให้ได้พลหมื่นเศษ ยกไป
ฝ่ายเหนือท่งปวง

ครั้นถึงกตกมาได้ศุภวารดิถีขยัญฤกษ์ เจ้าพระยาโกศและท้าวพระยานายทัพ
นายกองท่งปวง ก็กราบถวายบังคมลา ยกพลโยธาทัพแยกกันไปทางด้านพระเจดีย์
สามองค์บ้าง ทางด้านเขาปูน และด้านสถักพระแดนเมืองอุทัยธานีบ้าง ทางทวายบ้าง
เกณฑ์กวาดเอาพลเมืองทวายและเมืองเมะตะมกับเมืองชน ได้พลหมื่นเศษ และ
กองทัพฝ่ายเหนือเกณฑ์เอาพลลาวท่งสามเมืองได้พลหมื่นเศษ ยกมาทางระแหงบ้าง
ทางด้านเมืองเถินและเมืองนครลำปางบ้าง ไปพร้อมทัพตำบลเมืองจิตตองล้านสะโง
และกองทัพท่งปวงประชุมพร้อม รวบรวมโยธาทหารประมาณเก้าหมื่นเศษ เจ้าพระยา
โกศาริบดีแม่ทัพใหญ่ ก็จัดแจงทัพตามคำหีบพิชัยสงครามพร้อมเสร็จ แล้วยกไปตี
เมืองหงสาวดี เมืองเดรัย เมืองร่างกุ้ง เจ้าเมืองท่งสามสู้รบบ้างไม่รบบ้าง เห็นเหลือ
กำลังด้านทานมิได้ก็แตกพ่ายหนี พวกราษฎรท่งปวงพากันมาขอเข้าด้วยกองทัพไทยก็มาก
นายทัพนายกองท่งปวง และเมืองตองอู ก็ได้หัวเมืองพะม่ารามัญรายทาง และ
ครอบครัวเป็นอันมาก ถึงเดือนจันทรขึ้นไปถึงเมืองอังวะแม่ทัพให้ตั้งค่ายใหญ่ และ
ค่ายครัวกองหลังใกล้เมืองอังวะทางโยชน์หนึ่ง ทัพหน้าและกองเกี่ยกกายบึกซ้ายบึกขวา
และกระบวนตรัยเข้าตั้งค่ายรายรอบเมืองท่งสามด้าน ห่างเมืองประมาณสองร้อยเดิน
เปิดไว้แต่ด้านริมน้ำ ให้เก็บเรือใหญ่น้อยข้ามพลไปตีเอาได้เมืองจักกายฝ่ายปากซางโน้น
ตรงเมืองอังวะข้าม แล้วให้ตั้งค่ายอยู่เป็นหลายค่าย เกณฑ์พลทหารแยกกันไปตีบ้าน
ใหญ่น้อยในแคว้นแคว้นแดนเมืองอังวะได้ครอบครัวและคนชะเตยเป็นอันมาก แล้วให้ลาด
ตระเวนทางบกทางเรือบรรจบถึงกัน มิให้ชาวเมืองออกลาดหากินได้สะดวก ให้เที่ยว

กวาดครอบครุ้รวบรวบอาหารมาใส่ยังฉางไว้ในค่ายก็ได้น้อยนัก ด้วยบั้นเมืองยังจะ
บังเกิดฝนแล้ง ข้าวกล้าในท้องนาจึงได้ผลน้อยมิได้บริบูรณ์

ฝ่ายพระเจ้าอังวะ จึงให้มังจาเรราชบุตร ยกพลทหาร ห่มหนึ่ง ออกตั้งค่ายรับ นอก
เมืองเป็นหลายค่าย พระยาสีหราชเดโชของหน่ายกพลเข้ารบกับกองทัพพะม่ากลางแบ่ง
เป็นหลายครั้ง พดพะม่าต่อรบเป็นสามารทด้านทานมิได้ ก็แตกฉานหนีเข้าค่ายทุกครั้ง
วันหนึ่งนายทัพพะม่าคิดถกตั้ง ชุมพลทหารไว้ในค่ายเมื่อประทุหลังค่ายหนีไป พระยา
สีหราชเดโชมีทันแจ้งในกลอุบายข้าศึก ชี้มาชาวควมขับนำพลทหารประมาณห้าร้อยเข้าไป
ในค่าย พดพะม่าซึ่งตั้งชุมซ่อนอยู่ในสนามเพดะภายในค่ายก็ชนจากสนามเพดะพร้อมกัน
ไล่ล้อมพลทหารไทย พลทหารไทยสู้รบถึงตระกูลบอน พดพะม่ามากกว่าหลายเท่า
ก็เข้ากลุมรวมกันจับไทยได้เป็นอันมาก แต่พระยาสีหราชเดโชะทิปะคนหนี มีวิชาหายตัว
ได้อึดใจหนึ่ง ถือหอกควมขับนำชาวไล่แทงพะม่าล้มตายเป็นหลายสิบ พะม่าเห็นตัวบ้าง
ไม่เห็นตัวบ้าง ก็ไล่ล้อมรบเป็นหมู่ ๆ ไป และพระยาสีหราชเดโชสู้รบจนถึงกลาง
ตกจากหลังม้า จะถนัดดัดดัดบ้างก็เร็วเข้าด้วยกำลังเหนื่อย พะม่าได้เห็น
ตัวถนัดก็เข้าล้อมกลุมรวมจับตัวได้พันชนาไว้แล้วชวนกันพันแทงมิได้เข้าด้วยมีวิชาคงทนอาวุธ
และพดพลทหารไทยห้าร้อยก็ถวนคงกะพันแทงขึ้น อาวุธข้าศึกมิได้บาดเจ็บกาย แต่สู้
รบกับพดพะม่าฆ่าฟันพะม่าเสียเป็นอันมากจนถึงกลาง พดพะม่ามากกว่ามากเยียดยัด
หนุนเนื่องกันเข้าห้อมล้อมจับเป็นได้สิ้น ชวนกันทุบตีพันแทงมิได้เข้าจับมัดไว้

ฝ่ายกองทัพไทยซึ่งยกติดตามมาข้างหลังจะแหกเข้าค่ายพะม่า พะม่าด้านหน้าสู้รบ
เป็นสามารทด หักเข้ามิได้ก็ถอยออกไปแล้วให้ม้าไ้รับไปแจ้งราชการแก่ท่านแม่ทัพ แม่ทัพ
จึงสั่งพระสุรินทรภักดีนายกองเกี่ยกาย ให้ยกหนุนมาช่วยแก้เอาพระยาสีหราชเดโชคืน
มาให้จึงได้ แล้วแต่งหนึ่งสี่บอกให้ม้าเร็วสามสิบมา ถู้อับตมมายังกรุงเทพมหานคร
กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบ ถ่มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทราบว่าเสีย
พระยาสีหราชเดโชข้าศึกจับไปได้ ก็ตกพระทัยทรงดำรัสสั่งตำรวจให้ออกไปนิมนต์
พระพิมลธรรมราชาคณะ วัดระฆังเข้ามาจะให้จับยามดูให้รู้เหตุตระหนักแน่ ด้วยพระพิมล

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๕๓

ธรรมราชาคณะองค์นี้ คอยามแม่นักได้เคยทรงเชื่อมาแต่ก่อน ครั้นพระผู้เป็นเจ้าเข้ามาถึงพระราชวังเวียงเหนืออาสน์ จึงตรัสบอกความกับ พะมาชาติกับพระยาดีหราเดช ไททวารเอกราไปได้ จะเป็นตายประการใด นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าพิจารณาให้รู้แจ้ง พระพิมพ์ธรรมราชาคณะจึงพิจารณาตามยามตรีเนตร ก็รู้แจ้งในยามนั้น แล้วถวายพระพรพยากรณ์ว่า ซึ่งพระยาดีหราเดชชาติกับไปได้นั้นก็จริง แต่ทว่าตนแก้ตัวออกได้พ้นจากอำนาจชาติแล้ว กลับได้ชัยชนะ และได้กลับมาอันมากอีก พระราชดำริการเจ้าอย่าทรงพระวิตกเสียพระทัยเลย ในยามนี้หาอันตรายมิได้เป็นแท้

ฝ่ายข้างกองทัพพะมาครั้นจับพระยาดีหราเดช และพลทหารไทยห้าร้อย พันชนาไว้ได้สิ้นแล้ว ก็จัดแจงกันจะให้คุมตัวลงเข้าไปในเมืองอังวะ พลาดเกณฑ์กันให้ชนเอาศัพพะมาที่ตายออกไปเสียนอกค่าย พกกองทัพไทยซึ่งยกหนุนมาช่วยนั้นมาถึงก็เข้าถอนขวากแหกค่ายเยื่อค่ายปืนค่ายพวกนายทัพพะมาต่างลงไล่พลออกต่อรบยิงปืนใหญ่น้อย และพุ่งซัดแหลนหลาวดำตราวุธเป็นอดหม่าน ส่วนพระยาดีหราเดชต้องพันชนาอยู่จึงพิจารณาเมฆนายในอากาศ เห็นศุภนิมิตรแล้วร้ายพระพุทธรูปนครวัดธาตุระตะระพันชนาลุยหลุดออกจากกายได้สิ้น แล้วลุกเดินไปชิงเอาดาบพะมาได้ ก็ไล่พันพะมาซึ่งคุมอยู่นั้นตายเป็นหลายคน พวกพะมาวิ่งหนีกระเจายกออกไปก็เอาดาบเข้าตัดเชือกซึ่งผูกมัดพวกทหารออกได้ประมาณสิบคน ทหารเหล่านั้นก็เข้าชิงเอาอาวุธพวกพะมาติดเชือกมัดกันต่อ ๆ กันไปจนสิ้น ก็พร้อมกันเดินไล่ฆ่าพันพะมาในค่ายนั้นล้มตายเป็นอันมาก แยกหนีไปสิ้น ซึ่งเอาค่ายนั้นได้ นายกองทัพหนุนเห็นพะมามองแตกหนีทั้งค่าย ค่ายนั้นเสียแล้ว และพระยาดีหราเดช กับพวกทหารแก้ตัวออกได้แล้ว ก็ช่วยกันค่ายอื่นต่อ ๆ ไป พวกพลพะมาพากันตื่นตกใจ เสียที่ไม่เป็นที่จะสู้รบ จึงกระจัดพลแตกพ่ายกันไป กองทัพไทยไล่ติดตามฆ่าพันพะมาเสียครึ่งนั้นเป็นอันมาก และมังจาเดราชบุตรเจ้าอังวะ ซึ่งเป็นแม่ทัพใหญ่หนีทันก็ตายอยู่ในค่าย นายทัพนายกองพะมาตายลงเป็นหลายคน ก็เสียค่ายทางนั้น พากันหนีเข้าเมืองอังวะ ทัพไทยได้ชัยชนะ จับได้พะมาชะเลย และช้างม้าเครื่องศาสตราวุธก็มาก ให้คุมส่งลงไปยังท่านแม่ทัพ

แจ้งข้อราชการทงปวงให้ทราบ เจ้าพระยาโกศามีความยินดีนัก จึงแต่งหนังสือบอกให้
มาเร็วอีกสามสิบมาถือหนังสือรับเร็วตรงมากราบทูลพระกรุณายังกรุงเทพมหานคร ในวันนั้น
และมาไขซองถือหนังสือบอกพวกหลัง เร่งรีบมาถึงพระนครศรีอยุธยาในวันเดียวกันกับ
พวกก่อน คจดกันประมาณสามนาฬิกาเศษ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวยังตรัสอยู่กับพระพิมลธรรม พจนายเวรมหาดไทยนำ
ผู้ถือหนังสือบอกฉบับหลังเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาอ่านหนังสือบอกถวาย ได้ทรง
ทราบดีพระทัยนัก ตรัสสรรเสริญพระพิมลธรรมว่า คุณเฒ่าหาผู้ใดเสมอมิได้ และ
ทรงถวายไตรจีวรผ้าแดงเทศใดหนึ่งเป็นบำเหน็จนิมนต์ให้กลับไปอาราม แล้วพระราช-
ทานรางวัลแก่มาไขผู้ถือหนังสือบอกทั้งสองพวกโปรดให้กลับไปยังกองทัพลางตรัส
สรรเสริญพระยาดีหราชเดโชว่า เป็นยอดทหารหาญเสมอเป็นอันยากแล้วแต่บัดนี้

ฝ่ายท้าวพระยานายทัพนายกองทงปวง ก็ยกพลทหารเข้าไปตั้งในค่ายพระมาซึ่ง
แตกหนีไปนั้น แล้วให้ตั้งค่ายน้อยใหญ่รายรอบเมืองไปทั้งสามด้าน ใกล้เคียงเข้าไป
กว่าค่ายเดิม พระมาชาวเมืองทงปวงกลัวฝีมือทหารไทยยิ่งนัก มีอาจมาต่อรบนอกเมืองได้
พระเจ้าองค์ให้เกณฑ์ทหารชนประจำหน้าทเชิงเทนรอบเมืองรักษาเมืองมั่นไว้ กองทัพ
ไทยยกเข้าหักเอาเมืองเบินหลายครั้ง ชาวเมืองต่อรบด้านทานเป็นด้ามารลเข้าเมืองมิได้
ก็ถอยออกมารักษาค่ายน้อยๆ และพลพระมาชาวเมืองจัดแจงการป้องกันเมืองมั่นคง
มิได้ประมาททงกลางวันกลางคืน

ขณะนั้นในเมืองอังวะชาวแพ่งเป็นทหรานจะต้องบาท ชาวเมืองอดอาหารชุมดม
ล้มตายเป็นอันมาก ฝ่ายกองทัพไทยก็กันดารขัดสนเสบียงอาหาร เกณฑ์กันไปเที่ยว
เดาะแสวงหาอาหารตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ในแคว้นแคว้นเมืองอังวะ ก็ได้มาบ้างแห่งละ
น้อยๆ ไม่พอแจกจ่ายรพลในกองทัพ พลทหารอดอยากลำบากป่วยเจ็บล้มตายก็มาก
ท้าวพระยานายทัพนายกองทงปวงจึงปรึกษากันว่า เเสบียงอาหารเราก็กินดารนัก เห็นจะ
ดีเอาเมืองมิได้ในครั้งนั้น จะต้องล่าทัพกลับไปจึงพากันเข้าไปแจ้งเหตุแก่เจ้าพระยาโกศา
แม่ทัพ เจ้าพระยาโกศาแม่ทัพได้แจ้งดังนั้นก็เสียใจนัก จึงคิดการที่จะล่าทัพ อย่าให้พระมา

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๕๕

คิดตามได้ แล้วปรึกษากับนายทัพนายกองทั้งปวงว่าคนรพเรากันดารอาหารถอยกำลัง
ทั้งใจเจ็บก็มาก และเราจะดำทัพกลับโดยตรงนั้นมิได้ พะมาชาวเมืองจะได้ที่ยกออก
คิดตามคิดตทายรพเร เรา จะพินาศหนีหายเป็นอันมาก จำจะคิดกลอุบายล่อลวงให้พะมา
เช็ดชยาตฝีมือเราเสียก่อน จึงจะผันผ่อนดำทัพกลับไปได้โดยสะดวกไม่มีภัยอันตราย และ
ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นชอบด้วยพร้อมกัน เจ้าพระยาโกศคำแม่ทัพ จึงแต่ง
หนังสือฉบับหนึ่ง เป็นใจความว่า หนังสือเราผู้เป็นมหาจักรีวงศ์บริษาย กุศลจักรแก้ว
อันประดิษฐานใต้เบื้องบาทงกษเรณูมาลี พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
กรุงเทพ ทวารวดี ศรีอยุธยา ผู้เป็น อรรคอิสสระราชินิไชย ในสยามประเทศ เขตราชันศาตมา
ปราชันทิศ มาถึงเดชะบาทงกษเรณูบริษายจะ ด้วยเรากราบทูลพระกรุณารับอาช้ายกพยุห
โยธาทัพมาครองนี้ หมายถึงตกรุงรัตนบุรีอังวะ ทูลเกล้าฯ ถวายสนองพระเดชพระคุณ
ให้จงได้ จะให้แม่ผ่านพระราชอาณาเขต ปกครองครอบงำไปในพุกามประเทศ และ
รามัญประเทศทิศอุดรคตพิสัยทงทงต้น และพลทวยหาญพะมาภัยกับไทยก็ได้ต่อสู้เห็น
กำลังแฉะฝีมือกันเป็นหลายครั้งแล้ว ซึ่งใครจะมีชัยและปราชัยนั้น ก็ย่อมแจ้งอยู่แก่ใจ
ด้วยกันแล้ว แม้นจะขับเขี้ยวกระทำการสงครามกันสืบไป มาตราว่าเราจะได้เมืองก็เหมือน
หนึ่งไม่ได้ ด้วยในเมืองอังวะขัดสนเสบียงอาหารกันดารนัก ฝ่ายเราจะอยู่รักษาเมือง
ก็ยาก ประการหนึ่งกองทัพเราฝึกเคืองขัดสนด้วยเสบียงซึ่งจะเลี้ยงกัน จะกวาดต้อน
ครอบครัวชะเลยไปในนักลำบาก ด้วยอดอยากอาหารล้มตายมากกว่ามากนัก และครั้น
เราจะไม่ได้เมืองอังวะ ครั้นจะดำทัพถอยไปเล่า ก็เกรงพระราชอาชญาจะลงโทษโดย
พระอัยการถึงถึงต้นชีวิต จะเลิกทัพกลับไปก็ไม่ได้ และบรรดาพะมานายไพร่ในเมือง
อังวะนี้ ไม่มีใครกล้าหาญถ้วนแต่มีต้นดานชลาดคุดตริตต้นแล้วฤาประการใด จึงไม่ออก
มาตทพเรา และไม่ออกมาเจรจากความเมืองด้วยเรา ชวนกันหนีซ่อนหน้อยแต่ในเมืองได้
ช่างกระไรไม่มีความตะฮายผิตพิสัยชายชาติทหาร คิดการดังนี้มีควรหนัก จึงเห็นแก่ทาง
ไมตรีที่ได้เคยเป็นคู่สนักด้วยกันในการสงคราม ขอให้ยกพลโยธาทหารออกมาต่อตีทัพเรา
ออกตีกรุงหนึ่งเถิด พอจะได้เอาเหตุบอกหนังสือแก้ตัวลงลงไปกราบทูลพระกรุณายัง

กรุงเทพมหานครว่า พดพะม่าออกมาตีทัพไทยเป็นอันมากหลายครั้ง เหลือกำลังที่จะสู้รบ
ทั้งขัดสนสิ้นเสบียงอาหาร ขอรับพระราชทานล่าทัพกลับไปตั้งทำไร่นาที่ปลายแดน ได้
เสบียงอาหารบำรุงช้างม้ารบใหม่กำลังบริบูรณ์พร้อมแล้ว จึงจะยกทัพไทยเข้าทัพกลับไป
ไปตีเอาเมืองอังวะในครั้งหลังให้จงได้

ครั้นแต่งหนังสือเสร็จแล้ว ก็ให้พะม่าชะเลยถือหนังสือเข้าไปแจ้งแก่เสนาบดีใน
เมืองอังวะ และเจ้าพระยาโกศาธิบดีพิจารณาเห็นพะม่าทัพพดสภาพอภัยกำลัง ทั้งเกรงกลัว
ฝีมือพดทหารไทย เห็นจะไม่อาจยกกองทัพมาต่อเป็นแน่ จึงแต่งหนังสือฉบับหนึ่ง
ส่งเข้าไปในเมือง ฝ่ายเสนาบดีพะม่าได้แจ้งในหนังสือนั้น ก็พิจารณาเห็นว่า เป็นกลอุบาย
ล่อลวง ก็มีได้แต่งกองทัพออกไปต่อตามหนังสือซึ่งให้เข้ามา เกรงจะเสียท่วงที จึง
ปรึกษากันว่า ถ้าเราจะยกทัพออกไปต่อตามหนังสือนั้น ฝ่ายกองทัพไทยคิดกลอุบายไว้
ก็จะได้ตีทัพเราแตกฉานแล้ว จะได้ติดตามมาเข้าเมืองได้ จึงเอาหนังสือนั้นเข้ากราบทูล
พระเจ้าอังวะ พระเจ้าอังวะก็เห็นว่า เป็นกลอุบายคดโกงฉ้อโกงปรองปรองเห็นพร้อม
กันนั้น ฝ่ายเจ้าพระยาโกศาธิบดีแม่ทัพคอยอยู่ประมาณสองวันสามวัน ก็มีได้เห็นกองทัพ
พะม่ายกออกมาจากเมือง จึงแต่งหนังสืออีกฉบับหนึ่งส่งให้พะม่าชะเลยถือเข้าไปแจ้ง
เสนาบดีในเมืองอังวะเหมือนครั้งก่อนเป็นใจความว่า บรรดาพะม่าในเมืองอังวะทั้งนาย
และไพร่ ไม่มีใครรองอาชญาในทางสงคราม ล้วนแต่มีสันดานรักชาติชดช้อยดี
ทั้งสิ้นเป็นแท้ แต่เราจึงวอนอ่อนน้อมขอให้ยกกองทัพออกมาตีเราสักครั้งหนึ่ง จักพึงพอ
เป็นเหตุได้ตั้งไปบอกส่งลงไปกราบทูลพระกรุณาจะขอล่าทัพเท่านั้น ก็ยังว่าหาออกมาไม่
ข้างกระไรไม่มีความเมตตาการุณภาพแก่เราบ้างเลย มาคิดทางไมตรีแต่เดี๋ยวไปเสียฉิบ
ก็มีควร ถ้าและจะไม่อ่อนเคราะห์แก่เราโดยแท้แล้ว ก็จงเร่งบอกออกมา เราทั้งหลายก็จะ
ลาพระเจ้าอังวะล่าทัพกลับไปโดยเร็ว ครั้นพะม่าเสนาบดีทั้งปวงได้แจ้งในหนังสือแล้ว
ก็คิดเช็ดขามคร้ามกลัวเหมือนครั้งก่อน และมีได้ออกมาตามหนังสือ

ฝ่ายเจ้าพระยาโกศาธิบดีก็จัดแจงนายทัพนายกอง และพลอาสาร้องหมื่น ให้คุม
เอาช้างม้าพลพดทหารอันป่วยเจ็บทัพพดภาพ และพะม่ามอญชะเลยทั้งหลายอันได้

ล่าลงไปเสียก่อนสองสามวัน แล้วจึงปรึกษาด้วยท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงว่า เพลากลางคืนวันเราจะทำกลอุบายล่อดวงพระมาชาวเมืองให้เสียทั้งจงได้ และเราจะเอาไม้แห้งและหญ้าแห้งทั้งหลาย มากองไว้หลังค่ายรายกันไปแล้ว จึงให้ชนเฝ้าของทั้งหลายอันมีในค่ายหนานั้น ออกมาไว้ณค่ายชั้นนอกอันไกลให้สิ้น และให้พลทหารซึ่งรักษาค่ายหน้าทั้งหลายนั้น ถอยออกมาชุมนุมอยู่ค่ายชั้นนอก และให้บริโภคนาอาหารอันหน้าตำราญแล้ว จึงตกแต่งกายส่วมิได้เครื่องรบ ตระเตรียมช้างม้าเครื่องล่าตราวุธทั้งปวงให้พร้อมเสร็จ แล้วให้แบ่งช้างม้าพลพลเดินทางล่อหมิ่นสรรพไปด้วยเครื่องสรรพาวุธ ยกไปชุมนุมอยู่โดยสองข้างเมืองนั้น ฝ่ายพลทหารซึ่งชุมนุมอยู่ในค่ายนั้น ก็ให้ประจวบชนกกลับทั้งปวงให้พร้อมไว้ทุกค่าย แล้วมีดประจวบค่ายเสีย เพลาต้องยามจึงจุดปืนใหญ่ขึ้นยิงระดมชน และให้จุดเพลิงเผาเชื้ออันกองรายไว้หลังค่ายทั้งหลายชนในขณะนั้น และแสงเพลิงนั้นก็สว่างปรากฏเข้าไปในเมือง ชาวเมืองได้ยินเสียงปืนและเห็นแสงเพลิงดังนั้น จะสำคัญว่ากองทัพเรากำลังเข้าไปแล้วก็ใจ และจะเปิดประตูเมืองชวนกันออกมายังค่ายเราเพื่อปรารภจะเก็บเอาสิ่งของ ฝ่ายกองทัพเราทั้งหลายซึ่งชุมนุมอยู่ในค่ายนอกค่ายนั้นก็จะโต้พร้อมกัน และจะได้พิฆาตฆ่าฟันพระมาชาวเมืองทั้งหลายล้มตายด้วยอาวุธอันยาวต่าง ๆ เป็นอันมาก ฝ่ายพระมาจะครั้นคร้ามขามกลัวดวง ถึงเราจะล่าทัพโดยจริงก็จะสำคัญว่าล่อดวงอีก และจะเช็ดขยาดมิอาจออกมาติดตามได้ กองทัพเราจะยกไปโดยสะดวก และซึ่งเรามาทางนี้ ท่านทั้งหลายจะเห็นเป็นประการใด จึงท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็เห็นพร้อมโดยความคิดเจ้าพระยาโกศแม่ทัพหลวง และกระทำตามถ้อยคำทั้งปวงเสร็จสิ้นทุกประการ

ฝ่ายพระมาชาวเมืองทั้งหลายมิได้รู้ในอุบาย ครั้นเห็นแสงเพลิง และได้ยินเสียงปืนดังนั้น ก็สำคัญว่ากองทัพเราเข้าไปแล้ว ก็มีความยินดีนัก ต่างคนต่างอดอาหารกันดารนัก อยู่ก็เปิดประตูเมือง กรูกันเอาหีบคอนออกมา ปรารภจะเก็บเอาสิ่งเบี่ยงอาหาร และสิ่งของอันเหลืออยู่ในค่าย ครั้นมาถึงค่ายหน้าซึ่งเปล่าอยู่นั้น ก็กรูกันเข้าไปในค่ายก็มิได้

ตั้งของอันใด และชวนกันเล่นออกไปค่ายชั้นนอก ซึ่งกองทัพไทยชุมนุมอยู่นั้น ครั้นเห็น
เจียบดังค้อย ก็มิได้พิจารณา และเบียดประตกรกันเข้าไปในค่ายนั้นทุก ๆ ค่าย

ฝ่ายกองทัพไทยซึ่งชุมนุมอยู่ในค่ายทั้งหลายนั้น ก็วางปืนจ่ารงมณฑกนกดั้ระดมเอา
พระมาชาวเมืองหงสหายล้มตายเป็นอันมาก บ้างก็ออกได้รุกรมพันแทงไป พระมาทงหงสหาย
มิทันรู้ตัว ก็วิ่งระดำระส่ายไปเป็นทอดห่ม่านและจะหนีกลับเข้าเมือง พลทหารไทยซึ่งอยู่
ด้อมข้างเมืองนั้น ก็ออกกวักหลัง ได้รุกรมพันแทงพระมาล้มตายในที่นั้นเป็นอันมาก และจับ
ได้เป็นด้อมมายังค่ายหลวงนั้นก็มาก กองทัพไทยฆ่าพระมาเสีย และจับเป็นได้นั้น ก็มาก
กว่าห่ม่าน พระมาทงหงสหายซึ่งรอดไปได้บ้างนั้น ก็หนีเข้าเมืองพลทหารไทยได้ติดตามไปถึง
ประตูเมือง ชาวเมืองปิดประตูเมืองเสียทันที ก็ชนประจำรักษาหน้าทเชิงเทินหอรบ บ้องกัน
เมืองเป็นด้ามารด ทพไทยก็มิอาจเข้าเมืองได้ ก็ถอยกลับออกมายังค่าย และพระมา
ชาวเมืองฮงวะทงหงสหาย ครึ่งหนึ่งถึงพันาศฉิบหายเป็นอันมาก ที่เหลืออยู่นั้นตั้งดุดคใจกลัว
ทัพไทยยิ่งนัก ต่างคนต่างร้องไห้รำรึกญาติทงหงสหาย อันล้มตายหายจากกันไปนั้นทุกบ้าน
ทุกเรือน และในเมืองฮงวะครึ่งหนึ่งเจียบเหงาเศร้าโศกวิปโยคพลัดพรากซึ่งกันและกันเป็น
อันมากนัก

ฝ่ายเจ้าพระยาโกศาริบัติ ก็ตั้งหนังสือเข้าไปอีกฉบับหนึ่งเต้า ในลักษณะหนังสือ
นั้นว่า พระมาชาวเมืองฮงวะมิได้มีสติปัญญาหาไปด้วยโมหะครอบงำอยู่ในสันดาน มิได้
รู้ในการสงครามทั้งปวง มิได้ฉลาดในกลพิชัยสงคราม แต่เราดองใจหลอกล่อเล่นหย่อนหนึ่ง
เท่านั้น ก็ยังหารู้ไม่ว่า ชวนกันเทเมืองออกมาหาเราถึงค่าย เขาชีวิตออกมาพลัดกรรมอาวุธ
พลทหารแห่งเราจนเบือฆ่าฉะฉนคมควรงนงก อนึ่งพระมาชาวเมืองฮงวะทงหงสหายซึ่งพลทหาร
แห่งเราฆ่าเสีย และจับเป็นได้นั้น ก็เป็นประเวณี้ศึกมาแต่ก่อน พระเจ้าฮงวะและ
เสนาบดีทงหงสหายอย่าได้โหม่นัสขัดเคืองแก่เราเลย จงอยู่เป็นสุขสวัสดิพิพัฒน์เกิด เราจะ
ลาดำทพกลับไปเร็วแล้ว

ครั้นพระมาเสนาบดีทงหงสหาย ได้แจ้งในหนังสือดังนั้น ก็ดำคณุญาตอดดวงอีก ให้คิด
เช็ดขามคร้ามขยาดยงนงก จงปรึกษากันว่า ครึ่งก่อนทัพไทยทำกลอุบายทำที่ประหนึ่งจะดำ

ฝ่ายเรามิทันจะพิจารณาให้ถ่องแท้ คิดว่าจริงก็ชวนกันเหมืองออกไป ทฬไทยได้ทีได้
พิฆาตฆ่าล้มตาย และจับได้นักมาก แต่เท่านั้นแล้วยังมีหน้าซำได้ติดตามมาถึงเมือง
นี้หากว่าเราปิดประตูเมืองเสียทัน หากไม่ก็จะเสียแก่ข้าศึก แต่ในเวลานั้นครึ่งหนึ่งแล้ว และ
บดินทรขอให้หนังสือบริภาษพ่อต่อดวงเข้ามาอีกเล่า ถ้าเราจะออกไปอีกครั้งนี้ ทฬไทยจะคิด
กลอุบายไว้มากกว่าครั้งก่อน ครั้นได้ทีแล้วก็จะออกได้รุกรมกับเข้ามาแหกหักเอาเมืองให้
จงได้ และควรเราจะรักษาเมืองไว้ให้มั่นคง อย่าหลงในอุบายข้าศึก ครั้นปรึกษาเห็น
พร้อมกันแล้ว ก็เอาเนื้อความขึ้นกราบทูลพระเจ้าองค์ระเหมือนหนหลังนั้น

ส่วนเจ้าพระยาโกศกัณฑ์จัดแจงช้างม้าพาพลเดินเท้า และตั้งเบียงอาหารให้พร้อมไว้
และเกณฑ์ให้พลดาวเมืองเชียงใหม่เดินทัพหลัง แล้วก็เลิกทัพกลับไปโดยลำดับมารค
ตราบเทืองเมืองหงสาวดี และให้หยุดทัพยับยั้งอยู่ในที่นั้น ในขณะนั้นฝ่ายแสนท้าว
พระยาลาวเชียงใหม่ทั้งหลาย ซึ่งเดินทัพหลังมานั้น ครั้นทฬไทยไม่ได้เมืองอังวะล่าทัพ
กลับมาตั้งนั้นก่อกวนพระเจ้าองค์ระ จึงคิดอ่านกันแยกกองทัพหนีไปโดยทางเมืองเชียงใหม่

เจ้าพระยาโกศกัณฑ์เห็นดังนั้นจึงสั่งให้พระยากำแพงเพชร และพระยารามเดโชถือ
พลเมืองเหนือทั้งหลายสองหมื่น ให้ยกพลไปตามกองทัพลาวเชียงใหม่อันหนีไปนั้นเอาตัว
ให้จงได้ แล้วก็ยกกองทัพทั้งปวงตั้งรณภูมิประเทศ มายังพระมหานคร และแยกกันมา
โดยทางอันไปนั้น

ส่วนพระมาฆาเมืองอังวะทั้งหลายแตกทัพไทย มีอาจออกจากเมืองได้นักชำนาน
จนกองทัพไทยล่าไปกว่าสิบวันแล้ว จึงค่อยรู้ว่ากองทัพไทยลงไปแล้ว ก็มีอาจสามารถ
จะติดตามได้

ฝ่ายแสนท้าวพระยาลาวชาวเมืองเชียงใหม่ทั้งหลาย ซึ่งแยกทัพหนีไปนั้น หนีไป
ทั้งกลางวันกลางคืนตราบเทืองเมืองเชียงใหม่ และชวนเจ้าพระยาแสนหลวงกราบทูล
ประพาศเหตุทั้งปวง ให้ทราบถึงทุกประการ พระยาแสนหลวงเจ้าพระนครเชียงใหม่
ทราบเหตุดังนั้น ก็ตั้งตักใจก่อกวนพระเจ้าองค์ระยิ่งนัก จึงสั่งให้ท้าวพระยาแสนลาว
ทั้งหลาย ให้ตรวจจัดทหารขึ้นประจำรักษาหน้าทเชิงเทินปราการโดยรอบ ประกอบด้วย

เครื่องสรรพยุทโธปกรณ์ใหญ่่น้อยพร้อมเสร็จ และป้องกันเมืองเป็นดามารต คอยกองทัพไทย อันจะยกมาติดตามนั้น

ส่วนกองทัพพระยากำแพงเพชร และพระยารามเดโชก็ยกติดตามทัพลาวไป ครั้นไม่ทันที่กลางทางแล้ว ก็ยกตามไปถึงเมืองเชียงใหม่ เห็นชาวเมืองขึ้นประจำรักษาหน้าทเชิงเทิน และมีป้อมประตูเมืองอยู่รู้ว่าพระยาแสนหลวงกลับเป็นกบฏแข็งเมืองจะตอรับ จึงขับพลทหารเข้าตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ แล้วแต่งหนังสือส่งเข้าไปในเมือง เพื่อจะให้รู้เหตุตระหนักแน ในหนังสือนั้นว่ากองทัพพระยาลาวซึ่งยกไปช่วยนั้น หนังสือลามิได้บอกกล่าวให้เรารู้ และบัดนี้พระยาแสนหลวงคิดอ่านเป็นประการใด และจะกลับแข็งเมืองไม่ขึ้นแก่พระนครศรีอยุธยา จะตอรับเราฤกษ์ให้เร่งบอกออกมา เราก็จะยกโยธาหาญเข้าแหกหักเอาเมืองให้จงได้

ครั้นพระยาแสนหลวงแจ้งในหนังสือดังนั้นแล้ว ก็ให้หนังสือตอบออกมายังกองทัพ ในหนังสือนั้นว่า เราทราบวาทไทยจะยกไปตีเมืองอังวะ ก็คิดว่าจะได้เมืองอังวะอยู่ จึงจัดแจงแต่งกองทัพให้ยกไปช่วย เพื่อจะเอาพระนครศรีอยุธยาเป็นทพ และบัดนี้ทัพไทยไปตีเมืองอังวะก็มิได้และกลับถอยมา ฝ่ายเมืองเราดีเป็นข้าขอบขัณฑสีมาอังวะอยู่ก่อน เราถวาท่านผู้เป็นอธิบดีราชบิดาในพุทธามประเทศจะแต่งทัพยกมาตีเมืองเรา เราก็จะต้านทานมิได้ จึงจะเอาพระเจืองวะเป็นทพทพาทนเหมือนแต่ก่อน ถ้าแต่กองทัพไทยจะยกมาช่วยเราได้ เมื่อขณะพระมาจะมานั้น เราก็จะเป็นข้าขอบขัณฑสีมาพระนครศรีอยุธยา จะเอาพระเดชานุภาพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงไทยเป็นทพทพาทนกลับไป

ครั้นแม่ทัพไทยได้แจ้งในหนังสือดังนั้น ก็เห็นว่าพระยาแสนหลวงเจ้าเมืองเชียงใหม่ จะตอรับเป็นทพอยู่แล้ว ครั้นเพลากลางคืน ก็ขับพลทหารสองหมื่นเข้าป้ายปืนปล้นเอาเมืองชาวเมืองกรบพุ่งป้องกันรักษาหน้าทเชิงเทินทางกลางดงกลางคืนเป็นดามารต กองทัพไทยมิอาจแหกหักเอาเมืองได้ ก็ถอยกลับออกมาอย่างค่อย แต่ยกเข้าปล้นดังนั้นหลายครั้ง ทัพต้องสาครชาวเมืองบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก จะปล้นเอาเมืองเชียงใหม่มิได้ นายทัพนายกองทั้งหลายจึงปรึกษากันว่า ทัพเราอดอยากอาหาร บัวยเจ็บทุพพลภาพมาแต่เมือง

อึ้งระมากอยู่แล้ว และบัดนี้รามาด้อมเมืองเชียงใหม่มากว่าสิบวันแล้วยังไม่ได้ จำจะต้อง
 แต่งหนังสือบอกให้มาเร็วก็ต้องไปกราบทูลพระกรุณายังกรุงเทพมหานคร ให้ทราบ
 เหตุทั้งปวง และเราจะคิดการเผาเมืองในเพลากลางคืนจะเข้าปล้นเอาเมือง ถึงมาครว่า
 ไม่ได้เมือง เราจะต้องดำทักกลับไปก็ดี และกระทำให้ชาวเมืองทั้งหลายได้ทุกข์เวทนา
 ลำบากมากอยู่แล้ว ก็มีอาชสามารถจะติดตามได้ กองทัพเราก็จะกลับไปโดยสะดวก
 ครั้นปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว ก็จัดแจงทัพคุมเอาช้างม้าพลพลเดินเท้าทั้งหลายอันมี
 ทพพดภาพอยู่นั้น ดำลงไปเสียก่อนสองสามวัน แล้วจึงให้กระทำการลวงพันหนึ่งผูกเพลิง
 ยิงแฉ่งมทุกๆ เฒ่าพร้อมเสร็จ ครั้นค่ำลงเพลาประมาณยามหนึ่งจึงขับพลทหารเข้าแหกหัก
 เอาเมือง และยิงลูกธนูทั้งหลายเข้าไปในเมืองนั้น ล้วนลูกธนูทั้งหลาย ก็ตกดังถกหลังคา
 เรือนทั้งหลายในเมืองเชียงใหม่นั้น และเพลิงยิงแฉ่งมซึ่งผูกลูกธนูทั้งหลายนั้น ก็ติดขึ้นไหม้
 ไปทุกตำบลเป็นอดห่ม่าน พลดาวชาวเมืองซึ่งรักษาหน้าทงปวง เห็นเพลิงไหม้ดังนั้นก็
 ตกใจต่างคนต่างจะไปบ้านเรือนแห่งตนๆ และจะทิ้งหน้าทงเสีย ท้าวพดเสนาดาขุนายด้าน
 นายกองเจ้าหน้าทงทั้งหลายมิได้ลงจากหน้าทง และให้รับฟังบ้องกันเมืองไว้มิได้อาติใน
 สิ่งของเข้าเรือนทงปวง สุดแท้แต่อย่าให้เสียเมืองแก่ข้าศึกได้ ที่เหลือจากหน้าทงนั้นก็ช่วย
 กันดับเพลิงบ้าง บางก็เก็บสิ่งของทงปวง และเพลิงนั้นใช้เกิดแต่แห่งเดียว เทียวลูกธนู
 ใหม่นี้ไปเป็นหลายแห่ง ชาวเมืองมีทงจับได้ ก็ไหม้เรือนทงหลายในเมืองนั้นมากกว่าพัน
 ทอยรักษาหน้าทงนั้นกรบพุ่งบ้องกันเป็นสามารภ ทพไทยมีอาชแหกหักเอาเมืองได้ ก็ถอย
 กลับออกมาอย่างค่าย ครั้นเพลาประมาณสองยาม ก็เลิกทัพกลับมาโดยลำดับมารควิธีทราบ
 เทาถึงเมืองเถิน แล้วก็แต่งหนังสือบอกให้มาเร็วก็ต้องรีบลงมากราบทูลพระกรุณายังกรุงเทพ
 มหานครให้ทราบเหตุการณ์ จึงยกกองทัพทงปวงลงมณฑลประเทศ มาพร้อมทัพณเมือง
 กำแพงเพชร และคอยฟังท้องตราจะตอบขึ้นมาเป็นประการใด

ส่วนดาวชาวเมืองเชียงใหม่นั้นหลาย เพลิงไหม้ฉนวนวายไปสิ้นทั้งเมือง ได้ทุกข์-
 เวทนาดำบากเป็นอันมาก และเมื่อทพไทยดำไปนั้น ก็มีอาชสามารถจะติดตามได้ ฝ่าย
 มาเร็วซึ่งถือหนังสือบอกนั้น ก็รีบมาโดยลำดับมารควิธี ทราบเท่าถึงพระมหานคร และ

ชนเผ่ากราบทูลพระกรุณาตามหนังสือบอกนั้น จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ตรัสทราบเหตุดังนั้น ก็มพระราชโองการดำรัสให้สมุหนายก มีตราตอบขึ้นไปยังกองทัพ
 ในท้องตรานั้นว่า รพดทั้งหลายอดอยากอาหารทุพพลภาพมากอยู่แล้ว อนึ่งก็เป็นเหตุเกิด
 ฟ้าฝนความไข้เจ็บจะมีมาก และให้กองทัพทั้งหลายรีบลงมาช่วยพระมหานครโดยเร็วเถิด

ครั้นท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลายได้แจ้งในท้องตราดังนั้นแล้ว ก็ยกกองทัพ
 ลงมายังกรุงเทพมหานคร และกองทัพทั้งหลายซึ่งยกกลับมาโดยทางบกก็ได้ฝ่ายหนึ่ง
 ก็มาถึงพระนครเป็นลำดับกัน เจ้าพระยาโกศา และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลาย
 ชนเผ่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว กราบทูลประพฤติเหตุทั้งปวง แล้วถวายช้างม้าคนชะเลย
 และสิ่งของทั้งหลายอันได้นั้น สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสทราบเหตุทั้งปวง
 ดังนั้น ก็ทรงพระโสมนัสยิ่งนัก และพระราชทานรางวัลแก่เจ้าพระยาโกศา ท้าว
 พระยานายทัพนายกองทั้งหลายเป็นอันมาก โดยสมควรแก่ความชอบนั้น

ลุศักราช ๑๐๒๒ (พ.ศ. ๒๒๐๓) ปีชวดโทศก กรมการเมืองนครสวรรค์บอกลงมา
 ถึงสมุหนายกว่า นายกองข้างผู้ขอ คลองต้องข้างเผือกผู้ส่งประมาณสี่ร้อยคน
 ด้วยคนลี้ภัยนามบริบูรณ์ และคลองได้คนป่าแขวงเมืองนครสวรรค์นั้น จึงเจ้าพระยา
 โกศาจักร์เอาข้อราชการสารเคื่อดชนกราบบังคมทูลพระกรุณา สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทรงทราบเหตุดังนั้นทรงพระปราโมทย์ยิ่งนัก จึงมีพระราชดำรัสให้ท้าวพระยาเด่นาบดี
 และพระหลวงขุนหมื่นกรมข้างทั้งหลาย ขึ้นไปรับพระยาเศวตฉัตรราชคัตวประเสริฐ
 ลงมายังกรุงเทพมหานคร และให้แห่แห่นประดับประดาโดยขบวนรถ สดตามรถตามอย่าง
 แต่ก่อน แล้วให้สถิตอยู่ณโรงนอกพระราชวัง ทรงพระกรุณาให้ตั้งการพระราชพิธีสงฆ์
 และพิธีฝ่ายเวท และการมหรสพสมโภชกำรบเจ็ดวันเป็นกำหนด แล้วรับเข้ามาไว้ในโรงใน
 พระราชวัง และทรงพระประสาทพระราชทานนามกรชื่อเจ้าพระยาบรมกษัตริย์รัตนดิลก
 และพระราชทานเครื่องสุวรรณคชาภรณ์ อัดการด้วยมหาเนาวรัตน์อันประเสริฐ สำหรับ
 ประดับกายพระยาเศวตฉัตรราชคัตวประเสริฐ และทรงพระกรุณาให้ขุนหมื่นผู้ใหญ่ในกรมข้าง และ
 หัวดีทั้งหลายอยู่ปฏิบัติรักษาพระยาข้างเผือกนั้น และชงนายข้างผู้คล่องถุกนั้น ก็ทรง

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๖๓

พระกรุณาโปรดให้เป็นทูลหมั้นตามบรรพประเพณี และพระราชทานเครื่องยศและเสื้อผ้าตามธรรมเนียม และสมัคพรรคพวกซึ่งได้ช่วยในการช้างนั้น ก็พระราชทานรางวัลถ้วนทุกคน แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้ตราหมึกคุมห้ามด้วยดัดพิศดึกอักษรอนดลาด แก่ผู้คล้องต้องพระยาช้างเผือกได้ทั้งหลายนั้น และให้ไปอยู่ทำกินตามภูมิจำเนาแต่ก่อน

ส่วนขุนหมื่นผู้ใหญ่ฝ่ายข้างซึ่งอภิบาลพระยาเศวตคเชนทร์นั้น ก็ฝึกสอนพระยาช้างให้รู้ในภาษามนุษย์ และให้รู้กระทำการกิจต่าง ๆ และข้าราชการทั้งหลายซึ่งต้องพระราชอาญา เป็นมหันตโทษจำไว้ หากใครจะทูลขอมิไต่ถาม ก็เขียนหนังสือบนจะให้ถึงของต่าง ๆ และเอาหนังสือบนนั้นไปให้แก่พระยาช้างเผือกพระยาช้างรับเอาด้วยดวงแก้ว ก็เข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อจะขอพระราชทานโทษด้วยใจในขณะเมื่อเสด็จพระราชดำเนินมายังโรงนั้น จึงสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยื่นพระหัตถ์รับหนังสือบนมาทรงอ่านได้ทราบคดีทั้งปวงแล้ว ก็ทรงพระมหากรุณาแก่พระยาเศวตคเชนทร์ชาติ และทรงพระกรุณาโปรด พระราชทานโทษให้แก่พระยาบรมคเชนทรณทัณฑนั้น ส่วนข้าราชการซึ่งเป็นโทษ และได้พ้นโทษแล้ว ก็ให้ถึงของทั้งปวงแก่พระยาช้างเผือกตามหนังสือบนนั้น จำเดิมแต่นั้นมาข้าราชการผู้ใดมีหนังสือเป็นโทษ ก็มาบนเจ้าพระยาเศวต เพื่อจะให้ขอโทษเหมือนดังนั้น และทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานโทษ ให้แก่เจ้าพระยาช้างเผือกนั้นเป็นหลายครั้ง พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระมหาบุญญาธิการ และมีเศวตคชด้าวพลายพังทงเป็นบรมราชพาหนะพระที่นั่ง ครั้นพระราชกฤดาเดชาภาพแผ่ไพศาลไปในนานาประเทศธานีใหญ่น้อยทั้งปวง บรรดาอริราชบริพารซึ่งเข็ดขามความพระเดชพระคุณเป็นอันมากนัก

* ฤกษ์กราช ๓๐๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๔) ปีฉลูตรศก ขณะนั้นเจ้าพระยาโกศวิชัยดิษฐ ทรงพระกรุณาให้พระหัตถ์ขุนหมื่นแพทย์ทั้งหลายไปพยาบาล และโรคนี้เป็นสมัยยากแก่แห่งชีวิตชยภักดิ์แก่นิจจกรรม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิอาจทนหาพระเนตรได้ได้ ทรง

* ถ้าเมื่อปรารภพระมา จ.ศ. ๑๐๒๔ เจ้าพระยาโกศวิชัยดิษฐ จ.ศ. ๑๐๒๓ นี้ไม่ได้ คงผิดแต่ไม่ทราบแน่ชัดอย่างไรฤก.

พระอภัยในเจ้าพระยาโกศาเป็นอันมาก และเจ้าพระยาโกศาขุนเหล็กคนนี้เป็นลูกพระนม และได้รับพระราชทานนมร่วมด้วยมาแต่ยังทรงพระเยาว์นั้น และทรงพระกรุณาพระราชทานฉันทนกิจตามอย่างเสนาบดีเสร็จแล้ว จึงมีพระราชโองการตรัสปรึกษา ด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า พระยาแสนหลวงเจ้าเมืองเชียงใหม่คิดอ่านล่อลวงเราเป็นหลายครั้งแล้ว ยังมีหน้าชักตบแซงเมืองต่อรบอีกเล่า และเราจะละพระยาแสนหลวงไว้นั้นมิได้ จำจะยกพลโยธาทหารไปตีเอาเชียงใหม่ให้จงได้ ท่านทั้งหลายจะเห็นเป็นประการใด จึงท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายก็เห็นพร้อมโดยพระราชดำริห์นั้น ในปีฉลูตรีศกนั้น สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าข้างเผือก ก็มีพระราชดำรัสให้ท้าวพระยาขุนมนตรี ตรวจจัดกองทัพพลนครเจ้าเครื่องดั่งหมื่น ข้างเครื่องต้องร้อย ม้าดั่งร้อย สรรพด้วยเครื่องสรรพอาวุธปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวให้พร้อมไว้ และดำรัสให้หานายปานผู้น้องเจ้าพระยาโกศาอันถึงแก่นิจจกรรม ซึ่งได้รับอาสาออกไปได้ราชการณเมืองฝรังเศสนั้นเข้ามาเฝ้าแล้ว ก็มีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ โปรดให้นายปานเป็นเจ้าพระยาโกศาธิบดี และทรงพระกรุณาตรัสว่า ขุนเหล็กพาทนซึ่งถึงแก่กรรมภาพนชานชานาญในการอันเป็นแม่ทัพ และบัดนี้เราจะให้ท่านเป็นที่เจ้าพระยาโกศาธิบดี และจะให้แม่ทัพแทนพี่ชายไปตีเมืองเชียงใหม่ยังจะได้ฤกษ์ได้ จึงเจ้าพระยาโกศาปานกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขอตอ้งคักดูก่อน และจะขอรับพระราชทานพระราชอาชญาสิทธิ์ เหมือนพระโองการนั้น ถ้าและเห็นจะกระทำสงครามได้แล้ว ก็ขออาสาไปตีเมืองเชียงใหม่ทุกเกล้าฯ ถวายให้จงได้ สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ขอบพระทัยในถ้อยคำเจ้าพระยาโกศากราบทูลนั้น ทรงพระโสมนัสตรัสสรรเสริญสติปัญญาเป็นอันมาก และทรงพระกรุณาพระราชทานพระแสงดาบตันอันทรงนั้น ให้แก่เจ้าพระยาโกศาธิบดี เพื่อจะให้ตีทชชาติพระราชอาชญาสิทธิ์และโปรดพระราชทานให้รับพระโองการดังนั้น แล้วดำรัสอนุญาตว่าท่านจงไปตอ้งคักตามความปรารถนาเถิด

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๖๕

จึงเจ้าพระยาโกศารับพระราชทานพระแสงดาบแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาออกมายังศาลาลูกขุนใน จึงสั่งมหาดไทยกระตราโหมให้แจกพระราชกำหนด ข้างตลิ่งของพระบาททั้งหลายฝ่ายทหารพลเรือนกะเกณฑ์สามพันให้ยกไปตั้งค่ายตำบลทโกลพะเนียดโดยกว้างสามเส้นโดยยาวสามเส้นสิบวา และให้ตัดไม้ไผ่มาตั้งค่ายเอาปลายบักลงให้สั้น ขุดมูลดินถมเป็นสนามเพลาะ บั๊กขวากหนามตามธรรมเนียมพร้อมเสร็จ ให้สำเร็จแต่วันพรุ่งรุ่งแล้วสามนาฬิกา ถ้าและเราไปเดียบค่ายหน้าทู้ใดไม่สำเร็จในเพลา นั้น ก็จะลงโทษแก่ผู้นั้นถึงสิ้นชีวิต ส่วนเจ้าพระยาจักรี กระตราโหม และท้าวพระยาข้าราชการทั้งหลายได้แจ้งในพระราชกำหนดดังนี้ ก็ตั้งตักใจกลัวยิ่งนัก ต่างคนต่างเร่งกระเกณฑ์กันทุกหมู่ทุกกรม ในวันนี้ได้พลสามพันแล้วก็ให้ไปตัดไม้ไผ่อันจะทำเป็นเด้าค่ายนั้นคนจะต้องท่อน แดวกยกขนไปยังทโกลพะเนียด แบ่งปันหน้าทอนตั้งค่ายแต่ในเพลากลางคืนวันนี้ทุกหมู่ทุกกรม และบั๊กเอาปลายลงดิน เอาดินขึ้นดิน ขุดกันเป็นกองแถวแต่เบองบน เบองล่างนั้นห่างกันไปเป็นอันมาก และกระทำการทงปวงพอรุ่งก็สำเร็จ

ในขณะนั้นขุนหมื่นเจ้าหน้าทู้หนึ่ง เห็นเชิงค่ายทั้งหลายห่างกันนัก จึงบั๊กกลับเอาดินลงดิน แทรกเข้าเด้าหนึ่งในระหว่างอันห่างนั้น แล้วว่าอย่างแต่ก่อนเขาทำมาตงนั้นและซึ่งเอาปลายบักลงดินนั้นเคยเห็นทำมาแต่ก่อน จึงเจ้าพระยาโกศากั้งแก่เจ้าพนักงานทั้งหลายให้เตรียมราชพาหนะและเครื่องขัตติยราชบริภคทงปวงไว้รับโดยทางขตมารคสถลมารคพร้อมเสร็จแล้ว ครั้นรุ่งเช้าแล้วเพลาสามนาฬิกา เจ้าพระยาโกศารับตั้งลงเรือพระที่นั่ง นพรัตนพิมานกาญจนอลงกตมหานาวา เวชยันต์ อันอ้าไฟไปด้วยเศวตฉัตรพัดโบกจามร บังพระสุริยจันทร์บังแทรกแสงสถลอนสถลด้วยอภิมุขมุขลายพรายพรรณกลดกลังกรวิงมาด้ายตามเหาพารเกิดพันดกอรกด้วยเรือกัน และเรือท้าวพระยาข้าราชการทั้งหลายเรียงเป็นขบวนโดยขบวนพยุหยาตราหน้าหลังพร้อมเสร็จ ก็เหมือนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันเด็จพระราชดำเนินนั้น ครั้นได้ศุภฤกษ์ก็ให้ลงชิงชัยประโคนแด่ตั้งขัตติยราชคณตรี สันนกาหลักกกองกลองฉนะโครมครนเพียงพนทธารจะท่าลาย

ให้ขยายพยุหามาตราดาเคลื่อนเลื่อนตามขอบวนแห่แน่นอนไปโดยชลมารค ครั้นเท่าถึง
 ที่ประทับตำบลพระเนียด เจ้าพระยาโกศาธิบดีกษัตริย์จากเรือพระที่นั่ง สถิตย์ยังพลับพลา
 อันเป็นที่ราชาอาสน์ เที่ยรดาษด้วยท้าวพระยาข้าราชการทั้งปวง แวดล้อมโดยซ้ายขวา
 หน้าหลัง แล้วกษัตริย์ข้างพระที่นั่งบรมราชฐานราชนครินทร์ประเสริฐพร้อมด้วยเครื่อง
 สูงและธงฉานธงชัย ดูใส่ไฟโรจน์ด้วยท้าวพระยาเสนาบดีพิริยโยธาหาญให้เป็นชนิด
 โดยขอบวนบรมราชพยุหามาตราดชลมารค เลียบค่ายไป จึงเห็นไม่เสาค่ายด้านหนึ่งมักเอา
 คันตงดิน ก็ให้หาตัวเจ้าหน้าทันทนเข้ามา แล้วจึงถามว่าท่านกระทำดังนี้จริงฤๅ เจ้าหน้า
 ทราบเรียนว่าจริง เจ้าพระยาโกศาจึงว่าตัวท่านจะเมตมิได้ทำตามพระราชโองการแห่งเรา
 โทษท่านถึงตายแล้วก็ให้ประหารชีวิตเสีย และให้ตัดเอาศีรษะเสียบไว้ที่ปลายไม้เสาค่าย
 ด้านนั้น แล้วกษัตริย์เรือพระที่นั่งกลับเข้ามายังพระราชวัง เจ้าพระยาโกศาทำคำนิน
 เพื่อจะให้คนทั้งหลายเช็ดขามคร้ามอำนาจอาชญาสิทธิ์ในราชการงานสงครามนั้น ครั้น
 มาถึงพระราชวังก็ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ถวายพระราชโองการอาชญาสิทธิ์
 และพระแสงดาบคันเดียวแล้ว ก็กราบทูลแสดงการทั้งปวงซึ่งไปดองคักนั้นให้ทราบสิ้นทุก
 ประการ แล้วบังคมทูลพระกรุณาขออาสาไปตีเอาเมืองเชียงใหม่มูลเถกั่ว ถวาย
 จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้นทรงพระโสม
 นัสดีการดีสรรเสริญเจ้าพระยาโกศาเป็นอันมาก แล้วก็มีพระราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ
 โปรดให้เจ้าพระยาโกศาธิบดีเป็นแม่ทัพหลวง และให้พระยาศรีวิชัยศักดิ์เป็นนายกระบี่
 พระยาสุนทรภักดีเป็นเกียกกาย พระยาดำรงเดโชเป็นกองหน้า พระยาสุนทรสงคราม
 เป็นกองหลัง ก็อพยพมาพลานุการเดินเท้าทางหลาย ยกขึ้นไปตีเอาเมืองเชียงใหม่
 ครั้นถึงกตักมาสักพักก็ขัดได้มหาสวัสดิพิชัยฤกษ์ เจ้าพระยาโกศาธิบดี และท้าว
 พระยานายทัพนายกองทั้งหลาย ก็กราบทูลบังคมถวายยกกองทัพกลับไปจากกรุงเทพ
 มหานครโดยลำดับชลมารคสถลมารคไปพร้อมทัพเมืองเถิน แล้วก็ให้ตรวจจัดกองทัพ
 แยกกันออกเป็นหมวดเป็นกอง ตามพิชัยสงครามพร้อมเสร็จ ยกพยุหโยธาหาญขึ้นไป
 โดยวิถีสถลมารคทราบเท่าถึงเมืองนคร และหยุดทัพบังคดค้างมณเฑียรที่ใกล้เมืองนั้น

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๖๓

ฝ่ายแผ่นดินพระยาตากเจ้าเมืองนครกับออกหนังสือขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ แล้วก็แต่ง
ค่ายคัปรระดหอรบ แล้วตรวจตราจัดพลทหารขึ้นประจำรักษาหน้าที่เชิงเทินป้องกันเมือง
ตามธรรมเนียม

ส่วนกองทัพไทยยกเข้าแหวกเขาเมือง ข้างเมืองรบพุ่งป้องกันด้านทานอยู่
สามวัน ครั้นเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ก็เกรงอพยพออกจากเมืองหนีไปยังเมืองเชียงใหม่
บ้าง บ้างก็ออกหากองทัพไทยได้เมืองนคร และได้ช้างม้าเครื่องศาสตราวุธและลาว
ชะเลยเป็นอันมาก ก็ยกที่บ้านน้อยบ้านใหญ่ตามระยะทางขึ้นไป พลลาดตามมิได้ก็
แตกฉานพ่ายหนี และตั้งค่ายได้ตำบลนั้น ด้วยอำนาจอาญาสิทธิ์เจ้าพระยาโกศา
ธิบดีแม่ทัพหลวง ครั้นไปต้องศึกตำบลพะเนียด และคนทั้งหลายเช็ดขามคร้ามกลัวแต่
ครั้นนั้นมา จะว่าราชการตั้งไต่ในงานสงครามทั้งปวงก็ตั้งที่ราชธานีด้วยอำนาจดังนั้นทุก
ประการ แล้วยกพยุหโยธาหาญขึ้นไปตีเมืองลำพูน และให้ตั้งค่ายล้อมเมืองไว้

ฝ่ายท้าวพระยาเสนาบดีเจ้าเมืองลำพูน ก็กระเกณฑ์พลทหารขึ้นประจำรักษา
ที่เชิงเทินปราการป้องกันเมือง กองทัพไทยยกเข้าบายปืนปล้นเอาเมือง พลลาวชาว
เมืองรบพุ่งด้านทานอยู่ได้เจ็ดวัน และต้องศาสตราวุธบาดเจ็บตายนั้นมาก เห็น
เหลือกำลังที่จะต่อสู้ ก็แตกฉานพ่ายออกจากเมืองหนีพลากกลางคืน และหนีไปยังเมือง
เชียงใหม่บ้าง บ้างก็หนีเข้าป่าและออกหากองทัพไทยเป็นอันมาก ท้าพไทยได้เมืองลำพูน
 และได้ช้างม้าเครื่องศาสตราวุธคนชะเลยก็มาก แล้วยกขึ้นไปตีเชียงใหม่ ในขณะที่เมื่อ
ทัพไทยได้เมืองลำพูนนั้น พระยาแสนหลวงก็เสียใจ จึงแต่งกองทัพให้ยกออกไปตั้งค่าย
รับโดยระยะทางขึ้นมา ตรวจหาถึงเมืองเชียงใหม่เป็นหลายแห่ง และให้ตั้งค่าย
ค่ายคัปรักขวากหนามตามทำนองศึกพร้อมเสร็จ ส่วนกองทัพไทยยกเข้าตีค่ายลาวทางหลาย
อันออกมาตั้งรับนั้น และได้รบพุ่งกันถึงโรมรันฟันแทงทุก ๆ ตำบล พลลาวต่อรบด้าน
ทานมิได้ ก็แตกฉานไปจากค่าย และพ่ายหนีกลับเข้าเมืองเชียงใหม่

พระยาแสนหลวงเจ้าเมืองเชียงใหม่ ก็ให้แสนท้าวเสนาบดีทั้งปวง ตรวจจัด
พลทหารขึ้นประจำรักษาหน้าที่เชิงเทินปราการโดยรอบ ประกอบด้วยเครื่องศาสตราวุธ

บ้นใหญ่บ้นน้อยทั้งปวงกันเมืองไว้ และกองทัพไทยได้ค่ายรายทางทั้งหลายแล้ว ก็ยกติดตามเข้าไปตั้งค่ายล้อมถึงสามเมือง จึงเจ้าพระยาโกศาธิบดีแม่ทัพหลวง ก็ให้พลทหารก่อกำแพงโอบเมืองเข้าไว้ทั้งนั้น ในด้านข้างทักษิณทิศแห่งเมืองเชียงใหม่ นั้น แล้ว ก็ให้ตั้งค่ายหลวงและค่ายหน้าทั้งหลายล้อมอยู่ในนั้น

ส่วนพระยาแสนหลวงเจ้าเมืองเชียงใหม่ ก็ให้ท้าวพระยาเสนาดาชยยกกองทัพออกไปตีทัพไทย อันมาตั้งล้อมอยู่นั้นเป็นหลายครั้ง พลทหารไทยเข้มแข็งในการสงคราม ยิ่งนักมิได้ถอย และได้ยุทธนาเป็นดั่งมารดา พลดาต้องดำตราดูขนาดเจ็บล้มตายก็มาก มีอาช้คานทานกำลังศึกพลทหารไทยได้ ก็แตกฉานพ่ายเข้าเมืองทุกครั้ง ๆ

ฝ่ายเจ้าพระยาโกศาธิบดี ครั้นเห็นการพอจะหักเอาเมืองได้แล้วก็แต่งหนังสือบอกโดยการอันได้รับฟังทั้งปวง เห็นพอจะเอาชัยชนะได้ แล้วให้มาเร็ว ๒๓ ม้าถืองงไปกราบทูลพระกรุณายังกรุงเทพมหานคร จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสทราบเหตุดังนั้นทรงพระปราโมทัยยิ่งนัก และดำรัสให้ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลาย ตรวจจัดกองทัพพลณรรจ์ดาเครื่องหอกหมีน ข้างเครื่องห้ำร้อย มาเครื่องห้ำร้อย สรรพด้วยเครื่องดำตราดู และเสบียงอาหารให้พร้อมเสร็จ จะเสด็จไปงานพระราชสงคราม ณ เมืองเชียงใหม่ และให้กองทัพยกแยกไปคอยรับเสด็จ ณ เมืองเก็น

ครั้นถึงศักราชหมื่นหนึ่งพันเจ็ดร้อยเจ็ดสิบเจ็ดปี จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จทรงเครื่องเสด็จราชสด็จการณบรรพตวิจิตรสำหรับขัตติยราชธัญยทัช ทรงราชอาวุธสรรพเสร็จก็เสด็จลงสู่เรือพระที่นั่งขจรพินาณกาญจน์มณีสวรรคชัย อันอำไพด้วยบวรเศวตฉัตรขนค้อภุมข่มด้วยพรายพรรณ บังพระสุริยัน บังแทรกสถอนสถับสรรพไปด้วยกรรชิงกลดงกลดจามรมาดดาชตามหาพารพณลิก อธิกด้วยกระบี่ขจรฉานธงชัยงามไสวไพโรจน์ด้วยเรือตงเรือกัน และเรือท้าวพระยาตามนตราเสนาบคมณครมุขลุดขุนทั้งหลาย รายเรียงเป็นระยะโดยกระบวนพยุหยาตราหน้าหลังพร้อมพร้อมเสร็จ พอได้อุดมฤกษ์เวลาพระโหราธิบดีก็ตั้งข้องชัยราชครบุรีได้ดมพรหมพฤฒจารย์เป่ามหาสังข์ทักษิณาวฏี เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ดุริยางคดนตรีข้อง

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๖๕

กลองนั้นนั้น มนต์อันศักดิ์สิทธิ์นี้เอง แล้วยกโยธาหาญให้ร้องระงมระงมให้
ให้เคลื่อนเรือพระที่นั่งศรีวรสุพรรณหงส์ อันทรงพระพุทธรูปมีมาแต่สมัยพระชัยนั้นไปก่อน
แล้วถวายพยุหบาตราคาเคลื่อนเลื่อนตามกระบวนบรมราชพยุหสงคราม ไปตาม
ลำดับชลมารคคราบเท่าถึงเมืองเถิน ก็ชนประทับแรมอยู่ที่นั่นคนหนึ่ง จึงได้ตั้งทรงช้าง
พระที่นั่งพวงกนวิหค พยุหบาตราโยธาหาญไปโดยสถลมารคถึงเมืองจำปาศักดิ์ แล้ว
ให้หัยกองทัพน้อยตั้งค่ายพักพลอยู่ในที่นั้น จึงได้จับกรมพิตรพระพุทธรูปเจ้า
อยู่หัว กรมพระราชดำรัสให้มหาราชอาคันตุกะไปบอกกองทัพว่า ทพหลวงได้แจ้งพระราชดำริ
ยกมาช่วย กองทัพซึ่งล้อมเมืองเชียงใหม่ให้ถอยม่นไว้อย่าเพื่อหักเอาเมืองก่อน และ
ให้คอยถ้าทพหลวงจะมาจะได้ตั้งขึ้นไปถึง จึงจะหักเอาเมืองต่อภายหลัง

ฝ่ายเจ้าพระยาโกศา และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลาย ได้แจ้งในท้องตรา
ดังนั้นแล้ว ก็ให้ตั้งค่ายหลวงและที่ประทับพลับพลาไว้คอยรับเสด็จในที่อันสมควร แล้ว
ก็ให้กราบทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินขบวนมายังเมืองเชียงใหม่ จึงพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธรูปเจ้าช้างเผือก ก็เสด็จยกพยุหบาตราโยธาทัพหลวงขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ และ
เสด็จประทับอยู่ณค่ายอันกองทัพทำไว้รับเสด็จนั้น จึงเจ้าพระยาโกศาธิบดีและท้าวพระยา
นายทัพนายกองทั้งหลาย ก็มาเฝ้าถวายสดุดีกราบทูลขอราชการทั้งปวงให้ทราบ แล้ว
ก็แวดล้อมรักษาพระองค์โดยรอบ และเอาแรงช้างม้าพลานิกร เดินเท้าให้หายเหน็ด
เหนื่อยเมื่อยล้าลำบากกาย

ฝ่ายลาวชาวเมืองเชียงใหม่ทั้งหลายด้านต่อทัพไทยมิได้ ก็ให้ครั้นคร้ามขามกลัว
สยดสยองไปสิ้นทั้งเมือง และพระยาแสนหลวงเจ้าเมืองนั้น ก็ตั้งตั้งคอกใจกลัวทัพไทย
ยิ่งนัก จะรบก็กลัวว่าถึงจะต้านทานได้ จะหนีก็เห็นไม่พิน ครั้นจะออกอ่อนน้อม
ยอมถวายเมืองแล้ว ก็กลัวตายได้ทำความชั่วกลับกลอกมาเป็นหลายครั้งแล้ว ให้จันจิตร
ต้นความคิดมริฐจะทำประการใด ก็ทรงรักษาแต่เมืองไว้ตามบุญเมื่อครั้งก่อนจะช่วยอุดหนุน
บ้าง ก็พอจะช่วยได้พันยี่ จึงบอกหนังสือขึ้นไปยังเมืองอังวะขอกองทัพให้ยกลงมาช่วย
แล้วโดยนศพิศกัณฐ์เสด็จช้างม้าพลาดเดินเท้าแห่งข้าศึก ก็ยกกองทัพมาหาหนทางนั้น ก็

ให้ขุนตุนพระเจดีย์ใหญ่อันประดิษฐานอยู่นกกลางเมือง จึงเห็นรพชวังมาซำคึกเป็นอันมาก ยกหนมมาต่งค่ายใหญ่อยู่ใหม่ในทิศอาคเนย์ ก็ยังตั้งตึกใจกลั้วทัพไทย ยิ่งนัก จึงเร่งให้ตักแต่งการป้องกันเมืองทั้งกลางคั่นกลางวันเป็นด้ามารด และให้เอาไม้ซุงท่งหลาย มาผูกแขวนรายไว้ที่บนโบสถ์มากำแพงเมืองนั้นโดยรอบ แล้วจะได้ตักให้ตักลงไปทิมซำคึก แล้วให้ตั้งกระต๊อกรวดทรายปนผง และเคียน้ำมันยางไว้ให้ร้อนจกทุกๆ หน้าที่ตั้งรับจะหว่านซัดสาตราดเทลงไปให้ถูกต้องซำคึกล้มตาย ขณะเมื่อจะยกเข้ามาบ้ายปืนกำแพงปล้นเอาเมืองนั้น อย่าให้ทำการได้นัก และจัดแจงการทั้งปวงไว้พร้อมเสร็จ แล้วก็คอยกองทัพเมืองอังวะจะยกลงมาช่วยอุปการกิจ

ฝ่ายพระม้ามืดอังวะได้แจ้งในหนังสือบอกเมืองเชียงใหม่นั้น แล้วก็ให้คิดเข็ดขามคร้ามกลัวต่อไทยยิ่งนัก และมีอาจลงมาช่วยเมืองเชียงใหม่นี้ ในขณะที่ทัพหลวงมาต่งอยู่ใต้เจดีย์วัน พดฺรพชวังมาหายเห็ดเห็นน้อยเลยจำแล้ว จึงเจ้าพระยาโกศาธิบดีกราบทูลพระกรุณา จะขอยกเข้าแหกหักเอาเมืองเชียงใหม่นี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ดำรัสให้พระโหราหาฤกษ์ แล้วมีพระราชกำหนดให้ท้าวพระยามชนครี้นายทัพนายกองทั้งปวง ตรวจจัดช้างม้าพลาพลเดินเท้า และทหารคนตมัวซาทางหลาย ให้พร้อมไว้แต่ในหัววัน และกระต๊อบนไค่น้อยใหญ่กว่าพันอันสำหรับจะบ้ายปืนปล้นเอาเมือง และซังซางท่งหลายนั้นให้ทำเกือกหนึ่งเสื่อหนึ่งหน้าห้าหัวหนึ่ง ได้ครบทุกๆ ตัว และพลโยธาหาญนั้น ก็ให้ตักแต่งกายสวมได้หมวกและเสื้อและรองเท้าด้วยหนังสัตว์ และให้พนดชนเป็นบ้อมสูงเทียมกำแพงเมืองในท่มมเมืองทั้งสาม และระหวางกลางท่งสามนั้นเป็นหกแห่งด้วยกัน และให้เอาปืนใหญ่ซนตงจังกายิงเข้าไปตามเชิงเทินเมืองจกทุกบ้อมอย่าให้ชาวเมืองอยู่รักษาหน้าได้นัก เร่งจัดแจงตักแต่งเตรียมการทั้งปวงให้พร้อมไว้จกทุกหมวดทุกกอง และกำหนดวันคืนเพลาสัญญาอาณัติ ให้คอยดูท่งที่ตวงพลเป็นลำคณฤกษ์อันจะยกเข้าหักเอาเมืองนั้น

จึงท้าวพระยามชนครี้นายทัพนายกองทั้งหลาย ได้แจ้งพระราชกำหนดดังนั้น ก็เร่งตักแต่งเตรียมการทั้งปวงไว้พร้อมเสร็จแล้ว ก็คอยดูตวงพลซึ่งเป็นลำคณฤกษ์นั้น

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๗๑

ครั้นถึงศุภวารวิชัยฤกษ์เพลาสามยามจึงพระราชครู พระครูประโหิตาจารย์ กัณฺเฐนิญ
เสด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงมรุทธาภิเษกถวายอาเศียรพาท
อวยชัย ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ลือตทรวงเครื่องตีระฆังลงการตั้งรพารณณ์สำหรับ
บรมกษัตริย์ เสด็จประเวศงานพระราชสงครามเสด็จเสด็จขึ้นเกยคอยฤกษ์ พอได้ฤกษ์
ฤกษ์ พระโหราธิบดีกตัญญูของชัย เจ้าพนักงานประโคมแตรสังคีตริยางคดนตรีของกลอง
กัณฺเฐนิญกาหดนฤนาท พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จเสด็จขึ้นเสด็จขึ้น
พลายหักดิบทิศเป็นพระคชาธาร อันอวดการด้วยเครื่องสูง และรงฉานธงชัยได้
ไฟโรจน์ด้วยช้างตึงช้างกันแทรกแซรงสลับค่ายค้ำพังคา อันท้าวพระยาเสนาบดีพริยโยธา
พลพลพยุหที่พร้อมห้อมล้อมเสด็จพระราชดำเนิน และตำรับให้จุตเพลิงพลุขึ้นเป็น
ลำคัญฤกษ์

ฝ่ายท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงเห็นดวงพลุดังนั้น ก็ขับพลคชาโยธาทนาย
ทั้งหลาย ถ้วนแต่งกายสวมใส่เครื่องหนังมอถอยหอกและทวน สำหรับจะรับไม้ซุงและ
ถือเชือกถือโล่ให้ฝ่าไฟฝ่าฟัน สำหรับจะป้องกันกวาดทรายปนผงและน้ำมันยางอันร้อนซึ่ง
ชาวเมืองจะชัตราดเทลงมานั้นถ้วนทุกตัวคน และให้ตั้งบันไดค้ำพิศดำเนียงเสียงของ
กลองศึกตะโพนตะโพนเพียงแผ่นดินจะไหว ยกเข้าไปจะแหกหักเอาเมืองทุกๆ หนาท จึง
เสด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จมาหยุดยืนพระคชาธาร มีพระราชโองการตรัส
ให้ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลาย ขับพลทหารเอาบันไดน้อยใหญ่พาตักกำแพงเมืองเข้า
ขึ้นขึ้นไป และให้วางบันไดใหญ่ระดมเข้าไปตามเชิงเทินเมืองนั้นทุกบ้อมพร้อมๆ กัน

ฝ่ายพลลาวชาวเมืองซึ่งรักษาหนาทเชิงเทินปราการทั้งหลายนั้น ก็ต้องบันไดใหญ่
ล้มตายเป็นอันมาก และคานทานอยู่มิได้ก็ถอยลงไปจากหนาทบ้าง บ้างก็คานทานอยู่
ได้บ้าง และตัดเชือกซึ่งผูกไม้ซุงแขวนไว้ตามใบเสมากำแพงนั้นให้ตกลงไปทับซำค้ำ บ้าง
ก็หวานชัตกรวดทรายปนผงอันร้อน และรดสาตราดเทน้ำมันเดือดลงไปให้ถูกต้องพลซำค้ำ
อันร้ายเป็นอันมาก และต่อรบป้องกันเมืองอยู่เป็นสามารก

ฝ่ายพลทหารไทยก็รับไม้ซึ่งด้วยปลายหอกปลายทวน และมากด้วยกันก็ทานไว้ ได้อ่อนให้ตกลงแต่เบา และเอาเชนโล่ให้ฝ่าโพ่ฝ่าแพ้มทั้งหลาย ชนบ้องก็รับกรวด ทรายปนผองอันร้อน และนามนยางเคียดซึ่งชาวเมืองชดสาตราดเทลงมานั้นให้ถูกต้องแต่ น้อยพอดทนได้ และพลทหารไทยแสนหนึ่งมพจะทอดอย เยียดคยัดหนุนเนื่องกันเข้าไป คุกคั่นในท้องพระมหาสมุทร ชาวเมืองสุดที่จะต้านทานได้ ก็ชนบนันได้บายบันกำแพง เข้าไปได้ในเมืองพร้อมกันทุกๆ หน้าที แล้วก็ไล่พิฆาตฆ่าพลลาวชาวเมืองทั้งหลายล้มตาย เป็นอันมาก และได้เมืองเชียงใหม่ในเพลารุ่งขึ้นวันนั้น แล้วก็ได้จับพระยาแสนหลวง เจ้าเมือง และบุตรภรรยาญาติวงศ์ได้สิ้น และได้ครัวตัวแสนท้าวพระยาลาวแสนาบดี ทั้งหลาย และครอบครัวอพยพชาวเมืองทั้งปวงเป็นอันมาก ได้ช้างม้าเครื่องศาสตราวุธ บินใหญ่บินน้อยและสิ่งของต่างๆ มาก แล้วก็นำครอบครัวส่งออกไปยังค่ายหลวงชั้น จึงเจ้าพระยาโกศาธิบดี ก็จัดตั้งเอาบุตรเจ้าเมือง และบุตรท้าวพระยาแสนาดาวทั้งหลาย ทมิษฐ์รปอนงามนนั้น เข้ามาถวายสดมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วก็ทรงเลือกบุตรเจ้าเมืองไว้ เป็นนางพระธนม และซึ่งบุตรแสนท้าวพระยาลาวทั้งหลายนั้น ก็ทรงแจกพระราชทาน ให้แก่ท้าวพระยานายทนายกองทั้งปวงทุกคน และได้ตั้งประทับยังอยู่ทนน ประมาณ ดิบห้าเวรกว่าหัวเมืองจะสงบ ก็ส่งไปบ้านเมือง และหัวเมืองทั้งหลายซึ่งชนแก่ เมืองเชียงใหม่เป็นปรกติแล้ว จึงเลิกทัพหลวงกวาดเอาครอบครัวลาวชะเถยทั้งหลาย ทดไต่ถนน ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับมาโดยทางสุวรรณโลก ก็เสด็จประทับแรมอยู่ ณเมืองสุโขทัยสิบห้าวัน และดำรงให้กองทัพท้าวพระยาหัวเมืองบักขี้ได้ทั้งหลายต้อง หมนเคษ คุณเอาช้างม้าพลาพลเดินเท้าอันน้อยเจ็บทพพลภาพ และครอบครัวลาวชะเถย ทั้งหลาย อันไต่ถนนแยกไปลงทางท่าเรือเมืองกำแพงเพชรแล้ว ก็เสด็จกรีธาพล ทัพหลวงจากเมืองสุโขทัย มาโดยลำดับมารคถึงเมืองพระพิศณุโลก แล้วเสด็จ พระราชดำเนินไปยังพระอารามวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ถวายนมัสการพระพุทธปฏิมากร พระชินราช พระชินสีห์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วกระทำมหาสักการบูชา แล้วเล่น การมหรสพสมโภชสามวัน และได้เสด็จประทับยังอยู่เมืองพระพิศณุโลกเจ็ดวัน จึง

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๓

คำรัสให้กองทัพยกแยกกันไป แด็กก็เสด็จพระราชดำเนินจากเมืองพระพิษณุโลก มา
โดยชลมารคด้วยพระชลวิมาน พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาเสนาบดีพิริยโยธาทาญแห่แห
เป็นชนัด โดยกระบวนพยุหยาตราหน้าหลังเสด็จ ก็เสด็จถึงกรุงเทพมหานครบรร
ทวารวดีศรีอยุธยา และเสด็จขึ้นสู่พระราชวังบวรสถานมงคล ทรงพระกรุณา
พระราชทานรางวัลแก่เจ้าพระยาโกศฯ และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลายเป็นอันมาก
ตามลำดับฐานาศักดิ์

จำเดิมแต่่นมาพระราชกฤดาเดชาภาพแห่งพระบาทบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ถือสาปรากฏไปทั่วทิศานุทิศ ประเทศธานีใหญ่น้อยทอวรราชัตติยราชัตติกร ก็สยบสยอน
ครันคร้ามขามพระเดชพระคุณเป็นอันมาก มีอาภักดิ์ทำย่ายบทาต่อพระนครศรีอยุธยา
ได้ กรุงเทพมหานครนงกเกษมสุขสมบุรณยงน

ในขณะนั้นพระเพทราชาจางวางกรมช้าง เป็นชาวนบ้านพลหลวงแขวงเมือง
สุพรรณบุรีมีบุญญาธิการมาก และกระทำราชการชำนาญในทางศิลปศาสตร์ช้าง
แกดวกดงามนัก แด็กมีฝีมือในสงคราม กระทำความชอบมาเป็นหลายหนแล้วได้
โดยเสด็จงานพระราชสงครามกรุงเมืองเชียงใหม่ด้วย สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
พระกรุณาแก่พระเพทราชานี้ แด็กเมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาจากเมืองเชียงใหม่
พระองค์เสด็จทรงสั่งวาดด้วยราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่ และนางนงกทรวงครภขณา
ทรงพระกรุณาจะอวยพระทัย จึงพระราชทานนางนงให้แก่พระเพทราชาแล้วคำรัสว่า
นางลาวคนนมครภขณา เราจะเอาไปเลี้ยงไว้ในพระราชวังก็คิดจะอวยแก่พระสนม
ทงปวง และท่านจงรับเอาไปเลี้ยงไว้ณบ้านเกิด และพระเพทราชาเก็บพระราชน
เอานางนงไปเลี้ยงไว้ณบ้าน

ครันถึงบ้านจตุรพักต สมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราช
ดำเนินขึ้นไปนมัสการพระชินราชพระชินสีห์ณเมืองพระพิษณุโลก พระเพทราชาที่พาเอา
นางลาวมีครภขณาไปตามเสด็จด้วย ถึงตำบลโพธิ์ประทับช้าง พอครภขณางนงแก่ถวน
ทศมาตได้ฤกษ์ดี นางก็ประสูติบุตรชายกอบด้วยสิริวรณลักษณะเป็นอันดี บิดาให้

นามบุญญัตถ์ขอเจ้าเดื่อ ครั้นอยู่มาค่อยรู้ความแล้ว ก็ดำใจเอาพระเพทราชาว่าเป็นบิดา
และรักใคร่สนิทศนิตพิณจนวัยฉกรรจ์ ก็มั่งคั่งปัญญาแกดวกกล้าอาญาขึงนัก จึงพระ
เพทราชาเห็นว่าเขาอายุเคยผู้บุตรเลี้ยง เข้าไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กและให้กระทำการ
สนองพระเดชพระคุณ ส้มเต๋จพระมเหสีพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาภาพแก่
นายเดื่อมหาดเล็กนั้นเป็นอันมาก มีพระราชดำริหะใครให้เจ้าเดื่อรู้ตัวว่าเป็นพระเจ้าลูกเธอ
และทรงพระกรุณาดำรัสให้เจ้าพนักงานเชิญเอาพระนายมาตั้ง ก็ทรงส่งพระนาย แล้ว
กวักพระหัตถ์ครัดเรียกนายเดื่อมหาดเล็กเข้าไปให้ใกล้พระองค์ แล้วก็ดำรัสว่าเอ็งจงดูเงา
กระจกเถิด นายเดื่อมหาดเล็กนั้นก็ถนัดเข้าไปส่องพระฉายด้วยพระองค์ ก็เห็นเงา
เหมือนดังนั้น แล้วถามพระราชโองการตรัสถามว่าเอ็งเห็นรูปเรากับรูปของเอ็งนั้นเป็น
อย่างไรกันบ้าง จึงนายเดื่อมหาดเล็กกราบทูลพระกรุณาว่า รูปทั้งสองอันปรากฏอยู่ใน
พระฉายนั้นมพระรัตนฐานคล้ายคลึงกัน ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้นก็
ทรงพระเมตตาการุณภาพแก่นายเดื่อมหาดเล็ก ซึ่งเป็นพระราชบุตรนั้นขึงนัก ทรงพระ
กรุณาดำรัสพระราชทานโอวาทานดำรัส และใช้ในกิจราชการทั้งปวง แล้วพระราชทาน
เสื้อผ้าขาวของเงินทองเป็นอันมาก

ส่วนนายเดื่อมหาดเล็ก ก็รู้ตัวว่าเป็นพระเจ้าลูกเธอ โดยพระราชอุบายในวัน
อันส่องพระฉายนั้น และบังเกิดทิวสิริมานะขึ้นเป็นอันมาก กับบริโภคนาหารในพระ
สุพรรณภาชน์อันเหลือเสวยนั้น และเอาพระภูษาทรงซึ่งเจ้าพนักงานตากไว้นั้นมานุ่งห่ม
ผู้ใดจะว่ากล่าวก็ฟัง แต่ทำดั่งนั้นเป็นหลายครั้ง จึงเจ้าพนักงานทูลทูลทูลทูลทูลทูล
เห็นเช่นนั้นกราบทูลพระกรุณา ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัส
ว่าอย่าเอื้อนนิมนต์มาอยู่ อย่าถ่อมมันเลย มันชอบใจดังของท่งนั้น จึงบริโภคนุ่งห่ม
ตามท่งนั้นเถิด

จำเดิมแต่ณนั้นนายเดื่อจะปรารภนาเอาดังใด ก็ถือเอาดังนั้นทุกประการ และ
จะได้มีผู้ใดว่ากล่าวหนักหนาได้ ในขณะนั้นข้างพลายล้อมตัวหนึ่ง เป็นข้างเพี้ยนขาด

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๓๕

สำหรับฆ่าคนโทษถึงตายร้ายกาจยิ่งนัก ถ้าแตะตกว่ามันแล้วถึงหมอข้างผู้ใดที่จับขึ้น
เข้มแข็ง ก็มิอาจสามารถจะขึ้นไปลงน้ำได้ และผูกตรึงไว้ที่โรงนั้น ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง
นายเดอมหาดเล็กรู้เหตุดังนี้ ก็ไปยังโรงข้างพลายด้อม และจะขึ้นขังพลายด้อมเอาไป
ลงน้ำให้จมน้ำได้ หมอความทุกข์หลายห้ามก็ฟัง และเข้าแก้เอาจากตะรุ แล้วก็นำ
เอาไปลงน้ำได้โดยสะดวก ด้วยบุญญาเป็นมหัศจรรย์ และอานุภาพสรรพเวทมนตร์คาถา
วิชาคุณ อันยาวนานด้วยดี จะได้เป็นอันตรายนั่นหามิได้ ส่วนพระหลวงขุนหมื่น
กรมช่างทงหลาย ก็เอาเหตุนั้นขึ้นกราบทูลพระกรุณา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครั้น
ทราบเหตุดังนี้ ก็ตกพระทัย จึงดำรัสให้กรมช่างทงหลาย ผูกขังพลายด้อม
พร้อมไปด้วยเชือกบาศเร่งรีบไปช่วยโดยเร็ว พอนายเดอมหาดเล็กพาพลายด้อมไปลงน้ำ
แล้วกลับขึ้นมาถึงโรงได้โดยปรกติ แล้วผูกไว้ที่โรงดังเก่า แล้วกรมช่างทงหลายก็
กลับเอาเหตุมากราบทูลพระกรุณาให้ทราบ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ครั้นทราบประพาศเหตุอันนายเดอมหาดเล็กพาพลายด้อมได้ ปราศจากภัยอันตรายดังนี้ ก็ทรง
พระปรีดีโสมนัส จึงดำรัสให้หานายเดอมหาดเล็กเข้ามาเฝ้า แล้วก็มีพระราชโองการ
ครั้นว่า ตัวเองซึ่งข้างเกลียดกล้าเข้มแข็งนัก เองจึงเป็นหลวงสรศักดิ์ไปช่วยราชการบิดา
แห่งเองในกรมช่างเกิด จำเดิมแต่นั้นมานายเดอมหาดเล็กเป็นหลวงสรศักดิ์ กระทำราชการ
สนองพระเดชพระคุณข้างกรมช่าง

ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้น
ไปยังเมืองลพบุรีเนื่อง ๆ และเสด็จไปประพาสตำบลสระแก้ว แล้วให้กระทำการพระราชวัง
ณเมืองลพบุรี และเสด็จดำรงอาณัติอยู่ที่นั่น แล้วก็เสด็จพระราชดำเนินไปประพาส
ชมพนัสนิคมวัดวิเศษด้วยพระพรณรชชาติ ร่มรื่นระหงระโหลฐานแถวเถื่อน
ทิวทัศน์ด้วยสถูปภิกษานานาดีด้วยจิตุบาทบันเทิงละเลิงถานพระทัย และทรงพระ
กรุณาดำรัสให้ทำคลองปากจั่นออกจากสระแก้ว กรุดิยายาปนเป็นอันดีแล้วให้ขุดเป็น
คลองไขน้ำมาแต่ทะเลชุบศร ครอบเกล้าถึงคลองปากจั่นสระแก้วนั้น แล้วให้ตั้งพระนิเวศ

ไว้ในที่นั้น และเสด็จไปประพาสตำบลนั้นเนื่อง ๆ แล้วยกเสด็จกลับยังพระราชวัง และ
เมืองลพบุรีครั้งครั้งครั้งครั้ง เป็นพระบรมราชินเฝ้าสด้านชั้นในครั้งนั้น

จึงได้มีพระบรมราชโองการให้นายราชบัณฑิตพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการ
ดำรัสสั่งข้างเจ้าพนักงาน จักการก่อพระมหาปราสาทสองพระองค์ ครั้นเสร็จแล้ว
พระราชทานนามบัญญัติ ชื่อพระที่นั่งสุทธาสวรรค์องค์หนึ่ง พระที่นั่งหริภูมิหาวปราสาท
องค์หนึ่ง แล้วทรงพระกรุณาให้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวิหารมหาธาตุเจดีย์ และกุฏิ
ศาลาในอารามทั้งหลายทั่วจังหวัดเมืองลพบุรีทั่วทุกประการ ให้ถาวรขึ้นดังเก่าแล้วเสร็จ
และพระองค์เสด็จอยู่ ณ เมืองลพบุรีในเหม้นตฤดู และคิมหันตฤดู และเสด็จลงมาประทับ
อยู่ ณ กรุงเทพมหานคร แต่เทศกาลจตุรวิษุวัต สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จด้วยโอรสวรยา
ชิปติภยวราชนเมืองลพบุรี และพระนครศรีอยุธยา เป็นสุขานุกูลยิ่งนัก

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนาม
เจ้าฟ้าน้อย ครั้นโตขึ้นแล้วพระราชทานนามชื่อเจ้าฟ้าอภัยทศ และทรงพระกรุณา
โปรดให้อยู่ ณ พระตำหนักวังหลัง และพระองค์มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงพระกรุณา
โปรดให้เป็นกรมหลวงโยธาเทพ และซึ่งสมเด็จพระบรมราชภคินัน ทรงพระกรุณา
โปรดให้เป็นกรมหลวงโยธาทิพ และเสด็จอยู่ ณ พระตำหนักตกในพระราชวัง

ครั้นนั้นพระยาวิชาเยนทร์ฝรั่ง กระทำราชการดีมีความชอบมากชนทรงพระกรุณา
โปรดให้เลื่อนให้เป็นเจ้าพระยา และให้บังคับราชการว่าที่สมุหนายก และทรงพระกรุณา
โปรดให้พระยารามเดโชออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ให้พระยารามขึ้นไปครอง
เมืองนครราชสีมาคราวนั้น

ส่วนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ผู้ว่าราชการที่สมุหนายก ให้ก่อตึกถ้ำเหลี่ยมอันใหญ่
และตกแต่งณัฏกภาพแกลดอมรอบเป็นทออยู่ และให้ก่อตึกปฏิมาคฤหาสน์ และตึกฝรั่ง
อันทั้งหลายเป็นอันมากตามลัทธิโกธิคดัดแปลง และคิดอ่านกระทำการทั้งปวงต่าง ๆ ประราธนา
จะคิดเอาราชสมบัติ และจะทำกลอุบายที่จะประทุษร้ายเป็นประการใด ๆ สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวเข้าพระทัยแต่มิได้เอาโทษ ด้วยเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เอาใจได้ในกิจการการทั้งปวง

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๗๗

เป็นอันมาก และตั้งเอาภิกษุสามเณร มากระทำราชการทั้งปวงครั้นนั้นมาก ชณะ
นั้นสมเด็จพระบรมพิตรพระนารายณ์เป็นเจ้า ทรงพระนามปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เมืองลพบุรี เหตุว่าพระองค์เสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติณเมืองลพบุรี และทรงพระ
กรุณาให้ตกแต่งปฏิสังขรณ์บ่อนค่ายหอรบเชิงเทินปราการหนึ่ง และสระน้ำที่เสวย
และที่ชำระอุปการณเสด็จ และพระองค์เสด็จดำรงราชฤทธิในทนต์

ส่วนหลวงสรศักดิ์ ครั้นเห็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ตั้งเอาภิกษุ สามเณร ออก
มากระทำราชการเป็นอันมาก ให้ร้อนในพระพุทธรูปต่างดั่งนั้น ก็เอาเหตุนั้นขึ้นกราบทูล
พระกรุณา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสทรงทราบเหตุดั่งนั้น ก็มีได้เอาโทษแก่เจ้าพระยา
วิชาเยนทร์ และมีได้ตรัสเป็นประการใด และหลวงสรศักดิ์จึงคิดว่า อ้ายฝรั่งคน
มันโปรดปรานยิ่งนัก จะกระทำผิดดั่งเท่าใดๆ ทรงพระกรุณามีได้เอาโทษ และจะ
ทำโทษมันเองสักครั้งหนึ่ง จึงเข้าไปคอยเจ้าพระยาวิชาเยนทร์อยู่ที่เคยนั่งว่าราชการใน
พระราชวังนั้น ครั้นเข้าเจ้าพระยาสมหนายกฝรั่งเข้าไปในพระราชวัง แล้วทูลว่า
ราชการในทนต์ และหลวงสรศักดิ์เห็นได้ทูลเข้าชักเอาปากเจ้าพระยาวิชาเยนทร์พันหัก
สองซี่ แล้วก็หนีออกไปยังบ้าน และลงเรือเร็วรีบลงลงไปยังกรุงเทพมหานคร
ส่วนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เมื่อหลวงสรศักดิ์ชักเอาหนามลงอยู่ ครั้นได้สดว่าถูกชอน
และบ้วนฟันออกเสียแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีโลหิตไหลออกจากปาก
พลางกราบทูลว่า อาชญาเป็นอันเถลไถล บัดนี้หลวงสรศักดิ์ชักเอาปากข้าพระพุทธเจ้า
พันหักสองซี่ ข้าพระพุทธเจ้าต้นสมปฤติสมเด็จพระที่นั่งพระที่นั่งจะถึงแก่สันชิต
ข้าพระพุทธเจ้าได้ความเจ็บช้ำ แต่ข้าราชการทั้งหลายเป็นอันมาก ขอทรงพระกรุณา
โปรดลงพระราชอาชญา แก่หลวงสรศักดิ์จงหนัก แล้วข้าพระพุทธเจ้าจึงจะสิ้นความ
เจ็บช้ำ สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ตรัสได้ทรงฟังดั่งนั้น ก็ทรงพระ
พิโรธแก่หลวงสรศักดิ์ จึงตรัสแก่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่า ท่านจะเอาวิชาทักกับมัน
อุปการณใด จึงเจ้าพระยาวิชาเยนทร์กราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะได้
จะเอาวิชาทักถึงกับหลวงสรศักดิ์ดังใดสิ่งหนึ่งนั้นหาไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส

ได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธนัก จึงดำรัสสั่งตำรวจให้ไปเอาตัวหลวงสรศักดิ์เข้ามา ขุนหมื่นตำรวจรับพระราชโองการแล้ว ก็รีบออกไปเอาตัวหลวงสรศักดิ์ขึ้นบ้าน ครั้นไม่ได้ตัวแล้ว ก็กลับเข้ามากราบทูลพระกรุณาให้ทราบ จึงมีพระราชดำรัสให้ตำรวจทั้งหลายไปเที่ยวหาตัวหลวงสรศักดิ์มาให้จงได้ แล้วมีพระราชโองการตรัสแก่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่า ท่านจงยับยั้งอยู่เราจะหาตัวมันมาให้ได้ก่อน

และเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เข้ามาเฝ้าฯ ขณะใด ก็กราบทูลกล่าวโทษหลวงสรศักดิ์เพิ่มเติมขึ้นทุกครั้ง จึงมีเสด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระวิจาร์ณในคดีนั้น และทรงพระราชดำริให้ระงับถอยคำ อันหลวงสรศักดิ์กราบทูลกล่าวโทษเจ้าพระยาวิชาเยนทร์แต่ครั้งก่อนนั้น ก็เห็นว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์กระทำผิดจริง จึงดำรัสว่าอย่าเดือมนเห็นโทษท่านทำผิดจึงชักให้ได้ทุกขเวทนา และเราจะมีโทษโรงใหญ่ทำขวัญให้แก่ท่าน

ส่วนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ก็มิได้เต็มใจโดยพระราชดำรินั้น และกราบทูลพระกรุณาขอแต่ให้ทำโทษหลวงสรศักดิ์ตายเดียว

ฝ่ายหลวงสรศักดิ์ก็ไปเฝ้าเจ้าแม่วัดดุสิต ซึ่งเป็นมารดาเจ้าพระยาโกศาเหล็กเจ้าพระยาโกศাপาน และเป็นพระนมผู้ใหญ่ของสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนั้น และถวายบังคมแล้ว ก็กราบทูลแถลงการณ์เจ้าพระยาวิชาเยนทร์กระทำให้อ่อนในพระพุทธศาสนาเหมือนดังนั้น และได้กราบทูลพระกรุณา แล้วก็มีได้เอาโทษ ข้ำพระพุทธรูปเจ้ามีความโทมนัสถึงพระพุทธศาสนา อันเจ้าพระยาวิชาเยนทร์จะทำพระพุทธศาสนาให้พินาศเสื่อมสูญดังนั้น จึงชักเอาปากเจ้าพระยาสมุหนายก แล้วก็นั่งลงมา และบังคับสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธจะลงพระราชอาญาแก่ข้าพระพุทธเจ้า ขอจงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม อัญเชิญเสด็จขึ้นไปขอพระราชทานโทษข้าพระพุทธเจ้า

ครั้งหนึ่งเกิด จึงเจ้าแม่ผู้เฒ่าได้ทรงฟังดังนั้นก็เห็นโทษอันเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ทำผิด จึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งขึ้นไปยังเมืองลพบุรี และเสด็จถึงฉนวนนาประจักษ์ ก็พาหลวงสรศักดิ์ขึ้นไปยังพระราชวัง และให้ยับยั้งอยู่นอกดับแต่ก่อน แล้วก็เสด็จเข้าข้างใน และ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรเห็นแล้ว ก็กระทำจุลกมณาการเชิญเสด็จให้เสด็จ
ร่วมราชาอาสน์ และยกพระหัตถ์อัญชลีแล้ว ก็ดำรัสถามว่า พระมารดาขึ้นมากด้วย
ธุระสิ่งใด จึงเจ้าแม่ผู้เฒ่ากราบทูลโดยเหตุที่ปวงชนให้ทราบถึงทุกประการ สมเด็จพระ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสทราบเหตุดังนั้นแล้ว ก็มีพระราชโองการให้หา
หลวงสรศักดิ์มาเฝ้า แล้วก็ดำรัสบริภาษเป็นอันมาก และเจ้าแม่ผู้เฒ่ากราบทูลขอพระ
ราชทานโทษ ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้ แล้วตรัสบอกประพฤติเหตุที่ปวง
ชนหลวงสรศักดิ์ทำแก่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์นั้น ให้แก่เจ้าแม่ผู้เฒ่าฟังทราบถึงทุกประการ
แล้วดำรัสให้มายังอยู่ณพระราชวังต้องห้ามวัน และทรงปฏิบัติด้วยเคารพเป็นอันดี
แล้วก็อัญเชิญเสด็จกลับลงไปยังกรุงเทพมหานคร

ในขณะนั้นท้าวพระยาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย จำเดิมแต่เจ้าพระยา
วิชาเยนทร์ ว่าราชการที่ตมฺุหนายกนั้น ก็ได้เต็มใจจึงปรึกษากันว่า ข้าราชการ
ทั้งปวงทมิต์คณญาณด้วยชื่อนั้น ควรที่จะเลี้ยงเป็นอรรคมหาเสนาบดีได้นั้นก็พอจะมี
อยู่บ้าง และทรงพระกรุณามิได้ชอบด้วยชน และมาโปรดปรานพระราชทานที่ตมฺุหนายก
ให้แก่ชายฝรั่งลูกค้าต่างประเทศอันมิได้ชื่อนี้ด้วย คิดประทุษร้ายในละของสูงพระบาท
อยู่ดังนี้ ก็บังควรขึงนิก และถ้อยคำว่าดั่งนิกปรากฏมีเนื่อง ๆ จนทราบถึงพระภรรณี
สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสทราบเหตุดังนั้น ก็มีพระราชดำริที่จะแก้ความ
ครหาแห่งข้าราชการทั้งปวง ด้วยทรงพระกรุณาเห็นเห็นว่า เจ้าพระยาวิชาเยนทร์
มีสติปัญญายิ่งกว่าข้าราชการทั้งปวง แล้วได้ของวิเศษต่าง ๆ ในทวีปฝรั่งเศษประเทศมา
ถวายเป็นอันมาก จึงโปรดให้เป็นอรรคมหาเสนาธิบดีต่างพระเนตรพระภรรณี และ
ซึ่งจะประทุษร้ายนั้นทรงพระกรุณาเลี้ยงเอาพระบารมี จะได้ระงับพระทัยนั้นห้ามมิได้

ครั้นอยู่มาเพลาหนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จออกนอกท้องพระโรงหลวง
พร้อมด้วยมุขมาตยาเสนาบดีกว่าราชประโรหิตาจารย์ เฝ้าอยู่แต่ยรดาษ มีพระราชดำรัส
สั่งแดงสติปัญญาอันยิ่งแก่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ให้ปรากฏ

จึงมีพระราชโองการตรัสตั้งท้าวพระยาข้าราชการทั้งปวงว่า ท่านทั้งหลายจงช่วยกันเอาบันพระพิรุณขึ้นชงคู และจะหนักดักก่หาม จึงท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททงหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็ชวนกันออกมาคิดอ่านการอันจะชงบนน และจะทำตราชงให้ใหญ่ เอาสายโซ่ผูกแขวนชนนไม้คนชงบักให้สูง และจะเอาบันชงบนน ก็เห็นตราชงและสายโซ่ผูกชนนจะทานไว้มิได้ ด้วยบันพระพิรุณบอกละใหญ่หลวงนัก และคิดอ่านประการใดก็สิ้นสติปัญญา จึงเข้ามาราบทูลพระกรุณาโดยเหตุเหลือกำลังที่จะเอาชนชงบนนได้

สมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัวช้างเผือก ตรัสได้ทรงฟังดังนั้น จึงแย้มพระโอษฐ์ตรัสตั้งเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่า ท่านจงออกไปชงบันพระพิรุณให้รู้ว่าหนักดักเท่าใด จึงเจ้าพระยาวิชาเยนทร์รับพระราชโองการแล้วออกไปคิดอ่านการอันจะชงบนน และให้เอาเรือนางเปิดอันใหญ่หลายลำมาเทียบชนนกันจนทำแล้ว ก็ให้ลากบันพระพิรุณลงไปใ้เรือนางเปิดชนนนั้น และเรือหนักจมลงไปเพียงใด ก็ให้หมายไว้เพียงนั้น แล้วก็ให้ลากบันชนมาเสียจากเรือ จึงให้ชนเอาอิฐหนักและก้อนศิลา มาชงให้ได้น้ำหนักเท่าใด ๆ แล้ว ก็ทิ้งลงไปใ้เรือทราบเท่าจนเรือจมลงไปถึงท่อนหมายไว้่นั้น ก็รู้ว่าบันพระพิรุณหนักเท่าใด จึงเอาเหตุนี้เข้ามาราบทูลพระกรุณาให้ทราบ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระโสมนัสตรัสตรึงสติปัญญาเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ชงเอาบันชงคูดั้นเป็นอันมาก แล้วก็มีพระราชโองการตรัสแก่ท้าวพระยาขุนมนตรีทงหลายว่า เมื่อเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เข้ามาสติปัญญา ยิ่งกว่าท่านทั้งปวงดังนี้ ถ้าจะมีให้เราเลี้ยงเขาเป็นใหญ่กว่าท่านทั้งปวงได้ แล้วก็ทรงพระกรุณาปูนบำเหน็จพระราชทานเสด็จงาให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ แล้วมีบทอนแก้หน้าตำราย้อยสำหรับยศ แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งเบาะสูงศอกหนึ่ง ขณะเมื่อเสด็จนั้น และพระราชทานเครื่องอุปโภคเป็นอันมาก จำเดิมแต่นั้นมาเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ว่าราชการตั้งอันใดก็ถึงดีชชชชช และคิดอ่านเพ็ดทูลสิ่งใด ก็ว่ากล่าวพอพระทัยทุกประการ ท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททงหลาย ก็ยำเกรงยิ่งนัก

ଭୁବନେଶ୍ୱର

ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงพระราชดำเนิน
 ขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาททุกปี ๆ มิได้ขาด และเสด็จประทับอยู่ ณ พระราชนิเวศราช-
 เกษม ทรงพระกรุณาให้เฝ้าการมหรสพถวายพุทธบาทสมโภชสามวัน ตามโบราณ
 ราชประเพณีแล้ว ก็เสด็จกลับยังเมืองลพบุรี และดำรัสให้ตกแต่งทิวป่า
 ถัดลงมา แต่พระพุทธบาทมาโดยท้ายพุนกยูง และทำศิลา เป็นทางหลวงตลอด
 ทรายเข้าถึงเมืองลพบุรี และให้ตกแต่งทาง ขุดทะเลชุบศร และทางสระแก้ว และทาง
 ทำเรือข้ามพระตำหนักท่าเจ้าذنุก และทรงพระกรุณาให้ปฏิสังขรณ์พระมณฑปพระ-
 พุทธบาท ที่ชำรุดปรักหักพังแล้วเสร็จ และพระองค์บำเหน็จพระราชาผู้ศรัทธา เป็นลำดับลงมา
 โดยอเนกนประการ

อยู่มาวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ตั้งพระราชดำเนิไปประพาสณพระตำหนัก
ตำบลสระแก้ว พร้อมด้วยมุขมนตรีทั้งหลายโดยเสด็จพระราชดำเนินทนมอบอันมาก และ
เมื่อเสด็จกลับเข้าในพระราชวัง พระองค์ได้ตั้งทรงม้าพระที่นั่งบรมราชพาหนะ มีพรรณ
อันแดงประดับด้วยเครื่องราชูปโภคพร้อมเสร็จ และได้ตั้งขับม้าพระที่นั่งเป็นนาคอย่างสะเทิน
มาถึงหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จึงเสด็จลงจากม้าพระที่นั่ง

มีพระราชโองการตรัสเรียกพระเพทราชาเข้ามา แล้วดำรัสว่า ท่านจงมาชี้มาแดง
 พยัคฆ์^๕ดง^๕ดง^๕จะชี้ได้^๕ฤ^๕ไม่ได้^๕ จึงพระเพทราชา^๕รับ^๕พระราช^๕โองการ^๕กราบ^๕ถวาย^๕บังคม^๕แล้ว^๕
 ก็เปิด^๕อง^๕ฝ่า^๕ด้าน^๕ซ^๕ง^๕เกย^๕ว^๕ง^๕น^๕น^๕ออก^๕ก^๕บ^๕พระ^๕ย^๕ก^๕บ^๕น^๕อ^๕า^๕น^๕มา^๕ เพื่อ^๕เ^๕เ^๕ว^๕ร^๕พ^๕ใน^๕ด^๕ะ^๕ข^๕อง^๕ร^๕ู^๕ต^๕พระ^๕บ^๕า^๕ท^๕
 มี^๕ไ^๕ด^๕น^๕ง^๕ร^๕ว^๕ม^๕ร^๕า^๕ชา^๕อ^๕า^๕ด^๕น^๕น^๕น^๕ จึง^๕ซ^๕น^๕ซ^๕ม^๕า^๕พระ^๕ท^๕น^๕ง^๕ซ^๕บ^๕ย^๕า^๕ง^๕ไป^๕ ฝ่าย^๕ค^๕ำ^๕ร^๕ว^๕จ^๕ห^๕ำ^๕ห^๕ำ^๕ถ^๕ง^๕ และ^๕
 เจ^๕ำ^๕พ^๕น^๕ก^๕ง^๕า^๕น^๕ซ^๕ง^๕ถ^๕ือ^๕เ^๕ร^๕ว^๕ง^๕ด^๕ง^๕ และ^๕ก^๕ด^๕อ^๕ง^๕ฉ^๕น^๕แ^๕ตร^๕ด^๕ัง^๕ซ^๕ท^๕ง^๕ห^๕ล^๕า^๕ย^๕ ก็^๕ด^๕ำ^๕ค^๕ัญ^๕ว^๕ำ^๕ด^๕ม^๕เ^๕ด^๕จ^๕พระ^๕เจ^๕ำ^๕
 อ^๕ย^๕ห^๕ู^๕เ^๕ด^๕จ^๕พระ^๕ร^๕า^๕ช^๕ำ^๕เน^๕น^๕ จึง^๕ป^๕ระ^๕ค^๕อ^๕ม^๕แ^๕ตร^๕ด^๕ัง^๕ซ^๕เ^๕ว^๕ร^๕ม^๕ด^๕น^๕น^๕ถ^๕น^๕า^๕ท^๕ เ^๕ค^๕เ^๕ด^๕น^๕ช^๕ย^๕า^๕ย^๕พ^๕ย^๕-
 บ^๕า^๕ท^๕ร^๕า^๕เบ^๕น^๕ม^๕ห^๕า^๕ม^๕ง^๕ค^๕ด^๕น^๕ิ^๕ม^๕ิ^๕ร^๕เ^๕ต^๕์^๕ อ^๕น^๕พระ^๕เพ^๕ท^๕ร^๕า^๕ชา^๕จะ^๕ไ^๕ด^๕เ^๕ด^๕ว^๕ร^๕า^๕ช^๕ด^๕ม^๕บ^๕ค^๕เ^๕น^๕บ^๕ร^๕ม^๕ก^๕ษ^๕ต^๕ร^๕ิ^๕ย^๕
 ฝ^๕า^๕น^๕ร^๕ร^๕ิ^๕น^๕น^๕ และ^๕พระ^๕เพ^๕ท^๕ร^๕า^๕ชา^๕เ^๕น^๕ด^๕ง^๕น^๕ก^๕ด^๕ก^๕ใจ^๕ จึง^๕ด^๕ง^๕เ^๕ด^๕ย^๕จ^๕าก^๕ม^๕ำ^๕พระ^๕ท^๕น^๕ง^๕ ก^๕ร^๕า^๕บ^๕
 ถ^๕ว^๕า^๕ย^๕บ^๕ง^๕ค^๕ด^๕ม^๕เ^๕ด^๕จ^๕พระ^๕เจ^๕ำ^๕อ^๕ย^๕ห^๕ู^๕ ด^๕ม^๕เ^๕ด^๕จ^๕พระ^๕เจ^๕ำ^๕อ^๕ย^๕ห^๕ู^๕ด^๕ร^๕ิ^๕ท^๕อ^๕ด^๕พระ^๕เ^๕น^๕ด^๕ร^๕เ^๕น^๕ด^๕ง^๕น^๕ก^๕ท^๕ร^๕ง^๕
 พระ^๕ส^๕ร^๕ว^๕ด^๕ว^๕ำ^๕ ค^๕น^๕ท^๕ง^๕ห^๕ล^๕า^๕ย^๕เ^๕ล^๕ด^๕า^๕น^๕ม^๕ิ^๕ด^๕ำ^๕ค^๕ัญ^๕ว^๕ำ^๕เร^๕า^๕ แ^๕ล^๕ว^๕เ^๕ด^๕เ^๕ด^๕จ^๕ก^๕ด^๕บ^๕ซ^๕น^๕ท^๕ร^๕ง^๕ม^๕ำ^๕พระ^๕ท^๕น^๕ง^๕ไป^๕
 ย^๕ัง^๕พระ^๕ร^๕า^๕ช^๕ว^๕ง^๕น^๕น^๕ พระ^๕บ^๕า^๕ท^๕ด^๕ม^๕เ^๕ด^๕จ^๕บ^๕ร^๕ม^๕น^๕า^๕ด^๕บ^๕ร^๕ม^๕บ^๕พิ^๕ท^๕ร^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕เจ^๕ำ^๕อ^๕ย^๕ห^๕ู^๕ เ^๕ด^๕เ^๕ด^๕จ^๕เ^๕ด^๕ย^๕
 ไ^๕อ^๕ศ^๕ว^๕ร^๕ร^๕า^๕ช^๕ิ^๕บ^๕ิ^๕ด^๕ิ^๕ว^๕ด^๕ย^๕ร^๕า^๕ช^๕น^๕เ^๕ม^๕เ^๕ด^๕ง^๕ด^๕บ^๕ู^๕ร^๕ และ^๕พระ^๕ม^๕ห^๕า^๕น^๕ค^๕ร^๕ศ^๕ร^๕ิ^๕อ^๕ย^๕ท^๕ห^๕ย^๕า^๕เบ^๕น^๕ม^๕ห^๕า^๕บ^๕ร^๕ม^๕ด^๕ุ^๕ซ^๕ด^๕น^๕ก^๕
 ม^๕ง^๕ค^๕ง^๕ พ^๕ร^๕ง^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕ค^๕ด^๕ย^๕พ^๕ด^๕ซ^๕ำ^๕ง^๕พ^๕ด^๕ม^๕ำ^๕พ^๕ด^๕า^๕น^๕ิ^๕ก^๕ร^๕ท^๕ห^๕ย^๕ห^๕า^๕ญ^๕ด^๕ว^๕น^๕แ^๕ก^๕ด^๕ว^๕ก^๕ด^๕ำ^๕ด^๕ำ^๕ม^๕า^๕ร^๕ด^๕ ป^๕ร^๕า^๕ศ^๕จ^๕า^๕ก^๕
 อ^๕ริ^๕น^๕ท^๕ร^๕ว^๕ร^๕า^๕ช^๕ไ^๕พ^๕ร^๕ม^๕ไ^๕ด^๕ม^๕ำ^๕ย^๕ำ^๕บ^๕ิ^๕ท^๕า^๕ ะ^๕ร^๕อ^๕า^๕พระ^๕เ^๕ด^๕เ^๕ช^๕า^๕น^๕ภ^๕า^๕พ^๕ก^๕ฤ^๕ด^๕า^๕ชิ^๕ก^๕า^๕ร^๕ และ^๕พระ^๕อ^๕ง^๕ค^๕
 เ^๕ด^๕เ^๕ด^๕จ^๕ฝ^๕า^๕น^๕พิ^๕ภ^๕พ^๕ด^๕ิ^๕ร^๕ว^๕ร^๕า^๕ช^๕ม^๕ไ^๕ห^๕เ^๕ร^๕ย^๕ด^๕ัน^๕ค^๕ิ^๕ด^๕ิ^๕ว^๕ง^๕ค^๕ ด^๕ำ^๕ร^๕ง^๕ร^๕า^๕ช^๕า^๕ณ^๕า^๕จ^๕ั^๕ก^๕ร^๕ โดย^๕ย^๕ติ^๕ร^๕ร^๕ม^๕โ^๕บ^๕ร^๕า^๕ณ^๕ร^๕า^๕ช^๕บ^๕ร^๕ม^๕
 ก^๕ษ^๕ต^๕ร^๕ิ^๕ย^๕ด^๕ั^๕บ^๕ก^๕น^๕มา^๕ พ^๕ำ^๕ฝ^๕น^๕ก^๕ด^๕ก^๕ด^๕อ^๕ง^๕ค^๕า^๕ม^๕ฤ^๕ด^๕ก^๕า^๕ด^๕ ั^๕ญ^๕ญ^๕า^๕ห^๕า^๕ร^๕ก^๕บ^๕ร^๕บ^๕ร^๕น^๕ท^๕ว^๕ช^๕น^๕บ^๕ท^๕ พระ^๕
 เ^๕ก^๕ย^๕ร^๕ด^๕ิ^๕ย^๕ค^๕ิ^๕อ^๕ฉ^๕น^๕ด^๕ร^๕แ^๕ก^๕ว^๕ก^๕น^๕เ^๕ก^๕ด^๕ท^๕ก^๕ป^๕ระ^๕เ^๕ท^๕ศ^๕ช^๕า^๕น^๕ไ^๕ห^๕เ^๕ญ^๕น^๕อ^๕ย^๕ท^๕ง^๕ป^๕ว^๕ง^๕ ซ^๕ง^๕เบ^๕น^๕ช^๕ำ^๕ช^๕อ^๕บ^๕ช^๕น^๕ช^๕น^๕เ^๕ด^๕มา^๕
 ก^๕เ^๕ด^๕ำ^๕ศ^๕ก^๕ด^๕ม^๕บ^๕ร^๕น^๕ย^๕ง^๕น^๕ก^๕

ล^๕ุ^๕ค^๕ั^๕ก^๕ร^๕า^๕ช^๕ ๓๐๔๔ (พ.ศ. ๒๒๒๕) ปี^๕จ^๕อ^๕จ^๕ด^๕ว^๕า^๕ศ^๕ก^๕ ฆ^๕ร^๕เ^๕น^๕น^๕พระ^๕ย^๕า^๕เ^๕ว^๕ค^๕ฤ^๕ญ^๕ช^๕ร^๕บ^๕ร^๕ม^๕
 ค^๕เ^๕ช^๕น^๕ท^๕ร^๕ด^๕ิ^๕ท^๕ท^๕น^๕น^๕ บ^๕ั^๕ว^๕ย^๕ด^๕ง^๕ถึง^๕อ^๕น^๕ิ^๕จ^๕ก^๕ร^๕ร^๕ม^๕ ด^๕ม^๕เ^๕ด^๕จ^๕พระ^๕เจ^๕ำ^๕อ^๕ย^๕ห^๕ู^๕ท^๕ร^๕ง^๕พระ^๕โ^๕ท^๕ม^๕น^๕ด^๕ำ^๕ด^๕ย^๕
 ใน^๕พระ^๕ย^๕า^๕ซ^๕ำ^๕ง^๕เ^๕อ^๕ก^๕น^๕เบ^๕น^๕อ^๕น^๕มา^๕ก^๕ จ^๕ำ^๕เ^๕ด^๕เ^๕ม^๕ด^๕ำ^๕น^๕มา^๕ก^๕ม^๕ไ^๕ด^๕ด^๕ำ^๕ย^๕พระ^๕ท^๕ย^๕เ^๕ด^๕ย^๕ จ^๕น^๕ท^๕ร^๕ง^๕
 พระ^๕ป^๕ระ^๕ช^๕ว^๕ร^๕ด^๕ง^๕ใน^๕ปี^๕น^๕นี้^๕ และ^๕พระ^๕โ^๕ร^๕ค^๕น^๕ก^๕ก^๕น^๕ก^๕ด^๕ง^๕ จ^๕ะ^๕ท^๕ร^๕ง^๕น^๕ี้^๕ว^๕ำ^๕ร^๕า^๕ช^๕ก^๕า^๕ร^๕ม^๕ไ^๕ด^๕ ด^๕ำ^๕บ^๕า^๕ก^๕
 พระ^๕ท^๕ย^๕ห^๕น^๕ก^๕ จึง^๕มี^๕พระ^๕ร^๕า^๕ช^๕โ^๕ง^๕ก^๕า^๕ร^๕ด^๕ร^๕ิ^๕เ^๕น^๕อ^๕เ^๕ก^๕ด^๕ำ^๕เ^๕น^๕อ^๕ก^๕ระ^๕ห^๕ม^๕อ^๕ม^๕ โ^๕ป^๕ร^๕ด^๕ไ^๕ห^๕พระ^๕เพ^๕ท^๕ร^๕า^๕ชา^๕
 ว^๕ำ^๕ร^๕า^๕ช^๕ก^๕า^๕ร^๕เ^๕ท^๕น^๕พระ^๕อ^๕ง^๕ค^๕ และ^๕พระ^๕เพ^๕ท^๕ร^๕า^๕ชา^๕ก^๕ไ^๕ป^๕ว^๕ำ^๕ร^๕า^๕ช^๕ก^๕า^๕ร^๕เ^๕ท^๕น^๕อ^๕ย^๕ค^๕ฤ^๕ก^๕พระ^๕เจ^๕ำ^๕เ^๕ห^๕า^๕ พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕

ด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลายเป็นอันมาก และให้มัตราไปทุกเมือง ให้เจ้าเมืองกรมการจัตวาตรวจตราเดชะหัวเมืองให้พร้อมไว้ แล้วให้จัดค่านทางทุกตำบล ถัดออกกตติศัพทซึ่งทรงประชนนจะเลื่องๆไป หมู่อินทรีราชไพร่รู้แล้วก็จะกำเริบยกมาย้ายบิฑาในแคว้น แล้วยให้ตรวจตราตระเวนรักษาด่านแดนระวางการศึก และให้พระเพทราชาว่าราชการครั้งนั้นโดยสุจริตจะได้คิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นห้ามมิได้

อยู่มาวันหนึ่งหลวงสรศักดิ์เข้าไปในพระราชวัง มิได้ไปฟังราชการตักพระเจ้าเหา และไปนั่งอยู่ณทิมดาบ จึงเห็นสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ก็เรียกให้เข้ามานั่งในที่นั้น และสนทนากันด้วยกิจอื่น ๆ เป็นอันมาก แล้วยจึงถามสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีว่า อย่างธรรมเนียมข้างรามัญประเทศ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระประชวรหนัก จะถึงการทวงศด และพระราชบุตรพระราชนัดดาองค์ใดองค์หนึ่ง จะทำอะไร จึงสมิงพระตะกอบบอกว่า อย่างธรรมเนียมข้างรามัญประเทศ ถ้าพระมหากษัตริย์ประชวรหนักจะสวรรคต และผู้ใดจะคิดเอาราชสมบัตินั้น ก็เร่งจัดแจงตระเตรียมผู้คนเครื่องสำตราดูให้พร้อมไว้ แล้วยยังมีทนต์สวรรคต ครั้นเห็นจวนจะสวรรคตแล้ว ก็ยกเข้าไปปล้นเอาราชสมบัติในเวลานั้น อย่าให้ทันคนอื่นรู้จะได้โดยสะดวก ถ้าและผู้อื่นรู้การแล้ว ก็จะมีอุปการะในราชสมบัติบ้าง และจะตระเตรียมผู้คนรบพุ่งชิงกัน จะฆ่าฟันกันตายเป็นอันมาก แล้วยก็จะไม่สมคະเนที่คิดไว้ และจะได้เป็นอันยากนัก หลวงสรศักดิ์ได้ฟังถ้อยคำสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีจึงว่า บัดนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรหนัก เห็นจะสิ้นพระชนมายุสวรรคตครั้นใด ในสองสามวันนั้นเป็นแน่ และตัวเราเป็นพระราชโอรสมีความอุปการะในราชสมบัติ และจะคิดอ่านเอาราชสมบัติท่านจะเข้าด้วยเราฤๅหนึ่ จึงสมิงพระตะกอบว่า ถ้าท่านจะทำการจริงแล้ว ข้าพเจ้าก็จะช่วยคิดอ่านด้วย อย่าวิตกเลย หลวงสรศักดิ์เห็นสมิงพระตะกอบเข้าด้วยโดยสุจริตจริงแล้ว จึงถามว่า คนของท่านมีอยู่มากน้อยเท่าใด จึงสมิงพระตะกอบบอกว่า มีอยู่สามร้อยเศษ หลวงสรศักดิ์จึงว่า ท่านจงตระเตรียมให้พร้อม

ไว้แต่ในสองสามวัน สรรพด้วยเครื่องสำตราวุธทั้งปวง แล้วจึงชุมนุมไว้ย่ำให้ใคร ๆ รู้
และสั่งมีพระคบบรรีบบำแล้ว ก็ไปจัดแจงผู้คนและเครื่องสำตราวุธไว้พร้อมเสร็จทุกประการ

ครั้นค่ำเพลาประมาณยามเศษ หลวงสรศักดิ์ก็ขึ้นไปหาพระเพทราชาณจวน ยก
มือไหว้แล้วจึงถามว่า บิดน้าเจ้าคุณได้วาระการอย่างไร จึงพระเพทราชาบอกโดย
กิจอันว่าวาระการนั้น ให้แจ้งสันทุกประการ หลวงสรศักดิ์จึงถามว่า เจ้าคุณว่าวาระการ
บิดน้าจะเอาราชสมบัติเองฤๅ หรือจะให้แก่ผู้ใด พระเพทราชาจึงบอกว่า ถ้าสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว บิดน้าจะถวายเป็นราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งเสด็จ
อยู่นพระราชนัดดา หลวงสรศักดิ์ได้ฟังดังนั้นจึงว่า ถ้าเจ้าคุณจะยอมให้แก่มุขใช้นั้น
ข้าพเจ้าก็ไม่ขัดด้วย พระเพทราชาได้ฟังถ้อยคำหลวงสรศักดิ์ว่าดังนั้น ก็เห็นว่ากระทำการ
ใหญ่จึงว่า เจ้าจะคิดอ่านกระทำเป็นประการใด ๆ บิดน้าจะกระทำตามถ้อยคำทุก
ประการ หลวงสรศักดิ์จึงว่า ผู้คนทแกล้วทหารที่ร่วมใจของเรามากน้อยสักเท่าใด
เจ้าคุณจงให้หาตัวมาให้สิ้น และให้เตรียมเครื่องสำตราวุธไว้พร้อมมือกัน และให้
ชุมนุมอยู่ณวัดและบ้านทั้งหลาย แยกย้ายกันอยู่ อย่าให้การทั้งหลายเอิกเกริกเฟื่องฟูไป
และเจ้าคุณจงจัดแจงการให้พร้อมไว้แต่ในสองสามวัน แล้วจึงส่งคนทั้งหลายไปยังสำนัก
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะคิดอ่านเอาราชสมบัติให้ได้ และพระเพทราชาเห็นด้วยโดยความ
คิดทุกประการ แล้วหลวงสรศักดิ์ก็กราบลาไปยังบ้าน

ส่วนพระเพทราชาจัดแจงเตรียมผู้คน เครื่องสำตราวุธทั้งปวงพร้อมเสร็จ
แล้ว ก็ส่งไปยังบ้านหลวงสรศักดิ์ แล้วก็ไปว่าวาระการอยู่ณตึกพระเจ้าเหา พร้อม
ด้วยท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลาย ประชุมกันอยู่ทันททุกเพลาเช้าเย็นเป็น
นิจกาดมิได้ขาด

ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรอยู่ณพระที่นั่งสุทธาสวรรค์
และพระโรคหนักกำเริบมากขึ้น จะเสวยพระกระยาหารก็ไม่ได้ เกือบใกล้จะสวรรคต
อยู่แล้ว และหลวงสรศักดิ์ก็คิดการนั้น ด้วยหลวงทรงบาทกรมช้างขวาผู้หนึ่งสนิทไว้วางใจได้

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๔๕

ครั้นเห็นพอจะทำการได้แล้ว จึงให้หาทแถมอาหารทั้งหลาย และรามัญพวก
ตั้งพระตะบะประมาณสามร้อยเศษมาพร้อมกันแล้ว จึงตั้งว่าท่านทั้งหลายจงชวนกันไปจับ
อาวูธ แล้วจงแยกย้ายกันไปซุ่มอยู่ทางนั้นๆ พร้อมกันแต่ในเพลาด่ายดำนนาฬิกา แล้ว
จงทำอุบายเอาอาวูธซ่อนเข้าไปในพระราชวังให้จงได้ จงทำอย่าให้นายประเทศเขาสงสัย
ถ้าเราเข้าไปในคุกพระเจ้าเหาสักครู่หนึ่งแล้ว ท่านทั้งหลายจงรีบเข้าไปที่นั้นให้พร้อมกัน
แล้วจงเอาอาวูธพาเข้าไปตามช่องประตูหน้าต่างคั่น และแควดล้อมเราอยู่โดยรอบ
คนทั้งหลายรีบคำแล้วก็ไปทำตามถ้อยคำทุกประการ แล้วคิดอ่านเอาอาวูธซ่อนเข้าไปได้
ในพระราชวัง แล้วก็แยกกันคอยอยู่ในที่สมควร มิให้ผู้หนึ่งสงสัย

ฝ่ายหลวงสรศักดิ์ใช้ทนายให้เข้าไปเฝ้าท้าวพระยาข้าราชการของกรุงพระบาททั้งหลาย
ซึ่งประชุมกันอยู่ณคุกพระเจ้าเหานมาพร้อมแล้วถ้อยประการใด และทนายก็เข้าไปยัง
คุกพระเจ้าเหา เห็นท้าวพระยาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว ยัง
ไม่มาแต่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ผู้เดียว ก็กดขี่เอาเหตุนั้นมาแจ้งแก่หลวงสรศักดิ์ หลวง
สรศักดิ์ได้แจ้งเหตุดังนั้นแล้วจึงว่า ทำไมแก่อ้ายฝรั่งน มันทันทีแล้วไปเกิด

ครั้นเพลาด่ายแล้วดำนนาฬิกา หลวงสรศักดิ์ก็แต่งกายอันจะให้ม้านาจรุ่งแล้ว
ก็เข้าไปในพระราชวังแควดล้อมด้วยทหารร่วมใจสิบหกคน แล้วให้ทนายคนสนิทผู้หนึ่งถือ
ตามเข้าไปด้วย ครั้นเข้าไปในคุกพระเจ้าเหาแล้ว ก็นั่งทโกธพระเพทราชาขกมือ
ให้วิบัติ แล้วจึงว่าชนทามกลางขุนนางทั้งปวงว่า บัดนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
ประชวรหนักอยู่แล้ว ถ้าพระองค์เสด็จสวรรคตใช้ ตัวเราเป็นพระราชโอรสจะ
เอาราชสมบัติ ท่านทั้งหลายจะเข้าด้วยเราฤาไม่ ให้เร่งบอกออกมา ถ้าผู้ใดไม่เข้า
ด้วยเรา เราจะประหารชีวิตผู้นั้นเสีย

ขณะเมื่อหลวงสรศักดิ์กล่าวดังนั้น ฝ่ายทแถมอาหารทั้งหลายก็มาพร้อมกัน
และเอาอาวูธพาเข้าไปตามช่องประตูหน้าต่างคั่นโดยรอบ บางก็ถืออาวูธเข้าไปในค
นั้นเป็นอันมาก ส่วนท้าวพระยาพระหลวงขุนหมื่นข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย ได้ฟัง
ถ้อยคำหลวงสรศักดิ์ว่าดังนั้น แล้วเห็นผู้คนถือศาสตราวุธเป็นอันมาก ก็ตกใจกลัวยิ่งนัก

และจะคิดอ่านประการใดก็เห็นไม่ได้ ด้วยการนั้นจุเอามิทันรู้ตัว กัดด้วยความตายก็ต้ง
 หนึ่งอยู่ มิรู้ที่จะโต้ตอบประการใด บ้างก็ยอบกายลงถวายบังคมเป็นอันมาก หลวง
 ด้รศักดิ์เห็นดังนั้น ก็จับตามชนกวดแคว้ง แล้วกร้องคึกคากล่ำขำไปว่า คนทั้งหลาย
 อยู่นั้นจึงนั่งอยู่เด้า จะเข้าด้วยเราฤๅหาไม่ให้อวามา ถ้าผู้ใดไม่เข้าด้วยเรา เราก็จะ
 ฟันเสียเป็นคน ส่วนท้าวพระยาข้าราชการทั้งหลายเห็นดังนั้น ก็ยงตั้งคึกใจกลัวความ
 ตายยิ่งนัก ต่างคนต่างถวายบังคมพร้อมกัน และกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ขอเข้าด้วยพระองค์ และจะขอเป็นข้าทำราชการอยู่ในใต้เบื้องขลุ่ยพระบาทสืบไป หลวง
 ด้รศักดิ์เห็นเช่นนั้นางทั้งปวงอยู่ในอำนาจสิ้นแล้ว ก็ไปถวายบังคมพระเพทราชาผู้เป็นบิดา
 และรับพระราชโองการ แล้วมอบเวนด้อมบังคับถวายแก่พระเพทราชานัน

ฝ่ายท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลาย กับพระมหันทรแก่หลวงด้รศักดิ์
 และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานณทิมหาอุปราช ในขณะที่นั้นจึงหลวงด้รศักดิ์ผู้สำเร็จราชการ
 ณทิมหาอุปราช ก็ใช้ให้ทหารไปอาราธนาพระพุทธรูป คัมภีร์ปริยัติธรรมเวียน และ
 ให้ไปนิมนต์พระสงฆ์คามวาสีราชาคณะมาด้วยพร้อมกัน แล้วถวายนมัสการพระรัตน-
 ธิยาธิคุณสุนทรภาพด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วให้ขุนนางทั้งนั้นกินาพพิณสังคีตยา ถวาย
 สำนานตามโบราณราชประเพณีเสร็จทุกประการ

จึงพระเพทราชาผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ก็ให้เจ้าพระยาสุรสงครามเป็นผู้รับสั่ง
 ให้ไปหาตัวเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เข้ามา ถ้าและสำเร็จราชการแล้ว เราจะเลี้ยงให้ถึง
 ขนาด และเจ้าพระยาสุรสงคราม ก็สั่งให้ทนายออกไปหาตัวเจ้าพระยาวิชาเยนทร์
 ณบ้านว่า มีพระราชโองการให้หา ครั้นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ได้แจ้ง ก็เข้าใจในเหตุ
 หนึ่งนั้น แล้วจึงถามว่า ใครเป็นผู้รับสั่ง ทนายก็บอก ว่า เจ้าพระยาสุรสงครามเป็นผู้
 รับสั่ง เจ้าพระยาวิชาเยนทร์จึงว่า เจ้าพระยาสุรสงครามให้หาเราไปบัดนี้ ประดุจ
 เขียนด้วยมือและจะลบด้วยเท้าเรา ด้วยเจ้าพระยาสุรสงครามมีคุณประการแก่เราเป็น
 อันมาก ได้ช่วยยอมมาแต่เดิมนี้ และกลัวจะมาทำลายคุณเสียดังนกมควรยงนก ถ้า
 เราจะเข้าไปบัดนี้ ด้วยจะมีภัยอันตรายเป็นมั่นคง ทนายก็เตือนว่า พระราชโองการ

ให้หาเป็นการเร็ว เจ้าพระยาวิชาเยนทร์มีอาจะขัดพระราชโองการได้ ถัดกต่างกาย
แล้วชนเล็ดยงมับโทน และทนายแห่หน้ามาจนเข้าประตูในพระราชวังนั้น

ส่วนหลวงสรศักดิ์ผู้สำเร็จราชการแทนหาอุปราชนั้น เมื่อให้ไปหาตัวเจ้าพระยา
วิชาเยนทร์นั้น ก็กะเกณฑ์ทาสแก่ตัวทหารให้ไปอยู่ประจำรักษาทุกบ້อมทุกประตูรอบพระราช
วังทั้งปวง และให้มีบัตรประตูเสียอย่าให้ผู้ใดเข้าออกแปลกแปลมได้ ให้ตรวจตราระวัง
ระไวเป็นกวดขันทุกตำบล แล้วก็จัดแจงทาสแก่ตัวทหารให้ไปคอยเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ อยู่
ทางประตูจะเข้ามา ถ้าเข้ามาแล้วฆ่าเสีย ครั้นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เข้ามาถึงในประตู
พระราชวัง คนซึ่งคอยอยู่ต้องข้างประตูนั้น ก็เอาไม้พลองตีเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ตกลง
จากเสตียง แล้วประหารจนถึงสิ้นชีวิตนั้น และพวกเจ้าพระยาวิชาเยนทร์นั้น ครั้นเห็น
นายเป็นเหตุแล้ว ก็ตกใจกลัว ต่างคนต่างวิ่งหนีกระจัดพลัดพรายไปสิ้น

จึงพระเพทราชาผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ก็พาหลวงสรศักดิ์ขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระประชวรหนักอยู่บนพระที่นั่งสุทธาสวรรค์ และถวายบังคมแล้ว กราบทูลถามพระอาการอื่น ทรงพระประชวรหนักแล้ว ก็กราบทูล แถดงกิจจานุกิจ ราชการทั้งปวง ซึ่งได้ว่ากล่าวบังคับบัญชาขึ้นเสร็จสิ้นทุกประการ แล้วบังคมทูลพระกรุณาว่า ถ้าพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตไซ้ ข้าพระพุทธเจ้าจะรักษาราชสมบัติไว้ถวายสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมพระราชวังหลัง สมเด็จพระมณเฑียรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้ทรงฟังพระเพทราชากราบทูลดังนั้น ก็เข้าพระทัยในกิริยาแห่งพระเพทราชา และหลวงสรศักดิ์อนึกคิดการเป็นกบฏหนักทรงพระพิโรธ และทรงจับเอาพระแสงดาบซึ่งวางอยู่ข้างที่ แล้วเสด็จลุกขึ้นชนได้ด้วยด้ามารก พระองค์ทรงพระพิโรธเป็นกำลัง มีพระราชโองการตรัสว่า อ้ายต้องคนพ้อลูกหนักคิดการเป็นกบฏ แล้วพระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินไปประหารชีวิตพระเพทราชา และหลวงสรศักดิ์ ก็มีอาชฎามารกจะเสด็จพระราชดำเนินไปได้ ด้วยทรงพระประชวรหนักทุกพดลภาพอยู่แล้ว ทรงพระกายก็อ่อนจะเสด็จดำรงคพระองค์มิได้ ก็ล้มลงในท่อนั้น และพระแสงดาบทรงนั้น ก็ตกจากพระหัตถ์ แล้วมีพระราชดำรัสว่า

เทพเจ้าผู้บำรุงรักษาพระบวรพุทธศาสนา จงไว้ชีวิตข้าศึกเจ็ดวัน จะขออุหนำอายกบฏ
ต้องคนพอลูกให้จงได้

ขณะนั้นพระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ ก็กลับลงมาจากพระที่นั่งสุทธารัถวรรค
แล้วก็เข้าใจว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จสวรรคตในวันนั้นเป็นแน่อยู่แล้ว จึงแต่ง
คนสนิทให้เอาเรือเร็วลงไปยังกรุงเทพมหานคร และให้ทูตอัญเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าอภัยทศ ซึ่งเสด็จอยู่ ณ พระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายหลังว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระประชวรหนักอยู่แล้ว และบัดนี้พระราชโองการให้อัญเชิญเสด็จขึ้นไปเสวย ณ เมือง
ลพบุรีเป็นการเร็ว

ผู้รับสั่งก็เอาเรือเร็วรีบลงไปยังกรุงเทพมหานครในวันนั้น ส่วนสมเด็จพระบรมพิตร
พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว จำเดิมแต่เสด็จลงมาลงเพดานนั้น พระโรคก็กำเริบมากขึ้น จึงมี
พระราชดำรัสให้หาบรรดาชาวท้าววัง ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมประมาณสิบห้าคน เข้ามา
เฝ้าในพระมหาปราสาทที่ทุ่งสุทธารัถวรรค ที่เสด็จทรงพระประชวรอยู่นั้น แล้วจึงมี
พระราชโองการตรัสว่า บัดนี้ข้าต้องคนพอลูกนักคิดการเป็นกบฏ ฝ่ายเราทั้ง
ทุกพลภาพหนักอยู่แล้ว เห็นชีวิตไม่ตลอดไปจนสามวัน และซึ่งท่านทั้งหลายจะอยู่ใน
ขรवादั้น เห็นว่าอายกบฏพอลูกมันจะฆ่าเสียสิ้น อย่าอยู่เป็นคฤหิ์ดิถีเลย จงบวช
ในพระบวรพุทธศาสนา เอาขงชัยพระอรหันต์เป็นที่พึ่งจะได้พ้นภัย จึงดำรัสให้ไป
เบิกเอาไตรจีวรพระคัลลัสัฎฐีมาพอครบตัวกัน และมีพระราชโองการตรัสให้ไป
อาราธนาพระสงฆ์สามเณรเข้ามาประมาณยี่สิบรูปในเพดานนั้น แล้วดำรัสว่านิมนต์พระผู้
เป็นเจ้าทั้งหลายจงนำเอาคนเหล่านั้นออกไปอุปสมบท บวชเป็นภิกษุภิกษุณีในพระพุทธรูป
ด้วยเถิด จึงพระสงฆ์สามเณรทั้งหลายถวายพระพรว่า ซึ่งอาตมาทั้งหลายจะนำเอาคนมา
เหล่านั้น ออกไปอุปสมบท ณ พระอารามนั้น เห็นว่าผู้ซึ่งประจักษ์วิชาประคองพระราชวังนั้น
จะห้ามมิให้ออกไป

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธแล้วโทมนัสในพระทัย
เป็นกำลัง แต่มิรู้จะทำประการใด ด้วยทรงพระประชวรหนักเป็นอาด้นนั้นทรวงคอดอยู่

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ (พระนารายณ์)

๒๘๕

แล้ว จำเป็นจำอยู่ในบังคับพระเพทราชา จึงมีพระราชดำรัสว่า ถ้ากระนั้นหมันต์
พระผู้เป็นเจ้าของโปรดให้อุปสมบทขอคนทั้งปวงเหล่านั้นในปราสาทของโยมนเกิด จะได้ฤ
มิได้ และพระสังฆราชาคณะทั้งหลายถวายพระพรว่า ถ้าและพระราชสมภารเจ้า ทรง
พระราชอุทิศพระมหาปราสาท ถวายเป็นพระวิสุคามสัมมาแก่พระสังฆแล้ว อาตมภาพ
พระสังฆทั้งปวงควรจะให้อุปสมบทกันได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตพระราชอุทิศ
ถวายพระมหาปราสาททั้งสอง และจึงหวัดพระราชวังทั้งปวง เป็นวิสุคามสัมมาแก่สังฆ
เสร็จแล้ว มีพระราชดำรัสว่า หมันต์พระผู้เป็นเจ้าของโปรดให้ทำซึ่งสังฆกรรมทั้งปวง
เกิด จึงพระสังฆราชาคณะทั้งหลาย ก็ให้อุปสมบทขอบรรดาข้าหลวงเดิมทั้งปวง
เป็นภิกษุภิกษุภิกษุพระที่นั่งขนิษฐมหาปราสาทเสร็จแล้ว ก็ให้โอวาทโดยสมณกิจ แล้ว
พระสังฆราชาคณะ และพระภิกษุบวชใหม่ทั้งหลาย ก็ถวายพระพรลากลับออกไปยัง
อาราม

ขณะนั้นบรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ก็ไปเฝ้าสมเด็จพระเพทราชา
จะได้มีผู้ใดผู้หนึ่งนำพาในผ้าตะของชุดพระบาทนหามิได้ ยังแต่พระบิษณุเดชะ ปฏิบัติ
รักษาพระองค์พระองค์ถนัดอยู่ และพระบิษณุเป็นบุตรชนในไพร่ที่คิดชาวบ้านแก่ง
ทรงพระกรุณาเอามาเลี้ยงไว้ในพระราชวังแต่ยังเยาว์ ให้มีนางนมเพียงประดุจดั่งลูก
หลวง และพระบิษณุนมพรรณต้นฐานตาเคย ทรงพระกรุณาเรียกว่ายายเคย และพระบิษ
ประกอบด้วยสัจจามิกลัดคนนอนอยู่ปลายพระบาท คอยปฏิบัติพะยุงพระองค์ถนัดอยู่ ครั้น
รุ่งเพลาเช้าพระบิษณุลุกออกมาบ้วนปากล้างหน้า ณ ประตูกำแพงแก้ว จึงหลวงสรศักดิ์
ผู้สำเร็จราชการแทนมหาอุปราช ตั้งให้ขุนพิทักษ์รักษาเขตต์พระบิษณุตกลงไปจากประตู
กำแพงแก้ว และพระบิษณุร้องชนได้คำเดียวว่า ทูลกระหม่อมแก้วช่วยด้วย พอขาดคำ
ลงคนทั้งหลายก็กุมเอาตัวพระบิษณุไปประหารชีวิตตายในขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ครีดีได้ทรงฟังเสียงพระบิษณุร้องชนมาดังนั้น ตกพระทัยความอาลัยในพระบิษณุจึงดำรัสว่า
ใครทำอะไรกับยายเคยเล่า และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ส่งพรรคคิดในเพลาวันนั้น เป็นวัน
พฤษหัตถีเดือนห้าแรมสามค่ำ ลุศักราช ๓๐๔๔ (พ.ศ. ๒๒๒๕) มีจักษุวิภาค พระบาท

บรมนาถนารายณ์ราชูปถัมภ์พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว พระชนม์พรรษาออกศก ได้ตั้งด้วยราช
 ธรรมบัณฑิต พระชนม์ได้ ๒๕ พรรษา ได้ตั้งดำรงราชอาณาจักอยู่ได้ ๒๖ พรรษา ขณะ
 สวรรคตคณพระที่นั่งสุทไธสวรรย์มหาปราสาทนั้น สิริพระชนม์ห้าสิบเอ็ดพรรษา

ส่วนผู้ถือหนังสือรับสั่ง ซึ่งลงไปยังกรุงเทพมหานครนั้น ก็ไปกราบทูลเจ้าฟ้า
 อภัยทศได้รู้แจ้งทุกประการ และเจ้าฟ้าอภัยทศมีทันทราบในการอันเป็นคหุหรัสสำคัญ
 พระทัยว่าจริง พึ่งเลยกราบทูลว่า อยู่แต่พระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ และซึ่งได้
 ขึ้นไปครอง จงระมัดระวังพระองค์จงหนัก เจ้าฟ้าอภัยทศทรงพะยักเอาแล้ว ก็ได้
 ลงเรือพระที่นั่งขึ้นไปยังเมืองลพบุรี ครั้นไปถึงวัดพระพรหมตำบลปากน้ำโพธิ์ ก็ได้
 แวะเรือขึ้นหาพระพรหมครุฑหนึ่ง แล้วนมัสการดา ก็ได้จากลงเรือพระที่นั่งรับ
 ไปยังเมืองลพบุรี ครั้นถึงก็ให้ประทับเรือพระที่นั่งเข้าณณวนประจำท่าพอดมเด็จพระบรม
 ราชบิดาสวรรคตเสียก่อนแล้วหน่อยหนึ่ง จึงหลวงสรศักดิ์ผู้สำเร็จราชการณมหาด
 ราช ก็ให้ข้าหลวงไปกุมเอาพระองค์เจ้าฟ้าอภัยทศไปจำไว้ที่โศภณด้วยท่อนจันทน์ตำบล
 วัดทรางเสร็จแล้ว

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

สุคักราช ๓๐๔๔ (พ.ศ. ๒๒๒๕) มีจกัควาศกนั้น จึงสมเด็จพระเพทราชาธิราชเจ้า
 ได้ตั้งขึ้นด้วยศัวรราชูปถัมภ์ด้วยราช ดำรงพิภพมาอาณาจักสืบไป จึงทรงพระกรุณา
 จัดแจงตั้งแต่งข้าหลวงเดิมทั้งหลาย เป็นขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นอันมาก โดยสมควรแก่
 ความชอบเสร็จแล้ว ก็พระราชทานเครื่องอุปโภคตามสมควรแก่ฐานานุศักดิ์ แล้วทรง
 พระกรุณาโปรดให้บรรดาท้าวพระยาข้าหลวงของขลุ่พระบาททั้งปวง ถือน้ำพระพิพัฒน์
 สัตยานุสัถยถวายสาบานตามโบราณราชประเพณีเสร็จแล้ว ก็ให้กระทำพระราชพิธีราชา
 ภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร

จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้หลวงสรศักดิ์ ซึ่งเป็นบรมโอรสาธิราช ขนปรีดิษฐานณทกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ขณะนั้นท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายเฝ้าพร้อมมูลอยู่ขึ้น ยังขาดอยู่แต่พระยาหุเชิงชานผู้เดียว และพระยาหุเชิงชานคนนั้น ขณะเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระประชวรหนัก ยืนนหาอยู่ไม่ มีกิจธุระออกไปอยู่บ้านป่า ครั้นรู้ว่าเสด็จสวรรคตแล้ว และราชสมบัติได้แก่พระเพทราชา ก็ตกใจกลัวรีบเข้ามาณเมืองลพบุรี และเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการตรัสถามว่า พระยาหุเชิงชานไปไหนพืงมา พระยาหุเชิงชานกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้ามีกิจธุระออกไปอยู่บ้านป่าหาอยู่ไม่ ครั้นทราบข่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็รีบกลับเข้ามา เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทกระทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เสด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานโทษให้ ซึ่งมีได้มาทนนั่น แล้วดำรัสว่า ให้พระยาหุเชิงชาน ถอนาพระพิพัฒน์สัตยาตามธรรมเนียม

จึงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ดำรัสให้เจ้าพนักงาน จัดแจงการจะเชิญพระบรมศพ ใส่นิพพานโกศเสร็จแล้ว ก็มีพระราชกำหนดแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย ให้ตระเตรียมการโดยตำแหน่งพนักงานให้พร้อมไว้ อีกเจ็ดวันจะเสด็จพระราชดำเนินลงไปยังกรุงเทพมหานคร แล้วทรงพระกรุณาให้พระโหราหาฤกษ์ ครั้นถึงวันอันได้มหาพิชัยฤกษ์แล้ว เสด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เชิญพระบรมโกศลงสู่เรือพระที่นั่งศรีธรรมรัษฎ อันอำไพด้วยเศวตฉัตรบริวารบริวารมั่งคั่งเกริกไถ่ แห่แหนไปโดยลำดับขบวนมรรคิก ถึงไปยังกรุงเทพมหานครก่อน แล้วดำรัสให้เทเวศร์วอพายฟ้าทูลละอองธุลีพระบาท และสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ตามเสด็จลงไปทางบกทางเรือ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จลงสู่เรือพระที่นั่งไกรสรมุขวิมาน อันอวดการด้วยเครื่องสรีราฐูปโภคทั้งปวงพร้อมเสร็จ แวดล้อมด้วยเรือราชวงศ์เสนาพฤตมาตย์ราชครุประโรหิตฉัตรทิศาชาติข้าทูลละอองธุลีพระบาทรายเรียงเป็นชนัด โดยขบวนแห่หน้าหลังคองคกทองแถวหน้า

และให้ขยายพยุหบาตรากดาเคลื่อนเคลื่อนจากเมืองลพบุรี ต้องลงมายังกรุงเทพมหานคร
ศรีอยุธยา ถึงประทับเรือพระที่นั่งฉนวนประจําท่าพระราชวังหลวง ก็ได้ตั้งขึ้น
พระราชวัง ทรงพระกรุณาตั้งให้เชิญพระบรมโกศ ขึ้นประดิษฐานไว้ณพระที่นั่งสุริยา-
มรินทร์มหาปราสาท แล้วดำรัสให้เจ้าพนักงานกะเกณฑ์ทำพระเมรุมาศ และการใน
พระราชวังในพระนครทั้งปวง แล้วก็มีพระราชโองการตรัสตั้งพระมหาราชครูประโรหิตา
จารย์ ให้จัดแจงการพระราชพิธีราชาภิเษก ณกรุงเทพมหานครอีกครั้งหนึ่งเถົให้
เป็นต้องครัง

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือนสิบขึ้นเจ็ดค่ำปีจอจัตวาศก เพลาเช้าแล้วเสด็จฯพิภพเสด็จ
ได้มาทรงคตราชสัตว์ดัดคุมฤกษ์ พร้อมด้วยท้าวพระยาเจ้ามนตรราชเสด็จมาตั้งมณฑลขลุขลุ
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทงหลาย ประชุมกันณพระที่นั่งสุรเสวยปราสาท
กระทำพระราชพิธีราชาภิเษก อัญเชิญสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นผ่าน
พิภพศวรรยาศิปปิตถวิธราช ณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา โดยโบราณราชประเพณี
และการพระราชพิธีราชาภิเษกทั้งปวงนั้น เหมือนครั้งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง
แล้วถวายพระนามว่า สมเด็จพระมหาบุรุษวิสุทธิเดชอุดม บรมจักรพรรดิเจ้าพิภพกรุงเทพ
พระมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบรมมยุขคตพระราช
นิเวศมหาสถาน ขณะเมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัตินั้น พระชนม์ได้ห้าสิบหกพรรษา จึงมี
พระราชดำรัสให้มีการมหรศพดุมโภชพระนครสามวัน แล้วทรงพระกรุณาให้ตกแต่งถด
मारคฤถ์รอบพระนคร บักราชวดีฉัตรเบญจรงค์ชัยธงบรรดากวางเป็นระยะกันไป แล้ว
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเครื่องเสด็จราชวิภังษนาภรณ์แล้วเสด็จ เสด็จทรงพระราชยาน
อสังการด้วยเครื่องสูงใส่ไฟโรจน์ด้วยปักธงฉนวนแตรดังขลุ คับคั่งด้วยพลเท้าแห่นั่น
เป็นชนิด โดยขบวนพยุหบาตรากดาหน้าหลังพร้อมเสด็จ ก็ได้ตั้งประทับณเตียงพระนคร
แล้วเสด็จเสด็จกลับคณิงพระราชวัง

ขณะนั้นด้วยพระญาติวงศ์ และข้าหลวงเดิมทงหลาย ซึ่งอยู่ณบ้านพลหลวงแขวง
เมืองสุพรรณบุรีแจ้งว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผ่านพิภพแล้ว ต่างคนต่างกษณขมย่นตยงนถ

จึงชวนกันหามจันผางสาและผดตาดแก่ออนึ่งของต่าง ๆ ตามมีประสาชนบทประเทศ
บ้านนอกนำเข้ามาทอดเกล้าถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เหล่าพระญาติวงศ์
และข้าหลวงเดิมทั้งหลายเข้ามาในพระราชวัง โดยทางประตูมหาโกศราชช้างท้ายสระ
และให้ยั้งอยู่ในพระราชวังใกล้พระราชนิเวศมหาสถาน แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้เข้า
มาเผ้าถวายเป็นของท่งปวง และพระญาติวงศ์ และข้าหลวงทั้งหลายเป็นชาวชนบท
ประเทศ มิได้รู้จักพิศมุตตามขนบธรรมเนียมประการใด เคยพูดจาแต่ก่อนอย่างไร
ก็พูดจาพิศมุตอย่างนั้น และว่าข้าทูลทั้งหลายรู้ว่า นายท่านได้เป็นเจ้า ก็ยินดียินดียิ่งนัก
ชวนกันเข้ามาเพื่อจะชมบุญนายท่าน และชงถวายผู้เฒ่าผู้แก่คนนั้น ๆ พ่อแม่อนันอายุน
ป่วยเจ็บอยู่เข้ามาไม่ได้ ได้ฝากแต่สิ่งของอันนั้นเข้ามาให้กำนัลนายท่านด้วย ส่วนข้าทูล
ละออของขุดพระบาททั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่าเรียกว่านาย พระองค์
ได้เสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์เจ้าแผ่นดินแล้ว และท่านทั้งหลายอย่าพูดจาพิศมุต
ดั่งนมดมควรยิ่งนัก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระสรวดคำรัสว่า
คนเหล่านี้มันเป็นชาวบ้านนอก เคยชำนาญพูดจามาแต่ก่อนอย่างนั้น เรามีได้ถืออย่าห้าม
มันเลย แล้วทรงพระกรุณาให้วิเศษตกแต่งโภชนาหารมาเลี้ยงดูให้อิ่มหนำ และพวก
พระญาติวงศ์ และข้าหลวงเดิมทั้งหลาย ได้รับพระราชทานโภชนาหารมีรสอันอร่อยต่าง ๆ
บางคนเป็นนักเลงสุรา ก็กราบทูลว่า นายท่านดูข้าอยากกินสุรา ก็ทรงพระกรุณาให้เอา
สุรามาพระราชทานให้บริโภครันได้รับพระราชทานแล้วก็เมาสุราม้างกรองเพงเก็บ
คอกไม่ร่อย และเพงไก่อ้าต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ทรง
พระสรวด แล้วมีพระราชดำรัสให้เจ้าจอมเฒ่าแก่นาเอาพระญาติวงศ์ และข้าหลวงเดิม
ทั้งหลายเข้าไปเที่ยวชมในพระราชวังข้างใน และบนพระราชมนเทียร และพระญาติวงศ์
และข้าหลวงเดิมทั้งหลาย เข้าไปเที่ยวชมในพระราชวังข้างใน และบนพระราชมนเทียร
และพระญาติวงศ์ข้าหลวงเดิมทั้งหลาย ได้เห็นเครื่องดีริราชสมบัติอันงามวิเศษต่าง ๆ
และนางพระสนมทั้งหลายอันมีสิริรูปอันงาม ประกอบด้วยเครื่องอวดการนุ่งห่มงามต่าง ๆ
ต่างคนต่างสรรเสริญเป็นอันมาก และชมพระราชกฤดาธิการว่า นายเรามีบุญยิ่งนัก และ

เที่ยวชมบนพระราชมนเทียร และจังหวัดพระราชวังทั้งปวงทั่ว แล้วกลับมาเฝ้าถวาย
บังคมทูล สรรเสริญโดยได้เห็นทั้งปวงนั้น แล้วทูลถามว่าคำฉันทนายท่านจะให้ข้าทูล
นอนที่ไหน จึงมีพระราชดำรัสว่า เสด็จทูลถวายจนนอนอยู่บนพระราชมนเทียรเถิด แล้วทรง
พระกรุณาให้เหล่าพระญาติวงศ์ และข้าทูลวงเดิมทั้งทูลถวายนอนอยู่บนพระราชมนเทียรสถาน

ครั้นรุ่งเช้าทรงพระกรุณาให้จัดแจงเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญแล้ว ก็ทรงพระราช-
ทานเงินทองพรรณาน่าชม สิ่งของเครื่องศรีสมรสต่าง ๆ เป็นอันมากโดยลำดับฐานานุรูป
ถ้วนทุกคนแล้ว ให้พระราชทานเงินทองสิ่งของทั้งปวง ฝากไปให้แก่ผู้ซึ่งมีได้มานั้น แต่
เหล่าพระญาติวงศ์ และข้าทูลวงเดิมทั้งทูลถวาย ได้รับพระราชทานสรรพวัตถุทั้งทูลถวาย แล้ว
ถวายพระพรต่าง ๆ แล้วถวายบังคมลา ทรงพระกรุณาโปรดให้กลับคืนออกไปอยู่ตาม
ภูมิดำเนาแห่งตนดุจก่อน

จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็พระราชดำรัสเหนือเกล้าฯ โปรดให้
พระอรรคมเหษีเดิมเป็นพระอรรคมเหษีกลาง และตั้งเจ้าฟ้าศรีสุพรรณ ซึ่งเรียกว่า
พระราชกิตยาณ ซึ่งเป็นกรมหลวงโยธาทิพ เป็นพระบรมราชภคินี ของสมเด็จพระ
นารายณ์เป็นเจ้านั้น เป็นอรรคมเหษีฝ่ายขวา ตั้งเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพ ซึ่งเป็น
พระราชธิดาแห่งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้านั้น เป็นพระอรรคมเหษีฝ่ายซ้าย ตั้งพระราช
บุตรีของพระองค์ ทรงพระนามเดิมเป็นลูกดั้นนั้น เป็นพระแม่อยู่หัวนางพระยา ตั้งสมเด็จพระ
พระเจ้าหลานเธอพระองค์แก้ว ซึ่งเป็นบุตรท้าวศรีสุธารดลชน อันเป็นพระราชกนิษฐาของ
พระองค์นั้น เป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาบดีบริรักษ์ ตั้งนายจบกษัตริย์ศัลยแพทย์ทรงบาศ์ขวา ใน
กรมช้าง ซึ่งได้เป็นคฤคเณราชสมบัติด้วยนั้น เป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายหลัง
รับพระราชบัญชา ตั้งนายกริณฑกษัตริย์ศัลยแพทย์ทรงบาศ์ซ้ายซึ่งเป็นพระราชธิดาเป็นเจ้า
ราชินิกุลขอเจ้าพระพิชัยสุนทร ตั้งขุนทพภักดีเชอพระวงศ์เป็นเจ้าราชินิกุล ขอเจ้า
พระอินทรอภัย และทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องยศพร้อมตามตำแหน่งฐานานุศักดิ์
ทุก ๆ พระองค์ และตั้งเจ้าพระยาสุรสงครามนั้น ก็พระราชทานเครื่องยศศักดิ์ให้เสมอกับ
กรมพระราชวังหลัง และทรงพระกรุณาตั้งนายบุญมากข้าทูลวงเดิมคนหนึ่ง เป็นพระยา

วิสุทธิบาท พระราชทานเจ็ดทอง เฒ่านาทอง กระบุงทอง เครื่องยศพร้อมแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระเจ้าตากเชอกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จไปอยู่ณวังจันทน์เดิมชั้นเป็นพระราชวังบวร และพระมัญชานัน ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้ไปอยู่ณวังหลัง และเจ้าพระยาสุรสงครามนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้ย่นตักดีห่อยมบ้านเดิม และพระราชทานเครื่องสูงต่างชน ให้แห่เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเหมือนกันทั้งสามแห่ง

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจะไปเข้าที่พระบรมมณเฑียรตำหนักตักกรมหลวงโยธาทิพ ซึ่งตั้งไว้เป็นอรรคมหาชัยฝ่ายขวา กรมหลวงโยธาทิพให้ทูลพระอาการว่า ประชวรอยู่ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปตำหนักตักกรมหลวงโยธาเทพ ซึ่งตั้งไว้เป็นอรรคมหาชัยฝ่ายซ้าย กรมหลวงโยธาเทพไม่ยอม ครัดตัดพ้อต่างๆ แล้วทรงพระแสงดาบพาดพระเพลาอยู่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับมายังพระราชมนเทียร ทรงพระกรุณาให้หาหมอทำเสน่ห์ ครั้นได้หมอมานี้แล้ว ก็ให้กระทำการตามวิธีเสน่ห์ และกรมหลวงโยธาเทพก็ให้คนไล่ไล่ไล่หลวง หลวงพระกันแสงถึงพระเจ้ายู่หัวเป็นกำลัง ครั้นเสด็จพระราชดำเนินไปครั้งหลังจึงยอม และเสด็จไปเข้าที่พระบรมมณเฑียรตำหนักตักกรมหลวงโยธาทิพด้วย

จึงพระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสให้เจ้าพนักงานเร่งทำการพระเมรุมาศ ซึ่งจะถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าโดยขนาดใหญ่ ซื่อเจ็ดวาสตอกคอก โดยสูงสองเส้นสิบเอ็ดวาสตอกคอก มียอดห้ายอดภายในพระเมรุทองนั้น ก็ประกอบไปด้วยเครื่องสรรพโสภณพิจิตรต่าง ๆ สรรพด้วยพระเมรุทิศ พระเมรุแทรก และสามข้างเสด็จ และการพระเมรุมาศนั้น ประมาณแปดเดือนจึงสำเร็จ

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนหกปีนั้นเบญจศกได้มหาศกนักษัตรฤกษ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ให้อัญเชิญพระบรมโกศลงจากพระมหาปราสาทที่วังสุริยารามขึ้นที่ประดิษฐานเหนือบุษบกพระมหาพิชัยราชรถ อันอวดการด้วยสุวรรณรัตนวิจิตรต่าง ๆ สรรพด้วยเศวตฉัตรฉัตรชนิดพระอภิรมชฌายพรายพรรณ บังพระสุริยันบังแทรกสถอน พดแครงอนแครงฝรั่ง

อุคโฆธสังขณันถนบันถอลนด้วยศัพทดำเนินยง เคียงคฺรียางคณตฺรปักถองฉณะปะระโคมครัน-
 ครนกกกกองกาหตณนทา และรดธมเด็จพระสังฆราชดำแดงพระอภิธรรมกถา และรด
 โปรายข้าวตอกดอกไม้ รดโยง รดท่อนจันทร์ และรบนานาธวัจจุบาททวิบาททั้งหลาย
 หลั่งมีดังเค็ดได้ไต่จรเป็นคู้ ๆ แห่ตุมโหฬาราดิเรกพันลึก อธิกด้วยพลแห่แห่นั่น
 เป็นชนคโดยชบวนซ้ายขวาหน้าหลัง พรั่งพร้อมด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขตฤกษ
 ขาทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลาย ถิ่นแต่งกายนุ่งผ้าทองขาวกรวยเชิง ได้จำพอกเสอศุ
 แวดล้อมพระพิชัยราชรถ และตามไปเบื้องหลังเป็นอันมากตามอย่างพระราชประเพณีมา
 แต่ก่อนจึงขยายพยุหบาตราไปโดยรัถยาราชวัติ อันรายวันทวายสะอาดตา ครั้นพระ
 บรมศพถึงหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งธงสัญญาให้หยุดกระบวน
 แห่ทั้งปวงหน้าหลัง แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพริ้นฝักมะขาม โบกสำทให้ทั้งท
 ขาทูลละอองธุลีพระบาทผู้ประจำคันถปฤกษ ถวายบังคมลงสำมตาแล้วถงทาทน ครั้น
 ทงทาทนแล้วก็ให้ตั้งธงสัญญา ให้ยาดรากกระบวนแห่ทั้งปวงไปถึงพระเมรุมาศ จึงเชิญ
 พระบรมโกศเข้าประดิษฐานในพระเมรุทอง ทรงพระกรุณาให้มีการมหรศัพตมโฆษและ
 ดอกไม้เพลิงต่าง ๆ และทรงดัดบปกรณพระสังฆมณีนั่งค้ำบเจ็ดวันแล้วถวายพระเพลิง
 ครันดับพระเพลิงแล้วแจ้งพระรูป ดัดบปกรณ พระสังฆอัครียรูป แล้วเก็บพระอัฐิได้
 พระโกศน้อยอัญเชิญขึ้นพระยานมาศ แห่เป็นชบวนเข้ามายังพระราชวัง จึงอัญเชิญพระ
 โกศพระอัฐิเข้าบรรจุไว้ณท้ายจรนำพระมหากิหาร วัดพระศรีรัตนเพียรดาราม

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงพระราชดำริห์
 แคลงกรมพระราชวังหลัง และเจ้าพระยาสุรสงคราม ด้วยมีอัสตรียศบิวารยศมาก
 เกรงจะเป็นศัตรูราชสมบัติ จึงเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทกราบทูลเรียนว่า มากราบบังคมทูลแด่พระบาท
 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และอุบายให้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชวังลงไปชุ่มช่อนไว้ณวังหลัง
 แล้วให้ลูกขุนพิจารณาว่า ถาดทองในพระราชวังมีผู้ร้ายลักเอาไป ครันสืบสาวได้ถาดทอง
 ณวังหลัง จึงให้ข้าหลวงไปกุมเอากรมพระราชวังหลัง แล้วให้ท้าวพระยาเสนาบดี
 มนตรีมุขตฤกษทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันพิจารณาว่า กรมพระราชวังหลังเป็นกบฏให้

ดำเร็จโทษเสีย ท้าวพระยาทั้งหลายลงเป็นคำเดียวกัน ดูพระราชนิพนธ์ แต่เจ้าพระยา
สรุ้งครามผู้เดียวมิลงด้วยท้าวพระยาทั้งปวง แล้วว่ายังมีเห็นล้ม ขอพระราชทานให้คิด
ไว้ก่อน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ครั้นทรงตั้งนักทรงพระพิโรธดำรัสว่า
เจ้าพระยาสรุ้งครามเป็นล้มก็ควรคชกเข้าด้วยคนผู้คิดมิชอบ ให้จำเจ้าพระยาสรุ้งคราม
เข้าหาประการ แล้วให้เอากรมพระราชวังหลังไปดำเร็จโทษเสียตามคำพิพากษา

แล้วดำรัสให้ปรึกษาด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า ชรรณาคคน
ที่มีศรัทธาสร้างพระเจดีย์ฐานไว้ในพระพุทธรูปด้านนั้น ต้องมีร่างรำนก่อนจึงจะก่อขึ้นได้
ครั้นเสร็จการแล้วควรจะเอาร่างรำนไว้หรือ หรือจะรอร่างรำนเสียประการใด และท้าว
พระยามุขมนตรีทั้งหลายกราบทูลพระกรุณาว่าควรจะรอร่างรำนเสีย และซึ่งจะเอาไว้นั้น
หาต้องการไม่ จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้ท้าวพระยาผู้ใหญ่ไปบอกแก่เจ้าพระยาสรุ้งครามว่า
ซึ่งจะอยู่นอกคชวหาเป็นประโยชน์สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ อย่าอยู่เลยจงก้มหน้าไปหาความชอบ
ในปรโลกเกิดบุตรภรรยาขึ้น ทรงพระกรุณาจะชมเชยอย่าอวดคชก และให้เอาเจ้าพระยา
สรุ้งครามไปประหารชีวิตเสีย ในเดือนสิบเอ็ดปีนั้นเป็นเหตุดังนี้ แล้วทรงพระกรุณาให้
เอาบุตรชายอายุสิบเดือนเข้ามาเลี้ยงไว้ในพระราชวัง พระราชทานพี่เลี้ยงนางนมให้
อภิบาลรักษา แล้วทรงพระกรุณาตั้งขุนองค์มีความชอบ ให้เป็นพระยาสรุ้งครามแทนที่
พระราชทานเครื่องยศให้ตามตำแหน่งฐานานุกรม

ลัทธิราช ๓๐๔๖ (พ.ศ. ๒๒๒๗) ปีชวดคชก ขณะนั้นเกิดกบฏอ้ายธรรมเถียร
ข้าหลวงเดิมเจ้าฟ้าอภัยทศเป็นจลาจลในจังหวัดแขวงหัวเมืองนครนายก และอ้ายธรรมเถียร
กระทำการโกหกคิดใส่หน้าให้เหมือนเจ้าฟ้าอภัยทศ ดำแดงแก่ชาวชนบทประเทศทั้งปวง
ว่า ตัวเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศซึ่งเอาไปดำเร็จโทษเสียณวัดทรางแขวงเมืองฉะบับหนีหายไม่
และชาวชนบทประเทศทั้งหลายที่ไม่รู้จักกันล้าคณูว่าจริง ก็เชื่อถือเข้าเป็นล้มคชกพวก
กบฏธรรมเถียรเป็นอันมาก และกบฏธรรมเถียรขึ้นช้างพลายทางตัวหนึ่ง สูงห้าศอกมี
เศษกับอ้ายคณูผู้หนึ่ง เป็นความพาลล้มคชกพวกยกเข้ามาช่องลุ่มคนถึงแขวงเมือง
สระบุรี เมืองฉะบับ และแขวงขุนนครได้ล้มคชกพวกเป็นอันมาก ครั้นถึงเดือนสาม

กียกมายอยู่ณพระตำหนักพระนครหลวงประมาณสามวัน แล้วให้คนสนิทลอบลงไปนิมนต์
พระพรหมมณเฑียร ปากคลองข้างว่าเจ้าฟ้าอภัยทศ เสด็จมาอยู่ณพระตำหนัก พระนครหลวงได้
สามวันแล้ว บัดนั้นมรบดีให้มานิมนต์พระผู้เป็นเจ้าขึ้นไป ครั้นพระพรหมได้แจ้งดังนั้นจึง
ว่าแก่ผู้ซึ่งมานิมนต์ว่า ถ้าและถูกยั้งอยู่จริง ไหนเลยจะอยู่แต่พระนครหลวงเล่า ก็
จะมาถึงกัน การทวงหากโกหกหาจริงไม่ ผู้เจ้าอย่าเชื่อถ้อ ถ้าและผู้ใดเชื่อมั่นถ้อยมนต์
ก็จะพลอยตายเสียเปล่า ผู้ซึ่งมานิมนต์ได้ยินดังนั้นก็กลับไปบอกกันต่างคนต่างแตกหนีออก
เสียเป็นอันมาก ที่เชื่อถ้อยอยู่หนักมาก ครั้นรุ่งเช้ากบฏธรรมเถียรกับชนชั้นชาวแคว้น
ไปด้วยพวกพลทงหลาย ยกจากพระนครหลวงจะลงมาตีกรุงเทพมหานคร และประกาศ
แก่คนทั้งหลายว่า ตัวกูคือเจ้าฟ้าอภัยทศ จะยกลงไปตีเอาราชสมบัติคืนให้จงได้
และชาวคามนิคมทั้งหลายได้ยินดังนั้น ก็เชื่อฟังถ้อยว่าเจ้าฟ้าอภัยทศ ต่างคนถ้อยเครื่อง
ศาสตราวุธต่าง ๆ ตามมี ที่ไม่มีอาวุธสิ่งใดก็ถ้อยพร้าบ้าง บ้างก็ตีประทักษิณและเคียวแห่ห้อม
ล้อมข้างกบฏธรรมเถียรมาเป็นอันมาก และให้ร้องยกมาทางคลองบ่อโพง จะเข้ามา
ยังพระเนียด

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จทรงช้าง
พระที่นั่งอยู่ณพระเนียด ทอดพระเนตรให้จับช้างอยู่กลางแปลง มีผู้ชมมากกราบทูลว่า
พวกอ้ายคิมิชอบคิดอ่านกันเป็นอันมาก บัดนี้ยกเข้ามาจะตีกรุง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กรมพระราชวังบวร ตรัสได้ทรงฟังดังนั้นก็ตกพระทัย มีพระบัญชาตรัสใช้ตำรวจให้เอา
ม้าเร็วรีบออกไปสืบค้ายเหตุร้ายยกมาถึงไหน และตำรวจรีบส่งแถวคนมาเร็วควมขับ
รับไป เห็นพวกอ้ายกบฏยกมาถึงตำบลบ่อโพง จะข้ามคลองข้างแล้ว เห็นพันชัชชอน
ธรรมเถียรตั้งไว้ให้ถ้อย ชักกระบี่นำหน้าพลมาก่อน ตำรวจจับเอาตัวได้พามาถวาย
กรมพระราชวังบวรมีพระบัญชาตรัสถามว่าใครยกมา พันชัชชกรกราบทูลว่าเจ้าฟ้าอภัยทศ
ยกมา จึงตรัสว่ายากมากสู้กันเราจะถอยอะไร จึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทอดพระเนตรไป
แต่พระเนียดเห็นอ้ายกบฏซึ่งยกมาตามท้องทุ่ง จึงมีพระบัญชาตรัสใช้ขุนอินทร์
รีบนำให้เข้าไปกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ครั้นได้ทราบเหตุดังนี้แล้วก็ตกพระทัย คำนวณให้ทุกข์ข้างต้นพลายมงคลจักรพามา
เปรียบเทียบเทียบ แล้วแต่เจ้าทรงพระราชาแล้วด้วยข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลายรับ
แต่เจ้าขุนวงหน้า แล้วแต่เจ้าให้หม่อมเจ้าเด็กมิ่งขอให้ไปเชิญพระแสงขอพลพ่ายอันเป็นของ
พระนเรศวร ทรงชนช้างกับมหาอุปราชอันเก็บไว้นั้นมาว่าจะทรง มหาเด็กกับพระราช
โองการแล้วก็วิ่งมาโรงแสงณพระคลังแสงสรรพยุทธ์ พระเจ้าแผ่นดินก็รับแต่เจ้าไป

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรคัณทรดิษฐ์ให้ตระเตรียมกันจะรบทัพพะเนียด
ชนะนหน้าพระยาธรรมมาโยนด้วย จึงกราบทูลว่าซึ่งจะรบทัพพะเนียดเห็นไม่ชอบกล
ขอเชิญแต่เจ้าพระราชดำเนินเข้าไปรบในกรุงเห็นจะดีกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเห็นชอบ
ด้วย จึงแต่เจ้าเข้ามาในกรุงมิได้แต่เจ้าไปพระราชวัง แต่เจ้าตรงขึ้นไปบนบ่อมหาชัย
คำนวณให้ตรวจครุฑพาดขึ้นไปประจำรักษาหน้าที่เชิงเทินตรงพระราชวังบวรสถานมงคล ฝ่าย
กบฏธรรมเถียรขับช้างยกรพดมาถึงพะเนียดมิได้เห็นผู้ใดตัวรับ แล้วก็ยกเข้ามาขึ้นข้าง
อยู่ปากวัดมณฑปตรงรอบทำนบหน้าพระราชวังบวร

จึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาอุปราชก็พระบรมพุทธดิษฐ์ให้เจ้าพนักงานบรรจุน้ำใหญ่
ณบ่อมหาชัย จะยิงเอาตัวกบฏ ครั้นบรรจุน้ำแล้วก็ทรงคังด้วยอาวุธฐานว่า ข้าแต่
เทพดาสุรารักษ์อันถึงสุรเกษมใหญ่ ถ้าและข้าพเจ้าบุญน้อยมีอาชญากรรมจะดำรง
ราชสมบัติไว้ได้และจะถึงปราชัยแก่ปัจจุามิตรแล้ว และจะจุณดับดับนี้ ขอให้พ้นจงแตก
ออกต้องข้าพเจ้าให้ถึงแก่ชีวิตอันตรายเถิด ถ้าและข้าพเจ้าบุญญาภิสงฆ์ชราบารมีมาก
อาชญากรรมจะดำรงราชสมบัติในเศวตฉัตรเฉลิมแผ่นดินสยามประเทศได้ใช้ ขอให้กระสุน
ปืนใหญ่ไปต้องคังกรให้พินาศนิพพานเถิด

ครั้นทรงอธิษฐานแล้วก็แต่เจ้าทรงรับชุดจุฑาชนวนปืนใหญ่และเพลิงชนวนนั้นมิได้
คิดคิดคำ ก็ทรงพระปริวิตกสงสัยนัก จึงให้ไขกระสุนดินดำซึ่งประจุไว้นั้นออกมาจึง
รู้ว่าประจุผิด เอากระสุนประจุเข้าก่อนเอาดินดำประจุที่หลัง ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก
จึงคำนวณให้ว่านั่นเป็นพวกอ้ายกบฏ จึงให้ประหารชีวิตผู้บรรจุนั้นเสียแล้ว ให้บรรจุน้ำ
ใหม่ ทรงรับชุดจุฑาชนวนอีกครั้งหนึ่ง กระสุนปืนใหญ่นั้นก็ออกไปต้องข้างซึ่งกบฏ

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

ธรรมเถรชฌมานมลงตายในทันที และกบฏธรรมเถรกับอ้ายकुताทาสนั้นก็ตกลงจาก
ข้างเจ็บบ่วยเป็นสาหัส ก็หนีไปเร้นอยู่ณวัดตระหนานป่าช้าด้าว และสมัคพรรคพวก
อ้ายกบฏทั้งหลายนั้นแตกฉานหนีไปทุกตำบล จึงมีพระมณฑุรสั่งให้ข้าหลวงออกไป
ติดตามเอาตัวอ้ายกบฏ และพวกข้าหลวงได้ตัวอ้ายกบฏธรรมเถร และอ้ายकुताทาส
ณวัดนั้นมาถวาย จึงมีพระมณฑุรตรัสใช้ขุนพรหมธิบาล ให้เข้าไปกราบทูลพระกรุณา
สมเด็จพระราชบิดาให้ทราบ โดยเหตุอ้ายกบฏพ่ายแพ้ทุกประการ

ส่วนพระบาทบรมมพิตรพระพุทธเจ้าหลวงเดชะยาดราพระศาสดามาถึงต้นตะพาน
ข้าง พอมหาดเล็กซึ่งไปเชิญพระแสงขอนนั้นมาทันเข้าทุกเกล้า ๆ ถวาย ทรงรับพระแสง
ขอพาดกระพองพระยาดำรง พอขุนพรหมธิบาลมาถึงถวายบังคมทูลประพฤติเหตุทั้งปวง
พร้อมกันเขาทนนกตพระทัย จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้กะเกณฑ์กันไปตามจับสมัค
พรรคพวกอ้ายกบฏให้ได้จนสิ้นเชิง แล้วเสด็จกลับยังพระราชวัง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร ก็ดำรัสให้กะเกณฑ์ข้าหลวงไป
ติดตามจับกุมพรรคพวกอ้ายเหล่าร้าย แล้วเสด็จมายังพระราชวังหลวง ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระ
พระราชบิดา ถวายบังคมทูลแถลงการทั้งปวง ให้ทราบสิ้นทุกประการ ครั้นได้
พรรคพวกอ้ายคิดมิชอบสิ้นเชิงแล้ว ก็ให้ประหารชีวิตอ้ายกบฏธรรมเถรและพรรคพวก
ต้นเหตุทั้งปวงนั้นเสียเป็นอันมาก ที่เบ็ดแต่ปลายเหตุนั้น ให้จำได้เรือนครุ และส่งไป
เป็นตะพุนหญ้าข้างนอกมาก ที่แตกหนีเข้าป่าดงไปนั้นมาก จนบ้านแขวงเมืองสระบุรี
เมืองดงบุรี และแขวงชนนครร้างเสียหลายตำบล

ในขณะเมื่อตุศักราช ๓๐๔๕ (พ.ศ. ๒๒๒๖) ปีกุนเบญจศกถ่วงไปแล้วนั้นสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว แรกเสด็จขึ้นราชภิเษกเสวยราชสมบัติ และมีพระราชโองการให้หา
บรรดาท้าวพระยาพระหัวเมืองข้างบักย์ได้ ฝ่ายเหนือทั้งหลายเข้ามา ถวายบังคมถือนำพระ-
พิพัฒน์สัตยาทุกหัวเมือง แต่พระยายมราชตั้งซึ่งไปครองเมืองนครราชสีมา และ
พระยารามเดโช ซึ่งไปครองเมืองนครศรีธรรมราชกรุงสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าน

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๐๑

แจ้งว่าพระเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติแล้ว และพระยาทั้งสี่องค์ก็บังเกิดปฏิญาณจะ กระตั้ง
กระเดื่องขัตติยวงศ์แห่งเมืองอยุธยาได้เข้ามาบังคม ครั้นเมื่อเสร็จการฆ่าพวกอ้ายกบฏ
ธรรมเถียรแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชดำรัสปรึกษาด้วยพระบรมโอรสาธิราช
กรมพระราชวังบวรว่า ซึ่งหัวเมืองทั้งสี่ต้องเป็นกบฏแห่งเมืองอยุธยาจะไฉนได้ จำจะ
กระเดื่องกองทัพยกไปตีเสียจึงจะชอบ แต่หัวเมืองนครราชสีมาอยู่ใกล้ควรจะให้ไปตี
เสียก่อน ครั้นได้แล้วจึงให้ไปตีเอาเมืองนครราชสีมาต่อภายหลัง สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชก็เห็นชอบด้วยโดยพระราชบรรหารทุกประการ จึงมีพระราชดำรัสตั้ง
สมุหนายกให้เตรียมสรรพเครื่องสรรพอาวุธไว้ให้สรรพ

ขณะนั้นพระยาดำรงราชเดโชซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ส่งพรรคคิดเสียแล้ว และทรง
พระกรุณาตั้งข้าหลวงเดิมคนหนึ่ง เป็นพระยาดำรงราชเดโชแทนที่ แล้วดำรัสให้
แม่ทัพไปตีเมืองนครราชสีมา แล้วตั้งข้าหลวงเดิมคนหนึ่ง เป็นพระยานครราชสีมาให้
เป็นกองหน้า ถ้าตีได้เมืองนครราชสีมาแล้วให้อยู่รุมเมือง แล้วดำรัสให้ท้าวพระยา
อาสาหูกเหสาทางหลาย เป็นยกระบือตรีแยกกายกองหลัง และพลนครเจ้าเครื่อง
หมื่นหนึ่ง ช่างเครื่องต้องร้อมมาตำร้อมและเครื่องดำตราดูปืนใหญ่ปืนน้อย กระสุน
ดินประสิวและเสบียงอาหารสำหรับทัพพร้อมเสร็จ ครั้นถึงวันอันได้มหาพิชัยยุทธใน
เดือนสิบสองเดือนคัก จึงพระยาดำรงราชเดโชและท้าวพระยานครราชสีมาทั้งหลาย ก็กราบ
ถวายบังคมลาจากข้างมารพโดยทางเมืองสระบุรี

ฝ่ายพระยานครราชสีมาแจ้งว่า กองทัพกรุงยกขึ้นมาตงนั้น ก็ตรวจจัดพล
เครื่องสรรพอาวุธทั้งปวงพร้อมสรรพ แล้วแต่งทัพยกตงมาตงค่ายรายรับตามระยะทางนั้น
เป็นหลายตำบล

ฝ่ายกองทัพพระยาดำรงราชเดโช ก็ยกขึ้นไปตมค่ายชาวเมืองอันมาตงรับนั้น และ
ได้รบพุ่งกันเป็นสามารภ กองทัพชาวนครราชสีมาต้านทานมิได้ ก็แตกฉานไปทุก
ค่าย และพ่ายแพ้กลับเข้าเมือง กองทัพกรุงก็ค่ายรายทางตงหลายแตกฉาน แล้วก็
ยกติดตามไปถึงเมือง และพระยานครราชสีมา ก็ตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำหน้าที่

เชิงเนินปราการเมืองโดยรอบคอบ กอบด้วยเครื่องสรรพาวุธปืนใหญ่ปืนน้อยทั้งปวง
พร้อมสรรพ และป้องกันเมืองเป็นดั่งสามารถ

ฝ่ายทัพกรุงยกเข้าตงค่ายรายล้อมเมืองนครราชสีมาโดยรอบแล้ว แดงพลอาดำ
ดำพันยกเข้าบายปืนปล้นเอาเมืองชาวเมืองรบพุ่งป้องกันเป็นดั่งสามารถ และพุ่งธำตรา
ปืนใหญ่ปืนน้อยระดมยิงออกมาตองพลอาดำทัพกรุง ถ่มตายบาดเจ็บเป็นอันมาก เห็นจะ
บายปืนเอามิได้ถอยออกมา แดงยกเข้าปล้นตงหนเป็นหลายครั้ง ชาวเมืองรบพุ่ง
ป้องกันต้านทานอยู่เป็นดั่งสามารถ รพลถ่มตายจะปล้นเอามิได้ ถ่มแต่มนัไว้ แต่
ตงล้อมอยู่เป็นหลายเดือน จนสระเบียงอาหารก็ขาดตงรพลอดอยากชุมฉอมใช้เจ็บถ่มตาย
เป็นอันมาก บ้างหลบหลีกหนีไปจากกองทัพหนกมาก แดงท้าวพระยานายทัพนายกอง
ทั้งหลายปรึกษากันบอกตงมาถึงสมุหนายกขอกองทัพยกหนุนขึ้นไปช่วย และขอกระสุน
ดินดำและสระเบียงอาหารสำหรับทัพทั้งปวง จึงเจ้าพระยาจักรีกราบบังคมทูลพระกรุณา
โดยในบอกทั้งปวงนั้นให้ทราบถึงทุกประการ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงต้องพระองค์ ครัดได้ทรงทราบประพาศเหตุดังนี้ ก็ทรงพระพิโรธดำรัสว่า อ้าย
เหล่านั้ให้ไปตีเมืองนครราชสีมาคืนหนึ่งเท่านั้น ทัพหนึ่งหนึ่งยกไปยังว่าหาหักเอาได้ไม่
อ้ายเหล่านั้ควรจะเจียงมันได้ฤๅ แดงดำรัสให้สมุหนายกแต่งข้าหลวงขึ้นไปกุมเอาท้าว
พระยานายทัพนายกองทั้งหลายพันชานลงมายังกรุงเทพมหานคร ครั้นได้ตัวมาพร้อมแล้ว
ก็ให้ตงพระราชอาญาเขียน แดงบริบทพด้นเครื่องอัญมณั้ทั้งปวง แดงให้ทะเวน
บกทะเวนเรือสำวัน แดงประหารชีวิตนายทัพนายกองเสียเป็นอันมาก

แดงทรงพระกรุณาดำรัสตั้งอรรคมหาเสนาบดี ให้เกณฑ์กองทัพยกขึ้นไปตีเมือง
นครราชสีมาใหม่เถา และเจ้าพนักงานซึ่งไปเบิกดินดำในตักดิน เอาขอบขุดตมพะเนียง
ซึ่งได้ดินอนหนักไว้นั้น ก็เป็นประกายเพลิงกระเด็นลงไปโนดินดำ ดินดำนั้นกวบชน
เป็นอันหนึ่งอันเดียว และเทออกดินนั้นมากมั่งก้างมาก ก็ไซ้ดินนั้นทลายทัพพด้นภาระ
แห่งตกถนนพังตง แดงหอบห่มชนบนอากาศแตกไปโดยทิศน้อยทิศใหญ่ เดี๋ยวกักกอง
ดังนั้นทวนไวกกับปนาทพระรัตนตุงเจียงมหาอสนีบาต ตองชาวพระนครถ่มตายเจ็บบ่วย

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๐๓

ได้ทุกข์เวทนาเป็นอันมาก และได้ถูกดินนั้นกัดน้อย จึงเกณฑ์กองทัพแต่หัวพัน ๕ รรพ ด้วยช้างม้าเครื่องสำตราวุธ และเสบียงอาหารทางปวงยกขึ้นไป

ครั้นไปถึงเมืองนครราชสีมา ก็ให้ตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ดูจังก่อน และพระยา นครราชสีมาตรวจจุดตรวจพล ขึ้นอยู่ประจำรักษาหน้าท่งเชิงเนินปราการ บึงก้นเมือง เป็นด้ามารกทัพกรุยยกเข้าแหกหักเป็นหลายครั้ง ชาวเมืองรบพุ่งป้องกันทั้งกลางวันกลางคืน ไม่ย่อหย่อน ทัพกรุยแหกหักเข้าไม่ได้ตั้งล้อมมันไว้ แต่ทัพกรุยยกขึ้นไปเขยื้อมทำ สงครามด้วยชาวนครราชสีมาทางสองครั้ง ประมาณต้องมีเศษ ชาวเมืองมิได้ทำนาอัน ต้องเทศกาดแล้ว เเสบียงอาหารก็กินดารลง ไพร่พลเมืองอดอยากชุมพลมดล้มตายเป็น อันมาก บ้างยกครัวหนีออกจากเมืองหนีมาก แต่ทว่าพระยาอมราชเจ้าเมืองนมผมอ เข้มแข็ง คงเขยื้อมขบคานทานอยู่มิได้แตกฉาน

อนึ่งท้าวทรงกันดาลอยู่ ซึ่งเป็นไทยถอดเดียนั้น หนีขึ้นไปอยู่ในเมืองนครราชสีมา ด้วย และท้าวพระยานายทพนายกองซึ่งตั้งล้อมอยู่นั้น ก็ปรึกษากันเห็นว่าจะแหกหัก เข้ามิได้ ด้วยชาวเมืองรบพุ่งคานทานเข้มแข็งมออยู่ จึงคิดกลอุบายเป็นหลายอย่าง และ ให้ทำลูกปืนถึงยิงไปตกลง แล้วก็ส่งบอญ์ คอเพลิงติดตามเข้าไปถึงดินแล้วจึงแตกออก ถูกผู้คนล้มตาย อุบายหนึ่งนั้นให้ผูกวัวจุกพาใหญ่ชักขึ้นแล้วเอาหม้อดินผูกแขวนด้วยบ้าน อันใหญ่หย่อนเข้าไปในเมืองและจุดเพลิงชะนวนลุ่มไว้ ครั้นเพลิงชะนวนติดถึงดินแล้ว ให้ตกลงไหม้ในเมือง และอุบายหนึ่งนั้นให้เอาเพลิงอังแพลงผูกถึงขึ้นระดมเข้าไปเผา เมือง ครั้นจัดแจงแต่งการทางปวงพร้อมแล้ว เวลากลางคืนก็ตีกระแอมด้ามยาม ก็ให้ยิงปืนถึงชักว่าจุกพา และยิงระดมเข้าไปพร้อมกัน แล้วแต่งพลอาสาหนุนเข้าไปปล้นเอาเมือง ฝ่ายชาวเมืองต้องปืนถึงตายหนักมาก ด้วยประมาณอยู่มิได้เคยพบ เคยเห็นมาแต่ก่อน และหม้อดินผูกว่าจุกพา และผูกถึงเพลิงอังแพลงนั้น ก็ตกลง ติดถึงคารเรือนทางปวงในเมืองนั้น เพลิงติดรุ่งโรจน์โชคนาการ ไหม้ไปทุกหนทุกแห่ง ชาวเมืองมีอาจอยู่รักษาหน้าท่งเชิงเนินได้ ต่างคนละหน้าที่เสียดังระดำระสายไปเป็น

อดหมั่น บ้างเสียข้าวของล้มตาย และจำบากเจตนาอยู่หนักมาก ก็เสียเมืองแก่
ทัพกรุง ทัพกรุงเข้าเมืองได้ ได้จับผู้คนหาสิ่งของต่าง ๆ

และตัวพระยานครราชธานี พาชาวทรงกันดาลครอบครัวบุตรภรรยาทแกล้ว
ทหารทั้งปวง แหกหนีออกไปจากเมืองแต่ในกลางคืนหาได้ตัวไม่ กองทัพได้เมือง
นครราชสีมาแล้ว แล้วก็แต่งหนังสือบอกลงมาถึงสมุหนายกให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ครั้นทราบประพาศเหตุนั้นแล้ว
ก็ดำรัสให้ตราตอบขึ้นไปยังกองทัพว่า ให้จัดแจงแต่งผู้รักษามืองให้
รวมความเป็นปกติ แล้วก็ให้เด็กที่พลัดลงมายังพระมหานครเกิด

ครั้นท้าวพระยานายทพันายกองทั้งหลาย ได้แจ้งในท้องตรา^๕นั้น แล้วทำตาม^๕
พระราชกำหนด^๕ขึ้นไป^๕ในทุกประการ ครั้นเสร็จแล้ว^๕เด็กทพดล^๕ลงมายังกรุงเทพมหานคร^๕
และ^๕ชนเฝ้า^๕พระเจ้าอยู่หัว^๕กราบ^๕ทูล^๕แถลง^๕โดยอันได้^๕คิดอ่าน^๕ ทำการ^๕ปล้น^๕เขา^๕เมือง^๕นั้น ให้^๕
ทราบ^๕ถึง^๕ทุก^๕ประการ^๕ สม^๕เด็จ^๕พระเจ้าแผ่นดิน^๕ ก็^๕พระราชทาน^๕รางวัล^๕แก่^๕ท้าวพระยานายท^๕
พันายกอง^๕ทั้งปวง^๕เป็นอันมาก^๕ โดย^๕ลำดับ^๕ฐานานศักดิ์^๕

๑๐๔๗ (พ.ศ. ๒๒๒๗) ปีนธูปัตตศก ๒๒๒๗
 ฝ่ายชาวกรมหลวงโยธาเทพทรงพระครรภ์ กำหนดถือนัดมาตั้งประดิษฐานโอรส
 ประกอบด้วยสิริรูปเป็นอันดี พระราชวงศ์นางองค์หนึ่ง ถวายพระนามชื่อเจ้าพระขวัญ
 และเมื่อวันประสูติเพดถกต่างกันนั้น แผ่นดินไหวเป็นอันอัศจรรย์ ครั้นทรงวัฒนาการขึ้นมา
 คนทั้งหลายนับถือมากด้วยเป็นพระราชนัดดาของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า เป็นองค์
 กษัตริย์อันประเสริฐ และคนทั้งหลายเข้าถวายบังคมกราบไหว้ได้มาพระบาทเป็นอันมาก

และปิ่นปักผมเป็นทองคำแว่นนั้น ถ่มเต็กพระพุทธรูปเจ้าหลวงทรงพระตำรับหว้าที่บ้านหลวง
คำบดป้าตองนั้น เป็นที่ฝังศพสรีระฐานอันประเสริฐ ถ่มควรจะสร้างเป็นพระอาราม
มีพระอุโบสถวิหารการเปรียญพระเจดีย์ฐานกำแพงแก้ว และกุฎีสงฆ์ศาลาตะพานเว็จกุฎี
พร้อม และทรงพระกรุณาให้หมื่นจันทราช่างเคื้อบ ทำกระเบองเคื้อบดัดเหล็ดของมุง
พระอุโบสถวิหารทั้งปวง และการสร้างพระอารามนั้น ตามปีเศษจึงดำริ้งในรัชกาล

อัฐก แล้วพระราชทานนามบัญญัติพระอารามชื่อวัดพระบรมพุทธาราม ตั้งเจ้าอัครการ
ชื่อพระญาณตัมโพธิราชาคณะคามวาสี ครองพระอาราม แล้วทรงพระกรุณาให้มีการ
ฉลอง และมีการมหรสพสามวัน และทรงถวายไทยทานแก่พระสงฆ์เป็นอันมาก และพระ
ราชทานเลขข้าพระไว้อยู่มากกว่าพระอารามก็มาก แล้วถวายพระกัณฑ์ปาฐนแก่พระอาราม
ตามธรรมเนียม

ในศักราช ๓๐๔๗ (พ.ศ. ๒๒๒๙) ปีชวดอัฐกนั้น กรมการเมืองไชยยาบอกขอ
ราชการเข้ามาถึงกรมพระกระลาโหม ในลักษณะนั้นว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นกบฏ
แข็งเมือง และช่องสี่มุมคนเครื่องดำตราดุษเป็นอันมาก จะยกเข้ามาตีหัวเมืองฝ่าย
ตะวันตกทงปวง ได้หัวเมืองทงปวงแล้วจะยกเข้าไปทำร้ายกรุง อนึ่งนายตั้งชัยมราช
เจ้าเมืองนครราชสีมา ซึ่งหนีไปได้หนี พาสมัครพรรคพวกออกไปตั้งอยู่ณพรมแดน
เมืองนครศรีธรรมราชและแขวงไชยยาต่อกัน และคิดการกบฏเข้าด้วยเจ้าพระยานครศรี-
ธรรมราชอีก ตั้งซ่อมสี่มุมชาวทงปวง และผู้คนเข้าเกลี้ยกล่อมนายตั้งชัยมราชนั้น
ก็มาก จึงเจ้าพระยาโกศาธิบดีนำเอาข้าราชการนชนกรวบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรง
ทราบ พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทงต้องพระองค์วิธิตราบเหตุดังนี้ ก็ทรง
พระพิโรธดำรัสว่าอายตณคนนั้นองอาจันจะไว้นามได้ ควรจะแต่งทัพใหญ่ยกไปทงทาง
บกทางเรือปราบปรามมันเสียจึงจะชอบ อนอ้ายกบฏต้องคนมันไม่พนเงอมมือเราแน่น
ได้ตัวแล้วจะจับมิให้กากดินแดน แล้วมีพระราชดำรัสตั้งสี่มุหกระลาโหมให้ตรวจเตรียม
ช้างม้าเครื่องสรรพาวุธทงปวง และเรือรบเรือไล่เรือดำเลียงเสบียงอาหารให้พร้อมไว้
ทงทางบกทางเรือ แล้วมีพระราชโองการมารพระบันฑิตสุรัสดีหนาทดำรัสเห็นเกล้า ๆ
ตั้งให้พระยาสุรัสงครามเป็นแม่ทัพหลวง พระสุรเสนาเป็นยกกระบัตร พระยาเพชรบุรี
เป็นเกยยกกาย พระยาสัหราชเดโชเป็นกองหน้า พระยาราชบุรีเป็นทัพหลัง ถือพล
ฉกรรจ์ดำเครื่องหมันหนง ช้างเครื่องดำมร้ยสรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธทงปวงยกไป
ทางบก ฝ่ายทัพเรือให้พระยาราชบุรีเป็นนายกองเรือรบทะเลร้ยดำพลรบพลแฉว
ห้าพันยกไปทางทะเลทัพหนึ่ง และให้ทัพบกทัพเรือยกไปประตมตเอาเมืองนครศรีธรรมราช

ครั้นถึงวันไต่มหาพิชัยฤกษ์ จึงพระยาสุรสงคราม พระยาราชบังสัน และ
ท้าวพระยานายทนายกองทั้งหลายก็กราบถวายบังคมลา ยกทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช
โดยลำดับสถมมารค ชตมารค ไปพร้อมทัพกันณเมืองไชยยาบุรี และแม่ทัพบกเกณฑ์เอา
ผู้รุกรมการเมืองชุมพรไชยา ถือพลหัวเมืองทั้งปวงเข้าบรรจบทัพยกไปด้วย แล้วกำหนด
ไปแก้กองทัพเรือให้ยกออกจากเมืองไชยยาพร้อมกัน และกองทัพบกยกไปถึงพรมแดน
เมืองไชยา และเมืองนครศรีธรรมราชต่อกัน ซึ่งนายสังขยมราชตั้งอยู่นั้น ก็เข้าล้อม
ไว้ในเพลากลางคืน และนายสังขยมราชมิรู้ตัว ไม่ทันที่จะจัดแจงด้านทานให้มั่นคง ต้อง
จำเป็นจำรบพุ่งผู้คนทแกล้วทหารมิทันพร้อมเพรียงกัน ระวังระยไยไปเป็นทอดหม่อน และ
นายสังขยมราชมีมือเข้มแข็ง ถือพลทหารออกแหกหักจะออกมาทัพกรุงต่อรบด้านทาน
ไว้เป็นลำดับ แล้วเข้ารวมคักระหนาบเป็นหลายกอง พวกนายสังขยมราชน้อยตัว
เหลือกำลังแหกออกมามิได้ ก็แตกฉานล้มตายเป็นอันมาก และตัวนายสังขยมราชหนี
ไปมิพ้น กับทหารร่วมใจเจ็ดคนแปดคนด้วยกันยกย่นประจํารบพุ่งจนตายในทริบสัน ทัพ
กรุงได้ชัยชนะและได้ชะเถยพวกนายสังขยมราชนั้นมาก ก็ยกถ่วงแดนเมืองนครศรี-
ธรรมราชเข้าไป

ส่วนเจ้าพระยานครศรีธรรมราชแจ้งว่าทัพกรุงยกออกมาทางทัพบกทัพเรือ และ
เสียดนายสังขยมราชแก่ทัพบกตั้งนั้นก็เสียใจ จึงแต่งทัพบกทัพเรือยกไปรบพุ่งด้านทานไว้
ให้หย่อนกำลังศึกดังก่อน แล้วกวาดเอาครอบครัวอพยพบ้านนอกทั้งปวง และสระเบียง
อาหารเข้าไว้ในเมืองเป็นอันมาก แล้วตกแต่งปราการบ้อมค่ายคูประตูหอรบปักขวากหนาม
ตามทำนองศึกพร้อมเสร็จ และจัดแจงบ้านเมืองบำรุงทแกล้วทหารไว้คอยด้านทานรบพุ่ง
ทัพกรุงเป็นลำดับ

ฝ่ายทัพเรือพระยาราชบังสัน ยกไปทางทะเลถ่วงแดนเข้าเมืองนครศรีธรรมราช
ก่อนทัพบก ได้ยุทธนาการด้วยทัพเรือเมืองนครศรีธรรมราชในกลางทะเล และทัพเรือ
เมืองนครต่อรบด้านทานเป็นลำดับ ทัพเรือฝ่ายกรุงจะหักเอามิได้ก็ทอดสมออิงกัน

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๐๓

อยู่เป็นหลายวัน เที่ยงวันใหญ่สนั่นครนกรกกกองดั่งเทือกทองมหรณพที่ คุ้งเลี้ยง
มหาวาทพายุใหญ่ถอยทมิได้มีชัยชนะแก่กัน ส่วนทัพบกนั้นก็ไปปะทะทัพเมืองนครศรี-
ธรรมราช ค่ายรบอยู่เป็นหลายค่าย ก็ยกเข้าโจมตีโดยุทธนาการด้วยชาวนครศรี-
ธรรมราช ชาวนครรบพุ่งต้านคอเป็นด้ามารจนถึงอาวุดัน ทัพกรุงหักเอามีได้ ก็
ตั้งค่ายรายล้อมล้อมรอบค่ายชาวนครศรีธรรมราชเข้าไว้ และได้คอยยุทธนาการหลายวัน
หลายเพล และกองทัพเมืองนครเห็นทัพกรุงมีฝีมือเข้มแข็งจะรบไว้มิอยู่ ก็แหกหนี
ออกจากค่ายแต่ในกลางคืน ทัพกรุงไล่ติดตามไปในทันที ทัพเมืองนครมิได้รอรับจึง
กระจัดพลัดพรายพ่ายหนีไปเป็นทอดหนาน ไม่เป็นตำบลสนธิยา เสียพลช้างม้าเครื่อง
ศาสตราวุธแก่ทัพกรุงเป็นอันมาก ที่ต้องอาวุดาบเจ็บล้มตายทั้งนายและไพร่นกมาก
กรุดทัพหนีไปยังเมืองนครศรีธรรมราช

ฝ่ายทัพกรุงได้ชัยชนะ จับได้ช้างม้าคนชนะเฉยอาวุดต่าง ๆ เป็นอันมากก็ติดตาม
ไป ครั้นแจ้งว่าชาวทัพเรือชาวเมืองนครรบต้านทานอยู่เป็นด้ามารด เขายังมิได้ยก
กองทัพลงไปช่วยตีกระหนาบสะกดหลังทางทะเล และทัพเรือเมืองนครถูกทัพกระหนาบ
หน้าหลัง เสียพลล้มตายมาก ทานมิได้แก้แตกฉานพ่ายหนี และชักใบถ่วงกลับไป
โดยทิศานุทิศทั้งปวง กองทัพกรุงได้ชัยชนะ ก็ยกเข้าล้อมเมืองนครศรีธรรมราช
พร้อมกันทั้งทัพบกทัพเรือ และตั้งค่ายรายล้อมไปรอบเมือง

ฝ่ายพระยารามเตโชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชครั้นเสียทัพบกทัพเรือแก่ข้าศึกดังนั้น
ก็เสียใจ จึงจัดทหารขึ้นประจำรักษาหน้าทเชิงเทินโดยรอบ กอบัวด้วยเครื่องศาสตรา-
วุธข่มขึงกันเมืองเป็นด้ามารด แล้วแต่งทัพออกไปตีข้าศึก และได้รับกันทุก ๆ วันมิได้
ขาดจนร้ามอกันดังแฉ่นกันแต่งทหารชำนาญตามไล่หาคืบคืบด้อมมือ ให้ออกว่าสู้
กันตามกระบวนเพลงดังต่อตอเป็นหลายครั้ง แต่ทัพกรุงกับชาวนครตั้งเขยวเขยวทำ
สงครามกันมาช้านานประมาณถึงสามปี ถอยทมิฝีมือเข้มแข็งมิได้มีชัยและปราชัยแก่กัน
และพลชังรักษาหน้าท และพลค่ายล้อมร้องเพลงพ้อกันไปมาต่าง ๆ ฝ่ายทัพกรุงมีเรือ
ดำเลี้ยงข้าวสละเบียงอาหารส่งกันอยู่มิได้ขาด เที่ยงวันมิได้ออกรุกชุมผอม และ

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

บริบูรณ์อยู่ ^๕ ก้างค้ำแข้งม้อย ^๕ ฝ่ายในเมืองสันต๊ะเมืองอาหารผู้คนอดอยากชุมพลม
 ด้มตายมาก ^๕ ก้างค้ำแข้งม้อยลงและมีอาเจยกออกมาต่อต้นนอกเมืองได้รักษาแน่นไว้
 และกองทัพกรุงเห็นชาวเมืองก้างค้ำแข้งม้อยลง ก็แต่งพลอาสาต้องพันยกเข้าถอนขวากหนาม
 ข้ามคูเข้าไปเอาบันไดพาดบ้ายปืนปล้นเอาเมือง ^๕ และพระยารามเดโชเจ้าเมืองมายันให้พล
 ทหารรบพุ่งป้องกันเป็นด้ามารก ^๕ และพุ่งลำตราวุธแหลนหลาวยิงปืนใหญ่จ่าวมณฑก
 นกัธัระตมออกไปค้ำท่าฝน ^๕ ต้องพลอาสาทัพกรุงด้มตายบาดเจ็บมาก ^๕ และจะปล้น
 เอามิได้ก็พ่ายออกไป ^๕ จึงแม่ทัพใหญ่ให้ทำทุบทุบทั้งตัวกันอาวุธยกเข้ามาปล้นอีกเถา ^๕ และ
 ขุดอุโมงค์ครั้งเข้ามาใกล้เชิงกำแพงเมือง ^๕ ชาวเมืองพุ่งลำตราวุธมิได้ก็ถอย ^๕ จึงพระยา
 รามเดโชเจ้าเมือง ^๕ ก็แต่งพลทหารออกตระดวงพันข้าศึกซึ่งขุดอุโมงค์เข้ามา ^๕ และ
 ได้ต่อสู้รบกันถึงอาวุธสิ้น ^๕ ประจัญใจมพันพลอาสาทัพกรุงด้มตายมาก ^๕ เห็นจะทำการ
 มิได้ก็ถอยไป ^๕ และบรรดาขุนนางกรมการทั้งหลายในเมืองนคร ^๕ เอาใจจงด้วยพระยา
 รามเดโชเป็นกบฏแข็งเมืองตั้งทงน ^๕ ช่วยกันตรวจตรารักษาหน้าต๊ะเชิงเทินป้องกันเมือง
 เป็นกวดขันมิได้เอาใจออกหาก ^๕ และปราณี่ประหม่อมกันอยู่ ^๕ จึงพระยารามเดโช
 ก็ปรึกษาด้วยขุนนางกรมการทงปวงว่า ^๕ ซึ่งทัพกรุงยกออกมาต่อเมืองเรอบดิน ^๕ ได้ยก
 เข้ามาปล้นหลายครั้งทำมิได้ก็ระอาม้อย ^๕ และศึกเราได้ที่จะจะได้มิได้ ^๕ ควรจะ
 ยกออกไปตีให้แตกฉานพ่ายไปเสียจึงจะชอบ ^๕ และขุนนางกรมการทงปวงก็เห็นด้วย ^๕ จึง
 ให้จัดพลทหารที่มีฝีมือเข้มแข็งประมาณสามพันตัวถอยอาวุธ ^๕ และพระยารามเดโช
 ก็ยกพลทหารออกจากเมืองในกลางคืน ^๕ และขับพลทหารเข้าไปปล้นค่ายข้าศึก ^๕ และ
 พลทัพกรุงซึ่งรักษาหน้าต๊ะตอมรวักดัดปืนไฟใหญ่่น้อยยิงออกมา ^๕ แล้วยกออกมาจาก
 ค่ายไล่ตระดวงพันพลทหารชาวเมืองนครชาวเมือง ^๕ นครก็ยืนยัน ^๕ ประจัญบานต่อสู้ให้ ^๕ อึงอูด
 เอาชัย ^๕ รพลด้มตายทั้งต้องฝ่าย ^๕ แต่ทว่าพวกชาวเมืองตายมากกว่าประมาณต้องเท่า
 และพระยารามเดโชเห็นจะเอาชัยชำนมิได้ ^๕ ก็พ่ายกลับเข้าเมือง ^๕ แต่ยกออกไปปล้นค่าย
 ดิงนเป็นหลายครั้ง ^๕ เสียรพลพลกัธัธทหารมากจะตีให้แตกฉานมิได้ก็รักษาแน่นไว้
 บรรดาไพร่พลเมืองทงหลายอดอยากอาหารชุมพลมมากและด้มตายเป็ดึงไปทุกวัน ๆ ^๕ และ

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๐๕

ตั้งเบียงอาหารเบียดแวงเลี้ยงกันไปกลืนมอดลง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชก็เศร้าใจ
เห็นจะรักษาเมืองไว้มิได้ด้วยขัดตั้งเบียงอาหารจะแต่งออกลาดหากินนอกเมืองก็ไม่ได้ ด้วย
ข้าศึกตั้งล้อมไว้โดยรอบ มืดจะคิดกลอุบายถ่ายเทเลย จึงคิดว่าซึ่งจะอยู่ในเมือง
ให้พวกประทุษร้ายแผ่นดินจับได้น้อย่างดั่งนี้ กจะหนีไปให้รอด แต่อบายซึ่งจะหนีไปนั้น
เห็นจะเอาอะไรได้ก็แต่พระยาราชบังสัน ซึ่งเปนแม่ทัพเรือออกมานนด้วยเบียดหายเพื่อน
รักกันมาแต่ก่อน เห็นจะเลี้ยงกันมิได้ จะช่วยแก้ไขกันไปรอด

จึงแต่งหนังสือฉบับให้คนสนิทไว้ใจถือตอบออกไป ถึงพระยาราชบังสันเป็นใจ
ความว่า หนังสือเราพระยารามเดโชมาถึงสหายเราพระยาราชบังสัน ด้วยเราทั้งสอง
เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระนารายณ์บรมพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัวแห่งเรา
ด้วยกัน และเป็นสหายรักก็สุดจิตใจได้สุดทุกข์ทำการงานของพระเดชพระคุณมาแต่
ก่อนเป็นอันมาก และครั้งเมื่อทรงพระกรุณาดำรัสใช้ให้ไปตั้งเมืองลาวเมืองตะกั่ว และ
ตะพะมาซึ่งยกตามมอญเข้ามาตั้งณเมืองชัยโยคนนั้น และเราทั้งสองเป็นคู่ทุกข์คู่ยากได้ทำ
ราชการงานสงครามเอาชัยชนะมาทุกถนัด ๖ ถวายด้วยกันเป็นหลายครั้ง และสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดปราน พระราชทานยศศักดิ์ชุบเลี้ยงเราทั้งสอง ถึงขนาด
และเมื่อพระองค์ทรงพระประชวรนั้น มีทาสีประับกษัตริย์คือพระเพทราชา และหลวง
สรศักดิ์ต้องคนพ้อตูละนาพาพินนัสติยาเดย์ คิดอ่านทำการบฏช่วงชิงเอาราชสมบัติ
และเสนาบดีทั้งปวงในกรุงมิได้มีผู้ใดช่วยคิดอ่านทำการกำจัดศัตรูราชสมบัติได้ และ
พระองค์ทรงพระโสมนัสจนเสด็จสวรรคต และราชสมบัติก็ได้อธิษฐานแก่พระเพทราชา แล้ว
ให้หาท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งหลายเข้าไปถวายบังคม ฝ่ายเราขัดแข็งอยู่มิเข้าไป
ใช้ว่าตัวเราจะเป็นกบฏต่อแผ่นดินนั้นหาไม่ได้ เหตุที่เราคิดกตัญญูในพระผู้เป็นเจ้าของเรา
ซึ่งเสด็จสวรรคตนั้น จึงมิได้เข้าไปอ่อนน้อมยอมตัวเป็นข้าผู้ประทุษร้ายแผ่นดิน ประการ
หนึ่งก็เกิดมาเป็นชายชาติทหารคนหนึ่ง ก็นมูฏฐิมานะอยู่บางทีไม่เคยถ่วงเกรงนบนอบใช้
ก็ไม่นบนอบได้ถ้อยตัวอยู่ ตามประเพณีคิดใจถ้อยดี จึงมีคึกยกมาคิดเมืองเรา และ
ทัพกรุงกับเราได้ทำยุทธนาการสงครามกันมาช้านาน ใช้ว่าท้าวท้าวหาญแห่งเราจะเซ็ด

พระราชพงสาวดารกรุงเก่า

ขามคร้ามผู้มีคักพลทหารกรุงนั้นหามิได้ ก็พอสู้รบกันได้อยู่ และบัดนี้ฝ่ายเราหย่อน
กำลังลงด้วยขัดสละเบี่ยงอาหารจำเป็นจำแพ ด้วยออกถาดหากินมิได้ เห็นจะรักษาเมือง
ไว้เป็นอันยาก เราไม่สู้รบแล้ว จะหนีไปจากเมือง และซึ่งจะแหกออกหนีอย่าคิดเลย
ว่าค่ายล้อมทัพกรุงจะทานฝีมือเราได้ คงเราจะแหกออกไปได้ไม่ขัดสน แต่ทว่าจะไม่
มีตลอดด้วยไม้มีนาวาที่จะไป และซึ่งเราจะไปให้รอดจากชีวิตอันตรายคงนกเพราะด้าย
เราจะเอาชูระเรา และด้ายเราจึงคิดถึงความทุกข์ความยากด้วยกันมาแต่เห็นหลัง ครัง
เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวแห่งเรามาด้วยกันนั้น และจึง
ได้เมตตาการุณภาพอนุเคราะห์แก่เราครังเกิด ช่วยจัดแจงเรือรบไว้รับหน้าท่าดังกล่าว
ในสามวันเราจะแหกออกไปโดยค่ายล้อมด้านด้ายเรา และลงเรือได้แล้วก็จะลางด้ายเรา
หนีไปตามมฤคากรรมของเรา

ครันพระยาราชวังสันได้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว ก็คิดถึงความหลังซึ่งได้เป็นด้าย
รัก และเป็นเพื่อนทุกข์ยากมาแต่ก่อนนั้น ก็มั่งคั่งคิดเมตตาแก่พระยารามเดโชซึ่งนัก
ด้วยเป็นชาติแซกด้วยกัน แล้วเข้าใจว่า การลงบอยมีโตมผู้ใดเห็น ก็จัดแจงเรือ
รบไว้รับหน้าท่าดังกล่าว แล้วเขียนหนังสือฉบับเป็นใจความว่า ซึ่งชูระของด้ายเรา
ต้องประสงค์กัน เราก็จัดแจงไว้พร้อมแล้ว จงรีบออกมาโดยเร็วเถิด อย่าให้เห็นข้า
การจะเอิกเกริกไป เราจะได้ความผิด แล้วส่งหนังสือให้ผู้ถือออกมานั้น กลับเข้าไป
แจ้งแก่พระยารามเดโช พระยารามเดโชได้แจ้งแล้ว ก็มีความยินดีนัก จึงตั้งทหาร
ร่วมใจทั้งหลายห้าสิบเศษให้ตระเตรียมตัวให้พร้อมไว้ ครันคำตงพระยารามเดโชกับทหาร
ร่วมใจทั้งหลาย ก็ไล่ฆ่าฟันบตรภรรยาญาติ และขุนนางกรมการทั้งหลายตายสิ้นตาม
ประเพณีด้วยแซกไมตรี จะหนีแล้วก็ยอมฆ่ากันเสียสิ้น มิให้ข้าศึกได้ไปเป็นชะเลย และ
พระยารามเดโชคนนั้นมิใช่ว่ารักดี ผู้มีอกแข็งแ้ง และคอยดูฤกษ์ดีแล้ว และตัวพระยา
รามเดโชก็ถือดาบต้องมือนำหน้าพลทหารห้าสิบเศษ ล้วนถือดาบต้องมือด้วยกันสิ้น เมื่อ
ประตกรกันออกจากเมืองในเพลากลางคืน แล้ววิ่งเข้าจำโจมโรมรุมกันฟันมีกาค่ายล้อม
ด้านรวมแม่น้ำหน้าทพระยาราชวังสัน และพลอาดำจามซึ่งรักษาค่ายล้อมทั้งหลายนั้น ก็

ระดมปืนไฟใหญ่น้อย ยิงแย่งออกมาเป็นโกดาดหล และพระยารามเดโชกับพลทหารทั้ง
หลาย เป็นคนคัมภีร์ชาอาวูมิได้ถูกต้อง และมีไต่ย่น้อยที่ถอย ก็แหกหักค่ายปักกา
พังลงได้ ก็ได้ทะลวงจ้วงฟ่อนพันพุดาจารย์ทั้งหลายล้มตาย และลำบากเป็นอันมาก
พลค่ายล้อมทั้งหลายทวนล้อมมิได้ ก็แยกออกไปให้ พระยารามเดโชกับพลทหารทั้ง
หลาย ก็ได้ฟาดฟันฆ่าพลทัพกรุงแหวกเป็นช่องๆ ออกไป มิได้มีผู้ใดต้านทานกำแพง
พลทหารกรกันลงได้ในเรือรบ ซึ่งพระยารามบงัดจัดแจจอตไว้รับหน้าทอนั้น แล้ว
ออกเรือไปถึงทะเล ชักใบแจ่นออกไปยังมหาสมุทร แจ่นหนีไปยังเมืองแขก ทัพกรุง
ก็เข้าเมืองได้ ได้จับผู้คนเก็บสิ่งของทั้งปวง และนายทัพนายกองทั้งหลายแจ้งว่า ตัว
กบฏแหกหักออกไปได้ หน้าที่พระยารามบงัดแจแล้วได้เรือรบแจ่นหนีไป พระยารามบงัด
มิได้จัดแจทัพเรือไปติดตามให้ทันที่ ละให้ตัวกบฏหนีไปพ้นเห็นผลอยู่ จึงเอาคนไป
แจ่งแก่พระยาสวรรค์รามแม่ทัพหลวง แม่ทัพได้แจ่งดังนั้น ก็พิจารณาสืบสาวไต่สวน
ไต่เตียง และการนั้นมิคักไต่เนื่อความว่า พระยารามเดโชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
สอดหนังสือออกไปถึงพระยารามบงัด พระยารามบงัดรู้จักกับผู้คัมภีร์ ขอด
เรือรบไว้ให้นัดหมายให้ออกมา และแจ่งดังตัวกบฏให้หนีไปพ้น ครั้นไต่เตียงเป็นลัษ
แท้ แล้วก็ให้จำตัวพระยารามบงัดเข้าหาประการ แล้วบอกหนังสือเข้าไปณกรุงเทพ
มหานคร ให้สมุหพระกระลาโหมกราบทูลพระกรุณาโดยเหตุทั้งปวงนั้น ให้ทราบ
ทุกประการ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ครัดทราบประพฤติเหตุ
ดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธแก่พระยารามบงัดยิ่งนักดำรัสว่า มันเป็นพวกอ้ายกบฏ แล้ว
ให้มิตราคอบออกไปยังกองทัพว่า ให้สืบสาวเอาพรรคพวกรู้เห็นทั้งปวงได้แล้ว ก็ให้เอา
ตัวพระยารามบงัดและพรรคพวกรู้เห็นทั้งหลายทะเลเวนสำนวน แล้วให้ประหารชีวิต และ
คัตศีรษะเสียบไว้ณประตูเมืองนครศรีธรรมราช อย่าให้ผู้อื่นดูเยี่ยงอย่างสืบไปภายหน้า
แล้วให้แจ่งแจ่งแก่ทั้งนายทัพนายกองผู้ใดซึ่งมีฝีมือเข้มแข็งมีความชอบมาก ให้อยู่ครอง

เมืองและจัดแจงบ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายให้ราบคาบเป็นปรกติแล้ว ก็ให้
เด็กที่พกดัมมายังกรุงเทพมหานครเกิด

ครั้นท้าวพระยานายทนายกองทั้งหลาย ได้แจ้งในท้องตราคั้งนั้นแล้ว ก็กระทำ
คฤพระรชากำหนดออกไปในทุกระการ แล้วตั้งแต่งผู้รุกรมการอยู่รักษาเมือง และได้
อาณาประชาราษฎร์ข้างมาเครื่องสำตราดูสิ่งของทั้งหลายสำหรับเมืองพอดสมควร แล้ว
เด็กกองที่พกดัมมายังกรุงเทพมหานคร ข้างมาเครื่องสำตราดู สิ่งของทั้งหลาย กลับเข้ามายัง
กรุงเทพมหานคร และชนเผ่าพระเจ้าอยู่หัวกราบทูลโดยเหตุที่งปอง แล้วก็ถวายข้างมา
คนชะเคย และสิ่งของทั้งหลายซึ่งได้ขึ้นเป็นอันมาก

ลัทธิราช ๓๐๔๘ (พ.ศ. ๒๒๓๐) มีเถาะนพคก ส้มเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว มีพระราชดำรัสให้ช่างพนักงานจับการสร้างพระมหาปราสาททองคำหนึ่งในพระราช
วังข้างใน ครั้นเสร็จแล้วพระราชทานนามบัญญัติพระมหาปราสาทชื่อพระที่นั่งบรรยงก
รัตนานัน เป็นปราสาทด้วยกนกทองเกดงาม คือพระที่นั่งฉนวนสวรรค์ของคหิง พระที่นั่ง
สรวรเพชรปราสาททองคำหนึ่ง พระที่นั่งสุริยารามรัตนของคหิง แล้วให้ชุดสระเป็นคูอยู่
ซ้ายขวาพระที่นั่งบรรยงกรัตนานัน แล้วให้ก่ออ่างแก้ว และภูเขามัทธอกทกขาร
ไหลลงในอ่างแก้วนั้น ทรมสระคพระมหาปราสาทนั้น และให้ทำระหัดนาถอ่างแก้ว
ริมหน้า ผังท่อนให้หน้าเดินเข้าไปสุดชนอนอ่างแก้วริมสระนั้น และให้ทำพระที่นั่งทรงบน
นทายสระเป็นท่งเตี้ยออก กลับเขาททายสนมเป็นท่งข้างหน้า และให้ทำศาลาลูกขุนใน
ซ้ายขวา และโปรดให้ขุนนางเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททพระที่นั่งทรงบนและเข้าทาง
ประตูมหาโกศราช

ลัทธิราช ๓๐๕๐ (พ.ศ. ๒๒๓๓) มีมะโรงสัมฤทธิศก ขณะนั้นสมเด็จพระอรรค-
มเหสีฝ่ายซ้ายกรมหลวงโยธาเทพ ทรงพระครรภ์กำหนดถนัดมาดี ประสูติพระราช
โอรสองค์ประด้วยสรีรพรรณลักษณะเป็นอันดี พระญาติวงศ์นางคหิงทั้งหลายก็ถวายพระนาม
ว่าครัติน้อย แต่สมเด็จพระบรมราชบิดาครัดเรียกว่าด้ามอย่าง

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๑๓

ในปีมะโรงสัมฤทธิ์ศกนั้น ทรงพระกรุณาให้ต่อกำนันใหญ่ลำหนึ่ง และให้ทนายทศคมเครื่องราชบรรณาการ ออกไปเจริญทางพระราชไมตรีณกรุงฝรั่งเศส เหมือนเมื่อเจ้าพระยาโกษาปานออกไป ครองแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้ากษัตริย์ถึงมีมะเมียโทศกทูตานุทูตเข้ามาแต่เมืองฝรั่งเศส คุมเอาสิ่งของเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ เป็นอันมาก ซึ่งพระเจ้ากรุงทมิฬเศวตประเทศทรงตอบแทนมานั้น ขันทุถเกล้าถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งราชทูตเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ตามโบราณประเพณีเยี่ยงอย่างมาแต่ก่อน

ในเดือนหกปีมะเมียโทศก ลุศักราช ๓๐๕๒ (พ.ศ. ๒๒๓๓) นั้นมีหนังสือบอกกรมการเมืองสุวรรณโคตรมาถึงสมุหนายกว่า นายบุญเกิดคล่องนางข้างเผือกได้ธำบ่าแขวงเมืองสุวรรณโคตร สูงศักดิ์คมพริ้ว สรรพด้วยคุณลักษณะงามบริบูรณ์ จึงเจ้าพระยาจักรีนำเอาข้อราชการสารเศวตภริณนชนกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสทราบเหตุดังนั้น ก็ทรงพระปราโมทย์ยิ่งนัก จึงดำรัสให้พระหลวงขุนหมื่นกรมช่างทองหลาย ขันไปรับนางเศวตภริณตั้งแพขนานมเรือแห่แห่นตามบรรพประเพณี ต้องลงมายังพระนครศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาให้เทียบแพขนานเข้าณพระเนียดให้นำนางข้างเผือกขึ้นประทับอยู่ณโรงส้มโภชนตำบลพระเนียด และให้มีกรมหรศพส้มโภชสามวัน และนำลงเรือขนานมเรือคู่ชักแห่แห่นเป็นขบวนเข้ามายังพระนคร และให้นำนางเศวตคเชนทร์ขึ้นไว้ณโรงยอดในพระราชวัง แล้วทรงพระกรุณาพระราชทานขนานนามกร ชื่อพระอินทรไธราพตคชบดินทร์วรินทร์เดิพ้า และนายบุญเกิดซึ่งคล่องต้องนั้น ก็พระราชทานเป็นชนอินทรีคชประเสริฐ และพระราชทานขันทองหนักสามตำลึง เงินตราสามชั่ง เสื้อผ้าสามตำลึง และพระราชทานคราภูมิคุ้มห้าม ด้วยสัตว์พิกัดอากรขนอนตลาดทองปวงต้น และทรงพระกรุณาโปรดให้ไปทำกินอยู่ตามภูมิดำเนาตงแต่ก่อน

ในปีมะเส็งก่อนนั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริถึงคุณพระอาจารย์เจ้าอธิการวัดพระยาแมน ซึ่งได้ถวายพยากรณ์ไว้ว่าจะได้เสวยราชสมบัติ แต่ยังไม่ทรง

ผนวชเป็นภิกษุภาวระอยู่ในวัดพระยาแมนนั้น และพระผู้เป็นเจ้าทำนายแมนนัก แล้วได้
ให้โอวาทานดำสอนในสมณกิจทั้งปวงมีพระคุณมาก ควรจะทำนงพระคุณให้ถึงขนาด
ครันทรงพระราชดำริห์แล้ว เพศเจ้าก็เด็ดจด้วยเรือพระนังไปยังวัดพระยาแมน ครันถึง
ประทับเรือพระทงณตะพานแล้วเด็ดจขนิยง พระอาราม ถวายนมัสการพระอาจารย์ด้วยดัก-
กัจจเคารพแล้ว ก็ดำรัสซึ่งการจะสร้างพระอารามให้ถาวรชนกว่าเก่า และพระผู้เป็นเจ้า
ให้อนุญาตแล้ว ก็เด็ดจกลบยงพระราชวัง มีพระราชดำรัสตั้งอรรคมหาเสนาธิบดี ให้
ทะเกณทัณฑ์ไปสร้างวัดพระยาแมน และการสร้างพระอารามนั้น ต้องมีเคี้ยงจ้งดำเร็จ
ในปี่มะแมศรีศก แล้วทรงพระกรุณาให้มีการฉลอง และมีการมหรศพต่าง ๆ และมี
โชนร่วมด้วย คำรบด้ามวันแล้วทรงถวายไทยทานแก่พระสงฆ์เป็นอันมาก และได้เข้าพระ
ตำหรับอุปัฏฐากพระอารามนั้นมาก และถวายพระกตปนาชนพระอารามตามธรรมเนียม
แล้วทรงพระกรุณาตั้งพระอาจารย์เป็นเจ้าอธิการวัดพระยาแมน ชื่อพระศรีสังญาณมุนี
ราชาคณะคามวาสีถวายเครื่องสมณบริขารพร้อมตามศักดิ์พระราชาคณะทุกประการ

ในศักราช ๓๐๕๓ (พ.ศ. ๒๒๓๔) ปีมะแมตรศกนั้น ณวันจันทร์เดือนเจ็ดแรมหกค่ำ
 นักเด็กรุ่นใหม่ ซึ่งครองกรุงกัมพูชาประเทศ ให้ทูตานุทูตถือศุภอักษร เข้ามาแจ้งอรรคมหาเสนา
 ธิเบตณกรเทพมหานครศรีอยุธยา ในลักษณะศุภอักษรนั้นว่า กองช้างฉมวกกรุงกัมพูชา
 ธิเบตไปโพ้นช้าง คดองคองนางช้างเผือกตั้งดำมคอคืบมนวด ด้รวพด้วยคชลักษณะ
 งามบริบูรณ์ และพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาได้ทรงครุอินทสุริยราชทานขอถวายนางศรีเศวต
 คเชนทราชาธิษัตรียนิทนต์ตัวประเสริฐ มาเป็นพระบรมอรรคราชพาหนะแห่งพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้า กรุงเทพมหานครมอรวรรวาวดัดศรีอยุธยา ขอเฝ้าพระราชกฤดา
 เสด็จานุภาพสมเด็จพระนั่งเกล้า เป็นทพทพนักสืบไป และจะขอพระราชทานเชิญ
 หลวงกรมช้างออกไปรับเข้ามา จึงสมุหนายกนำลักษณะศุภอักษรพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิเบต
 นน ขึ้นกราบทูลพระกรุณาให้ทราบถึงทุกประการ สมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัว ตรัสทราบเหตุดังนั้นทรงพระโสมนัส ดำรัสให้พระราชทานเสื้อผ้าแก่ทูต
 นนทุกคนจะดำรงแล้วดำรัสให้ข้าหลวงดำนายน และกรมช้างออกไปด้วยทูตานุทูต และ

ให้รับนางข้างเผือกเข้ามาณกรุงโดยระยะสถมรคิถิ์ ทยุ่ยังประทับร้อนแรมมาอย่า
ให้อิดโรยเป็นเหตุการได้ และข้าหลวงดำนายนกกรมข้างทั้งหลายนกกราบถวายบังคมดา
ออกไปยังกรุงกัมพูชาธิบดี ด้วยทูตานุทูตอันมานั้น

ครั้นถึงกรุงกัมพูชาประเทศ เสด็จนำข้าหลวงเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี
พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี กรั้พระราชนาน ปฏิสันถาร เป็นอันดีและให้เลี้ยงดูเหล่า ข้าหลวง
มิให้อดอยากได้ แล้วให้พระยาพระเชมรดำนายน กุมเอานางข้างเผือกไปด้วยข้าหลวง
ซึ่งออกมารับนั้น และข้าหลวงดำนายนกราบถวายบังคมดาพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี

แล้วก็นำนางข้างเผือกถวายพรออกจากกรุงกัมพูชาประเทศ กับด้วยพระยาพระเชมรดำ
นายนนั้น และเดินทางประทับร้อนแรมรองยังหยุดโดยสถมรคิถิ์ กำหนดเดือนหนึ่ง
กับยี่สิบวันจึงมาถึงกรุงเทพมหานคร จึงทรงพระกรุณาให้ปลุกโรงสมโภชณตำบลพระเนียด
และให้นางข้างเผือกประทับอยู่ณโรงสมโภชนั้น แล้วให้มีการมหรสพสมโภชการบ

คดียาวร แล้วให้ยาตราพระบรมหัตถ์ถันลงสู่เรือขนานมีเรือคู่ชักแห่แหนเข้ามายังพระนคร

แล้วให้นางข้างเผือกคเชนทรชนไว้ณโรงยอกในพระราชวัง ทรงพระกรุณาพระราชทาน

ขนานนามบัญญัติ ชื่อพระบรมรัตนากาศชาติคเชนทรมหันต์อันนาคคุณวิบุลยเจติพ้า แล้ว

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกณมุขเด็จพระที่นั่งสวรรค์ปราสาท พร้อมด้วยท้าวพระยา

เสด็จคมนครมุขทั้งหลายน ท้ายทหารพลเรือนเฟ้อมเผื่อนทิมดาบตามตำแหน่งซ้ายขวา

จึงให้เบิกพระยาพระเชมรดำนายน เข้าเฝ้าถวายบังคมณศาลาหว่างทิมดาบ และดำรัส

พระราชปฏิสันถารดำนัดตามอย่างพระราชประเพณี แล้วพระราชทานเสื้อผ้ารางวัล แก่

พระยาพระเชมรทั้งดำนายนโดยสมควร และพระราชทานเครื่องราชูปโภคบริโภคต่าง ๆ

ตอบแทนออกไปแก่พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีนั้นเป็นอันมาก และพระยาพระเชมรดำนายน

ก็กราบบังคมดา กลับออกไปยังกรุงกัมพูชาธิบดี

ลศักราช ๑๐๕๔ (พ.ศ. ๒๒๓๕) บั้วอกจัตวาศก ขณะนั้นเกิดกบฏดาวคนหนึ่ง

ชื่อบุญกว้างอยู่ณแขวงหัวเมืองดาวฝ่ายตะวันออกมีความรู้วิชาการดี และมีดม้คพรค

พวกลี้ภัยแปดคน คิดอ่านทำการกบฏดังตวจา เป็นผู้มีบุญและพาพรรคพวกเข้ามาอยู่

ณศาลาแห่งหนึ่ง นอกประตูเมืองนครราชสีมาและกันมาน้อยมิตชิด แล้วให้คนไปหา
ตัวพระยานครราชสีมา และกรมการท่งปวงออกมา จึงพระยานครราชสีมาชักข้างพัง
ศิวหนึ่งม้าวไพร่ทนายตามออกไปยี่สิบเศษ ครั้นออกมานอกเมืองเกือบจะถึงศาลา และ
บุญกวางกบฏก็ถุกขอกม้ายืนอยู่นอกมานั้น แล้วชนวร้องทวาดด้วยเสียงเป็นอนตง ด้วย
อำนาจคุณวิชาบันดาลให้พระยานครราชสีมาตกใจกลัวยิ่งนัก และขับช้างหันทวนแค้นหัน
เข้าประตูเมืองท่งม้าวไพร่ด้วยกัน และอ้ายกิมขอมกับสั้มคัพรคพวกไล่ตามเข้ามาใน
เมือง ไพร่พลเมืองและกรมการท่งหลาย ก็เกรงกลัวมันด้วยอำนาจคุณวิชาการ มิได้
มีผู้ใดอาจหาญเข้าจับมันได้ ต้องอยู่ในอำนาจอ้ายกบฏนั้น และกบฏบุญกวางกับสั้มค
พรคพวกก็เข้าตั้งอยู่ศาลากลาง ตั้งให้บารงข้างม้าวพลให้พร้อมไว้ จึงพระยานคร
ราชสีมาและกรมการท่งหลายปรึกษากันว่า ซึ่งอ้ายกบฏเกิดขึ้นในเมืองเรา แต่กำลัง
เราท่งปวงเข้าจับกุมมันไม่ได้ ด้วยมันเป็นคนดื้อฉาวการอยู่ ครั้นจะหนึ่งเสียใจ ก็เหมือน
หนึ่งเป็นพรคพวกเข้าด้วยอ้ายกบฏ จะพากันตายเสียสิ้น จำจะอุปายถ่ายเทลดดวงมัน
ให้ยกลงไปตั้งอยู่เมืองลพบุรี พอให้ใกล้พระเดชพระคุณ และจะขอเอาพระเดชานุภาพ
สั้มเต็จพระเจ้าอยู่หัวมาปกเกล้า ๆ ด้วย จึงจะทำมันได้ถนัด

ครั้นเห็นพร้อมด้วยกันแล้ว ก็ชวนกันออกไปหาอ้ายกบฏณศาลากลาง แล้วจึง
ว่าข้าพเจ้าท่งปวงขอเป็นข้าทาสมัน และจะขออาสาลงไปตั้งกรุงเทมมหานครถวาย และ
ซึ่งจะตั้งอยู่ณเมืองนครราชสีมา หาเป็นประโยชน์ไม่ ถ้าได้ยกกองทัพลงไปตั้งอยู่
ณเมืองลพบุรี กวาดเอาผู้คนหัวเมืองให้ได้มากแล้ว ก็ยกเข้าโจมตีเอากรุงเทมมหานคร
เห็นจะได้โดยง่าย และซึ่งข้าพเจ้าท่งหลายว่าดังนี้ ควรสมควรขอท่านกรณายาถือโทษ
เถย ครั้นบุญกวางกบฏได้ฟังดังนั้นมิได้แจ้งว่าเป็นกลอุบายล้าคัญว่าจริงก็เชื่อถอ และ
เห็นชอบด้วยทุกประการ จึงให้เจ้าเมืองกรมการเกณฑ์พลเมืองนครราชสีมาได้สี่พันเศษ
ข้างเครื่องแปดสิบสี่ ม้าร้อยเศษ สรรพด้วยเครื่องสรรพอาวุธพร้อมเสร็จ ก็ยกจาก
เมืองนครราชสีมา เดินทางทิศลงทางเมืองบัวชุม เมืองชัยบาดาล กวาดได้ผู้คนเป็น
อันมาก ก็ยกกองทัพผ่านไปเมืองลพบุรี และตั้งช่องสั้มผู้คนอยู่ในที่นั้น จึงพระยา

นครราชเดิม และกรมการทั้งหลายก็คิดอ่านแต่งหนังสือฉบับ ให้ขุนหมื่นมีชื่อถือลงไป
ถึงสมุหนายกให้กราบทูลพระกรุณาโดยเหตุที่ทรงปวงนั้นให้ทราบถึงทุกประการ

ฝ่ายกรมการเมืองสระบุรี เมืองบัวชุม เมืองชัยบาดาล ก็แต่งหนังสือบอก
ถึงสมุหนายกว่า เมืองนครราชเดิมเป็นกบฏ บดินยกกองทัพลงมากวาดเอาผู้คน
ณแขวงเมืองบัวชุม เมืองชัยบาดาลได้เป็นอันมาก แล้วยกผ่านไปโดยตะวันตกมิรู้ว่าจะ
จะไปแห่งใด และหนังสือบอกฝ่ายเมืองแนวหน้าแถวป่าดงมาถึงก่อนหนังสือบอกฝ่ายเมือง
ลพบุรีสองวัน เจ้าพระยาจักรีก็เอาหนังสือบอกทั้งสองฉบับขึ้นกราบทูลพระกรุณา
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ครั้นได้ทรงทราบประพฤติกเหตุนั้น
ก็ทรงพระพิโรธ ดำรัสว่าอ้ายกบฏ ๒๗ คนเท่านั้น ชาวนครราชเดิมมาหลายพัน ถึงจะ
ไม่สู้รบด้วยอาวุธเลย จะทั้งด้วยมุดดินแตกคนละก้อนก็ไม่พ้อฝีมืออีก โฉนมันจึงว่ากลัว
ความร้ายอยู่ในอำนาจอ้ายกบฏถึงทงหน เป็นอัครราชโอรส ไม่เคยได้ขึ้นมาแต่ก่อน จึง
ดำรัสสั่งอรรคมหาเสนาธิบดี ให้เตรียมช้างมารพดไว้ให้สัตว์ จึงมีพระราชดำรัสให้
พระยาสุรเสนาเป็นแม่ทัพหลวง และท้าวพระยาอาสาหูกเหล่าทงปวง เป็นยกกระบัตร
เกยกกายกองหน้ากองหลัง ถือพลฉกรรจ์ดำเครื่องห้าพัน สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธ
ทงปวง ให้ยกไปเอาตัวอ้ายกบฏ แล้วให้มัตราตอบไปแก่พระยานนครราชเดิม และกรม
การทงปวงว่า ถ้ากลัวมันอยู่จะจับมันมิได้ไซ้ ก็ให้ล้อมมันไว้ก่อน อย่าให้มันส่งสัตย์
ต่อทัพกรุงยกขึ้นไปถึงจึงให้จับตัวมันส่งออกมาให้แก่กองทัพกรุงทีเดียว แล้วพระราชทาน
สิ่งของต่าง ๆ ไปแก่กองทัพชาวนครราชเดิม ให้ ๆ แก้อ้ายคิตมิชอบ และให้เจรจา
เล่าโฉมมันจึงต่ออย่าให้มันรู้ตัวเสีย จะทำไม่ถนัด

ครั้นถึงวันอันได้พิชัยฤกษ์ จึงพระยาสุรเสนา และท้าวพระยานายทัพนายกอง
ทั้งหลาย ก็กราบทูลถวายบังคมลา แล้วยกทัพมกทัพเรือขึ้นไปยังเมืองลพบุรี ครั้นใกล้ถึง
จึงให้หนังสือฉบับไป แก่กองทัพชาวนครราชเดิม นัดหมายวันคืนเพลาสัญญาอาณัติให้ยกเข้า
ล้อมพร้อมกัน ฝ่ายพระยานนครราชเดิม และกรมการทงปวง ก็เอาสิ่งของซึ่งพระราชทาน
ขึ้นไปก่อนหน้าให้แก่อ้ายเหล่าร้ายพูดจาให้สงสัย ครั้นถึงวันนัดหมายนั้นแล้ว ก็ยกพลทหาร

เข้าด้อมขึ้นใน ฝ่ายทัพกรุงล้อมไว้ชนนอกเป็นมันคง และกบฏบุญกว้างกับด้อมคัพรคพวก
 ทงปวงมีทนต์วกตั้งตุงคกใจกลยงนัก จะหนักเห็นไม่พ้น จะต่อรบเด่ากเหลือกำลัง
 มีรู่จะทำประการใดได้กนงอยู่ณ พดชาวนครราชด้มากเข้ากัณุมุมจับอ้ายกิดมิชอบ
 และด้อมคัพรคพวก ๒๘ คนได้ขึ้น แล้วพินนาส่งออกไปยังกองทัพกรุง กองทัพกรุงกับออก
 หนึ่งสี่ตงไปให้กราบทูลพระกรุณา แล้วเลิกทัพกลับลงมายังกรุงเทพมหานคร จึงด้อมเด่า
 บรมบพิตรพระบาทเจ้าอยู่หัว ก็มพระราชดำรัสให้ส่งพระราชอาญาแก่อ้ายกิดมิชอบ
 และพรรคพวกทงปวงถ่นชวด

แล้วมีพระราชโองการ ตรัสตั้งสมุหนายกให้ ตรวจเตรียม พดช้างพดม้า พดราชรถ
 บทจรเดินเท้าและพดนาวาพยุหะพร้อมไว้กำหนดพดหมื่นหนึ่งทงทางบกทางเรือ และการ
 พระพุทธสมโภชทงปวงนั้น ก็ให้จัดแจงไว้ให้สรรพ จะเด่าจพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการ
 พระพุทธบาท อันประดิษฐานเหนือภูเขาสุวรรณบรรพต โดยโบราณราชประเพณีมา
 แด่ก่อน

ครั้นถึงวันอันได้ศุภมงคลนักขัตฤกษ์ในเพลาสิบเอ็ดทุ่ม จึงพระบาทบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าข้างเผือก ถัดออกทรงเครื่องเสด็จราชอังกการสวรรคปรณบวรวิภังค ดำหรับ
 พิชัยราชรณยุทธทงราชวสุธรรพเด่าจ ก็เด่าจสู่เรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัยอันอาไฟด้วย
 เค็ดมยุรฉัตร ฆนัตพระอภิรมชุมสายพรายพรณ ถกลงกลดบมั่งพระสุริยะมั่งแทรงกลดอน
 ถัดบจามรด้างส่วางได้ว ไฟโรจน์ด้วยฆนัตธงเทียวชวชเป็นทวดแถว ดุแพรวพราวระย้า
 ระยับจับแสงสุริยวิโรภาส ผ่องพินอมพรวิถ์เลอกถ่องแสงจันทร์แจ่มฟ้าดาศดด้วยเรือดงกน
 และเรือ พระประเทียบ เรียบราย เรือพระราชวงศานุวงศ์ เสนาพฤฒามาตย ราชกัณมถรมุข
 ลูกขุนทงหลาย รายเรียง จับฉลากเป็นคู่ ๆ ดุพินฉีก กกกของกาหลด ด้วยศัพทดำเนียง เสียงพด
 ประโคมปี่กลองฉณะ แตรดังฆ ฆ้องชัย ฆ้องใหญ่ ฆ้องกระแต แซ่เสียงถ่นนถนท ก
 ขยายพยุหบาตราคดาเคลอนเลอนกระบวณหน้าหลัง คับคั่งทงแถวทเป็นลำดับวามารค
 กำหนดระยะทางโยชนหนึ่ง ก็บรรลู่ถึงพระราชนิเวศพระนครหลวง ก็เด่าจพักพดพาย
 ประทับร่อนเสวยพระกระยาหารดำรงาญพระอารมณเด่าจเข้าทพระบรรทมในทณ ครั้น

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๑๕

เพทราชาแล้วต้องนาฬิกา จึงเสด็จลงเรือพระที่นั่ง ให้ยาตรานาวาพยุหะไปโดยลำดับ กำหนดทางโยชนหนึ่งถึงพระตำหนักเจ้าอนุก จึงเสด็จขึ้นประทับแรมอยู่หนึ่งต้องเวร และมีพระราชดำรัสตั้งอรรคมหาเสนาธิบดี ให้ตรวจเตรียมพลแห่งแห่งปวงโดยกระบวน พยุหยาตราสถลมารคตามอย่างโบราณราชประเพณีทั้งปวงให้พร้อมได้

ครั้นเพทราชาจุฬาสัยได้พิชัยฤกษ์ จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องราชวิภูษนาภรณ์แล้วเสด็จ เสด็จทรงช้างคันพังสุริยาธิษฐานวงศ์ ทิ้งรองพัง อนงค์ศรีธรรมรงค์ ผูกเครื่องสุวรรณปฤษฎางค์หลังคาทอง พร้อมด้วยหมู่หม่อมวงศ์ขึ้นทรง เสด็จขึ้นทรงกันเกราบแสงสลับค่ายค่ายฟ้า และหมู่พลอาสาดีนรพลถาวรกันกรุงวราช โดยกระบวนซ้ายขวาหน้าหลังคองคืบเป็นชนัด ถัดนั้นช้างพระราชบุตรนัดดาวงศ์คานวงศ์ ทั้งหลาย และรถประเทียมเรียบรายตามเสด็จเป็นทองแถวงามได้วอ้าไฟด้วยเครื่องสูง เสด็จขึ้นทรงฉานธงชัยได้เป็นคู่ ๆ ตามโหพระอาทิตย์ด้วยพลบทจรเกณฑท์แท้ และพลอุกโขสค์ แตรสังข์พิณพาทย์ฆ้องกลองฉฉฉฉ ประโคมครั้นครั้นก้องก้องนฤนาทให้ขยายพยุหยาตราไป โดยรัถยาร่มนรโหรฐานแถวเถื่อนพ่นดังกรอกด้วยน่านาพรณพฤษภาชาติ บ้างเผ่นคัดออก ออกผดถนัดถนัดการดา ก็เสด็จยาตราพลากรทวยหาญไปโดยลำดับสถลมารควิถี สันทางห้าวรอยห้าสิบเดิน กับบรรลู่ถึงเชิงเขาสุวรรณบรรพต จึงให้หยุดกระบวนแห่งแห่ง ทั้งปวงแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงว่าพระแสงของ้าวเห็นอกระพองช้างคันต้นฉนวนระ ลำหนัก บุษบาพระพุทธรบาทโดยพระราชประเพณีแล้ว แล้วก็บายพระคชาธารโดยมารค วิถี กำหนดทางห้าสิบเดินถึงพระราชนิเวศธารเกษมเสด็จลงสู่เกยแล้ว แล้วเสด็จเข้า ประทับแรมณพระตำหนักนั้น

ครั้นรุ่งขึ้นจึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยเสนาบดี มนตรีมุขมณฑลการกระบวนราชบุตรราชนัดดา กรมฝ่ายหน้าฝ่ายในเสนาบดีพระสันทนทั้งหลาย ขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาทอันโอฬารทุกเวลาดำเนินเป็นนิมิตทุกวันนี้ได้ชาติ และทรงถวาย ถักการบูชาด้วยถักกัจจเควพเป็นอันดี แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปเหนือไหล่เขา เสด็จนั่ง เหนือแท่นศิลาใกล้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงโปรยสุวรรณรัชฎ์พระราชทานแก่พสกนิกร

ทั้งหลายเป็นอันมาก ตามอย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน แล้วทรงพระกรุณาให้มีการ
มหรศัพตมโหรีมีนานาประการ ครั้นคำให้จุ้ดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ กระทำใหญ่แปดระทา
บูชาพระพุทธบาท เป็นมโหฬาราริการยิ่งนัก แล้วทรงถวายไทยทานแก่พระสงฆ์เป็นอันมาก
แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยพระราชวงศ์านุวงศ์เสด็จมาพฤตมา
มาตยพระสนมนาฏนารทั้งหลาย ไปประพาสณพระตำหนักธารโศกปถาธารทองแดง
และเสด็จเที่ยวประพาสชมพุ่มพินัดแนวนั้นเห็นเขาทุกด้าน เถ้าธารจะหานเหวเปด
ปล่องช่องชะวากเว้งว่าง ศิขรเขตรวิเศษด้วยสัตว์พรุกษชาตินานา ทรงผลมะกาทูกักกัน
ก่อก่นถาด ชมหมู่จุ้ดบทกวีบาทต่าง ๆ ชาติดุติระการ ตำราญพระราชหฤทัยแล้วเสด็จ
ก็เสด็จกลับยังพระราชนิเวศธารเกษม ค่ำรบเจ็ดวันแล้วถวายนมัสการดาพระพุทธบาท
ยกพยุหบาตราโดยกระบวนสถมมารค สถมมารค กลับยังกรุงศรีอยุธยา

ลุคักราช ๓๐๕๗ (พ.ศ. ๒๒๓๘) ปีกุนลัปศศก ขณะนั้นพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
ให้แสนสุภานุไมตรี เป็นราชทูตจากพระราชสำนักคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการ ลง
มายังกรุงเทพมหานคร ในลักษณะพระราชสำนักนั้นว่า พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตผู้เป็น
มหิศวราชปไทยในเสวทมถาประเทศนครเศปาคันทศ ขอลถวายวันทนประณามมาแทบวร
บาทบงกชเรณูมาสดแห่งพระบาทบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้เสวยศัวรราชสมบัติด้วย
ราชณกรุงเทพ มหานครบรรพตวราราดิ ศรีอยุธยามหาดิถภพพรตน์ ราชธานีบุรีรมย์อุดม
พระราชนิเวศมหาสถานมโหฬารด้วยเศวตกณฐรชาติพาหะเป็นศรีเมืองเพื่องพระเกียรติยศ
ปรากฏแผ่ไพศาลไปในนานาประเทศราชธานีใหญ่น้อยทั้งปวง ดุจฉัตรท้าวมหาพรหม
กางกั้น ร่มเย็นเป็นสุขานุสุขปราศจากทุกข์ระงับภัยแห่งสรรพสัตว์ทั้งหลาย อันรอนรท
ดกลดโลกธาตุในกาลเมื่อมีขณันติกสมัย ข้าพระองค์ขอลถวายพระราชธิดาทรงพระนามพระ
แก้วฟ้า พระชนมพรรษาได้สิบห้าพรรษามาเป็นศรีสร้างคบวิจิตรองละของพระบาทยศ
ขอเอา พระเตชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นทพทพาทน ด้วยมี อริราชปรัภษ ก่ลาวคือ
เจ้าฟ้าเมืองหลวงพระบางกอบประด้วยโลกหาหิริโอตคปรมิได้ ให้เสนาโยธาหาญยกมา
กระทำวิหิงดาการย้ายกรุงศรีสัตนาคนหุตให้ได้ความเดือดร้อน และบัดนี้จะขอพระราชทาน

กองทัพชนไปช่วยป้องกันกรุงศรีสัตนาคนหุตให้พ้นเงื้อมมือบ่จากมิตร และจะขอเป็นข้า
ขอบขัณฑสีมาพระมหากษัตริย์อยุธยา ไปตราบเท่ากัปปาณ

จึงเจ้าพระยาจักรีนำเอาถ้อยพระวราชดำรัสพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตขึ้นกราบ
ทูลพระกรุณาให้ทราบถึงทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องสัตว์ราชดังกการา-
ภรณ์วิจิตรเสด็จ ออกอณมุขเด็จพระที่นั่งสวรรค์ปราสาท พร้อมด้วยท้าวพระยา
เสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย ฝ่ายทหารพลเรือนเพิ่มเผ้าทูตของขลุ่ยพระบาท ณ ทิมดาบคด
ตามตำแหน่งซ้ายขวา จึงให้เบิกแสน์พจนามิตรเข้ามาถวายบังคมณศาลาหวางทิมดาบ
และดำรงพระราชปฏิสันถารสำมนัดตามพระราชประเพณี แล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่
แสน์พจนามิตรโดยสมควร

จึงมีพระราชดำรัสสั่งสมุหนายก ให้เกณฑ์กองทัพสรรพด้วยช้างม้าเครื่องสำตรา-
วุธทั้งปวงให้พร้อมไว้ และดำรงให้พระยานครราชดีมาเป็นแม่ทัพหลวง พระสระบุรีเป็น
ยกระบัตร พระนครนายกเป็นเกียกกาย พระรามคำแหงเป็นกองหน้า พระยาตพบุรีเป็น
ทัพหลัง ถ้อยพดณกรจึงดำเครื่องหมันหนึ่ง ช้างเครื่องสำร้อมม้าสำร้อมสรรพด้วยยานา
สรรพาวุธปืนใหญ่น้อย กระสุนดินประสิวพร้อมเสด็จ ให้ยกไปประทับกำลังศึกเมืองหลวง
พระบางซึ่งยกมาติดกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้น ครั้นถึงวันนั้นได้มหาพิชัยฤกษ์จึงท้าวพระยา
นายทัพนายกองทั้งหลาย ถวายบังคมถวายบังคมลา ยกช้างม้าสรรพจากกรุงเทพมหานคร กับ
ด้วยแสน์พจนามิตรซึ่งเป็นราชทูตนั้น และเดินทางไปโดยทางเมืองนครราชดีมา

ครั้นใกล้กรุงศรีสัตนาคนหุต จึงให้ตั้งค่ายขมยิงกองทัพอยู่ทันทัน จึงปรึกษากันว่า
ครั้นจะยกเข้าโจมตีกองทัพชาวเมืองหลวงพระบาง บัดนี้ก็เสียไมตรีไปคืบคืบ และเราจะ
แต่งหนังสือให้ไปว่ากล่าวแก่ชาวเมืองหลวงพระบาง ให้เลิกทัพกลับไปโดยดีก่อน ถ้าและ
มิฟังยังองอาจจะต่อรบใช้ จึงจะให้พลทหารเข้าโจมตีแหกหักเอาต่อภายหลัง ครั้นเดียวก็
จะเป็นภักดิ์มธุไป อันทัพดาวมิทานฝีมือเราได้แต่ในเพลาดียว ครั้นนายทัพนายกอง
ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว ก็ให้แต่งหนังสือให้ขุนหมื่นมั่งชิดถือไปถึงแม่ทัพลาว ชาวเมือง

หลวงพ่อพระบาง เป็นใจความว่ากล่าวโดยไม่ตรี เพื่อจะให้ปราชญ์ประยอมเป็นมิตรฉันตะ
กับกรุงศรีสัตนาคนหุตดังกล่าวก่อนมิให้เป็นเวรไพรหาชาติกันสืบไป

ครั้นแล้วท้าวแสนดาวแม่ทัพเมืองหลวงพระบาง ได้แจ้งในหนังสือและทราบว่
กองทัพกรุงเทพมหานครยกมาช่วยกรุงศรีสัตนาคนหุตดังนี้แล้ว ก็เซ็ดขามคว้ามพระเศว
นภาพยงนก จึงแต่งหนังสือให้เพี้ยความขึ้นชื่อมาแจ้งแก่แม่ทัพไทย รับยินยอมปราชญ์
ประยอมเพื่อจะเป็นมิตรสันถวะไมตรีได้มีเวรอาฆาตกับกรุงศรีสัตนาคนหุตสืบไป ก็เลิก
กองทัพกลับคืนไปเมือง จึงพระยานครราชดีมา และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง
ก็แต่งหนังสือให้ขุนหมื่นขึ้นชื่อ ถืองดไปกราบทูลพระกรุณาณกรุงเทพมหานครโดยประพฤติ
เหตุทั้งปวงก่อน แล้วบอกเข้าไปให้เสนาดาวนำเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต พระเจ้า
กรุงศรีสัตนาคนหุตศัพระทัย ดำรัสพระราชปฏิสันถารเป็นอันดี และให้เลี้ยงดูเหล่ากองทัพ
ให้อิ่มหนำสำราญ พระราชทานรางวัลแก่ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก

ฝ่ายผู้หนึ่งต้องบอกนกกมาถึงกรุงเทพมหานคร ให้บรรคมหาเสนาธิบดีกราบทูล
พระกรุณาให้ทราบ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้มัตราหากองทัพกลับลงมาจนกรุง ท้าว
พระยานายทัพนายกองทั้งหลายได้แจ้งในท้องตราแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาพระเจ้า
กรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วเลิกทัพกลับลงมายังกรุงเทพมหานคร

ส่วนพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็จัดแจงตกแต่งพระราชธาตุมาร่วมด้วยพระเพลิงนางกำนัล และท่าส่งกรรมกรชายหญิงตั้งระวายเป็นบิวดารส่งรพด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงพร้อมเสร็จ และให้แสนท้าวพระยาตามนายถือพัดหม่นหนึ่งข้างมาโดยสมควรให้อัญเชิญเสด็จพระราชธาตุนั้นสู่วิภาคารกาญจน์ยานวิจิตรตรงไปยังกรุงเทพมหานคร โดยลำดับมารควิถถึงพระราชนิเวศพระนครหลวง จึงบอกหนังสือลงไปเฝ้ากรุงเทพมหานครให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ พระบาทบรมมพิตรพุทธเจ้าข้างเผือกตรัสทราบเหตุดังนี้แล้วทรงพระโสมนัส ดำรัสแก่บรรคมหาเสนาธิบดีให้ผูกเรือพระที่นั่งมดลึงก์มาหนอง และเรืออื่น ๆ หลายลำขึ้นไปรับนางกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคนหุตณพระนครหลวง และต้องลงมายังพระมหานครโดยทางคลองโพเรียง

แผ่นดินสมเด็จพระมหาบุรุษ (พระเพทราชา)

๓๒๓

ครั้นมาถึงวัดกระโสม จะเลี้ยวขึ้นไปทางรอตำนบพอดสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร มีพระบัญชาให้มารับพระราชบุตร์กรุงศรีสัตนาคนหุตขึ้นไว้ณพระราชวังบวร แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงมายังพระราชวังหลวงขึ้นเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง กราบทูลพระกรุณาขอพระราชทานนางไว้ณพระราชวังบวร จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอโดยพระราชอัชฌาศัยนั้น

ดุษฎีราช ๓๐๕๘ (พ.ศ. ๒๒๔๐) ปีนักษัตรชวด ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าพระขวัญพระชนม์คำรบสิบสามพรรษา จึงทรงพระกรุณาตำรับเห็นเกล้าฯ ตั้งอรรคมหาเสนาธิบดีให้จัดแจงการพระราชพิธีโสกันต์ณพระที่นั่งสุรเสวีปราสาท และให้ตั้งโรงพระกระยาสำนและพระเบญจกานทองสำนขึ้นใน และให้ตั้งราชวัดคันทรเบญจรงค์ชัยของบรรดาถวายเป็นระยะไปโดยทางอันจะเห็นกว้างกระดากเป็นชั้น ๆ ครั้นถึงมคธมาสถูกบักขัตติณวันอันได้มีหามงคลฤกษ์เพลาช้ายแล้วดำนานาฬิกา จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็ทรงเครื่องสัตว์ราชอสังการสัตว์พาภรณ์ภูษาลายทองต้นับเพลาเชิงนอนตอดทรงถ้องพระองค์อย่างเทศทรงเจียรมาดรัตพัสดุ แล้วทรงพระมหากรุณาน้อยทรงเห็นพระแสงกนกหยัน และมหาดเล็กเชิญพระแสงดาบใจเพชร แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาขึ้นเกยทรงพระราชยาน เจ้าพนักงานประโคมแตรตั้งฆ้องมหาดเล็กแห่ซ้ายขวาหน้าหลังเป็นขบวนมาถึงพระที่นั่งสุรเสวีปราสาทเสด็จขึ้นประทับอยู่ณพระที่นั่งเกาญจนาพักฝ่ายสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ทรงเครื่องแล้วเสด็จขึ้นพระยานมาดเจ้าจอมเฒ่าแก่เป็นเพื่อนคนหนึ่ง และมหาดเล็กคนหนึ่งนำห่มหมวกทองขาวชายกรวย ได้เสื่อครุยและพอกเกยพณผ้าขาวแห่นายดับกลิ่นคนจกเอาบุตรขนนางทไวศรัทธะจุกนนั้นให้นั่งผาดายพณขาวได้เสื่อครุยขาวยดับกลิ่น แห่กระบวนหลังนมนางเชิญเครื่องหกกขนางถอพชนคนหนึ่ง ถิ่นนจกเอาภรรยาขนนางเดินพณมมือตามนางเชิญเครื่องเป็นดังแถว แถวด้วยดับคนเป็นแปดสิบคน ถิ่นนางผ้าทองขาวชายกรวยห่มผ้าขาวฉลิบทองต้น ครั้นให้เสด็จมาถึงที่ประทับขนพักแล้วจึงให้ทรงเหยียบหน้าช่องชัย มีนางพนักงานเอาน้ำชำระพระบาทสองคนแล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จเข้าไปในพระมหาปราสาท ทรง

ฟังสดพระพุทธรูปดำมดวันแล้ว ถึงวันเป็นคำรบดีได้ฤกษ์เพลารุ่ง จึงแห่เสด็จมา ณ โรงพระกระยาณาน เสด็จขึ้นบนพระเบญจาแล้วถวายเครื่องมูรธาภิเษก ถวายพระพุทธรูปและนำตั้งขัณฑสีมาถวายทูลเกล้าถวายอาเศียรพาท ประโคมฆ้องกลองแตรตั้งขัณฑสีมาคนตรี แล้วทรงเครื่องแห่เสด็จกลับเข้าพระราชวัง

ครั้นเพลาเช้าแล้วดำมนาฬิกา จึงแห่เสด็จไปสมโภชเวียนเทียน เกณฑ์แห่งส้มปักถวายได้เสื่อครุยดำพองชมพู และนางเชิญพระแต้ นางยกเครื่องนางตามเสด็จทั้งปวงนั้น ถวายน้ำท่าของเขยชวยกรวย ห่มผ้าชมพูทับทองดำมดวัน เป็นหกวันด้วยกัน ทิ้งให้ไปทรงฟังสดดำมดวันนั้น ครั้นได้กัณฑ์แล้วเจ้าพระขวัญเสด็จออกหัดทรงม้า ณ ท้องสนามหลวงหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิทิฆุกัน

ครั้นถึงเดือนสาม สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระประชวรลงได้ประมาณ ๑๕ วัน และพระโรคนี้กำเริบหนักลง จะเสวยพระกระยาหารก็ไม่ได้ เกือบใกล้สวรรคตอยู่แล้ว และพระราชวงศ์ และท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลายก็เข้าไปนอนอยู่ในพระราชวังพร้อมกัน

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร ทรงพระราชดำริห์แคลงเจ้าพระขวัญ ด้วยเห็นชาวไทยมาก คนทั้งปวงย่นด้นบถมาก นานไปภายหน้าเกรงจะเป็นศัตรูราชสมบัติ จึงทรงคิดการอันเป็นคุณหรือดีแต่กับเจ้าฟ้าเพชรเจ้าฟ้าพรราชบุตรทั้งสองพระองค์มิให้ผู้นั้นรู้เห็น ครั้นเห็นจวนจะสวรรคตในว้นหนึ่งต้องวันเป็นแท้อยู่แล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินมายังพระราชวังหลวง กับพระราชบุตรทั้งสอง และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงเป็นอันมาก และเสด็จเข้าอยู่ณพระตำหนักหนองหวาย จึงอุบายให้มหาดเล็กไปเชิญเสด็จเจ้าพระขวัญว่า มีพระบัญชาให้เชิญเสด็จไปเฝ้า ทรงพระกรุณาจะให้ทรงม้าเทดให้ทอดพระเนตรสักหน่อยหนึ่ง และเจ้าพระขวัญเสด็จผลอดิตหวานค้างอยู่ ครั้นทราบว่า มีพระบัญชาให้หากันได้เสวยค่อไป และชักขึงยังมีได้เสวยนั้นเอาได้ในเครื่องแล้วทูลถามเสด็จพระมารดา เสด็จมาเฝ้ากรมพระราชวังบวรณพระตำหนักหนองหวาย กับด้วยนักพระสังคการาชพระพลึงและชาวไทยทั้งปวง ตามเสด็จมาเป็นอันมาก ครั้นเจ้าพระ

ขวัญมาถึงเดี๋ยงเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้ว มีพระมัทรีให้ห้ามพระพี่เลี้ยงและข้าไทย
ทั้งปวง มิให้ตามเดี๋ยงเข้ามาและให้มีปิดประตูกำแพงแก้วนั้นเสีย จึงให้จับเจ้าพระขวัญ
ดำเร็จโทษเสียด้วยท่อนจันทน์ในพระตำหนักหนອງหวายเดี๋ยงแล้ว ก็ให้เอาพระศพได้ถง
แล้วได้ลงในแม่ฉันทน์ ให้ข้าหลวงเอาออกไปฝังเสียณวัดโคกพระยา แล้วเดี๋ยงก็กลับยัง
พระราชวังบวรสถานมงคล

ฝ่ายนักพระดีธการิราชพระพี่เลี้ยง และข้าไทยทั้งปวงแจ้งว่าเจ้าของตัวเป็นเหตุ
แล้ว ก็ชวนกันร้องไห้กลับมากลุมแก่เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพซึ่งเป็นพระมารดา และ
เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพขณะเมื่อพระราชบุตรหลุดไปเฝ้ากรมพระราชวังบวรนั้น เขาก็
พระบรมมหาราชอยู่ แต่ทว่ายังมีได้บรมมหาราชลับสนิท พอเค็ดมหาราชลงก็ไต่ขึ้นเสียดพระราชมุตร
มาทูลว่า ข้าพเจ้าจะขอพระราชทานผลอดิดหวานซักซึ่งเหลืออยู่นั้นเสียค่อไป ก็ตก
พระทัยบรมมหาราชขึ้นมาในทันใดนั้น พอนักพระดีธการิราชมาถึงร้องไห้กราบทูลโดยมุล
เหตุทั้งปวง และเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาทิพได้ทรงฟังดังนั้นก็ตกพระทัยช้อนพระทรงทรง
พระกันแสงถึงพระราชบุตรเป็นกำลังแล้วเดี๋ยงขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งทรง
พระประชวรหนักอยู่นั้น และทรงพระไถ่ถามว่าไกรราบทูลโดยมุลคดีทั้งปวง แล้วทูลว่า
ถูกข้าพระพุทธเจ้าหาความผิดมิได้ กรมพระราชวังบวรมาฆ่าข้าพระพุทธเจ้าเสียโดยหา
เหตุมิได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสได้ทรงฟังดังนั้น ก็ตกพระทัยอาลัยในพระราชโอรส
ทรงพระไถ่ถามอาศรัยเป็นกำลัง แล้วทรงพระพิโรธแก่กรมพระราชวังบวรยิ่งนักดำรัสว่า
กูไม่ให้ราชสมบัติแก่ยายสามคนพ่อลูกแล้ว แล้วมีพระราชดำรัสให้หาเจ้าพระพิชัยสุนทร
ราชันดิดา ขึ้นมาเฝ้าบนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนัน ซึ่งเดี๋ยงทรงพระประชวรอยู่นั้น แล้ว
ทรงพระกรุณาตรัสมอบเวรราชสมบัติให้แก่เจ้าพระพิชัยสุนทร แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ก็เดี๋ยงสวรรคคตในเพลาราตรีวันนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระ
ชนมพรรษาเถาะนพศกแรกเดี๋ยงขึ้นเสียดราชสมบัตินั้น พระชนมได้ห้าสิบหกพรรษา เดี๋ยง
ดำรงราชอาณาจักรอยู่ได้สิบห้าพรรษา ขณะสวรรคคตณพระที่นั่งบรรยงก์รัตนันมหา

ปราสาทในเดือนสี่ปี บิดบุญปก กุศักราชได้ ๓๐๕๘ (พ.ศ. ๒๒๕๐) นั้น สิริพระชนม์ได้
เจ็ดสิบเอ็ดพรรษา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘

(ขุนหลวงสรศักดิ์)

ในศักราช ๓๐๕๘ (พ.ศ. ๒๒๕๐) บิดบุญปกนั้นฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรม
พระราชวังบวรสถานมงคลตรัสถามเหตุว่า มีพระราชโองการโปรดมอเบรราชสมบัติ
ให้แก่เจ้าพระพิชัยสุนทรราชันศาสดาตั้งนั้นแล้ว ก็มีได้เสด็จพระราชดำเนินลงมายังพระ
ราชวังหลวง ส่วนเจ้าพระพิชัยสุนทรก็มีอาชวรราชสมบัติได้ เกรงพระเดชานุภาพ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรอยู่ จึงนำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ทั้งห้า
ประการสำหรับพระมหากษัตริราชเจ้านั้น ขึ้นไปยังพระราชวังบวร กับด้วยท้าว
พระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายพร้อมกันเป็นอันมาก ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหา
อุปราชกราบบังคมทูลถวายราชสมบัติ และเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ทั้งปวง สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวก็มีได้รับ จึงมีพระราชบัญชาตรัสแก่เจ้าพระพิชัยสุนทรว่า พระราช
โองการโปรดมอเบรราชสมบัติให้เป็นสิทธิ์แก่ท่านแล้ว ท่านจงครองราชสมบัติเถิด และ
ซึ่งท่านจะมายกราชสมบัติให้แก่เราและเราจะรับราชสมบัตินั้น ก็จะเป็นละเมิดพระราช
โองการไปตมบังคับควรนัก และเจ้าพระพิชัยสุนทรได้ฟังดังนั้นก็ยกคทพระทัยกตพระเดช
านุภาพยิ่งนัก จึงกราบทูลอ้อนวอนไปเป็นหลายครั้ง สมเด็จพระมหาอุปราชก็มีได้รับ
เจ้าพระพิชัยสุนทรก็ซบพระเคี้ยวเกล้าลงกลิ้งเกลือกกับฝ่าพระบาท แล้วกราบทูลอว
วอนไปว่า ข้าพระพุทธเจ้าว่าสนาบารมีกันน้อย บุญน้อย กำน้อย มีอาชวามารถ
จะดำรงราชสมบัติไว้ได้ ถ้าและข้าพระพุทธเจ้าจะครอบครองแผ่นดินสืบไปนั้น เห็นจะ
มีภัยอันตรายแก่ราชสมบัติและบ้านเมือง สมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร จะ
ได้ความเดือดร้อนเป็นมั่นคง อันเสียดนครนเป็นมหาสวีสอนประเสริฐ ถ้าบุคคลผู้ใดมิได้

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๒๗

มีบุญญาภีดั่งขรรด้ามมาแต่ก่อน ก็หาตำรวจรักษาไว้ได้ไม่ อุปมาดั่งมันเหลวดแห่งพระยาราชด้ห มีธรรมชาติอันสุขุมละเอียดยิ่งนัก ถ้าแฉะจะเอาภาชนะอันใด ๆ ก็ดี มารองรับไว้หนึ่ ก็หากรองรับไว้ได้ไม่ ก็จะไม่ล้นไปเสียสิ้น และซึ่งจะรองรับไว้ได้นั้น ก็แต่สุวรรณภาชนะสิ่งเดียว และพระองค์ประกอบด้วยพระราชกฤดาเทศาภิการนิหาร บารมีมาก สมควรจะดำรงราชอาณาจักรในแผ่นดินสยามประเทศได้ อุปมาดั่งภาชนะทองรองรับไว้ ซึ่งมีมันเหลวดแห่งพระยาราชด้หเหมือนนั้น ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดรับครอบครองราชสมบัติโดยสุภาวสุจริตธรรมเกิด เหมือนหนึ่งพระองค์ทรงพระมหาการุณภาพแก่แผ่นดิน อย่าให้เป็นจลาจลเลย สมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรจะได้ฟังพระบารมีร่มเย็นเป็นสุขานุสุข และซึ่งพระองค์จะมีทรงพระกรุณาโปรดรับครองราชสมบัติไซ้ ก็เหมือนไม้ทรงพระกรุณาแก่แผ่นดินและไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวง เห็นว่าบ้านเมืองจะเกิดอันตราย สมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรจักได้ความเดือดร้อนเป็นแท้ ข้าพระพุทธเจ้าก็จะหาพึ่งทพ่านกมิได้ ก็จะกราบถวายบังคมลาพระองค์ บุกป่าฝ่าดงไปซุกซ่อนนอนตายเสียตามยถากรรมของข้าพระพุทธเจ้า

ขณะเมื่อเจ้าพระพิชัยสุรินทรกราบทูลดวงนอนอยู่นั้น พอดีท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งหลายฝ่ายพระราชวังหลวงก็ตามขึ้นไปถึงพร้อมกัน และเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว และช่วยอุทิศหน้พิศทูลอ่อนนวยชน เพื่อจะได้ทรงพระกรุณาโปรดรับครองราชสมบัตินั้น จึงเจ้าพระพิชัยสุรินทร กรับพระราชโองการแต่พระบาทบรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัว กรับพระบัญชาแต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระองค์ และท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย กรับพระโองการและพระบัญชาตามเจ้าพระพิชัยสุรินทรนั้น พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครีดีทอดพระเนตรเห็นท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย รวบรวมเป็นปรกติพร้อมมูลกันอยู่สิ้น แล้วจึงมีพระราชโองการตรัสเห็นเกล้าฯ โปรดให้ท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาถวายสาบาน ตามโบราณราชประเพณีเสร็จสิ้นทุกประการ และเจ้าพระพิชัยสุรินทรและท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุข สมณพราหม-

ณาจารย์ทั้งหลายก็อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินลงมายังพระราชวังหลวง จึงมีพระราช
 คำว่าดีให้เจ้าพนักงานจัดแจงการอัญเชิญพระบรมศพไว้ในพระโกศเสร็จแล้ว ประดิษฐาน
 ไว้ในพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ที่เสด็จสวรรคตนั้น แล้วมีพระราชโองการตรัสตั้งพระ
 มหาราชครู พระราชครูประโรหิตาโหราจารย์ ให้จัดแจงการพระราชพิธีราชาภิเษก
 เณรมพระราชมณฑิร

ครั้นถึงวันอันได้ศุภวารมหามงคลนักขัตฤกษ์ จึงท้าวพระยาเสนาบดีถว้ราช
 ข้าราชการของขลุ้พระบาทใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย ฝ่ายทหารพลเรือน และพระสงฆ์ราชา
 คณะคามวาสีอริยวาสี ข้าราชการมหาจารย์ทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันณพระที่นั่ง
 สรรเพ็ชรปราสาท อัญเชิญเสด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 ขึ้นราชาภิเษกเป็นเอกอรรคมบรมชติยาธิบดินทรปิ่นพิภพจบปลั่งราชธามา เสด็จมให้ศุภ
 ศักรยาศิขิตถิตถิตราชประเพณี ดับศรีสุริยสวัสดิวงศ์ดำรงราชอาณาจักรณกรุงเทพ
 มหานครบรรพตวรารวดี ศรีอยุธยามหาดิลกภพพรตน์ราชธานีบรมมัย อุดมราชนิเวศ
 มหาสถาน แล้วถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์สำหรับพระมหากษัตริราชเจ้า และ
 การพระราชพิธีทองปวงนั้น พร้อมตามอย่างโบราณราชประเพณีเสด็จขึ้นทุกประการ จึง
 สัมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประเวศพระราชมณฑิร และเสด็จอยู่พระที่นั่งสุริยามรินทร์
 มหาปราสาท และขณะเมื่อพระองค์เสด็จด้วยราชธมบันั้นพระชนม์ได้สามสิบหกพรรษา
 จึงมีพระราชโองการตรัสเห็นเกล้าว่า โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ประดิษ
 ฐานที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์น้อยนั้น ทรง
 พระกรุณาโปรดให้เรียกว่าพระบิณฑุรน้อย แต่บรรดาข้าหลวงเดิมทมิบมาเห็นจากความชอบ
 นั้น ก็พระราชทานยศศักดิ์ให้ตามสมควรฐานานุรูปถ้วนทุกคน แล้วทรงพระกรุณาให้
 ข้างพนักงาน จักรการท่าพระเมรุมาส์ขนาดใหญ่ ซื่อเจ็ดวาต้องคอกประกอบด้วยเมรุทิศ
 เมรุแทรกและด้ามข้างพร้อม และการพระเมรุมาส์นั้นกำหนดสิบเอ็ดเดือนจึงสำเร็จ

จุลศักราช ๑๐๖๐ (พ.ศ. ๒๒๔๓) ปีชานัมฤทธิศกเดือนนี้ ได้ศุภวารดิถีพิชัยฤกษ์
 จึงให้อัญเชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานเหนือพระมหาพิชัยราชรถแห่แหน เป็นกระบวนไป

เข้าพระเมรุมาศตามอย่างแต่ก่อน และให้ทั้งทานครุฑบัลลังก์ และมีการมหรสพต่างๆ
ทุกประการ ครั้นค่ำให้จุดดอกไม้เพลิงต่างๆ ระथाใหญ่ดับหกระथा บุษบาพระบรมศพ
เป็นมโหฬาราริการยิ่งนัก และทรงสดับปกรณ์พระสงฆ์หนึ่งหมื่นคำรบเจ็ดวันแล้ว ถวาย
พระเพลิง ครั้นดับพระเพลิงแล้ว แสงพระรูปทรงสดับปกรณ์พระสงฆ์อีกสี่ร้อยรูป แล้ว
เก็บพระอัฐิใส่พระโกศน้อย อัญเชิญขึ้นพระราชนาน แท้เป็นกระบวนเข้ามายังพระ
ราชวัง จึงให้อัญเชิญพระบรมโกศพระอัฐิเข้าบรรจุไว้ณท้ายจรน้าพระมหาวีหาร วัด
พระศรีสรรเพชญ์ดาราม

ดึกกราชได้ ๑๐๖๑ (พ.ศ. ๒๒๔๒) ปีมะแมเอกศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ทรง
พระราชดำริถึงภูมิภาคแห่งพระองค์ ซึ่งสมเด็จพระพันปีหลวงทรงรับบอกไว้แต่ยังทรงพระ
เยาว์อยู่นั้นว่าเมื่อศักราช ๑๐๒๔ (พ.ศ. ๒๒๐๕) ปีมานจัตวาศก แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
บพิตรพระนารายณ์เป็นเจ้า เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการพระพุทธปฏิมากร พระ
ชินราช พระชินสีห์ ณ เมืองพระพิษณุโลก ทรงพระกรุณาให้มีการมหรสพถวาย
พระพุทธสมโภชคำรบสามวัน ครั้นนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ พาเอา
สมเด็จพระพันปีหลวงทรงพระครรภ์แก่ จึงประสูติพระองค์ที่ตำบลบ้านโพธิ์ประทับช้าง
แขวงเมืองพิจิตร ในเดือนอ้ายปีมานจัตวาศกนั้น แล้วจึงเอารกทั้งห้าชนิดนี้ ใส่ลงใน
ในฉอบเงินไปฝังไว้ที่หว่างต้นโพธิ์ประทับช้าง และต้นอุทุมพรคู่กันนั้น เหตุดังนี้จึง
ให้พระนามกรชื่อมะเดื่อ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ระลึกถึงทภูมิภาคอัน
พระองค์ประสูติ ณ แขวงหัวเมืองฝ่ายเหนือ เป็นมหามงคลสถานอันประเสริฐ สมควร
จะสร้างขึ้นเป็นพระอาราม จึงมีพระราชดำริห์กับสมุหนายกให้กะเกณฑ์กันขึ้นไปสร้าง
พระอารามณตำบลบ้านโพธิ์ประทับช้าง มีพระอุโบสถ วิหาร มหาธาตุ เจดีย์ ศาลา
การเปรียญ และกุฎสงฆ์พร้อมเสร็จ และการสร้างพระอารามนั้นต้องมีเศษเงินสำเร็จ
ในปีมะเส็งตรีศก จึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จด้วยพระชลวิมานโดยกระบวนนาวาพยุหะ
ขึ้นไปณพระอารามตำบลบ้านโพธิ์ประทับช้างนั้น และทำพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ซึ่งขึ้นไปคอยรับเสด็จโดยสถลมารคกันเป็นอันมาก แล้วทรงพระกรุณาให้มีการฉลอง

และมีการมหรศัพคัมภีร์ตามวัน ทรงถวายไทยทานแก่พระสงฆ์เป็นอันมาก และทรงพระ
ราชอุทิศถวายแด่พระเจ้าพระ ไว้สำหรับอุปัฏฐากพระอารามตามธรรมเนียม แล้วทรง
พระกรุณาตั้งเจ้าอธิการชื่อพระครูธรรมวรจรรย์น้อยครองพระอาราม ถวายเครื่องสมณ-
บริขารตามศักดิ์พระราชคณะเสร็จแล้ว ก็เสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร จำเดิมแต่
นั้นมาพระอารามนั้นเรียกว่า วัดโพธิ์ประทับช้างมาตราบเท่าทุกวันนี้

เมื่อลัทธิราช ๓๐๖๒ (พ.ศ. ๒๒๔๓) ปีมะโรงโทศกนั้น องค์บาทดกตงต้องยอด
พระมณฑปพระอาราม วัดสุ่มงคลบพิตร คิดเป็นเพลิงโผลงขึ้น ใหม่เครื่อง บนโถมตงมา
ต้องพระเศียรพระพุทธรูปหักล้มลงมาจนพระเศียร และพระเศียรนั้นตกตงอยู่ณพระ
มณฑป จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ช่างพนักงาน จัดการซ่อมมณฑปก่อสร้างขึ้นใหม่
แปลงเป็นพระมหาวิหารสูงใหญ่โดยยาวเส้นเศษ ดำรงในปริมณียัศวาศก และทรง
พระกรุณาให้มีการฉลอง และมีการมหรศัพตามวัน และทรงถวายไทยทานแก่พระสงฆ์
เป็นอันมาก เหมือนอย่างทุกครั้ง

ในขณะนั้นสมเด็จพระอรรคมเหษีเดิมแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ
ซึ่งเป็นพระราชมารดาเลี้ยงของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ได้อภิบาลบำรุงรักษาพระองค์มา
แต่ยังทรงพระเยาว์นั้น ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคตแล้ว จึงทูลดา
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต และ
ทพระตำหนักวัดดุสิตนั้นเป็นทพระตำหนักมาแต่ก่อน ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า
และเจ้าแม่ผู้เฒ่าซึ่งเป็นพระนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า และเป็นมารดาเจ้า
พระยาโกศาเหล็กโกศาปาน ซึ่งได้อุปการบวชขอพระราชทานโทษ สมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดิน ขณะเป็นทหหลวงตั้งศักดิ์และชักเอาปากเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ครั้งนั้น และ
เจ้าแม่ผู้เฒ่านั้นก็ตั้งพระตำหนักอยู่ในที่นั้น ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์
และสมเด็จพระราชมารดาเลี้ยงก็เสด็จไปตั้งพระตำหนักอยู่ในนั้นดังคอกนั้นมา แล้วจึงทรง
พระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นกรมพระเทพามาตย์ ส่วนสมเด็จพระอรรคมเหษีฝ่ายซ้ายฝ่าย
ขวา แห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศ ซึ่งทรงพระนามกรกรมหลวงโยธาทิพ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๓๑

กรมหลวงโยธาเทพนั้น ก็ทูลถามเด็จพระเจ้าแผ่นดิน แล้วพาเอาพระราชมบุตร ซึ่งทรงพระนามตรัสน้อยนั้น ออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดพุทไธศวรรย์

ครั้นเมื่อมีโรงโศกนั้น ตรัสน้อยราชมบุตร พระชนม์ได้คำรบสิบสามพรรษา จึงเจ้ากรมหลวงโยธาเทพพระราชมารดานั้น ก็ให้กระทำให้ตามคฤหัสถ์ได้นัดพระราชมบุตร ครั้นได้นัดแล้วให้ไปทรงผนวชเป็นสามเณร อยู่ในสำนักพระพุทธโฆษาจารย์ราชาคณะ และตรัสน้อยนั้นทรงพระสติปัญญาเป็นอันมาก ประพฤติพรหมจรรย์เป็นอันดี และทรงเรียนพระปริยัติไตรปิฎกธรรม และคัมภีร์เลขยันต์มนตร์คาถาธรรมพินิตทุกคณาจารย์ในสำนักพระพุทธโฆษาจารย์นั้นได้เป็นอันมาก และทรงผนวชอยู่ได้ห้าพรรษา พระชนม์ได้สิบแปดพรรษาจึงลาผนวชออกเที่ยวทรงเรียนคัมภีร์ศาสตร์ช่างม้า ดรรพยุทธซึ่งชัยทั้งปวงได้เป็นอันมาก แล้วทรงเรียนซึ่งอักษรแขกฝรั่ง และอักษรเขมร ดาณ ญวน พม่า รามัญและจีนทุกภาษาต่างๆ แล้วทรงเรียนซึ่งคัมภีร์ราชศาสตร์โหราศาสตร์ และคัมภีร์แพทย์ประกอบด้วยอาจารย์เป็นอันมาก ดรรพทรงชำนาญชำนาญในดรรพคุณทั้งปวงต่างๆ ครั้นหนึ่งจะทรงทราบในคัมภีร์ไตรเพทคศาสตร์ ครั้นพระชนม์คำรบได้อุปสมบทแล้ว ก็ทรงผนวชเป็นภิกษุภิกษุจาเรญตมณเฑียรธรรมอยู่เป็นอันดี

ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชมบุตรเกิดด้วยพระธนม่อถ้องพระองค์ ทรงพระนามพระองค์เจ้าแก้วองค์หนึ่ง พระองค์เจ้าทบทมองค์หนึ่ง เป็นห้าพระองค์ด้วยกัน ทั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวร และพระบันทรน้อย และเจ้าฟ้าหญิง แต่เจ้าฟ้าหญิงกับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์นั้น ร่วมพระราชมารดาเดียวกัน

อนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ มีพระราชมบุตรเกิดด้วยพระธนม่อถ้องพระองค์ คือพระองค์เจ้าจันของคหนึ่ง พระองค์เจ้าดาของคหนึ่ง พระองค์เจ้าแก้วองค์หนึ่ง พระองค์เจ้าบุษนาคของคหนึ่ง และพระองค์เจ้าบุษนาคของคหนึ่งเรียกว่าเจ้าพระเถรนั้น และพระองค์เจ้าคานน ได้พระองค์เจ้าแก้วพระราชมบุตรสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เป็นบาท

บริวาริกา และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรนั้น ได้พระองค์เจ้าทิมทิมลูก
พระธนมซึ่ง^๕เป็นพระราชภคินต่างพระมารดากันนั้น เป็นพระอรรมเหษ์

ตุศักราช ๓๐๖๔ (พ.ศ. ๒๒๔๕) ปีมะเมียจัตวาศก ขณะนั้นนายโธงช้างชาว
บ้านแก่ง นำโธงเข้ามาแต่ท้องป่าต้น และกันเอาช้างพลายงาอันคืดโธงเข้ามาได้ตัว
หนึ่ง สูงประมาณหกศอกห้านิ้ว สรรพด้วยคชลักษณะงามบริบูรณ์ และชักโธงนั้น
เข้ามาณพระเนียด จึงพระราชวังเมืองนำเอาชาวช้างสำคัญนั้นขึ้นกราบทูลพระกรุณา
ให้ทรงทราบ พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินไปณพระเนียด
ทอดพระเนตรให้ชักช้างโธงเข้าพระเนียด แล้วทรงพระกรุณาให้กันช้างสำคัญนั้นเข้าไว้
ในวงพาด ให้ปรนปรือฝึกสอนให้ค่อยชำนาญแล้ว จึงนำเข้าไว้ในโรงที่พระเนียด
ทรงพระกรุณาให้มีการมหรสพสมโภชสามวัน แล้วให้นำดังเรือชานมเรือคู่ชักให้เป็น
ขบวนเข้ามายังพระนคร จึงให้นำขึ้นไว้ในโรงยอในพระราชวัง ทรงพระกรุณาพระราช
ทานนามบัญญัติชื่อพระบรมไตรจักร แล้วพระราชทานรางวัลแก่นายโธงนั้นโดยสมควร
ในปีมะเมียจัตวาศกนั้น ทรงพระกรุณาตำรวัดให้ช่างต่ออย่างพระมณฑปพระพุทธ
บาท ให้มียอดห้ายอดให้ยอดถัดมันบนแลลง และยอดแทรกด้วย นายช่างต่ออย่าง
แล้วเอาเข้าทูลถวาย จึงมีพระราชตำรวัดสั่งให้ปรังเครื่องบนพระมณฑปตามอย่างนั้นเสร็จ
จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา สดमारค สดถमारค ขึ้นไปนมัสการ
พระพุทธบาทตามอย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน แล้วทรงพระกรุณาให้ช่างพนักงาน
จับการยกเครื่องบนพระมณฑปพระพุทธบาท

ขณะนั้นสมเด็จพระสังฆราช ตามเสด็จขึ้นไปช่วยเป็นแม่การด้วย สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวมพระทัยปราโมทย์ยงนัก จึงทรงพระกรุณามอบการทงปวง ถวายให้สมเด็จพระ
พระสังฆราชเป็นแม่การแล้ว ก็เสด็จยังกรุงเทพมหานคร

ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน มิได้เสด็จอยู่ในพระนครนาน เสด็จอยู่แต่เดือนหนึ่ง
บ้างสิบห้าวันบ้าง แล้วเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งแฉดล่อมไปด้วยเรือข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ทงปวง เทียวประพาสในท้องแควนที่ทราบเทวถึงเมืองสมุทรปราการ และทรงเบ็ดตก

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๓๓

นานามัจฉาชาติทั้งปวงต่าง ๆ ทรงสร้างแต่อกศุขทุจริต ผิดพระราชประเพณีมาอย่าง
แต่ก่อน และพระองค์มาเสด็จชมมัจฉาชาติทั้งหลาย ด้วยเบ็ดและข่ายดักตายเป็นอัน
มาก บางทีเสด็จด้วยช้างพระที่นั่ง และล้อมไปด้วยช้างท้าวพระยาข้าราชการเป็นอันมาก
เที่ยวประพาสไปในอรัญประเทศ และให้ช้างตั้งช้างกัน และช้างเชือกบาได้ล้อมหมู่
ช้างเถื่อนในป่า และช้างเชือกบาคล้องช้างเถื่อนได้เป็นอันมาก และเสด็จไปตั้งล้อม
ช้างเถื่อนในป่าแขวงเมืองท่าโรงครึ่งหนึ่ง ณป่าเพชรบุรีครึ่งหนึ่ง บางทีเสด็จเที่ยวไป
ในท้องทุ่ง ทรงพระแสงปืนนกธูปยิงต้อนนานาสัตว์ มฤคคณาทิวาชาติทั้งหลายล้มตาย
เป็นอันมาก บางทียกยุหบาตราขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาทบำเพ็ญพระราชกุศล ตาม
อย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน แล้วเสด็จกลับยังพระนคร

ฝ่ายนายช่างกระทำการมณฑปพระพุทธบาทยกเครื่องบนแล้ว จึงจับการและการ
รักค่อไป และการทอง และการกระจกนั้น ยังมีได้สำเร็จ

อยู่มาวันหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกนอกท้องพระโรง จึงมีพระราชโองการตรัส
ถามข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงว่า ช้างบ้างจันตชนบทประเทศบ้านนอก เขามีการ
มหรสพงานใหญ่ที่ไหนบ้าง ขณะนั้นข้าราชการผู้มชอคนหนึ่ง กราบทูลพระกรุณาว่า
ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ ว่า ณบ้านปัจฉิมชนบทแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ เพลา
พรุ่งนี้ชาวบ้านนทการฉลองพระอาราม มีการมหรสพงานใหญ่ จึงมีพระราชดำรัสว่า
แต่เราเป็นเจ้ามาช้านาน มิได้เล่นมวยปล้ำบ้างเลย และมีอกหักเหนื่อยเฉยๆ ข้าอา
เพลาพรุ่งนี้เราจะไปเล่นสนุกชมมวยตองฝีมือให้สบายใจสักหน่อยหนึ่งเถิด

ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จด้วยพระขนิษฐาและเสด็จไปด้วยเรือข้าทูลละอองธุลีพระบาท
ทั้งปวง ไปโดยลำดับขบวนมาถึงตำบลบ้านตลาดกรด จึงให้หยุดประทับเรือพระที่นั่ง
เสด็จขึ้นบกไปทอด และดำรัสห้ามมิให้ข้าราชการทั้งปวงไปโดยเสด็จพระราชดำเนิน และ
พระองค์คลัดพระภูษาเปล่งเพศเป็นคนยาก เสด็จปลอมไปเข้ากับตัวจอมหาญเด็ก ข้า
หลวงเดิมดีหากัน ซึ่งเป็นคนสนิทไว้พระทัยมิให้ผู้ใดล่วงรู้ ครั้นไปถึงตำบลบ้านซ่งมี
งานใหญ่ฉลองพระอารามนั้น จึงเสด็จพระราชดำเนินด้วยข้าหลวง ปลอมไปกับคน

พระราชพงสาวดารกรุงเก่า

ชาวบ้านทุ่งปวง ชึ่งเทยวดงานนน ขตเนนพอเจางานให้เปรียบเทียบ จึงมีพระราช
 คำรัสให้ข้าหลวงไปว่าแก่ผู้เป็นนายสำนามว่า บัดนี้มวไนกรงออกมาคนหนึ่ง จะเข้ามา
 เปรียบคู่ชกมวไนสำนามท่าน และนายสำนามได้ยินอย่างนั้นกตใจ จึงว่าให้เข้ามาเปรียบคู่
 เกิด จึงเข้าไปในสำนาม และนายสำนามก็จัดหาคนมวมีฝีมือจะมาให้เปรียบคู่ เหล่า
 ข้าหลวงจึงห้ามว่า อย่าเอาเข้ามาเปรียบเลยเราเห็นตัวแล้ว จะเอาแล้วจึงให้แต่งตัวเกิด
 นายสำนามจึงให้แต่งตัวเข้าทั้งสองฝ่าย แล้วให้ชกกันในกลางสำนาม จึงมีเสด็จพระเจ้า
 แผ่นดินและคนมวผู้หนักเข้าชกชกกันและกัน และฝีมือทั้งสองฝ่ายนั้นดัดกันพอแตกถ่า
 กันได้ มีได้เพดียงพลากกัน และกำลังหนักพอกางกันอยู่ และคนทั้งสองชกกัน
 ก็สรวเสริญฝีมือทั้งสองฝ่าย และให้เลี้ยงชานคต ๆ กันไปทุกนัด และคนมวผู้
 มวน้อยวาดสำนามน้อย และเขาต่อสู้ด้วยสมเด็จพระมหาษัตริราชเจ้า อันประกอบด้วย
 บุญญาภิสังขารบารมีมาก และกำลังบุญวาดสำนามนั้นชกกันอยู่ ครั้นสู้กันไปได้ประมาณ
 เกยยก ก็หย่อนกำลังลง และเสดียงพลากถกทัตคณณนิต เจ็บป่วยถึงดำหัดเป็น
 หลายนัด ก็แพ้ด้วยบุญญานุภาพในยกนั้น จึงนายสำนามก็คกรางวัดให้แก่ผู้ชนะนั้นบาท
 หนึ่ง ให้แก่ผู้แพ้สองถึงตามวัดียบ้านนอก และเหล่าข้าหลวงนั้นรับเอาเงินรางวัล จึง
 คำรัสให้ข้าหลวงว่าแก่นายสำนาม ให้จัดหาผู้มาเปรียบอีก และนายสำนามก็จัดหาผู้มา
 ได้อีก แล้วชกกัน และคนมวผู้หนัก ท่านบุญมีได้แก่แพ้ในเกยยก คนทั้งสอง
 สรวเสริญฝีมือพระหัตถ์มีไป แล้วความวยกของคนฝีมือดียงนัก และนายสำนามก็คกรางวัด
 ให้เหมือนหนหลังนั้น แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พาข้าหลวงคนมาสู่เรือพระที่นั่ง ค่อย
 ดำรงพระราชนฤทัย แล้วเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร

ในปีมะเมียจัตวาปีนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จออกณพระที่นั่งสุริยา
 มรินทร์ มีพระราชนฤทัยปรารถนาจะใคร่เสด็จไปประพาสด้อมข้างเถื่อนในป่า จึงมี
 พระราชดำรัสสั่งสมุหนายกให้ตรวจเตรียมช้างม้ารถ และนาวาพยุหะทั้งปวงให้พร้อมไว้
 ครั้นถึงวันออกกำหนด จึงเสด็จลงสู่เรือพระที่นั่ง พรั่งพร้อมด้วยเรือพระบรมโอรสาธิราช
 เจ้า และเรือท้าวพระยาเสนาบดีพริยโยธาพลากรทวยหาญทั้งหลาย แวดล้อมโดยเสด็จ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๓๕

พระราชดำเนินเป็นอันมาก จึงให้เคลื่อนขยาขบวนพาพยุหะไปโดยลำดับชลมารค
ครั้นถึงท่าเรือแขวงเมืองนครสวรรค์ จึงเสด็จขึ้นตงคาหนาทบพลับพลาอยู่ตำบลบ้าน
หกวาง แล้วทรงพระกรุณาให้ตั้งค่ายปักกลดล้อมฝั่งซ้ายเถื่อนบ้ายางกองทอง และ
ให้ทำค่ายมั่นสำหรับจะกันช้างเถื่อนเข้าจับนั้น และให้เหล่าช้างเชือกไปได้ล้อมกันช้างเถื่อน
มาเข้าค่ายมั่น ครั้นนั้นเป็นเทศกาลดวรวรชฤตฝนตกนานองท่วมไปทั้งป่า คนทั้งหลายซึ่ง
ทำคายนนดูย่นำ ทำการเร่งรัดกันตงค่ายล้อมทั้งกลางวันกลางคืน จนเท่านั้นเปื่อย
ทนทุกข์ลำบากเวทนาป่วยเจ็บทพพลภาพมาก อดอาหารขบผอมด้นคายนกมาก อนึ่งใน
ที่ระหว่างค่ายหลวงทบประทิม และค่ายขมข้างตอกนั้น มีบึงหนึ่งใหญ่หลวงขวาง
อยู่หว่างกลาง ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จไปทอดพระเนตร ให้กันฝั่งซ้ายเถื่อนเข้า
จับในค่ายมั่น และทางซึ่งเดินตัดคัตตรงไปค่ายล้อมนั้น ต้องผ่าข้ามบึงใหญ่นั้นไปจึง
ไปได้ ถ้าจะเดินหลัดไปให้พ้นบึงนั้น มีระยะทางอ้อมวงไปไกลนัก จึงมีพระราช
โองการตรัสตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ ให้เป็นแม่กองกะเกณฑ์คนถมน
หลวงเป็นทางชลมารค ข้ามบึงใหญ่นั้นไป ให้สำเร็จแต่ในเพลากลางคืนนั้น รุ่งสว่าง
ขึ้นจะเสด็จพระราชดำเนินข้ามช้างพระที่นั่งไป และให้เร่งรัดกระทำการให้แล้วทันตาม
พระราชกำหนด จึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์รีบสั่งแล้ว ก็ออกไปกะเกณฑ์
ผู้คนในกองหลวงได้หมื่นเศษ แบ่งปันหน้าทันทนาการถมนข้ามบึงใหญ่แต่ในกลางคืน
บ้างชุดมุดดินและคัตไม้ไผ่ใหญ่ทั้งถมลงไป แล้วเอาข้างตงเหยียบให้ที่แน่น และ
เร่งรัดกันทำการถมนทบปราบราบเรียบแล้ว ตลอดถึงฝั่งปากข้างโน้นเสร็จแต่ในกลางคืน
แล้วเสด็จกลับเข้ามากราบทูลพระกรุณาว่า ทางชลมารคนั้นแล้วเสร็จจตุพระราชกำหนด
ครั้นเพลานี้จตุสมัย จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จขึ้นเกย
ทรงช้างต้นพลายดังหารคชสิทธิ์ เป็นพระคชาธาร พริ้งพริ้วมุดย่นข้างพระที่นั่งพระราช
บุตร์ และช้างท้าวพระยาเสนามาตย์ราชพยุหะโยธาพลากรเดินเท้าทั้งหลาย แวดล้อม
โดยเสด็จพระราชดำเนินเป็นอันมาก จึงเสด็จยাত্রาพระคชาธารไปโดยวิถีชลมารคข้าม
บึงนั้น ครั้นไปถึงกลางบึง และที่นั้นเป็นหล่มลึกนักถมนทบปราบไม่สู้แน่น และเท่า

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

หน้าข้างคันทันเหี้ยมบล้ำจมลงไป แล้วกลับถอนขึ้นได้ จึงค่อยจ้องจดยกย่างค่อไป
 ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรง พระพิโรธ แก่ ส้มเด็จพระเจ้า ลูกเธอ ทั้งสอง พระองค์ นั้นยังนึก
 ดำริได้ว่าอายต้องคนหมิ่นเห็นว่าแก่ชราแล้ว จึงชวนกันคิดเป็นกบฏ และทำถนนให้
 เป็นพุดหล่มไว้ หวังจะให้ช่างซึ่งถูกชนเหี้ยมบล้ำจมล้มล้มลง แล้วมันจะชวนกันฆ่า
 เลี้ยหมายจะชิงเอาราชสมบัติ และพระองค์ตรัสเท่าตังนั้นแล้ว ก็ขับพระคชาธารไปตาม
 แลวถนนข้ามพบบึงชนฝั่ง จึงแปรพระพักตร์เหือบพระเนตรมาข้างเบ้องพระปฤษฎางค์
 ทอดพระเนตรเห็นช่างพระทนต์ส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ ตามแต่จคิดท่าย
 ข้างพระคชาธารมา ก็ทรงพระพิโรธนัก จึงเยี่ยงพระองค์ทรงพระแสงของ้าว เอง
 จะฟันเอาพระเศียรส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวร จึงส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอ
 พระบิณฑุรน้อย ก็เอาค้ำพระแสงของขงทรงอยู่นัยกชนกนรับพระแสงของ้าวไว้ได้ด้วย
 ฉับไฉน มิได้ต้องพระเศียรราชเจ้าด้วยพระองค์ทรงชำนาญชำนาญในการกระบี่กระบอง
 มวยปล้ำว่องไวฉันทอยู่ แล้วจึงเอาข้างทรงเข้ากันข้างพระเศียรราชเจ้า และพา
 กันขับข้างพระทนต์แดนหนึ่งไป ส้มเด็จพระบรมราชบิดุรงค์ก็ทรงพระพิโรธเป็นกำลัง
 และได้ช่างพระทนต์ไล่ติดตามข้างส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ไปในทันใดนั้น ฝ่าย
 ความซึ่งอยู่ท่ายข้างพระทนต์นั้นเห็นว่า ข้างส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองจะหนีไปมีพิน
 จึงเอาของท่ายเกยวท่ายข้างพระทนต์เข้าไว้ให้คอยรอข้าง และส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอ
 สองพระองค์ ความกลัวพระราชอาญาเป็นกำลัง ก็รีบขับข้างพระทนต์แดนหนึ่งบุกไป
 ไป และช่างพระคชาธารจะไล่ติดตามมิทัน จึงมีพระราชโองการตรัสร้องประกาศไป
 แก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงว่า ท่านทั้งหลายจงช่วยกันติดตามจับเอาตัวอ้ายกบฏ
 สองคนมาให้เราจงได้ แล้ว้วยพระคชาธารกลับมายังพลับพลาที่ประทับนั้น ส่วนคำรวจ
 และข้าราชการทั้งหลาย ก็ติดตามไปพบเสด็จส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์แล้ว
 ก็นำเอามาถวายณค่ายหลวง จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้ตั้งพระราชอาญาเขี่ยนส้มเด็จพระ
 พระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์นั้นโดยกหน่งด้ามตีที่แล้ว ให้พันชนาเข้าไว้ด้วยสังขลิกพัน

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๓๗

แล้วคำร้ดสั่งว่า ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียนรับเสด็จเพลาเช้ายกหนึ่ง เย็นยกหนึ่ง เป็น
นิจทุกวัน ๆ ไปอย่าได้ขาด กว่าจะเสด็จพระราชดำเนินกลับลงไปพระนคร

ขณะนั้นนายผลข้าหลวงเดิมคนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าตากเรือ
สองพระองค์ในเรือนโทษ จึงมีพระบัญชาตรัสว่า อ้ายผล บัดนี้สมเด็จพระราชบิดา
ทรงพระพิโรธ คำร้ดสั่งให้ตั้งพระราชอาชญาแก่ทุกพระองค์เพลาเช้าเย็นเป็นนิจทุกวัน ๆ
กว่าจะเสด็จกลับลงไปนคร และทุกพระองค์จะทูลพระราชอาชญาไปได้ฤๅ จะมีตายเสียฤๅ
เองจะคิดประการใด นายผลได้ฟังดังนั้น จึงคิดเห็นว่าจะพ้นภัยได้ จึงกราบทูลว่า
ขอพระราชทาน จงคำร้ดสั่งให้คำรวจเอาเรือเร็วรับลงไปทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระอัยยัก-
กรมพระเทพามาตย์ ซึ่งเสด็จอยู่ณพระตำหนักกรมวัดดุจดินนี้ ขนมาช่วยกราบทูล
ขอโทษ เห็นว่าจะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้เป็นมั่นคง ด้วยเห็นว่าการ
พระเทพามาตย์นี้ มีพระคุณการเป็นอันมาก ได้อุปถัมภ์บำรุงเลี้ยงรักษาสมเด็จพระ
ราชบิดามาแต่ทรงพระเยาว์นั้น จงว่าไร้อำนาจกันไม่ได้ เห็นจะขัดกันมิได้ และซึ่งจะอุป-
บถอ่านไปอย่างอื่นนั้น เห็นว่าจะมีโทษ สมเด็จพระเจ้าตากเรือทั้งสองพระองค์ ตรัส
ได้ทรงฟังดังนั้นก็เห็นชอบด้วย ทรงพระปรีดีโสมนัสยิ่งนัก จึงมีพระบัญชาตรัสใช้
หลวงเกษตรรักษา ให้เอาเรือเร็วรับลงไปเฝ้าสมเด็จพระอัยยักกรมพระเทพามาตย์ ให้
ทูลโดยมุขเหตุทั้งปวงนั้น ให้ทราบสิ้นทุกประการ แล้วจึงทูลว่า เราทั้งสองพี่น้อง
ขอถวายบังคมมา แทบบ่บาทสมเด็จพระอัยยักเจ้าขอจงทรงพระกรุณาโปรดเชิญ
เสด็จขึ้นมา ช่วยทูลขอพระราชทานโทษข้าพเจ้าทั้งสองโดยเร็วเถิด ข้าพเจ้าทั้งสองจึง
จะรอดจากความตาย และซึ่งบุคคลผู้ใดจะมาเบียดเบียนทวงถาม ช่วยชีวิตข้าพเจ้าทั้งสอง
ในคราวเห็นไม่ผิดแล้ว และหลวงเกษตรรักษารับสั่งแล้ว ก็มาลงเรือเร็วรับลงไป
นครลงดำวนกถึง จึงเข้าไปเฝ้ากรมพระเทพามาตย์ณพระตำหนักกรมวัดดุจดินนี้ แล้ว
กราบทูลโดยมีพระบัญชาตั้งมานั้นทุกประการ

สมเด็จพระอัยยักได้ทรงฟังดังนั้น ก็ตกพระทัย จึงตรัสเรียกข้าหลวงดำวไว้ ตั้ง
ให้ฝ่ายผู้เรือพระที่นั่ง มาประเทียบท่าเป็นการเร็ว แล้วเสด็จโดยด่วนลงเรือพระที่นั่ง

ให้รีบเร่งฝัฟายขึ้นไป หลวงเกษตรรักษาเป็นเรือนำเสด็จ รีบเร่งไปทงกลางวันกลางคืน
 ส่วนกลางหาเรือประทับ จึ่งเสด็จขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ณ พระตำหนัก
 พลับพลาณ

จึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสทอดพระเนตรเห็นกรมพระ
 เทพามาตย์ พระราชมารดาเสด็จเสด็จขึ้นมา ก็กระทำบังคมทูลการคำนับ เชิญ
 เสด็จให้ขึ้นนั่งร่วมราชาอาสน์ ทรงถวายอภิวาทน์แล้วตรัสถามว่า ซึ่งเจ้าคุณชนมมาน
 ด้วยมีกิจธุระเป็นประการใด จึ่งกรมพระเทพามาตย์กราบทูลว่า ได้ยินข่าวลงไปว่า
 พระราชบุตรทั้งสองเป็นโทษจึ่งอุดำหิชนมาทงน เพื่อจะทูลขอพระราชทานโทษ จึ่งมี
 พระราชโองการตรัสดำให้กรมพระเทพามาตย์ฟังว่า ข้ายต้องคนนั้นมันคิดการเป็นกบฏ
 เดิมข้าพเจ้าให้มันเป็นแม่กองถมนนข้ามบึง มันแสร้งทำเป็นพลูหล่มไว้ให้ช้างซึ่งข้าพเจ้า
 ขึ้นเหยียบถลาลง แล้วมันจะชวนกันฆ่าข้าพเจ้าเสีย จะเอาราชสมบัติ กรมพระ
 เทพามาตย์จึ่งกราบทูลว่า อันพระราชบุตรทั้งสองน เป็นลูกเพื่อนทูลขอเพื่อยากของ
 พ่อมาแต่ก่อน และซึ่งจะคิดการกบฏประทุรร้ายต่อพ่อนั้นห้ามได้ แล้วกรมพระเทพา-
 มาตย์กราบทูลถึงวอนขอพระราชทานโทษเป็นหลายครั้ง จึ่งทรงพระกรุณาโปรดพระ
 ราชทานโทษให้แก่กรมพระเทพามาตย์นั้น แล้วมีพระราชดำรัสมอบให้แก่กรมพระเทพา-
 มาตย์ว่า เจ้าคุณจงเอามันทั้งสองนั้นลงไปเสียด้วยเถิด อย่าให้มันอยู่ด้วยข้าพเจ้านเลย
 ถ้าและจะเอามันไว้ทนต์ด้วยข้าพเจ้าไซ้ มันก็จะคิดการกบฏฆ่าข้าพเจ้าเสียอีกเป็นมั่นคง
 และกรมพระเทพามาตย์รับสั่งแล้ว ก็ออกไปถอดสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์
 ออกจากโทษ แล้วทูลลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พาเอาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสอง
 พระองค์มาลงเรือพระที่นั่ง แล้วเสด็จกลับลงมายังกรุงเทพมหานคร

ส่วนสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ก็เสด็จด้วยช้างพระที่นั่ง และช้างคชช้างกัน ไป
 ทอดพระเนตรให้คนช้างเถื่อนเข้าค่ายมัน แล้วจับช้างเถื่อนได้ครั้งนหมาก ประมาณ
 ร้อยมีเศษแล้วเสด็จกลับยังพระมหานครศรีอยุธยา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๓๕

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ตามเคยมาแต่ก่อน และสมเด็จพระราชบิดาก็นัดความพิโรธ ทรงพระกรุณาตำราสั่งตั้งกิจราชการงานพระนคร ก็เป็นปกติไปเหมือนแต่ก่อนนั้น

ในขณะนั้นเจ้าพระบำเรอภรรยาซึ่งกลองคี่หนึ่ง เป็นเชื้อพระวงศ์มาแต่ก่อน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก่เจ้าพระบำเรอภรรยา เป็นอันมากว่ามาใจ ด้วยขอต่อแผ่นดิน และทรงพระกรุณาตำราตั้งกิจราชการทั้งปวงต่างพระเนตรพระกรรณ และเจ้าพระบำเรอภรรยาหม่อมบุตรต้องคชเชยพระองค์หนึ่ง พระองค์เององค์หนึ่ง พระองค์ชาวองค์หนึ่ง พระองค์พลับองค์หนึ่ง และพระองค์รัตนัน ทรงแพระกรุณาเอาเข้ามาเลี้ยงเป็นพระสนมเอก และพระองค์เองนั้น ทรงแพระกรุณาพระราชทานให้แก่มเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมพระราชวังบวร และพระองค์ชาวนั้น ก็พระราชทานให้แก่มเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมโหรีน้อย แต่พระองค์พลับนั้นน้อยนั้นยังเยาว์อยู่มิได้โสกันต์ แต่พระองค์รัตนันซึ่งเป็นพระสนมเอกนั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ก็ทรงเส่นหาการอุปการะโปรดปรานเป็นอันมาก ครั้นอยู่มาพระองค์รัตนัน ก็มีได้ตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวที ต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโดยสุจริตธรรม ก็คิดการเป็นทูลจิตรและให้หาหมอทำเส่นให้ หวังจะให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระเส่นหารักใคร่ลุ่มหลง และทำดีในเรือนนี้เหตุ จึงเอาการอันเป็นคฤหบดีนั้น ไปแจ้งแก่ท้าวนางผู้ใหญ่ท้าวนางผู้ใหญ่นักเอาเหตุนั้นจนกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ จึงทรงพระกรุณาให้เอาตัวพระองค์รัตนันพิจารณาได้ส่วนได้เลี้ยงสืบสาวเอาตัวหมอผู้ทำนั้นด้วย ครั้นเป็นดังนี้แล้ว ก็ให้ลงพระอาญาแก่พระองค์รัตนัน และหมอผู้ทำเส่นนี้ กับทั้งเจ้าพระบำเรอภรรยาผู้เป็นบิดาจนถึงสิ้นชีวิต

ครั้นอยู่มาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมฝ่ายในเจ้าฟ้าหญิง ทรงแพระพรชวรพรรณโรค ผีคันขามาฉานพิพาน จึงทรงพระกรุณาให้ทำการฉานพิพาน พระราชทานเพลิง ณ พระ-

อารามวัดชัยวัฒน์นาราม ตามอย่างลกหลวงเอก แล้วทรงตั้งปลงพระสังฆ์เป็น
อันมาก โดยสมควรแก่ยศฐานศักดิ์คน

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน มีพระราชหฤทัยรักพระยาบชาทรุณรายกาจ
ปราศจากกุกุศลทุจริต ทรงประพาศมิตพระราชประเพณีมิได้มีหิริโอตตัมปะ และพระทัย
หนาไปด้วยอกุศลตามก มีวิตกในโทษมุลโมหุตเจ้าไปในจิตตสันดานเป็นนินทรมีได้
ขาด และพระองค์ทรงเสวยน้ำจันทขาวอยู่เป็นนิจ แล้วมักยินดีในการอันดังว่าด้วย
นางกุมารอนันย์มิได้มีฤตุ ถ้าและนางใดอยู่ด่าหืออดทนได้ ก็พระราชทานรางวัลเงินทอง
ผ้าแพรพรรณต่าง ๆ แก่นางนั้นเป็นอันมาก ถ้านางใดอดทนมิได้ใช้ก็ทรงพระพิโรธและ
ทรงประหารลงที่ปัจฉิมราประเทศให้ถึงแก่ความตาย แล้วให้เอาโลงเข้ามาใส่ศพนางนั้น
ออกไปทางประตูพระราชวังข้างท้ายถันมนนเนื่อง ๆ และประตูนั้นเรียกว่าประตูออก
มีมาตรวจเท่าทุกวันนี้

อยู่มาครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จด้วยพระชลมารคพาหนะออกไปประพาศ
ณเมืองเพชรบุรี และเสด็จไปประทับแรมอยู่ณพระราชนิเวศตำบลโคกนดหลวงใกล้ฝั่ง
พระมหาสมุทร และทพระตำหนักนั้น เป็นทพระตำหนักเคยประพาศมหาสมุทรมาแต่ก่อน
ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชธิราชปิทรเป็นเจ้านั้น และสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
ก็เสด็จด้วยพระที่นั่งมหานาวาท้ายรถ แล่นไปประพาศในท้องมหาสมุทร ตรวจเท่าถึง
ตำบลเขาถ้ำมรือยยอด และทรงเบ็ดตกปลาตาม และปลาอันเป็นอันมาก แล้ว
เสด็จกลับมาณตำหนักโคกนดหลวง และเสด็จเที่ยวประพาศอยู่ดั่งนั้นประมาณสิบห้าแคว
จึงเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานคร

พุทธศักราช ๑๐๖๖ (พ.ศ. ๒๔๔๗) ปีวอกฉศก ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จ
ด้วยเรือพระที่นั่งเอกชัย จะไปประพาศทรงเบ็ด ณปากน้ำเมืองสาครบุรี ครั้นเรือพระ
ที่นั่งไปถึงตำบลโคกขาม และคลองทนนคดเคี้ยวมาก และพันท้ายนรสิงห์ซึ่งถือท้าย
เรือพระที่นั่ง คัดแกไขมิทันที่ และครั้นเรือพระที่นั่งนั้นชนกระแทกกับไม้อันใหญ่เข้า
ก็หักตกลงในน้ำ พันท้ายนรสิงห์เห็นดั่งนั้นตกใจ จึงโดดขึ้นเสียจากเรือพระที่นั่ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๔๑

และชนอยู่บนฝั่งแล้วร้องกราบทูลพระกรุณาว่า ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ พระราชอาชญาเป็นต้นเกล้าฯ ขอจงทรงพระกรุณาโปรดให้ทำศาลชนทนต์ประมาณ
เพียงตา แล้วจงตัดเอาศีรษะข้าพระพุทธเจ้า กับศีรษะเรือพระที่นั่ง ซึ่งหักตกนางลง
ไปนั้น ชนบวงสรวงไวด้วยกนกนที ตามพระราชกำหนดในบทพระอัยการเถิด จึงมี
พระราชโองการตรัสว่า อ้ายพันท้ายนรสิงห์ ซึ่งโทษเอ็งถึงตายนั้นกษอบอยู่แล้ว แต่
ทว่าบัดนี้จจะยกโทษเสีย ไม่เอาโทษเอ็งแล้ว เอ็งจงคืนมาลงเรือไปด้วยกนกนที ซึ่ง
ศีรษะเรือหักนั้นกษจะทำต่อเอาใหม่แล้ว เอ็งอย่าวิตกเลย พันท้ายนรสิงห์จึงกราบทูล
ว่า ซึ่งทรงพระกรุณาโปรด มิได้เอาโทษข้าพระพุทธเจ้านี้ พระเดชพระคุณหาที่สุด
มิได้ แต่ทว่าจะเสียชนบธรรมเนียมในพระราชกำหนดกฎหมายไป และซึ่งสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวจะมาละพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินเสียดังนี้ ดิฉันบังควรยั้งนัย นานไป
ภายหลังเห็นว่าคนทั้งปวงจะล่วงครหาตีตนนินทาได้ และพระเจ้าอยู่หัวอย่าทรงพระ
อาลัยแก่ข้าพระพุทธเจ้า ผู้ถึงแก่กรรมโทษนั้นเลย จงทรงพระอาลัยถึงพระราชประเพณี
อย่าให้เสียชนบธรรมเนียมไปนัยดีกว่า อันพระราชกำหนดมีมาแต่โบราณนั้นว่า ถ้าและ
พันท้ายผู้ใดถือทนายเรือพระที่นั่ง ให้ศีรษะเรือพระที่นั่งนั้นหัก ท่านว่าพันท้ายผู้นั้น
ถึงมรณโทษให้ตัดศีรษะเสีย และพระเจ้าอยู่หัวจงทรงพระกรุณาโปรดให้ตัดศีรษะข้าพระ
พุทธเจ้าเสีย ตามโบราณราชกำหนดนั้นเถิด จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้ฝ่ายทั้งปวง
บันมดดินเป็นรูปพันท้ายนรสิงห์ชนแล้ว ก็ให้ตัดศีรษะรูปดินนั้นเสีย แล้วดำรัสว่าอ้าย
พันท้ายนรสิงห์ ซึ่งโทษเอ็งถึงตายแล้วนั้น กษจะประหารชีวิตเอ็งเสียพอเป็นเหตุแทนตัว
เอ็งแล้ว เอ็งอย่าตายเลย จงกลับมาลงเรือไปด้วยกนกนที พันท้ายนรสิงห์เห็น
ดังนั้น ก็มีความละอายนัย ด้วยกลัวจะเสียพระราชกำหนดโดยชนบธรรมเนียมโบราณ
ไป เกรงคนทั้งปวงจะครหาตีตนนินทาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งตนได้ ผู้เสียสละ
ชีวิตของตัวมิได้อาลัย จึงกราบทูลว่า ขอพระราชทานซึ่งทรงพระกรุณาโปรดข้าพระ
พุทธเจ้าครั้งน พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ แต่ทว่าซึ่งจะตัดศีรษะรูปดินแทนตัวข้าพระ
พุทธเจ้าดังนี้ ดูเป็นทำเล่นไป คนทั้งหลายจะล่วงครหาตีตนได้ ขอพระองค์จง

ทรงพระกรุณาโปรด คัดศิระข้าพระพุทธเจ้าโดยฉันทจริงเกิด อย่าให้เสียชนบทรหมเนียม
ในพระราชกำหนดไปเลย ข้าพระพุทธเจ้าจะขอกราบทูลฝากบุตรภรรยา แล้วก็จะ
กราบถวายบังคมลาตายไปโดยฉันทชนนยาโทษอันกราบทูลไว้นั้น

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินศรีสัตนาคนหุตฯ ทรงฟังดังนั้น ก็ดำรัสจึงวอนไปเป็นหลายครั้ง พ้น-
ท้ายนรสิงห์ก็มิยอมอยู่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาภาพแก่พันท้ายนรสิงห์
เป็นอันมาก จนกตณนาพระเนตรนั้นไว้มิได้ จำเป็นจำทำตามพระราชกำหนด จึง
ดำรัสสั่งนายเพ็ชฌฆาตให้ประหารชีวิตพันท้ายนรสิงห์เสีย แล้วให้ทำศาลขึ้นสูงประมาณ
เพียงตา และให้เอาศิระพันท้ายนรสิงห์ กับศิระเรือพระที่นั่งซึ่งหักนั้นขึ้นพลัดกรรม
ไว้อย่างกบนบนศาลนั้น แล้วให้ออกเรือพระที่นั่งไปประพาสทรงเบ็ดณปากน้ำเมืองสาครบุรี
แล้วเสด็จกลับยังพระมหานคร และศาลเทพารักษ์ที่ตำบลโคกขามนั้น ก็ปรากฏมา
ตราบเท่าทุกวันนี้

จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระราชดำริว่า ณคลอง
โคกขามนั้นคดเคี้ยวนัก คนท่งป่องจะเดินเรือเข้าออกก็ยาก ต้องอ้อมวงไปไกลกันดา
นัก ควรเราจะให้ขุดตัดคดเสียให้ตรงจึงจะชอบ อนึ่งพันท้ายนรสิงห์ซึ่งตายเสีย
เป็นคนดีชดช้อนคนงก สู้อย่างจะชดช้อนมิได้อาลัย ก็คิดว่าเราจะเสียพระราชประเพณี
ไป เรามิมีความเสียชดช้อนนัก ด้วยเป็นข้าหลวงเดิมมาแต่ก่อน อันจะหาผู้ซึ่งรักใคร่
ชอบตรงต่อเจ้าเหมือนพันท้ายนรสิงห์หายากนัก แล้วดำรัสให้เอากเพอร์พันท้ายนรสิงห์
มาแต่งการฌาปนกิจ พระราชทานเพลิง และบุตรภรณยานั้นพระราชทานเงินทองสิ่งของ
เป็นอันมาก แล้วมีพระราชโองการตรัสสั่งสมุหนายกให้กะเกณฑ์เลขาหัวเมืองให้ได้สาม
หมื่นให้ขุดคลองโคกขาม และให้ขุดตัดคดให้ตรงตลอดไป โดยตั้งหักคอก ปากคลอง
กว้างแปดวา พนคลองกว้างห้าวา และให้พระราชสงครามเป็นแม่กองคุมพลหัวเมือง
ท่งป่อง ขุดคลองจงแล้วสำเร็จด้วยพระราชกำหนด แล้วมีพระราชดำรัสแก่ท้าวพระยา
เจ้านามคัมมตรมูท่งหลายว่า แต่ครั้งกรุงเก่า ๘๖๐ ปีมีเมย์สัมฤทธิ์ศึก ครองแผ่นดิน
สมเด็จพระรามาธิบดีนั้นได้ขุดคลองดำโรงตำบลหนึ่ง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงสรศักดิ์)

๓๔๓

ครั้นล่วงมาตุศักราช ๘๘๕ (พ.ศ. ๒๐๖๕) บัณฑิตโรงจตุรพักตรพิมาน
พระพิชัยราชาธิราชเจ้านั้น ก็ได้ขุดคลองบางกอกใหญ่ตำบลหนึ่ง

ครั้นล่วงมาตุศักราช ๘๙๐ (พ.ศ. ๒๐๘๐) บัณฑิตโรงจตุรพักตรพิมาน
พระมหากษัตริย์พระเจ้ายางเมืองนั้น ก็ได้ขุดคลองบางกอกใหญ่ตำบลหนึ่ง
ริมวัดมดเหล็กถนนตำบลหนึ่ง

ครั้นล่วงมาตุศักราช ๘๙๐ (พ.ศ. ๒๐๘๐) บัณฑิตโรงจตุรพักตรพิมาน
พระเจ้ายางเมืองนั้น ก็ได้ขุดคลองวัดมดเหล็กตำบลหนึ่ง

ครั้นล่วงมาตุศักราช ๘๙๘ (พ.ศ. ๒๐๘๘) บัณฑิตโรงจตุรพักตรพิมาน
พระเจ้ายางเมืองนั้น ก็ได้ขุดคลองเมืองนนทบุรีตำบลหนึ่ง ตัดมาออกคลอง
แควน

และครั้นเราจะขุดคลองโคกขามให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบนานเท่านาน จึงเจ้า
พระยาจักรีกราบเกล้าฯ ถวายหัวเมืองนนทบุรี เมืองชนบท เมืองนครชัยศรี เมือง
ลำครบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองสมุทรปราการ
ได้พลหัวเมืองทั้งปวงนั้นตามหมื่นเศษมอบให้พระราชสงครามผู้เป็นนายก และพระราช
สงครามก็กราบบังคมทูล ถวายหัวเมืองทั้งปวงไปทำการขุดคลองโคกขาม และ
ที่จะขุดไปทะลุออกแม่น้ำเมืองลำครบุรีนั้น ให้ขุดได้ทางไกลตามรอยสันดอน และ
ให้ฝังต้องถนัดตรงให้ตรงแล้ว จึงให้แบ่งกรุยแบ่งบันหนาทันตามหมวดตามกอง
และบันหนาทให้ขุดคนหนึ่งโดยยาวคนหนึ่ง กว้างถนัดโดยขนาดคลอง

และการขุดคลองนั้น ได้จับทำในศักราช ๓๐๖๗ (พ.ศ. ๒๒๔๘) ปีระกาตัดศก
และการนั้นยังไม่สำเร็จก่อน ครั้นถึงมาตุศักราช ๓๐๖๘ (พ.ศ. ๒๒๔๙) ปีระกาตัดศก
พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชดำรัสสั่งสมุหนายก ให้ตรวจเตรียมพลยุหบาตรา
โดยกระบวนขุดมารค สดถมารคทั้งปวงให้พร้อมเสร็จ จะได้ตั้งพระราชดำเนินขึ้นไป
นมัสการพระพุทธรูป โดยพระราชประเพณีมาแต่ก่อน ครั้นถึงศักราชมาตุศักราช

จึงตั้งเจ้าพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเครื่องศิริราชวิภูษนา
 ถึงการการณั้บรรณรัตนมาตมณั้มาตมกฏธอศทรวงวิสุทธิสังฆาตกาญจนอลงกตกรณา ทรวง
 วิษยฆหาราชาวุธสำหรับราชรณยุทธสรรพเสร็จ ก็ตั้งเครื่องเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพิมาน
 อลังการด้วยเศวตมยุรฉัตร หนักพระอภิรมย์มลาย พรายพรรณบังวิจิตรณ บังแทรกสถอน
 สดับ สรรพด้วยกรรขิงกลดจามรมาตดาชดา ตุมโหฬารดิเรกพันลึกอชกด้วยกระบี่
 รุชทอนเทยวฤษเป็นทิวแถวคแพรวพราย ปลายระยาบระยับจับพันทมิฬพรโรภาส
 เเคียรดาชด้วยเรือพระที่นั่ง เรือท้าวพระยาสำมนตราชตระกุดซุนหลวง ต้นเชือกปลายเชือก
 ทงหลายรายเรียง จับนดากเป็นคู่ ๆ คุเป็นหนักโดยกระบวณพยุหบาตราหน้าหลังคืบคัง
 เฌองนอังกักกองกาหัดด้วยศัพทสำเนียงเสียงพลอศุโฆส แตรสังข์ดุริยางคดนตรีปี่กลอง
 ฉณะประโคมครนเพียงพนพสุธาราณนาท ให้ขยายพยุหบาตราคลาเคลื่อนเลื่อนไปโดย
 ชดमारค แล้วหยุดประทับร่อนพระราชนิเวศพระนครหลวง ด้วยพระกระยาหาร
 ดำราญพระอารมณั้ ตั้งเจ้าที่พระบรมมในทนน ครนชายแล้วดำนนาพิกา จึงให้ออก
 เรือพระที่นั่งไป โดยลำดับตราบเท่าถึงที่ประทับพระตำหนักท่าเจ้าذنุก แล้วตั้งเครื่องพระ
 ทงพงลัดเกล้า พระทงรองพงบวรประทุม ชุมมราชพิริโยชาพลกรพณั้พร้อม
 พรง ตงตามกระบวณพยุหบาตราสถमारคสรรพเสร็จ ก็ตั้งจยกพยุหแด่นยากรทวยหาญ
 ไปโดยลำดับสถमारคฉิ ถึงเขาสุวรรณบรรพต จึงหยุดพระคชาชารทงว่าพระแดง
 ขอเห็นอกระพองช้างต้นฉนวนระดำนนัต บุษาพระพุทบาทตามอย่างพระราชประเพณี
 เสร็จแล้วกับายพระคชาชารไปเข้าที่ประทับพระราชนิเวศชารเกษม แล้วตั้งจมานมัสการ
 พระพุทบาททุกเพลาเข้าเย็น ให้เดินการมหรศพลถวายพุทธสมโภชคำรบดำนวัน ครนคำ
 ให้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ระทาใหญ่แปดระทาบษาพระพุทบาทเป็นมโหฬารยิ่งนัก แล้ว
 ทงพระกรุณาให้ถอยเรือพระที่นั่ง และเรือแห่งปวงกลดบังไปณกรุง

แล้วถวายนมัสการถวายพยุหโยธาชานิกรทวยหาญ ผ่านไปโดยทิศตะวันออก
 ข้ามแม่น้ำแควมาตักไปเขาปลอฉิ ตั้งจขณถวายนมัสการพระพุทธานยา แล้วประทับอยู่
 ที่นดำนเวร จึงตั้งจยกพณิกายบายหน้าไปโดยบูรพทิศ และตั้งจประพาสไปถึงดำนด

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (ขุนหลวงท่ายสระ)

๓๔๕

เขาพระนมโยง จึงเสด็จขึ้นนมัสการพระเจ้ายุธานบนยอดเขานั้น และเสด็จประทับอยู่ที่นั่น
อีกสามวัน จึงเสด็จพุดแสนยากกรอนแรมประพาส ไปในนาประเทศทั้งปวงสิ้นสองสามวัน
มีพระราชหฤทัยปรารภจะไปประพาสเที่ยวด้อมข้างเถื่อนในป่า ก็พอทรงพระประชวรลง
จึงเสด็จยกพยุหโยธาทัพกลับเข้าพระนคร และพระโรคนั้นก็กำเริบมากขึ้น ทรงพระ
ประชวรหนักลง และบรรดาข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ก็เข้าไปใน
พระราชวัง

ฝ่ายพระราชสงครามและนายหมวดนายกองเจ้าหน้าทั้ทั้งหลาย ซึ่งคุมพลทำการ
ซุกคดของนั้น และซุกไต่ครั้งหนึ่งยังมีไต่สำเร็จ ครั้นแจ้งไปว่าทรงพระประชวรหนัก ก็เลิก
การนั้นเสีย ขวณกันกลับเข้ามาพระนคร และการนั้นยังค้างอยู่ ส่วนสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
ก็ทรงพระประชวรอยู่ ณ พระที่นั่งสุริยามรินทร์ พระโรคนั้นก็หนักเป็นอาด้นทิวศคอยู่แล้ว
จึงทรงพระกรุณาโปรดมอเบรราชสมบัติ ให้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวร
สถานมงคล แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคตในเดือนหกปีจออัฐศก

พระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระชนมพรรษากำเนิดขาดศักราช ๓๐๒๔
(พ.ศ. ๒๒๐๕) ปีแรกเสด็จขึ้นราชภิษกด้วยราชสมบัตินั้น พระชนม์ได้สามสิบหกพรรษา
เสด็จดำรงราชอาณาจักรอยู่ได้เก้าปีเศษ ขณะสวรรคตขณะพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ในเดือน
หกปีจออัฐศก ศักราช ๓๐๖๗ (พ.ศ. ๒๒๔๘) นั้น สิริพระชนม์ได้สี่สิบห้าพรรษา

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕

(ขุนหลวงท่ายสระ)

ในศักราช ๓๐๖๗ (พ.ศ. ๒๒๔๘) นั้น จึงพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทั้งสองพระองค์ และพระราชวงศ์านุวงศ์ทั้งหลาย ก็กระทำชำระพระธรรมกิจได้ร
ง ด้วยนำผู้คนมาลาอันหอมขจรตระหมองค์ แล้วทรงเครื่องราชาภรณ์พร้อมเสด็จ
ก็อัญเชิญพระบรมศพได้ในพระโกศ กาญจนองคตจรณาคัวยมหาเนาวรัตน์เรืองอร่าม

ประดิษฐานไว้ในพระที่นั่งสุริยามรินทร์ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกณท้องพระโรง
พร้อมด้วย พระราชวงศ์นางวงศ์ เสนาพฤตมาตย์ ข้าราชการผู้ใหญ่ ทนาย ทนายบงกช
และรับพระราชโองการแก่พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว แล้วจึงมีพระราช
ดำรัสให้ ข้าราชการของ ขุนพระบาท ทนาย มพระราช วงศ์นางวงศ์ และเสนาบดี เป็นประธาน
ถือนำพระพิพัฒน์สัตยาถวายเป็นตามโบราณราชประเพณีแล้วจึงตั้งทุกประการ แล้วมี
พระราชโองการตรัสตั้งพระมหाराชครู พระครูปริโธตมพรหมพฤตมาจารย์ ให้จัดแจง
การพระราชพิธีราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียร ครั้นถึงศักราชรัตนโกสินทร์รัตนโกสินทร์
มหานักขัตติยฤกษ์ จึงท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขมาตย์ข้าราชการบวรราชวงศ์นางวงศ์
และสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ประชุมพร้อมกัน ณพระที่นั่งสุทโธลพิมานปราสาท
กระทำการพระราชพิธีราชาภิเษก อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
เสด็จขึ้นผ่านพิภพเสวยมโหฬารราชพิธี ดิถีดิถีราชประเพณี ตั้งศรีสุริยวงศ์ดำรงราช
มณฑลสถลธสีมาอาณัติจักร ณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา แล้วถวายเครื่องเบญจราชกก
ุธภัณฑ์และเครื่องราชูปโภค สำหรับพระมหากษัตริราชเจ้าทุกประการ จึงสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จพระราชดำเนินเข้าพระราชวัง และเสด็จไปอยู่ณพระที่นั่งบรมยงค์
รัตนสันธิ์ข้างท้ายสระ

และขณะเมื่อพระองค์เสด็จด้วยราชสมบัตินั้น พระชนม์ได้ ๒๗ พรรษา จึงทรง
พระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช ประดิษฐานณที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
และบรรดาข้าหลวงเดิมทั้งหลายทมิความชอบนั้น ก็พระราชทานยศศักดิ์ให้โดยสมควร
แก่ฐานานุรูปถ้วนทุกคน

ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ทรงประพฤติเหตุในอนาคตปักษกรรม และเสด็จ
เที่ยวประพาสทรงเบ็ด เหมือนสมเด็จพระราชบิดา แล้วพระองค์พอพระทัยเสวยปลา
ตะเพียน ครั้นนั้นทรงพระราชกำหนดห้าม มิให้คนทั้งปวงรับพระราชทานปลาตะเพียนเป็น
อันขาด ถ้าผู้ใดเอาปลาตะเพียนมาบริโภค ก็ให้มิดินใหม่แก่ผู้นั้น เป็นเงินตราห้าตำลึง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงท่ายสระ)

๓๔๗

ขณะนั้นพระองค์เจ้าคำประคบด้วยทิฐิमानะ กระทบการหยาบช้ำกระต้างกระ
เดื่อง ละดาบจะเข้าไปในพระราชฐานตำแหน่งที่ห้ามเป็นหลายครั้ง มิได้เกรงกลัว
พระราชอาญา จึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็พระราชดำรัสปรึกษาด้วยสมเด็จพระอนุชา
ธิราชกรมพระราชวังบวร ครั้นเห็นว่าโทษพระองค์เจ้านั้นผิดเป็นมหันตโทษ จึงให้จับ
พระองค์เจ้าคำพันชนาการไว้ แล้วให้เอาไปจำคุกโทษด้วยท่อนจันทน์ เอาพระศพไป
ฝังเสียณวัดโคกพระยา

แล้วพระองค์เจ้าแก้ว ซึ่งเป็นบาทบริจาริกาพระองค์เจ้านั้นเป็นหม้ายอยู่ จึง
เสด็จไปทรงผนวชเป็นพระรูปชื่ อยู่นพระตำหนักวัดดุสิต กับด้วยสมเด็จพระอัยยิกกรม
พระเทพามาตย์นั้น

ลุศักราช ๓๐๖๘ (พ.ศ. ๒๒๕๐) มีกุนนพศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมีพระราช
ดำรัสสั่งให้ช่างพนักงานจับการทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่อีกเจ็ดดวงต้องคอก ตั้งต้องเดิน
สิบเอ็ดดวงต้องคอกคืบ และการพระเมรุทั้งปวงนั้นสิบเอ็ดเดือนจึงดำรัส ครั้นถึงณคนมาศ
ศุภวัชคัตถิ ฌวันอันได้พระมหาพิชัยฤกษ์ จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงต้องพระองค์ ก็ให้อัญเชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานเหนือพระมหาพิชัยราชรถ
แล้วแห่เป็นขบวนไปโดยรัถยาราชวัติ เข้าสู่พระเมรุมาศตามอย่างแต่ก่อน แล้วให้ทั้งทาน
ตันกัฒปพฤกษ์ และมิ่งนามหรรศ และดอกไม้เพลิงต่าง ๆ และทรงดัดปลงพระสังฆ
หมันหนึ่งคำรบเจ็ดวัน แล้วถวายพระเพลิง ครั้นดับพระเพลิงแล้วแจ้งพระรูป ทรงดัดปล
ปลงพระสังฆอัครอัยรูปแล้วเก็บพระอัฐิใส่พระโกศน้อย อัญเชิญขึ้นพระราชนาแห
เป็นขบวนเข้ามายังพระราชวัง จึงให้อัญเชิญพระบรมโกศพระอัฐิเข้าบรรจุไว้ณท่ายจร
นำพระมหากิหาร วัดพระศรีสรรเพชญ์คาราม

ลุศักราชได้ ๓๐๗๐ (พ.ศ. ๒๒๕๓) มีชวดสัมฤทธิศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินให้ช่าง
กระจงประดับกระจงแผ่นใหญ่ในผนังพระมณฑปพระพุทธบาท แล้วมีตอกปะทาด์ แล้ว
เสด็จพระราชดำเนินไปพระพุทธบาท ด้วยราชบริวารเป็นอันมาก ทั้งทางบกทางเรือเหมือน

ในหนหลัง ถอดพระมณฑปสักการบูชาบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอันมาก แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ถวายนมัสการลาพระพุทธรูปมาถ กัดบมายังพระนครแห่งพระองค์

ลุศักราชได้ ๓๐๗๓ (พ.ศ. ๒๒๕๔) ปีเถาะตรีศก พระอัยยิกเจ้า กรมพระเทพามาตย์ ซึ่งอยู่ใกล้วัดตึกดินนั้นสวรรคต สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินให้แต่งการฉาปนกิจต่างๆ ตามราชประเพณีแต่ก่อนบ่มะโรงนั้น

แต่มีขานโทศกนั้นนักเล่เจ้าเมืองกัมพูชาธิบดี ชื่อพระธรรมราชาวงกระดาน วิวาทกันกับนักแก้วฟ้าสจจอง จักกระทำสงครามแก่กัน นักแก้วฟ้าสจจองไปเมืองญวนลอบขอพลญวนนั้นได้มากแล้ว กัดบมาดเอาเมืองกัมพูชาธิบดีนั้นได้ นักเล่เจ้ากับพระองค์ทอง พาบศุทธาราชาคณะแห่งตนหนีมายังกรุงเทพมหานคร กราบทูลพระกรุณาให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบแล้ว ให้หานักเล่เจ้านั้นเข้ามาเฝ้า จึงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค และบ้านเรือนให้อยู่แทบใกล้วัดข้างคาวน

สมเด็จพระเจ้ากรุงมหนครโปรดจะให้ให้นักเล่เจ้านั้น ไปดเอาเมืองกัมพูชาธิบดีคน จึงให้มหาดไทยกระดาโหม เกณฑ์ทัพต้องหมื่นเศษ ข้างม้าพ่อสมควร ให้พระยาจักรี โรงซึ่งเป็นแม่ทัพบก ถือพลทหารฉกรรจ์ดาเครื่องหมื่นเศษ พร้อมด้วยข้างลำมร้อยเศษ ม้าร้อยเศษ เครื่องศาสตราธรรพาวุธต่างๆ ให้พระพิชัยรัตนฤทธเป็นนายพลทหารทัพหน้า ให้พระวิชิตรณรงค์เป็นยกระบัตร์ทัพ ให้พระพิชัยสงครามเป็นนายกองเกี่ยกาย ให้พระรามกำแหงเป็นนายกองทัพหลัง แล้วจึงให้พระยาโกศาธิบดีเจ้านั้นเป็นแม่ทัพเรือ ถือพลทหารหมื่นหนึ่ง เรือรบร้อยเศษ พร้อมด้วยพลแจว และเครื่องธรรพาวุธต่างๆ ครั้นจัดแจงทัพบกทัพเรือเสร็จแล้ว จึงส่งไปให้ดเมืองกัมพูชาธิบดีให้จงได้ แม่ทัพนายกองทั้งปวงทั้งทัพบกทัพเรือจึงถวายบังคมลา

ครั้นได้ศักราชดิถีพิชัยมงคลฤกษ์ดี ก็กรีธาทัพพลทวยหาญพยุหบาตรา ยกทัพบกทัพเรือออกไปเป็นลำดับมรรคา ฝ่ายพลทหารกองทัพบกไปทางเลี้ยวมราบ ฝ่ายกองทัพเรือไปทางพุทไธมาดตามลำดับทางทะเลนั้น พลทหารญวนยกกองทัพเรือมา พบกองทัพทหารไทยที่ปากน้ำพุทไธมาด ตีฆ้องกลองยิงปืนใหญ่ยกเข้าดักกองทัพเรือพระยาโกศาธิบดีเจ้านั้น

ฝ่ายกองทัพรื้อทหารไทยจัดแจงแต่งตัวแล้ว ทพหน้าก็แยกเรือออกเป็นสามแห่ง ให้ยิงปืนใหญ่สามนัด ตั้งให้สามตาเขาชัยแล้ว ให้พลทหารแจวเรือเร่งเข้าไป ต่อด่านทานกำลังกับพลทหารญวน เข้าปะทะถึงเรือกันยิงแทงฟันกันเป็นสามารก ข่าญวนตายเป็นอันมาก เรือรบทหารญวนเข้าช่วยอุดหนุนกันมาก พระยาโกศวิชัยมงคลแม่ทัพ ไม่ชำนาญในการพิชัยสงคราม ขาดไม้กล้าแข็งย่อท้อแก่สงคราม ไม่ช่วยอุดหนุนเพิ่มเติมแก้ไข ถอยเรือหนีไปทางทหารเสีย ฝ่ายทหารญวนได้เข้าตีหักเอาทหารไทย ข่าพันทันเป็นสามารก ฝ่ายทหารไทยเห็นศึกหนักหนกเหลือมือเหลือกำลัง แม่ทัพก็หนีไปแล้วเห็นคนทหารก็เสียมาก ก็ถอยเรือจำแตกหนีมา เสียเรือรบและผู้คนปืนใหญ่น้อยเป็นอันมาก แก่กองทัพนวนัน

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีวังเมือง ยกกองทัพออกไปถึงเมืองกัมพูชา ให้ตั้งค่ายหลวงลงใกล้เมืองประมาณทางแปดสิบเส้น เก้าสิบเส้น รักษาอยู่ในที่นั้น พระพิชัยรัตนฤทธเป็นแม่กองทัพน้า ถูพลทหารสามพันเศษไปก่อน ได้สู้รบตักกันกับเขมรญวนเป็นหลายตำบล เขมรญวนตายเป็นอันมาก มีชัยได้หักทัพเขมรญวนแตกพ่ายแพ้เป็นหลายแห่ง ให้ทหารเร่งรีบไล่ติดตามตื้อเข้าไปได้หัวเมืองใหญ่น้อยเป็นอันมาก ทพหลวงก็ให้เร่งรับพลทหารทุกทัพทุกกอง ไปช่วยอุดหนุนเพิ่มเติมตัดตัดทาง ให้เข้าศึกฮักคักขัดขวางกับแสนตั้งตกใจกลัว มิให้สู้รบต้านทานได้ รบตีครั้งใดจึงมีชัยชนะครั้งนั้นทุกแห่ง ได้ผู้คนช้างม้าเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ เป็นอันมาก เขมรและญวนจะต้านทานมิได้ ก็แตกพ่ายพังหนีไป กองทัพทั้งปวงไล่ติดตามเข้าไปตั้งค่ายล้อมเมืองกัมพูชาบริบทไว้มั่นคง เจ้าพระยาจักรีจึงคิดอุบายจะให้ไ้ราชการสะดวก จึงให้แต่งศุภอักษรแล้วสั่งให้ทูตถือศุภอักษรนั้น ไปบอกความเมืองกับนักแก้วฟ้าโดยทางพระราชไมตรี นักแก้วฟ้าขึ้น ครั้นได้แจ้งในศุภอักษรนั้น จึงพิจารณาเห็นซึ่งจะพินัยอนครายเป็นอันดีในอนาคตนั้น จึงรับว่าจะถวายดอกไม้เงินทองขึ้นแก่กรุงเทพมหานคร เจ้าพระยาจักรีได้ความเมืองดังนั้นมั่นคงแล้ว เห็นได้ความสะดวกอยู่แล้ว จึงสั่งให้นักแก้วฟ้า เอาดอกไม้ทองเงินไปถวายตามคำปฐิญาณนั้น จึงเลิกกองทัพกลับคืนมายังกรุงเทพมหานคร

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบด้วยเหตุดังนี้ด้วยพระทัย จึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่เจ้าพระยาจักรี และนายทัพนายกองเป็นอันมากตามสมควรแล้ว จึงทรงพระพิโรธพระยาโกศา ให้ใช้ปืนใหญ่น้อย และดินประสิวถูกกระสุนเรือบบ ให้สิ้นเชิง

สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีราชบุตรด้วยพระอรรคมเหษี กรมหลวงราชานุรักษ์หนึ่ง ห้าพระองค์ คือเจ้าฟ้านเรนทรหนึ่ง หญิงเจ้าฟ้าเทพหนึ่ง หญิงเจ้าฟ้าประทุมหนึ่ง เจ้าฟ้าอภัยหนึ่ง เจ้าฟ้าปรเมศวรหนึ่ง พระมารดาชื่อเจ้าท้าว เป็นกรมหลวงราชานุรักษ์

ในปีฉลูเอกศกนั้น มีพระราชบริหารให้ช่างปฏิสังขรณ์วัดมเหยงคณ์ เด็จพระราชดำเนินไปให้ช่างกระทำการวัดนั้นเองๆ บางทีก็เสด็จอยู่ที่พระตำหนักริมวัดมเหยงคณ์ เดือนหนึ่งบ้าง สองเดือนบ้าง ว่าราชการอยู่ในที่นั้นสามปีเศษวัดนั้นจึงสำเร็จแล้วบริบูรณ์

สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้ช่างปฏิสังขรณ์วัดกุฎีดาวอันใหญ่ ในปีเถาะตรีศก เสด็จไปทอดพระเนตรการที่วัดนั้น เดือนหนึ่งบ้าง สองเดือนบ้าง เหมือนพระเชษฐาธิราช สามปีเศษ วัดนั้นจึงสำเร็จแล้วบริบูรณ์

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินนั้น พอพระทัยทำปาณาติบาตฆ่าสัตว์มีจิตาชาติ ปลดใหญ่ ปลดน้อยต่าง ๆ เป็นอันมาก ด้วยตกเบ็ดทอดแหแทงฉมวกทำขี้ก้นเผือกคักกลอบคักไขกระทำการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ ประพาสป่าฆ่าเนื้อนกเงือกด้วยตกแร้วคักบ่วง ได้ช้างด้อมช้างได้ช้างเถื่อนเป็นอันมาก เป็นหลายวันแล้วเสด็จกลับคืนมายังพระมหานคร

ในปีมะเด็งเบญจศกนั้น ให้ฉลองวัดมเหยงคณ์ ทรงพระราชศรัทธา บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอันมาก ทรงพระราชทานเครื่องบริขาร และวัตถุทานต่าง ๆ แก่พระสงฆ์พินหนึ่ง ตามพระราชประเพณีมาแต่ก่อน มีงานมหรสพสมโภชเจ็ดวัน เสร็จบริบูรณ์การฉลองนั้น

ในปีมะเมียศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ให้ช่างไม้ค่อกำบันใหญ่ไตรมุข ยาวสิบแปดวาสองศอก ปากกว้างหกวาสองศอก ให้ตั้งสมอใหญ่ที่วัดมเหยงคณ์ ห้าเดือนกำบันใหญ่นั้นแล้ว ให้เขาออกไปยังเมืองมะริด บรรทุกช้างได้สามสิบตัวเศษ ให้ไปขาย

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงท่ายสระ)

๓๕๑

ข้างณเมืองเทศโน้น คนทั้งหลายลงกำบันไซ้ไปไปถึงเมืองเทศ แล้วขายช้างนั้นได้เงินและผ้าเป็นอันมาก แล้วกลับคนมายังเมืองมรวิต ดั้นบิเศษ

ในปีมะแมดลัปตศกนั้น พระมหาอุปราชให้ฉลองวัดกุฎีดาว บำเพ็ญพระราชกุศลให้ทานสักการบูชาแก่พระรัตนตรัยเป็นอันมาก ให้เงินงานมหรศพล้อมโภชเจ็ดวัน การฉลองนั้นจำเริญบริบูรณ์

ในปีนั้นเจ้าพระอัยยิกกรมหลวงโยธาเทพ ทิวงคตณพระตำหนักริมวัดพุทไธศวรรย์นั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ให้ช่างไม้กระทำการเมรุ ข่อยาวห้าวาสองศอก โดยตั้งยี่สิบวาสองศอก และพระเมรุทองกลาง และการพระเมรุทองปวงนั้น หกเดือนเศษจึงแล้ว เชิญพระโกศของขนิษฐาราชพร้อมเครื่องอถองกตแห่แห่นเป็นอันมาก นำมาสู่พระเมรุทอง และการบูชาให้ทานทั้งปวง ตามอย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน สมโภชเจ็ดวันการศพนั้นจำเริญบริบูรณ์

ดศักราชได้ ๓๐๘๓ (พ.ศ. ๒๒๖๔) ปีฉลูตรศก พระเจ้ากรุงเทพมหานคร เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเบ็ดตกปากน้ำท่าจีน เมื่อไปถึงคลองมหาชัย เห็นคลองนั้นชดยังไม่แล้วค้างอยู่ ครั้นทรงเบ็ดแล้ว กลับคนมาถึงพระนคร จึงทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้พระราชสงครามเป็นนายกอง ให้กะเกณฑ์คนหัวเมืองบักชีได้แปดหัวเมือง ให้ได้คนสามหมื่นเศษ ดั้นหมื่น ไปขุดคลองมหาชัย พระราชสงครามให้กะเกณฑ์จัดแจงได้พลนิกายสามหมื่นเศษ แล้วถวายบังคมลาไป ครั้นถึงคลองมหาชัย จึงให้ฝรั่งเคสต้องกลองแก้วดีให้ตรงปากคลอง บักกรุยลงเป็นลำดับ ทางไกลด้ามร้อยสี่สิบเส้น ขุดที่ก่อนนั้น ได้ที่แล้วหกเส้นเศษ ยังไม่ถ้วนมากนักถึงด้ามร้อยสี่สิบเส้น ให้ขุดคลองลึกหกศอก กว้างแปดวาเท่าเท่า เกณฑ์กันเป็นหน้าท คนสามหมื่นเศษ ขุดต้องเดือนเศษจึงแล้ว พระราชสงครามกลับมาเฝ้ากราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบ ทรงพระมิติปราโมทย์ จึงตั้งพระราชสงครามให้เป็นพระยาราชสงครามแล้วพระราชทานเจียดทองเสื้อผ้าเงินตราเป็นอันมาก คลองนั้นชื่อคลองมหาชัยมาดรามเท่าทุกวันนี้

ในปีชาตจัตวาศก ทรงพระกรุณาโปรดให้พระชนมบริเป็นแม่กอง เกณฑ์พลนิกายหัวเมืองบักขัได ไค้คนหมื่นเศษ ให้ชุดคลองเตร็ดน้อย ถัดคั้งปากคลองบางบัวทองนั้น คดอ้อมนัก ชุดตัดตให้ตรง พระชนมบริรับสั่งแล้วกราบบถวายบังคมลามา ให้เกณฑ์พลนิกายในบรรดาหัวเมืองบักขัได ไค้คนหมื่นเศษ ให้ชุดคลองเตร็ดน้อยนั้น ถัดหักศอกกว้างหกวา ยาวทางไกลโดยสืบเก่าเดิน ชุดเดินเศษจั้งแล้ว พระชนมบรินั้นจึงกลับมากราบทูลพระกรุณาให้ทราบทุกประการ

ในปีเถาะเบญจศกนั้น พระบรมภษัตรียทั้งสองพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสโพนช้าง ฦบ้ำหัวเมืองนครนายกฝ่ายตะวันออกในเพตราตรนั้นเดือนหงาย เสด็จไปไล่ช้างเถื่อน พระจันทร์เข้าเมฆ ช้างพระอนุชาธิราชขับไล่ตามไปทันช้างพระที่นั่งทรงไม่ทันจะเกี่ยว โถมแทงเอาท้ายช้างพระที่นั่งทรง คอฉวยท้ายช้างนั้น กระเด็นตกจากช้างนั้นลง ช้างทรงเจ็บป่วยมาก ก็ชวดเซไล่ไปโนบ้ำ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน จึงขับช้างนั้นกลับมา ยังพลับพลาชัย พระมหาอุปราชไม่ถนัดจะให้ช้างแทง แต่หากเกี่ยวช้างนั้นหมิ่นที่ตกพระทัยเกรงพระราชอาชญา เสด็จตามไปเฝ้าที่พลับพลาชัย จึงกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ข้าพเจ้าไม่ได้ถนัด ถั่งพระจันทร์เข้าเมฆมืดมัวเป็นเงาร่มไม้ เห็นไม่ถนัด จะเกี่ยวช้างได้มิทัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดอดโทษข้าพเจ้าเถิด พระเจ้าอยู่หัวนั้นไม่สงสัย จะได้ทรงพระพิโรชขึ้นเคื่องแก่พระอนุชาธิราชนั้นหามิได้ สั่งหมอบให้รักษาช้างนั้นแล้วกลับมาพระนคร

ในปีเถาะเดือนสี่ข้างขึ้นนั้น สมเด็จพระมหาภษัตรียเสด็จพระราชดำเนินไปบ้ำเพญพระราชกุศลณพระพุทธรบาท ด้วยบริวารยศศักดิ์เป็นอันมาก ทั้งทางบกทางเรือเป็นพุทธรบาทราตามอย่างตามธรรมเนียมมาแต่ก่อน ครั้นถึงพระพุทธรบาทเสด็จอยู่จารเกษม ฦชนมัสการบูชาพระพุทธรบาทกับด้วยพระอนุชาธิราช พระอนุชาธิราชจึงกราบทูลพระกรุณาว่า ขอพระราชทานชีวิต เมื่อข้าพเจ้าขับช้างตามเสด็จไป และช้างข้าพเจ้าแทงช้างพระที่นั่งทรงนั้น ข้าพเจ้าจะได้มีใจเจตนาถั่งจะให้ช้างข้าพเจ้าแทงช้างพระที่นั่งทรง

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๕ (ขุนหลวงท่ายสระ)

๓๕๓

นั้นหามิได้ เป็นความดัดจริต ข้าพเจ้าจะขอกระทำดัดจริตตามในสำนักแห่งพระพุทธบาท ถวายแก้ต้นเกล้าถนุกระหม่อมบดิน

สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงพระกรุณาโปรดคำรับว่า พ่อเอ้ยข้ามันดัดจริตแกล้ง แก่เจ้าดอก อย่ากระทำดัดจริตตามเลย พระเคราะห์ข้ารายเอง ครัดด้วยขานมัสการ พระพุทธบาท บำเพ็ญพระราชกุศลให้ท่านเป็นอันมาก เถ่งงานมหรศัพตมโหรีเจ็ดวัน บูชาพระพุทธบาทแล้ว ถวายนมัสการดาพระพุทธบาท กลับคืนมายังพระมหานคร

ลุคักราชได้ ๓๐๘๗ (พ.ศ. ๒๒๖๘) บีมะเส็งดัดจริต เจ้าอริการวัดป่าโมกเข้ามา หาพระยาราชสงครามแจ้งความว่า พระพุทธไธยาดันวัดป่าโมกนั้น นาคดเชวาคดถึงพัง เข้ามาถึงพระวิหารแล้ว ยังอีกประมาณสักปีหนึ่ง พระพุทธไธยาดันเห็นจะพังลงน้ำเสีย แล้ว พระยาราชสงครามได้ฟังดังนั้น จึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลพระกรุณา ให้ทราบเหตุ แห่งพระพุทธไธยาดันนั้นทุกประการ พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังดังนั้น จึงปรึกษาด้วย ข้าราชการทั้งปวงมีเสนาบดีเป็นอาทิว่า เราจะรอพระพุทธไธยาดันไปก่อใหม่จะดีกว่า หรือ จะชะลอตากไปไว้ในที่ควรจะดี พระยาราชสงครามจึงกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขอออกไปดูก่อน แล้วถวายบังคมลาออกไปพิจารณาเห็นจะชะลอตากได้ จึงกลับมากราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาชะลอตากพระพุทธไธยาดัน ให้ถึงที่อันควรให้จงได้

สมเด็จพระมหาอุปราชเฝ้าอยู่ทันทวย ได้ทรงฟังดังนั้นไม่เห็นด้วย จึงตรัสว่า พระพุทธไธยาดันนั้น พระองค์ใหญ่โตนัก เห็นจะชะลอตากไม่ได้ กลัวจะแตกจะพัง เป็นการใหญ่มิใช่ของหลอ ถ้าไม่มีอันตราয়ก็จะดีอยู่ ถ้ามีอันตราয়แตกพังหักทำลาย จะอายอับรุษแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์อำมาตย์เสนาข้าราชการ เสียพระเกียรติยศจะถือ ขาปรากฏไปในนานาประเทศเป็นอันมาก ถ้าเรารอไปก่อใหม่ให้ดังามกว่าแต่ก่อนเห็น จะง่ายดีอีก พระยาราชสงครามจึงกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสา ชะลอตากพระพุทธไธยาดัน มิให้แตกหักพังไปเป็นปรกตถึงที่ใหม่อันสมควรให้จงได้ ถ้า และเป็นอันตราয়ขอถวายชีวิต

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ยังไม่วางพระทัย จึงดำรัสสั่งให้นิมนต์พระราชอาคันมา
ประชุม แล้วตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งปวง เราจะรอพระพุทธรูปสำริดเก่าใหม่
ไว้ในที่ควร จะควรฤๅมิควร พระบาทจะมีประการใดบ้าง พระราชาคณะทั้งปวง
ถวายพระพรว่า พระองค์ไม่แตกหักพังวิปริตเป็นปรกติคดียุ่่นั้น จะรอไปก่อนใหม่ไม่ควร
พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบดังนั้น จึงตรัสสั่งให้พระยาราชสงคราม คัดกระทำการ
ชะลอจากพระพุทธรูปสำริดนั้น

ลุศักราชได้ ๓๐๘๘ (พ.ศ. ๒๒๖๘) บัณฑิตเมื่อยุค สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
ไปวัดป่าโมก ให้รอพระวิหารแล้วให้ตั้งพระตำหนักพลับพลาชัยใกล้วัดชะปะดาชัยยังวัง
แรมอยู่หกวันบ้างเจ็ดวันบ้าง กับด้วยพระอนุชาธิราช กลับไปกลับมา ให้กระทำการ
อยู่สามวันบ้างสี่วันบ้าง แล้วกลับมาพระนคร พระยาราชสงครามเกณฑ์ให้ข้าราชการ
ไปตัดไม้ยาวสิบสี่วาสิบห้าวา หน้าใหญ่สี่ศอกคืบบ้าง ยาวสี่วาห้าวา หน้าใหญ่ศอก
หนึ่งบ้าง ให้ได้มากทำตะเฒ่าตั้ง ให้เลื่อยเป็นคอกไม้หน้าใหญ่ศอกหนึ่ง หน้าน้อย
คืบหนึ่ง เป็นอันมาก ให้เอาเสาไม้ยาวสามก้าสามวา กลึงเป็นกงเลื่อยกระดานหนา
สองนิ้วจะปูพื้นทางที่จะลากตะเฒ่าไป ให้ปรามที่ให้เสมอ ทับด้วยตะลุมพุกให้ราบเสมอ
ให้พื้นเขื่อนน้อยใหญ่เป็นอันมาก แล้วให้เจาะฐานแท่นพระพุทธรูปนั้น ช่องกว้างศอก
หนึ่ง เอาไว้ศอกหนึ่ง ช่องสูงคืบหนึ่ง เว้นไว้เป็นพื้นปลา เอาตะเฒ่าเอาเข้าทั้งสอง
ข้าง ร้อยไม้ขวางทางที่แม่ตั้ง แล้วสอดกระดานหนาคืบหนึ่งนั้น บนหลังตะเฒ่า
ตลอดช่อง แล้วเจาะรูหรือรูหว้างช่องกระดานที่เว้นไว้เป็นพื้นปลาด้านนอกเสีย เอา
กระดานหนานั้นสอดให้เต็มทุกช่อง และการผูกมัดร้อยรัดกระหนาบทั้งปวงมั่นคงบริบูรณ์
หาเดือนสำเร็จแล้วทุกประการ

ครั้นได้ศักราชดีถึงเพลาพิชัยมงคลฤกษ์ดีแล้ว ให้ชะลอจากชักตะเฒ่ารองพระพุทธรูป
สำริดไปเข้าที่อนจะกระทำพระวิหารนั้น ได้สำเร็จบริบูรณ์ สมเด็จพระมหากษัตริย์
ให้กระทำพระวิหารการเปรียญโรงพระอุโบสถ พระเจดีย์ กุฏิ ศาลา กำแพง และ

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (ขุนหลวงท่ายสระ)

๓๕๕

หอไตร ถนนห้าสิบห้องหลังคามุงกระเบื้อง และด้วยฐานตะพานบันได ห้าปีเศษจึงแล้ว ยังไม่ได้ฉลอง

ทรงประชวรหนักลง จึงพระราชทานราชสมบัติ มอบให้แก่เจ้าฟ้าอภัย เหตุว่าพระอนุชาธิราชทรงผนวชอยู่ เจ้าฟ้านเรนทร์ก็ทรงผนวชอยู่ พระมหาอุปราชไม่เต็มพระทัย ไม่ยอมอนุญาตให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัย ถ้าให้ราชสมบัติแก่เจ้าฟ้านเรนทร์ก็จะยอมให้ เจ้าฟ้านเรนทร์นั้น เป็นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์เป็นภิกษุภิกขุภาวะ เมื่อมิได้รับซึ่งราชสมบัติจึงมิได้ตามผนวชออก

ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยพระบิดาให้อนุญาตแล้ว จึงรับราชสมบัติ ประราธนาจะกระทำสงครามกันกับด้วยพระมหาอุปราช จึงตั้งข้าราชการวังหลวงให้จัดแจงผู้คน กระเกณฑ์กระทำการตั้งค่ายคุดตรวจตราค่ายรายเรียงลงไปตามคลองประตูข้าวเปลือก จนถึงประตูจีน จึงให้ขุนศรีคงยศไปตั้งค่ายริมตะพานช้าง คลองประตูข้าวเปลือกปากตะวันตก ให้รักษาอยู่

ในกาลนั้นพระมหาอุปราชได้ทรงทราบเหตุทั้งปวงนั้น ให้ข้าราชการตั้งค่ายปากคลองข้างตะวันออก ให้รักษาค่ายในที่นั้น พระราชบุตรแห่งพระมหาอุปราช เสด็จตรวจค่ายมาตรงค่ายขุนศรีคงยศ จึงตรัสถามว่า ค่ายของใคร เขารับทูลว่า ค่ายของขุนศรีคงยศ ทรงพระโกรธจึงสั่งให้ขุนเกณฑ์หัดชนบนเรือน เขารับมกลองส่งไปตามช่องหน้าต่าง ยิงขุนศรีคงยศถูกตาย กลับมาทูลแถลงพระบิดา พระบิดาตรัสว่าต่อน้องเขาก่อนเลย จึงกราบทูลว่าจะเอาฤกษ์เอาชัยไว้ก่อน

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

(พระบรมโกศ)

สุพรรณภูมิ ๑๐๙๔ (พ.ศ. ๒๒๗๕) ปีชวดจัตวาศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงประชวรหนักลง ก็ถึงแก่พิราลัยในเดือนยี่ข้างแรม ไปโดยยถากรรมแห่งพระองค์นั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาบังเกิดในปีมะแม อายุได้สิบแปดปี ได้เสวยราชสมบัติสืบ

พรรษาเศษ พระชนมายุได้ห้าสิบสี่พรรษาเศษ กระทำกาถกิริยาตาย ผู้ใดมีเมตตา
ไม่ฆ่าสัตว์อายุยืน ไม่มีเมตตาฆ่าสัตว์อายุสั้น

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ให้ทหารรบสู้กันหลายวันหลายเวลาแล้ว วันหนึ่งเจ้าฟ้า
อภัยให้หลวงชัยบูรณ์ปลัดเมืองพระพิษณุโลก คุมพลทหารร้อยเศษ พร้อมด้วยเครื่อง
สรรพาวุธต่าง ๆ ให้ยกทัพไปทางซีกด้อมโอบไปให้ตีวงหน้า จัดแจงแล้วตั้งไป

ฝ่ายพลทหารวงหน้ารู้เหตุดังนั้นก็ยกมาต่อร้อยเศษ พลทหารสองฝ่ายเข้าปะทะ
ซึ่งชัยรุกไล่ด้านทานกัน ยิ่งแทงฟันกันเป็นด้ามารด พลทหารวงหน้าได้ตีตกระโจมโถม
แทงฟันทะลวงไล่ด้อมเข้าฆ่าฟันทหารวงหลังตายเป็นอันมาก จะด้านทานมิได้ก็แตกฉาน
ทงนายทัพเสียยกพ่ายหนีไป

ฝ่ายทหารวงหน้าก็ล้อมพร้อมกันเข้าจับหลวงชัยบูรณ์ได้ เอาตัวไปถวายแก่พระ
มหาอุปราช พระมหาอุปราชให้เขียนหลวงชัยบูรณ์ทำที่ ถามไต่เนื่อความสิ้นแล้วให้
จำนนไว้ วันหนึ่งพลทหารวงหน้า ประมาณห้าร้อยยกมาทางถนนผ้าเขียวถึงคุก เข้า
พังคุกทะลายคุกเข้าไป แกะไขเอาคนโทษประมาณเจ็ดร้อยปล่อยเขาออกสันจากคุก

ครั้นนั้นพระชนมบุรมาอาดำเจ้าฟ้าอภัย ยกพลทหารห้าร้อยข้ามคลองตะพานช้าง
เข้าค่ายวงหน้าแตกได้สองค่ายสามค่าย รบพุ่งกันเป็นด้ามารด พระมหาอุปราชรู้เหตุ
ดังนั้น ตกพระทัยปรารภจะหนีไป จึงปรึกษาด้วยข้าราชการทั้งปวงว่า ทหารเราฝีมือ
อ่อนกว่าเขา รักษาค่ายไม่ได้ เห็นจะรับเขามิหยุด เราจะต้องคิดประการใด ชุนชำนาญ
จึงกราบทูลพระกรุณาว่า พระองค์อย่ากลัวอย่าเพ้อหวั่นก่อน ข้าพระพุทธเจ้าขออาดำ
ถวายชีวิต จะขอตายก่อนพระองค์ ข้าพระพุทธเจ้าขออาดำถวายบังคมลาออกไปรบ
กับข้าศึกกับตน ทรงพระกรุณาโปรดให้ม้าเร็วออกไปคอยดูข้าพระพุทธเจ้ารบกับข้าศึก
ถ้าเห็นข้าพระพุทธเจ้าตายในที่รบแล้ว ให้ม้าใช้กลับมาแจ้งเร็ว กราบทูลพระกรุณาให้
ทราบ พระองค์ทรงทราบว่าข้าพระพุทธเจ้าตายแล้วจึงหนี ถ้าข้าพระพุทธเจ้ายังไม่ตาย
อย่าเพ้อหวั่นก่อน ว่าแล้วถวายบังคมลาออกมา เอาพลทหารสามร้อยเศษออกไปถึงทัพ
พระชนบุรี ก็ขับไล่พลทหารเข้าสู่กระโจมตีหักหาญ ต่อการซึ่งชัยทะลวงไล่ลุยประหาร

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๕๗

ทนายพันแทงคอแย้งค้อยู่อัน ให้อึ่งฮุดเฮาฮัย ขุนชำนาญทหารใหญ่บุกรุกได้ไม่หัดถอย
ระวังคอยป้องกัน รุกได้ตรึ้นฟันฟาด ทหารพระชนบุรีแตกหนีขาดกันไป พระชนบุรีหา
หนีไม่ ช้มาผูกเครื่องใหม่ใจหาญรับด้านทาน ขุนชำนาญทหารใหญ่บุกรุกได้เข้าฟาดฟัน
พระชนบุรี พระชนบุรีแทงด้วยหอกผัดผ่นสู้รบกันเป็นด้ามกรก ขุนชำนาญถือดาบฟาด
ต้องม้อมัน จูโจมโจมเข้าจ้วงฟัน ถูกพระชนบุรีนั้นคอขาดบนหลังม้าตายในทริบนัน
ขุนชำนาญคนขยันตัดเอาศีรษะมาถวาย

ฝ่ายทหารทั้งหลายได้ติดตามเช่นฆ่า พลโยธาวิ่งหลว่งไป จับได้บ้างตายบ้าง
ก็เบื่อนอนมากในทริบนัน สมเด็จพระมหาอุปราชทอดพระเนตรเห็นศีรษะพระชนบุรี มี
พระทัยนดียงนัก ตรัสสั่งให้จับพลทหารชนเบื่อนอนมาก จะให้ไปตีพระราชวังหลวง

ฝ่ายพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ คือเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าบรมศรีเห็นพลทหาร
ปราชัยมาเป็นหลายครั้ง สักคั้งตกพระทัยกลัวให้เก็บเอาซึ่งพระราชทรัพย์ต่าง ๆ เบื่อน
มากลงเรือพระที่นั่งดำเดี่ยวกัน ก็หนีไปในราตรีกลางโดยทางป่าโมก ฝ่ายทหารหลงไม่
เต็มใจจะไปด้วย โดดน้ำหนีเดี่ยวกลางทาง ครั้นถึงบ้านเด่น จึงเล็ดจันจากเรือพระ
ที่นั่งหนีไปทางบก จวนรุ่งขึ้นเข้าเฝ้าอยู่ในป่าอ้อ บังพวงแถมอันรักใกล้บ้านเอกราช นาย
ด้วงมหาตเล็กคนเดียวตามเจ้าไปได้ เทยวไปขอข่าวชาวบ้านมาเดียงเจ้าทั้งสองพระองค์
อยู่หกวันเจ็ดวัน นายด้วงดาเจ้านมาเยี่ยมมารดาที่บ้าน อยู่มาวันหนึ่งเจ้านให้
พระขำมรงค์ดวงหนึ่งแก่นายด้วง ให้ไปซื้อข้าวชาวบ้าน ชาวบ้านจึงรู้ว่าพระขำมรงค์
ของเจ้า ก็กลัวความนั้นจะไม่จับจึงบอกเหตุแก่ข้าหลวง ข้าหลวงจึงบอกคตนั้นแก่ขุน
ชำนาญ ขุนชำนาญให้จับตัวนายด้วงมา จึงกราบทูลพระกรุณาให้ทราบคตนั้น แล้ว
จึงคุมพลทหารเบื่อนอนมากลงเรือไป ให้นายด้วงนำไปถึงบ้านเอกราช ให้ได้กวาดเอา
ชาวบ้านมาทวงหลาย ไปล้อมป่าพวงแถมที่เจ้าทั้งสองพระองค์อยู่นั้นให้มั่นคง แล้วขุนชำนาญ
ทหารใหญ่ แต่งตัวกับทหารร่วมใจเจ็ดคนนั้น ได้เครื่องกะตุตลูกประจำแล้ว ถือดาบ
ต้องม้อมันด้วยทหารร่วมใจเจ็ดคนนั้น ให้นายด้วงชี้ทางค้อย่องเข้าไป เห็นพระราช

บุตรทั้งสอง เอาดินมาปั้นเป็นหมากrukเล่นกันอยู่ แล้วขุนชำนาญทหารใหญ่แอบเข้าไป
นั่งใกล้ เห็นพระแสงดาบสองเล่ม ครั้นจะเข้าจับก็บังเอิญอยู่

เจ้าฟ้าอภัยเห็นขุนชำนาญทหารใหญ่ ถือดาบสองมือกับมาวเจ็ดคน แต่งตัว
มั่นคงพร้อมมือกัน ก็ตกพระทัยกลัว บอกเจ้าฟ้าบรมเมศว่า พระยามัจจุราชมมา
ถึงเราแล้ว ขุนชำนาญทหารใหญ่ร้องทูลเข้าไปว่า พระองค์อย่ากลัวเลย เด็ดเข้าไป
กับข้าพเจ้าเถิด จะช่วยแก้ไขให้รอดชีวิต พระองค์ส่งพระแสงทั้งสองมาให้ข้าพเจ้า
ก่อนเถิด เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์กลัวขุนชำนาญยิ่งนัก ร้องบอกว่า ข้าต้มดีไป จึงส่ง
พระแสงทั้งสองเล่มนั้น ให้แก่ขุนชำนาญ ขุนชำนาญก็เกลี้ยกล่อมด้วยสุนทรพจน์ต่างๆ
ให้อ่อนพระทัยแล้ว พาเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ออกจากป่าพงลงเรือโสมคยา ทหารอยู่
เรือก็แห่ห้อมล้อมมา

ครั้นถึงพระนครขุนชำนาญชาญณรงค์ ก็พาเจ้าฟ้าทั้งสองขึ้นไปถวายสมเด็จพระ
มหาอุปราช สมเด็จพระมหาอุปราชได้ทรงทราบความทั้งปวงดังนั้นแล้ว จึงให้เจ้า
เจ้าฟ้าทั้งสองนั้นไว้สองวันสามวัน ให้ได้ถามไถ่เนยความแล้ว ให้ประหารชีวิตเสีย
สองพระองค์ ด้วยไม้ค้อนท่อนจันทน์ตามพระราชประเพณีแต่ก่อน

เจ้าพระองค์แก้วพเชยนั้น ไปด้วยเจ้าฟ้าทั้งสองนั้น ครั้นเห็นผ่ายโศคนาหนี
ไปดังนี้ ก็ตกพระทัยกลัวคิดว่าจะกลับคืน เมื่อจะขึ้นจากเรือจึงถือเอาเครื่องยศไป
ตามหลัง เจ้าฟ้าทั้งสองนั้นไปก่อนหน้า แกล้งเดินให้ช้าไม่ทันคัดท่าทางจับตัวแล้ว ก็
กลับหันคนมาสู่เมือง เอาเครื่องยศเข้าไปถวายแก่พระมหาอุปราช กราบทูลพระกรุณา
ด้วยกลอุบายต่างๆ

สมเด็จพระมหาอุปราชได้ทรงทราบดังนี้แล้ว ครั้นจึงให้เจ้าพระองค์แก้วนั้นไว้
จึงคิดการจับด้วยขุนชำนาญ ขุนชำนาญจึงให้เอาพระขามรงค์ที่เจ้าฟ้าให้นายดวงไปซื้อ
ขวานั้นได้มาแล้ว ให้เอาพระขามรงค์นั้นลอบไปฝังไว้ริมคันหยาง ริมบ้านเรือนเจ้าพระองค์
แก้วในเพลากลางคืน แล้วให้หาออกท้าวทไวใจได้นั้นมา ขุนชำนาญให้กระซิบบอกความ
ดังนี้แก่ออกท้าวให้รู้แล้ว ให้ออกท้าวทั้งสองผู้ พระขามรงค์ที่หายไปนั้น จะตกเรือ

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๕๕

อยู่ที่ไหน ในน้ำในบกประการใด จะได้คืนหรือมิได้ ให้ขอท้าวกนทรวงบอกให้จงแจ้ง
ส่วนขอท้าวกนทรวงรู้เหตุอยู่แล้ว แลถึงกระทำการมาเป็นทีไรเหตุมาดังตั้งทำหาเวรพด
ผ้ายาเมยอ แล้วยาว่าจะได้พระขามรงคั่นคน แต่ทว่าคนอื่นเอาไปซ่อนไว้ที่ตนไม่
ใหญ่ ผู้ถามจึงถามว่า จะนำไปได้หรือไม่ได้ จึงบอกว่า จะนำไปให้ถึงที่นั้นได้ ว่าแล้ว
จึงนำข้าหลวงไปขุดเอาพระขามรงคั่นคนได้ทรมันคั่นขาง ข้าหลวงจึงเอาพระขามรงคั่นมา
ถวาย จึงทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ลูกขุนพิจารณา และพิพากษาโทษเจ้าพระองค์แก้ว
ลูกขุนเห็นว่าพระขามรงค้อยู่ในบ้านเรือนเจ้าพระองค์แก้ว จึงพิพากษาว่าเจ้าพระองค์แก้ว
เป็นกบฏโทษถึงตาย จึงกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ แล้วจึงให้ประหารชีวิตเจ้า
พระองค์แก้วนั้นเสีย

ส่วนนายด้วงมหาตเด็ก ซึ่งไปด้วยเจ้าฟ้าทั้งสองนั้น ทรงพระกรุณาโปรดว่า
อย่าด้วงนั้นจงรักภักดีกตัญญูในเจ้า อย่าฆ่ามันเสียเลย เหยียดไว้ให้เป็นข้าราชการ
สืบไปเถิด

ส่วนนายเลมพระยาพิชัยราชา และนายพนพระยายมราช คนทั้งสองนั้น ครั้น
เจ้าหนีไปแล้ว ก็พากันหนีไปบวชเป็นภิกษุ อยู่ในแขวงเมืองสุพรรณบุรี ข้าหลวงทั้ง
หลายติดตามไปได้ตัวภิกษุทั้งสองนั้นมาให้รักษาคณัตว์ไว้ในวัดฝาง นายสังฆราชาภิบาล
หนีไปบวชอยู่ในวัดแขวงเมืองบัวชุม ข้าหลวงติดตามไปได้ตัวมา ลักออกแล้ว ให้
ประหารชีวิตเสียทิวตะแสงแสง พระมหาอุปราชให้แขกจามมาแทงภิกษุสองรูปนั้นอยู่ที่
วัดฝางนั้น ตายเพลากลางคืน หม่นราชสังฆคณกรมข้างเป็นบุตรปะชาวจีนเพ็ชร เอา
บันใหญ่ขึ้นบนโรงช้าง ยิ่งเข้าไปในพระราชวังหน้าเมื่อรบกันอยู่นั้นถุกยิงถึงคอก พระมหา
อุปราชรู้จักตัวทรงพระพิโรธ ให้จับหม่นราชสังฆคณกรมได้ตัวมา ให้เขียนหัวดื่บที่ แล้ว
ให้ถามได้ความว่า เป็นบุตรปะชาวจีนเพ็ชร ให้หาปะชาวจีนเพ็ชรมา พระโองการรู้จัก
อยู่แต่ก่อน จึงถามปะชาวจีนเพ็ชรว่า อ้ายหม่นราชสังฆคณกรมบุตรของท่าน กระทำ
การดังนี้ โทษตัวมันจะเป็นประการใด ปะชาวจีนเพ็ชรจึงกราบทูลพระกรุณาว่า บุตร
ข้าพระพุทธเจ้ากระทำการเป็นกบฏดังนี้ โทษถึงตายเจ็ดชั่วโคตรตามบทพระอัยการ ควร

มิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ครัดได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสชมว่าปะชาวจันเพ็ชร
เป็นผู้ใหญ่ด้วยชื่อตรง ว่ากล่าวคำนั้นจริง ปะชาวจันเพ็ชรจะขอโทษอ้ายหมื่นราชสีห์
ฤๅ ปะชาวจันเพ็ชรจึงกราบทูลพระกรุณาว่า ผู้กระทำความผิดคิดมิชอบแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
ไม่รับพระราชทานขอโทษเลย ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด จึงทรงพระ
กรุณาโปรดตรัสว่าเฮอ ปะชาวจันเพ็ชรไม่เลืกที่เป็นผู้ใหญ่ ว่ากล่าวนั้นชอบเราเห็นด้วย
เราให้ชดอ้ายหมื่นราชสีห์กันแก่ปะชาวจันเพ็ชรเถิด แต่ทว่าโทษตัวมันมาก ให้อ้าย
หมื่นราชสีห์กันไปกระทำการต่อลำปากว่าจันโทษ ปะชาวจันเพ็ชรได้ฟังตรัสดังนั้น
ก็โลมณัตยณัตยนัก จึงถวายบังคมลาไป

ลัทธิราช ๓๐๙๕ (พ.ศ. ๒๒๗๖) มีนฤเบญจศกเดือนห้า ข้าราชการทางปวงมีเสนา
บดีเป็นประธาน และพระสงฆ์ ราชาคณะพร้อมกัน ณวันศุกร์วารดิถีพฤษภาคมมฤคฤกษ์
จึงกระทำพิธีปราบดาภิเษกสมเด็จพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลขึ้นผ่าน
พิภพด้วยราชสมบัติในนิมานรัตนมหาปราสาทพระราชวังหน้า ข้าราชการทางปวงก็ถ
วายกราบถวายบังคมทูลถวายบังคมตามบรมโบราณราชประเพณี สมเด็จพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดให้ขุนชำนาญชาญณรงค์ เป็นเจ้าพระยาชำนาญ
บริรักษ์ ว่าที่โกศารับดี โปรดให้หลวงจำเริญยากรเป็นเจ้าพระยาจักรี พระยาราช
สงครามจักรีเกาน เป็นพระยาราชนายกว่าที่กระตือรือหมื่น ข้าหลวงเดิมทั้งหลายที่
ความชอบนั้น ก็โปรดให้เป็นเจ้าพระยา และพระยาพระหลวงเมือง ขุนหมื่นพันทนาย
ตามฐานานุศักดิ์มีความชอบมากและน้อย และพระราชทานบำเหน็จรางวัลเงินตราผ้าเสื้อ
เหลื่อจะนับตามลำดับกัน

โปรดให้พระพันวรรษาใหญ่ เป็นกรมหลวงอภัยนุชิต โปรดให้พระพันวรรษา
น้อย เป็นกรมหลวงพิพัฒน์นตรี พระพันวรรษาทางสองน เป็นบุตรหลวงทรงบาศ
ศรีพระนารายณ์ราชธบุรี พระมารดาพระพันวรรษาทางสองนเป็นเชอตระกูตพราหมณ์
เพ็ชรบุรี แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้เจ้าฟ้าไชยเบศรีพระราชบุตรใหญ่ เป็นกรมขุนเสนา
พิทักษ์ ให้เจ้าฟ้าเอกทัศราชบุตรพระพันวรรษาน้อย เป็นกรมขุนอนุรักษมนตรี ให้

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๖๑

เจ้าพระองค์แขก เป็นกรมหมื่นเทพพิพิช พระองค์เจ้ามังกุด เป็นกรมหมื่นจิตรสุนทร
พระองค์เจ้ารณ เป็นกรมหมื่นสุนทรเทพ พระองค์เจ้าปาน เป็นกรมหมื่นเสวกศักดิ์
ตั้งคราวหลังออกต้ององค์ คือเจ้าฟานเรนทรหลานเธอ เป็นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ เจ้าฟ้า
ดอกเดื่อลูกเธอ เป็นกรมขุนพรพินิต

แล้วสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าทรงพระโทมัส แล้วพระทัยในสมเด็จพระ
เชษฐาธิราชเจ้า ทรงพระดำริว่า จะไม่เฝ้าพระบรมศพ จะทวงนำเสีย พระยาราชนาย
ว่าที่กระลาโหม กราบทูลแต่โดยเป็นหลายครั้ง จึงทรงพระกรุณาตำรัสสั่งให้ตั้งพระ
เมรุมาศ ขนาดน้อย ชื่อหาว่าต้องศอกหักพระบรมศพออกถวายพระเพลิงตามราชประเพณี
อันสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าแผ่นดินนี้ มีพระกมลสันดานต่าง ๆ กันกับพระบรมราช
บิดา และพระเชษฐาธิราชเจ้า ปาณาติบาตพระองค์ทรงเว้นเป็นนิจ ทรงประพฤติ
บำเพ็ญกุศลสุจริตธรรม ส้มณพราหมณาประชาราษฎร์ มีแต่ได้โมตรเป็นสุขสันต์ทุก
หน้า พระองค์ทรงพระราชศรัทธาทำทานแก่สมณพราหมณาจารย์จากฉนวนพิภพไตรเจ้านานต่าง ๆ
ทุกอย่างสิ้น บางที่เสด็จไปชมพระตำหนักบางปะอิน และพระนครหลวง บางที่ลงเรือ
ที่นั่งใหญ่ ใช้ใบดองออกปากน้ำพระประแดง ชมทะเลและมัจฉา

ถึงน่านวดข้าวก็เสด็จไปนวดที่ทุ่งหัตตราณาหลวง แล้วเอาข้าวใส่ระแทะ และ
ให้พระราชบุตรพระราชธิดา กำนันนางท่งปวงดากไปฉังในแล้วเอาพวงข้าวทำฉัตรใหญ่
และยากไปถวายพระราชาคณะที่อยู่อารามหลวงทุก ๆ ปี มีได้เงินพระองค์ทรงสรรพระ
เงินมิได้เบอ หงวงวิวควายและพายเรือ เลื่อกับช้างให้สู้กัน และมีแต่สนุกทวักกันทุกฤดู
ณวันเดือนหกข้างขึ้น เสด็จทรงที่นั่งกงเป็นพยุหบาตราไปคลองวัดป่าโมก เสด็จ
ประทับพระตำหนักขัปะขาว ทรงถวายทักษิณาทานแก่พระสงฆ์สามร้อยรูปเสด็จ ให้
เล่งงานมหรสพสามวันณทุ่งนางตา วันที่สี่มีช้างบารุงา เพลาเย็นเกิดลมพายุกัดหนัก
พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับคนเข้ากรุง

ณวันเดือนเก้าข้างขึ้นปีชวดฉศก มีพระราชโองการให้กรมหมื่นอินทรภักดีกับ
เจ้าพระยากระลาโหม ขุนไปด้อมข้างณเมืองฉะบุรี ครั้นเดือนสิบก็เสด็จพระราชดำเนิน

ขึ้นไปเมืองดงบุรี ให้ออกไปเร่งนายกองให้ค้อนสัตว์จับมาค้ายทะเลชุบศร ฟาก
ตะวันออกที่ลอมเก่า ครึ่งสมเด็จพระนารายณ์นั้น แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกไปขึ้น
พระตำหนักห่าง คนยิงปืนต้อนมาล่อช้องกลอง โห่ร้องเร้าเข้ามา ฝูงโคกระบือมึงหิงษา
เถื่อนตะมิงกวางทรายสุกปร่า จึงกระเจิงออกมาเป็นอันมาก ฝูงช้างเถื่อนก็วิ่งมากบ้าย
หน้าหนี ช้างเชือกก็วิ่งล้อมไว้ได้ก็คล้องต้องไล่ช้าง แต่เสด็จออกมาให้จับต้องเพลา
เท่านั้น ได้ร้อยแปดสิบช้าง เหลืออยู่ประมาณสามร้อย สั่งให้เบ็ดค่ายปล่อยไปสิ้น

ณเดือนสิบแปดสิบคำ ผู้รักษากรุงเทพมหานคร ขึ้นไปกราบทูลว่าจันนายกาย
ประมาณสามร้อยคบคิดกัน เพลาค่ายเข้าไปปล้นเอาพระราชวัง ข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งปวงชวนกันต้อนแตกหนีไป ครั้นถึงเพลาค่ายเข็ดก่เด็กลงดล้วยังกรุง ให้สืบสาวจับ
ได้จันกบฏประมาณสองร้อยเศษ ที่เป็นต้นเหตุสืบคน ให้ประหารชีวิตเสีย แล้ว
ทรงพระกรุณาตั้งพระยากระดาศใหม่ว่า พระที่นั่งธรรมเพชรปราสาทชำระคุณกั ให้รอง
ทำใหม่

ครั้นถึงณเดือนเจ็ดมีเถาะดับศก พระเจ้าอยู่หัวทรงพระประสงคร กรมขุนสุเรนทร
พิทักษ์เสด็จเข้ามาอยู่วัดโคกแดง เวียนมาเวียนพระเจ้าอยู่หัวเนื่อง ๆ วันหนึ่งเพลาค่ำ
พระเจ้าลูกเธอกรมขุนเสนาพิทักษ์ ให้พระองค์ขึ้น พระองค์เทศโอรส ออกไปอัญเชิญ
เสด็จ กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ณวัดว่า มีพระราชโองการให้เชิญเสด็จไป กรมขุน
สุเรนทรพิทักษ์ดำใจว่าจริงก็เสด็จมาขึ้นหน้าพระชัย เข้าไปถึงในที่ประตู ที่กรมขุน
เสนาพิทักษ์แอบประคองอยู่ พันด้วยพระแสงดาบถูจั่วร ดังฆาฏิตาหาเข้าไม่ กรมขุน
เสนาพิทักษ์จึงเข้าไปทักข้างใน

กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์เสด็จเข้าไปที่พระเจ้าอยู่หัวประสงคร พระเจ้าอยู่หัวทอด
พระเนตรเห็นตรัสถามว่า เป็นไรผ้าดังฆาฏิตาจั่วรฆาต กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ถวาย
พระพรว่า กรมขุนเสนาพิทักษ์หยอก ครั้นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ถวายพระพรลาออก

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๖๓

มา กรมหลวงอภัยนุชิต พระชนนีกรมขุนเสนาพิทักษ์เสด็จตามไปอันนอมนว่า ถ้าพ่อ
มิช่วยก็เห็นน้องจะตาย กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ตรัสว่า จะช่วยได้ก็แต่กาสดำพัตร์
อันเป็นของชัยพระอรุณทรศ กรมหลวงอภัยนุชิตได้สดับนั้น จึงเสด็จเข้าไปทรงพระวอ
ซ่อนพากรมขุนเสนาพิทักษ์ออกทางประตูถนนไป ให้ทรงผนวชณวัดโคกแดง อยู่ด้วย
กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์นั้น พระเจ้าอยู่หัวให้ค้นหาตัวไม่พบ ได้แต่พระองค์เทศ พระ
องค์นั้น ก็ให้ประหารเสียด้วยท่อนจันทน์

หนึ่งนักแก้วฟ้าณกรุงกัมพูชาธิบดี บอกเข้ามาให้กราบทูลถวายนางข้างพังเผือก
สูงสามศอกเจ็ดนิ้ว ข้างมาถึงพระเจ้าอยู่หัวดำรัสให้แต่งข้าหลวงกรมข้างออกไปรับ
เข้ามา แล้วพระราชทานนามชื่อพระวิเชียรหัตถ์ดิศพลรัตนดิศฟ้า ให้นำมาไว้ในโรง
ข้างพระที่นั่งอหารตมเด็จพระ

และทำพระที่นั่งสุรเสวีปราสาทสิบเดือนจึงแล้ว ก่อนนั้นห่มแต่ดื่บก หาได้
บีดทองไม่ ครั้นให้บีดทองยอด และข้อฟ้าบรรดาเสร็จ พระที่นั่งบรรยงก์รัตนดิศ
ชำระ ก็ให้ทำใหม่หกเดือนจึงสำเร็จ แล้วให้ทำพระที่นั่งสุริยารามรัตนใหม่แปดเดือน
จึงสำเร็จ

ณปีมะเส็งนพศก กรมหลวงอภัยนุชิต ทรงพระประชวรหนักถึง จึงกราบ
ทูลขอโทษพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนเสนาพิทักษ์ พระเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ถ้าไม่กบฏ
แล้วก็ไม่ช้า กรมหลวงอภัยนุชิตถวายพระทัย แล้วก็สู่ญัตินพระชนมายุ

ณเดือนหกปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก นถองวัดหันตรา

ณปีมะแมเอกศก เสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูป

ครั้นเดือนสิบสองปีวอกโทศก เสด็จขึ้นไปนมัสการพระชินราช พระชินสีห์

ณเมืองพระพิศณุโลกสามวัน แล้วเสด็จขึ้นไปนมัสการพระตำหนักรัตนดิศณเมืองสว่างคบุรี
สามวัน แล้วเสด็จกลับยังกรุง

ครั้นณวันเดือนห้าปีระกาตรีศก พระราชโกศบ้านอยู่วัดระฆังกรามทูลว่า จะ
ขอให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนเสนาพิทักษ์เป็นกรมพระราชวัง จึงดำรัสให้ปรึกษา

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

อรรคมหาเสนาบดีทั้งปวง เห็นพร้อมกันแล้ว พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมขุนเสนาพิทักษ์
ดำรงฐานานุศักดิ์ในที่มหาอุปราชโดยราชประเพณี แล้วทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวัง
บวรสถานมงคล ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่ พระวิหารนั้น อย่าให้
ทำมณฑปเลย ให้ทำเป็นหลังคาเหมือนวิหารทองปวง ทำปีเศษจึงแล้ว

พระที่นั่งสมเด็จพระบรมเทพรักษ์ทรงพระกรุณา สั่งกรมพระราชวังให้รื้อดงทำใหม่ สิบเดือน
จึงสำเร็จ

วัดพระรามзаруд ให้ปฏิสังขรณ์ปีเศษจึงสำเร็จ

ครั้นปีจอจัตวาศึก เจ้าพระยาอภัยมณเฑียร ว่าที่สมุหนายกถึงแก่กรรม ทรง
กรุณาให้พระยาราชภักดี เป็นเจ้าพระยาราชภักดี ว่าที่สมุหนายกแทน แล้วให้
เกลี้ยกล่อมเสนาบดีพระ กับไพร่หัวเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองสุพรรณบุรี เมือง
นครชัยศรี เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองดม เมืองชัยนาท
เมืองมโนรมย์ เมืองอุทัย เมืองนครสวรรค์

หนึ่งเมืองนครศรีธรรมราชบอกเข้ามาว่า บ่าวพระปลัดไปโดนคดองช้าง ได้
ช้างพลายงาด้งข้างหนึ่ง สูงห้าศอก งามยาวพนักไพร่ปากห้านิ้ว โกลาธิบดกราบทูล
พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนพบุรุษ บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการ โปรดให้กรมช้าง
ออกไปรับเข้ามา พระราชทานชื่อนามว่า พระบรมนาเคนทร ได้มาแต่เมือง
ไชยอกรข้างหนึ่งเป็นเนียมชื่อนามพระบรมวิชัย ได้มาแต่เมืองนครศรีธรรมราชอกร
ข้างหนึ่ง ให้ชื่อพระบรมจักรพาฬ ได้มาแต่เมืองเพชรบุรีอกรข้างหนึ่ง ให้ชื่อพระ
บรมกฤษ

เมื่อศักราช ๑๓๐๖ (พ.ศ. ๒๒๘๗) ปีชวดคคก พระเจ้าเมืองเมะตะมะขอ
มังนระจิงซู กับเจ้าเมืองทะวาย ขอแฉกแฉกขอขอยอดของพาครอบครุฑบุตรภรรยา
ทั้งต้องเมือง ประมาณสามร้อยเศษเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทางพระเจดีย์
สามองค์ นายด่านชื่อขุนนคร ขุนนรา พาคตัวต้องเข้ามาให้เจ้าพระยาชำนาญ

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๖๕

บริรักษ์ตั้งเข้ามาณกรุง ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค ให้ปลูกเรือนอยู่ข้างวัดมนเทียร แล้วพระราชทานตราภูมิคุ้มห้าม แล้วมีพระราชโองการให้ถามว่า เหตุผลประการใดจึงเข้ามา เจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองทะวาย จึงให้กราบทูลว่าเดิมเมื่อลัทธิราช ๓๐๘๗ (พ.ศ. ๒๒๗๘) ปีเถาะดับศึก สงัดมิ่งทอคนหนึ่ง เป็นชาติถ้อยคบคิดกับพระยาทละกรมช้าง กบฏต่อพระเจ้าอังวะ เข้าปล้นเอาเมืองหงสาวดีได้ มาอาละวาดของเสียพระยาทละกรมช้าง เห็นบุญสงัดมิ่งทอมากก็ยกนาง พังบุตรีขึ้นเด็กกับสงัดมิ่งทอให้หนึ่งเมืองหงสาวดี ข้าพเจ้าทั้งสองจึงเกณฑ์มอญเมืองเมะตะมะ เมืองทะวาย เมืองกลีลอง จะยกไปช่วยเมืองหงสาวดี ตัดถวายพระเจ้าอังวะ คนทั้งสามเมืองกลัวบุญสงัดมิ่งทอ ก็กลับสู้รบ ข้าพเจ้าทั้งสองเห็นอากัฏฐ์จะปราบปรามได้ ครั้นจะหนีขึ้นไปอังวะก็ขัดสน ด้วยทางพวกกบฏออกขวางสกัดหน้า จึงชวนกันพาบุตรภรรยาเข้ามา เอาผ้าตะทองชุดพระบาทเป็นทงไปกล่าวจะตั้งชีวิต จึงดำรัสว่า อ้ายสงัดมิ่งทอเป็นชาติถ้อยตระกลต่ำ กำราบใจได้เมืองหงสาวดีแล้วมิหนำซ้ำของหอมราชดำรัสเข้ามาเป็นทองแผ่นเดียว ขอตักดาบ มั่นจะอยู่ได้สักกี่วัน

ในปีชวดคนศึกเดือนสิบสองแรมสองค่ำ เกิดเพลิงไหม้ในพระราชวังบรรณสถาน มงคล กรมพระราชวังจึงเสด็จเข้ามาอยู่วังหลวง

ฝ่ายพระเจ้าอังวะแจ้งไปว่า เจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมืองทะวาย หนีมอญเข้าไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา ทรงพระมหากรุณาทำนุบำรุงไว้ ก็มีพระทัยโสมนัส จึงให้แต่งพระราชดำรัส และเครื่องมงคลราชบรรณาการ คือพานทองประดับหนึ่ง คนโทน้ำครอบทองหนึ่ง ฝอบเมี่ยงทองหนึ่ง ขันทองหนึ่ง พระภษาทรงลายกนกจักร ริมแดงหนึ่ง ผ้าทรงมเหสีสำหรับหนึ่ง ผ้าลายมีลายโตๆ ต่างๆ กัน เรือสำราญพินฉ้างหนึ่ง ลำทงลำหนึ่ง กับน้ำมันดิน และดินสอแก้ว ดินสอสีดำ และสิ่งของนอกนั้นเป็นอันมาก จึงแต่งให้มังนันทจอส มังนันทจอลาง เป็นราชทูตอุปทูตจาทูลพระราชดำรัส คุมครองราชบรรณาการเข้ามาจำเริญทางพระราชไมตรี ครั้นราชทูตมาถึงให้ปลูกที่รับ

แขกเมืองริมวัดนางเล้ง แล้วให้เชิญพระราชดำรัสเข้าไปในหอแปดพระราชดำรัส ฝ่าย
ราชทูตอุปทูตมิได้ให้ออรรคมหาเสนาบดี ออรรคมหาเสนาบดีให้ตอบว่า

ฝ่ายราชทูตอุปทูตตอบว่า อย่างธรรมเนียมข้างกรุงรัตนบุรีอังวะนั้น ถ้าและ
ราชทูตจำทูลพระราชดำรัสจำเริญทางพระราชไมตรีณกรุงใด ๆ ก็ดี ถ้ายังมีได้เผื่อถวาย
บังคมพระมหากษัตริย์เจ้าแล้ว จะให้เสนาบดีก่อนนั้นไม่ได้ ครั้นพระเจ้าอยู่หัวทรง
ทราบ จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ราชทูตว่าชอบ ถึงชนบธรรมเนียมกรุงเทพ
มหานครแต่ก่อนนั้นเหมือนกัน ถ้ามีพระราชโองการตรัสตั้งมหาดเล็ก ให้ออกไปตั้ง
ออรรคมหาเสนาบดีคนศาลาลูกขุน และที่ใด ๆ ก็ดี มหาดเล็กต้องซักคอต้ารวจสำนมนอก
ไปถึงแล้ว ลงจากคอยนตั้งเสนาบดี และข้าราชการทงปวงกประณมมือฟ้างจนสิ้นข้อ
แล้วบ้ายหน้าเข้ามาต่อพระราชวังถวายบังคม มหาดเล็กจึงนั่งลงให้วนบเคารพกันได้ แต่
นั้นไปให้ทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อนนั้น แล้วให้ราชทูตอุปทูต ขึ้นเผ้านบทเล็ดจ้อออก
หน้ามุขกระดาน มีพระราชโองการปฏิสันถารสำมนัด ตามขัดตียประเพณีแล้วเล็ดจ้อขึ้น
ทูลจึงให้ออรรคมหาเสนาบดีทงปวง แล้วพระเจ้าอยู่หัวให้แต่งพระราชดำรัส เครื่อง
ราชบรรณาการตอบ คือพานแว่นฟ้าทองสองชั้น กลบวนเครื่องในพร้อมหนึ่ง พระ
เตาณครอมทองหนึ่ง พระสุพรรณศรีทองหนึ่ง และเครื่องทองทงปวงหลายอย่าง
และกำมะหยัแพรม้วนลายมังกรเป็นอันมาก กับเรือพระทงกงทรงจำหนึ่ง อันพระ
ราชดำรัสนั้น เขียนได้สุพรรณบัฏแผ่นทอง แล้วได้ในกถกึงาได้ถ่วงแพรผูกทอง แล้ว
คัดรามหาโองการ อันตราประทับนั้น นารายณ์ชक्रุท ดำเนาพระราชดำรัสนั้น
ประจำตราพระราชสัหี แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้พระยายมราชเป็นราชทูต พระชน
เป็นอุปทูต พระสุธรรมไมตรีเป็นตรีทูต คุณเครื่องมงคตราชนบรรณาการไปจำเริญทาง
พระราชไมตรีณเมืองอังวะ

ขณะนั้นตั้งมิงทอเจ้าเมืองหงสาวดี ยกทัพขึ้นไปตั้งอังวะ ราชทูตพระม้าวังพา
อ้อมไปทางม้างักม้างาโง แล้วราชทูตไทยกับพระม้าวังคิดเป็นอุบายให้กคคคคัพทไปถึงทัพ
มอญว่า ทัพพระนครศรีอยุธยาจะมาช่วยกรุงอังวะ ฝ่ายทัพมอญพอขาดสะเบียงลง

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๖๗

ด้วย ก่เด็กทักกลับไป ผู้ทูลพระราชดำรัสจึงถึงอังวะ เข้าเฝ้าถวายบังคมพระเจ้า
อังวะ พระเจ้าอังวะมีพระทัยปรีดาโมทย์โปรดพระราชทานรางวัลราชทูตไทยเป็นอันมาก
แล้วถวายบังคมตามากดางทาง ราชทูตอุปทูตบ่วยถึงแก่กรรมครั้นทูต กับข้าได้มาเฝ้า
ทูลละอองธุลีพระบาทแต่ต้องคน

ในปีนั้นปฏิสังขรณ์พระเจดีย์อารามวัดกุเฆาของหูกเคื่อนดำเร่จ

ณปีชาตอัฐศกนั้น เสด็จไปประพาสเมืองตพบุรี นักโสน้องสุมผู้คนณเมือง
ตพบุรีเป็นกบฏ ทรงทราบจึงดำรัสให้ข้าหลวงดำนายไพร่ดำมร้อยออกไปจับได้ส่งลงไป
จำไว้ณคุก

อนึ่งมีหนังสือบอกเข้ามาแต่เมืองนครศรีธรรมราช บอกเข้ามาว่าคตองไคช้าง
พลายเถื่อนส่งดำมศอกดิบหว้างหนึ่งคาชาวเลบชาวหางชาวชนชาว พระเจ้าอยู่หัวดำรัส
ให้หลวงราชวงศ์เมือง ไปฝึกให้ชำนาญแล้วให้นำมา ฝ่ายเจ้าพระยาชำนาญ
บริรักษ์ว่าทโกศำขบตี เจ้าพระยาราชภักดีว่าทสุ่มหนายก ให้มีตราพระราชดำรัส และ
ตรามัดแก้วออกไปให้กรม การหัวเมือง รายทาง ทำโรงให้เบน มณฑป มี ช่อฟ้ากระจังไว้รับ
ผู้ทรงกรมการหัวเมืองท่งปวงบริษัณกันว่าไม่เคยทำ จึงบอกเข้ามาขอช่างนายการออกไป
เมืองนคร ครั้นทรงทราบ จึงมีพระราชโองการตรัสตามเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์
และเจ้าพระยาราชภักดีว่าโรงรายทางหยุดพักวันหนึ่ง สองวันเท่านั้นจะมาให้ทำมณฑป
ครั้นถึงกรุงจะให้ทำเป็นอย่างไรรับเล่า นี้ฤจะช่วยทำนบำรุงอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่
เย็นเป็นสุข แล้วดำรัสคาตโทษเจ้าพระยาชำนาญไว้ครั้งหนึ่ง แต่เจ้าพระยาราชภักดี
นั้นให้ลงพระราชอาชญาโทษถึงยลยบที่ ครั้นหลวงราชวงศ์เมืองนำช้างมาถึงกรุงแล้ว
พระราชทานชื่อว่า พระบรมคชดิภณัศวรคคเชนทร์สุปดิษฐ์สัตติธินชยามหามงคลนิมิต
เลิศฟ้า

อนึ่งพระยาพระราม พระยากลางเมือง พวกสมิงทอแตกหนีเข้ามาพึ่งพระราช
ดำมการ ทางเมืองตากสรวัยเศษ ให้ตั้งบ้านณโพธิ์ดำมต้น

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

ครนอยู่มาผู้รุ่งเมืองกุยบุรี บอกหนังสือส่งของร้อนหนักดำดั่งเข้ามาถวายว่า
ตำบลบางตะพาน เกิดทรนทองชน

ครนถึงเดือนสิบสองมีเถาะนพศกให้เกณฑ์ไพร่ต้องพันยกออกไปตงร้อนทองณบาง
ตะพาน

ครนเดือนห้ามีมะโรงสัมฤทธิศก ได้ทองเข้ามาถวายเกาชังเคษ ผู้รุ่งเมือง
กุยบุรี โปรดให้เป็นพระกุยบุรี แล้วทรงพระราชศรัทธาให้แม่ทองร้อน ประปาก
กตองบีคณนทปพระพุทธบาท และให้แม่หุ้มแต่เหม และนาคลงมา

ครนเดือนห้ามีเมษโทศก ให้แจกทานแก่ยาจกอนิพพกเสมอนคนตะบาท ดั้นเงิน
พันสามชั่งเคษ

ณเดือนแปดแรมสิบค่ำ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรหนัก จนตั้งอกดำสน
ตอกกลางคนตดับเฮดจึงคลาย ครนเดือนสิบสองข้างชน เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปสมโภช
พระพุทธบาทเป็นกระบวน รับเสด็จพักณพระตำหนักท่าเจ้าสนุก แล้วทรงพระวอชน
ไปประทับร้อนบ่อโคก เพลาเย็นเสด็จไปถึงท้ายพิกุด ครนสมโภชพระพุทธบาทครบ
เจ็ดวันแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับยังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา

ในมีมะเมษโทศกนั้น สมิงทอเจ้าเมืองหงสาวดี ออกไปโพนช้างอยู่บ่า พระยา
ทละกรมช้างคึกคกฏ ให้สมรรคพรรคพวกกรมสมิงทอๆ รับเหต้อกำลัง ก็แตกหนี
เข้ามาทางเมืองตาก ทรงพระกรุณาให้รับลงมาณกรุง แล้วรับสั่งให้มกระทุถาม
สมิงทอว่า เอ็งก็ไต่หนังเมืองหงสาวดีเกินวณานอยู่แล้ว เหตุผลเป็นประการใดจึงหนี
เข้ามา สมิงทอให้การว่าเมื่อครั้งข้าพเจ้าได้เมืองหงสาณนั้น พระยาทละกรมช้างว่า
ข้าพเจ้าเข้มแข็งปราบปรามรามัญได้หลายประเทศ จึงยกบุตรและตัวข้าพเจ้าขึ้นเป็น
กษัตริย์ครองกรุงหงสาวดี แล้วได้ช้างต่างกระด้าผู้ตัวหนึ่ง จึงให้ชอรณนคทนต์
ตงแต่นมามีใจกำเริบเคิบใหญ่ ให้มีราชดำสนไบหนึ่ง ไปถึงพระเจ้าหอคำผู้ครอง
กรุงเชียงใหม่ขอพระราชธิดา ด้วยเดชกุศลวณานอบรมไว้ พระเจ้าเชียงใหม่ยอมให้
ธิดาทรงนามชื่อนางเทพวิลาศบุรี ข้าพเจ้าจึงตงเบนมเหษณ์ฝ่ายซ้าย นางพมเป็นฝ่ายขวา

แล้วข้าพเจ้ายกพลโยธาไปล้อมอังวะแทบจะได้ พอได้ข่าวว่ากองทัพกรุงไทยไปช่วย
 หนึ่งขาดเสบียงลงด้วย จึงถอยทัพกลับมากองหงสาวดี ครั้นอยู่มาพระยาทตะโกรช
 ข้าพเจ้าว่าถ้าเอียง จึงคิดล่อลวงบอกชาวข่างสำคัญเฝ้าผู้ อยู่ณบ้านแขวงเมืองคองอ
 ชนแก่พระมา ข้าพเจ้าก็ให้เกณฑ์พลโยธาไปตามข่าง เทียวรอนแรมทางคันทาไปไม่
 พบกักดั้มมายังกรุงหงสาวดี พระยาทตะโกรชข่างมีตบระตุมืองไว้ไม่เปิดรับข้าพเจ้า
 ข้าพเจ้าก็สู้รบกันไปหลายเพลา ฝ่ายไพร่พลโยธาคือข้าพเจ้าน้อยถอยถอยถอยถอย ถอยถอยถอย
 เทพวิลาไปตั้งบิดาณเมืองเชียงใหม่แล้วกลับมารบหงสาวดีออกหลายครั้ง เหลือกำลังคน
 ได้ ด้วยพลไพร่เอาใจออกหาก ข้าพเจ้าจึงหันเข้ามาเอาผ้าระของธูตพระบาทบรมนาถ
 บรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เป็นทพทราบเทอดันชีวิต ครั้นทรงทราบแล้วก็ดำรัส
 ให้สั่งตัวไปจำไว้ในคุก ด้วยทรงกรวดคราวครั้งบังอาจมีราชสาส์นมาว่า จะเป็นทองแผ่น
 เดียวกัน

ณปีมะเมียโทศกนั้น กรมหมื่นนทรธงแกแพรวดย ให้ตั้งการถวายพระเพลิง
 ณวัดชัยวัฒนาราม ณปีนั้นนกงคองไปเอาญวนมารบพระรามาริบตี พระศรีชัยเชษฐ
 แดกหันมาพึ่งบรมโพธิสมภาร มีพระราชโองการให้เกณฑ์ทัพหมื่นหนึ่ง ไปกระทำ
 แก่กรุงกัมพูชาธิบดี ให้พระยาราชสุภาวดีเป็นแม่ทัพออกไปตั้งชุมพลอยู่ณวัดพระเจดีย์แดง
 พระยาพระรามคิดอุบาย เรือนแก่ท่านอรรคมหาเสนาบดีว่า จะอาสาไปทัพ
 ด้วยห้าคน แต่ไม่มีอาวุธ ครั้นแจกอาวุธให้ครบมือแล้ว เวลาค่ายยกไปโพธิ-
 สัมคันพาครอบครัวหนีไป พระเจ้าอยู่หัวให้เกณฑ์ไปจับได้ณทุ่งบ้านร้างแล้วให้ประ-
 หารชีวิตเสีย

พระยาราชสุภาวดียกไปกรุงกัมพูชาธิบดี ครั้นนั้นนกงคองกับนบเป็นปรกติ
 พระยาราชสุภาวดียกทัพกลับมากอง อยู่มาประมาณปีหนึ่ง นกงคองถึงแกแพรวดย
 ให้พระรามาริบตีออกไปครองกรุงกัมพูชา

ณปีมะเมียโทศก พระยาทตะโกรชข่างซึ่งได้นางเมืองหงสาวดีนั้น รู้ข่าวไปว่า
 สมิงทอหันเข้าไปพึ่งอยู่ณกรุงศรีอยุธยา จึงให้พระยาราชสุภาวดีเข้ามากราบทูลขอสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวว่า อย่าให้รับตัวส้มทองไว้ มันเป็นคนไม่ตรงอกตัญญู จะขอรับ
 ประทานตัวไปประหารชีวิตเสีย พระเจ้าอยู่หัวก็ไม่โปรดประทานให้เหมือนในพระราชดำ
 รัสสั่ง^๕ มิ่งทองเป็นคนมีความรู้ ฝ่ายข้างบิดาแม่เมตตาดียิ่งนัก ผลทส้มทองแม่เมตตา
 นน^๕ พระทำมรวงผู้คุมก็มีความกรุณาอดตามใจจำจง แล้วเลี้ยงดูให้กินอยู่สบายบริบูรณ์
 มิได้ลำบากยากใจ กิตติศัพท์^๕ นรไปถึงกรมหมื่นจิตรสุนทร ผู้เป็นพระเจ้าลูกเธอ
 จึงมาศึกษาเล่าเรียนความรู้แล้ว อุปถัมภ์เลี้ยงดูไว้ให้เป็นสุขยังชนไปกว่าเก่า เวลา
 วันหนึ่งได้ช่องโอกาสก็ทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอส้มทองออกจากคุก พระเจ้าอยู่หัว
 ก็โปรดบัญชาให้ ขณะเมื่อเจ้าเมืองหงสาวดีมาทูลขอส้มทองมิได้โปรด
 ประทานให้^๕ ด้วยทรงพระดำริว่า ส้มทองเป็นคนดีมีวิชา ลูกเราก็คงศึกษาเป็น
 ศิษย์มัน ครั้นจะส่งไปเขาก็จะฆ่ามันเสียเปล่าๆ ครั้นจะเอาไว้ในกรุงเก่า เขาก็จะ
 นิินทว่า คบหาคนชั่วไว้ พระเจ้าอยู่หัวก็เอาส้มทองฝากนายดำเินทรวงส่งไป
 ปลดปล่อยเมืองจัน นายดำเินทรวงจึงเอาส้มทองแวะเข้าปล่อยเสียกลางทางข้างฝั่งตะวันตก
 แล้วส้มทองไปหาทางเทพวิดาภรรยาคึ่งเป็นบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ ส้มทองแจ้งสุขและ
 ทุกข์ให้ภรรยาฟังแล้ว นางจึงไปกราบทูล พระเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นบิดา ขอของทัพ
 ให้ส้มทองกลับไปต่อเมืองหงสาวดี พระเจ้าเชียงใหม่ก็โปรดให้ตามค่านางเทพวิดา
 ภรรยา^๕ ครั้นส้มทองแจ้งดังนั้นก็ใจ จึงตั้งพานางเทพวิดาภรรยาผู้คนส่งมาตั้งไปเป็น
 อนมาก

เมื่อสุกักราช ๓๓๑ (พ.ศ. ๒๒๕๘) ปีชวดอัฐศก ส้มทองไปถึงกลางทาง พบ
 มังดองยกทัพลงไปรบเมืองหงสาวดี มังดองจึงจับส้มทองได้ไปจำไว้เมืองอังวะ

ครั้นถึงปีระกาเบญจศก เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ป่วยเป็นลมอัมพาตตั้งเดือนเศษ
 ถึงอนิจกรรม ทรงพระกรุณาให้ได้โกศใส่ขี้เถ้า เรียกว่าพระศพ กระทำฉาปนกิจ
 ณวัดชัยวัฒนาราม

ณเดือนเก้าปีจอศก ให้พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่น -
 สุนทรเทพ ไปล้อมช้างฉมู๋แว่นเมืองฉะบuri ตั้งค่ายทะเลชุบศรมุมข้างเหนือหน้าพระ
 ตาหนักเดิม

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๗๑

ครั้นเดือนสิบข้างขึ้น เดือนพระราชดำเนิน ขึ้นไปให้เกณฑ์ คนออกไป ช่วย ทำค่าย
ปักกา เพลาเช้าเสด็จไป ครั้นถึงเขาเชิงน้ำ ช่วยกันเข้ามาถึงค่ายนั้น ณ แรมเจ็ด
ค่ำให้เปิดค่าย เพลาเสด็จขึ้นพระตำหนักห่างทอดพระเนตร ให้คนข้างออกมาจับได้
สามสิบข้าง ยังมีได้จับประมาณสามร้อยเศษ ทรงพระกรุณาให้เปิดค่ายปล่อยไป
ถึงแรมเก้าค่ำเสด็จไปนมัสการพระพุทธไสยาสน์ ณ วัดพระนอนจักรศรี แรมอยู่แรมหนึ่งจึง
ต้องมาตามแม่น้ำน้อย เสด็จขึ้นนมัสการพระพุทธไสยาสน์ ณ วัดขุนอินทประมูล ณ เดือน
หกปีกุนต์ปัตศก ฉลองวัดพระยาคำ

อนึ่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ประชวรพระโรคสำหรับบุรุษกลายไปเป็น
โรคคุดทะราด แต่ไม่ได้เสด็จเข้ามาเฝ้าถึงสามปีเศษ

วันหนึ่งมีพระบัญชาให้มาเอาตัวเจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร ปลัดเวร กรม-
หมื่นจตุรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นเสฟภักดีมาถามว่า เจ้ากรมเป็นแต่
หมื่น จดกันไกรกรมตั้งขึ้นเป็นขุนแล้ว ทำสูงกว่าศักดิ์ ให้ตั้งพระราชอาญาโดย
หลังคนระดับห้าท้าว ยี่สิบท้าว เพลากลางคืนให้คนเข้ามาด้อมมองอยู่ประตูสระแก้ว
กรมหมื่นสุนทรเทพเกรงจะทำร้าย เพลาค่ำเสด็จบรรทมอยู่ริมข้างโรงเตียบค้อเพลา
กลางวันจึงเสด็จไปอยู่ ณ ตำหนักสระแก้ว ได้ประมาณเก้าวันสิบวัน กรมหมื่นสุนทรเทพ
ทำเรื่องราวกราบทูลพระกรุณาเป็นความลับว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จ
เข้ามาทำซัดด้วยเจ้าฟ้าสังวต ถึงในพระราชวังหลวงเป็นหลายครั้ง พระเจ้าอยู่หัวให้
ชำระกรมฝ่ายในเป็นลัทธิแล้ว จึงตั้งพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชิดาเจ้าฟ้าสุริยวงศ์กราบทูล
ว่าเป็นอรุณน้อย จะไปเชิญเสด็จมิได้ เจ้าจอมจันทร์มารดา พระเจ้าลูกเธอพระองค์
กระแห จึงไปเชิญเสด็จกรมพระราชวังมา จะขึ้นฉนวนวงห้ามหาดเด็กทงลงมารับ
เสด็จนั้นกราบทูลว่า ประตูเสาชิงชัยปิด ก็หาเสด็จขึ้นไม่ ต้องลงไปประทับอยู่ที่
ฉนวนนาประจําท่า ประตูฉนวนก็ปิด เรือพระที่นั่งลงลงมา เสด็จขึ้นตะพานใต้
ระหัดนํ้า ทรงเสด็จลงมาถึงศรีตำราญ ทอดพระเนตรเห็นคนนั่งอยู่ริมศาลา ลูกขุน
ท้ายสระเป็นอันมาก จึงให้กลับพระเสด็จ หลวงศรีภางค์ทูลว่า ขอเชิญพระองค์

เสด็จเข้าไปเฝ้าจึงจะชอบ ก็เสด็จเข้าไปอยู่ณทิมดาบ จึงมีพระราชโองการสั่งมหาดเล็ก
ให้ออกมาเชิญเสด็จไป ณตำหนักสองห้องข้างทิมดงษ์ แล้วตั้งพระมหาเทพให้จำทำ
ประการ แล้วมีกระทัถาม กรมพระราชวังรับเป็นดุษฎี

ณวันแรมค่ำหนึ่งเดือนห้า ให้เขียนณริมตำหนักสองห้องด้วยสีดํ่า กรมหมื่น
สุนทรเทพขึ้นไปกราบทูลว่า จุณักจะให้แก้เสีย ทรงกรุณาให้รับ ครั้นแรมสองค่ำ
เขียนออกยกหนึ่งด้วยสีดํ่า แรมสามค่ำ เขียนออกยกหนึ่งด้วยสีดํ่า และให้นำพระบาท
และให้ต่อว่ากรมพระราชวังว่า อ้ายปิ่นกระลาโหมคบหากับมารดาเจ้ามิด เป็นแต่เมีย
ข้าเขียนถึงเจ็ดร้อยจนตายกับคา นีมาคบหากับเมียเจ้าทางต้ององค์ แล้วเกิดพระราช
บุตรด้วยด้ามองค์ต้องค์ เจ็ดร้อยจะแบ่งเป็นด้ามล้วนยกเสียสองถ้วน จะให้เขียนถ้วน
หนึ่ง แต่ต้องร้อยด้ามสิบที่ จะว่าประการใด กรมพระราชวังบรรลุลานมวงคิดว่า
จะขอรับพระราชอาชญาตามจะทรงพระกรุณาโปรด กรมหมื่นเทพพิพิธเอาข้อความนั้น
กราบทูล จึงตรัสถามว่าเขียนได้เท่าไร กรมหมื่นเทพพิพิธทูลว่า ได้ตั้งพระราชอาชญา
หกสิบที่แล้ว ทรงพระกรุณาตรัสสั่งว่า ให้เขียนยกด้ามสิบที่ไปกว่าจะครบต้องร้อย
ด้ามสิบที่ แล้วให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทปรึกษาพร้อมกันว่า โทษถึงตายเป็นหลายข้อ
ขอพระราชทานให้สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ตามประเพณี จึงทรงพระกรุณาตรัสขอชีวิต
ไว้ แต่ให้นำพระนาคา เจ้าฟ้าสังวาลนั้น ให้เขียนยกหนึ่งด้ามสิบที่ อยู่ด้ามวันกกถึง
แก่พิราลัย กรมพระราชวังนั้น เขียนออกดึก เป็นร้อยแปดสิบที่ ก็ด้วยบุญคุณพระชนม
จึงให้นำเอาพระศพไปฝังณวัดชัยวัฒนารามทั้งสององค์

ครั้นเดือนห้าแรมสิบเอ็ดค่ำมีขบวนอัฐศก เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปถว้พระนอน
จักรศรี ด้ามวันแล้วกลับมายังกรุงเทพมหานคร

ขณะนั้นพระยาราชวังเมือง ออกไปตั้งพระเนตรจับช้างธำโค แขวงเมือง
นครชัยศรี จับได้ช้างเนมช้างหนึ่งสูงห้าศอก บอกเข้ามาให้กราบบังคมทูล จึงเสด็จ
พระราชดำเนินออกไปทอดพระเนตรถึงท่าโค ครั้นฝึกช้างชำนาญแล้วให้นำมาไว้
ณโรงในพระราชวัง

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกศ)

๓๗๓

ถึงณเดือนห้ามีฉันทนพศก กรมหมื่นเทพพิพิธ ปรีชาด้วยเจ้าพระยาอภัยราชา
พระยากระตาโหม พระยาพระคลัง แล้วกราบทูลว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมขุน
สุนทรพิพิธ จะขอพระราชทานให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ฝ่ายกรมขุน
พรพินิตทำเรื่องราวถวายว่า พระเชษฐากรมขุนอนุรักษมนตรีมอญ จะขอพระราชทาน
ให้เป็นกรมพระราชวัง พระเจ้ายู่หัวดำรัสว่า กรมขุนอนุรักษมนตรีนั้น เป็นวิสัย
พระทัยปราศจากความเพียร ถ้าจะให้ดำรงฐานาศักดิ์อุปราชสำเร็จราชการกรุงหงษ์ ก็จะ
เกิดวิบัติฉิบหายเสีย เห็นแต่กรมขุนพรพินิตประกอบด้วยสติปัญญาฉลาดเฉลียว ควรจะ
ดำรงเสวยศถาภิบาลแผ่นดินได้ จึงพระราชทานฐานาศักดิ์ เป็นกรมพระราชวังบวร
สถานมงคล อยู่วังจันทร์เกษม อันกรมพระราชวังองค์นี้ คือเจ้าฟ้าดอกมะเดื่อ เดิม
เมื่อทรงพระครรภ์นั้น สมเด็จพระเจ้ายู่หัวทรงพระสุบินนิมิตว่า มีผู้เอาดอกมะเดื่อ
มาถวาย พระองค์จึงทรงทำนายว่า ดอกมะเดื่อเป็นของหายากในโลกนี้ เมื่อประสูติ
จึงประทานนามว่า เจ้าฟ้าอุทุมพรราชกุมาร ราษฎรเรียกว่าเจ้าฟ้าดอกมะเดื่อ พระเจ้า
อยู่หัวบวรธรรมาจะให้ครองราชสมบัติสืบไป จึงตั้งไว้ในที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ครั้นถึงเดือนเจ็ดมีฉันทนพศก กรมหมื่นจิตรสุนทรกราบทูลว่าข้างต้นบรมจักร
พาพนัน งามยาวออกชำระจำเวียนเข้าไป จวนจะถึงได้งายอยู่แล้ว เกรงจะล้มเสีย
ครั้นเดือนเก้าได้ตั้งพระราชดำเนินขึ้นไปสมโภชพระพุทธบาท ประทับแรมณพระ
ตำหนักท่าเจ้าذنูก้ามเวรแล้ว ทรงพระวอชนไปถึงพระตำหนักท้ายพิภพ รุ่งขึ้นเพล
เช้า ให้ทำเครื่องสดผูกช้างต้นพระบรมจักรพาพนนถวายพระพุทธบาท ปล่อยไปทางชาร
เกษม แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับยังกรุงเทพมหานคร อันสมเด็จพระบรมราชาธิราช
เจ้าพระองค์นี้ พระองค์ทรงทศพิธราชธรรมมีพระชนมย์ยืนนาน ได้ด้วยราชมายสืบ
จนพระชนม์ได้เจ็ดสิบเอ็ดพรรษา เมื่อกาลมาถึงพระองค์ ด้วยพระองค์เป็นอธิปัตย์ใหญ่
ในสยามประเทศ จึงวิปริตนิมิตรเหตุต่างๆ

ณวันเดือนสิบสองแรมสองค่ำมีฉันทนพศก กลางคืนลมว่าวพัดหนัก พระมหาธาตุ
ซึ่งเป็นหลักวัดวรโพธิ์ไทรมลงทะเลตาย ท้องอากาศดำแดงร้ายอาเพศ ทุเมตกตักต้อง

มหาชนุดำพุกัน อนึ่งดวงดาวก็เข้าในดวงพระจันทร์ ทั้งดาวหางคดของช้างเผือก ประชาชน
ก็เยนระเยือกทงนคร ด้วยเทพเจ้าดังหรรษาให้เห็น ด้วยพระองค์เป็นหลักชัยในกรุง
พระนครศรีอยุธยา

ครั้นเดือนหกชนแแปดค่ำชานส้มฤทธิศก เพลาเจ็ดทุ่มทรงพระประสูติ ครั้น
เดือนหกแรมห้าค่ำเพลาเช้า เสด็จทรงพระเสด็จออกมา เสด็จออกพระที่นั่งทรงบน
แล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปบนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์เพลาห้าโมงเศษ เสด็จมา
บรรทมณพระที่นั่งทรงบน ถึงเพลาเที่ยงห้าบาทบรรทมตื่น จะเสด็จไปลงพระบัณคน
หลวงราชรักษา หลวงราโชพยุงให้เสด็จขึ้น วาตะปะทะพระเนตรช้อนกลับขึ้น พระ
หัตถ์คว่ำจับหลักชัยไม่มีใครจะถก หายพระทัยดังเสียงกรน ขณะนั้นกรมพระราชวังบวร
สถานมงคล ให้ไปเชิญเสด็จกรมหลวงพิพิธมนตรี เจ้าฟ้าจันทวดี กรมขุนพิศาดิน
ไปณพระตำหนักสวนกระต่าย แล้วกรมหมื่นพิทักษ์ภูเบศร์ ให้เชิญเสด็จกรมขุนอนุรักษ
มนตรี เข้ามาถ้พระที่นั่งทรงบน แยมฉากทอดพระเนตรอยู่ดักประเดียดหนึ่งแล้ว เสด็จ
ไปตำหนักสวนกระต่าย ครั้นเพลายามเศษพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต เมื่อลຸດักราช
๓๓๒๐ (พ.ศ. ๒๓๐๓) ปีชานส้มฤทธิศก เดือนหกแรมห้าค่ำ วันพุธเพลายามเศษ ด้วย
ราชมาแต่พระชนม์ห้าสิบเอ็ดปี อยู่ในราชสมบัติสิบหกปี เป็นพระชนม์เจ็ดสิบเจ็ดปี
สวรรคต

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔

(กรมขุนพรพินิต)

เมื่อลຸດักราช ๓๓๒๐ (พ.ศ. ๒๓๐๓) ปีนี้ กรมหมื่นเทพพิพิธเชิญพระแสงดาบพระ
แสงกระบี่ พระแสงง้าวข้างที่ออกมาสั่งให้ขุนพิพิธรักษาวุธ เขาไปถวายณพระตำหนัก
สวนกระต่าย กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นเสวกศักดิ์ เสด็จไปทางข้างใน เชิญเอา
พระบนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ไปตำหนักศาลาสดุด

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ (กรมขุนพรพินิต)

๓๓๕

ขณะนั้นกรมหมื่นเทพพิพิธ กรมหมื่นจิตรสุนทร ครีดีตั้งพระยาพระคลัง พระยา
อภัยมนตรีว่า ประตูประราชวังให้เปิดตามธรรมเนียม พอกรมขุนอนุรักษ์มนตรี เสด็จ
มาครีดีเรียกกรมหมื่นเทพพิพิธออกไป แล้วให้เชิญหีบพระแสงธรรมาวุธไปส่งจนกระต่าย
กรมหมื่นจิตรสุนทรเห็นก็ตกพระทัย เสด็จขึ้นไปตำหนักศาลาดวด ครั้นเพลาค่ำก็
พลบค่ำ มีพระบันฑิตให้มหาดเล็กออกไปหาข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยณศาลา
ลูกขุนเข้ามาเฝ้าณส่วนกระต่าย และขุนอนุรักษ์ภูธรเอาคนณตำหนักสระแก้วเข้ามาเฝ้า
วัดศรีธรรมเพียร และกำแพงโรงรถ เข้ามาบรรจบณตำหนักศาลาดวดร้อยเศษ ขุน
พิพิธภักดีข้าหลวงกรมหมื่นจิตรสุนทรพาคนไปกระทุ้งบานประตูโรงแสงข้างหน้า เข้าไป
เอาพระแสงมาก่อเป็นอันมาก

ณวันแรมห้าค่ำเป็นวันพระ พระเทพมุนี พระพุทฺธโฆษาจารย์ พระธรรมอุดม
พระธรรมเจดีย์ พระเทพกวี เข้ามาเตรียมจะถวายพระธรรมเทศนา อยู่ณทิมสังข์
ประมาณทุ่มเศษ จึงมีพระราชบันฑิตให้นิมนต์เข้ามาณตำหนักส่วนกระต่าย ครีดี
อาราธนาให้ขึ้นไปว่ากล่าวเจ้าสำกรมให้ตั้งมาสมัครมานกนึ่งดองกลับ ต่อเพลาด้าม
ยามเศษเจ้าสำกรมจึงมาเฝ้า ทำสัตย์ถวายทั้งสามองค์

ครั้นเพลาค่ำจึงเสด็จมาณพระที่นั่งทรงบันฑิตพระบรมศพ แล้วเชิญเข้าพระโกศ
ประทับไว้บนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ ครั้นรุ่งพระศัพแล้ว เจ้าสำกรมก็กลับไป
คิดตั้งต้องผู้คนล่าตราอาวูวไว้ดั่งเก่า มีผู้นำคุหรหัตถ์กราบทูลพระเจ้าอยู่หัว กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล จึงทรงดำริห์การด้วยสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้ากรมขุน
อนุรักษ์มนตรี กรมขุนอนุรักษ์มนตรีให้หาสำกรมเข้าไปเฝ้าคิดราชการณตำหนักตก
ณวันแรมสิบเอ็ดค่ำเพลาค่ำ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่น
เสวกภักดี เสด็จขึ้นไปเฝ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี ณพระตำหนักตก

ขณะนั้นวางคนไว้ให้กุมเอากรมหมื่นสุนทรเทพ ไปลงตั้งขลิกไว้ณหอพระมนเทียร
ธรรม์ กุมเอากรมหมื่นเสวกภักดีไปพันนาไว้ณพระคลังศุภรัต จับเอากรมหมื่นจิตร

สุนทรไปจำไว้ณพระคลังพิเศษ ครั้นสืบถามคำจึงให้ประหารด้วยท่อนจันทน์ ณพระคลัง
พิเศษทั้งสามองค์

ครั้นต้นเดือนศักราชแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวายราชสมบัติ แก่สมเด็จพระ
พระเชษฐาธิราชเจ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี กรมขุนอนุรักษ์มนตรีมิได้รับราชสมบัติ แล้ว
ครั้นว่า สมเด็จพระราชบิดาสั่งไว้ให้พระอนุชาเจ้า ครองราชสมบัติสืบของพระองค์สืบไป
เกิด จะทำให้ผิดกับรับตั้งนั้นหาควรไม่ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็จำพระทัย
ครองราชสมบัติ

ครั้นเดือนเจ็ดขึ้นหกค่ำ จึงตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกณพระที่นั่งสุรเสวี
ปราสาท กรมขุนอนุรักษ์มนตรีเสด็จไปอยู่ณพระที่นั่งสุริยamarin ที่ ทรงพระกรุณาตั้ง
กรมหลวงพิพิธมนตรี เป็นกรมพระเทพามาตย์ ครั้นเดือนสิบสองกรมพระเทพามาตย์
เสด็จสวรรคต พระเจ้าอยู่หัวให้นำพระโกศเข้ามารับพระศพ จึงเชิญขึ้นประทับไว้
ณพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์เป็นสองพระโกศ

ครั้นเดือนห้าขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ลูกศิษย์ ๑๓๒๗ (พ.ศ. ๒๓๐๒) ปี่เถาะเอกศก พระเจ้า
อยู่หัวทอดถวายพระเพลิงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระพันปีหลวง ตามประเพณีการพระ
บรมศพ ครั้นนั้นพระเจ้าอยู่หัวทรงสองพระองค์ ทำนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระ
บิทรามาตย์คดียิ่งกว่าอย่างแต่ก่อนเป็นอันมาก แล้วพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้สร้างวัด
เรียกว่าวัดอุทุมพรอารามวัดหนึ่ง แล้วให้ปฏิสังขรณ์หลังคาพระมณฑปพระพุทธบาทหุ้ม
ทองสองชั้น ด้านทองสองร้อยสี่สิบสี่ชั่ง พระองค์ทรงฉลองถวายไทยทานแก่พระสงฆ์
และยากจนนิพพานเป็นอันมาก แล้วพระองค์ทรงว่าราชการงานกรุง ตุมัคและชอบตาม
เยี่ยงอย่างพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อนมา เวลาหนึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริห์ว่า
เราเป็นอนุชาที่ยังหาควรแก่ราชสมบัติไม่ อันราชสมบัตินี้ให้พระเชษฐาธิราชเจ้าครอบ
ครองสืบขององค์สมเด็จพระราชบิดาเจ้าจึงจะควร ทรงพระมนสิการแล้ว พระองค์ก็เสด็จ
ไปถวายสมบัติแก่สมเด็จพระเชษฐาธิราช แล้วพระองค์ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งกงเป็น
กระบวนพยุหยาตราไปทรงพระผนวชณวัดเดิม แล้วเสด็จไปอยู่ณวัดประดู่

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓
(กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)

ขณะเมื่ออุคักราช ๑๑๒๓ (พ.ศ. ๒๓๐๒) ปีเถาะเอกศกนั น กรมขุนอนุรักษ์มนตรี
เสด็จราชภิเษก ณ พระที่นั่งสุรเพ็ชรปราสาท ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชา
มหาษัตริย์บวรวิจิตรพิชิตธรรมเชษฐ์โศกานายกอุดม บรมนาถ บรมบพิตรพระพุท
เจ้าอยู่หัว เสด็จผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยาตามโบราณราชประเพณีสืบไป
พระองค์มีอรรคราชชายาสององค์ เป็นกรมมาดด้วยกัน พระองค์ตั้งไว้นามมเหสี มเหสี
องค์หนึ่งนาม มพระราชบุตรสององค์ องค์หนึ่งนางช่อประพาฬสุริยวงศ์ องค์ชายช่อประไพ
กุมาร พระมเหสีองค์หนึ่งนามมพระราชบุตรสององค์เหมือนกัน องค์หนึ่งนางช่อจางเทว
พระน้องยานช่อสุทัศน์กุมาร พระองค์จึงตั้งพระอรรคราชชายาอีกองค์หนึ่งชื่อนางเจ้าแมง
เม่า รวม องค์กันกับพระองค์ พระองค์มีพระราชบุตรด้วยเจ้าแมงเม่าองค์หนึ่งชื่อน
ศรีจันทร์เทว พระองค์ทรงพระเมตตาให้ศรีจันทร์ศึกษาศึกษาเล่นมกั น เสด็จพระดำเนินพวคน
ห้ามพระราชบิดากับพระองค์ไม่

ครั้นพระองค์ได้เสวยราชได้ประมาณเจ็ดแปดวัน กรมหมื่นเทพพิพิ กั ทูลดา
ออกทรงผนวชอยู่ณวัดกระโจมน กรมหมื่นเทพพิพนฝักฝ้ายฝากตัวอยู่ข้างวังหน้า กับ
วังหลวงหาผู้สนิทไม ครั้นวังหน้าออกบวชก็ว่าเหวพระทัย เจ้าพระยาอภัยราชา พระยา
เพ็ชรบุรี หมันทพเสนา นายจ้อย นายเพ่งจันพากันออกไปคิดการกบฏกับกรมหมื่นเทพ
พิพิ กรมหมื่นเทพพิพิรู้ระคายก็หนีไปจากวัดกระโจมน ตามไปจับได้ณบ้านาเริงนอก
ด้าน แต่เจ้าพระยาอภัยราชา พระยาเพ็ชรบุรี นายจ้อย ล่ามคนให้ตั้งพระราช
อาชญาเขียนแล้วจำครบไว้ หมันทพเสนานายเพ่งจันหนีหาได้ตัวไม

ขณะนั้นพอกำปั่นอังกฤษลุดค้าเข้ามาณกรุง จึงมีพระราชโองการฝากกรมหมื่น
เทพพิพิแก่นายกำปั่น ให้เขาไปปล่อยเสียที่เกาะลังกาทวิป ครั้นสิ้นเดือนก็ครุแล้ว

* เป็น “องค์” อย่างนี้ทุกๆฉบับ

พระองค์ก็ทูลบำรุงพระพุทธศาสนาและอาณาประชาราษฎร ให้อยู่เย็นเป็นสุข และ
พระองค์สถาปนาพระอาราม พระราชทานนามวัดละมุดหนึ่ง วัดครุฑาหนึ่ง ตั้งวัด
แล้วฉลองถวายไทยทานแก่สมณพราหมณาจารย์ภิกษุสงฆ์หน้า มังนามหรัศพรบ
เจ็ดวัน แล้วเสด็จกลับยังพระราชวัง

ฝ่ายข้างกรุงอังวะนั้น อองเจเย่นายบ้านมุกโซไปถวายราชโพนมเมื่อศักราช ๑๑๑๖
(พ.ศ. ๒๒๙๗) ทรงพระนามมังดอง พระองค์มีพระราชบุตรหกองค์ ราชธิดาสาม
องค์ พระราชทานฐานาศักดิ์ตามผู้ใหญ่ผู้น้อย ให้มังดองไปผ่านเมืองเปะเยียงมองระ
ผ่านเมืองปะตู มังไปผ่านเมืองอันเมียง มังแวงผ่านเมืองปะตุงมังจุไปกินเมืองประดาน
โพเซียงไปกินเมืองแปงตะละ พระเจ้ามังดองเสวยราชได้แปดปี ทราบเหตุว่ากรุง
ศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่ จึงทรงพระดำริห์หาเหตุซึ่งจะมาทำแก่กรุง พอมัญญาเอา
ความอันหนึ่งขึ้นทูลว่ากำนันฝรั่งข้างอังวะใช้ใบตมขัดไปเข้าเมืองตะนาวศรีทศการิบรี นาย
กำนันชื้ออระมัน ข้างกรุงศรีอยุธยาเอานายกำนันของเราไว้ พระเจ้ามังดองทราบเหตุ
ก็พระทัยหนัก จึงดำรัสให้เกณฑ์พลฉกรรจ์ดำเครื่องเกาหมัน ข้างต้องร้อยม้าพันหนึ่ง
ดำเร็วแล้วก็เสด็จดำเนินทัพออกจากกรุงอังวะ ทัพหน้าเข้าตีเมืองมะริดเมืองตะนาวศรี
เมืองตะนาวศรีมีบอกเข้ามากราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบเหตุแล้ว
ดำรัสให้คนเร็วมาไ้รับออกไปสืบราชการต มากราบทูลว่า พระม่ายกมาแต่ข้างทาง
มะริดหนึ่ง ทางท่ากระดานหนึ่ง ทางเชียงใหม่หนึ่ง ทจริงนพระม่ายกมาแต่ข้างมะริด
ทางเดียว พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงทราบแน่ถกพระทัย ด้วยมิได้มีวิจารณ์พระเชาชนญาณ
ก็พานเชาทรงเชื่อเอาตามทาง จึงดำรัสให้พระยาพิชัยสงคราม นามชื่อพระปลัดชู
พระจุลา หลวงศรียศ หลวงราชพิมพ์ ขุนศรีวรคันธ์ ห้าคนคุมพลห้าพันออกไป
ค้ำหน้าทางมะริดก่อน

แล้วเกณฑ์พระยาราชสงคราม พระยาไชยา พระยามหาเสนา พระยาเพ็ชร
พิชัย พระยาธัมมปัตยาธิบาล พระยาตะนาว พระยาพัทลุง หลวงกระ แปะคณ
คุมพลคนละพัน แล้วให้พระยาอภัยราชาถืออาญาสิทธิ์ เป็นแม่ทัพยกไปรับทางเชียงใหม่

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)

๓๗๕

แล้วเกณฑ์ทัพเดินา ราชามาตย์ ทิพรักษา ราชาบถ วิสุทธโยธามาตย์
ราชโยธาทพ หลวงศักดิ์ หลวงสิทธิ์ หลวงฤทธิ์ หลวงเดช ดิบนคมพดคนดะพัน
ให้พระยาอภัยมนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปจุกไว้ทางท่ากระดาน

ครั้นทรงทราบว่ ทางมะริดพะมายกมามาก ก็ให้พระยายมราชเป็นทัพหน้า
คุมพดคนดะสองหมื่น ให้พระยารรมาถ้ออาษาญาสิทธิ์เป็นแม่ทัพคุมพดสามพัน ยกเพิ่ม
เติมไปตั้งณเมืองกุยบุรี พะมายกชนมาดักทัพพระยายมราชณแก่งคุ่มแตก แล้วยกแยก
ไปตีกองปลัดชู ซึ่งตั้งอยู่ตำบลอ่าวชาวมทะเล พระยารรมาจะยกไปช่วยพระยา
ยมราชก็ไม่ทัน จึงแบ่งไพร่หาร้อยไปช่วยกองปลัดชูรบกันอยู่ประมาณถึงวันกองปลัดชู
ก็แตกพ่ายมา

พระเจ้าอู่จะกิดาเนนทัพเข้ามา ณแขวงเมืองกุยบุรี เมืองปราณบุรี ชลเนน
กองดอดแถมพะมาจับไทยชาวบ้านบ่อได้สามคนเข้าไปถวายพระเจ้าอู่จะทูลว่า บังอาจ
ออกด้อมมองดุกองทัพ พระเจ้าอู่จะจึงมีกระทุถามว่า เอ็งเป็นแต่ชาวทคนชนบทบ้านป่า
เมื่อข้าศึกมาองอาจมิได้เกรงพระราชอาญา ออกด้อมมองดุกองทัพผู้เป็นกษัตริย์
ใครใช้ด้อยจงว่าไปแต่ตามจริง ชายผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า พระอาษาญาเป็นต้นเกล้าฯ
ซึ่งจะไม่เกรงพระเดชเดชา และมิใช่ด้อยมาดักทัพ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนั้นหา
มิได้ ซึ่งอาจหาญมิได้กลัวความตายมาทงน ด้วยปยุตตายายตั้งกำหนดไว้ว่าลุดักกราช
๑๑๒๒ (พ.ศ. ๒๓๐๓) บีมะโรงโทศก จะมีพระมหากษัตริราชเจ้าผู้ครอบด้วยพระ
กฤดาณภาพ ได้ปราบดาภิเษกในเศวตฉัตรเป็นบรมขัตติยามหาพิเศษในกรุงพุกามประเทศ
ทิศอุดงค์ จะเสด็จพระราชดำเนินพยุหกิจครั้งมาทงน ประบอริทรวราชไพร่กตั้งยุค
ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ประชาราษฎรไม่เดือดหน้า ข้าพเจ้าเกิดมาไม่เคยเห็น จึง
กล้าชวนกันมาเฝ้าวัน คอยชมบรมโพธิ์สมภารเจ้า จึงส้มคำผู้ใหญ่เถ่าสืบ ๆ มา แล้ว
แต่จะโปรด พระเจ้าอู่จะได้ทรงฟังดังนั้นก็พระทัยยินดี จึงดำรัสให้พระราชทานตรา
ภูมิคุ้มห้ามแก่ชายทงด้าม และพวกพ้อง ให้ตั้งทำมาหากินอยู่ตามภูมิถาเนา

พระเจ้าอโงวเจ้จ้ดำเนนทพ่ดงเมืองกุ่มบุรี เมืองปรานบุรี และค้เมืองเพ็ชรบุรี
เมืองราชบุรี ได้เป็นลำดับมา

ขณะนั้นสมเด็จพระอนุชาธิราช ถาผนวชออกมาว่าราชการแผ่นดิน ให้ถอดจำ
เจ้าพระยาอภัยราชา พระยายมราช พระยาเพ็ชรบุรี ออกจากตั้งขัณฑิ แล้วดำรัส
ให้เกณฑ์พลทหารขึ้นรักษานันทะเชิงเทรรอบพระนคร กำแพงตามหน้าพระราชวังนั้นให้
รื้อเสีย เขาไม่ชอบดักกับัดประตุนาประตูบทุกทั้งรอบกรุง ให้พระยากระลาโหม พระยา
รัตนนิเบศร์ พระยาราชวังสันยกออกตงคายนบ้านตาตาน

อนึ่งให้พันนาพระยาราชมนตรี จมนศรีธรรมราช แล้วให้ม้กระทุถามว่า เข้า
ไปคบหาทำชู้ด้วยข้างใน ครั้นเป็นสัคยแล้วให้ตงพระราชอาชญา คนระยงจำคงไว้
สามวัน พระยาราชมนตรีตายให้เอาไปเสียบประจานไว้ณประตูชัย

ฝ่ายทพหน้าพะม่ายกมาตคายนตงอยุดาตานนั้น แดกพ่ายเข้ามา พระยา
กระลาโหมชนช้างหนมาถึงตงวุดนทรว พะมำควมมำได้ตามมาทันแทงพระยากระลาโหม
ตาย พระยายมราชนั้นตองหอกซัดเป็นหลายแห่งหน้เข้ามาได้ อยู่ประมาณเก้าวันตบ
จนจ้ตตาย พระยาราชวังสันนยงบนแย่งเอาพระยารัตนนิเบศร์ ครั้นแดกหน้เข้ามาตง
แล้วหาเข้าเฝ้าไม่ เป็นพวกป็นราชมนตรี ให้ตบได้ควมตงพระราชอาชญา เชียนยก
หนึ่งแล้วให้พันนาไว้ ประมาณแปดวันก็ตาย จ้งเอาไปเสียบไว้ณประตูชัย

ฝ่ายพระเจ้าอโงวเจ้จ้ดำเนนทพเข้ามา ตงณตงบางกุ่มบ้านกระเตอง กองหน้ตง
ณโพธิ์ดำนัน จ้งหลวงอภัยพพัฒน์จ้ตจ้นนายกายตงพนยกออกไปจ้ตงคายน พะมำ
ข้ามแม่น้ำโพธิ์ดำนันมาตงทพจ้กแแตกตงหน้า พะมำเห็นได้ทักได้ตคิตตามฆ่าพ้นมาถึง
ปรกวุดทะเล กองหมนทพเส่นาคตงอยุดนแดเห็นทพตอยแตกข้ามน้ามำด้วย เลี้ยผู้คน
เป็นอน่มาก พะมำก็ยกกองทพตามเข้ามาตงคายนพะเนยวุดพระเจดีย์แดง ครั้นณเดอน
ห้าแรมแปดค่ำมีมะโรงโทศก พะมำไปตท่ายคตงตง บรรดาครอบครัวชายหญิงชง
อยุดกนนั้น พะมำจ้บได้ม้ตมูกฆ่าพ้นตายเป็นกอง ๆ ทอยุดแอกนทงแม่น้ำ พะมำตงเรือ

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)

๓๘๑

ได้ไถ่ฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก และเผากำปั่นวิถันดา และเรือใหญ่น้อยเสีย ศพลอย
เต็มทางแม่น้ำจนกินมิได้

ครั้นเดือนห้าแรมสิบค่ำ พระมาเฝ้าขึ้นใหญ่มาตงณวัดราชพรวิฑกษัตราธิราช
เข้ามาในกรุง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงช้างคันพลายแสนพลพ่าย ไปทอดพระเนตร
กำชัย หน้าถันวัดสวนหลวง วัดศพลัทธิและบ่อมหาชัย

ครั้นเพลาย่นพระมาเล็กข้ามฟากไปข้างวัดกุหาของ ถึงเพลาย่นเข้าชนค้ำหนั่งเดือน
หก พระมาเฝ้าขึ้นใหญ่เข้ามาตงณวัดหน้าพระเมรุ จังกายิงระดมเอาพระราชวัง
และพระที่นั่ง สุริยามรินทร์ทงกลางฉนวนกลางคืน พอพระเจ้าองค์ทรงประชวรลง
จึงให้ถอยทัพไปทางเมืองเหนือ แต่เดือนหกชนต้องค้ำมีมะโรงโทศก ถึงค้ำบด
ตะเมาะกะโถกนอกด่านระแหง เป็นระหว่งมชฌิมวิถักถักรรคคต ด้วยราชธัมมค
ได้แปดปี

ฝ่ายพระเจ้าอยู่หัวจัดให้พระยายมราช พระดีหราชเดโช ไปตามกองทัพ
พระมาจนพ้นด่านระแหงแล้วถักถับมา ฝ่ายข้างมชฌมตรีกรุงอังวะก็อัญเชิญพระศัพไปยัง
กรุงพุกามประเทศราชธานี แล้วถักพร้อมกันอัญเชิญมังคองราชโอรสขึ้นดำรงอาณาจักร
รักษาราชประเพณี โดยชัตติยจารัตพระมหากษัตราธิราชเจ้าแต่ก่อน

ฝ่ายข้างกรุงเทพมหานครนั้น ให้ชุดได้ขึ้นกระสุนถ้ำมโนทัศน์นถกาศยหลวงพระ
เจ้าองค์หนึ่งสืบบอก แล้วเสด็จพระราชดำเนินชนเผ่าถ้ำมโนทัศน์นถกาศยราช ณพระ
ที่นั่งสุริยามรินทร์เนื่องๆ

ครั้นเดือนแปดข้างขึ้น เสด็จพระราชดำเนินออกไปณวัดโพธิ์ทองคำหยาดทรง
ผนวช แล้วถักถับเข้ามาณวัดประตุ ขณะนั้นให้รอพระทงสุริยามรินทร์ทงทำใหม่
สืบเดือนจึงสำเร็จ

ครั้นอยู่มาพระยาระญาเจ้าเมืองไทโร ได้ข้างเสด็จรอบเทอดวหนึ่งเข้ามาถวาย
ถ้ำมโนทัศน์นถกาศยพระทงสุริยามรินทร์ทง ประทานพระราชบำเหน็จรางวัล แล้วชานานามพระ

บรมนันทมหิตมหาราชกุมารมกุฏกษัตริย์ ยังมีช้างเนียมตัวหนึ่งเข้าพระเนยผดุง เด็จ
ไปทรงจับได้ พระราชทานนามพระบรมช้าง

ยังมีนายกำนันชื่ออะดังกะปุ่น นำเอาสิงห์โตตัวหนึ่ง กับนกกระจอกเทศตัวหนึ่ง
เข้ามาถวายแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวมีพระทัยยินดี โปรดพระราชทาน
บำเหน็จรางวัลแก่อะดังกะปุ่นผู้มีความรักดี

อนึ่งแต่ครั้งมาลงศักราชเมืองหงสาวดีนั้น มอญชาวเมืองเมะระตะมอพยพหนีเข้า
มาอยู่ณเมืองทะวายประมาณพันเศษ ทรงพระกรุณาให้รับเข้ามาไว้ณกรุง ถึงเดือน
อ้ายปีมะโรงโทศก มอญไปประชุมกันอยู่ณเขานางบวชคิถบฏขึ้น ยกเข้าตีเอาเมือง
นครนายก พระเจ้าแผ่นดินดำรัสให้พระสัหราชเดโชเป็นแม่ทัพ พลสองพันยกออกไป
ฝ่ายมอญหาอาวุมมิได้เสีย แต่ไม่ชนะของขว้าง ท้าวพระสัหราชเดโชแตกเข้ามา จึง
ให้พระยาบรมราชเป็นแม่ทัพคุมพลทหารสองพัน พระยาเพ็ชรบุรีเป็นทัพหน้าพลพันหนึ่ง
ยกไปตีมอญใหม่แตกหนีไปทางหล่มสัก ตั้งอยู่เหล้าตะกวดแล้ว

ครั้นมีมะเดื่อศรีศก พระเจ้าอังวะให้หม่อมหม่อมราชบุตร อันผ่านเมือง
พองคานัน ยกไปตีเมืองเชียงใหม่ ข้างเจ้าเมืองจำพูนนั้น พากันอพยพเข้ามาพึ่ง
พระราชสมภารณกรุงศรีอยุธยาทางด่านเมืองพิษณุ ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ให้หม่อมกุญชร
มาว่า จะขอเอาพระเดชเดชาณภาพพระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุง
เทพมหานครเป็นทัพ ขอกองทัพไปช่วย พระเจ้าอยู่หัวให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ
พระยาพระพิษณุโลกเป็นแม่ทัพพลทหารห้าพัน ยกไปถึงตำบลบ้านระแหง จึงได้ข่าว
ว่าเมืองเชียงใหม่เสียแก่พม่าแล้ว และกองทัพพม่านั้นค้างคูดอยู่เมืองเชียงใหม่

ฝ่ายข้างพระเจ้าอังวะทรงพระประชวรลง ก็ถึงพิราลัยไปสู่ปรโลก ในศักราช
๓๑๒๗ (พ.ศ. ๒๓๐๘) ปี เด็จจิดาวงแผ่นดินอยู่สามปี จึงพระอนุชาธิราชซึ่งทรงพระนาม
ชื่อความองระนนเด็จจนเถลิงถวัลยราชราไชศวรณกรุงรัตนบุรีอังวะ ถิ่นต้นติดุริย-
วงศ์ดำรงราชประเพณีสืบต่อไป

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)

๓๘๓

ฝ่ายหุยตองจาร์ว่า กรุงอังวะผลัดแผ่นดินใหม่ ก็คบคิดกับชาวเมืองทะวาย
ได้ฆ่าฟันพระมาซึ่งอยู่รักษาเมืองเสียน หุยตองจากใต้เป็นใหญ่ จึงแต่งเครื่องมรด
ราชบรรณาการ มีดอกไม้ทองเงินเป็นต้นส่งเข้ามาณกรุง

ครั้นณเดือนแปดมีมะเมียจตุลาคศ ให้นำเหนือหาดมากมาแต่งเหมือนนาดินแดง อยู่
สามวันหายไปเป็นปกติ ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธ ซึ่งให้ส่งออกไปเสียนเกาะลังกาทวี่
นั้น ไปเที่ยวอยู่ณเมืองแขก เมืองพราหมณ์รักดีศัพทเจ้าลือไปว่า กรุงศรีอยุธยา
เสียแก่มางตองแล้ว จึงโดยสารเรือกำปั่นลูกค้าเมืองเทศเข้ามาณเมืองมะริด พระเจ้าอยู่หัว
ให้รับไว้ณเมืองตะนาวศรี แล้วแต่งข้าหลวงไปกำกับ ครั้นถึงบิวดอกนคก เดือนแปด
นำเหนือหาดมากมาอีก แต่งเหมือนนาดินแดงจาง อยู่สองวันหายเป็นปกติไป

ครั้นณเดือนอ้ายเสด็จนมัสการพระฉายแรมอยู่สามเวิรแล้ว เสด็จกลับลงมา
ลัมโภชพระพุทธรบาทเจ็ดวัน จึงดำเนินกลับยังกรุงเทพมหานคร อนึ่งดำรัสให้พระ
วิสุทธิโยธมาตย์ พันเชือกนามันทารอกไว้ให้มาก ถ้ามีการศึกมา จะเอาไม้ค้ำ
อย่างบนบ้อมและเชิงเทิน แล้วจะเอารอกติดเอาปืนกระสุนสามนิ้วขึ้น ชักขึ้นไปให้สูง
แล้วจะลั่นระฆังขึงมิให้ข้าศึกเข้ามาใกล้

ครั้นณเดือนสามบิวดอกนคก พระเจ้าอังวะดำรัสให้มังมหานรธาหนึ่ง มคราโบ
หนึ่ง มงยเจ็ดหนึ่ง ดักมานหนึ่ง แยกตะยุหนึ่ง ยกกองทัพเข้ามาตีเมืองทะวาย
เมืองตะนาวศรี บอกขอราชการเข้ามากราบบังคมทูลว่า พระม่ายกมาตีเมืองทะวาย
และหุยตองจาเจ้าเมืองทะวายนั้น ถิ่นเข้ามาณเมืองตะนาวศรี ครั้นพระมาตีเมืองมะริด
เมืองตะนาวแตกแล้ว หุยตองจาหนีเข้าทางเมืองชุมพร พระม่ายก็ติดตามเข้ามาเผา
เมืองชุมพรเสียแล้วยกไปตีเมืองทะวาย และหุยตองจานั้นทรงพระกรุณา ให้ส่งไปไว้
ณเมืองชลบุรี แต่กรมหมื่นเทพพิพิธนั้นให้ส่งไปเมืองฉันทบุรี แล้วดำรัสให้พระพิเรนทร-
เทพ เป็นแม่ทัพออกไปตั้งอยู่กาญจนบุรี ครั้นถึงเดือนเจ็ดมังมหานรธา ให้แยกตะยุ
กลับขึ้นไปแจ้งราชการณกรุงอังวะ แล้วจึงปรึกษากันว่า เรามาตีเมืองทะวายได้
บัดนี้หาผู้ใดจะต้านทานต่อฝีมือทะแกล้วทหารเราไม่ ควรเราจะเข้าไปรบชิงเอาซึ่งเศวตฉัตร
ณกรุงเทพมหานคร เป็นความชอบถวายแก่พระเจ้าอังวะ เห็นจะได้โดยสะดวก

ครั้น^๕ปรึกษาร่วมกันแล้ว ก็^๕ดำเนิพดพยุหโยธาทัพด้วยเครื่องศาสตราวุธ
 ทัพ^๕พล^๕เข้ามา^๕ต^๕เขา^๕เมือง^๕เพชรบุรี^๕ เมือง^๕ราชบุรี^๕ เมือง^๕กาญจนบุรี^๕ ส้ม^๕เด็จพระ^๕เจ้า
 อยู่^๕หัว^๕ใต้^๕ทรง^๕ทราบ^๕ก^๕ตก^๕พระ^๕ทัย^๕ ให้^๕ชุมนุม^๕มุขมนตรี^๕ปรึกษา^๕เห็น^๕พร้อม^๕กัน^๕ จึง^๕มี^๕ทอง^๕ตรา
 ออก^๕ไป^๕ให้^๕เจ้า^๕พระ^๕ยาน^๕คร^๕ศรี^๕ธรรม^๕ราช^๕ เร่ง^๕ยก^๕ออก^๕ไป^๕มี^๕ด^๕ทาง^๕ช้าง^๕ม^๕ริ^๕ด^๕ได้^๕ แล้ว^๕ให้^๕
 เจ้า^๕พระ^๕ยา^๕จ^๕กร^๕เป็น^๕แม่^๕ทัพ^๕ใหญ่^๕ถ^๕พ^๕ด^๕หม^๕น^๕หา^๕พ^๕น^๕ ยก^๕ออก^๕ไป^๕ด^๕ง^๕รับ^๕ที่^๕เมือง^๕ราช^๕บุรี^๕ท^๕พ^๕ห^๕น^๕
 เพชร^๕บุรี^๕ท^๕พ^๕ห^๕น^๕ แ^๕ก^๕ด^๕ง^๕ท^๕พ^๕ห^๕น^๕ พระ^๕ยา^๕กระ^๕ลา^๕โ^๕ม^๕ด^๕ง^๕ค^๕ุ^๕ม^๕ค^๕น^๕เจ^๕็ด^๕พ^๕น^๕ ยก^๕ไป^๕ด^๕ง^๕รับ^๕
 ทาง^๕ท่า^๕กระ^๕ด^๕น^๕ ทาง^๕น^๕พะ^๕มา^๕หา^๕ไ^๕ย^๕ก^๕มา^๕ไ^๕ ให้^๕พระ^๕ยา^๕ม^๕หา^๕เด^๕น^๕า^๕ค^๕ุ^๕ม^๕พ^๕ด^๕หม^๕น^๕ด^๕อง^๕พ^๕น^๕
 ยก^๕ไป^๕ด^๕ง^๕รับ^๕ไ^๕วัน^๕คร^๕ด^๕ว^๕ร^๕ร^๕ค^๕ พระ^๕ยา^๕อ^๕มา^๕ด^๕ย^๕ค^๕ุ^๕ม^๕พ^๕ด^๕หม^๕น^๕หา^๕พ^๕น^๕ ยก^๕ไป^๕ด^๕ง^๕รับ^๕ไ^๕ว^๕ช^๕ย^๕นา^๕ท^๕
 ฝ่าย^๕ทัพ^๕พะ^๕ม^๕าย^๕ก^๕ค^๕ิด^๕ตาม^๕เข้า^๕มา^๕ทุก^๕ทาง^๕

ฝ่าย^๕ทัพ^๕ไทย^๕ช้าง^๕ราช^๕บุรี^๕ ก^๕ับ^๕ร^๕บ^๕ฟ^๕ง^๕ด^๕่าน^๕ท^๕า^๕น^๕ร^๕บ^๕อยู่^๕ห^๕ด^๕าย^๕วัน^๕ เห็น^๕เหล^๕อ^๕ก^๕ำ^๕ด^๕ัง^๕แล้ว^๕
 เพล^๕า^๕ว^๕น^๕ห^๕น^๕ง^๕จ^๕ึง^๕ค^๕ิด^๕ก^๕ัน^๕เขา^๕สุ^๕ว^๕า^๕ร^๕ร^๕อ^๕ก^๕ช้าง^๕ และ^๕ค^๕น^๕ร^๕บ^๕ป^๕ระ^๕ท^๕า^๕น^๕เหล^๕อ^๕ก^๕ำ^๕ด^๕ัง^๕ ก^๕ับ^๕ร^๕บ^๕ฟ^๕ง^๕พ^๕น^๕เพ^๕อ^๕น^๕
 ช^๕ว^๕น^๕เซ^๕ พ^๕ะ^๕มา^๕ก^๕ด^๕เ^๕ม^๕อง^๕กา^๕ญ^๕จ^๕น^๕บุรี^๕ เ^๕ม^๕อง^๕ราช^๕บุรี^๕ เ^๕ม^๕อง^๕เพชร^๕บุรี^๕ไ^๕ด้^๕แล้ว^๕ยก^๕มา^๕บ^๕รร^๕จ^๕บ^๕
 ก^๕ัน^๕ณ^๕บ้าน^๕ด^๕ูก^๕แ^๕ก^๕ ษ^๕ณะ^๕น^๕เ^๕ร^๕อ^๕ด^๕ูก^๕ค^๕า^๕มา^๕ค^๕ง^๕อยู่^๕เ^๕น^๕อ^๕น^๕มา^๕ก^๕ พ^๕ะ^๕มา^๕ไ^๕ด้^๕เข้า^๕พ^๕ัน^๕ใน^๕น้ำ^๕แ^๕ละ^๕บ^๕ก^๕
 จ^๕บ^๕เ^๕น^๕ไป^๕เ^๕น^๕อ^๕น^๕มา^๕ก^๕ แล้ว^๕พ^๕ะ^๕มา^๕ย^๕ก^๕มา^๕ด^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ย^๕อยู่^๕ค^๕อ^๕ก^๕ระ^๕อ^๕ม^๕ และ^๕ด^๕ง^๕ร^๕ิง^๕ห^๕น^๕อง^๕ชา^๕ว^๕

ครั้น^๕ท^๕ร^๕ง^๕ท^๕ร^๕า^๕บ^๕เห^๕ตุ^๕ ก^๕ั^๕ม^๕ตรา^๕ค^๕า^๕ด^๕โ^๕ษ^๕ะ^๕แม่^๕ทัพ^๕แม่^๕กอง^๕ไป^๕ทุก^๕ทาง^๕ด^๕ัง^๕ด^๕ัง^๕ไว้^๕ให้^๕ก^๕ิด^๕ค^๕ิด^๕ศ^๕ัพ^๕ท^๕
 รั^๕ไ^๕ด^๕ง^๕พ^๕ะ^๕มา^๕ว^๕า^๕เ^๕น^๕อ^๕ุ^๕บ^๕าย^๕ แ^๕ก^๕ด^๕ง^๕ร^๕บ^๕ฟ^๕ง^๕ด^๕ัง^๕ย^๕ให้^๕พ^๕ะ^๕มา^๕ด^๕ำ^๕มา^๕แล้ว^๕ จ^๕ึง^๕จะ^๕ฆ่า^๕ด^๕ัง^๕ย^๕ให้^๕ห^๕ม^๕ด^๕
 ทั^๕ด^๕ัง^๕ย^๕ จ^๕ึง^๕เก^๕ณ^๕ทั^๕พ^๕ห^๕ว^๕เ^๕ม^๕อง^๕บ^๕ัก^๕ษ^๕ไ^๕ด^๕ไป^๕ด^๕ง^๕รับ^๕ณ^๕บาง^๕บ^๕ำ^๕ร^๕ ทัพ^๕เ^๕ร^๕อ^๕ด^๕ง^๕อยู่^๕ณ^๕บาง^๕ก^๕ง^๕
 แล้ว^๕ให้^๕เก^๕ณ^๕ทั^๕พ^๕เ^๕ม^๕อง^๕พระ^๕พิ^๕ษ^๕ณ^๕โ^๕ก^๕มา^๕ด^๕ง^๕อยู่^๕ณ^๕วัด^๕ภู^๕เ^๕า^๕ท^๕อง^๕ ทัพ^๕เ^๕ม^๕อง^๕นคร^๕ราช^๕ส^๕ี^๕มา^๕ ด^๕ง^๕
 ณ^๕วัด^๕พระ^๕เจ^๕ด^๕ย^๕แ^๕ด^๕ง^๕ แล้ว^๕ให้^๕พระ^๕ยา^๕ช^๕ร^๕ร^๕มา^๕ค^๕ุ^๕ม^๕ก^๕อง^๕ทั^๕พ^๕นคร^๕ราช^๕ส^๕ี^๕มา^๕ด^๕ง^๕มา^๕ร^๕ัก^๕ษา^๕เ^๕ม^๕อง^๕ชน^๕บุรี^๕
 อ^๕น^๕ง^๕พระ^๕ยา^๕พระ^๕พิ^๕ษ^๕ณ^๕โ^๕ก^๕ ให้^๕พระ^๕ยา^๕พ^๕ด^๕เท^๕พ^๕ก^๕ร^๕า^๕บ^๕ท^๕ู^๕ด^๕พระ^๕ก^๕ร^๕ุ^๕ณา^๕ ด^๕ำ^๕ข^๕ัน^๕ไป^๕ป^๕ด^๕ง^๕ศ^๕ัพ^๕
 มา^๕ร^๕ดา^๕ ให้^๕ห^๕ด^๕ง^๕โก^๕ค^๕ำ^๕มา^๕ห^๕า^๕ด^๕ไทย^๕ ห^๕ด^๕ง^๕เท^๕พ^๕เด^๕น^๕า^๕ ค^๕ุ^๕ม^๕ก^๕อง^๕ทั^๕พ^๕อยู่^๕ณ^๕วัด^๕ภู^๕เ^๕า^๕ท^๕อง^๕
 แ^๕ท^๕น^๕ ไป^๕สุ^๕พะ^๕ธา^๕พ^๕ะ^๕มา^๕ย^๕ก^๕มา^๕แ^๕เ^๕ม^๕อง^๕เซ^๕ียง^๕ไ^๕ม^๕ไ^๕ด^๕เ^๕้า^๕ท^๕าง^๕ค^๕ำ^๕น^๕เ^๕ม^๕อง^๕ส^๕ว^๕ร^๕ค^๕โ^๕ก^๕ มา^๕ด^๕ง^๕
 ค^๕ำ^๕ย^๕ณ^๕เ^๕ม^๕อง^๕สุ^๕โข^๕ทัย^๕ พระ^๕ยา^๕พระ^๕พิ^๕ษ^๕ณ^๕โ^๕ก^๕ย^๕ก^๕พ^๕ด^๕ท^๕ห^๕าร^๕ไป^๕ช^๕ว^๕ย^๕ด^๕ั^๕ม^๕พะ^๕มา^๕ณ^๕เ^๕ม^๕อง^๕สุ^๕โข^๕ทัย^๕

ขณะนั้นเจ้าฟ้าจิตรต้องโทษติดเวรจำอยู่ในพระราชวังหลวงโกศาคิดอ่านให้หนังสือออก
ณวัดภูเขาทอง แล้ววกพาเด็กทัฬหีไป ทรงพระกรุณาแต่งข้าหลวงให้ไปตาม เป็นหลาย
นายหาต้นไม้ เจ้าฟ้าจิตรไปถึงเมืองพระพิษณุโลก เข้าเก็บเอาทรัพย์สินเงินทองของพระยา
พระพิษณุโลกขึ้น ภรรยาพระยาพระพิษณุโลกหนีเด็ดลอดต้องลงมา

ฝ่ายพระยาพระพิษณุโลกรักเด็กทัฬหี ซุ่มอยู่หลังเมืองพิจิตร ซ่องสุมผู้คนได้
มาก แล้วยกขึ้นไปตั้งค่ายท้ายเมืองพระพิษณุโลก รบกับพรรคพวกเจ้าฟ้าจิตรหลาย
เพลา เจ้าฟ้าจิตรจึงแตกหนีออกจากเมือง ตามจับได้ได้ทรงส่งลงมาถึงท้ายทุ่งดงเหล็ก
ฝ่ายผู้คนรู้ว่าพระม้ายังอยู่บ้านกบ ก็พาเจ้าฟ้าจิตรกลับขึ้นไปเมืองพิจิตร พระยา
พระพิษณุโลกจึงให้ลงมารับเจ้าฟ้าจิตร ขึ้นไปถวายนางเสี้ยนเมืองพระพิษณุโลก

ขณะนั้นเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ณบางด่าง และเหล่าวงศ์วานนั้น
พาอพยพหนีไปทางตะวันออกขึ้น ครั้นเดือนสิบ พระม้ายกทัพเรือลงมาตีค่ายบางบัว
แตก แล้วยกมาตีเมืองนนทบุรีได้ ตั้งพักพลอยู่สามวัน จึงเลิกทัพลอยออกไปอยู่
ณตอกระออม

ขณะนั้นกำนันอังกฤษลูกค้า บรรทุกผ้าสุริศเข้ามาจำหน่ายณกรุง โกศาคิบัติ
ให้ตามถามแก่นายกำนันว่า ถ้าพระม้ายจะเข้ามารบเอาเมืองนนทบุรี นายกำนันจะช่วยฤ
จะไปเสีย นายกำนันว่าจะอยู่ช่วย แต่ขอให้ถายมัดผาชนให้กำนันบอกก่อน ครั้นถาย
มัดผาชนแล้วกำนันก็มาทอขออยู่ณบางกอกใหญ่

ครั้นเดือนยี่ พระม้ายกตอกระออมยกเข้าตีเอาเมืองนนทบุรีอีก เอาปืนใหญ่
ซุ่มบนบ่อมิวชัยเขนทรวงโคตตอบกับกำนันจนเพลาค่ำ กำนันจึงถอนส้อมตอยหนีขึ้นไปตาม
น้ำอยู่เหนือเมืองนนท์

ฝ่ายทัพพระยาสมรราช ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองนนทนน ก็เลิกหนีขึ้นไปเสีย พระม
้ายตั้งอยู่ณเมืองนนทบุรี แล้วจึงแบ่งกนขึ้นมาตั้งค่ายณวัดเขมาตามลัดตาดแก้วทั้งสองฟาก
ครั้นเพลากลางคืนนายกำนันจึงขอเรือกราบ มาชักลัดลอบตองลงไปไม่ให้มีปากเสียง
ครั้นตรงค่ายพระม้ายณวัดเขมาแล้ว จุ้ยบันรายแคมพร้อมกันทั้งสองข้าง ฝ่ายพระม้ายต้อง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จออกจากค่าย

ครั้นหาชนเพลาเช้าสดุดยมาหากำปั่นซึ่ง

ทอดอยู่ณตลาดขวัญ

ฝ่ายพระม้ายกมาเข้าค่ายเมืองนนทบุรี ครั้นเพลาค่ำพวกอังกฤษถูกค่ายชักตั้ง
ต้องลงไป จุติบนรายแคมยังค่ายเมืองนนท์ ฝ่ายพระม้าหนีออกไปแรมอยู่นอกค่าย อังกฤษ
และไทยลงจากกำปั่นเข้าไปเก็บของอยู่ในค่าย พระม้ายิ่งกลับเข้ามาได้คนในค่ายแตก คัด
ศีรษะล่าตัวอังกฤษได้เสียไว้หน้าค่าย นายกำปั่นจึงขอปืนกระสุนสิบนัดกับบอก จะลง
ไปค่ายพระม้า แล้วจะขอเรือรบสิบลำ ครั้นเพลามายกำปั่นก็ลงลงไปถึงเมืองนนทบุรี
แล้ว จึงทอดสมออยู่ ขณะนั้นไทยซึ่งเอาเรือน้อยลงมากับผลไม้มาพลณส่วน อังกฤษ
จับชนไปบนกำปั่น มากกว่าร้อยก่ใช้ไปหนีไป ครั้นเพลาค่ำไทยหนีชนมาได้สองคน
จึงรู้เนื้อความ

ฝ่ายพระม้ายกขึ้นไปตั้งอยู่บางไทรและตึกๆ ขณะนั้นพระอาจารย์วัดเขานางบวช
มาอยู่ณวัดบางระจัน ชาวบ้านแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ เมืองสุพรรณบุรี เมือง
สิงห์บุรี เมืองสระบุรี อพยพเข้าไปพึ่งอาจารย์อยู่เป็นอันมาก

ฝ่ายพระม้าขึ้นไปเกลี้ยกล่อม ชาวค่ายบ้านบางระจัน แต่งกันลงมาฆ่าพระม้า
เสียกลางทางเป็นอันมาก พระม้ายิ่งแบ่งกันทุกค่ายยกขึ้นไปจรวบ ฝ่ายชาวค่ายบ้าน
บางระจันยกออกตั้งอยู่นอกค่ายได้ระดมบ่อนแทงฟัน พระม้ายิ่งตายเป็นอันมาก ข้างเสนาบดี
ผู้ใหญ่ผู้น้อยยกออกไประดมค่ายพระม้า ซึ่งตั้งอยู่ณวัดป่าฝ้าย ฝ่ายปากน้ำประดပ် ให้
ด่านกระชุกแบกไป ถ้าจะตั้งที่ใดเอากะชุกตั้งเรียงให้ชิดกัน แล้วจะชุดดินได้ยังเป็น
ค่ายและคนยกไปวันนั้นมากเต็มทุ่ง และเสนาบดีให้หยุดแควที่ใดก็ให้หยุดพร้อมๆ กันรอ
ไป ครั้นเห็นพระม้าวัดป่าฝ้ายเข้ามาขามน้ำไปหาค่ายใหญ่ปากตะวันตกเป็นหลายม้า จึงขับ
คนเข้าตี พระม้าในค่ายยิงปืนออกมาถูกล้มลงห้าหกคน คนทั้งนั้นก็ถอยมาสิ้น ครั้นเพลา
เย็นก็เลิกทัพกลับมา ประมาณสองวันสามวันพระม้ายกไปค่ายบ้านบางระจันอีก ทำการ
ถ่วงชั่งกันว่าเก่า ชาวค่ายบ้านบางระจันให้เข้ามาขอปืนใหญ่ต้องบอก ปรีกษา
กราบทูลว่า ถ้าค่ายบ้านบางระจันเสียแก่พระม้า พระม้าจะเอาปืนเข้ามารบกรุง จะให้

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)

๓๙๗

หน่มบงควร ครนรุ่งชนพะม่ายกไปตั้งค่ายณบ้านขุนโลก นายจันเชี่ยวคุมพรรคพวก
ออกมาตี ข่าพะมาเสีย ประมาณหาร้อย ตัวก็ตบฟันตาย

ฝ่ายข้างในกรุงยกไปตั้งค่ายปากน้ำประดบอีก พะมาให้ยกหาบคอนออกหลังค่าย
ทำที่จะหนี พวกอาทมาตย์ชวนกันวิ่งเข้าใกล้ค่ายพะมา พะมาเอาม้าไล่โอบหลังก็ถอย
ลงมาโพธตามคัน จมื่นศรีธรรมรักษ์ จมื่นเดมอโจราช ขีมาลงขามหน้าหนมาฟาก
ตะวันออก แต่พวกพระยาตากบรบอยู่ ค่อยขามมาต่อภายหลัง อนึ่งพระยารัตนา-
ธิเบศร์ออกไปเรียไรทองหล่อบนใหญ่ชนบนบางระจันต้องบอก ครนพะม่ายกไปตั้ง
ค่ายบ้านบางระจันก็แตกล้มตายเป็นอันมาก

ขณะนั้นกรมหมื่นเทพพิพิธ เข้ามาอยู่ณเมืองปราจีนบุรี อพยพราชญูเข้ามา
อยู่ด้วยเป็นหลายหมื่น พะมาจึงยกทัพเรือออกไปตั้งเมืองปราจีนบุรีแตก กรมหมื่น
เทพพิพิธ พระยารัตนาธิเบศร์หนีขึ้นไปอยู่เมืองนครราชสีมา

ขณะนั้นไปแมงแม่ทัพตักก กับ้วยเป็นใช้ตาย ไปสู่พะดาแม่ทัพปากน้ำประดบ
เป็นใหญ่ตั้งซัดอยู่แต่ผู้เดียว ยกเข้ามาตั้งค่ายณโพธตามคัน แล้วให้มาตั้งค่ายณบ้าน
บ่อม วัดท่าการ้อง และก่อบ่อมสูงๆ ฝ่ายข้างในกรุงแต่งทัพเรือขึ้นไป จะตั้งค่าย
วัดท่าการ้อง พะมายิงปืนมาถนัดนายเรือ ซึ่งยืนว่าดาบอยู่หน้าเรือ ตกน้ำลงคนหนึ่ง
ก็ยกทัพกลับมาตั้ง

จนนั้นพะมาตั้งค่ายณวัดภูเขาทอง พระศรีสุริยภาค ซึ่งเป็นนายบ่อมซัดกับ
ให้ประจวบพระมหากาตมฤตยราชต้องลัดต้องถูกลง ยังไปนัดหนึ่งบนกราวราน ครนเพล
ค่ำไทยหนมาคนหนึ่งให้การว่า บนมหากาตมฤตยราช ซึ่งไต่ยังออกไปนั้น ถูกเรือ
รบพะมาล้อมต้องดำคนตายหลายคน แล้วพะม่ายกเข้ามาตั้งค่ายวัดกระชาย วัดพลับพลาชัย
วัดเต่า วัดสุเรนทร์ วัดแดง

ครนเดือนสิบสองแต่งทัพเรือให้พระยาตาก พระยาเพชรบุรี หลวงสุรเด้น
ออกไปตั้งอยู่วัดใหญ่ คอยระกิดเรือรบพะมา ซึ่งชนลงหากัน อนึ่งพะมาค่ายบางไทร
วัดโปรดศีลด้วยกทัพเรือกลางทุ่ง พระยาเพชรบุรียกออกตีณวัดสังฆวาสก็ตายในที่รบ

พระยาตากหลวงสู้รบถอยมาแอบคุด หาช่วยหนุนไม้แล้วไปตั้งอยู่ณวัดพิชัย
ฝ่ายข้างในกรุงเกณฑ์ให้มาตั้งค่ายอยู่ณวัดชัยวัฒนาราม จึงออกไปตั้งณคลอง
สวนพลู ครั้นเดือนอ้ายไปสุระดา ให้กองทัพเมืองแพร่มาตั้งโพธิ์ดามต้นข้างปาก
ตะวันออก กองทัพเมืองแพร่ยกหนีไปทางพระพุทธบาท ให้ถือหนังสือเข้ามาถึงพระยา
ยมราชว่า พระเจ้าทรงธรรมมีพระคุณอยู่ จึงมิได้ยู่รบกรุงด้วยพระมา
ครั้นเดือนยี่จ้ออัฐศกเพลาค่ำ เกิดเพลิงขึ้นเผาทำลาย ไหม้ลามมาตะพาน
ข้างข้ามคิดบ้ำมะพร้าวบ้ำโทบ้ำถ่านบ้ำทองบ้ำหญ้า วัดราชบูรณะ พระมหาธาตุ เพลิง
ไปหยุดเพียงวัดนันทน์

อนึ่งจนคายนคองสวนพลูสู้รบเสีย ชวนกันชนไปทำลายพระพุทธบาท เลิกเอา
เงินดาตพน ทองหุ้มพระมณฑปน้อยลงมาสิ้น ครั้นพระเจ้าแผ่นดินทราบจึงให้ว่าแก่นาย
ค่ายให้สืบเอาเงินทองของพระพุทธบาททรงตั้งเข้ามา

ขณะนั้นพระม่ายเข้ามาเฝ้าพระที่นั่งพระเนียดเสีย แล้วตวงค่ายณพระเนียด และ
วัดดามพิหารวัดมณฑป และตั้งล้อมรอบกรุง

ฝ่ายข้างในกรุงนั้นเกิดโจรปล้นมิได้ขาด คนอดใช้เป็นอันมาก ที่หนีออกไป
หาพระม่ายเนื่อง ๆ แล้วพระม่ายทำตะพานข้าม ทำนบรอเข้ามาชดอโม่งครึ่งเชิงกำแพง
และตั้งบ้อมค่ายคั่นคองวัดนางปลัดมกอบบ้อมสูง เอาปืนใหญ่ขึ้นยิง แล้วพระม่ายจะมา
ตวงค่ายวัดศรีโพ

ฝ่ายข้างในกรุงให้ชักปืนปราบหงสาวดี ออกไปตั้งริมท่าทราย กระสุนแรก
ประจุนปืนน้อยยิงคำไปถูกคอง ครั้นประจุนปืนมากยิงชนโต้งข้ามวัดศรีโพไป จึงดำรัส
ให้พระยากระลาโหม และข้าหลวงออกไปเจรจาความเมืองกับพระม่ายว่า
กรุงเทพมหานคร กับกรุงอังวะร่วมราชสโตร์ดามัคคีมาแต่ก่อน บัดนี้เหตุผลเป็น
ประการใด จึงยกกองทัพมาย่ำให้ร่อนออกสมณพราหมณ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

ฝ่ายพระม่ายว่ากรุงศรีอยุธยาแต่ก่อน เคยหม่อมนำบรรณาการไปออกแก่กรุง
หงสาวดี และสืบมาบัดนี้จะโบราณราชประเพณีด้วย ตั้งแข็งเมืองอยู่ จึงได้ยก

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (กรมขุนอนุรักษ์มนตรี)

๓๘๕

กองทัพมารบ ครั้นพระยาพระกระดาโหมกลับเข้ามากราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินดำรัสว่า อ้ายพระม้าว้าเขาเปล่าๆ

แต่พระม้าว้าอยู่ครั้งนั้นนานถึงสองปีเศษ ชุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยอาดาออกรบ แดกลุยเย็นเข้ามา ที่สุดจนชุนนางจั้น ชุนนางแขก ชุนนางฝรั่ง ชุนนางมอญ ชุนนางลาว และนายโจร นายช้อง ก็ชวนกันออกอาดาตีกองทัพพระม้าว้าถึงเมืองท่งแปดทิศ ก็มีไฉนะ พระม้าว้ากลับฆ่าฟันล้มตายแตกเข้ามาท่งสิ้น ด้วยอ้ายแผ่นดินกรุงพระนครศรีอยุธยาถึงกาลขาด จึงอาเพศให้เห็นประหลาดเป็นนิมิต พระประธานวัดเจ้าพระนางเชิง นำพระเนตรไต่ลงมาจนพระนาค ในวังนั้นวัดพระศรีรัตนเพศจัน พระบรมไตรโลกนาถ พระอระแคง ดวงพระเนตรตกลงมาอยู่ตกเป็นองค์จรรย พระเจดีย์วัดราชบูรณะนั้น กามินมาเดียบตายอยู่บนปลายยอดโดยอาเพศ

อนึ่งรูปพระนเรศวรเจ้าโองแสงใน กระทับพระบาทถันไปท่งทิศ อากาศก็วิปริตไปต่าง ๆ บอกเหตุบอกตางจะเลี้ยกรุง

ฝ่ายพระม้าว้ายกมารบค่ายวัดชัยวัฒนารามเกาคันคแตก แล้วมารบค่ายจันคตอง ล้วนพลสู้รบหักกันจึงดำเร็จ

ครั้นวันของคารเดือนหาชนเกาคับกุนนพศกเพลาบ่ายสี่โมง พระมายิงบนบ่อมสูง วัดท่าการ้อง วัดนางปลัดมระตมเข้ามาณกรุง แล้วเขาเพลิงจุดเชือกทรางกำแพง ครั้นเพลาค่ำกำแพงทรุดลงหน่อยหนึ่ง พระม้าว้าเข้ากรุงได้เอาไฟเผาพระราชวังและวัดพระศรีรัตนเพศจ

ชนเล็ดจ้อยอยู่ในพระราชสมบัติเกาปี พระม้าว้าจึงทำลายกำแพงกรุงเสียแล้วกวาดเอา กษัตริย์ชาติตยวงศ์ และท้าวพระยาเดียนาบคือพยพทงไป

ลัทธิกราช ๓๓๒๘ (พ.ศ. ๒๓๓๐) ปีกุนนพศก แต่พระเจ้าแผ่นดินนั้นหนีออกไปจากพระนครองค์เดียว ได้ความทุกข์ลำบากถึงพิราลัยไปสู่ปรโลก ชนท่งปวงจึงนำเอาพระศพมาแลวกฝั่งไว้

